GORDON W ALLPORT
PEDAGOGIA SECOLULU! XX
STRUCTURA ŞI DEZVOLTAREA PERSONALITĂŢII
Tiaducere şi note de IOANA HERSENI
t să nu iling şicţiunile
PINOZA
EDITURA
DIDACTICA
ŞI PEDAGOGICĂ
Bucureşti, 1991
Traducerea s-a făcut după:
Gordon W. Allport, Harvard Universiti
Pattern and Grozoth în Personality
Holt, Rinehart and Winston
New York, Chicago, San Francisco, Toronto, London
Copyright 1937, © 1961.
Colecţia „Pedagogia secolului XX”, iniţiată de NADIA NICOLESCU, este coordonată de dr. VIOREL NICOLESCU
şi MIRELA CONSTANTIN
ISBN 973 – 30 – 1151 – 7
Redactor: Ştefan Westfried
Tehnoredactor: Elena Stan
Coperta colecţiei: Constantin Guluţă

M-am străduit neîncetat să nu ridiculizez, să nu deplâng şi nici să dispreţuiesc acţiunile umane, ci să le înţeleg.

SPINOZA

Prefaţa i într-un sens acest volum este revizuirea lucrării mele

Personality: A Psychological Interpretation (1937), în alt sens el reprezintă o lucrare complet nouă. < *

Ca şi volumul anterior, cel de faţă prezintă o trecere în revistă a celor mai importante rezultate ale cercetărilor despre personalitate. De asemenea, oferă o teorie pentru a coordona rezultatele acestor cercetări. Concepţia, scopul şi accentul nu s-au schimbat prea mult.

Totodată, prezentul volum este incontestabil diferit. Numai câteva fraze şi paragrafe sunt retipărite identic.

Cercetările citate aici sunt, în cea mai mare parte a lor, de dată recentă. Spre deosebire de lucrarea precedentă, cartea de faţă este destinată studenţilor care au puţine sau niciun fel de cunoştinţe de psihologie.

Ediţia anterioară pleda pentru o psihologie a persoanei normale, şi integrate. Majoritatea şcolilor de gândire existente apăreau ca fiind inadecvate, indiferent dacă susţineau teoria stimul-răspuns, psihanaliza, psihologia diferenţială? tipologia sau analiza factorială. Inadecvările extstă îrâcaintr-o măsură considerabilă şi sunt subliniate din nou.

Totuşi, în acest interval s-a produs un progres binevenit. Mulţi autori de dată recentă ni s-au alăturat pentru a susţine că psihologia nu trebuie să se mulţumească cu studierea unui om artificial, ci trebuie să descrie şi să explice omul real. În ultimii ani câteva mişcări noi au avut o influenţă binefăcătoare – printre ele existenţialismul, fenomenologia, terapia centrată pe client şi aşa-numita psihologie a eului.

Datorită acestora, unor noi cuceriri ştiinţifice şi, de asemenea, criticilor mei, sper că mi-am îmbunătăţit expunerea. Capitole noi privesc roiul factorilor culturali implicaţi în formarea personalităţii, cogniţia, eul. Am revizuit argumentarea privitoare la autonomia funcţională. Atâtea lucruri s-au produs în domeniul învăţării, evaluării şi în „percepţia persoanei” încât am pregătit o expunere complet nouă despre aceste probleme

Problema, de bază a rămas neschimbată. Această problemă, aşa cum o văd eu, este aceea de a descoperi echilibrulftadecvat între factorii comuni şi factorii morfogenetici individuali ai personalităţii. Să explic ce înţeleg prin aceasta, referindu-mă la ştiinţa biologiei. Biologia moleculară reievăloi moi mult că substanţele vieţii sunt identice – Ţnaiferent de jşppeai – Eli-11 ffentele de construcţie „ale vieţii” Vegetale şi anijnak Tse dovedesc uimitor de uniforme în termeni de acizi nucleici., molecule de proteine şi reaciipenzi-matie-s. Totuşi, o vrabie se deosebeşte de un pin, un orrfae o vra-b – Te\iar un om este

foarte diferit de alt om. Problema morfogenezet (care explică structura) devine din ce în ce mai acută pe măsură ce descoperim elementele comune de la baza vieţii.

Acelaşi fenomen se produce şi în psihologie. Cu cât cercetăm mai mult şi descoperim ceea ce este uniform în natură, cu atât explii area unicităţii formei şi structurii întregului devine mai urgentă. Aşa cum biologia morfogenetică rămâne în urma biologiei ar ilitice şi moleculare, tot astfel psihologia morfogenetică rămâne în urma psihologiei analitice şi moleculare.

— Un obiectiv important al acestui volum este să atragă atenţia asupra acestui decalaj şi asupra căilor posibile de a-l elimina.

— Prin urmare punem acceat pe organizarea înjgrnă arnoliyelortrăsăturilor şi a stilului personalin ciuda unor vii atacuri difptar-le i „CTU – icilor, stărui în credinţă-mea că individualitatea structurată ar trebui să fie şi poate fi un dat pentru ştiinţa personalităţii. Această convingere mă face să mă opun teoriei care reduce personalitatea la elementele comune constatate la toţi oamenii.

Mă face, de asemenea, să mă opun modalităţii obişnuite în <iiitpb FDP Hle. care ar reduce personalitaiffla la o manifestare de roluri, la relaţii interpersonale, la incidente în cadrul sistemului sorio cullutliţ Pricit de impui ţările ar fi cultura şi societatea, nu ar trecui-sa „H se-permită să eclipseze sistemul intern coerent care constituie esenţa personalităţii. Este adevărat, desigur, că personalii iţea este modelată de mediul social şi se exprimă pe sine în cadrul acestuia. Totuşi, ea este şi un sistem în sine şi merită să fie

Această carte se depărtează şi într-o altă privinţă de tendinţele curente. Ea este indiferentă faţă de modelele care traduc personalitafea în termeni specifici calculatoarelor uriaşe, constructelor matematice şi statistice şi ai altor simulatoare. Nu obiectez împotriva utilizării unor asemenea modele pentru cercetarea exploraţi vă. Prejudiciul apare numai când partizanii acestora pretind că abordarea lor permite evaluări „mai

fundamentale” decât abordarea empiric-umanistă. De exemplu, statistica poate să ofere un, instrument valoros pentru simbolizarea unor argumente temeinice; dar dacă un argument nu este în mod fundamental valabil (sau lipseşte) prelucrarea statistică nu face decât să mărească confuzia, în ciuda acestor rezerve, sper şi cred că cititorul va găsi în aceste pagini o expunere cuprinzătoare a studiilor ştiinţifice asupra personalităţii. În momentul de faţă nu avem dreptul că îngrădim sau să descurajăm nicio cale de abordare a investigaţiei naturii umane. Dogmatismul îngust este deplasat. În acelaşi timp este legitim fteniru un autor să testeze contribuţiile pe care le aduce dintr-un punct de vedere sistematic. Prezintă aceste contribuţii, ne întrebăm, o legătură clară cu personalitatea concepută ca sistem structurat şi în dezvoltare?

Sunt deplin conştient că domeniul cel mai slab al cercetării empirice actuale este acela pe care acest volum îl subliniază în special, adică studiile asupra structurii concrete interne a unei personalităţi unice. Multe din ceea ce trebuie afirmat despre acest subiect rănim de domeniul viitorului. Şi totuşi acest lucru nu este în întregime adevărat. În majoritatea capitolelor putem să atragem atenţia asupra unor rezultate ale cercetării care vizează structura şi dezvoltarea internă şi având de aceea o legătură cu viaţa umană concretă, care reprezintă singurul mod în care viaţa umană este trăită.

Toate lucrările de psihologia personalităţii sunt în acelaşi timp lucrări de filosofia persoanei. Nu ar putea fi altfel. Un autor care decicle-ea – teorie a învăţării sau a motivaţiei g-te-raai bună decât alta, adoptă astfel o anumită concepţie despre* natura umană în creiavgstei – J altor concepţii. În majoritatea textelor psihologice, fâiczoaia epte totuşi ascunsă. Numai un cititor albii o poate detecta în această privinţă, volumul de faţa este mai sincer. Ei invită pe cititor să observe consecinţele filosofice ale susţinerii unei anumite interpretări psihologice şi nu a alteia. Părerea mea este că, în ansamblu, dovezile de care dispunem nu descriu omul ca pe un robot reactiv. Ele

demonstrează mai curând o concepţie asupra omului ca fiinţă cu un potenţial unic de creştere. Mi-Qpiaiea-potentialităţiloc-„r „1111”. r „i fânt rpaljla-l& „înfiptă şi P EL ELHri n „le-lâvtelegem mai bine, ele nu pot fi puse în mişcare.

Originile acestei lucrări se află în cercetările întreprinse acum patruzeci de ani. Chiar de atunci a început procesul scrierii sau revizuirii, ei. Ediţia din 1937 a fost, în general, bine primită şi poate că a ajutat la definirea ştiinţei psihologice a personalităţii. După publicarea ei multe probleme speciale mi-au reţinut atenţia.

Rezultatul a fost o serie de cărţi, privite corect ca suplimente ale volumului originar: The Use of Personal Documents în Psychological Science (Utilizarea documentelor personale în ştiinţiL-psihologiei, 1942), The Individual and his religion [Individul şi religia setri950), the nature of Prejudice (Mgtyrr, prejudecăţi 1954), Becoming: Basic Considerations for a Psychology of Personality (Devenirea: criţezii-fundampnţa\e pentru o psihologie a personalităţii, 1955). În plus, multe articole, din care unele au fost retipărite Tnif-un volum de eseuri, Personality and Social Encounter (Personalitatea şi conflictul social, 1955). În volumul de faţă am încercat să reformulez într-un mod simplificat esenţa tuturor acestor scrieri, în lumina cercetării şi teoriei psihologice contemporane.

Materialul a fost prezentat de multe ori studenţilor mei. Prin interesul lor şi prin discuţii, precum şi prin participarea la experimente, studenţii au contribuit la forma şi conţinutul actual al cărţii mai mult decât ei înşişi o ştiu. De aceea le dedic lor acest volum, şi, de asemenea, studenţilor din toată lumea, care în viitor vor căuta să rezolve enigmele personalităţii umane.

Pentru un ajutor special în pregătirea prezentului volum doresc să mulţumesc următoarelor persoane: Ada L. Allport, Kathe-rine F. Bruner, James H. Laue, Carol C. Seltzer, Doris C. Simpson, Ilarold E. Allport, Renato Tagiuri

şi Luberta H. Mccabe. Sunt în mod special îndatorat lui Theodore Newcomb, care a citit întregul manuscris şi a făcut observaţii critice valoroase şi lui Eleanor D. Sprague al cărei sfat şi ajutor practic au fost mereu indispensabile.

Cambridge, Massachusetts 1 iulie 1961

G.W.A.

Cuprins

Prefaţă... 7

Partea I. UN MOD DE ABORDARE A PERSONALITĂŢII... 13

CAPITOLUL»

1. Psihologie şi individualitate... 15

P jp i – Personalitate, caracter, temperament... 34

ji” intuiţii din trecut. ... 48

Partea a II-a. DEZVOLTAREA PERSONALITĂŢII... 67

CAPITOLUL

4. Fundamentele personalităţii... 69

X5. Principiile învăţării... 94

J<T Elaborarea eululj) ... 119

7. Străâttithconştient... 148

8. Cultură, situaţie, rol... 172

9. Dezvoltarea motivelor... 202

10. Transformarea motivelor... 224

— 11. Cogniţie şi personalitate... 261

— J12. Personalitatea matură... 278

Partea a III-a. STRUCTURA PERSONALITĂŢII... 311

CAPITOLUL

13. În căutarea elementelor... 313

14. Teoria trăsăturilor comune... 334

15. Dispoziţiile personale... 358

16. Unitatea personalităţii... * 377

n

Partea a IV-a. EVALUAREA PERSONALITĂŢII... 393

CAPITOLUL

17. O trecere în revistă a metodelor... 395

18. O ţii ecere în revistă a metodelor (continuare... 420

19. Comportamentul expresiv... 457

Partea a V-a. ÎNŢELEGEREA PERSONALITĂŢII ... 491 CAPITOLUL
20. Percepţia persoanei... 493
21. Natura înţelegerii... 519
22. Persoana în psihologie... 544
Indice de nume... – 569
PARTEA I
un mod de abordare a Personalităţii
CAPITOLUL
Psihologie şi individualitate
EREDITATE «INDIVIDUALITATE BIOCHIMICA «INDIVIDUALITATE STRUCTURATA «ŞTIINŢA ŞI UNICITATE: DILEMA în SEMNIFICAŢIA „LEGII” * SOLUŢII PROPUSE» TREI SERII DE NORME» PSIHOLOGIE DIFERENŢIALĂ «TIPURI O PSIHOLOGIE CLINICA REZUMAT

Începem prin a compara două enunţuri: (1) „Ce personalitate interesantă are Walter” şi (2) „Ce lucru interesant este personalitatea”.

În primul enunţ II Keludipe Sam, Jim şi Ruth; îmi îndrept atenţia spre structura psihologică singulară care-l caracterizează pe Walter ca individ. În cel de-al doilea enunţ îi izicluă} pe Walter, Sam, Jim, Ruth şi pe oricare altul din lume –

Cele două enunţuri sunt polare în ceea ce priveşte sfera lor de cuprindere: un om şi milioane de oameni. Însă ambele enunţuri sunt adevărate în egală măsură. /Termenul fpersonalitam se referă atât la psihic-în-particular, cât şi la psihici în generaLDacă dorim să studiem personalitatea în mod integral trebuie să ne îndreptăm rapid atenţia de la particular la general, de la persoana concretă la persoana abstractă şi invers. Acest du-te-vino este util. Ceea ce aflăm despre Walter ne ajută să cunoaştem omul-în-general; şi ceea ce ştim despre omul-în-generai este în parte aplicabil la Walter

Paginile acestei cărţi conţin multe exemple de acest fel. Scopul nostru este să descoperim principiile generale ale dezvoltării, orgâriizării şi exprimării personalităţii,

chiar atunci când subliniem faptul că principala caracteristică a omului este individualitatea sa. El este o creaţie unică a forţelor naturii. Nu au existat niciodată doi oameni la fel şi nici nu vor mai exista. Să ne amintim de amprentă, chiar şi ea este unică.

Toate ştiinţele, inclusiv psihologia, tind să neglijeze acest fapt fundamental al individualităţii pentru motive pe care le vom examina în continuare. Pe de altă parte, în viaţa cotidiană nu ne aflăm în pericol să uităm faptul că individualitatea este indiciul suprem al naturii umane. De-a lungul întregii noastre vieţi conştiente şi chiar în visele noastre, recunoaştem şi avem de-a face cu oameni ca indivizi separaţi, distincţi şi unici. Ştim că s-au născut şi mor în momente diferite şi că în decursul vieţii îşi manifestă structura lorspecifică, pinprip de trăsături fizice şi mentalei – bi nici ritf-ar putegfi altfel, atâta vreme cât ereditatea şi mediii) şoane sunt unice.

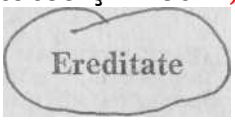

Mei oda de reproducere, sexuală a naturii garantează la modul superlativ un echipament genetic nou pentru fiecare muritor care se naşte. Teoretic, jumătate din ceea ce se transmite ereditar provine de la mamă şi jumătate de la tată. Să ne gândim mai întâi la unicitatea împreunării. Un mascul distinct din peste un miliard de masculi se uneşte cu o femelă distinctă din peste un miliard de femele. Nicio altă combinaţie nu ar produce această dublă sursă, distinctă a eredităţii. – j-y

Fiecare celulă somatică umană conţine 46 de cromozomi. Fiecare celulă posedă aproximativ 30.000 de jene – jF – nevoie de una sau mai multe gene pentru o trătialutet muşlemta. Într-un anume stadiu de dezvoltare celulele somatice suferă o „fisiune de reducere1 şi apar celule cu numai 23 de cromozomi (gârneţi), înlăturând astfel multe posibilităţi ereditare, deoarece cromozomii posedă combinaţii diferite de diverse gene. Ulterior hazardul – unul enorm – afectează şansa ca un anumit

spermatozoid (din cei 300.000.000 depozitaţi în vagin în cursul actului sexual), conţinând propriile sale variante specifice de gene, să se unească cu un ovul dat pentru a da naştere unei vieţi noi. Este absurd să presupui că doi indivizi de pe pământ (cu excepţia numai a gemenilor mono-zigoţi, formaţi din acelaşi ovul şi acelaşi spermatozoid) pot avea o structură ereditară comună. Numărul de combinaţiljpsib. de de gene umane cu mutaţiile lor posibile este apreciat de Dobzhansk – \ ca fiind „cu mult mai mare decât numărul atomilor din întregul univers în mod evident numai o fracţiune infinitezimală de comb” înaţii posibile de gene este, sau chiar poate fi, realizată oriunde în lume... Fiecare fiin (3 jjpiianăeste-nj & n & pe euatip unic”.

Pe baza acestor fapte impresionante conchidem că nu există! două fiinţe omeneşti (cu excepţia posibilă a gemenilor monozi-goţi) care să aibă exact acelaşi potenţial de dezvoltare, mai ales dacă la toate aceste diferenţe genetice adăugăm diferenţele care se vor produce în cadrul mediului şi al experienţelor fiecărui muritor.

Totuşi, revenim şi încercăm să nu uităm că genele creează pentru toţi reprezentanţii speciei Homo sapiens anumite trăsături caracteristice globale comune. Toţi au postură verticală, doi ochi şi două urechi, mâini şi picioare, sunt simetrici bilateral (mai mult sau mai puţin). Ei au aceleaşi elemente chimice în corp şi capacitatea de a simţi şi gândi, de a vorbi şi imagina, de a-şi aminti şi a reproduce. Excepţiile sunt rare.

Individualitate biochimică

Ştim că glaxidelecu secreţie internă au un efect profund asupra temperamentului, asuptstcursului creşterii, asupra motivaţiei. Variaţia lor în greutate şi mărime este mare, chiar în limite normale. Williams ne redă următoarele exemple2:

glanda pituitară tiroida paratiroidele testiculele ovarele adrenalânele greutatea variază de la 350 la 1 100 mg; greutatea variază de la 8 la 50 gr; greutatea variază de la 50 la 300 mg; numărul lobilor variază de la 2 la 12;

greutatea variază de la 10 la 45 gr; greutatea variază de la 2 la 10 gr; conţin (la naştere) 30.000 – 400.000 de ovule; greutatea variază de la 7 la 20 gr; variaţie de 10 cute în stratul cortexului.

Factorul de variaţie nu se limitează la glande. Normele metabolice ale indivizilor fluctuează mult, ca şi reacţia lor la droguri, 1 T. Dobzhansky, The biological basis of human freedom, New York, Columbia Univ. Press, 1956, p. 56. Dunn şi Dobzhansky adaugă: „Biologul trebuie să susţină unicitatea” absolută a fiecărui individ uman. Aceeaşi afirmaţie tradusă în termeni metafizici şi politici este fundamentală atât pentru etică, cât şi pentru democraţie”.

L. C. Dunn, T. Dobzhansky, Heredity, race and society, New York, Penguin, 1946, p. 46. Vezi şi C.J. H e r r i e k, The evolution of human nature, Austin, Univ. of Texas Press, 1956, p. 115.

2 R.J. Williams, Biochemical individuality, New York, Wiley, 1956.

consumul de apă, nevoia de potasiu, sodiu, calciu, iod şi amino-acizi. Cerinţele de vitamine sunt, de asemenea, variabile; la aceeaşi dietă un marinar face scorbut datorită carenţei de vitamina C şi altul nu. Susceptibilitatea, la boală variază foarte mult „ca şi efectele deprivării ditoxâgen şi capacitatea de a gusta diferite substanţe, într-un experiment s-a testat cantitatea de clorură de mercur necesară pentru a produce lrttitră – pielâi-L) în – 35 de – subiecţi, 1 a prezentat iritaţia pielii când s-a utilizat o soluţie de o parte la 100.000; 5 au reacţionat la 10 părţi; 11 la 30 părţi; 4 nu au reacţionat la niciuna din concentraţiile încercate3.

Morfologia sistemului nervos nu este mai puţin variabilă. Mulţi oameni au, în mod obişnuit, trei serii de nervi splanhnici în loc de două; structurile nervilor faciali sunt aproape tot atât de diferite ca şi sistemul de râuri de pe diferite continente. Cam 15 Vo din oameni nu au traiecte directe de nervi piramidali în măduva spinării. Unii indivizi au nervul sciatic atât de încastrat încât e bine

apărat, în timp ce la alţii este relativ expus. Atât anatomia macro, cât şi cea microscopică a creierului dezvăluie mari diferenţe. După ce a examinat această problemă, Lashley scrie: „chiar dovezile limitate, aflate la îndemână, arată că indivizii încep viaţa cu creiere care diferă enorm între ele ca structură; diferenţă care se referă atât la numărul, mărimea şi dispoziţia neuronilor, cât şi la trăsături mai grosiere” 4.

Timp de 12 ani Dearborn şi Rothney au măsurat anual ritmul de creştere al unui număr de peste 3.000 de copii. Deşi toţi copiii creşteau şi majoritatea prezentau un puseu preadolescent în ritmul creşterii, totuşi indicii difereau atât de mult de la un copil la altul încât autorii conchid că „nu s-au constatat două cazuri care să aibă exact aceeaşi schemă de dezvoltare” 5.

Cu un asemenea evantai de variabilitate genetică, structurală şi biochimică ne putem aştepta ca „temperamentul şi motivaţia, ba chiar fiecare funcţie psihologică cunoscută să varieze foarte mult. Unii indivizi par predestinaţi să considere viaţa drept o povară chinuitoare; pentru alţii ea poate fi la fel de ameţitoare ca şampania. Formele personale de inteligenţă, precum şi intensitatea şi direcţia diferitelor motive se vor distribui într-o largă varietate, de-a lungul întregului peisaj uman. Studii bine cunoscute despre sexualitate indică o variaţie în intensitatea şi expresia impulsului

3 R.J. Williams. Biochemical individuality, New York, Wilcy, 1956, p 110.

4 K.S. Lashic y, Structural variation in the nervous sistem în rela-iion to behavior, în „Psychol. Rev”. 1947, 54, 325 – 334.

5 W.F. D e ar b o r n şi J.W.M. Rothney, Predicting the child’s development, Cambridge, Mass., Sci-Art, 1941.

sexual* care surprinde pe acei care au crezut că uniformitatea prevalează în acest domeniu al motivaţiei6.

Să ne gândim un moment la implicaţiile acestei variaţii foarte mari a individualităţii pentru terapie – fie chirurgicală, medicală sau psihologică. Terapeutul nu

poate urma cu succes numai metodele empirice. Nimeni nu este normal (în sensul mediei) cu excepţia câtorva atribute. Evident că e sigur să spui că nimeni nu se încadrează în valoarea medie prin toate capacităţile sale endocrine, anatomice, nervoase, corticale şi motivaţionale.

După ce a examinat problema pe care o discutăm, Goethe a exclamat: „Natura pare să fi mizat totul pe individualitate” 7.

Individualitate structurată

Astfel, fiecare persoană individuală deviază în mii de feluri de la omul mediu ipotetic. Dar individualitatea sa nu este suma tuturor acestor deviaţii separate. Acest lucru este de extremă importanţă – şi până când nu e înţeles, cititorul nu va reuşi să sesizeze esenţa acestei cărţi.

Să luăm pentru o clipă plămânii – ai dumneavoastră şi ai mei. Nu există o relaţie directă între plămânii dumneavoastră şi plămânii mei, nici între metabolismul dumneavoastră cortical şi al meu. Dar plămânii mei influenţează metabolismul meu cortical şi la fel ai dumneavoastră. Nevoia mea de potasiu interacţionează cu nevoia mea de sodiu. Aceste necesităţi chimice pot fi comparate cu ale dumneavoastră, dar ele nu au o relaţie organică de funcţionare cu necesităţile dumneavoastră. Ereditatea mea, experienţa mea primară, temperamentul meu, capacitatea creierului, emoţiile, frecvenţa pulsului, memoria, biografia culturală şi imaginaţia sunt cele care sunt unite laolaltă într-o funcţionare, individuală; ele alcătuiesc un sistem, construit din diverse subsisteme.

Din nefericire, ştiinţa studiază în primul rând ritmul pulsului meu în comparaţie cu al dumneavoastră, emoţiile mele ca diferite de ale dumneavoastră, înălţimea mea ca deviantă de la normă; ea studiază arareori înălţimea mej-pulsul meu, emoţiile mele, ca implicate într-o structură cu valori interacţionale.

De aceea sunt cu totul împotriva unui punct de vedere cart este curent în psihologie. [Eysencâl declară după cum urmează:

6 A… C. Kinsey et al… Sexual behavior in the human

male, Philadelphia, Saunders, 1948; A.C. Kinsey et al., Sexual behavior in the human female, Philadelphia, Saunders, 1953.

7 Afirmaţia Sie scheint alles auf Individualität angelegt cu haben apare în fragmentul intitulat Die Natur.

pentru omul de ştiinţă individul unic este numai punctul de inter – şecţie al unui număr de variabile cantitative8.

Ce semnifică această afirmaţie? Exprimă faptul că savantul nu se interesează de interdependenţa reciprocă a subsistemelor din cadrul sistemului total al personalităţii. El este interesat numai de dimensiuni separate prin care poate să compare multe persoane. Este interesat de inimi (a dumneavoastră şi a mea) sau de plămâni (ai dumneavoastră şi ai mei) dar nu de interacţiunea reciprocă a inimii mele cu plămânii mei sau a inimii dumneavoastră cu plămânii dumneavoastră. Este interesat de unele trăsături (de exemplu, introversiunea) ale dumneavoastră şi ale mele; dar nu-l interesează modul în care introversiunea dumneavoastră inter-acţionează cu alte trăsături ale dumneavoastră, cu valorile dumneavoastră, cu planurile vieţii dumneavoastră. Conform acestei viziuni, omul de ştiinţă nu este interesat câtuşi de puţin de sistemul personalităţii, ci numai de dimensiunile comune. Persoana este considerată numai ca „punct de intersecţie”, fărtrnicio structură internă, coerenţă sau viaţă. Nu pot fi de acord cu acest punct de vedere.

Ştiinţă şi unicitate: dilema

E uşor de văzut însă că suntem în faţa unui impas. (Individul, orice altceva ar mai putea fi, este o organizare unică şi cu consistenţă internă a unor procese fizice şi mentale. Dar întrucât el este unic, ştiinţa îl consideră un impediment. S-a spus că ştiinţa se ocupă numai de legi generale, de preferinţă universale. Adică, ştiinţa este o disciplină nomotetică. Individualitatea nu poate fi studiată de ştiinţă, ci numai de istorie, artă sau biografie, ale căror metode nu sunt nomotetice (nu caută legi universale), ci idiogra-fiee.9 Chiar şi scolastica medievală a perceput

problema şi a declarat Scientia non est individuorum, 8 H.J. E y’s e ne k, The scientific study of personality, New York, Macmillan, 1952, p. 18. E greu de înţeles cum poate autorul să împace această concepţie a individualului cu propria sa definiţie a personalităţii ca „organizarea mai mult sau mai puţin stabilă şi durabilă a caracterului, temperamentului, intelectului şi fizicului unei persoane, care determină adaptarea sa unică la mediu”. The structure of human personality, London, Methuen, 1953, p. 2.

9 Aceşti termeni au fost iniţial stabiliţi de W. Windelband, dar azi sunt larg răspândiţi. Geschichte und Naturwissenschaft, ed. a III-a, Strassburg, Heitz, 1904 şi R. Eisler, Wörterbuch cler philosophischen Begriffe, Berlin, Mittler, 1904, p. 512.

Atragem atenţia cititorului asupra ortografiei termenului idiografic. Originea sa se află în grecescul tsioş (care înseamnă propriul, specificul). Aceeaşi rădăcină se găseşte la idiom, idiosincrazie. Nu trebuie confundat cu ideografia, care, ca şi ideologie, derivă din tsea – idee (ceea ce este văzut, o formă). Termenul nomotetic vine din uojxogstixbs – nomothotikos (promulgarea legii).

Di. că acceptăm această dogmă privind scopul şi limitele ştiinţei va trebui să abandonăm persoana ca persoană. Totuşi, nu suntem [încă descurajaţi. Că individul este un sistem al unicităţii structu-jrate este un fapt. Că ştiinţa înclină spre universal şi nu spre parti-[cular este, de asemenea, un fapt. Totuşi, personalitatea însăşi este în fenomen universal, deşi se găseşte numai în forme individuale, ntrucât ea este un fenomen universal, ştiinţa trebuie să o studieze, iar nu o poate studia corect dacă nu cercetează individualitatea structurării! Aceasta este dilema.

Putem să nu spunem, ca unii oameni de ştiinţă, că particularul este ceea ce este în virtutea faptului că este o combinaţie complexă de universale? Chiar dacă ignorăm faptul că expresia „combinaţie complexă” presupune problema la care ne referim, afirmaţia însăşi induce în

eroare. Ea afirmă că toţi oamenii sunt alcătuiţi din aceleaşi calităţi (universale), dar combinaţia lor se îndreaptă spre unicitate. Să luăm numai două universale şi să vedem cum se realizează aceasta:

Individ John Henry

Calitatea A

Inteligenţă 90% 10%

Calitatea B

Dominanţă

10% 90%

Ni se spune că John este un individ foarte inteligent, dar obedient. Henry este prost, dar dominant. Până aici toate bune. Dar nu poate calitatea A să interacţioneze cu calitatea B în aşa fel încât să se formeze un nou element? Nu poate fi John un discipol inteligent, Henry un agresor stupid? Şi specificul conduitei lor va fi ulterior modificat de alte calităţi care le aparţin, în aşa fel încât nu este predictibilă pornind de la universale.

O moleculă de apă şi una de peroxid au aceleaşi elemente universale – hidrogen şi oxigen; ele diferă numai cantitativ (H_2O şi H_202), dar o mică diferenţă cantitativă duce la produse total neasemănătoare. Încercaţi-le pe părul dumneavoastră şi veţi vedea. Atunci problema individualităţii nu este modul în care se compară inteligenţa sau dominanţa lui John cu aceleaşi calităţi abstrase de la alţi oameni, ci modul în care inteligenţa lui John este legată de dominanţa sa, de valorile sale, de conştiinţa sa şi de restul personalităţii sale. „Sistemul intern” este cel care răstoarnă ştiinţa convenţională a universalelor.

Semnificaţia „legii”.

Ştiinţa convenţională este zdruncinată deoarece nu poate vedea modul în care organizarea internă a particularului se poate însera în cercetarea nomotetică a legilor generale. Dar câteva idei pot fi aici de ajutor.

În primul rând, o afirmaţie universal adevărată, şi de aceea cu valoare de lege, este aceea că structurile personale ale individualităţii sunt unice. Psihologia

personalităţii ar face bine să admită această afirmaţie ca prima sa lege.

În al doilea rând, putem căuta plini de speranţă printre multele principii generale ale biologiei şi psihologiei dinamice acele procese care generează unicitatea. Principiile generale ale geneticii, de exemplu, sunt legi care evidenţâaza modul în care se produce unicitatea.

În al treilea rând, comportamentul fiecărui individ are propriile sale legi. Nu trebuie să studiem fiecare existenţă pentru a descoperi regularităţile legice ale vieţii. Dacă aveţi un prieten apropiat, puteţi şti foarte bine de ce se comportă aşa cum se comportă şi, de asemenea, puteţi să prevedeţi, şi parţial să controlaţi, comportamentul său în viitor, numai pentru că aţi ajuns să cunoaşteţi acele regularităţi din viaţa sa care sunt raportabile la legg-Nu aveţi nevoie de cunoaşterea naturii umane în general pentru a face acest lucru.

Acest ultim punct este important, căci el ridică problema regularităţilor statistice în raport cu regularităţile legice ale unei persoane individuale. Ştiinţa nomotetică, aşa cum am spus, tinde să favorizeze pe cele dintâi şi să le neglijeze pe celelalte. Măsurătorile sale cu semnificaţie statistică sunt raportabile la o populaţie mare de indivizi, nu la un singur caz.

Presupuneţi că un grup de o sută de delincvenţi dintr-o închisoare aud pe directorul închisorii spunând aceste cuvinte: „Viaţa voastră în închisoare este „o pregătire pentru întoarcerea în societate”. Şi presupuneţi, aşa cum pare probabil, că 99 de deţinuţi râd pe tăcute de banalitatea acestor cuvinte şi imediat le uită. Psihologii statisticieni ar spune că este o lege ca acest îndemn pios să nu aibă efect. Şi într-un anume sens au dreptate.

Dar presupuneţi că pentru un singur om se întâmplă ca la aceste cuvinte să „sune un cippoţel” şi să-l îndrepte pe calea unei transformări adevărate. Ce va spune statisticianul? Că acest fapt „se datorează hazardului” sau că acest eveniment nu este „semnificativ statistic”? Un

asemenea răspuns ar fi absurd. Chestiunea e că în acest caz există o relaţie cauzală importantă. Poate fi o întâmplare rară (chiar unică), dar este în întregime legată de lege – adică este un eveniment inevitabil, dată fiind structura internă a persoanei pentru care cuvintele respective au avut rezonanţă.

În felul acesta conchidem că nu trebuie să fim speriaţi de definiţiile înguste ale „legii” sau, în această privinţă, de definiţiile înguste ale ştiinţei. Este datoria ştiinţei să explice ceea ce este, nu numai ceea ce este convenabil sau tradiţional. Cu mult înainte ca metoda ştiinţelor naturii să atingă poziţia sa predominantă, cu psihologia vâslind pe urmele sale, exista un înţeles străvechi al termenului scientia. Acesta nu prescria o metodă, nu stabilea limite; semnifica pur şi simplu cunoaştere:

Soluţii propuse

După cum este de aşteptat, mulţi autori sensibili au remarcat această dilemă ce ţine de raportul dintre ştiinţă – unicitate. Desigur că soluţia cea mai clară este aceea de a declara că generalitatea aparţine ştiinţei, iar individualitatea artei. Această propunere vizează de fapt admiterea unor limite ale ştiinţei. Prin însăşi natura sa, ştiinţa nu poate face niciodată dreptate individualului intact – numai drama, poezia, biografia pot s-o facă. Ştiinţa este neîndurătoare în ceea ce priveşte excluderea particularităţilor. În consecinţă, ştiinţa este, în cazul cel mai bun, „numai un accesoriu al înţelepciunii” 10. O asemenea soluţie este acceptată de mulţi savanţi şi probabil de toţi umaniştii.

Totuşi, această propunere reprezintă o soluţie disperată. Psihologia este o disciplină tânără şi în mod ideal ar trebui să tindă spre stăpânirea desăvârşită a fenomenelor, atât abstracte, cât şi concrete. Este prematur a o circumscrie exclusiv la un mod nomotetic de gândire. Trebuie să păstrăni individul în cadrul ştiinţei.

O asemenea opinie a avut Samuel Bailey care acum un secol critica psihologia pentru că acorda aproape în

întregime atenţie la ceea ce este „comun omenirii” şi pentru că se interesa de caracterul individual „numai în mod incidental şi pe scurt – prea pe scurt pentru importanţa subiectului” 11.

10 H.A. Murray et al., Explorations in personality, New York, °xford, 1938, p. 716. Vezi şi G.W. AII port, Personality a problem for science or for art? în Personality and social encounter, Boston, Beacon, 1960, cap. i.

11 S. Bailey, Letters on the philosophy of the human mină, London, Longmans, Green, 1855 – 1958, II. 265.

O altă soluţie este să te declari în favoarea a două psihologii separate şi distincte – una devotată poziţiei nomotetice, cealaltă poziţiei idiografice. Aceasta din urmă ar lucra, desigur, mână în mână cu istoria, biografia, literatura şi poate nu s-ar deosebi de ele. Mulţi scriitori germani au favorizat această opinie, atribuind psihologia nomotetică ştiinţelor naturii (Naturwissenscliajten) şi psihologia idiografică ştiinţelor spiritului (Gelsteswissenschaften). Prima este o psihologie a – „elementelor”, a doua o psihologie a „structurii”. Prima” utilizează metoda analizei şi a explicaţiei cauzale, a doua metoda „înţelegerii (Verstehen). „Noi explicăvi natura (prin analiză sau lege)”, spun ei, „dar înţelegem oamenii” (în individualitatea lor structurată) 12.

Propria mea poziţie privind această soluţie poate fi enunţată pe scurt. Separarea psihologiei în două ramuri opuse, \m\r abruptă. Sunt de acord cu psihiatrul francez Azam, care cu mulţi uni în urmă a scris că ştiinţa caracterului „nu poate proceda prin generalităţi, aşa cum face psihologia, nici prin individualităţi, aşa cum face arta. Ea ocupă o poziţie intermediară” 13. Nu avem niciun motiv pentru care să nu învăţăm, dacă putem, din fiecare generalizare despre natura umană. În acelaşi timp trebuie să fim atenţi la conceptele şi metodele care ne dau posibilitatea să înţelegem individualitatea structurată. După cum am văzut, individul reprezintă în natură o ordine legică. Trebuie să utilizăm toate căile de abordare în dezvoltarea ştiinţei psihologiei personalităţii.

Nu am examinat încă toate soluţiile dilemei ştiinţă-unicitate să privim mai îndeaproape câteva sugestii suplimentare.

Trei „serii de norme

Cum cunoaştem o persoană? Parţial pentru că îi comparăm caracteristicile cu trei serii de standarde (norme). Kluckhohn şi Murray pun problema în modul următor: 14

12 Acest punct de vedere este prezentat de E. S p r a n g e r, Types of men, transt. by P. P1 g o r's, Halle, Niemeyer, 1928.

În mod esenţial aceeaşi distincţie este susţinută şi de Bergson. El pune puternic în opoziţie metoda analizei prin care imobilizăm anumite relaţii elementare şi ignorăm fluxul sau continuitatea vieţii, cu metoda „intuiţiei" care ne dă posibilitatea să unim aspectele înrudite ale unei persoane în sensul dezvoltării lor continue. H. Bergson, Introduction to metaphysic, New York, Putnam, 1912. Vom reveni asupra acestei probleme în capitolul 21.

13 E. Azam, Le caractere dans la santé et dans la maladie, Paris, Alean, 1887, p. VI.

14 C. Kluckhohn, H.A. Murray, D.M. Se linei dor, Personality în nature, society and culture, New York, Knopf, 1953, p. 53.

24

Norme universale Psihologie gpnsrala psherfiiică Psihdfizâdoşie psihobiologie.

Norme de grup Ştiinţe socioculturale.

Norme individuale Idiodinamică

Psihologia personalităţii h-cura 1 Trei serii de norme utilizate în psihologia personalităţii

Fiecare om e – te în anumite privmţe:

a. ca toţi ceilalţi oameni (norme universale);

b ca unii oameni (norme de grup);

c. ca niciun alt om (norme idiosincratice).

Această afirmaţie este adevărată şi utilă până la un punct. În nd vom lua în considerare o capcană pe care ea o conţine pentru cel imprudent. Este, totuşi, adevărat că

psihologia perso-aliiăţii utilizează toate aceste norme precum indică figura 1.

Norme universale. Când spunem că o persoană este înaltă sau Iţe, sau energică, sau veselă, sau că are un coeficient de înteli-sinţă de 110, o comparăm cu populaţia generală de fiinţe umane care am cunoscut-o (sau măsurat-o). Remarcăm că Sam se sila valoarea medie, sau deasupra, sau sub medie în ceea ce priveşte o anumită însuşire. Până aici toate bune. Într-un sens, per – jitiiea lui Sam este o rjrobjernă de conformitate cu, sau de le\>ţie de lj fiinţa umană medie.

Norme de grup. Strict vorbind, normele universale sunt grea atins. Dacă Sarri este american e mai probabil că-l vom judeca comparaţie cu alţi americani, nu în comparaţie cu englezi sau chi-2 zi Dacă EI. al lui Sam este de 110, considerăm în mod real că se situează puţin peste media grupului care a fost examinat cu în mite ve-te. probabil teste naţional americane. Dar această dis-icţie nu trebuie să ne tulbure: remarcăm numai în trecere cu jrrnele universale, se atenuează grin normele de grup.

Normele de grup sunt importante în special când spunem că i reprezintă ceva tipic: un om de afaceri tipic, un baptist inansigent f. p; e, un irrtefectual„Un tip maniaco-depresiv, un tip lortiv sau un om din sud tipic. Asemenea afirmaţii semnifică totul că Sam posedă un grup de calităţicare-l fac să nu difere irte mult de majoritatea membrilor grupului căruia îi aparţine îţi cu care este comparat. Sau, invers, putem spune că Sam este iviant în cadrul propriului său grup: el nu este un doctor sau un rmier tipic. Am putea spune”, E greu de crezut că el este învăţător”. Dar fie că este asemănător sau nu cu ceilalţi din grupul său, noi folosim norme de grup pentru a-i aprecia propria natură.

Norme individuale. După ce ne-am familiarizat cu Sacri, tră fixăm propriile noastre anticipări în ceea ce-l priveşte. Trăsăturile sale proprii, structura sa personală de interese, organizarea personalităţii sale constituie un standard pentru apreciere. Dacă. un act se potriveşte cu

aşteptările noastre spunem, „Cât îi este de caracteristic”; dacă nu, spunem: „Nu-i stă în fire”, sau „Azi nu e el însuşi”. Rosenzweig a utilizat în studiul acestei structuri personale termenul de idiodinamică1.

Remarcăm că normele universale şi de grup constituie preocuparea ştiinţei nomotetice. Normele individuale ne conduc din nou înapoi la concepţia ştiinţei idiografice. Argumentul nostru, cum se arată în figura 1, este acela că psihologia personalităţii nu poate proceda numai prin generalităţi sau numai prin individualităţi, ci „ocupă o poziţie intermediară”.

Deşi acceptăm formula celor trei serii de norme, trebuie să ne ferim de o capcană. Această abordare ar putea implica în mod eronat faptul că individul ca atare este numai o mină de indiosin-crazii reziduale şi poate neglijabile, un rest rămas după ce am explicat cea mai mare parte a comportamentului său în funcţie de norme universale sau de grup. Lucrurile stau altfel. Desigur că Sam are multe atribute caracteristice ale speciei umane şi multe care seamănă cu ale confraţilor săi culturali: dar el le împleteşte pe toate într-un sistem specific unic. Personalitatea sa nu conţine trei sisteme, ci numai unul. Individualitatea nu este un sac de zdrenţe aruncate după ce ştiinţele nomotetice au spus ce au avut de spus. Organizarea vieţii individuale este în primul rând, în ultimul rând şi tot timpul, un fapt principal al naturii umane.

Psihologie diferenţială

Psihologia diferenţială este un alt nume pentru psihologia diferenţelor umane. Ea a apărut la începutul acestui secol şi încă înfloreşte.16 De fapt, mulţi psihologi ar considera această disciplină ca fiind coextensivă cu psihologia personalităţii.

Să presupunem că la o mie de oameni s-a testat acuitatea auditivă, inteligenţa mecanică, dominanţa, tendinţa nevrotică, inteljă. Rosenzweig, The place of the indiv. dual and of idiodynamics în psychology: a dialogue, în „J. indiv. Psycttol.”, 1958, 14, 3 – 21.

16 Un important volum deschizător de drumuri a fost W. Stern, Die differentielle Psychologie, ed. a III-a, Leipzig, Barth, 1921. Un reprezentant modern este A. Anastasi, Differential psychology, ed. a III-a, New York, Mâcmillan, 1958.

Aouitate Inteligenţa Dominanţi Tendinţă <nmrts ptnunt auditivi mecanica nevrotici ştiinţă

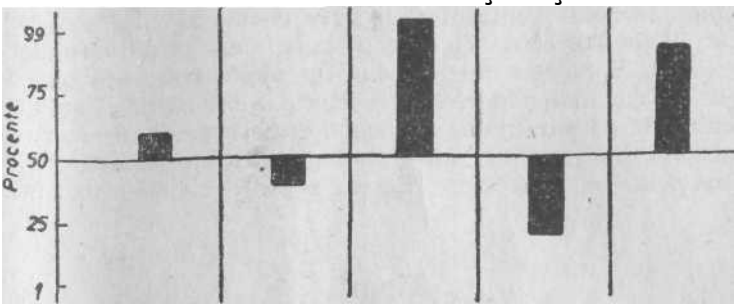

Figura 2. Profil reprezentativ pentru Sam restul pentru ştiinţă (sau alte dimensiuni măsurabile). Este util să ştim unde se situează Sam sau Jane în relaţie cu normele de grup astfel obţinute.

Când cunoaştem rezultatele putem să le reprezentăm într-un profil (sau într-o psihogramă). Figura 2 ilustrează procedeul, în cazul lui Sam, pentru variabilele menţionate mai sus.

Una din calităţile acestei abordări este aceea că centrează atenţia asupra lui Sam în relaţie cu o populaţie extinsă. Vor exista puţine profiluri sau niciunul exact la fel cu profilul lui Sam. Cu ajutorul acestuia îl putem sfătui şi informa; îl putem îndruma spre un anume post dacă rezultatele corespund cerinţelor noastre. îi observăm forţele şi slăbiciunile. Un profil ne aduce aproape, dar nu foarte aproape de scopul nostru – individualitatea.

Metoda are limite notabile. În primul rând, nu aflăm nimic despre Sam care să nu fi fost anterior ales de investigator pentru testare. Sam poate avea o trăsătură personală cardinală care să nu fie înregistrată deloc – poate el este mai întâi de toate un chirurg prin predilecţie şi aptitudine, fapt pe care bateria de teste îl omite.

O altă limită principală este faptul că un profil nu ne

spune nimic despre organizarea calităţilor în discuţie. Cum interacţionează dominanţa lui Sam cu interesul său pentru ştiinţă? Care este structura care rezultă din faptul de a avea un interes pronunţat pentru ştiinţă dar nu şi o inteligenţă mecanică puternică care să-l sprijine? îl face această opoziţie o persoană nefericită şi în conflict, sau un ajutor administrativ mulţumit al vreunui inginer? Despre toate profilurile putem spune „Trăsăturile sunt acolo, dar Organizarea lipseşte”.

Pe când psihologia diferenţială era la începuturi, un experimetalist francez, Toulouse, a încercat metoda psihogramej cu faimosul matematician Henri Poincaré. El a spus că nu a fost satisfăcut de normele universale, deoarece ele exprimă numai ceea ce este „comun unui imbecil şi lui Aristotei” 17. De aceea el l-a testat pe Poincaré pentru a stabili deviaţiile de la medie în scopul de a descoperi secretul geniului său. El a constatat că Poincaré avea un volum al memoriei de 11 unităţi, imaginaţie auditivă superioară, dormea prost, îi plăcea muzica, dar nu vânătoarea, era obsedat de munca sa şi aşa mai departe. Urmărindu-i eforturile, Toulouse admite nenorocit că geniul lui Poincaré era, oarecum în mod provocator, absent din profilul său psihologic. Problema este că psihograma nu poate să sintetizeze. Ea nu poate decât să înşire mărgele

Tipuri

Tipologia, ca şi psihologia diferenţială, este o abordare limitată a individualităţii, care se opreşte la jumătatea drumului şi nimic mai mult. Un tipolog, ca şi psihologul diferenţialist este nesatisfăcut de „ceea ce este comun unui imbecil şi lui Aristotei”. El preconizează o clasificare mai limitată şi mai discriminatorie a naturii umane.

Doctrinele tipologice, totuşi, nu susţin nimic mai mult decât că anumiţi oameni se aseamănă cu alţii într-o anumită privinţă. Cineva poate spune pe drept că există patru tipuri de oameni, cei care 1) utilizează periuţă de dinţi convexă, 2) utilizează una care e concavă, 3)

utilizează una dreaptă şi 4) nu utilizează deloc – şi, desigur, tipul, mixt, care utilizează uneori o formă, alteori atâta. Aceasta este o tipologie validă dacă cineva se interesează de periuţele de dinţi. În mod similar, există oameni extrovertiţi, introvertiţi şi de ambele tipuri. Aceasta este, de asemenea, o tipologie validă dacă cineva se interesează de extroversiune şi introversiune. Dar presupuneţi că sunteţi interesaţi atât de periuţa de dinţi utilizată, cât şi de extroversiune. Schema nu mai funcţionează pentru că nu toţi cei care folo, sesc un tip de periuţe de dinţi sunt şi introvertiţi. Prietenul nostru Sam, care este o persoană, ar trebui să fie clasificat în două tipuri.

Există atât de multe criterii după care putem clasifica oamenii, fizic şi mental, încât vom constata cu uşurinţă că l-am situat pe Sam în sute de tipuri posibile, nereuşind totuşi să surprindem structura sa internă unică de organizare.

Desigur, multe teorii tipologice urmăresc adâncimea şi extensiunea. Să numim câteva la întâmplare. Spunem că o persoană este liberală, sau narcisistă, sau cerebrotonică, că este autoritară, e beatnik, că are o personalitate banală, că este apolinică, orientată

17 E. Toulouse, Henri Poincaré, Paris, Flaminario, 1910.

e.

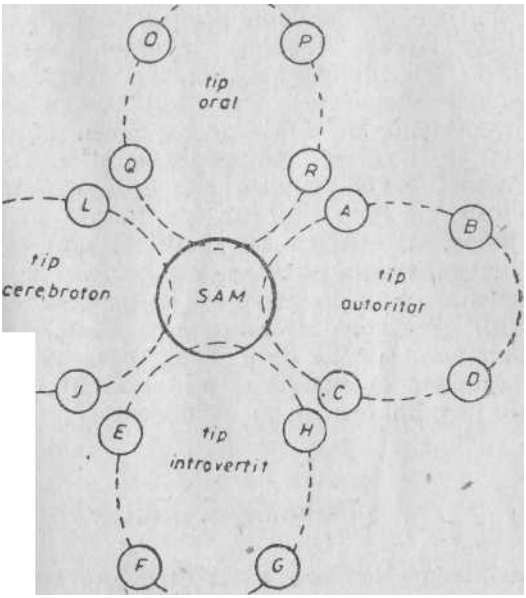

Figura 3. Tipologie versus individualitate (Elipsele cu linie întreruptă semnifică tipurile; cercurile cu linie continuă, indivizii)

re altul, că aparţine tipului anal sau tipului oral sau tipului geHtal. Astfel de propuneri clasificatorii şi multe altele au fost făcute H speranţa unei categorisiri largi şi valide a fiinţelor umane. Fie-Kre indică o grupare (sindrom) de atribute care de obicei (dar nu întotdeauna) coexistă.

Dar fie că baza clasificării este largă sau îngustă, tipurile sunt suficiente pentru a zugrăvi individul în totalitate. Figura 3 prezintă dilema.

Sam se potriveşte tipului autoritar, ca şi alţi indivizi A, B, I şi D. Dar el poate fi clasificat şi împreună cu persoanele O, P, m şi R, dacă îl considerăm în raport cu sindromul freudian al trăsăturilor „orale”. Fiecare clasificare este corectă, dar Sam ca inBind rămâne necaracterizat. (Calităţile sale au fost corelate cu ca-Itătţile similare ale altor înerivâzi, fără a fi însă corelate reciproc

B cadrul câmpului organic al propriei sale naturi. Cum interacţionează oralitatea cu autoritarismul său? „Ku ştim. În felul acesta multe domenii ale vieţii sale nu sunt

explicate. Tipologiile sunt mode şi seducătoare, dar niciuna nu a fost inventată vreodată Pentru a explica individul în totalitate.

Înainte de a părăsi acest subiect, vom atrage atenţia asupra unei forme speciale de doctrină tipologică. Unii autori susţin utilizarea tipurilor ideale. Această concepţie scapă criticii noastre, pentru că ea nu intenţionează să cuprindă persoane reale. Tipurile ideale nu au fost elaborate prin studiul exact al oamenilor concreţi. Ele sunt derivate prin metode raţionale şi nu empirice. Tipurile ideale sunt, în termenii lui Spranger, simple „scheme de comprehensibilitate” 18. Astfel, putem descrie un italian tipic, un om de afaceri american, un John Bull, un creştin sau un personaj ideal cu consistenţă teoretică, estetică sau politică, fără să presupunem că în realitate există vreun reprezentant perfect al tipului respectiv. Asemenea scheme comprehensive îşi au probabil utilitatea lor, mai ales în studiul „caracterului naţional”. Unii oameni, desigur, se apropie în diverse grade de tipul ideal. Şi acest fapt ne poate fi de ajutor când ajungem la evaluarea personalităţii. Dar tipurile ideale sunt inventate în bibliotecă şi nu în laborator.

Psihologie clinică

Mulţi psihologi lucrează astăzi în „domeniul clinic”. Ei lucrează în spitale, centre de asistenţă socială, şcoli, închisori, fabrici, biserici şi armată. Munca lor e numită „clinică” deoarece, ca şi medicii, au de-a face cu indivizi singulari, cărora speră să le faciliteze o adaptare mai bună şi o sănătate mentală ameliorată. Deşi psihologul clinician are nevoie de o pregătire în domeniul psihologiei generale, fiziologice, experimentale şi sociale – toate acestea ocupându-se cu norme universale sau de grup – atenţia sa principală se îndreaptă spre persoana concretă care se află în faţa sa.

Nu rezultă oare de aici că soluţia dilemei noastre despre unicitate este simplă? Nu este psihologul clinician un specialist idio-grafic, în opoziţie cu toate celelalte tipuri de psihologi care sunt nomotetici? Acest lucru este parţial

adevărat, dar situaţia este mult mai complexă. Mulţi psihologi clinicieni nu depăşesc stadiul psihologiei diferenţiale. Ei testează şi transformă rezultatele într-un profil, iar individul ca atare este lăsat de o parte. El este redus la o simplă aglomerare de procente. Dacă psihologul clinician lucrează într-un spital de psihiatrie, el poate să transmită rezultatele sale unui psihiatru, care încercă să le potrivească în tabloul clinic, să aşeze piesele împreună pentru a vedea ce reprezintă cu adevărat sistemul şi capacităţile interne ale pacientului.

18 Spranger, op. cit., nota 12 supra.

Procesul de ponderare a rezultatelor fragmentare, de confruntare a unei dovezi cu alta şi, în final, de sintetizare a ceea ce se rioaşte pentru a descoperi structura personală este extrem de complex. Din păcate nu ştim încă în ce mod şi cât de bine îndeplinim această sarcină. Presupuneţi că vreţi să alegeţi un coleg de cameră sau o soţie ori un soţ, sau numai să alegeţi un dar potrivit pentru ziua de naştere a mamei dumneavoastră. Cunoştinţele dumneavoastră despre omenire în general nu vă vor ajuta prea mult. şi nici chiar cunoştinţele despre normele de grup.19

În acest caz e clar că psihologii „ştiinţifici” au multe probleme. Le-ar plăcea să considere că înţelegerea idiografică nu este mai bună decât rezultatele obţinute prin date statistice (adică prin referire la normele universale sau de grup).

Meehl, de exemplu, a revenit asupra rezultatelor unor cercetări utilizând atât date statistice (scoruri pe scale obţinute prin metoda psihologiei diferenţiale), cât şi predicţii idio-grafice („intuitive”) ale comportamentului. În aproximativ jumătate din studii cele două metode au avut succes aproape în mod egal; în cealaltă jumătate, modul de predicţie (no-motetic) statistic era superior.20

Există acum teste şi scale accesibile care s-au bucurat de un oarecare succes în ceea ce priveşte predicţia reuşitei sau eşecului în colegiu, în prevederea delincventei şi chiar în predicţia fericirii în căsătorie. Să luăm un exemplu din domeniul delincventei.

19 Un antagonism vehement faţă de poziţia idiografică (pur clinică) este exprimat de mulţi autori, printre care W. Se eman, E. Galanter. Objectivity în sistematic and „idiodynamic” psychology, în „Psychol. Rev”. 3952, 59, 285 – 289; G.W. Lundberg, Case-studies vs. statistical me-thods – an issue based on mişunderstanding, în „Sociometry”, 1941, 4, 379 – 383; H.J. E y’s e ne k, The science of personality: nomothetic. În „Psy-nhol. Rev.”, 1954, 61, 339 – 342; T.R. Sârb în R. Taft, D.E. Bailey, Clinteai inference and cognitive theory, New York, Holt, Rinehart and Win-ston, 1960.

Aceşti autori (şi alţii) sunt sincer scandalizaţi de problema pe care îndrăznesc s-o ridic aici. Lor li se pare de la sine înţeles că teoria epistemologică dominantă în psihologie este sacrosanctă. Legile generale conducând la inferenţe (ajutate de statistică) explică toate cunoştinţele noastre despre persoane individuale. Aceşti autori sunt apărători adevăraţi ai tradiţiei anglo-americane a asocţaţionismului şi empirismului. Deşi nu mă îndoiesc că unele cunoştinţe de acest gen există şi sunt de mare importanţă când sunt aplicate unui caz singular, totuşi susţin în acelaşi timp că ele pot duce la o codare grosolană şi rutinieră, nu la o cunoaştere autentică a personalităţilor individuale. Tristul adevăr este acela că psihologii nu au un succes evident ca judecători ai personalităţii. Necazul poate rezida în viziunea lor unilaterală asu Pra naturii cunoaşterii umane. Problema este complexă şi discutarea ei va fi amânată pentru cap. 21.

P. E. Meehl, Clinical vs statistical prediction, Minneapolis Univ. °i Minnesota Press, 1954.

Despre băieţii care vagabondează, care au o viaţă de familie dezorganizată, şi alte deficienţe, se poate spune în mod sigur că 85% vor intra în conflict cu autorităţile. O asemenea predicţie statistică ne aminteşte de succesul recomandărilor privind prevenirea accidentelor de circulaţie care se produc într-o vacanţă de sfârşit de săptămână. Companiile de asigurări sunt maestre în asemenea predicţii statistice.

Dar aici există o greşeală. A spune că 85 din 100 de băieţi provenind din cutare sau cutare mediu vor deveni delincvenţi nu înseamnă să spui că Jimmy, care are o asemenea origine, are şansa de 85% să devină delincvent. Nu se poate admite aşa ceva. Jimmy, ca individ, va deveni sau nu delincvent. Nu există nicio şansă de 85% care să-l privească direct. Numai o cunoaştere completă a lui Jimmy ne va da posibilitatea să facem o predicţie sigură. Faptul că şi clinicienii care utilizează o metodă „intuitivă” pot greşi în predicţia lor iese din discuţie. Dacă îl cunoaştem complet pe Jimmy şi mediul său vom fi capabili să îmbunătăţim previziunea statistică, care se aplică numai unor grupuri de indivizi şi nu indivizilor.

Problema în discuţie a fost exprimată odată de S>herlock Ilolmes, care i-a spus prietenului său, dr. Watson: y (în timp ce fiecare individ este o enigmă insolubilă, în grup el devine o certitudine matematică. Niciodată nu poţi prezice ce va face un individ, dar poţi să spui cu precizie ce va face un număr mediu de persoane. Indivizii variază, dar procentajele rămân constante.

Adevăratul scop al psihologiei clinice nu este să elaboreze predicţii ce privesc grupul, ci să prezică „ce va face un individ” în atingerea acestui ideal, uneori predicţia statistică poate ajuta, normele universale şi de grup sunt folositoare, dar ele nu acoperi întreaga distanţă până la atingerea lui.

Concluzia noastră este că dilema unicităţii bântuie domeniul psihologiei clinice. Până astăzi metodele psihologice diferenţiale au prevalat. Devierile de la normele universale sau de grup sunt instrumentul principal al clinicianului pentru studiul individului Totuşi, mulţi clinicieni simt ca fiinţele umane vii nu pot fi cunoscute exclusiv prin legi statistice. Persoana este mai mult deci: „un punct de intersecţie” al acestor legi. Ea este o structură cu legi în sine şi prin sine. Înainte ca dilema să fie rezolvată va fi nevoie de noi metode şi de noi teorii. Vom reveni asupra acestei probleme în capitole ulterioare.

Rezumat individualitatea este o caracteristică

principală a naturii Pentru a dezvolta o ştiinţă a personalităţii trebuie să acacest fapt. Dar este mai uşor să construieşti un om artificiin norme universale şi de grup decât să ai de-a face în mod Bdecvat şi ştiinţific cu un om real.

Într-adevăr, psihologia generală şi socială sunt rădăcina şi B’lpjna din care creşte psihologia personalităţii. Avem nevoie de Bgi ale învăţării, percepţiei, cogniţiei şi avem nevoie de o cu Boaştere a culturii şi societăţii pentru a explica dezvoltarea şi Beşterea individului. Dar avem nevoie, de asemenea, de un punct de vedere special pentru a face ca aceste principii generale să hânveargă spre individualitatea structurii care alcătuieşte perso-Balitatea.

Psihologia personalităţii nu este exclusiv nomotetică, nici ex-Biâsiv idiografică. Ea caută un echilibru între cele două extreme. Bacă în acest capitol înclinaţia noastră este să subliniem aspectul Biografic, aceasta se explică prin încercarea noastră de a redresa luateralitatea actuală a psihologiei. Multe manuale elementare de psihologie oferă un capitol de concluzii intituat „Personalita-Ba”. Năzuinţa aceasta spre completitudine este lăudabilă. Consta-Bm însă adesea că se oferă un tablou al personalităţii care este un Bozaic necimentat de elemente şi scoruri de teste, sau de procese Bagmentare, niciodată interrelaţionate în mod vital. Un asemenea Blou lipsit de viaţă este distonant pentru cineva care simte că Bividualitatea omului, elanul îndreptat spre viitor al existenţei El° Şi întrepătrunderea sistematică a calităţilor sale cheie consti-B trăsăturile caracteristice centrale ale propriei personalităţi.

1 struct” ca şi dezvoltarea personalităţii – cd. 165

CAPITOLUL

Personalitate, caracter, temperament

EFECTUL EXTERN» ORIGINILE TERMENULUI „PERSONALITATE «STRUCTURA INTERNA «PUNCTUL DE VEDERE POZITIVIST» O DEFINIŢIE PENTRU LUCRAREA DE FAŢĂ O O OBIECŢIE FILOSOFICA e CARACTERUL o TEMPERAMENTUL REZUMAT

ne pare că toată lumea ştie ce este personalitatea, dar nimeni nu poate să o descrie precis: sute de definiţii sunt disponibile. Vorbind în sens larg, acestea se grupează în trei categorii pe care le vom numi definiţii prin efect extern, prin structură internă şi pozitiviste. Vom discuta pe scurt prima definiţie şi apoi, după examinarea originilor termenului, pe celelalte două.1

Efectul extern

Spunem despre o cunoştinţă „Nu are personalitate” şi despre alta „E plină de personalitate”. Înţelegem prin aceasta, desigur, că persoana pe care o cunoaştem produce sau nu un efect asupra altor persoane. Adesea un formular de recomandare ne va cere

1 întrucât cercetătorul care se ocupă de personalitate nu este interesat în primul rând de problemele etimologice şi istorice, problema definiţiei este condensată în capitolul de faţă la un minimum ireductibil. Cititorul care e interesat de o analiză mai completă poate consulta lucrarea mea: Personality: a psychological interpretation, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1937, cap. 2.

să evaluăm un candidat în funcţie de „personalitate”. De obicei ceea ce se doreşte este o estimare a eficacităţii sociale sau a atracţiei solicitantului.

Un cercetător şi-a asumat sarcina de a determina care sunt calităţile necesare unei aprecieri superioare a „personalităţii” printre învăţătoare. O învăţătoare cu „multă – personalitate” se dovedeşte a fi o persoană care pare să prezinte pentru ceilalţi opt calităţi atractive: „Ea este interesantă în conversaţie, e competentă, are interese largi, este inteligentă, atletică, bună sportivă, şi este atât sinceră, cât şi adaptabilă”.2

Astfel, concentru

populară de

un mănunchi de trăsături care s

punct de vedere social. Cei care se ocupă cu reclama şi care pre-

L – a + i iiirtjjd ci-j-g ci eficiente din când să vă ajute „să vă de-lteţi personarreateaw – ni – ca™” scop – să infăf-asca-îctsntRŢ

În” cge” a „C (i” – priveştg vordifea în public; pobluid, 1 dansul; cottyef-3 ti qi” Trăl OAL. mijloacele lor „cosm-e piellml acest lucru. Dt & r pre un anumit ruj de buze sau ITT – ocitâetntâalânferă personalitate”. În acest caz personalitatea nu este chiar superficială.

[u dutem accepta afirmaţia că o persoană are „mai multă” sau „mai putirăjdej-ojia-TrtseTS – psihologie, J a fel de bogat dotaţi ca şi cei care îl au, şi – sărat

Ceva mai sofisticate, dar totuşi de aceeaşi inspiraţie sunt defi

° vigiune socială jşau-exterioară” asupra tatcă este:

Îninu totală a efectului produs de un individ asupra societăţii; l deprinderi sau acţiuni care influenţează cu succes alţi oameni;

răspunsuri date de alţii unui individ considerat ca stimul; XIcrpd a iţii despre tine.

Există un argument favorabil acestor definiţii bazate pe „efect extern”. Numai prin judecăţile altora despre noi, personalitatea noastră este cunoscută ca atare. Dacă nu influenţăm oamenii, cum putem fi noi cunoscuţi? Acest lucru e adevărat, dar ce se întâmplă dacă influenţăm oameni diferiţi în moduri diferite? înseamnă că avem mai multe personalităţi? Oare nu înseamnă mai curând că un

2 E.G. Fie în m în g, The „halo” around „personalily”, în „Teachers Collège Record”, 1942, 43, 1 – 6.

3 Acestea şi alte definiţii „biosociale” (exterioare) sunt înregistrate înersonality: a psychological interpretation, pp. 39 – 43.

judecător poate avea o impresie corectă despre noi şi altul una proastă? Dacă e aşa, trebuie să existe ceva înăuntrul nostru care constituie „adevărata” noastră natură (deşi aceasta poate fi variabilă) Definiţiâle în luactie. de efectele externe confundă personali

3. YJA. pnale. ieizrlâlllte reputaţii.

L

p ypi p pţ

Ce se poate spune despre ermitul solitar sau despre copilul sălbatic (trăind printre lupi), sau despre Robinson

Crusoe înainte de apariţia tovarăşului său Vineri? Sunt aceşti izolaţi lipsiţi de personalitate, deoarece nu produc efecte asupra celorlalţi? Părerea noastră este că asemenea creaturi excepţionale dispun de calităţi personale care nu sunt mai puţin fascinante decât ale acelora care trăiesc în societatea Omenească. Un actor de televiziune poate exercita influenţă asupra milioanelor de persoane, dar poate avea o personalitate mai puţin complexă decât un individ retras care trăieşte în obscuritatea unei mansarde…

Desigur că impresia jp care o facem asupra altora şi reacţia lor IMA de jiai”. sân±-făei? – 4 mj3 e «! ta «(L în dezvoltarea personalităţii njaastrgi Acestea sunt probleme la care vom reveni în capitole viitoare. Dar faptul de a confunda efectele externe ale personalităţii cu însăşi structura internă ar amăgi minţile noastre.

Originile termenului „personalitate”.

Cuvântul personalitate şi rădăcina sa persoană au fascinat îndelung pe cercetătorii limbii. Max Müller, de exemplu, este entuziasmat de abstracţiunea acestor termeni şi de larga lor utilitate

Să luăm un cuvânt ca persoană. Nimic n-ar putea fi mai abstract. Nu o nici mascul, nici femelă, nici tânăr nici bătrân. Ca substantiv nu reprezintă mai mult decât reprezintă a fi ca verb. În franceză poate ajunge chiar să însemne nimeni. Căci dacă întrebăm portăreasa la Paris, dacă ne-a căutat cineva în lipsa noastră, ea va răspunde „Personne, monsieur”, ceea ce înseamnă „nimeni, domnule”.

Dar acest cuvânt persoana a circulat între graniţe uimitoare, bătând în stânga şi-ndreaptă, sugerând noi idei, stimulând nenumărate controverse, şi ocupând până în zilele noastre un loc de frunte în toate discuţiile despre teologie şi filbzofie, deşi puţini din cei care-l folosesc ştiu cum a apărut4

Termenii personality în limba engleză, personnallte în franceză şi personlichkeit în germană se aseamănă mult cu personalitas din latina medievală. În latina clasică era

utilizat numai persona. Toţi savanţii sunt de acord că acest cuvânt înseamnă la origine mască. (Acest fapt poate da oarecare satisfacţie acelora care preferă să

4 F.M. M îi 11 e r, Biographies of words, New York, Longmans, Green, 1888, p. 32.

definească personalitatea în funcţie de efectul extern. Aparenţa şi nu organizarea internă este subliniată.) D.ar-persana, chiar în antichitate, a-ajuns să semnifice altceva, inclusiv actorul din spatele măştii, adică adevărata reunire a calităţilor interne şi personale. A ajuns, de asemenea, să semnifice o persoană importantă (de unde personaj, paroh). Termenul era utilizat şi pentru a desemna cele trei persoane ale Treimii. Şi dacă aceste persoane reprezentau trei măşti ale unui singur Dumnezeu sau trei persoane egale a devenit dispută teologică de lungă duratăv Poate cea mai faimoasă defin a termenului i2EZE<2 na a Jx>st dată jd & Soeihuâs în secolul al

2 a na este o substanj – iadixijiiială. denatura raţională

Şi astfel vedem că termenul a avut chiar în latina clasică semnificaţii variate. Unele din ele anticipau definiţiile actuale prin „efect extern”, altele – definiţiile prin „structura internă”.

e

Structura internă

Jâţă că excepţia pozitiviştilor modernipe care – „îi vonilui*” TulánărTK considerare) preferă să definească personalitatea ca o entitate obiectivă, ca ceva care există „cu adevărat”. Ei admit că perso. anaeste deschisă conturăţoiir. el că este influenţată de ace” ălsta şi o „influenţează Ta

B

sntă; nu tr-Glue ECittundaftă cu oameni Je au despre eă7

pria sa exist
percepţiile pe care alţi
Stern, care era atît filozof, cît şi psihol
nalitate ca o „unitate multiformă din

p j, William

ŞT vorbeşte despre perso-Cil nimeni nu dobnde. şlevxeodată o unitate perfectă, ci doar tinde mereu spre p0 „*

Unii autori adaugă o notă de „valoare” acestui tip de definiţie Personalitatea „este ceva ce trebuie apreciat. Astfel, h gia o v filosofia morală a lui Kant sf>

ntijlocân vederea unui

P ajacă de „t. Integritatea personalităţii trebuie respectată pentru totdeauna. Etica iudeo-creştină a iniţiat această linie de gândire.

Deşi, de obicei, psihologii occidentali acordă o mare valoare şi integrităţii personalităţii (întrucât ea este, în definitiv, crezul

5 W. Stern, Die menschliche. Personuchkeit, Leipzig, Barth, J923, pp. 4, 20.

democraţiei), definiţiile lor sunt mai puţin exaltate. Ei suprimă orice încercare de evaluare şi dau un simplu enunţ descriptâv7 Urtexemplu tipic este următorul. Personalitatea este:

suma totală a tuturor dispoziţiilor, impulsurilor, tendinţelor, dorinţelor şi instinctelor biologice înnăscute ale individului, precum şi a dispoziţiilor şi tendinţelor dobândite prin experienţă6.

Deşi/ această definiţie priveşte personalitatea ca un dat accesibil studiului, ea nu reuşeşte să sublinieze integrarea în structură S. numeroaselor părţi componente înregistrate. Definiţia e reprezentativă pentru ceea ce putem numi definiţii ale personalităţii de tipul omnibus sau „sac de cârpe”. Următoarea definiţie e mai „structurală”:

Personalitatea este întreaga organizare mentală a fiinţei umane în orice stadiu al dezvoltării sale. Ea îmbrăţişează fiecare aspect al caracterului uman: intelect, temperament, abilitate, moralitate şi fiecare atitudine care s-a format în cursul vieţii cuiva7.

Asemănătoare este şi următoarea definiţie: „Personalitatea este ansamblul organizat al proceselor şi stărilor psihologice aparţinând individului8.

Unele definiţii subliniază factorul cognitiv subiectiv

care participă la organizarea internă, afirmând că personalitatea este:

O schemă unificată a experienţei, o organizare de valori care sunt compatibile între ele9.

Propria mea definiţie va fi, de asemenea, formulată în termeni de structură internă. (Unii autori ar numi definiţiile de acest tip „esenţialiste”.) Dar mai întâi trebuie să examinăm o abordare opusă.

Punctul de vedere pozitivist

— „Unii psihologi contemporani obiectează energic împotriva definiţiilor, esenţialiste. Ei argumentează că „structura internatr este inaccesibilă ştiinţei. Nu putem cunoaşte „unitatea multiformă dina

6 M. Prince, The unconscious, 2nd. ed. rev; New York, Macmillan, 1924, p. 532.

7 H.C. Warren and L. C ar în i e h a e 1, Elements of human psychology, rev. ed.; Boston, Houghton Mifflin, 1930, p. 333.

8 R. L în t o n, The cultural background of personaldy, New York, Appleton – Century – Crofts, 1945, p. 84.

9 P. Lock y, Self-consistency: a theory of personality, New York, [sland, 1945, p. 90.

u jă” care există „cu adevărat acolo”. Structura internă, dacă există într-adevăr, pur şi simplu nu poate fi studiată direct.

Ceea ce cunoaştem despre personalitate sunt numai „operaţiile” noastre. Dacă administrăm un test de personalitate şi obţinem cutare şi cutare scor, acestea sunt operaţiile noastre, adică metoda noastră. De aceea, din punct de vedere pozitivist-pgrsonalitatea INternă, este Jin rr (? *: i., JID-şi. m. plu construct legat de un nume projgnuj-Cel mai bun lucru pe care-l putem face este să încercăm să „formutăm ipoteze despre ea – să o „conceptualizării”. Conceptualizarea nu trebuie să treacă dincolo de metodele ştiinţifice pe care le utilizăm.

Un exemplu de asemenea definiţie operaţională este următorul.

— Personalitatea este:

conceptualizarea cea mai adecvată a comportamentului unei persoane în toate detaliile sale, pe care omul de ştiinţă o poate da la un moment dat10.

Notăm aici o asemănare cu definiţiile prin „efect extern”. Personalitatea nu este ceea ce cineva are, ci este percepţia altcuiva, în cazul acesta, a omului de ştiinţă. Cu alte cuvinte, personalitatea este un „construct”, ceva gândit dar care nu există realmente „colo undeva”.

Pentru a împinge lucrurile şi mai departe, există psihologi care spun că ar trebui să nu folosim niciodată conceptul de personalitate-Dacă am şti destul despre „stimul” şi despre „răspuns” (aşa-numita psihologie S-R) nu ar trebui să ne batem capul cu-vreo „variabilă intermediară”, ca personalitatea. Aceasta este viziunea behaviorismului pozitivist extrem. Numai operaţiile externe, vizibile, manevrabile sunt tolerate. Personalitatea ca atare se evaporează în negura metodei.

Deşi acesta este scopul unor psihologi, este problematic dacă ei urmează pilda ştiinţelor mai vechi. Un astronom care studiază Arcturus consideră steaua un construct legat de un nume? Puţin probabil; pentru acest astronom ea este un corp ceresc, care există cu adevărat şi are o compoziţie şi o structură pe care va încerca să le înţeleagă în mod ştiinţific. Când un biolog disecă o plantă, el nu crede că structura şi fiziologia plantei constă numai în opera4 ţiile sale.

Personalitatea este chiar mai dificil de studiat – decât stelele sau Plantele, dar situaţia este aceeaşi. Jiciimpsiholog şi niciun pro… fjr înţelege vreodată pe d epinvreo jdej-maiila±e – In411 – hi – t-îr

7 p-Tr-

„Personâhtaţii. – ea „şi astronomul sau biologul, încercăm să înşele

10 D. McC 1 e 11 a n d, Personality, New York, Sloane, 1951, p. 69. Problema în discuţie este studiată de C.S. Hali and G. Lindzey, Theones of personality, New York, Wiley, 1945, p. 9.

gem un fapt existent din natură. Trebuie să ne adaptăm pe cât posibil mai mult metodele la obiect şi nu să definim obiectul în funcţie de metodele noastre imperfecte.

O definiţie pentru lucrarea de faţă

Nu există desigur definiţii corecte sau incorecte. Termenii pot fi definiţi numai în modalităţi care sunt folositoare pentru un scop dat. Pentru scopurile prezentului volum pretindem o definiţie a personalităţii care este „esenţialistă”. Vom trata personalitatea ca o unitate existentă „acolo undeva”, posedând o structură internă specifică. Toate exprimările sunt pline de capcane, dar, orice s-ar întâmpla, iată definiţia noastră:

r r

(PERSONALITATEA ESTE ORGANIZAREA DINAMICA În f CADRUL INDIVIDULUI A ACELOR SISTEME PSIHOFIZICE CARE DETERMINA GÂNDIREA Şi

COMPORTAMENTUL SAU CARACTERISTIC.

Putem examina acum pe scurt conceptele-cheie din această definiţie:

Organizarea dinamică. Am văzut că definiţiile de tip comnibus sau „sac de cârpe” ml sunt adecvate. Problema centrală a psihologiei este organizarea mentală (formarea structurilor sau ierarhiilor de idei şi deprinderi care ghidează în mod dinamic activitatea). Integrarea şi alte procese organizaţionale sunt necesare pentru a explica dezvoltarea şi structura personalităţii. De aceea „organizarea” trebuie să apară în definiţie. Termenul implică şi procesul reciproc de dezorganizare, mai ales la acele-personalităţi anormale care sunt marcate de o dezintegrare progresivă.

Psihofizic. Acest termen ne aminteşte că personalitatea nu este nici exclusiv mentală, nici exclusiv nervoasă. Organizarea sa atrage după sine funcţionarea atât a „spiritului”, cât şi a „trupului” într-o unitate inextricabilă.

Sisteme. Un sistem (orice sistem) este un complex de elemente într-o interacţiune reciprocă. O deprindere este un sistem, la fel şi un sentiment, o trăsătură, un concept,

un şti] de comportare. Aceste sisteme există în mod latent în organism chiar când nu acţionează. Sistemele sunt „potenţialul nostru de activitate” 11.

Determină. Personalitatea este ceva şi face ceva. Sistemele psihofizice latente motivează sau direcţionează o activitate şi o gândire specifică atunci când intră în acţiune. Toate sistemele care compun personalitatea trebuie considerate ca tendinţe determinante. Ele exercită o influenţă directoare asujăra tuturor actelor adaptative şi expresive prin care personalitatea ajunge să fie cunoscută.

Caracteristic. Orice comportament şi orice gândire sunt caracteristice persoangv – şi, precum a fost argumentat în primul capitol, sunt (unice „pentru aceasta. Chiar actele şi conceptele pe care înintând aparent le „împărtăşim1 cu ceilalţi sunt la bază individuale şi caracteristice. Este adevărat că unele acte şi concepte sunt mai idiosincratice decât altele, dar niciunul nu poate fi considerat ca fiind lipsit de un iz personal. De aceea, într-un sens este redundant a se folosi termenul caracteristic în definiţia noastră. Totuşi... redundanţa nu este în mod necesar ceva rău; ajută la sublinierea ideii.

Comportament şi gândire. Aceşti doi termeni constituie o etichetă pentru a desemna tot ceea ce poate un individ să facă. Ceea ce ei face în principal este să se adapteze mediului său. Dar nu ar fi înţelepl să se definească personalitatea numai în funcţie de adaptare. Noi nu ne adaptăm numai la mediul nostru, dar şi reflectăm asupra lui. De asemenea, ne străduim să-l stăpânim şi uneori reuşim. De aceea comportamentul şi gândirea înlesnesc atât supravieţuirea, cât şi creşterea. Ele sunt moduri de adaptare şi desfăşurare provocate de situaţia ambientală în care ne aflăm, totdeauna selecţionate şi conduse de sistemele psihofizice care alcătuiesc personalitatea noastră.

Se poate pune problema dacă, după această definiţie, animalele au personalitate. Răspunsul este un „da” prudent. Fără îndoială animalele posedă forme rudimentare de sisteme psihofizice moştenite şi învăţate

care conduc la o activitate caracteristică (unică). (Nu ştim nimic despre gândirea lor.) Dar această concesie nu ne duce prea departe. Individualitatea psihofizică a animalelor

11 R.R. Sears defineşte personalitatea ca „potenţial de activitate” i? A teoretical framework for personality and social behavior, în „Amer. Psychologist”, 1951, 6, 476 – 483.

— Aforismul este lăudabil. Dar defectul său constă în eşecul de a admite criteriul necesar al organizării. Un neuron are un potenţial de activitate, dar nu putem considera o astfel de structură izolată ca având personalitate.

Inferioare este extrem de primitivă şi nu poate servi drept prototip util al personalităţii umane. Riscăm să afirmăm că diferenţa dintre oricare două specii de vertebrate submarine nu este atât de mare ca diferenţa dintre două fiinţe umane. Complexitatea enormă a creierului omenesc, în contrast cu creierele mai simple ale altor vertebrate, pare să îndreptăţească această afirmaţie.

O obiecţie filosofică

Un termen din definiţia noastră nu a fost încă explicat – acela de „individual”. Unii filosofi ar spune că noi comitem păcatul de neiertat de a considera problema rezolvată dinainte. Cine este acest „individ” în care rezidă personalitatea? Oare nu admitem în mod secret un organizator – un „ego”? Nu avem în inimile noastre o entitate neexplicată care creează cumva o unitate a personalităţii?

Această obiecţie vine în special din partea filosofilor persona-îişti care consideră că în toate definiţiile personalităţii este implicat (sau este necesar) un factor de continuitate şi unificare. Unul din aceşti filosofi, Bertoce-i, ar modifica definiţia noastră după cum urmează:

Personalitatea unui ego este organizarea dinamică a dorinţelor şi abilităţilor psihofizice unice, proprii acelui ego, care face ca adaptările acestuia la mediul său să fie unice12.

Ne grăbim să admitem că există o problemă presantă în a raporta ego-ul la personalitate. Vom reveni la această problemă dificilă în capitolul 6. Dar pentru moment e suficient a spune că obiecţia prezintă greşit utilizarea de către noi a termenului individ. Când spunem că organizarea dinamică se află înăuntrul individului, înţelegem mai ales că ea rezidă în organism, adică „în piele”. Este modalitatea noastră de a nega faptul că personalitatea este numai o problemă de „efect extern”.

În ceea ce priveşte conceptul de ego, nu vedem necesitatea de a-l include în definiţia noastră. Ego-ul cuiva este desigur un important (fără îndoială, cel mai important) sistem psihofizic în cadrul personalităţii, cum vom arăta mai târziu. Totuşi, pentru moment, această problemă nu este necesar să ne reţină atenţia.

12 P.A. Bertocci, Personality, în P.L. Harriman (Ed.), Ency-clopedia of psychology, New York, Philosophical Library, 1946, p. 458.

Caracterul

Nu, tttajjratin fascinant, decât termenul personalitate este termenul caracter. Ambele sunt adesea folosite unul în locul celuilalt, deşi primul derivă din latină, al doilea din greacă. 7-apaxTT) p înseamnă gravare. Este pecetea unui om – sistemul său de trăsături sau stilul său de viaţă. Theofrast, un elev „al lui Aristotel, a fost autorul cel mai celebru care a utilizat acest termen în Grecia antică. A scris multe schiţe de caracter din care au supravieţuit treizeci, în capitolul 3 vom examina interesanta sa metodă.

Azi, cum am spus, cei doi termeni sunt adesea utilizaţi în mod sinonim. Totuşi, psihologii europeni par să aibă preferinţă pentru termenul caracter, în timp ce psihologii americani preferă pe cel de personalitate. Există un motiv interesant pentru a justifica diferenţa. Personfy însemna, la origine, mască; agsptrvjp, gravare. Primul terrnettsugerează” aparenţă, comportament vizibil, calitate de suprafaţă, al doilea sugerează o structură adâncă (poate înnăscută), fixată şi de bază. /Acum psihologia americană are preferinţă pentru

environmentalism; înclinaţia sa behavioristă o conduce la sublinier & a mişcării exterioare, a acţiunii vizibile. Psihologia europeană, pe de altă parte, tinde să pună accent pe ceea ce este înnăscut în natura omului, pe ceea ce este adânc gravat şi relativ neschimbător. Freud, de exemplu, vorbeşte adesea despre structura caracterului, dar rareori de personalitate. În Europa, termenul caracterologic este folosit în mod obişnuit, dar rareori în America. Psihologii americani au elaborat multe lucrări intitulate Personalitatea, dar puţine intitulate Caracterul. Astfel, diferenţa antică de tonalitate dintre cei doi termeni pare să explice preferinţele regionale actuale13...

a-conotaţie specială dincolo de sensul său originar de gravare. Când spunem că cineva are „caracter" „btrn*" – ne referam – la – Hesăvârşirea sa morală. (Dacă spunem că are o „personalitate bunău înţelegem mai ales că este eficient social – utilizare populară pe care am discutat-o la începutul acestui capitol.) Astfel, de câte ori vorbim desr-e jN3 ati-m ai ca sigur implicăm un standard moral şi emitem o judecată dea: E7 Aoe1 care doresc 4 ă apere structura reală şi funcţionarea personalităţii de judecăţile cu bază morală. În special pentru acest motiv cartea de faţă favorizează termenul personalitate. (Cititorul perspicace poate spune: „Accentul dv. pe structura internă corespunde perfect la n Pentru o discuţie mai completă asupra diferenţelor vezi G.W. Al – port, European and American theories of personality. În H.P. David, H. von Bracken (Eds.), Perspectives în personality theory, New York. Basic Books, 1957, Cap. 1.

ceea ce grecii antici înţelegeau prin caracter". Şi aşa şi este, dar adaosurile ulterioare ale judecăţii de valoare ne fac – să ezităm în utilizarea lui.)

Desigur, cineva poate face o judecată de valoare privitoare la personalitate ca întreg, sau la orice parte a personalităţii: „El este un individ nobil". „Ea are multe calităţi care o fac să fie îndrăgită", în ambele cazuri spunem că persoana în cauză are trăsături care când sunt examinate după standarde sociale sau morale externe,

sunt dezirabile. Faptul psihologic brut. găsie-jscela că orice calităţi ale persoanei sunt pur şi simplu ceea cesmttjâtii ubstji valori (şi u-ete culturi) le pol; socoti nobile şi de îndrăgit; alţii nu. Din această cauză – şi pentru a fi consecvent cu propria noastră definiţie – preferăm să definim caracterul ca personalitate, evaluată; iar personalitatea, dacă vreţi, drept caracter neevaluai.

În ceea ce priveşte termenul caracteristic, situaţia este diferită. L-am utilizat în definiţia noastră despre personalitate, pentru că din fericire a scăpat de aura de valoare a cuvântului înrudit. Nu se referă la vreo judecată morală. Deoarece este apropiat de sensul originar al caracterului, îl vom considera util. Va servi pentru a se referi la deprinderi, trăsături, atitudini şi interese – orice semn important al individualităţii. E curios faptul că termenul „caracteristic” şi-a păstrat sensul primitiv, în timp ce rădăcina sa a acumu – lat mult iz moral.

Înainte de a părăsi problema ar trebui să ne referim la încă o utilizare a termenului caracter. Unii psihologi îl consideră o parte specială a personalităţii. Astfel, cineva îl defineşte ca „gradul de organizare etică efectivă a tuturor formelor individului”. Alţii, ca „o dispoziţie psihofizică durabilă de a inhiba impulsurile conform unui principiu reglator”. Un anumit număr de cercetări a fost publicat sub titlul Studii asupra caracterului sau Dimensiunile caracterului14. Asemenea studii tratează despre onestitatea copiilor, autocontrol, solicitudine, credinţă religioasă.

Faptul că un copil sau un adult are idealuri morale, conştiinţă şi credinţe religioase este foarte important pentru studiul personalităţii sale, deoarece acestea sunt trăsături ale structurii sale interne. E, de asemenea, important a şti dacă o persoană are o „dispoziţie de a inhiba impulsuri în conformitate cu un principiu reglator”. Dar toate aceste tendinţe sunt în cadrul personalităţii. Faptul

14 Prima definiţie citată este din W.S. Taylor, ahnormal psychology, în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1926,

21, Character and >6. A doua, din

V A. Roback, Tte psychology of character, New York, Harcourt, Brace, 1927, p. 450. Seriile din Studies în Character sunt rezumate în H. Harts-liorne, M.A. May, F.K. Shuttleworth, Studies in the organ. – zation of character, New York, Macmillan, 1930. Vezi şi E.M. L i g o n, Dimensiqns of character, New York, Macmillan, 1956.

Bă ele sunt percepute şi judecate favorabil nu schimbă situaţia. Şi astfel noi preferăm să nu considerăm caracterul ca un domeniu spe – al personalităţii. Ne putem baza pe simpla noastră definiţie a Baracterului ca personalitate evaluată. Teoria etică este o ramură bportantă a filosofiei, dar nu trebuie confundată cu psihologia persnalităţii.

Temperamentul

Doctrina conform căreia temperamentul unei persoane este pterminat în mare măsură de „umorile” (secreţiile glandulare) forpului s-a transmis din antichitate până azi. Termenul tempera-W & ni a intrat în limba engleză în evul mediu odată cu doctrina celor îjgâru umori (capitolul 3). Însemna atunci, şi încă înseamnă, o „constituţie. sau deprindere a spiritului, depinzând mai ales de sau fiind legată de constituţia fizică”. Cercetările privind temperamentul se fac azi sub numele de „psihologie constituţională1. Y Se poate spune că temperamentul, ca şi inteligenţa şi constituţia fizică, desemnează o clasă de., materie primă” din care este modelată personalitatea. Toţi aceşti trei factori se bazează foarte mult pe determinarea genetică şi de aceea „constituie aspectele personalităţii care sunt cele mai dependente de ereditate. Temperamentul se referă la climatul chimic, sau „vremea interioară” în care se dezvoltă personalitatea. Cu cât o dispoziţie este mai ancorată în solul constituţional nativ, cu atât se va vorbi mai mult despre temperament. „Temperamentul ei înnăscut este vesel”. „El are un temperament lent şi apatic

Câţiva autori, mai ales din Marea Britanie, folosesc

uneori termenul ca echivalent cu personalitatea – ca de exemplu când spun „teste de temperament” în loc de „teste de personalitate”. Dar această utilizare este rară şi în declin. Iar unii autori care scriu despre subiectul limitat al temperamentului utilizează în mod greşit termeni mai largi, precum în următoarele titluri de cărţi: Glande care reglează personalitatea, Fizic şi caracter, Baze biologice ale Personalităţii. În toate aceste cazuri termenul „temperament” s-ar potrivi mai precis subiectului cărţii.

I Pentru a realiza necesarele progrese în studiul temperamentului avem nevoie de mult mai multe cercetări în genetica umană, biochimie, endocrinologie şi antropologie fizică. Ştim că personalitatea e în mare măsură condiţionată de temperament, dar nu cunoaştem sursele exacte ale temperamentului însuşi. \ Ce include temperamentul? Nu este posibil un răspuns clar. Înd spunem că o persoană se sperie uşor, că are impulsuri sexu

„” 45

ale puternice sau slabe, că are „o fire îngrozitoare*; când spunem că cineva este prin natură lent şi letargic, că altul este excitabil, energic, sau că are o „dispoziţie posacă –, descriem un temperament’ Au existat diverse încercări de a analiza dimensiunile de bază alo temperamentului cu ajutorul testelor psihologice, dar încă nu s-a ajuns la o unitate finală de vederi.

Pare probabil ca un factor primar să fie legat de forţă şi energie, sau de opusul lor – apatie. Constituţiile intense în forţă şi energie pot avea ritmuri metabolice înalte şi o funcţionare puternică a tiroidei1-” 1. Dar cunoştinţele noastre despre baza fizică nu sunt încă sigure, şi nici nu ştim de câte dimensiuni suplimentare avem nevoie pentru a clasifica formele majore ale temperamentului16. Lipsind cunoştinţele mai precise asupra acestui subiect oferim următoarea definiţie ca reprezentând corect accepţia psihologică curentă şi servind în mod adecvat scopurilor acestei cărţi: f Temperamentul se referă la fenomenele caracteristice ale naturii ejxuxticmale a unui individ, inelu. zând sensibilitatea faţă cip. O stifortq şi viteza sa obişnuită

de răspuns, calitatea dispoziţiei, sile predominante ai toate pe rfiriilnrită.p. le fluctuaţiei şi irite, nsităţii dispoziţiei. aceste fenomene fiind considerate ca dependente de construcţia constituţională, şi deci în mare măsura ereditare ca origine.

Această definiţie nu are intenţia de a implica faptul că temperamentul este neschimbat de la naştere până la moarte. Ca şi constituţia fizică şi inteligenţa, temperamentul poate fi modificai (în anumite limite) de influenţe medicale, cnirurgicale „şinutriţionale. ca şi în cursul învăţării şi al experienţei de viaţă. Temperamentul se poate modifica pe măsură ce personalitatea, se rjpi? yr>ţa Totuşi, rămâne faptul că, începând de la naşteretân dotarea noastră există niveluri constituţionale chimice, metabolice, nervoase care stabilesc pentru noi un capital de bază caracteristic. Modificarea este posibilă, dar nu nelimitată. /

15 Vezi C.J. A d e o e k, The differentiation of temperament from personality, în „J. gen. Psychol.”, 1957, 57, 103 – 112.

16 O trecere utilă în revistă a stadiului actual al cunoştinţelor se găseşte în S. Diamond, Personality and temperament, New York, Harper, 1957, cap. 5 şi 8. Diamond e de părere că cercetările pe animale şi analizele factoriale asupra temperamentului uman „conţin asigurări repetate asupra importanţei dispoziţiilor spre comportament afiliativ, agresiv, de teamă şi controlat (sau impulsiv)” (p. 171). Numeroşii autori pe care-i citează utilizează, desigur, termeni variaţi, dar Diamond consideră că denumirile lor indică aceleaşi dimensiuni de bază ale temperamentului. Critica pe care i-aş face-o ar fi aceea că denumirile sale sugerează mai curând trăsături de personalitate, decât dispoziţii constituţionale (temperament veritabil), dar pot exista dispoziţii fiziologice de bază care să sprijine clasificarea, sau ceva similartendinţelor în temperament. Cercetarea e necesară în continuare

Rezumat

Voltaire scria odată: „Dacă doriţi să discutaţi cu mine, mai intii trebuie să vă definiţi termenii”. Cuvinte foarte abstracte ca personalitate, caracter şi temperament reclamă în mod special definirea, pentru a face discuţia profitabilă.

Definiţia mea despre personalitate este „esenţialistă”. Personalitatea înseamnă ceea ce o persoană está în mori real”, indiferent de modul în care ceilalţi îi percep calităţile sau de metodele prin care le studiem. Percepţiile şi metodele noastre pot fi eronate, tot aşa cum un astronom poate să nu-şi atingă scopul în studierea constituţiei unei stele. Dar steaua este încă acolo, un obiect care incita la studiu. Definiţia mea nu neagă, desigur, că o persoană se modifică cu scurgerea timpului sau că comportamentul ei se poate schimba de la o situaţie la alta. Ea spune numai că persoana are o structură internă şi o scrie de caracteristici (variabile, cu siguranţă, dar. determinabile) şi tocmai această structură sperăm s-o studiem.

Caracter este un termen de care ne putem lipsi în general, deoarece sjţtfefexii (prin definiţia noastră) la evaluarea personalităţii. Caracteristic, pe ele altă parte, îşi păstrează sensul originar de gravare (o trăsătură în mod unic gravată) şi de aceea este folositor pentru scopurile noastre.

Temperamentul, ca şi inteligenţa şi constituţia fizică, se referă) la „materii prime” din care este modelată personalitatea. Dotarea / temperamentală a cuiva nu este invariabilă, deşi pune limite în / dezvoltarea personalităţii. Capitolul următor se referă în continuare / la-problema temperamentului. J

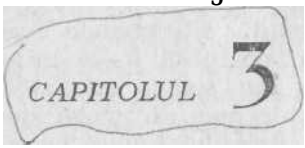

Intuiţii din trecut

CELE PATRU TIPURI KE TEMPERAMENTE e FIZIONOMIA «CARACTEROLOGIA LITERARA

«FRENOLOGIA 9 SFÂRŞITUL SECOLULUI Al XIX-LEA 9 GALTON ŞI EXPERIMENTUL 9 REZUMAT

l\u ne interesează aici un muzeu de antichităţi şi de ciudăţenii. De-a lungul epocilor eforturile omului de a formula o ştiinţă sau o preştiinţă a personalităţii umane au ajuns destul de frecvent în puncte moarte şi la absurdităţi. Totuşi este, de asemenea, adevărat că şi secolele trecute au produs comoara lor de intuiţii. Sunt lecţii importante pe care nu ne putem permite să le trecem eu vederea. În acest capitol vom examina câteva abordări instructive din epocile anterioare, subliniind semnificaţia lor pentru cercetarea şi teoria actuală.

Cele patru tipuri de temperamente

Teoria psihologică cea mai veche despre care avem o mărturie este în acelaşi timp teoria care a avut cea mai mare influenţă de-a lungul secolelor. În anumite privinţe ea mai este încă apropiată de spiritul şi descoperirile ştiinţei moderne.

Teoria începe cu credinţa grecilor antici, atribuită lui Empe-docle în secolul al V-lea î.e.n., că întreaga natură este compusă din patru elemente: aer, pământ, joc şi apă. A doua etapă în teorie a fost curând adăugată de Hippocrate, „părintele medicinei”, care susţinut că această formulă pentru natura luată ca întreg (macro-osmos) trebuie să se reflecte în construcţia proprie a omului / microcosmos). Cu mult înainte de epoca endocrinologiei, el a hotă-ît că aceste elemente sunt reprezentate în corpul omenesc sub forma celor patru „umori” (hormones) /? Dacă o umoare este predominantă în corp ne vom aştepta să găsim o predominanţă corespunzătoare a unuia din temperamente. Doctrina a fost mai târziu formulată de medicul roman Galen, în secolul al II-lea e.n. Galen a socotit umorile ca fiind nu numai rădăcina temperamentului, ci şi a bolilor. Prea multă bilă galbenă poate produce febră, prea multă bilă neagră, depresie şi slăbiciune. – f

Proprietăţile acestora

Umori corespunz itoire

Temperamente corespunzătoare
Empedocles.
cca. 450 î.e.n.
Hippocrate, cca. 400 î.e.n. Galen, cca. 150 î.e.n.
Aer
Pământ
Foc
Apă
Caid şi umed
Rece şi uscat
Cald şi uscat
Rece şi umed
Sânge
Bilă neagra Bilă galbena Flegmă
Sanguin Melancolic Coleric Flegmatic

Deşi ştiinţa modernă a arătat că substanţele hormonale din corp sunt mult mai numeroase şi mai complexe decât ştiau anticii, totuşi fericita presupunere că temperamentul, fundamentul emoţional al personalităţii este condiţionat de chimia corpului a fost din ce în ce mai muie confirmată de cercetarea modernă.

În plus, în afară de norocoasa presupunere legată de chimia corpului, mai există încă una şi mai puternică care a făcut ca această teorie să aibă o viaţă îndelungată şi tenace. (Unii autori moderni, printre ei şi Pavlov, pretind că tipologia în patru părţi a anticilor nu poate fi îmbunătăţită.) 1”.

Cele patru modele descrise de această teorie se potrivesc în aproape orice schemă dimensională modernă de clasificare a temperamentului.

Este adevărat că denumirea temperamentelor are un parfum calitativ: coleric înseamnă irascibil, sanguin – optimist, melancolic – trist, flegmatic – apatic. Descoperim însă* imediat că aceste coloraturi calitative sunt conforme cu viziunea logică şi cantitativă asupra dimensiunilor posibile ale temperamentului. / M Să presupunem că un autor, ca de exemplu Wundt, consideră e «temperamentul variază în funcţie de viteza şi intensitatea reac

1 Vezi W. Sargant, Battle for the mină, New York, Doubleday, 1957.

Structura? i dezvoltarea personalităţii – cd. 2 t5

Rapid

Profund coleric

Puternic me ancolic sangvin coleric

Slab

Larg flegmatic melancolic sangvin

Restrâns flegmatic

A

Excitabil

Superficial B

coleric

— Wep ăcut”.

melancolic sangvin coleric

Plăcut

Retras flegmatic melancolic cangvin

Exteriorizat flegmatic

Calm C

Inactiv D

Figura 4. Cele patru temperamente adecvate la diferitele caracteristici alo răspunsului emoţionalţiei emoţionale. Figura 4 A arată că nu avem nicio dificultate în a stabili cvartetul antic conform acestei dimensiuni logice.

Să presupunem că un teoretician propune ca lărgimea şi profunzimea să fie dimensiunile fundamentale ale temperamentului. Din nou cele patru tipuri se potrivesc (Figura 4 B).

Să presupunem că cineva doreşte să pună accentul pe excitabilitate şi afect, potrivirea este încă foarte bună (Figura 4 C).

O altă schemă dimensională plauzibilă consideră temperamentul în funcţie de puterea şi slăbiciunea activităţii şi de tendinţa de exteriorizare sau retragere ca în figura 4 D[2].

În mod virtual toate componentele temperamentului, menţionate în definiţia noastră (pagina 46) se pot potrivi cu una din aceste scheme dimensionale, adaptându-se la

cele patru tipuri umorale, jjf

Nu e de mirare că nenumăraţi scriitori au utilizat cu convingere cele patru temperamente. Doctrina este la fel de elastică ca şi platforma unui partid politic. Fiecare poate vedea în ea ceea ce de

2 Cf. S. Diamond, Personality and temperament, New York, Harper, 1957, p. 129.

reşte să vadă. Supleţea ei ajută la explicarea influenţei sale enorme şi a longevităţii sale. Urmându-l pe Galen, atât medicina apuseană, îl şi cea islamică au fost redactate aproape exclusiv în termenii acestei teorii. Quattuor humores, regnant în nostro corpore suna un poem medical din secolul al XI-lea. Medicina lui Galen şi-a supremaţia până când Harvey a descoperit circulaţia sane- a lungul secolelor, artele frumoase au produs faimoase sculpturi, frize, portrete care proslăveau cele patru tipuri. Anatomia melancoliei de Burton se baza pe această doctrină ca şi multe alte opere literare. Teoria era folosită în toate felurile. Ea explica patologia corpului, individualitatea omului, chiar şi stadiile vieţii: tinereţea era sanguină, maturitatea – cojerică, maturitatea târzie – melancolică, bătrâneţea – flegmatică. Printre psihologii care au utilizat pe larg împărţirea în patru tipuri de temperamente sunt Kant, Wundt, Hoffding, Herbart, Külpe, Ebbinghaus, Klages, Pavlov. Multe manuale recente o acceptă favorabil.

Putem oare să nu ne întrebăm ce este cu asemenea teorie atât de robustă? Da, meritele ei constau atât în recunoaşterea chimiei corporale, cât şi în flexibilitatea ei care este conformă unor dimensiuni logice ale analizei.

În acelaşi timp, ca la toate tipologiile, constatăm că ea nu reuşeşte să acopere individualitatea structurii. Prietenii noştri flegmatici au momente colerice, iar prietenii sanguini pot prezenta trăsături de melancolie. Faptele specifice individualităţii biochimice fac dificilă acceptarea oricărei tipologii în raport cu o persoană concretă.

Destul de interesant este faptul că astăzi identificăm

o distanţare de schema în patru părţi în favoarea unei scheme în trei părţi. Clasificarea tripartită (identificată cu numele lui Kretschmer şi Sheldon) este descrisă în capitolul 4.

Fizionomia 7

Fizionomia este arta (şi ştiinţa potenţială) descoperirii caracte – insticilor personalităţii – în special ale temperamentului pe baza I aparenţei exterioare, şi mai ales din configuraţia, conformaţia sau expresia feţei. Cel mai vechi tratat asupra acestui subiect este intitulat Physiognomonica şi este atribuit lui. Aristotel4. Deşi antic, el

3 Istoria medicală a doctrinei este bine prezentată de C.S. Sherringo n, Man on his nature, 2nd. ed., New York, Doubleday, 1953 şi J.R. I r-w i n, Galen on the temperaments, în „J. gen. Psychol.”, 1947, 36, 45 – 64.

4 Acest tratat, cuprinzând numai 24 de pagini, este tradus de T. Love-d a y şi E.S. F o r’s te r şi apare în „Opuscula”, vol. VI, din Works of Aristotie (W. D. Ross, Ed.: Oxford. Clarendon, 1903).

se referă la sisteme de citire fizionomică a caracterului practicate într-un trecut şi mai îndepărtat. Putem trece cu vederea presupunerea că dacă omul seamănă unui animal el trebuie să aibă şi calităţile animalului. De exemplu, un om care seamănă cu o vulpe trebuie să fie viclean. Mai valoroase sunt trei aserţiuni care îşi găsesc un sprijin în cercetarea şi teoria modernă: 1) Deşi judecăţile poj şi bazate pe orice trăsătură mobilă, cele mai revelatoare. sunt expresia facială, mişcările şi gesturile. 2) „Este o prostie să te bazezi pe un singur semn; vei avea mai mare încredere în concluziile tale când găseşti câteva semne care împreună indică un singur drum”. În rapitnin] 1Q unui reveni la eroarea diagnosticului „mono-simptomatic” pe baza actelor expresive. 3) Cea mai valoroasă dintre toate este sugestia că structura oaselor, ţesutul corpului şi corpul (constituţia) dezvăluie ceea ce este înnăscut şi relativ neschimbător (temperamentul), în timp ce structura musculară şi

mişcarea dezvăluie trăsăturile dobândite ale personalităţii. Mai ales acestea din urmă sunt de luat în considerare, deşi şi celelalte sunt importante.

Să examinăm această ultimă afirmaţie privind câteva reprezentări fizionomice foarte vechi ale celor patru temperamente. (Majoritatea oamenilor (peste 80%) identifică corect tipurile desenate în figura 5. Nr. 1 ilustrează pe tradiţionalul poet bolnav de dragoste care are reputaţia de a fi melancolic. Asociaţii similare se ataşează celorlalţi. Numărul 2 pare să fie un luptător, dar înzestrat cu o fire colerică; numărul 3 este somnoros, moale şi flegmatic; numărul 4 datorită sugestiei de optimism este sanguin. Aceste judecăţi se bazează pe indicaţii fizionomice. Aceste stereotipuri ni se dezvoltă din experienţa noastră de observare a structurii osoase şi musculare.

Care sunt indicaţiile pe care le folosim? Remarcăm că desenele depind, în ceea ce priveşte efectul lor, atât de structura osoasă, cât şi de cea musculară. Zvelteţea şi structura delicată a tipului melancolic este dată de natură, dar ochii aplecaţi şi cutele verticale de pe frunte reflectă deprinderi dobândite de renunţare şi gânduri neplăcute. La fel, faţa colerică trădează vigoare şi forţă naturală a fizicului (temperamentului), plus deprinderi dobândite de reactivitate vigilentă faţă de mediu şi o ridarc bogată datorită unui sentiment emoţional intens. Faţa flegmatică are o constituţie letargică şi neatentă ca deprindere; liniile feţei se datorează mai curând grăsimii, decât sentimentului. Faţa sanguină este destul de normală ca structură osoasă, dar nu e-ţeirâarcta de Jiiilcare să indice o experienţă emoţională profunejă sau de durată. După cum spune documentul grec antic, obţinem indicaţii importante atât din construcţia anatomică, cât şi din configuraţiile musculare dobândite. I

q

Figura 5. Reprezentări fizionomice ale celor patru temperamente

O dată ou renaşterea aristotelică din secolul al XIII-lea, fizid-gnomia a devenit populară şi a avut o istorie neîntreruptă de atunci încoace. Cantitatea de literatură despre acest subiect este mult mai frapantă decât calitatea sa, căci natura practică, a interesului ei a adus-o de timpuriu sub patronajul vracilor şi şarlatanilor, unde din nefericire a rămas în mare măsură. Abuzurile sale au fost atât de mari încât în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea parlamentul britanic a pronunţat edicte pentru a condamna toate persoanele care Pretindeau să aibă* talent în fizionomie, la a fi biciuite în mod public sau la a fi trimise în case de corecţie. Chiar şi azi apare curent un gen ieftin de fizionomie. Un „expert” poate fi angajat dt e firmă pentru a rezolva probleme de personal. Sfatul său este rî. J obicei înregistrat şi uitat, dar fizionomistul se îndreaptă spre J următoarea slujbă cu un onorariu bogat în buzunar şi impresioj neazǎ pe noul client cu reputaţia, de a fi servit „cu succes” prima corporaţie. Dar toate aceste practici obscure nu schimbă faptul ci oamenii au găsit întotdeauna un ajutor – de un fel încă nu pe del plin înţeles – judecând pe ceilalţi după indicaţii fizionomieg

Cel mai faimos fizionomist din toate timpurile a fost un el veţian, Johann Kaispar Lavater (1741 – 1801) 1 El a fost un propâgani dist energic şi un moralist care şi-a

practicat arta în rândul mulţimir de pe stradă şi în biserici. Sistemul nu prezintă un interes special pentru noi, cu excepţia unui punct asupra căruia el insista puter J nic: el susţinea că toate trăsăturile corpului sunt în cele din urmă consistente unele cu altele. Ochii veseli, spune el, nu se întâlnescj fără o gură veselă şi dacă suntem destul de ageri pentru a observa, scrisul şi posturile corpului şi acestea vor reflecta dispoziţia veselă.1 Ceea – ce este semnificativ pentru psihologia modernă este accentul pus de Lavater pe consistenţa personalităţii atât în aspectele ei mi terne, cât şi în expresia ei externă: „Unul şi acelaşi spirit se mai. P festă în toate”. Vom reveni la această problemă în capitolul 19.

Caracterologia literară

Căutând din nou în Grecia antică, găsim primele descrieri literare ale personalităţii. În capitolul 2 am menţionat „Caracterele” scrise de Teofrast, un elev al lui Aristotel. Uneori portretului Omul lui generos făcut de Aristotel însuşi i se atribuie inventarea stilului!

Un „Caracter” reuşit este o descriere scurtă a unui tip comuni de om care poate fi recunoscut şi apreciat de cititorii de orice l vârstă, din orice ţară ca o imagine simplificată dar în mod esen-lţial corectă. Cele treizeci de caractere ale lui Teofrast care s-au* păstrat urmează un stil rigid de compoziţie. Fiecare începe cu o definiţie scurtă a trăsăturii dominante şi continuă cu exemple tipice ale acţiunii acestei trăsături. (De-a lungul timpului numeroşii imitatori ai lui Teofrast pornesc în diferite grade de la acest formalism rigid.) Este o particularitate a caracterelor lui Teofrast faptul că toate treizeci reprezintă tipuri vicioase sau cel puţin dezagreabile-Dacă el a considerat omul bun prea prost pentru a scrie despre el

5 Lucrarea sa principală Physiognomische Fragmente zur Beforderutm der Menschenkenniniss und Menschenliebe, apărută în 1783 – 1787 în trei vo-j Iurte, a fost de multe ori republicată. Totuşi primele ediţii ale acestei lucrării au apărut în 1772 şi 1775 sub diferite titluri.

dacă multe din schiţele sale s-au pierdut nu putem şti. Urmăexemplu demonstrează stilul său. Deşi scris acum peste două je anji portretul este aplicabil şi astăzi unora din persoanele pe ele cunoaştem:

Zgârcitul.

Zgârcenia este o economie ce întrece orice măsură. Zgircit este omul care. ainte de a fi împlinit luna bate la uşa datornicului şi-i cere dobânda; chiar i-a că aceasta nu face măcar o jumătate de obol. Când se află la o masă pregă-l la Pe socoteala celor ce iau parte la ea, zgârcitul numără câte pahare a băut fiecare, iar zeiţei Artemis îi jertfeşte mai puţin decât oricare altul dintre cei ezenţi. Dacă un cunoscut i-a procurat un obiect pe un preţ scăzut, zgârcitul consideră că e îngrozitor de scump. Dacă sclavul i-a spart o oală ori o farfurie, îi scade din hrană. Dacă nevasta a pierdut un bănuţ, cotrobăie prin oaie, răscoleşte paturile, lăzile, caută până şi în aşternuturi. Dacă are ceva de vânz are, pretinde un preţ atât de ridicat, încâfe cumpărătorul abia nu are niciun folos. Din grădina zgârcitului nu poţi lua nici măcar o smochină. Nici pomeneală să te lase să treci prin livada lui sau să ridici de pe jos o smochină On o curmală. Zi de zi este cu ochii pe semnele de hotar şi stă cu frica-n sân să nu i le mişte careva din loc. Cum a trecut termenul dobânzii, începe să urmărească pe datornic şi-i pune la socoteală dobândă peste dobândă. Când are la masă invitaţi din acelaşi demos cu el, are grijă să taie carnea în bucăţi cât mai mărunte. Se duce în piaţă cu gândul de a târgui, dar se întoarce cu mâna goală. Nu îngăduie nevestei să dea cuiva cu împrumut sare ori un căpătâi de fitil, un vârf de chimion, maghiran ori orz; el nu ţi-ar da nici cordeluţe pentru jertfă şi nici făină. Măcar că e vorba de nimicuri, îşi face socoteala că ele valorează mult la sfârşitul unui an.

Casetele zgârciţilor de felul ăsta sunt doldora de bani! Mucegaiul stă prins pe ele, iar pe chei s-a pus rugina. Zgârcitul poartă haina mai sus de genunchi, iar la baie aduce uleiul în sticle mititele; se tunde la piele, îl găseşti desculţ şi la prânz, iar când dă haina la curăţat îndeamnă

pe meşter să întrebuinţeze argilă din belşug, ca să nu se păteze prea repede6.

În toate epocile şi în toate ţările au existat oameni zgârciţi. Arta lui Teofrast constă în alegerea tipurilor vii, în alegerea întâmplărilor ilustrative şi în economia de metafore.

Deşi nu o spune explicit, Teofrast propune o teorie importantă a personalităţii; într-adevăr, el prefigurează argumentul care va fi prezentat în capitolele 14 şi 15. Pentru el zgârcenia este o trăsătură dominantă a unor oameni, o forţă dinamică şi directivă, un adevărat mobil esenţial al randnipţi Este stabilă, predictibilă, consecventă cu sinp şi coercitivă. În cazul omului zgârcit nouăsprezece mostre de conduită exemplifică împreună o trăsătură principală.

Fie că e cu afaceri sau acasă, fie că-şi primeşte prietenii sau

— Cf. Teof r a’s t, Caracterele, traducere de Maria Marinescu-H i în u, în La B nu y e r e, Caracterele, B.P.T., Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1966, vol. 1, X. Zgârcitul, pp. 41 – 43. (Nota trad.)

6 Reprodus cu permisiune din R. Aldington (Ed. and Transt.), A ooofe o/ characters, New York, E.P. Dutton, 1925. Alte traduceri au fost realizate de R.C. J e b b, The characters of Théophrastus, 1909.; C.E. B e r n-nett, W.A. Hammond, The characters of Théophrastus, 1902; F. H ce 11, The characters ol Théophrastus, 1824 (ultimele două au schiţe fizio-Snoiniee)

Îşi face toaleta, fie că are de-a face cu soţia, cu servitorii, prietenii, datornicii, vecinii sau cu zeul, omul este mânat de trăsătura sa de zgârcenie. Se poate prezice cu siguranţă că în situaţii noi el va reacţiona în acelaşi mod. Remarcaţi: omul nu are numai o „deprindere* de a-şi purta tunica scurt şi o altă deprindere de a examina stâlpii de hotar ai proprietăţii sale. Fiecare activitate este numai o manifestare a unui motiv central.

Într-un sens, Teofrast descrie un „tip ideal” (p. 30). O asemenea consistenţă perfectă este greu de întâlnit în

viaţa reală. Şi totuşi, toate persoanele au trăsături centrale şi stiluri personale. Tocmai această intuire o putem în mod sigur adopta, chiar dacă respingem exagerarea.

Lista imitatorilor lui Teofrast este lungă incluzând scriitorii cu faimă ca Ben Johnson, John Donne, Samuel Johnson, George Eliot. Scriitorul francez din secolul al XVII-lea Jean de la Bruyère a schimbat oarecum metoda, deplasându-se de la tipuri la portrete. În cazul lui Giton, pentru a selecta un exemplu, el zugrăveşte un stil individual de viaţă, o structură consistentă de trăsături şi nu numai o singură dispoziţie cardinală.

GITON*

Giton are tenul fraged, faţă durdulie şi obrajii bucălaţi, privirea fixă şi sigură, umerii laţi, pântecul sus, umbletul energic şi hotărât. Vorbeşte tu încredere, îl pune pe cel cu care stă de vorbă să mai spună o dată ceea ce i-a spus şi nu-i apreciază cine ştie cât spusele; despătureşte o amplă batistă şi îşi suflă nasul cu mare larmă. Scuipă departe şi strănută puternic. Doarme şi peste zi, doarme şi noaptea ca un butuc. Stai de vorbă cu el, doar ce-i auzi sforăind. La masă şi la plimbare ocupă mai mult loc decât alţii; cinci se plimbă cu persoane-gale în rang, el merge la mijloc. Se opreşte dânsul, te opreşti şi tu; porneşrc dânsul la drum, porneşti şi tu; toţi se adaptează după el. îi întrerupe şi îi muştruluieşte pe cei care vorbesc. Nu-l întrerupe nimeni şi toată lumea îl ascultă oricât ar avea el chef să vorbească. Toţi sunt de aceeaşi părere cu el şi cred veştile pe care le deapănă el. Dacă se aşază, îl vezi cum se afundă în fotoliu, cum stă picior peste picior, cum încruntă din sprâncene şi cum îşi trage pălăria pe ochi, ca să nu vadă pe nimeni, sau cum o ridică mai pe urmă şi îşi descoperă fruntea, din mândrie şi din cutezanţă. E hazliu, râde în hohote, e nerăbdător, înfumurat, iute la mânie, litoer-cugetător, îi place să discute politică şi face pe misteriosul în legătură cu chestiunile la ordinea zilei. Crede că e înzestrat cu talente şi cu duh. E bogat7.

lin imitator american, Stark Young, l-a urmat îndeaproape în mod special pe Teofrast intitulându-şi

cartea de schiţe Encaustics, o admirabilă traducere a Xafxxxwfyp.

Deoarece literatura şi psihologia asigură două metode foarte importante pentru studiul personalităţii, compararea lor este în

— Ei. La Bruyère, Caracterele, traducere şi note de A u r e 1 T 11 a. prefaţă de N.N. C o n d eescu, B.P.T., Bucureşti, Editura pentru Literatură 1966, vol. 1, VI. Despre bunurile materiale, 83, pp. 314 – 315. (Nota trad)

7 A 1 din g t o n, op. cit.

5 truetâvă. Dramaturgii, biografii, romancierii au aptitudini speciale, psihologul însă înclină să fie sceptic în privinţa produsului muncii lor

Omul de litere spune: „Mi se pare clar că psihologia se mulţumeşte să spună ceea ce literatura a spus întotdeauna, numai că o spune mai puţin artistic”.

Psihologul replică: „Poate mai puţin artistic, dar mai exact”.

„Poate mai exact, dar mai puţin adevărat; un portret în ulei poate fi mai veridic decât o fotografie, căci portretul scoate în relief trăsături semnificative; în timp ce fotografia prezintă în mod egal ceea ce este nesemnificativ şi ceea ce este semnificativ. Arta este selectivă; ştiinţa exactă este numai fotografică”.

Şi această discuţie poate continua la nesfârşit. Literatura are numai o singură cale de a „demonstra” potenţialul său. Un portret trebuie să fie coerent, trebuie să constituie o unitate plauzibilă, chiar clacă e selectiv. Comentând un „caracter” al lui Thackeray, G.-K. Chesterton remarca odată „Ea bea, dar Thackeray nu ştia asta”. Această remarcă sarcastică reflectă cerinţa ca toate caracterizările b\me să aibă virtutea „autoconfruntării”. Dată fiind o serie de fapte despre o persoană, alte fapte relevante trebuie să urmeze. Nimeni nu pretinde să-l validăm pe Hamlet în mod ştiinţific. Acest portret puternic se validează prin el însuşi şi fiecare caracterizare reuşită face la fel. Când toate trăsăturile „sunt coerente” vorbim de autoconfruntare., Psihologia nu a învăţat să utilizeze

metoda autoconfruntării. A proceda astfel cere o dezvoltare suplimentară a abordării idio-grafice. Până acum avem puţine tehnici pentru a descoperi modul în care un subsistem dintr-o personalitate stabileşte raporturi cu alte subsisteme. Abordările nomotetice, după cum am văzut, riscă sa piardă structura vitală a individualităţii. Şi totuşi psihologul are dreptate când dojeneşte literatura pentru lipsa ei de precaufii. Biografii se găsesc într-o încurcătură specifică. Două relatări ale aceleiaşi vieţi pot să difere foarte mult. Fiecare biograf realizează autoconfruntarea în portretul său, dar diferitele confruntări pot să nu corespundă. Un psiholog ar simţi, nevoia unor verificări exterioare asupra trăiniciei interpretării sale8. – a Cf J.A. Garraty, The inter-relations of psychology and bio-l*Phy, în „Psycholl. Bull.”, 1954, 51, 569 – 582. Vezi şi G.W. AII port, ţi-e use of personal documents în psychological science, New York, Soc. Sci. ltes Council, Bull. nr. 49, 1942.

Efectele literaturii sunt obţinute prin selecţie abilă şi prin exgM gerare. Les petits jaits vrais sunt scoase în relief, nepotrivirile inj comode sunt înlăturate. Psihologului, dimpotrivă, nu i se pernuţe. nicio subliniere artistică. Exageration à-propos nu e admisă. Scnăitorul se străduieşte să fie amuzant, să comunice propriile sale imagini, să-şi exprime propriile sale înclinaţii. Psihologului îi e permjs numai să descopere şi să înregistreze şi trebuie să muncească din greu pentru a exclude preferinţele sale. El nu-şi poate asigura reu… sita numai prin aplauzele cititorului.

Liber de restricţiile ştiinţei, scriitorul poate fi îndrăzneţ în aţi – buirea cauzelor. Unul din personajele sale poate avea „sânge seja vil în vinele sale”, altul „un obraz subţire”. O mână poate ilustra 1 minunată lăcomie crudă”, iar un cap blond poate „iradia nestatornicie”. Asemenea metafore nedisciplinate dau ritm şi inspiră o or J dulitate blândă. Dar niciun psiholog nu ar putea scrie astfel la M a fi sfâşiat bucăţică cu bucăţică de colegii săi.

Psihologia nu va înlocui literatura şi nici dispreţul

artiştilor nu va împiedica dezvoltarea psihologiei. Cele două metode sunt am tinete şi complementare9. Dacă azi psihologia „descoperă numai ceea ce literatura a spus întotdeauna”, totuşi ea dă precizie vechilol adevăruri. Mai puţin plăcută, ea este mai disciplinată; mai puţijj subtilă, este mai verificabilă; mai puţin artistică, este mai exactâl

Frenologia

Datorită lipsei unei ştiinţe adecvate a personalităţii, oameni au fost totdeauna o bună pradă pentru ghicitori, numerologi, chiro manţi, frenologi, astrologi şi alţi experţi dubioşi care au o schena prefabricată pentru a vă spune ce sunteţi sau cum se va comporţi viitorul dumneavoastră angajat (sau logodnică). Şarlatania şi superstiţia înfloresc. Dar mahalalele psihologiei nu trebuie să ne reţină Sâmburele de adevăr care zace în unele, deşi nu în toate, schera populare de „citire a caracterului” poate fi cu timpul eliberat printr-o abordare ştiinţifică. Unele indicaţii în acest sens vor fi date îi capitolul 19.

Aici să luăm în considerare o mişcare care a fost extrem i populară acum un secol şi numai cu greu şi-a pierdut favoarea i

9 O comparaţie mai completă a metodelor literare şi psihologice se a în colecţia mea de eseuri Personality ană social encounter, Boston, Beacol

1960, cap. 1.

Puţini psihologi au încercat să coreleze intuiţiile literaturii cu cele & psihologiei. Un important efort în această direcţie îl reprezintă lucrarea H. Cantril, C.H. Bumstead, Reflection on the human uentifl New York Univ. Press, 1960.

e s-a bucurat. Iniţial enunţată de Franz Joseph Gali H758 – 1828), e enologia sau, cum prefera el s-o denumească, organologia sau – „ora, a bântuit lumea. Ca toate sistemele populare ea a avut să dubioasă, fiind o escrocherie rentabilă pentru promo-Ja-ii ei, care operau în birouri de afaceri, licee, cluburi, biserici şi ujar în universităţi10. Dar frenologia are şi o altă faţă, mai puţin; * oscută, dar mai semnificativă. Ea a început cu o

încercare onestă He a descoperi elementele fundamentale care alcătuiesc personalitatea-Lirnană.

JGalyera un spirit serios şi un teoretician critic. El a fost şi un rrecursor al psihologiei diferenţiale. Argumentele sale sunau aproximativ precum urmează: sufletul şi corpul sunt într-un fel în legă –, tură. De aceea trebuie să ne aşteptăm ca structura internă a perso – athăţ-i să aibă manifestări exterioare. Întrucât creierul este cel mai important „organ al spiritului” putem căuta semne de diag – nostic în forma învelişului creierului, craniul. Această cale în ştiinţa boselor” a fost marea greşeală a lui Gali. Este, din păcate, singurul aspect al doctrinei sale care este amintit.

Mai importantă a fost căutarea de către Gali a elementelor primitive” care compun personalitatea. El a criticat sever psihologia epocii sale, care se baza pe principiul „facultăţilor” – deşi şi?! a adoptat termenul facultate pentru a desemna cele douăzeci şi şapte de elemente primare ale sale. El a obiectat că facultăţile erau funcţii mentale universale ca percepţia, voinţa, dorinţa, înţelejerea, imaginaţia. „Fiecare om cu excepţia unui idiot, spune el, 10 Popularitatea frenologiei a început odată cu primele conferinţe ale lui Gali, în 1796. S-a răspândit rapid prin dibăcia întreprinzătoare a asistentului Iu. Gali, Johann Gaspar Spurzheim (1776 – 1832), care, totuşi, s-a despărţit de maestrul său în 1815 şi a scris multe lucrări ipdependente, conferenţiind mult în Anglia şi pe continent. Spurzheim, care a venit în America în 1832, a ţinut conferinţe unui public larg şi a fost bine primit la Harvard. A murit la Boston. Principala lucrare a lui Gali a apărut în patru volume între 1810 şi 1819 şi se intitula Anatomie et physiologie du sisteme nerveux en general, et du cerveau en particulier, avec observations sur la posibilite de reconnaître plu-sieurs dispositions intellectuelles et morales de l’homme et des animaux par? «confiquration de leur fete. Între 1822 – 1825 Gali a publicat o ediţie revizuită în şase volume sub titlul Sur les fonctions du cerveau. Ediţia americană corespunzătoare On the

functions of the brain a fost publicată în 1835.] Numele de „frenologie” a fost inventat de dr. Thomas Forster şi a fost «optat de Spurzheim în 1815. Gali însuşi nu a folosit niciodată termenul, ci referit la doctrina sa cu denumirea de „organologie”, „cranioscopie” sau, ac (es, „fiziologia creierului”.

j –, xpuneri interesante şi pline de discernământ oferă lucrările lui

Bonn g, A History of experimental psychology, New York, Heton-Century-Crofts, 1929, cap. 3; M. B e n 11 e y, The psychological ecedents of phrenology, în „Psychol. Monogr.”, 1916, nr. 92; C. Blondei, TJhopycilophyvoioqie de Gali, Paris, Alean; 1913; M e Q. De G r a n g e, i-er, SCW „CV °f individuality, Lyon, Bascou, 1923; H.D. Spoerl, Facultiex

1936 4 ts the solution of Franz Joseph Gali, în „Charact. and Pers”, 59

se bucură de toate aceste facultăţi. Totuşi nu toţi oamenii au acelaşi caracter intelectual sau moral”. Avem nevoie, adaugă el, de o clasificare a puterilor primare, a trăsăturilor şi capacităţilor care vor explica diferenţele individuale ale personalităţii.

Căutările lui Gali, deşi nu foarte fructuoase, se aseamănă foarte mult cu încercările ştiinţei psihologice de azi de a determina care „aptitudini mentale primare” sau care „trăsături sursă” formează cea mai bună schemă pentru a compara o persoană cu alta (cf. Capi. toiul 13).

Lista lui Gali include un amestec de calităţi ca respectul lată de a. Îne, bunătatea sufletească, fermitatea, aptitudinea mecanica inteligenţa, din care niciuna nu apare printre facultăţile universale ale predecesorilor săi (Christian Wolff, Thomas Reid, Dugald Stewart şi alţii). Totuşi, trebuie admis faptul că întreaga sa listă de variabile caracterologice nu este în întregime diferită de lista tradiţională a facultăţilor universale. Dar, în opoziţie cu predecesorii săi, Gali era un empirist riguros, care studia atent oamenii, examinând craniile lor şi încercând, pe baza unui bun spirit ştiinţific, să scrie o ştiinţă inductivă

a personalităţii.

Nici lista sa de elemente primare, nici cranioscopia sa nu au supravieţuit criticii moderne, dar rămâne faptul că Gali, cu toate erorile sale, era un cercetător serios şi influent şi într-un fel unul din fondatorii psihologiei diferenţiale şi a psihofiziologiei. Cât de diferită este teoria sa despre localizările cerebrale faţă de viziunea modernă se vede în figura 6.

Sfârşitul secolului al XIX-lea

Curând după epoca lui Gali, Joiin Sluart-Mill a propus elaboj rărea „unei ştiinţe exacte a naturii umane11. Ea trebuia să fie de numită etoloaie, un termen care, considera el, ar desemna caraci terul uman într-un sens larg. (în ultimii ani a fost adoptat chiar acest termen, deşi mai puţin adecvat, de către psihologi şi biologii pentru a desemna ştiinţa comportamentului instinctiv.) Propunerea lui Mill elimina metoda experimentului; căci un experiment adevărat, susţinea el, ar pretinde creşterea şi educarea copiilor într-o completă izolare, în aşa fel încât toate influenţele să poată fi cor-l rolate. (Cerinţele sale pentru experiment erau mai riguroase decât cele din zilele noastre!) Lipsind metoda experimentului, etologr va trebui să se bazeze pe o analiză a proverbelor, maximelor şi altor expresii ale înţelepciunii tradiţionale. Prin această metodă n J.S. Mill, Sistem of logic, New York, Harper, 1846, Bk. VI, cap

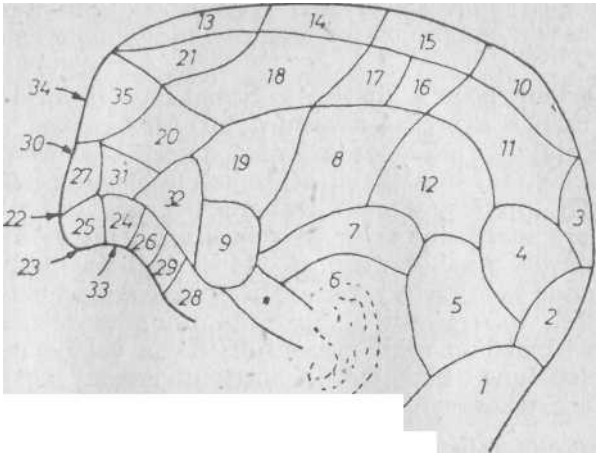

Fo – tele şi organele psihicului
1. Emotivitate”.
2 Dragoste pentru urmaşi
3 – Tendmp de a locui mereu în acelaşi toc
A Aderenţă
5 – Combativitate
6 Destrucâcitate
7 Secretivitate şi Dorinţa de acaparare S. Inventivitate 30 Respect faţă de sine
Sinergii motorii suplementare
Mişcările ochilor

	Do
	rinţă de
1	Pr
2	udenţă
1	Bu
3	rovomtă
4	Ve
	ner aţie
1	Fe
5	rmitate
1	Co
5	nştiinţă
1	Sp
7	eranţa
1	Ca
8	racter
	mi
	raculos
1	Id
9	ealrtate
2	Vo
0	ioşie
2	Im
1.	itaţie
2	In
2	dividual
	itate

2 Co
3 nfiguraţ
ie
2 M
ărime
2 G i
b euta e ş
re
zistentă
2 Co
6 lorit
2 Or
7 ientare
2 Ca
8 lcul
2 Or
9 dine
3 Ev
0 entualit
ate
3 Ti
1 mp
3 M
2 elod e
3 L
3 imbaj
J4 Co
mparai
e
3 Ca
5 uzalitat
e

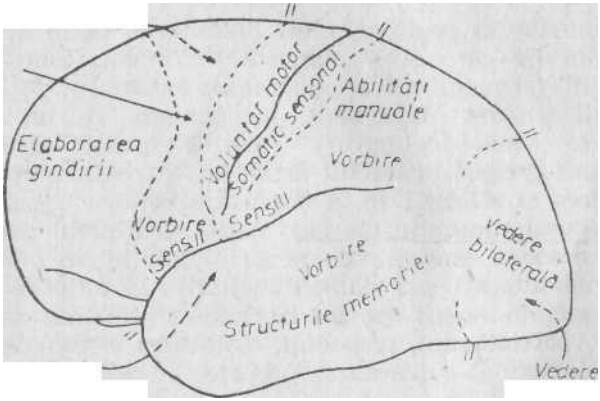

cor viate rufi

Tractai climentar

Figuia 6. Două concepţii asupra localizării cerebrale: secolul al XIX-lea şi XX-lea. Harta frenologică a fost utilizată de G. Spurzheim în Phrenology, B the doctrine of the mind, London, Trecuttel, Wurtz and Richter, 1825. Ex-Binerea sumară a principalelor regiuni funcţionale ale cortexului uman este luată din W. Pehfield, T. Rasmussen, The cerebral cortex of man, p. 221.

Coprright 1950 by the Macmillan Company şi utilizat cu permisiunea acesteia spera Mill, putem găsi adevăratele legi cauzale ale caracterului uman. Abordarea sa nu subliniază diferenţele individuale cum o i acuse Gali.

Mill este important pentru studiul personalităţii în principal prin influenţa pe care a exercitat-o asupra lui Alexander Shand, care la sfârşitul secolului al XIX-lea a lansat doctrina sentimentelor1”, Shand urmează sfatul lui Mill, şi utilizează înţelepciunea proverbelor ca date (sau „premise pentru deducţie”). Legea sa de baza este aceea că „fiecare sentiment tinde să formeze un tip de caracter care îi este propriu”. Apoi el prezintă 144 de legi speciale care privesc influenţa unor sentimente variate asupra comportamentului şi gândirii. Astfel, o lege este: „Speranţa tinde totdeauna să facă viitorul să pară mai bun decât prezentul”. El „a verificat” fiecare lege prin înţelepciunea vârstelor. În sprijinul acestei legi particulare îl citează pe Shakespeare, printre alţii:

Speranţa adevărată este iute şi zboară cu aripi de rândunică; Pe regi îi face zei, iar pe creaturile mai umile – regi.

Nu ne impresionează această metodă. Cineva poate alege din înţelepciunea proverbelor tot ceea ce sprijină propriul argument Aproape nu există un proverb care să nu aibă un contrariu valid în egală măsură. Se spune „aşchia nu sare departe de pom” dar şi că „dracul când îmbătrâneşte se călugăreşte”.

Goethe scria „Cel slab are adesea sentimente revoluţionare”, în timp ce G.B. Shaw susţinea că „un om care nu e revoluţionar la 20 de ani este un om inferior”.

Contribuţia pozitivă a lui Shand constă în recunoaşterea elementului pe care el îl numeşte sentiment. Cam pe la începutul. secolului, termenul a fost adoptat cu entuziasm de Mcdougall13. Toţi oamenii, susţine McDougall, încep viaţa cu un set uniform de instincte (sau „înclinaţii”). Acestea includ instinctul de fugă, instinctul gregar, instinctul activităţii parentale, autoumilirea, autoafirmarea şi altele. Dar în cursul dezvoltării a-sitf insiinptă”, „ajta sate unor anumite obiecte. Astfel, instinctul parental determină – la o persoană ataşarea de propria familie, la o altă persoană de copii neajutoraţi sau oameni bolnavi, la alţii de pudelul favorit, în consecinţă, aceşti oameni dezvoltă sentimente care diferă. Astfel, religia, patriotismul, respectul, ostilitatea şi „mii de alte sentimente apar, fiecare cu culoarea sa proprie, în cazurile individuale. Teoria

12 A.F. Shand. Character and the emotions, în „Mind”, nowsor, 1896, 5, 203 – 226. De asemenea, Foundationof character, Lemdon, Macmilliui. 1914.

13 W. Mcdougal 1, Introduction to social psychology. Boston, Luce. 1908. De asemenea, Organization of the affective life: a criticai survey, „Acta psychologica”, 1937, 2, 233 – 346.

s considerare o varietate nesfârşită a individualităţii. Elementul truetural este sentimentul. Unele din acestea sunt părţi majore”, ltele părţi minore ale personalităţii. În

mod obişnuit toate sunt organizate în jurul unui sentiment principal, sentimentul „respectului faţă de sine”, care ia forma unui devotament conştient de sine pentru anumite idealuri şi ţine sentimentele minore într-o ordine mai mult sau mai puţin sistematică conform cu natura acestui sentiment principal. Deşi teoria de bază a lui McDougall despre instincte nu este larg acceptată azi, conceptul de sentiment – şi el poate fi utilizat fără doctrina instinctelor – este evident folositor. Unii autori cred că sentimentul ne oferă elementul cel mai adecvat dintre toate elementele posibile pentru analiza personalităţii.14

Mai trebuie menţionai un autor britanic, Alexander Bain, care în 1862 a publicat On the Stuă, of Character (Despre studiul caracterului). Acest volum reuneşte două din tendinţele pe care le-am descris. El include traducerea originală de către Bain a Caracterelor scrise de Teofrast. Îşi are, de asemenea, originea în propunerea de către Mill a unei „etologii”, deşi Bain doreşte să aducă această propunere „mai în acord cu starea actuală a cunoştinţelor noastre despre constituţia umană”. Totuşi, ceea ce a realizat el, este în principal o reformulare a unei foarte vechi teorii: aceea că natura omului e alcătuită din trei facultăţi primare: ejţiqiia, voinţa şi intelectul. Această diviziune tripartită a sufletului omenesc a fost propusa de Platon şi se găseşte chiar şi azi în murfe-şeneri psihologice.

CBainja adăugat ceva doctrinei. El a propus (urmându-l pe Her-bert Spencer) ideea că un om dat are o anumită cantitate de „energie”. Dacă ea circulă de obicei prin canalele emoţionale, atunci nu este disponibâia pentru activităţi intelectuale; sau, similar, dacă o persoană este puternic „voliţională”, ea nu poate fi în aceeaşi măsură „emoţională” sau „intelectuală”. „Natura umană fiind limitată, dacă vitalitatea cuiva se îndreaptă predominant spre organele active, atunci se va îndrepta mai puţin spre alte părţi”. Şi astfel, se constată că acest flux de energie (ca un cazan de aburi cu supape) se finalizează într-o doctrină a tipurilor: oamenii tind să fie

mentali (intelectuali), motori (voliţionali) sau vitali (emoţionali şi senzitivi). Devine uşor să popularizezi 9 asemenea concepţie şi chiar şi azi auzim adesea despre acestei trei „ultime” tipuri de caracter.

O trăsătură caracteristică a teoriei lui Bain merită o atenţie-deosebită. El acordă o mare importanţă direcţiei fluxului de ener& le psihică a omului. Ca un cazan de aburi, omul are o anumită

14 De exemplu, H.A. Murray, C.D. Morgan, A clinteai study °> sentiments, în „Genet. Psychol. Monogr.”, 1945, 32, 3 – 311.

Încărcătură sau presiune şi direcţia în care merge această energie depinde de care supape sunt de obicei deschise. E un pas mic de la această metaforă hidraulică la teoriile mai moderne ale psihanalizei. Libido-ul sau id-ul*, după Freud, este „plin cu energie”. El poate fi stăpânit (prin represiune) sau poate scăpa în mod indirect (sublimare, substituţie). În teoria freudiană (capitolul 7) atât sexualitatea, cât şi agresivitatea se comportă foarte mult ca forţele cu presiune înaltă, iar canalizarea lor este problema principală a vieţii omului. Alţi reprezentanţi ai psihologiei dinamice vorbesc, de asemenea, în termeni de „energie” şi direcţie, drenaj, canalizare sau altă utilizare a acesteia. Şi astfel noi putem, într-un sens, să-l considerăm pe Bain ca unul dintre fondatorii psihologiei dinamice moderne.

Galton şi experimentul în cursul secolului al XIX-lea literatura caracterologică a fost bogată în observaţii şi ipoteze, dar niciun autor înainte de 1884 nu a propus jjplimrqa metod?! experimentale non dezvoltate la studiul personalităţii. Interesul rapid ascendent pentru psihologia experimentală, care în 1879 s-a materializat în primul laborator de psihologie din Leipzig, nu s-a îndreptat la început spre personalitate Interesul pentru diterenţele individuale începuse să apară, dar nu atât de dragul lor, cât pentru a indica direcţiile în care funcţiile nomotetice operează (de exemplu, timpul de reacţie).

Sir Francis Galton (1822 – 1911), pionier în atât de

multe domenii psihometrice” a „fost primul care a propus ca standardele experimentării să fie aplicate direct la studiul formelor personale de comportament: „Caracterul care modelează conduita noastră este «ceva» definit şi durabil şi de aceea… este raţional a încerca să-l masori”.1: O metodă de măsurare recomandată de el a fost evaluarea calităţilor complexe. Învăţătorii, de exemplu, au o ocazie de invidiat de a calcula frecvenţa şi de a estima la elevii lor intensitatea răspunsurilor de frică, mânie, loialitate şi ambiţie. Trebuie stabilite norme pentru dezvoltarea personalităţii la vârste succe

* în tei-minologia psihanalitică utilizată în lucrările lui Freud traduse în limba română s-au adoptat termenii sine, eu, supraeu (vezi Sigmund Froud, Introducere în psihanaliză. Prelegeri de psihanaliză. Psihopatoloqia vieţii cotidiene, traducere, studiu introductiv şi note de dr. Leonard Gavriliu, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1980). Opţiunea noastră pentru tripticul id, ego, superego, are la bază preferinţa lui G.W. Allport fondata credem şi pe necesitatea de a evita ambiguităţi terminologice în limba engleză. (Nota trad.)

15 F. Galton, Measurement of character, în „Fortnightly Rev.”, 1884, 42, 179 – 135.

sive Metoda corelaţiei, indispensabilă în studiile moderne despre personalitate, îşi are originea la Galton. Toate acestea sunt contribuţii ştiinţifice de mare valoare. Iar propunerea lui Galton de a utiliza experimentul real este într-adevăr remarcabilă.

Observaţia, argumentează el, este un proces lent, mai ales când aştepţi apariţia perioadelor critice din viaţă. Dar „urgenţele nu trebuie aşteptate; ele pot fi inventate; capcanele, cum se spune, pot fi puse1. El dă următorul exemplu:

Astfel, când două persoane au o „înclinaţie” una spre cealaltă, ele se înclină reciproc sau se apleacă vizibil când stau alături la o masă şi îşi lasă presiunea greutăţii lor pe picioarele apropiate ale scaunelor lor. Nu se cere prea multă pricepere pentru a monta un aparat de măsurat

presiunea, înzestrat cu un indicator şi un cadran, care să indice schimbările în presiune, însă este dificil de a inventa un dispozitiv care să îndeplinească tripla condiţie de a fi eficient, de a nu atrage atenţia şi de a fi aplicabil la mobila obişnuită. Am făcut câteva experimente rudimentare, dar fiind ocupat cu alte probleme, nu le-am dus la capăt, cum sperasem16.

Această propunere amuzantă, dar nu mai puţin raţională marchează începutul experimentării în domeniul personalităţii. Problema specială de care se ocupă, mişcarea expresivă, începe abia acum să folosească instrumente de măsurare analoage dispozitivului propus de Galton. Presiunea scrisului, mersul, expresia facială au dus la măsurători mai mult sau mai puţin precise. Înclinarea inconştientă o corpului – subiect care l-a intrigat pe Galton – a fos măsurată în mod ingenios de Hull prin mijlocul simplu de a ataşa fire neobservabile de gâtul cuiva, cu ajutorul cărora se înregistra mişcarea corpului pe un kimograf – o invenţie şi mai simplă decât cea a lui Galton17.

Deşi experimentarea este numai o metodă a abordării ştiinţifice a personalităţii (cf. capitolele 17 şi 18), ea este o metodă importantă şi originile ei merg fără – întrerupere până la Galton.

Rezumat

Din trecutul îndelungat şi bogat am selectat numai câteva doctrine care au o semnificaţie specială pentru studiul contemporan al personalităţii. În câteva cazuri unele greşeli vechi şi persistente au prezentat interes pentru noi, dar în ansamblu au fost înregistrate contribuţii pozitive.

16 Ibid. p. 184.

17 C.L. Hui 1, Hypnosis and suggestibility, New York, Appleton Cen-tury-Crofts, 1933.

Psihologia umorală, cea mai veche din toate doctrinele natura umană, îşi datorează longevitatea, pe de

o parte, pretenţiei! sale necombătute că există o corespondenţă între chimia corpului şi structura emoţională; pe de altă parte, faptului că a anticipat; analizele dimensionale ulterioare ale temperamentului.

Fizionomia. de asemenea, pretinde că există o relaţie între temperament şi structura scheletică şi musculară, în special a fetei. Lavater susţinea că toate trăsăturile sunt compatibile una cu cealaltă – o ipoteză importantă de verificat cu metode moderne.

Teofrast pretindea că actele cotidiene ale omului sunt congruente în mod remarcabil unul cu celălalt. El a căutat trăsătura dornic nantă care conferea unitate comportamentului în multe situaţii. Mulţi imitatori au extins metoda descrierii de caractere. Atât de artistice sunt producţiile lor, ca şi cele de ficţiune, dramă, biografie, încât psihologia, prin contrast, pare greoaie şi stupidă. Dar exac-ltitatea greoaie este un antidot sănătos pentru o desfătare nedisciplinată. Fiecare, luată separat, este unilaterală; dar luate împreună cele două abordări înzestrează pe cel ce studiază personalitatea cu un echipament complet.

Frenologia accentuează paralela dintre calităţile personale ale omului şi structura sa craniană. Desigur că paralela nu este ceea ce s-a gândit Galton să fie. Totuşi, în căutarea elementelor primare ale personalităţii, Gali a anticipat atât disciplina viitoare a psihologiei diferenţiale, cât şi căutarea modernă a dimensiunilor primare din analiza personalităţii.

Propunând. etologia* Ca ştiinţă exactă a naturii umane, Mill a văzut clar interdependenţa psihologiei, literaturii şi a bunului simţ. Shand McDougall, cu conceptul lor util de sentiment, au fost principalele roade ale efortului lui Mill. Bain a anticipat fluxul dinamic al energiei în canalele variate ale expresiei personale Metafora sa hidraulică este o anticipare clară a teoriilor viitoare ale lui Freud.

Era experimentării, a evaluării, a măsurătorilor, a corelaţiei a fost inaugurată de Galton. Mill a declarat

experimentarea în domeniul personalităţii ca imposibilă, dar nu opinia lui Mill, ci a lui Galton a prevalat.

PARTEA A II-a dezvoltarea Personalita tii

CAPITOLUL

’4

Fundamentele personalităţii

CONSTITUŢIA FIZICA ŞI TEMPERAMENTUL o INTELIGENŢĂ, ţ EREDITATEA CONCEPŢIA BIOLOGICA ASUPRA PERSONALITĂŢII e PERSONALITATEA ÎN PRIMUL AN DE VIAŢA în PREDICŢIA DEZVOLTĂRII A REZUMAT

ti puţin probabil să se spună despre un nou-născut că are ipersonaetate (deoarece îi lipseşte o organizare caracteristică a. Sistemelor psihofizice – pagina 40). Dar în mod sigur putem spune

Că personalitatea începe la naştere; şi, de asemenea, putem spune că sugarul are o personalitate <jpbtefiţâqân: anumite capacităţi şi caracteristici sunt gata să se dezvolte. Dar pe ansamblu pare mai lânţelept să considerăm copilul noiunăscut mai curând ca un „obiect psihologic” decât ca o persoană.

Am şi sugerat deja faptul ca constituţia fizică, temperam pripii şi inteligenţa pot fi privite în mod justificat ca „materiile prime *

aI5 – ţ „ensonalităţii, chiar dacă ele se maturizează lent în timp. Le minim materii prime, deoarece ele depind enorm (deşi nu exclusiv) Ide ceea ce este „dat” prin ereditate. Dintre cele trei, constituţia mizică est? cel mai „vizibil legată „de rereditate într-un mod complex, f dar există dovezi puternice pentru a considera fundamentele tem-Ipframentului şi ale inteligenţei ca fiind, de asemenea, determinate genetic. În ea o dată e necesar să prevenim cititorul că noi nu legăm faptul că toţi cei trei factori pot fi afectaţi în timpul vieţii de nutriţie, die sănătate şi de boală, şi de învăţare – în cadrul unor. imite.

Constituţia fizică şi temperamentul ei

În capitolul precedent am văzut că/vechii greci erau convinşi că forma corpului unei persoane trebuie să ne

ofere indicii importante despre temperamentul său. Demersul acestui raţionament este simplu şi, în principiu, este încă acceptabil pentru ştiinţa modernă

Figura 7 reprezintă logica elementară a acestei poziţii. Dacă glandele şi alţi agenţi biochimici reglează creşterea şi dacă au o oarecare influenţă asupra „vremii interne” a nivelurilor emoţionale şi ale activităţii, atunci ar trebui să fim capabili să inferăm din constituţia fizică temperamentul şi invers. /

Să luăm un exemplu destul de frapant. Nu există nicio înregistrare a înfăţişării fizice a lui Iisus contemporană cu el. Primele „portrete” cunoscute se află în catacombele Romei şi datează din secolul al II-lea sau al III-lea e.n. Atunci, de ce /din cele mai vechi timpuri figura lui Hristos a fost zugrăvită în arfă mai aurind slabă decât musculoasă sau grasă? Un Hristos rotofei sau atletic ar părea oarecum nepotrivit. Dar de ce? Oare nu datorită faptului că orice capacitate de interiorizare, de retragere din lume, de „introversie” aparţine în mod normal persoanelor slabe şi înalte?

Convingerea că această legătură există a persistat de-a lungul epocilor. Ne amintim din Shakespeare că Iulius Caesar pretera în jurul său oameni care erau graşi şi binevoitori „ca somnări nopţii”. Nu avea încredere în Cassius din cauza „înfăţişării sale uscăţive şi hămesite; el gândeşte prea mult” 1. Nu este întâmplător că Falistaff este zugrăvit atât gras, cât şi blajin. Ideea că într-ade-Constituţi?

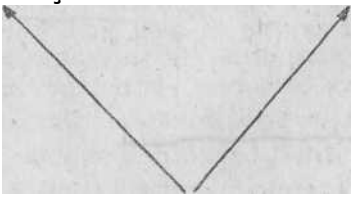

Defermi-anti hormonali (umorali} şi olt deteirninar-i genetici

Figura 7. Derivarea constituţiei fizice a temperamentului dintr-o sursă comună

1 Iulius Caaar, Act. I, Se. 2.

văr există o oarecare bază pentru această credinţă fizionomică tradiţională este sprijinită de ştiinţa modernă. Ar putea fi citate un număr mare de studii care confirmă acest lucru. se

Recent s-a acordat credit psihiatrului german Kretschmer, care a studiat unele categorii de boli mentale2. El <x constatat că tulburările de d işf2 Uziţi, e şi (efnoţî (de exemplu, psihoza imaniaco –, depresivă) pot fi identificate mult mai frecvent la persoane rotofeie (picnice); în timp ce tulburări ale vieţii meintale (introverste extremă, schizofrenie) se asociau unor constituţii zvelte (astenice). Dar Kretsehmer nu avea o modalitate sigură de a măsura constituţia fizică şi a neglijat factorul vârstă; schizofrenia. tinde să apară mai devreme în viaţă decât tulburările maniaeo-depresive şi într-un moment în care constituţia fizică tinde să fie zveltă.

O metodă mai exactă a fost elaborată de Sheldon3. În primul rând, el a imaginat o schemă pentru a determina în ce proporţie fiecare din cele trei tipuri fizice (somatotipuri) se găsesc la o per – şoana dată. Măsurând diverse lungimi, diametre şi proporţii putem da fiecărui individ un scor (de la 1 la 7) pentru fiecare din e ele trei structuri corporale:

endomorful (picnicul la Kretsehmer) are organele digestive şi alte cavităţi ale corpului mari. O constituţie „rotunjită”, dar este relativ slab ca dezvoltare a oaselor şi muşchilor; mezo-morful (atletic) are oasele şi muşchii mari şi o constituţie „pătrată”; ectomorjul (astenic) are extremităţi lungi, zvelte dar cavităţile corpului sunt mici, dezvoltarea musculară e deficitară – o constituţie liniară”.

Dacă atribuim scoruri de la 1 la 7 fiecărui tip în aceeaşi ordine, atunci d-m fiecărui individ trei note: prima pentru numărul caracteristicilor endomorfe din constituţia sa, a doua şi a treia notă pentru caracteristicile mezomorfe şi respectiv ectomorfe.

Sunt posibile multe combinaţii de scoruri, deşi nu toate sunt constatabile. Evident că 7 – 7-7 sau l-l-l ar fi o imposibilitate. Există, totuşi, multe constituţii medii cu scoruri de sau aproace de combinaţia 4 – 4-4.

Pe lângă această analiză de bază, Sheldon consideră că e importantă căutarea unor trăsături caracteristice speciale ale constituţiei corpului. De exemplu, unui bărbat i se pot da scoruri pen

2 E. Kretsehmer, Physiqne and character, transt., London, Rojut-ledge and Kegan Paul, 1925.

3 W.H. Sheldon, S.S. Stevens, W.B. Tuike r. The i a-rtetie? of human phys. que, New York, Harper, 1940; W. II. Sheldon, S-A Stevens, The varieties of temperament. New York, Harper, 1942; w-H. Sheldon, C.W. Dupertius, E. McDermott, Atlas of

New York, Harper, 1954.

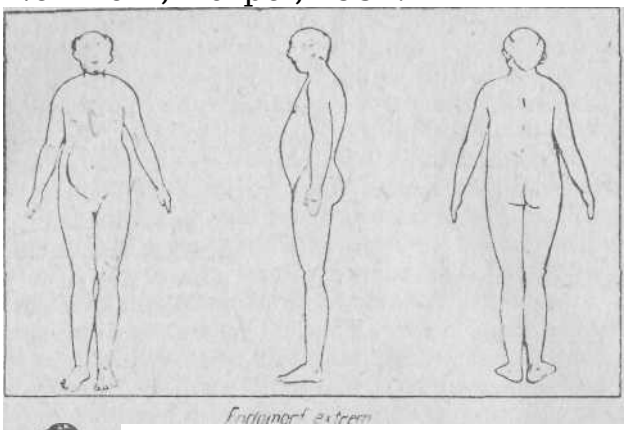

l

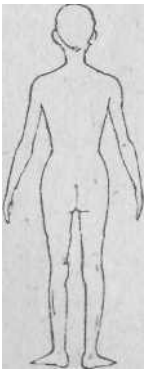

ori ori
!

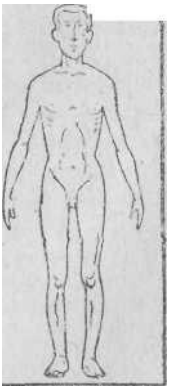

—.7 – /, Figura 8. Somatotipurilf1 fundamentale după Sheldon yu asemănarea sa fizica cu constituţia feminină, iar unei femei pentru „virilitate”. El numeşte această dimensiune gianandromor-jie. De asemenea, diferite regiuni ale corpului pot prezenta diferite somatotipuri – un tors endamorf ar putea fi asociat cu picioare cotomiorfe. Asemenea constituţii fizice sunt denumite displastice. Sheldon susţine că putem distinge în total peste 70 tipuri de structuri constituţionale.

Am analizat destul constituţia fizică. Ce pai tem spune despre temperament? Teoria susţine că fiecare somatotip major corespunde îndeaproape unui temperament de bază, precum uftnează visceroton (de obicei asociat ou constituţia endomorfă): relaxare, dragoste pentru confort, reacţie lentă, dragoste pentru mâncare, sociabilitate, amabilitate, automulţumire, somn

adânc, are nevoie de ceilalţi când e tulburat; somatoton (în mod normal asociat cu constituţia mezomorfa): autoafirmare puternică, dragoste pentru aventura, enerjie, nevoie de exerciţiu, îi place să domine, dragoste pentru risc şi noroc, maniere directe, curaj, caracter zgomotos, nevoie de acţiune când are probleme;

cerebroton (în mod normal asociat cu constituţia ectomorla): reţinut în postură de mişcare, reacţii rapide, încordat, anxios, ascuns, inhibat, somn uşor tulburat, introvertit în gândire, nevoie de singurătate când are probleme.

În prima sa cercetare, Sheldon pretindea că există un grad foarte înalt de asociere mire temperament şi tipurile constituţionale. (Coeficientul de corelaţie era de peste O, 80.) 4 Studii ulterioare au arătat că această pretenţie este excesivă. Câteva cercetări nu au găsit nicio corelaţie semnificativă, deşi multe au constatat o corespondenţă moderată în direcţia aşteptată5. Cumpănind lucru

— Coeficientul de corelaţie este o valoare statistica pe care vom fi nevoiţi s-o utilizăm în mod frecvent. El exprimă relaţia dintre două serii de măsura tori (în acest caz între scorurile pentru constituţia corporală şi cele pentru temperament). O corelaţie sau o corespondenţă perfectă dă un coeficient (simbolizat prin r sau rho) de 1,00. Absenţa oricărei relaţii da un coeficient de 0.00. Coeficienţi negativi mergând de la – 1,00 la 0.00 indică o relaţie inversa, adică tendinţa ca un scor dintr-o pereche să fie mare în timp ce celălalt e mic. Urmează un ghid rudimentar pentru semnificaţia coeficienţilor:

O, 90-O, 99 = extrem de ridicat

O, 75-O, 99 = ridicat

O, 50-O, 74 = pozitiv

O, 20-O, 49 = apreciabil dar scăzut

0,00-O, 19 = de obicei fără semnificaţie.

„Un raport serios asupra studiilor de validare se găseşte în S. D i a-Oiond, Personality and temperament, New York, Harper, 1967, cap. 7. Vezi H Winthrop, Attitude consistency and body type, în „J. Pers.”, 1957.25, 372 –

rile, conchidem că există ceva adevărat în formularea lui Sheldon (un fapt care confirmă numai credinţa noastră tradiţională în această paralelă fiziogniomică).

Glueck prezintă un studiu minuţios al acestei teorii realizat în domeniul delincventei juvenile. Constituţia fizică a 500 de băieţi delincvenţi tindea spre mezoimorfism cel puţin de două ori mai mult decât la 500 băieţi nedelincvenţi6.

Această constatare ridică o problemă importantă. Oare autoafirmarea puternică, care după teoria lui Sheldon însoţeşte mezo-iriiorfisinaul, predispune băieţii la delincventă? Cu alte cuvinte, sindromul fizic înnăscut al temperamentului duce la delincventă? Sau, pe de altă parte, delincventa este o problemă ce ţine mai ales se condiţii familiale nefavorabile iar predominanţa mezomorfismului la delincvenţi se datorează numai faptului că unii băieţi sunt mai puternici şi ornai viguroşi, ceea ce n împinge la conflicte mai vizibile cu legea?

Ducând mai departe această concluzie, ne întrebăm dacă asociaţia fundamentală dintre constituţia corpului şi temperament este ea însăşi o corelaţie înnăscută sau se datorează experienţelor de viaţă. Să luăm un băiat evident eetomorf ca fizic şi mai fragil decât tovarăşii săi. Nu e bun la sport şi e învins în luptele cu pumnii. Atunci ce face? Poate să nu dezvolte o natură care e încordată, ascunsă, inhibată, introvertită? Precum Cassius, nu cumva „gândeşte prea mult”? Copilul gras, ca şi cel slab, învaţă că terenul de joc oferă recompense mezomorfului şi nu lui. Nu putem dovedi că există numai o astfel de experienţă de viaţă care explică corespondenţa dintre constituţia fizică şi temperament, dar probabil că eu joacă un anumit rol. Interpretarea opusă este susţinută de un studiu oare constată că copiii de 7 ani (care abia au avut de-a face cu lumea mai dură) prezintă deja constelaţia caracteristicilor pe care Sheldon le descrie. Ectomorfii la această virată par mai anxi-oşi, mai supuşi, mai agitaţi şi mai meticuloşi decât alte tipuri conaţionale7., Pentru a conchide, mu ne

putem îndoi de faptul că constituţia corporală şi temperamentul se află într-o relaţie strânsă. Ele sunt materii prime perechi din oare ne modelăm în parte personalitatea prin învăţare. Ştiinţa geneticii, a biochimiei şi a măsurătorilor antropologice şi psihologice nu au progresat îndeajuns pentru a ne spune precis ce paralele există. Totuşi, doctrina privind corelarea somatotipurilor cu temperaimentul ne oferă un ghid promiţător, deşi încă imperfect.

6 S. Glueck, E. Glueck, Physique and delincvency, New York, Jlarpor, 1956.

7 M.A. David s-o n, R.G. McInnes, R.W. Parnell, The distn-bution of personality traits seven-year-old children: a combined psychological, psychiatric, and somatdtype study, în „Brit. J. educ. Psychol.”, 1957, 27, 48 – 61.

Inteligenţa

Este necesar să includem inteligenţa printre materiile prime le personalităţii, deoarece ea este într-un fel strâns legată de sis+ mul nervos oen/tral, iar acesta este în aceeaşi măsură o problemă Se înzestrare nativă ca şi sistemul neuroglandular care se află la baza constituţiei corporale şi a temperamentului.

Nimeni nu poate spune în câte privinţe la începutul vieţii un sisteni nervos central poate fi diferit de un altul. Există variaţii mari ale numărului de celule din creier: în structură, metabolism, conductibilitate, capacitatea de conexiune şi posibilitatea generală de utilizare (cf. pagina 18)., Când combinaţiile sunt favorabile, o pery şoana este dotată cu o inteligenţă superioară; când sunt nefavorabile, cu o inteligenţă scăzută şi când condiţiile sunt mixte, rezultatele sunt intermediare.

Inteligenţa este dificil de definit. Majoritatea autorilor o indică ca fiind potenţialul înnăscut al unei persoane de a face judecăţi adecvate, de a profita de experienţă sau de a înfrunta adecvat probleme şi condiţii noi de viaţă. Desigur că există ceva care dis, tinge un idiot de un geniu şi denumim acest factor „inteligenţă generală” (uneori desemnat ca „g”). Se pare că există, de asemenea,

inteligenţe „speciale”. Chiar şi o persoană în general stupidă poate avea domenii limitate de aptitudini speciale (savant idiot) şi multe genii sunt imbecili virtuali în anumite privinţe. Un om aproape genial nu are simţul direcţiei şi cu greu poate părăsi casa fără a se pierde fără speranţă. Un băiat, altfel debil mental, este „as” la mecanica.

Cum ştim modul în care capacitatea intelectuală, generală sau specială se bazează pe înzestrarea nativă? Există multe indicii. Studiul istoriei unor familii arată că geniul sau cei apropiaţi de performanţei genială apar frecvent într-o linie de rudenie, în timp ce în altă linie obtuzitatea şi debilitatea mintală constituie regula. (Desigur că în acest caz mediul familial, ca şi ereditatea, poate fi un factor.) Din cercetările pe animale rezultă cu claritate că liniile „inteligente” sau „stupide” de şobolani pot fi produse în cadrul câtorva generaţii prin creştere selectivă8. Ereditatea animală şi umană sunt probabil similare din acest punct de vedere. Studii pe gemeni monozigoţi (având probabil o ereditate identică) arată o corelaţie a inteligenţei în jur de O, 90; în timp ce inteligenţa fraţilor (având unele similitudini în ereditate) corelează în jur de O, 50; a unui copil şi a unuia din părinţii săi, în jur de O, 30; între copii neînrudiţi corelaţia este de 0,009.6 altă dovadă provine din studierea unui copil din primia

8 R C, Tryon, Genetic difference în maze-learning ability în tăts, în – Yoarbnat. Soc. Stud. Educ”, 1940, 39, 111 – 119.

9 H.H. N e w în a n, F.N. Freeman, K.J. Holzinger, U f ins: a study of heredity and environment, Chicago, Univ. of Chicago Press, 1937.

săi ani până într-un stadiu mai avansat. În mod obişnuit se pare ca un copil inteligent devine un adult inteligent, deşi există excepţii. Această problemă a „constanţei coeficientului de inteligenţă” a fost studiată extensiv.

Pentru a da un singur exemplu, într-un Studiu s-au

măsurat aceiaşi copii an de an de la trei ia doisprezece ani. Inteligenţa măsurată la trei ani nu i-a fost un indicator foarte bun de predicţie a inteligenţei de la doisprezece ani (r = 0, 46), dar toate corelaţiile de la vârsta de şase la doisprezece ani erau de O, 73 sau mai mari. Între măsurătorile EI. la unsprezece şi doisprezece ani, acordul era de O, 98. Autorii au constatat că 62% din copii îşi modificau EI. cu 15 puntete între trei şi zece ani. Conchidem că abilitatea intelectuală este relativ constantă, dar nu complet.

O trăsătură caracteristică interesantă a acestui studiu rezidă în căutarea cauzelor creşterii sau scăderii de EI. Copiii al căror EI. creştea s-au dovedit a avea o anumită constelaţie a trăsăturilor de personalitate: independenţă, spirit de iniţiativă, spirit de competiţie (un mănunchi de calităţi ce determină performanţe înalte). Copiii cu calităţi opuse celor de mai sus pierdeau teren. Coeficientul lor de inteligenţă la doisprezece ani era mai scăzut decât la vârste mai mici10.

Acest studiu demonstrează că inteligenţa nu este determinată exclusiv de textura ţesutului nervos central. Motivele şi trăsăturile modifică produsul. Şi, mai departe, putem fi siguri că mediul familial, stimularea provenind din mediul înconjurător, recompensele şi pedepsele cooperează în a determina un nivel mai înalt de funcţionare în cazul unui copil decât la altul.11

Conioentrându-se pentru o clipă asupra relaţiilor dintre personalitate şi EI., putem fi siguri că ele interacţionează, dar în aparenţă nu există niciun model standard. Analizând 200 de studii relevante, Lorge nu a reuşit să găsească vreo relaţie uniformă între măsurători ale inteligenţei şi măsurători ale trăsăturilor emoţionale şi personale12. Aceasta înseamnă că persoanele inteligente (sau proaste) au o şansă egală de a fi introvertite, anxioase, dominante, sociabile, nevrotice sau altfel.

10 L.W. Sontag, C.T. B a k e r, V.L. Ndso n, Mental growth and personality development: a longitudinal study, în „Monogr. Soc. Res. Child Developm.”, 1958, 23, nr. 68.

11 Pentru un studiu deosebit de clarvăzător al factorilor care intră în determinarea şi modificarea inteligenţei vezi: P.E. V e r n o n, The psychology of intelligence and G, în „Bull. Brit psychol. Soc”, 1955, nr. 26, pp. 1-14.

12 I. Lorge, Intelligence and personality as revealed in quesiion-naires and inventohes, în „Yearb. nat. Soc. Stud. Educ”, 1940, 39, 275 – 281.

Deşi nu există corespondenţe uniforme între inteligenţă şi personalitate, există totuşi multe relaţii subtile între ele. Pentru a utiliza plenar „potenţialul înnăscut” este necesar sprijinul altar păr-ţi ale personalităţii.

Într-un studiu longitudinal a 750 de copii foarte dotaţi, Terman şi Oden au constatat, după douăzeci de ani de la prima itestare, că unii reuşiseră net în cariera lor, alţii nu. Se ştia că ambele grupuri sunt superioare în privinţa coeficientului general de inteligenţă, „g”. Care este atunci diferenţa? Două trăsături sunt distinctive. Membrii grupului care reuşise sunt mai „interesaţi de munca lor”; ei sunt, de asemenea, apreciaţi de partenerii lor ca fiind mai perseverenţi, mai încrezători în sine şi mai bine integraţi în căile de realizare a scopurilor lor13. Ca atare, pentru o funcţionare intelectuală eficiejătJL (Oricare ar fi EI.) sunt „necesare, calităţi de personalitate

Aici apare o problemă de o importanţă considerabilă: structura inteligenţei unei persoane este idiografică, în mod fundamental unică, în parte din cauza eredităţii sale niciodată repetate şi în parte din cauză că inteligenţa este asociată în mod inextricabil cu personalitatea totală. Când spunem acest lucru, nu negăm faptul că pentru anumite scopuri o măsurare globală a lui „g” poiata fi utilă. Dar măsurarea lui „g” sau chiar a „aptitudinilor speciale” nu indică unicitatea combinaţiei.

Cazul lui Peter, un băiat de la ţară, de 16 ani. Nu are rezultate bune la şcoală, mai ales la citire, limbi şi ortografie; scorurile sale la inteligenţa „verbală” sunt scăzute. La testele de inteligenţă „mecanică” se plasează

la un nivel superior, repară cu succes întreg echipamentul din ferma tatălui său. Dar împărţirea aptitudinilor lui conform acestei scheme norao-tetice obişnuite (inteligenţa verbală – inteligenţa mecanică) nu face remarcată structurarea specifică care este caracteristică pentru Peter. El are un interes special pentru mărci poştale şi nu are nicio dificultate cu limba, istoria sau alt material „verbal” cât timp acesta este legat de mărcile poştale. Mai departe, el este în mod special dotat în domeniul „inteligenţei sociale”. Nu că ar fi simpatic şi săritor, căci nu e defel. Dar el îşi poate „forma o părere” despre oameni, furnizând primele impresii pe care adulţii iniţial le resping dar

13 L.M. Terman, M.H. Oden „Calif., Stanford Univ. Press, 1947.

The giftted child groivs up.

ulterior îşi dau seama că sunt valide. El face acest lucru cu, un curios cinism caracteristic – cu înţelegere, dar nu cu simpatie. Şi putem adăuga faptul că acuitatea sa nu se extinde deloc la înţelegerea propriilor părinţi. Dacă cineva îl cunoaşte pe Peter, toate aceste aspecte curioase din inteligenţa sa au un sens şi sunt congruente; dar aptitudinile sale scapă metodelor grosiere de măsurare şi structura sa ca întreg nu st supune unei comparaţii directe cu alţi oameni.

Cazul profesorului Lowe. În acest caz; în anumite aspecte, aptitudinea „verbală” este ridicată. El conferenţiază fluent despre psihologie – cel puţin în domeniul său, «al psihologiei matematice şi al măsurării. Când ajunge la alte domenii ale psihologiei el are „pete albe”. De exemplu, nu pare să înţeleagă la ce se referă „psihologia dinamică”, ci o confundă cu propria sa viziune favorită asupra măsurării. El lucrează bine ca amator mobilă fină, dar nu poate conduce o maşină fără să-i izbească aripile şi să alarmeze toţi pietonii. Este meticulos în ceea ce scrie şi editează, dar face în aşa fel încât se opune multor oameni în relaţiile sale aimane. E surprins când ei se opun comentariilor sale insultătoare – pe care

nu le intenţionează ca atare, dar a căror influenţă nu a fost capabil să o aprecieze dinainte. Joacă şah bine, dar este slab la bridge Poate repara echipamentul electric stricat, dar nu şi motoare

Deci ceea ce găsim la oamenii reali este o structurare personalistă a inteligenţei, strâns corelată cu initerese, trăsături şi o viziune asupra vieţii. Uneori e util să cunoaştem nivelul lui „g” (EI.) sau scorurile la aptitudinile speciale (de exemplu, verbale, mecanice), sau să avem un profil al „aptitudinilor primare” (limbaj, număr, gândire spaţială, principii mecanice, dexteritate, percepţie, învăţare, raţionament) 14. Dar oricât de fin am subdivide funcţiile intelectuale nu vom ajunge niciodată la structura personală, în general, psihologia abia a atins enigma organizării personale a inteligenţei. Fiecare dintre noi este flexibil ou unii interlocutori, rigid ou alţii. Avem domenii de creativitate, dar suntem banali şi conformişti în alte domenii. Aptitudinile noastre sunt neuniforme: putem cânta după ureche, dar nu după note sau invers, putem dansa rumba, dar nu un vals. Dar numai de un singur lucru putem fi siguri: inteligenţa se mişcă prin canale care corespund destul de strâns intereselor, deşi nu putem spune clar care este cauza şi care este efectul.

14 Această enumerare a abilităţii mentale primare este luată chn E.B. Greene, Measurements of human behavior, rev. ed., New York, Odyssey, 1952, p. 257.

Ocuparea unei poziţii înalte într-o profesie dată nu se dato-ază numai inteligenţei. Dr. Roe a studiat savanţi de prim rang. Oesi performanţa lor la testele de inteligenţa tindea să fie supe-ioara (dar nu întotdeauna), scorurile lor ar putea fi atinse sau depăşite de mii de muritori obişnuiţi. Atunci, ce-i face să fie diferiţi? Un factor important este un devotament susţinut şi interes pentru munca lor. De asemenea, cu o frecvenţă mare, aceşti oameni simţeau că sentimente timpurii de inferioritate le dăduseră iun impuls iniţial-Majoritatea avuseseră câteva experienţe reuşite în cercetarea creatoare ca tineri isitudenţi în colegii. Deşi nu există două structuri exact la fel, putem în mod sigur să

conchidem că atât Inteligenţa, cât şi factorii de personalitate se combină, pentru a realiza eminenţa1—.

Ereditatea

Fiinţele umane ca şi celelalte creaturi vii sunt supuse legilor eredităţii. Ce sunt /aceste legi şi în ce grad determină ele constituţia fizică, temperamentul, inteligenţei şi personalitatea, de abia începem să aflăm. Procesul este infinit de subtil. La o creatură atât de inferioară ca musculiţa de oţet (drosophila) cincizeci de gene pot determina culoarea roşie obişnuită a ochiului. Jenings scrie:

Prin schimbarea oricăreia din cele cincizeci de gene ale musculiţei de oţet care iau part? la producerea culorii ochiului, se modifică şi culoarea; se produc ochi de altă culoare; sau nu există deloc pigment în ochi; sau ochiul este structurai imperfect. Pentru toate caracteristicile se constată aceeaşi situaţie la musculiţa de oţet sau la noi înşine16.

Când'd ajungem la ereditatea umană, şi mai ales la personalitate ou trăsăturile ei complexe de lene, ambiţie, curaj, putem numai să fim de acord ou Charles Darwin care exclama „întregul subiect al eredităţii este minunat”.

Cel mai important punct al acordului ştiinţific rezidă în faptul că nici g trăsătură sau calitate nu este exclusiv ereditară şi nici. yna niu este exclusiv ambientală la origine. Nimeni nu poate spune că ochii albaştri sunt moşteniţi, iar stratul de piele bronzată dobândit, căci nutriţia în copilărie poate afecta culoarea ochilor, iar pielea bronzată nu se produce deloc dacă pigmenţii din piele nu sunt Pregătiţi de natură pentru a răspunde razelor soarelui. Nu putem

15 A n ne Roe. The making ol a scientist, New York, Dodd, Mead, 1953.

16 H.S. J e n n în g's, The biological basis of human nature, New York, Norton, 1930. p. 17. Un studiu recent de genetică legat de probleme psihologe este J.L. F u 11 e r, W.R. Thomson, Behavior, New York, Wiley.

I

— N spune nici măcar că lătratul câinelui e înnăscut şi că răspunsul Jă un nume e învăţat. Crescut în izolare, un icâine poate să nu şească să latre; şi dacă nu există o capacitate inerentă de instru-Iire niciun câine nu va învăţa să vină atunci când e chemat17. Deci, 1 toţi par să fie de acord că următoarea ecuaţie e valabilă: Personali, I tatea sau oricare din subsistemele sale, ca deprinderea, trăsătura, sentimentul = f (ereditate) X Crediu). Cei doi factori cauzali nu se adună, ci relaţia lor e de la înmulţitor la deânmulţit. Dacă oricare! ar fi egal ou zero nu ar putea exista personalitatea.

„Chiar dacă nicio trăsătură de personalitate nu este lipsită de influenţa ereditară şi de cea ambientală, o întrebare persistentă se ridică: cât de mult din cutare sau cutare caracteristică se datorează determinării genetice şi cât de mult influenţei mediului TRare I clar, de exemplu, că este mai uşor pentru câine să înveţe să latre decât să răspundă la numele său. Ţidejasemeniea, aşa cum am sugerat, pare că echipamentul nervos şi glandular înnăscut al urnei persoane contribuie mai mult la inteligenţa, temperamentul şi fizicul suu decât o face vocabularul, ideologia sau conformitatea sa culturală I Pe sourt, o. parte din conţinutul personalităţii este mai mult, iar altă parte mai puţin supusă influenţei mediului şi învăţării. Învăţăm anumite atitudini şi practici culturale mai oişor decât o fac alţii, pur şi simplu pentru că avem aptitudini genetice care ne dau posibilitatea să facem aşa. De aceea o sugestie utilă este că uşurinţa în învăţare permite o definiţie satisfăcătoare a eredităţii. Nicio activitate nu este lipsită de oarecare învăţare, dar când învăţarea este foarte uşoară presupunem că din dotarea nativă ne vine un ajuta i8

Să luăm exemplul lateralităţii. În orice grup mare de oameni puneţi întrebarea: „Câţi dintre dumneavoastră vă consideraţi stângaci”? Aproape sigur cam 10% îşi vor ridica mâinile. Acest grup a considerat că e mult, mult mai uşor să înl veţe să utilizeze mai mult mâna stângă decât dreapta (în ciuda tuturor presiunilor din mediu în favoarea

contrariului). Nu e nicio îndoială că ereditatea este aproape în întregime responsabilă.

Dacă 10% sunt incorigibil stângaci putem noi să nu infer-râm că 10 c/O s™t incorigibil dreptaci (datorită structurii creierului)? Aceşti oameni ar rezista tuturor eforturilor de a-i face să se conformeze deprinderilor unei culturi stângace – dacă ar exista o asemenea cultură.

Ce vom spune despre restul de 80 o/o din dreptaci? Probabil că aceştia sunt indivizi care prin natura lor sunt în mod

17 T.H. Howells, Rev”. 1945, 52, 23 – 34.

18 Ibid.

The obsolete dogmas of heredity, în „Psychol.

potenţial ambidextri. Structura creierului le permite să favorizeze oricare mână. Dar cultura este dreptace 19. De aceea părinţii şi societatea învaţă copilul să-şi favorizeze mâna dreaptă.

Dacă această analiză este corectă, atunci putem spune că ereditatea este determinantul major aii lateralităţii la 20 o/o din populaţie, iar învăţarea din mediu, pentru 80%.

Ilustrarea este utilă în sublinierea faptului că o persoană poate datora o trăsătură dată în primul rând eredităţii, altă persoană în primul rând învăţării. O persoană poate fi singuratică şi retrasă / mai ales datorită temperamentului său, o alta datorită conflictului „T” cu mediul său. Unu} poate fiinţ. anii mai ale. s din motive genetice; „altul, din cauza suprastimulării şi fruistraţiilor rân p-ypgripnţa „sa de viaţă –, Cunoştinţele noastre despre determinarea genetică provin în principal din trei surse: 1) studii pe animale; 2) o comparaţie a însuşirilor persoanelor care au grade variate de apropiere ereditară (comparaţii între gemeni monozigoţi, între fraţi, între părinţi şi copii) şi 3) un studiu asupra gemenilor monozigoţi separaţi de timpuriu şi crescuţi separat.

Din studiile pe animale aflăm că putem creşte specii pentru a produce în generaţii succesive variaţii de mărime, de inteligenţă mai mare sau mai mică, anxietate, cruzime

sau blândeţe, agresivitate, rapiditate a reacţiei şi chiar preferinţă pentru temperatură-o. Această informaţie este suficientă pentru a ne convinge că trăsăturile caracteristice ale constituţiei fizice, inteligenţei şi temperamentului tind să „rămână în familie”. Dar noi ştiam deja acest lucru.

Initorcându-ne la studiile asupra înrudirii umane constatăm că natura ne-a dat un tip special de ajutor. Gemenii monozigoţi sunt produsul aceluiaşi spermatozoid şi aceluiaşi ovul. Din acest motiv echipamentul lor genetic este mult mai asemănător decât cel ce se găseşte la gemeni obişnuiţi sau la fraţi obişnuiţi21. Din punctul da vedere al similitudinii genetice se păstrează următoarea ordine:

19 De ce toate culturile cunoscute au lateralitatea orientată pe dreapta e<ne o problemă la care nu putem răspunde. O teorie susţine că inima fiind pe stânga trebuie protejată. Luptătorii primitivi, de exemplu, ţineau scutul în dreptul inimii, lăsând mâna dreaptă liberă pentru mişcări agile. Desigur există şi posibilitatea opusă: la rasa umană în ansamblu, emisfera stingă a creierului este de obicei dominantă, facilitând astfel pentru majoritatea oamenilor favorizarea mâinii drepte. Dacă aceasta ar fi situaţia „analiza noastră este desigur donată.

M C.S. Hali, The genetics of behavior, în S.S. Stevens (Ed.), Handbock of experimental psychology, New York, Wiley, 1951, pp. 304 – 329.

21 Nu îndrăznim să afirmăm totuşi că gemenii monozigoţi au o identice absolută a eredităţii. Williams scrie: „Nu există două fiinţe umane care a bă aceleaşi gene. Chiar la gemenii monozigoţi, deşi genele sunt teoretic identice, iniţial ele se găsesc într-un număr atât de mare şi posibilitatea mudezvoltarea personalităţii – cd. 265.

gemeni monozigoţiiraţi părinte – copil indivizi neînrudiţi

Multe studii arată că gradul de <corelaţie al măsurătorilor inteligenţei urmează această ordine în mod

exactt. Relaţia este atât de strânsă încât un cercetător al determinanţilor inteligenţei pretinde că genele sunt de patru sau de cinci ori” mai iiapQE (ajytedecât mediul când aces? E3 – ggţe” uniform. – 2

Au fost studiate asemănările şi dintre multe alte caracteristici. – * Rezumând cât mai bine rezultatele, putem ajunge la următoarea concluzie. Membrii familiei manifestă cele mai mari asemănări mai întâi în ceea ce priveşte constituţia fizică iar apoi în planul aptitudinilor măsurate (inteligenţă, timp de reacţie, aptitudini motorii, discriminări senzoriale). Ei sunt întrucâtva asemănători în privinţa caracteristicilor emoţionale, calităţilor temperamentului, ale dispoziţiei sufleteşti şi ale nevrotismului; dar se pare că sunt prea puţin asemănători (deşi încă similari) în ceea ce priveşte atitudinile, valorile şi interesele. La toate aceste atribute gemenii monozigoţi sunt cei mai asemănători, mai ales în privinţa constituţiei fizice.

Toate studiile despre asemănările dintre membrii familiei îşi pun problema dacă educaţia similară din familie nu poate fi parţial responsabilă pentru asemenea rezultate. Fraţii şi surorile sunt trataţi aproximativ la fel. Gemenii monozigoţi sunt adesea îmbrăcaţi la fel şi trataţi în acelaşi mod. Mai târziu, în viaţă, gemenii monozigoţi câştigă atenţie şi recompense manifestându-şi similaritatea. Von Bracken constată ca o regulă faptul că gemenilor monozigoţi le place să nege orice diferenţă dintre ei. „Care din voi poate alerga mai repede?” întreabă străinul. „Oh, suntem egali. Ştiţi, noi suntem gemeni monozigoţi”, este o replică obişnuită. Gemenii dizigoţi, pe de altă parte se angajează adesea într-o competiţie aprigă unul cu celălalt24.

taţiilor genetice somatice este suficientă (mutaţiile minore pot fi extrem de obişnuite), încât metabolismul la gemeni «identici» complet dezvoltaţi, probabil că nu este identic în nicio privinţă”. R. Williams, Biochevucal individualtty, New York, Wiley, 1956, p. 11.

22 E. Lr. T h o r n d i k e, Heredity and environment,

în „Eugenical News”, 1944, 29, 39 – 45.

23 Sursele reprezentative sunt următoarele: M.N. C r o o k, Intra-ia-mily relations hip în porsonality text performance, în „Psychol. Rec”, 1937, 1.479 – 502; N e w în a n, Freeman, Holzinger, op. cit. (Nota 9 supra); I.H.J. E y’s e ne k, D.B. P r e 11, The inheritance of neuroticism: an experimental study, în „J. ment. Sci.”, 1951, 97, 441 – 465; Anno Anastasi; Differential psychology, 3rd ed., New York, Macmillan, 1958, cap. 9.

24 H von Bracken, Mutual intimacy în twins, în „Charact. a ne* Pers.”, 1934, 2, 293 – 309.

Ca atare, a separa influenţa genelor de cea a mediului este înficlevăr greu. Singura metodă cunoscută este aceea de a găsi azuri de gemeni monozigoţi care au fost separaţi de timpuriu şi C, a fost crescuţi în medii diferite. Dacă genele sunt atotputernice putem aştepta la o asemănare strânsă chiar şi atunci când educaţia & experienţa de viaţă ar fi foarte diferite. Din păcate, numai câteva perechi de gemeni monozigoţi separaţi în acest mod au putut fi studiaţi. Din aceste câteva cazuri a reieşit că gemenii separaţi ge aseamănă totuşi unul cu celălalt aproape perfect în ceea ce priveşte caracteristicile anatomice. La boli şi la tulburări glandulare există câteva similitudini izbitoare. Testele de inteligenţă oferă o evidenţă neclară; în cele mai multe cazuri asemănarea este mare, dar în câteva cazuri educaţia diferită determină o diferenţă apreciabilă, în ceea ce priveşte personalitatea, există asemănări persistente, dar nu într-un asemenea grad încât să aoorde tot creditul genelor25. Pentru moment, rezultatele par să confirme pretenţia noastră că ereditatea joacă un rol mai mare în mril t l la d d

„Ale personalităţii decât în modelarea personalităţii dezvoltate.

Să specificăm un avertisment finalA\ Ereditatea poate explica atât diferenţele de personalitate manifestate în cadrul unei familii, cât şi asemănările. Întrucât fiecare genotip personal este unic (pas/ gina 16), trebuie să acceptăm o asemenea poziţie. Genele unui copil >7 pot

determina un temperament plăcut; cele ale fratelui său pot conduce, din contră, la o abordare încordată şi rigidă a vieţii]. Să examinăm următoarea conversaţie între cei doi fraţi. Ea arată cât de diferii reacţionează aceştia faţă de viaţa lor comună de familie, în special faţă de tatăl lor.

„Tatăl meu. spunea Ora, este un vagabond bătrân, murdar, leneş şi beţiv iar niaică-mea nu ştie prea multe în afară de gătit, fiind prea ocupată pentru a-mi acorda atenţie, ţi copiii pe care-i cunoşteam erau o şleahtă de haimanale spurcate la gură care dădeau târcoale vagabonzilor de lângă rezervorul de apă şi nu am avut niciodată ocazia de a merge la şcoală şi am fost lăsat în voia mea de când eram mic. Fireşte că astfel am devenit un soi de vagabond care nu poate fi plictisit de gânduri despre «datoriile» sale faţă de nişte negustoraşi păduchioşi, şi cred că sunt înclinat spre lenevie şi nu sunt prea scrupulos în ceea ce priveşte femeile şi băutura. Dar educaţia mea timpurie a avut un rezultat grozav. Crescut atât de neconvenţional, voi fi „totdeauna un antipuritan. Nu voi nega niciodată plăcerile fizice şi sfin-taiia Frumuseţii”.

Şi tatăl incu, spunea Myron, era foarte agreabil şi totdeauna îi plăcea 1 Dea şi să stea de vorbă cu băieţii, şi mama mea era foarte împovărată de rija noastră şi auzeam o mulţime de porcării de la vagabonzii de lângă re-eivorul de apă. Poate tocmai ca o reacţie la toate astea am devenit aproape

„N e w în a n, F r ce în a n, Holzinger, op. cit.; vezi şi B.S. Burks, go o e, Studies of tdentical twins reared apart, în „Psychol. Monogr.”, 1949, nr. 5. Vezi şi J S h i e 1 d’s, Twins orought up apart, în „Eug. Rev.”, 1958, °> 213 – 246.

83 *

maniac la ceea ce priveşte plătirea datoriilor şi pedant în munca mea şi eraj speriat de băutura şi de femei. Dar educaţia mea a avut un rezultat grozav Tocmai prin contrast, am ajuns să fiu nu bun puritan, consecvent şi de inodj veche din Noua Anglie” 26.

Acelaşi foc care topeşte untul întăreşte şi oul.

Concepţia biologică asupra personalităţii

Fiinţa umană, asemenea altor organisme, are o natură biologică Sistemul corporal este compus din umori, oase, piele, din ţesut muscular, conjunctiv şi nervos. Funcţionarea acestor materiale separat sau împreună, reprezintă fiziologia organismului.

Majoritatea psihologilor ar spune acum că nu există proces psihologic (şi nici personalitate) fără un proces fiziologic corespunzător (teoria „paralelismului psihofizic”). Unii spun că cele doujj I tipuri de procese sunt numai două aspecte ale aceluiaşi proces orga-l nic de bază (teoria „aspectului dublu”). Numai câţiva ar susţine ca I funcţiile mentale şi funcţiile corporale sunt de tip complet diferit şi că ele se pot influenţa reciproc dar nu sunt totdeauna legate I unele de celelalte (teoria „interacţionistă”).

Nimeni nu ştie în mod sigur care teorie este corectă, dar există [o mulţime de dovezi despre strânsa interdependenţă între „suflet” şi „corp”. Când creierul este lezat, sau când mici părţi din el sunt înî depărtate există o anumită perturbare a personalităţii, deşi adese-l ori mai puţin decât ne-am aştepta. Cu o generaţie în urmă, atenţia I era concentrată asupra corespondenţei strânse dintre glandele cu I secreţie internă şi anumite funcţii paralele ale personalităţii (mail bine zis, temperament). Azi, există un interes viu pentru ritmurile f electrice ale creierului ca substrat posibil al diferenţelor dintre ca\ (meni27. Mulţi autori ne constrâng să menţinem teoria personalităţii I în pas cu progresul din anatomie, neurologie şi fiziologie28.

Un punct de vedere contrar susţine că ştiinţele biologice nu pot să ofere destule date despre funcţionarea psihologică complexă pentru a fi utile. E mai bine să examinăm numai comportamentul şi să nu încercăm în mod constant să interpretăm comportamentul în

26 S. Lewis, Work of art, New York, Doubleday. 1934, pp. 310 fi. Be-l tipărit cu permisiune.

27 Vezi W.C. W a. 11 e r, The living brain, New York,

Norton, 1953.1 De asemenea, D.B. L în d’s 1 e y, Electr oencephalography, în J. McV H u n t (Ed.), Personality and behavior disorders, New York, Ronald, 194-i. cap. 33.

28 De exemplu, D.O. H e b b, The role of neurological ideas în p-V chology, în D. Krech, G.S. Klein (Eds.), Teoretical models and personality theories, Durham, N. C, Duke Univ. Press, 1952, pp. 39 – 55. Volumul conţine şi alte discuţii despre modelul psihologic şi biologic.

funcţie de faptele ascunse şi adesea speculative ale ţesutului nervos i/sau ale funcţionării fiziologice29.

părerea mea despre această problemă este că studiul psihologic al personalităţii este în mod considerabil mai avansat decâlt ste studiul biologic al personalităţii. (O spun cu toată modestia, căci în psihologie încă şovăim). Ştim că ereditatea este importantă, dar avem cunoştinţe puţine despre mecanismele de bază ale geneticii-ştim ceva despre legile învăţării, dar puţine lucruri despre neurologia învăţării, irutem studia trăsături, atitudini, concepţii despre viaţa, fără să cunoaştem echivalenţii lor nervoşi şi fiziologici

Credem că mai târziu, în viitorul îndepărtat, se vor descoperi lapte bine demonstrate privind personalitatea care să se îmbine cu fapte bine demonstrate ale biologiei umane. Până atunci considerăm că, „modelul psihologic” este în general ghidul cel mai sigur de urmat în construirea ştiinţei personalităţii umane. Într-o zi, „modelul biologic poate să-l ajungă. din urmă.

Ştiinţa biologică, deşi nu este atât de utilă pe cât am dori, conţine un punct de vedere fundamental, de o profundă semnificaţie pentru teoria personalităţii – punctul de vedere evoluţionist. Aşa cum organismele se grupează în specii, fiecare reprezientând un mod reuşit de supravieţuire în lupta evolutivă, tot astfel indivizii în cadrul speciei umane ajung la personalitate ca forma de supravieţuire cea mai convenabilă pentru nevoile lor specifice din cadrul unei structuri ambientale particulare. Astfel, personalitatea mea este unicul modus vivendi la care am ajuns în lupta mea personală pentru supravieţuire.

Personalitatea este pentru individ ceea ce specia este pentru toate tipurile biologice vii.

Să expunem teoria mai complet: personalitatea unui individ este modul de adaptare sau „supravieţuire care rezultă din interacţiunea trebuinţelor sale organice cu un mediu atât favorabil, cât şi ostil acestor nevoi, prin intermediul unui sistem nervos central plastic şi modificabil30.

Conform acestei viziuni trebuinţele organice apar în glandele şi în viscerele corpului implicând în primul rând sistemul nervos duton «m (vegetativ). Aceste trebuinţe întâmpină o satisfacere potenţială sau un pericol, sau obstacole din partea mediului. Sistemul nervos central realizează atunci un (tip de adaptare învăţată sau neînvăţată, care de obicei satisface trebuinţele. Personalitatea et astfel un executor a cărui funcţie este să garanteze supravie-B. F. S k în ne r, The behavior of organisms: an experimental N Yk Alteteft 1938

29 B.F. S k în ne r, The behavior of or’s, New York, Appleton-Century-Crofts, 1938.

30 O t ţiui d încă etin

New York, Appletoncenturycroft, 1938.

O prezentare timpurie, dar încă etalon, este E.J. Kpmpf, The utonomic functions and the personality, în „Nerv. andment. Dis. Monogr. r”, 1921, nr. 28.

Sistem nervos autonom

Sistemul nervos central

Sediul impulsurilor Sediul personalităţii incluzând organe inervate de acest sistem:

toate glandele inimă diafragmă ficat stomac artere viscerale intestine rinichi colon vezică rect care include diverse niveluri ale structurilor adaptative:

reflexe reflexe condiţionate deprinderi şi priceperi trăsături dispoziţii expresive atitudini credinţe compensări sentimente concepţia despre viaţă sublimări

Mediu

Sursa gratificării şi a pericolului satisfacţii potenţiale

oxigen soare apă hrană obiecte sexuale obiecte ale inte restului etc.

pericole potenţiale: stimuii dureroşi stimuli ameninţate organe genitale bariere situaţii de frustrare situaţii umilitoare etc.

Figura 9. Teoria biologică a personalităţii.

apărarea nevrotică a eului etc.

ţuirea. Sistemul nervos autonom şi mediul sunt „tirani”, iar personalitatea este un fel de depanator obişnuit. Figura 9 reprezinte această concepţie.

În liniile sale generale această teorie biologică a personalităţii este acceptabilă. Personalitatea reprezintă modul de supravieţuire pe care individul l-a elaborat conştient sau inconştient pentru sine. Nu toate adaptările sale sunt reuşite, unele din trăsăturile sale pot fi dăunătoare, dar ele pot fi explicate ca încercări ratate de a găsi structuri potrivite pentru a trăi într-o interacţiune complexă de! forţe.,!

Schema este (totuşi suprasimplificată. Nu toate dorinţele noastre se nasc în ţesuturile corpului. Multe din ele sărat intelectuale (de exemplu, curiozitatea) sau spirituale (de exemplu, idealurile) – Şi nici nu este. adevărat că personalităţile noastre sunt simpli sW jitori la doi tirani. Adesea îi controlăm şi îi stăpânfim. Şi nici nr. putem spune că subsistemele care compun personalitatea consta11 rauimai în sistemul nervos central. Tot ceea ce ştim despre organij zarea nervoasă arată că ambele sisteme nervoase sunt implicate Je structurarea personalităţii.

general, simpla concepţie biologică asupra personalităţii în mai potrivită atunci când se aplică la prima copilărie, deciit îrsta adultă.

Personalitatea în primul an de viaţă

I Sugarul nu se deosebeşte foarte mult de foetus. Respiraţia imbndentă. constituie principala sa realizare. Altfel, este mult mai. mânător unui foetus decât copilului care va fi. Din acest motiv putem căuta semne ale personalităţii la nounăsout El este dotat cu multe

potenţialităţi sau, mai bine zis, cu serii de potenţia-Măii-datorită genelor sale. Dar nu i s-au dezvoltat încă moduri caracteristice de gândire şi comportamen. t”.

Naşterea este un eveniment dramatic căci marchează primul pas spre independenţă şi individualizare. Dacă luăm în considerare cât – imp ti în viaţa unei persoane este dedicat eliberării sale de depen-tienţa de mamă, familie şi prescripţiile culturale, se poate spune că naşterea declanşează procesul de autonomie şi independenţă mereu crescânde.

Ar fi inutil să discutăm despre stadiul precis în care personaliiaitea apare pentru prima dată. Un sug/ar de două săptămâni poate ai fie învăţat să-şi oprească plânsul şi să întoarcă capul spre sânul mamei Acest fapt ar fi un mod caracteristic de adaptare şi de sunfnjrpam [2], Hinilmi său – aşadar un început de personalitate.

Inul zâmbet social la vâmsfca de două luni sau mai devreme este un eveniment atât de captivant, încât suntem tentaţi să datăm personalitatea în această perioadă. La vârsta de 4 luni încep să apară rasiali taţi distincte în gângurit, în stilul de a întinde mânia şi de a, ca în a doua jumătate a primului an aceste stiluri sunt mai aţe. Dar simţul eului nu este încă prezent. Sugarul se coma într-un mod pur „senzorimotor”, lipsindu-i simbolurile Uimim şi neştiind prea bine dacă el este cel căire se mişcă sau jetele din jurul său31.

Ceea ce este foarte clar este că sugarii se deosebesc evident ea ce priveşte temperamentul. Marquis constată că copiii nouţi manifestă modalităţi diferite de a răspunde la frustrarea de i, un sugar prezentând de cinci ori mai mult protest corporal jt altul 32. Sugarii diferă prin plâns, modul de supt, reacţia la sttmuli neaşteptaţi şi frustnanţi, dispoziţia pentru zâmbet şi râs, general de energie şi vigoare şi prin multe alte aspecte specirj, 1 emper amentale33.

I31 Cf. D.E. Berlyne, Recent developments în Piaget’s work, în „Brit foc. Psychol.”, 1957, 27, 1-12.

pD, Marquis, A study of frustration in newborn

infants, în „J. exper. W”, 1943, 32, 123 – 138.

87

Stone şi Church oferă un tablou rezumativ:

Unii oameni sunt presto, alţii andante, alţii largo. Unii sunt staccato, yju legato. Unii sugari îşi golesc biberonul dintr-o singură înghiţitură, alţii nu’s grăbesc şi rămân chiar indiferenţi în timpul hrănirii. Unii sugari sunt n datori să se mişte, alţii par mulţumiţi să stea confortabil într-un loc. dacă e probabilă existenţa unei baze ereditare pentru ritm, părinţii şi copi lor nu se mişcă în acelaşi pas, după cum nu se armonizează în mod ne în alte trăsături ereditare. Iar o mamă care se mişcă rapid l ăcând perecij cu un copil care se mişcă lent, sau invers, pot atrage după sine nu reciprocă, exasperare şi conflict34.

Cât de important este primul an de viaţă? Dacă este adev; nu că „după cum este înclinată ramura se înclină şi copacul” trebuit! să ne aşteptăm ca orientarea iniţială a sugarului să aibă efecte în! portante cu rază mare de acţiune asupra personalităţii sale ulteriJ oare. Dovezile pe care le avem în această privinţă par la prinzi vedere că sunt contradictorii, deşi nu ireconciliabile.

Mărturia negativă provine din studii oare testează efecte rază lungă de acţiune a practicilor speeijice de îngrijire a copilului! După poziţia freudiană, unii psihologi ar spune că pentru a aveai ulterior o personalitate sigură, nonnevrotici, copilul trebuie şi <M bucure de a) hrănire \ se sân; b) o perioadă prelungită de alăptare! c) înţărcare gradată, d) o schemă de hrăn re la cerere; e) o educare! blândă şi târzie a controlului sfincterelor; f) libertate faţă de con! strângere; g) să nu fie pedepsit; h) somn „sigur”, adică să doarmă ni mama sa. Pentru a testa aceste ipoteze specifice, Sewel-l a cdm-l parat personalităţile unor copii de 6 ani oare avuseseră şi care ml avuseseră aceste experienţe în cursul primului an de viaţă. Rezul J tataie au fost negative.35. Singura constatare pozitivă era în legături cu somnul alături de mamă. Copiii care în cursul primului an di viaţă eu dormit cu marna lor au prezentat scoruri mai slabe di adaptare şi relaţii familiale mai slabe

decât alţi copii – un rei în opoziţie cu ipoteza iniţială.

Aşadar, în măsura în care aceste dovezi ne pot ghida, se pare… că nu apare vreo diferenţă pentru personalitatea de mai târziu înd

33 Pentru o revedere a unor studii relevante vezi S. Diamond, Perstnality and temperament, New York, Harper, 1957, pp. 96 – 105.

34 L.J. Stone, J. Church, Childhood and adolescence, New Yorl Random House, 1957, p. 61.

35 W.H. Sewell, Infant train nu and the personality of the child, „Amer. J. Sociol.”, 1952, 58, 150 – 159. Câteva cercetări raportează rezulta” negative similare. Vezi H. Orlansky, Infant care and personality, în „PL chol. Bull.”, 1949, 46, 1 – 48; A.R. Lindsmith, A.L. Strauss, Cntian of culture-personality writings, în „Amer. Sociol. Rev.”, 1950, 15, 587—H

arul este hrănit cu biberonul sau la sân, dacă alimentarea este lă program sau la cerere, dacă înţărcarea este bruscă sau grasau ce metode de educare a sfineterelor pot fi folosite. Pare la conchide că în timpul primului an de viaţă sugarul este atâit plastic şi mobil, încât nu se elaborează corespondenţe directe între modalităţile specifice de educare şi trăsăturile ulterioare.

Pe latura pozitivă ajungem la studii care nu privesc practici specifice şi amănunţite, ci un factor mult mai larg pe care l-am Jutea numi „stil de îngrijire maternă”. Un copil care în primul n de viaţă este îndepărtat de mama sa şi nu găseşte un substitut corespunzător pare să fie afectat defavorabil – chiar pentru o perioadă lungă de timp, posibil permanent. Goldfarb a studiat două grupe de copii care au fost separaţi de mamele lor în prima lună de viaţă. Jumătate din aceşti copii au primit din momentul separării o bună îngrijire familială adoptivă; ceilalţi au trăit într-o instituţie. Când au fost studiaţi după mai mult de zece ani, s-a «găsit o diferenţă importantă.

— Nu numai că aptitudinile intelectuale ale copiilor instituţionadizaţi erau mai scăzute, dar ei păreau relativ deficitari în ceea ce priveşte controlul emotiqnal şi

adaptarea socială36. În mod esenţial aceleaşi efecte frexiajpare şi nocive ale” Tpiei de îngrijire maternă adecvată – uneori fenomenul e” – numit – au fost observate şi de alţi cercetători.37 Aseme-Jp nea dovezi l-au determinat pe Erikson să susţină că prima şi cea mai importantă criză din viaţă este dezvoltarea încrederii.38 încrederea, se: ne dicţionarul, este/T.certitudinp – intpgrităţii piniiait” / Până când un copil, fiinţă în întregime dependentă, nu se poato. m-crede. Într-o persoană cu ml de in airrfi startul său în viaţă este într-adevăr sărac.

Un copil nu trebuie internat într-o instituţie numai pentru că este lipsit de o îngrijire maternă adecvată. Unele femei îşi resping capiii. Ele acordă orice îngrijire în silă, iar tonul vocii şi mişcările fizice sunt de aşa natură încât mai ourând alarmează decât trezesc încrederea copilului.39

Recapituâind, copilul în primul an de viaţă este mai plastic, mai mobil şi mai vegetativ decât va fi în oricare alt stadiu ulterior al vieţii. Nu are nicio noţiune de sine însuşi, nu are amintiri

P V Goldfarb, The efjects of early instituţional care on adolescent Wsonalhy, în „J. exper. Educ”, 1943, 12, 106 – 129.

jf Vezi R.V. S p i t z, K.M. W o 1 f, Anaclitic depression, în A. F r eu d °l (Kds), 1946, II, 313 – 342 Do asemenea, J. Bowlby, Maternul care d mental health, „Bull. World. Hlth. Organization”, 1951, 3, nr. 3. Acest în urina autor consideră că efectele reprivării materne sunt puternice în „tt 1 troi ani de viaţă, mai puţin importante (deşi încă serioase) de la trei Chis ani şi mai puţin semnificative în cursul copilăriei mijlocii şi târzn E. H Erikson, Childhood and sociely, New York, Norton, 1955, cap. 8. iurf „Că D.M. Levy, A Hess, Problems în determinmg maternal atti-ues toward newborn infants, în „Psychiat.”, 1952, 15, 272 – 286.

de durată, şi niciun suport ferm al deprinderilor. Din aceste tive putem spune că ceea ce i se întâmplă într-um.

mod detaliat ce imagini îi înconjoară, cum e hrănit – îi lasă o impresie relat slabă. Iwtr-un sens, primul an. este cel mai puţin important p personalitate, presupunând că nu se produc prejudicii grave asupi sănătăţii sale.

În (acelaşi timp rădăcinile sunt formate, în special rădăeir pivotantă a încrederii. Dovezile noastre cele mai bune par să indit faptul că o măsură adecvată a îngrijirii materne (neţinând sear de practicile specifice) este un factor esenţial în stabilirea uni] curs normal al dezvoltării psihice.

— S-a spus că personalitatea progresează de la dependenţă copilărie, trecând prin independenţă crescândă în adolescenţă la H crederea vârstei adulte.40 Problema primului an de viaţă este de stabili dependenţa pe baze ferme şi naturale. Dacă această cerinţ e îndeplinită, atunci, în termenii lui Maslow, copilul se află inte poziţie mult mai bună în anii următori pentru a inina în stadii / „autorealizării41. Dacă această cerinţă nu este îndeplinită, întrea L. sa viaţă poate manifesta aviditate, posesivitate şi eforturi simil; / pentru a obţine condiţia unei dependenţe afectuoase de care indii I vidul a fost iniţial privat. În locul încrederii, viaţa este construit? / pe neîncredere. Există unele dovezi că acei copii lipsiţi de o înew / dere de bază la începutul vieţii lor sunt înclinaţi să dezvolte / copilăria târzie o natură suspicioasă, incluzând prejudecăţi fata grupuri minoritare.42

Predicţia dezvoltării

Unul din scopurile ştiinţei este predicţia. Putem să precizai printr-un studiu atent al copilului mic care va fi personalitatea d ulterioară? Dacă ereditatea şi învăţarea timpurie sunt importări trebuie să ne aşteptăm să avem un oarecare succes, deşi nimeri desigur, nu poate să prevadă toate influenţele de mediu care vă fi întâlnite.

Într-un experiment, peste treizeci de sugari au fost st” diaţi timp de două până la opt luni. S-au emis multe prediJ cu privire la stilul lor probabil de comportare la vârsta i

40 O.H. Mowrer, C. Kluckhohn, A dynamic theory of t lity, în J. McV. Hunt (Ed.), Personality and the behavhr disorders York. Ronald, 1944, pp. 69 – 135.

41 A. II. Maslow, Motivation and personal ty, New York, Harper.

42 Ct G.W. Allport, The nature of prejudice, Cambridge, M Addison-Wesley, 1954, cap. 18.

3 ani. Precauţiile au fost stricte: un psiholog a făcut studiul iniţial, un alt psiholog a făcut studiul la cinici ani şi alţii au apreciat corespondenţa celor două rapoarte.

Pentru exemplificare, extragem un fragment din cazul lui Roddie.

Predicţie (făcută la cinci luni): „Nu mă aştept ca Roddie să fie un băieţel remarcabil de masculin, deşi acest lucru nu implică anticiparea «efeminăm». Mai curând îmi imaginez că va trece prin stadiul de cowboy şi de soldat, îl vor interesa mecanismele etc, exact ca şi pe ailţi băieţi. Dar ţinuta, mişcarea şi atitudinea sa pot să nu aibă trăsătura agresivă masculină observată la mulţi băieţi de cinci ani”.

Rezultat (la vârsta de cinci ani): „Ocazional a etalat fanfaronadă masculină şi bravură verbală. A împărtăşit interesele obişnuite ale băieţilor pentru Hopalong Cassidy, Superman şi excursiile la pescuit cu tatăl său. Totuşi, toţi observatorii au comentat o trăsătură «gingaşă» a comportamentului său... el nu s-a comportat realmente ca şi cum se simţea puternic... (aşa cum o făceau majoritatea băieţilor din eşantionul nostru).

Nu toate predicţiile despre Roddie au fost în egală măsură exacte. Astfel, predicţia: „Mă aştept ca Roddie să fie precoce în dezvoltarea vorbirii”; rezultatul: „A obţinut scoruri medii scăzute la vocabular şi înţelegere verbală”.

Prin această metodă – notată grijuliu – cam două treimi din toate predicţiile au fost corecte sau predominant corecte, o treime au fost false sau în majoritate false. În general vorbind, dispoziţiile temperamentale largi, durabile sunt cele care au putut fi prognosticate. De exemplu, s-a observat în mod corect că Reddie este un

copil nervos, hiperactiv, sensibil atât la cinci Juni, cât şi la cinci ani. Ceea ce nu a fost predictibil a fost tipul de control intern, ataşamentele personale, imaginea despre sine pe care ar fi elaborat-o mai Stârziu şi care i-ar fi afectat în med inevitabil personalitatea43.

Vedem încă o dată că temperamentul, motricitatea, şi într-o mită măsură, inteligenţa, par să fie dotări durabile, dar nu şti dinainte ce structură îşi vor ţese ele în contact ou influenţe, le mediului.

Ce putem spune despre predicţii, când considerăm un interval e timp mai mare? Descoperim şi aici că succesul predicţiei, deşi departe de a fi perfeot, este mai mare decât hazardul. * Adaptat după S. E s e a 1 o n-a, G.M. H ei de r, Prediction ara-d ouţe. New York, Basic Books, 1959. Cazul lui Roddie e descris la pp. 221 – 232.

Shirley a elaborat schiţe asupra personalităţii unui măr de 19 copii în timpul primilor doi ani de viaţă. Cincis zece ani mai târziu, Neilon a fost capabil să identifice şaisprel zece din aceşti copii, i-a testat din nou şi independent de schilţele iniţiale a făcut noi descrieri ale personalităţii lor. S-yl ridicat întrebarea – pot nişte judecători din afară să îmbin J schiţele iniţiale cu cele ulterioare? Cu alte cuvinte, poate fi identificată o persoană itânără ca fiind aceeaşi la vârstele râJ doi şi şaptesprezece ani? Evaluatorii au obţinut rezultate supe, rioare în special în ceea ce priveşte fetele. Ei au fost capabili să îmbine aproape toate schiţele fetelor în vârstă de şaptesprezece ani eu cele de la doi ani, dar într-un caz eşecul a fost complet. Aparen/t, deşi unii copii suferă miari schimbări, constanţa medie este considerabilă44.

Prin acest fapt şi din dovezi similare conchidem că structural personalităţii de mai târziu este într-o oarecare măsură decelabilă în frageda copilărie40. Procesul predictiv este evaziv şi nu în întregime demn de încredere. Constanţa nu este perfectă. În primul cinci, în prima copilărie, copilul este lipsit de amintiri fermeşind are simţul eului sau imaginea de sine oare să-i ghideze dezvoltarea. Freud afirmă că atunci când aceste capacităţi

şi altele se dezvoltă, Ta trei ani, atunci limitele directoare pentru o dezvoltam ulterioară sunt ferm stabilite. Structura caracterului este determinată la vârsta de 3 ani. Părerea mea proprie este mai puţin fata listă. Direcţiile se pot schimba drastic în copilăria târzie, în acto lescenţă sau la vârsta adultă. Dar nu putem nega complet faptu Vr-o anume măsură copilul este părintele adultului.

Rezumat

De-a lungul multor seumt v…

corporală se reflectă temperamentul înnăscut. Ştiinţa învaţă în sit cum să stabilească paralelele existente. Tipologia somatică est o metodă care prezintă unele promisiuni.

Nu numai somaticul şi temperamentul, ci şi inteligenţa alcătuiesc materiile prime ale personalităţii pe care educaţia şi oviie ulterioară le vor modela pentru a ajunge la personalitatea complet dezvoltată. În general, capacitatea intelectuală se transmite gjeditar de la înaintaşi la urmaşi, deşi nu trebuie să uităm că dota-jh genetică explică atât neasemănările, cât şi asemănările dintre (Membrii familiei. Din nefericire psihologii tind să treacă cu vedeta structurarea personalistă a aptitudinilor care în cazul fiecărui individ rezultă din combinarea unică a dotării native şi a intereselor şi trăsăturilor dobândite.

Un genetician spunea odată: „Personalitatea umană este 100<y0 (je origine genetică”, însemnând că nicio trăsătură sau aot nu este lipsit de o oarecare influenţă genetică. El avea dreptate. Dar în egală măsură este corectă afirmaţia „Personalitatea umană ţine loovo de mediu”, însemnând că influenţele mediului şi învăţarea îşi pun amprenta pe fiecare trăsătură şi act. Totuşi, cercetările ne ajută să decidem că influentele genetice cântăresc greu în înzestrarea conati-jiţiei fizice, a temperamentului, a inteligenţei.

I Deşi există în mod sigur un substrat biologic al personalităţii, se pare că în stadiul actual al progresului ştiinţific este mult mai util pe ansamblu să studiem

fenomenele personalităţii din punct de vedere psihologic decât dintr-unul biologic. Putem totuşi să adoptăm ca aplicabilă în mare teoria biologică a evoluţiei, şi să considerăm personalitatea ca formula pe care un individ a elaborat-o pentru a-şi asigura supravieţuirea şi autoritatea în cadrul existenţei sale.

L Personalitatea, definită ca organizare distinctă a structurilor de adaptare, nu este formată la naştere, dar se poate spune că începe la naştere. În primul an de viaţă, forme specifice de educaţie şi învăţare par mai puţin decisive decât stilul unei relaţii pline de lacredere pe cane copilul o stabileşte ou mama sa.

I Cercetarea arată că în prima copilărie se pot face unele predieţii generale privind stilul personalităţii care se va dezvolta. Succesul acestor predicţii nu este destul de mare pentru a justifica credinţa că personalitatea este ferm fixată în primii ani de viaţă. Pro (1 devenirii continuă de-a lungul întregii vieţi.

44 M. Shirley, The first tivo years: vol. III, Personality mantftions, Minneapolis, Univ. of Min. Press., 1933; P. Neuon, Shirley’s bab” after 15 years, în „J. genet. Psychol.”, 1948, 73, 175 – 186.

45 Studii longitudinale demne de încredere despre dezvoltarea persofijlităţii nu sunt numeroase şi sunt dificil de realizat. O bibliografie parţial8 studiilor existente o reprezintă A.A. S t o n e, G.C. Onque, Longitudf studies of child personality, Cambridge, Mass., Harvard Univ. Press… 1°

CAPITOLUL

Principiile învăţării

CONCEPTIT OPUSE ASUPRA MOTIVAŢIEI «CONCEPŢIA CVASIMECANICISTlj e CRITICA CONCEPŢIEI CVASIMECANICISTE A MOTIVAŢIEI 9 FACTOR: CVASIMECANICIŞTI ÎN ÎNVĂŢARE A DIFERENŢIERE ŞI INTEGRARE «ti VĂŢAREA COGNITIVĂ (ORGANIZAŢIONALA) e PARTICIPAREA (ÎNVĂŢARE! BIOGRAFICĂ) «REZUMAT

L/după cum am văzut, ereditatea exercită o influenţă

universală în formarea personalităţii – mai ales în domeniul constituţiei fizice, al aptitudinilor de bază şi temperamentului. Şi totuşi, luxul în considerare cursul dezvoltării în ansamblu, suntem tentaţi a spunem că învăţarea este iun fatotor de o importanţă şi mai mare Poate că nu este profitabil să estimăm proporţiile în acest mod. U horticultor nu se întreabă niciodată „cât” din valoarea crizantemei sale se datorează seminţei şi „cât” solului şi îngrijirii. Oricum ar fi. e clar faptul că omul este extrem de modificabil în comparaţierti toate celelalte organisme. Materiile prime pe care le moşteneşte po fi mpH.pl ftţe în foarte multe feluri.

Să ne gândim o clipă câte tipuri de învăţare se prodiuc în cursul vieţii. Învăţăm să mergem, să vorbim şi să dansăm; să conducer maşina, să înotăm şi să cântăm la pian; să pronunţăm, să serier şi să citim; memorăm fapte, numere de telefon şi poeme. Învaţă ce să mâncăm, de ce anume să ne temem, ce să evităm şi ce obk ctf să dorim din punct de vedere sexual. Dobândim o morală, valori şi interese. Ajungem să îmbrăţişăm religii, credinţe, ideologii. Ni f dezvoltă preferinţe, prejudecăţi şi maniere. Învăţăm noi concep1 sensuri şi conduite, precum şi limbi străine. Învăţăm noiivă mbiţii şi speranţe. Învăţăm semne, indici şi simboluri. În mod trep-i t dobândim propriile noastre trăsături şi direcţii ale personalităţii ’3 st elaborează o conştiinţă personală călăuzitoare şi o filosofie mai mult sau mai puţin cuprinzătoare asupra vieţii. Învăţăm chiar şi cum să învăţăm…

Înainte de a întreprinde o trecere în revistă a câtorva din principalele principii ale învăţării, trebuie făcute două afirmaţii:

1. Mulţimea lucrurilor învăţate este atât de vastă încât nu trebuie să ne aşteptăm ca o simplă teorie a învăţării să fie suficientă. Nicio problemă din psihologie nu a inspirat atâtea cercetări experimentale ca învăţarea/S-au descoperit multe lucruri. Totuşi, dacă ar fi să criticăm rezultatele obţinute până în prezent, ar trebui să spunem că teoriile curente tind să fie unilaterale şi înguste. Sunt

lipsite ide anvergura necesară pentru a îmbrăţişa multitudinea formelor de învăţare.

2. Teoriile învăţării (ca multe altele în psihologie) se bazează pe concepţia cercetătorului asupra naturii omului. Cu alte cuvinte, fiecare teoretician al învăţării este un filosof, deşi s-ar putea să nu ştie acest lucru. Ca să spunem lucrurile şi mai concret, psihologii care cercetează (şi teoretizează) învăţarea pornesc de la o viziune preconrepută asupra naturii motivaţiei umane. Această chestiune (filosofia motivaţiei) este atât de importantă încât trebuie s-o examinăm direct acum şi să revenim la ea în capitolele 9 şi 10.

Concepţii opuse asupra motivaţiei

De la fereastra unei ferme văd un grajd vechi uzat de vreme, în paragină şi incapabil de a se repara singur, ruinându-se treptat, în preajma grajdului sunt lăstari puternici de bambus mereu în dezvoltare, tufe de zmeură şi cireşi sălbatici. Ei se întind peste o fâneaţă şi în acelaşi timp concurează între ei pentru pământ bogat şi pentru spaţiu în scopul de a se extinde.

Natura neînsufleţită se supune celei de-a doua legi a termodinamicii. Materia fără viaţă descreşte în gradul său de organizare., devenind din ce în ce mai întâmplătoare, mai degradată. Procesul ntropâp. Pietrele se erodează, soarele îşi pierde căldura, căninparagină.

Prin contrast, viaţa este în mod inerent sintetică. Din substanţe it Organice, cât şi anorganice ea fabrică noi compuşi organici de varietate tulburătoare. Cheia procesului este org & mzară%, opusul entropice. Capacitatea de organizare a vietiljru se la jsinjtezele salg-himice. Organismele se (râscvpteazg} se într-un mod necunoscut naturii ne

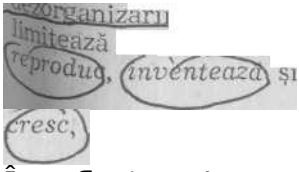

Însufleţite. Această creativitate este mai marcată la animale la plante şi mai marcată la fiinţele umane. Orice

altceva ar fi personaliţatea, trebuie să spunem că ea este un exemplu care înooro neazǎ/principiul qrganizării în expansiune-Fersonalitatea este sfetern – seschis şi în Creştere.

Filosofii ştiinţei sunt uimiţi de acest ca nal dublu din natura \ îndată ce un organism moare, corpul său începe imediat să se dezici integreze sub influenţa vremii şi a bacteriilor, cărora le rezistase cu succes şi pe care le utilizase în favoarea sa în cursul vieţii. Perl şoana vie sintetizează continuu alimente, oxigen, acţiune bacterii ană, experienţă trecută, nevoi prezente şi imagini ale viitorului I Procedând astfel ea nu numai că supravieţuieşte ca fiinţă undepen-l dentă, ci şi se dezvoltă şi creşte într-un asemenea mod încât devinel din ce în ce mai caracteristică pentru ceea ce ea este. Bambusul şi cireşul sălbatic îşi împlinesc cu îndârjire destinul lor. Personalita. tea umană face mai mult; ea avansează spre împlinirea planurilor! şi speranţelor. Autorealizarea este un termen folosit adesea. Filo-l zofii ştiinţei denumesc acest aspect al creşterii teleologic, semnifi. l când faptul că ea este marcată de o înaintare spre realizarea unorj scopuri.

În acelaşi timp toate tipurile de determinanţi mecanici acţio-l neazǎ asupra organismelor vii. Dacă ne ardem mama într-o flacără! arsura care rezultă are o cauză mecanică, deşi procesul de auto-l refacere care începe imediat nu este mecanic. Ca şi natura neînt sufleţită fiinţele vii sunt supuse efectelor căldurii, umidităţii, general vităţii şi (cel mai sensibil) radiaţiei; totuşi, faptele noastre de ori ganizare sunt în moid normal cele care ne apără de efectele lot fatale. Inventăm aerul condiţionat, construim adăposturi, macal râle şi descoperim antidoturi pentru otrăvuri.

În termeni filosofici trebuie să luăm în considerare atât deterl minismul mecanic, cât şi teleologia. Un cercetător al problemei, după ce a examinat dovezile, conchide: „Nu rămâne decât să admiteir că enigma ne depăşeşte şi să conchidem că opoziţia dintre mecaj nicism

şi teleologic este însă baza ordinii din natură, care trebuie întotdeauna privită din două puncte de vedere complementare” 1

În acelaşi timp – şi aici ne apropiem treptat de problema motivaţiei – filosofii şi oamenii de ştiinţă sunt neliniştiţi în faţi unor asemenea principii contradictorii. Nu este posibil, pretind q să găsim un tip comun de lege? Ei doresc să realizeze mai cur în: o „unitate a ştiinţei”, decât două tipuri separate de ştiinţă sau dotf seturi ide principii violent contrastante pentru a trata o ştiinţă uni a vieţii.

1 L.J. Henderson, The order of nature, Cambridge, Mass., H x Univ. Press, 1917, p. 209.

Succesele timpurii ale ştiinţei au privit natura tara

Chiar şi astăzi ştiinţele naturii sunt de departe în fruntea ţintelor vieţii, inclusiv ştiinţa personalităţii. Prin urmare, e uşor je înţeles de ce conceptul de determinism mecanicist este popularşi e uşor se înţeles de ce mulţi psihologi consideră că teoria personalităţii ar face bine să se limiteze la concepţii cât mai mecaniciste posibil.

Astfel – şi acum ajungem în sfârşit la – motivaţie – cercetarea şi teoria personalităţii, mai ales în America, au elaborat serii va-rjate de concepte era. simecaniciste. Le numim „cvasi”, deoarece ele nu sunt în întregime mecaniciste. Niciun psiholog nu poate să exprime complet conduita umană prin unităţi de măsură de tipul centimetri – grame – secunde; şi nici prin funcţiile descoperite în biochimie, electronică şi „maşinile gânditoare”, deşi se fac dese încercări de acest fel.

Teoriile cvasknecaniciste încearcă pe cât posibil să descopere jrpp] p im. pitistiri, capabile să explice conduita umană. Ele încearcă să golească organismul de forţele teleologice interne (instincte, atitudini, intenţii, scopuri). Această abordare de tip „orpanism vâri (o neimim psihologia stimulului şi răspunsului. S (stimul) şi R (răspuns) sunt la limita exterioară a persoanei. Ca atare ele par lipsite de iz teleologic.

Concepţia evasimeeanicistă

Majoritatea cercetărilor care sprijină abordarea S-I

ss bazează pe experimente cu animale, în special şoareci. Şoarecii, ca orice creaturi vii, dau dovadă de organizare, dar ei sunt animale relativ simple şi se speră, că studiind şoareci în loc de fiinţe omeneşti se poate descoperi modul în care aşa-zisa teleologic poate fi redusă la un tip mai mecanicist de cauzalitate. Argumentarea decurge precum urmează:

Impuls. Să presupunem că stomacul cuiva e gol: ci se frământa şi creează astfel un „stimul de deficit” care împinge organismul să facă mişcări continue. Faptul că foamea e cauzată şi de deficienţe chimice în sânge complică, dar nu modifică, tabloul esenţial Un impuls – orice impuls – este definit ca o „schimbare în ţesut” care provoacă o activitate nervoasă până când echilibrul ţesutului e restabilit. Foamea şi setea, lipsa de oxigen, şi nevoia de zahăr sau sare sunt exemple de stimulare prin „deficit – Alte impulsuri, ca micţiunea, delecaţia şi poate oboseala şi nevoile sexuale pot fi concepute ea stimulări de „exces”, apărând din presiunea reziduurilor sau secreţiilor din corp. Întrucât o mare parte îi – Structura şi dezvoltarea personalităţii – cd. 263

te m. mod clar determinat de t< „schimbări în ţesuturi”, trebuie să admitem că apare aici un început Simplu şi irezistibil pentru o teorie a motivaţiei. Trebuie observat e a, pentru a fi cât mai aproape posibil de cauzalitatea mecanicista nu vorbim aici de „instincte”. Cu puţin. e excepţii, impulsurile de la începutul vieţii par să ducă numai la o acţiune reflexă întârru pfcăitoare, agitată sau mecanică. Desigur, copilul nou-născut pare să sugă în mod automat, să respire liber (după primul suflu) şi să elimine automat. Dar niciuna din aceste activităţi nu este atu de „intenţionată” pe cât se consideră de obicei a fi instrinotele. Cu alte cuvinte, nu există scopuri propuse în mod clar aşa cum ar exista dacă am presupune acţiunea unui instinct de unire, de autoconservare, de fugă sau a unui instinct gregar.

Reducerea tensiunii. Mergând un pas mai departe în concepţia cvasimecanicistă, psihologii S-I caută o lege care

să definească acţiunea generală a impulsului. Întrucât toate impulsurile apar în mod clar dintr-un dezechilibru existent în ţesuturi (stimulare prin exces sau prin deficit) pare limpede pentru aceşti psihologi că motivaţia impulsului este totdeauna un proces de reducere a tensiunii. Şi dar-a omul, ca alte animale, nu are alte motive esenţiale decât impulsurile, urmează că întreaga motivaţie reprezintă o presiune îndreptată spre reducerea tensiunii.

Dacă întrebaţi cum este posibil ca întreaga motivaţie să conducă la reducerea impulsului, răspunsul este că învăţarea (la clare vom reveni în aurind) este responsabilă pentru aceasta. Învăţarea ne înzestrează cu strategii comune care diminuează tensiunea noastră, învăţarea explică şi faptul că nu toate motivele noastre par să fie bazate pe nevoi primitive ale ţesuturilor. Astfel, dacă spuneţi că unul din principalele dumneavoastră motive în viaţă este să faceţi părinţilor dumneavoastră în vârstă o existenţă tihnită, se dă explicaţia că acest motiv este pur şi simplu o extensiune învăţată şi complexă a dorinţei dumneavoastră primare pentru hrană. Dacă spuneţi că sunteţi concentrat asupra învăţării unei profesii, din nou motivul este explicat în termeni de satisfacere a impulsurilor de hrană, sex, oboseală sau de alt gen.

Teoria reducerii tensiunii are antecedente istorice interesante. În Grecia antică, epicurienii susţineau că tot ceea ce omul face în viaţă este să încerce să evite durerea (tensiunea). Dacă Stntem înţelepţi, încercăm să micşorăm dorinţele noastre în aşa fel încât să avem un minimum de tensiune de redus. Unii filosofi au exprimat problema într-un mod mai optimist, spunând că reducerea tensiunii provoacă plăcere şi de aceea toate motivele omului tre’ considerate ca fiind o căutare a plăcerii. De-a lungul secolelor, filosofi şi psihologi au insistat, aşa cum au făcut – o Jeremy Bentbam. asupra faptului că „durerea şi plăcerea sunt stăpânii noştri suverani”. Concepţia e denumită hedonism psihologic.

Psihologia modernă de tip S-I nu vorbeşte despre plăcere şi pur şi simplu pentru că acestea simt cuvinte

care descriu conştiente, iar psihologii S-I simt că o teorie mecanicistă ţiu nu trebuie să utilizeze limbajul „sufletului”. Nu există „suflet” în procesul mecanicist; de aceea „reducerea tensiunii” este termenul preferat pentru hedonismul modern.

Unii psihologi, mai puţin extremişti în concepţiile lor, sunt îngrijoraţi de o formulă altă de simplă. Ei subliniază faptul că modul cel mai rapid de a reduce tensiunea este comiterea unei sinucideri. Totuşi, majoritatea oamenilor încearcă să rămână în viaţă cu orice preţ, menţinând şi mărind astfel dorinţele lor. A trăi pe deplin imnă a avea o tensiune. Kluckhohn şi Murray sugerează un compromis. Oamenii nu caută realmente o stare lipsită de tensiune, ci mai curând procesul reducerii tensiunii. Ne place activitatea implicată în rezolvarea problemelor noastre, în căutarea odihnei, în ceea ce priveşte hrana, în urmărirea satisfacţiei sexuale, în muncă – deoarece, deşi nu lipsite de tensiune, asemenea activităţi ne îndepărtează de dorinţă şi încordare2.

Homeosta/ia. C) altă concepţie favorizată şi înrudită este împrumutată din fiziologie. Capacitatea corpului de a-şi păstra compoziţia chimică, temperatura, starea de sănătate la un nivel convenabil este complexă şi inspiră respect. Unii psihologi, împrumutând conceptul, susţin că homeostazia este şi legea de bază a motivaţiei umane. Tindem să persistăm în a fi ceea ce suntem într-o „stare. constantă”. Menţinem tonusul şi tensiunile necesare vieţii. Dorim echilibrul, conservarea fiinţei noastre.3 Acest tablou al motivaţiei esii evident ceva mai teleologic decât reducerea tensiunii. Viaţa are o tendinţă de a se conserva şi de a se reface; ea nu este numai ceva îmboldit de stimularea prin exces sau prin deficit. Totuşi, homeostazia este o concepţie a imobilităţii. Ea este statică, neprogresistă, ţinând seama în mod inadecvat de schimbare sau de creştere. Tabloul este cel al unui sistem semiînchis, nu al unui sistem pe deplin deschis spre lume, capabil de a se dezvolta şi de a deveni mai mult decât este.4

3 C Kluckhohn, M.A. Murra y, D.M. Schneider, Personality urc, society, and culture, rev. cel New York, Knopf, 1953, p. 36. a R Stagner, Homeostasis as a unifying concept în personality theory, îl „Pwdiol Re\ „1051, 58, 5 – 17.

4 Pentru o discuţie şi o critică mai completă asupra homeostaziei vezi: G W A 1 1 p o r t, The open syslem în personality theory. În Personality and socic encounter Boston. Beacon, 1960. cap. 3. Vezi şi cap. 22 din volumul de lata

Studii recente asupra „sistemului reticular activator” din trunchiul cerebral îi mamiferelor ridica faptul că exista un mecanism nervos pentru a Hienţi ne o activitate continua, spontană în cursul stării de veghe. Organismul 1111 poate evita de a fi activ; nu are nevoie să aştepte să fie îmboldit de sti-l

Critica concepţiei cvasimecaniciste a motivaţiei

Adversarii acestor concepţii susţin că acestea explică numai în mică parte aspiraţiile, speranţele şi dorinţele arzătoare ale persoanei umane. Ei afirmă că e imposibil de redus motivele adulte elaborate la o simplă bază de impulsuri. Da, impulsurile există şi în cea mai mare parte de tind să împingă organismul să caute o reducere a tensiunii. Dar ele constituie numai partea primitivă a motivaţiei umane, partea asemănătoare celei ce aparţine animalelor. Ele au o funcţie esenţială protectoare, contribuind la securitate, dar nu la creştere şi dezvoltare.

Această critică este în mod explicit dezvoltată de Maslow, care face distincţie între motivaţia de securitate şi motivaţia de creştere atât la copii, cât şi la adulţi. Securitatea apare mai întâi. Înainte de a putea creşte în sens psihologic, copilul (trebuie să fi atins un stadiu în care să poată avea încredere în părinţi şi în mediul său pentru obţinerea satisfacţiilor de bază ce ţin dehrană, confort, siguranţă. Dacă nu depăşeşte cu succes acest stadiu, copilul creşte ca o persoană anxioasă, neîncrezătoare care este totdeauna fixată pe satisfacerea impulsurilor sale imediate. În spitale (dar şi în viaţa obişnuită) întâlnim

oameni care par să nu aibă nicio capacitate de creştere dar sunt centraţi în întregime pe viaţa lor vegetativă, pe satisfacerea poftelor (impulsairilor) lor fragmentare.

Pe de altă parte, un copil care are o relaţie fundamentală de încredere cu mediul său este un copil care se deschide spre lume cu încântare şi interes. El este literalmente încântat de tot ceea ce găseşte: scoici pe malul mării, poveştile pe care le ascultă, priceperi noi pe care le dobândeşte. E lipsit de teamă, de trebuinţe proiective permanente, intrând cu nesaţ în procesul devenirii.5

Copilul şi adultul sănătos construieşte continuu tensiuni su: forma unor noi interese şi depăşesc nivelul siguranţei de bază a homeostaziei. Experienţele noi pe care majoritatea dintre noi le aşteptăm ou nerăbdare nu pot fi exprimate în termenii reducerii tensiunii şi acelaşi lucru se poate spune despre dorinţa noastră de a dobândi cunoştinţe de dragul cunoştinţelor, de a crea lucruri frumoase şi utile, de a da şi primi dragoste, căci dragostea implică tot felul de responsabilităţi şi tensiuni. Şi nici simţul datoriei – să faci tot ceea ce poţi cel mai bine în cursul vieţii – nu poate îi redus logic la psihologia impulsului. Istoria exploratorului arctic Roald Amundsen, indică dificultatea de a fundamenta o teorie a motivaţiei în întregime pe impulsuri sau homeostaz le.

muli, nici să restabilească un echilibru tulburat. Organismul treaz este totdeauna „în mişcare”. Vezi M. Ar noi d, Emotwn and personality, New York. Columbia Univ. Press, 1960, 223.

„> A. II. Maslow, Motivation and personality, New York, Harper, 1954

zece ani a avut o pasiune damâiian/l’explorator polar. Obstacolele păreau de netrecut, dar interesul şi străduinţa au persistat. Când a reuşit, el nu s-a relaxat prin reducerea tensiunilor. Şi-a ridicat nivelul aspiraţiilor în acord cu sarcina sa. După ce navigase prin Strâmtoarea de nord-vest, s-a angajat într-un proiect dificil care a dus la descoperirea Polului Sud. Descoperind Polul Sud, a făcut

planuri ani de zile, în ciuda unei descurajări extreme, de a zbura peste Polul Nord, o sarcină pe care în cele din urmă a realizat-o. Obligaţia sa nu a fluctuat niciodată, până când în final şi-a pierdut viaţa, înecrcând să salveze de la moarte în Arctica un explorator mai puţin înzestrat, Nobile. Nu numai că a menţinut fără încetare un stil de viaţă, dar motivul său central l-a făcut capabil să reziste tentaţiei de a diminua tensiunile fragmentare create de oboseală, foame, ridicol şi primejdie.6

Concepţiile cvasimeeanieiste ne oferă un tablou al imboldurilor şi impulsurilor. Ceea ce le lipseşte în mod evident este încrederea anticipată sau viitoare care pare să caracterizeze totdeauna o motivaţie matură.

În ciuda acestor critici severe trebuie să acceptăm importanţa impulsurilor ca factori motivatori de-a lungul vieţii. Klineberg le denumeşte pe bună dreptate „motive absolut credibile” – care se întâlnesc la toţi oamenii şi în toate culturile.7 Deşi impulsurile nu pot explica toate motivaţiile ulterioare, ele sunt încorporate în noi toată viaţa, iar în copilărie domină în mod complet scena motivaţională.

Impulsurile, deci, formează punctul de plecare al teoriei noastre asupra dezvoltării. Nu numai că ele sunt cvasimaoaniciste în esenţă, dar asupra lor acţionează (modificându-le şi controlându-le), mai ales în primii ani de viaţă, principii cvasimecaniciste ale învăţării.

Factori evasimecanicişti în învăţare învăţarea reprezintă modificarea caracteristicilor psihologice pe baza experienţei. Teoreticianul cvasimecanicist, după cum am arătat, începe cu impulsurile. Următorul său pas este să caute o expli

6 Extras din R. Amundsen, My life as an explorer, New York, Dou-bleda>, 1928.

7 O. Klineberg, Social psychology, rev. ed., New York, Holt, Rine-hart, and Winston, 1954.

schimbă în cursul vieţii jj măsura în care se întâmplă acest lucru, şi a modului în care mişcările devin mai elaborate în aşa fel încât impulsurile să fie satisfăcut

Modelul mecanicist intră îndată într-o oarecare dificultate De ce un organism trebuie totuşi să înveţe rămâne o problemă I Natura neînsufleţită nu învaţă şi nici nu are impulsuri. Zăpada este suflată în rafale, gheaţa va crăpa pietrele, dar forţele del schimbare sunt în întregime externe şi nu există o organizării a efectelor lor într-un sistem continuu. Deci chiar o teorie I mecanicistă a personalităţii trebuie să presupună că procesele I vieţii sunt, la urma urmelor, întru totul mecanice.

În măsura în care sunt viabile, câteva principii cvasimecaniciste I sunt acceptabile şi importante. Le vom revedea pe scurt.

Înregistrarea urmelor şi întipărirea. O teorie mecanicistă, ca I orice teorie, trebuie să admită că ţesutul nervos e capabil să reţină I o copie vagă a experienţei originare. Toate impresiile stăruie – I unele un timp scurt (ca postimaginea în ochi), altele de-a lungul I întregii vieţi (de un şoc emoţional intens, datorat unui accident, I unei boli, sau pierderii unei persoane apropiate). În fiapt, e sigur I s-a presupui că nimic din ceea ce impresionează ţesutul nervos nu I este vreodată total pierdut. E lăsată o urmă oare face mai probabilă I excitaţia ulterioară datorată unui stimul similar. Şi chiar când experienţele individuale sunt treptat contopite în deprinderi şi altitudini I în aşa fel încât nicio amintire nu predomină, rezultatul întipăririi este încă acolo.

Unele cercetări recente sugerează că prima întipărire poate avea o importanţă majoră. De exemplu, un boboc de gâscă poate urma orice obiect pe care l-au văzut în prima clipă ochii săi când a ieşit din găoace. De obicei acest obiect este găsea-mamă, dar dai \ obiectul se întâmplă să fie o fiinţă umană, atunci forma umană este cea pe care o va urma bobocul de gâscă8.

Nu putem spune dacă în învăţarea copiilor se produce ceva atât de primitiv. Este de conceput că mama sugarului, ca şi alte trăsături ale mediului său, se întipăreşte în aşa fel încât, copilul ajunge curând să se „identifice” cu mama şi ajunge, de/asemenea, să privească

mediul său familiar ca un cadru sigur şi dezirabil de

„K. L o 1 e n z, Comparative behaviourology, în Porc. of. \fr. H.O. Study Group on Psychologicăl Development o1 tha Chilă, J.M. Tanner, B. I n-heider, (Ed’s.), New York, Int. Univ. Press, 1957, T, 108 – 131. De asemenea, pentru o introducere în „etologia” modernă, vezi K. Lorenz, iking Solo-mon’s Ring, New York, Crowell, 1052.

Se poate întâmpla ca în anumite „faze critice” copilul să mă susceptibil de noi forme de împărire.

Pentru moment, nu putem decât sugera că prima lege de bază învăţării este aceea că impresiile rămân într-o formă oarecare ca urme nervoase. Pe măsură ce întipărirea continuă, rezultatul este depozit din ce în ce mai bogat de material pentru a fi organizat. utilizat. Procesul prin care impresiile sunt absorbite în sistemele existente ale experienţei este denumit asimilare.

Condiţionarea. Copilul care s-a ars evită flacăra. Acest proverb familiar rezumă principiul condiţionării. Pâlpâiitul unei flăcări atrage întâi copilul, dar odată ce s-a ars, vederea unei flăcări va provoca evitarea. Legea reflexului condiţionat poate fi formulată precum urmează: ori de câte ori un stimul implică un răspuns miotor, orice stimul care se produce simultan va tinde să dobândească acelaşi răspuns motor; după o repetare suficientă (uneori o dată e de ajuns), al doilea stimul va fi suficient să acţioneze singur pentru a produce o descărcare sub forma acelui răspuns motor. Retragerea de la căldură intensă este un reflex necondiţionat (înnăscut); retragerea provocată de vederea flăcării este un reflex condiţionat.

Un psiholog S-I îndrăzneţ ar putea spune că condiţionarea este singurul (sau aproape singurul) principiu al învăţării de care avem nevoie. Impulsul şi condiţionarea, ar putea argumenta el, explică întreaga personalitate. Dăm un exemplu de modul în care combinaţia ar putea funcţiona, Să presupunem că o femeie îşi decorează camera în albastru, îi plac rochiile albastre, sădeşte multe flori albastre în grădina ei. Are o puternică preferinţă generală pentru albastru. Scenariul dezvoltării

în termenii condiţionării poate fi expus ca în figura 10. La început hrana a provocat un răspuns de apropiere. Acesta este un răspuns înnăscut, necondiţionat. Mama este un „stimul care se produce simultan”; conform legii, mama provoacă un comportament de apropiere (adică dobândeşte „acelaşi răspuns motor” ca în cazul hranei). La timpul cuvenit alte lucruri asociate cu mama (deul neconoattondt)

ki rond

(Stimu-i condiţionau)

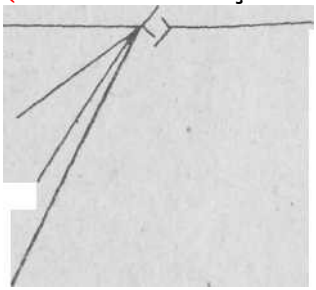

lendinte adiacent’

de a se adăposti <a mesteca.de a suge

Cu oorta favoriţi o rotin Aises tai

Albastru în alfa contexte

Figura 10. Dezvoltarea unui gust prin condiţionare exemplu, preferinţa ei pentru albastru) devin condiţionări de ordinul al doilea. Mama este poate acum moartă, dar în orice conte-xt culoarea albastră produce încă femeii noastre ipotetice „apropierea. Unele condiţionări de acest fel ar putea fi invocate pentru a explica preferinţa unui adult pentru tablouri, profesii, biserici alimente, rase de oameni, doctrine filosofice sau morale.

Deşi legea are o validitate considerabilă, ea se aplică cel mai clar la animale şi copii mici. Adulţii reduc această validitate selectând, respingând, evitând sau sprijinind procesul de condiţionare conform propriilor lor dorinţe sau urmând alte principii de învăţare, poate contradictorii. Nimeni nu stă la cheremul multitudinii de stimuli posibili oare ar putea în mod teoretic să condiţioneze un proces impuls-răspuns. Astfel, mama din exemplul nostru se poate

să fi purtat mereu ochelari, dar această trăsătură nu a căpătat o putere de condiţionare.

O variantă a doctrinei condiţionării trebuie menţionată în mod special. Reintegrarea ne spune că o mică parte a unei experienţe originale, care are loc acum, poate reactiva întreaga experienţă originară. Fotografia unui prieten poate trezi tot felul de amintiri şi sentimente. Mirosul unei anumite flori ne poate face să retrăim un întreg capitol din copilăria noastră. Un student de colegiu, care se comportă ca un adult departe de familie, nu e în largul săra în prezenţa părinţilor, pentru că ei erau o parte a copilăriei sale şi în prezenţa lor se simte împins înapoilia rolul său juvenil. Observăm aici că accentul este pus pe relaţia parte-întreg, în timp ce în condiţionarea simplă legătura este văzută ca o relaţie stimul-stimul. Dar principiul de bază este acelaşi 9.

Generalizarea stimulului. Un copil de un an a învăţat cuvântul „tată1 şi poate produce o oarecare jenă spunându-i oricărui bărbat adult „tată”. Desigur că el are unele răspunsuri foarte speciale pentru propriul său tată, dar fondul său de cuvinte este mic la această vârstă, reducându-se la cinci sau şase cuvinte. De aceea el le utilizează tot (timpul. La 18 luni un copil şi-a numit câinele jucărie „toodle-oo” dar tot aşa numeşte şi negul de pe faţa unei doamne bătrâne. Vorbind în mod pseudomecanicist, putem spune că stimulul unui răspuns devine generalizat; multe obiecte diferite sunt tratate ca şi cum ar fi unul singur. Un copil speriat de un câine se poate teme de pisici, iepuri, găini şi animale în general. Un fermier crud a încuiat un băieţel într-o cameră ou o vulpe. Băiatul a fost

„\ristotel a observat primul legătura asociativă dintre părţi şi întregurl (subordonatele reactivează supraordonatele). Ulterior principiul a devenit legea majoră a învăţării în scrierile lui Sir William Hamilton şi H.L. Holling-worth. Recent el a fost utilizat ca principiu de explicare principal într-o lucrare de teoria personalităţii: R.W. Leeper, P. M a d i s-o n, Toward under-stahding human personalities, New York, Appleton-Century-Crofts,

1959.

rorizat. În anii următori a uitat (a reprimat) incidentul, dar pen-eu o lungă perioadă de timp era încercat de o alarmă necontrolabilă dacă uşile camerei în care se afla erau închise. S-a vindecat, clauetrofobie numai atunci când amintirea originară a revenit şi fost redusă la proporţiile juste, ou ajutorul unui psihiatru.

Adulţii, de asemenea, se comportă conform cu generalizarea stimulului. Învăţăm că ciupercile sunt otrăvitoare şi astfel evităm toate ciupercile din păduri, inclusiv ciupercile comestibile. Ştim că buruienile nu sunt bune de mâncat (o cantitate falsă de „cunoştinţe”) şi le evităm pe toate, chiar şi pe cele care sunt hrănitoare. Se poate să fi avut odată o experienţă neplăcută ou un chinez, evreu sau negru. Pe baza acestei dovezi firave putem căpăta prejudecata împotriva unui întreg grup etnic.

Generalizarea corectă a stimulului este un lucru bun. Nu am putea trăi dacă ar trebui să învăţăm să ne adaptăm la fiecare carte, floare, aliment, persoană în parte – la fiecare stimul posibil din spaţiul nostru de viaţă. Dar generalizarea incorectă (tratarea prea grosolană a unui grup de stimuli ca fiind asemănători) este responsabilă de prejudecata de rasă, de clasificările false şi de majoritatea erorilor de raţionament.

Vom vedea în capitolele 14 şi 15 că noţiunea de generalizare a stimulului este importantă pentru înţelegerea trăsăturilor care compun personalitatea. Însăşi structura personalităţii noastre este determinată de orice serie de stimuli pe care îi considerăm „echivalenţi”.

Întărirea. Figura 10 arată faptul că condiţionarea clasică este în întregime un principiu al modificării aferente, adică priveşte numai extinderea indicilor sau stimulilor care ajung să evoce un răspuns dat.

Dar ce e cu răspunsul însuşi? Doamna a cărei pasiune pentru culoarea albastră este indicată în diagramă nu suge sau se ghemuieşte ca un şoarece adult aitunci când culoarea albastră apare în câmpul ei vizual. Mai curând cumpără veşminte, îşi tapetează camera, priveşte

cu încântare cerul – toate acestea pentru a-şi exprima dragostea pentru albastru. Cum ajunge ea să realizeze aceste acte adaptative adulte?

Principiul întăririi (odinioară numit legea efectului) evidenţiază, pe scurt, că la început impulsurile unui copil îl determină să dea tot felul de răspunsuri agitate şi perceptibile (mişcări întâmplătoare). Cu timpul, unele din acţiunile sau strigătele sale sunt „recompensate”. Astfel, dacă apucă corect biberonul poate’s>a-l de la gură şi să-şi satisfacă impulsul foamei. Acest act corect este astfel „întărit”. Reuşita îl întipăreşte (hedoniştii ar spune că „plăcerea” îl întipăreşte).

I, Să continuăm exemplul. Apucarea biberonului se dovedeştij J fi mult mai des recompensată decât simplul se încet sau pkns. M tsrziu, mersul la frigider după sticla cu lapte este întipărit ca umod reuşit de a satisface impulsul. De asemenea, copilul învaţă că a cere politicos este o strategie bună – de obicei mult mai reuşităecât să pretindă. Şi mai târziu el descoperă că în majoritatea reia. ţiilor umane o abordare plină de tact este recompensatorie. Dipl?, matul învaţă că limbajul înflorit şi indirect serveşte mai bine seo. purilor sale decât nişte tactici mai aspre. Şi astfel ajungem la prir J cipiul că învăţăm acele moduri de acţiune care reuşesc să reducă I tensiunea.

Aici e vorba evident de o lege interesantă cu o aplicabilitate! extrem de largă. Este – atât de utilă încât constatăm că „întărirea141 este salutată ca principală, dacă nu unica, lege a învăţării. Deoarece I „explică” modificarea eferentă (schimbarea acţiunilor), ea poate I fi utilizată împreună cu condiţionarea (imodificare aferentă) pentru I a elabora un întreg sistem al teoriei învăţării de tipul S-R.w I

Sunt mulite puncte slabe ca şi imerite în această formulare. Deşi-l gur că pe baza acţiunii recompensei învăţăm să facem. mişcările I „corecte” în vorbire, mersul pe bicicletă, vânzarea mărfurilor! Dar teoria nu explică de ce schimbăm sau variem atât de des un I răspuns anterior

reuşit şi riscăm un răspuns nou. Un om care în I general câştigă la şah când utilizează deschiderea cu pionul regelui! va încerca totuşi noi gambituri. Conform legii stricte a întăririi I ei nu trebuie să facă astfel. În binecunoscutul său poem „Dacă”, I Rudyard Kipling vorbeşte despre succes şi eşec ca „impostorii gemeni”. Punctul său de vedere este că adevărata maturitate nel determină să facem ceva pentru raţiuni care nu sunt în mod meca-l nic înrobite principiului recompensei şi pedepsei.

Frecvenţă, prioritate, noutate. Înainte de a părăsi enumerarea! principiilor evasimecaniciste trebuie să menţionăm trei principii! suplimentare familiare. Frecvenţa ne spune că „exerciţiul e mamal învăţării” – cu cât o legătură e făcută mai frecvent, cu atât devine mai puternică. Frioritatea ne spune că, toate lucrurile fiind egale, într-o serie de impresii, prima e probabil să fie puternică (cf. nu-l primarea). Ne amintim primul vers dintr-o poezie sau un imn mulţi mai bine decât ultimele versuri. Experienţele noastre din prima copilărie ne-au făcut adesea o impresie de neşters. Principiul faptului recent, deşi opus priorităţii, pare, de asemenea, să fie în general valid. Ne amintim micul dejun din această dimineaţă mai bine decât unul pe care l-am luat acum o săptămână. Toate acestea sânj principii utile, deşi găsim multe excepţii în raport cu ele.

11 Opera lui Clark Hull şi a aşa-numitei şcoli Yale din teoria înveţe „u: 1 este de această natură.

Comentariu. Am văzut anterior că învăţarea este un subiect eX… şi expunerea noastră nu e deloc completă. Întrucât nu un să multiplicăm principiile fără a fi nevoie, vom fi sortiţi-aş & – lui dacă vonî W§ – a cazul dezvoltării personalităţii numai în seama ineipii101” cvasimecaniciste descrise aici. Ele au o utilitate reală, j-i limitată.

Este important de notat că niciunul din aceste principii cvasicaniciste nu face uz de vreun ind. piprt ar. Ţi”, Ele se referă mai urând la proprietăţi ale sistemului nervos care se presupune căntră în acţiune automat atunci

când sunt impulsionate în mod adecuat Ele omit asemenea factori ca (intenţia deliberata) a unei persoane de a învăţa, efortul ei., străduinţa şi abilitatea de a percepe, potrivirea sau adecvarea unui act la scopuri. Nu există planificare şi o imagine de sine călăuzitoare pentru a dirija şi intensifica învăţarea. Asemenea factori nu sunt luaţi în considerare, deşi sunt de primă importanţă în procesul învăţării.

Dar înainte de a reveni la aceste principii suplimentare ale învăţării, să descriem consecinţele învăţării (ale oricărei forme de învăţare) pentru structura personalităţii.

Diferenţiere şi integrare

Mersul naturii, spunea Goethe, este să despartă ceea ce este

Urnit, şi să unească ceea ce e separat. El exprima corect cele două aspecte ale întregii creşteri. Procesul dezvoltării poate fi conceput m parte ca diferenţierea progresivă a structurii şi a comportamen tului şi în parte ca integrarea progresivă a comportamentului şi

[structurii.

Diferenţierea. Lewin subliniază că un copil este, în mai mare i (fisură decât adultul, o unitate dinamică. Copilul mic acţionează la început cu întreg corpul şi numai treptat dobândeşte abilitatea de a executa acţiuni parţiale.11 Copilul este la început capabil numai de mişcări în bloc, de retragere sau apropiere globală sau de răsuciri şi contorsionări întâmplătoare ale întregului corp. Din această matrice amorfă se desprind treptat activităţi mai fine.

— Aprinderile vocale, capacitatea de a atinge, lateralitatea devin

Werenţiaite; mai târziu, capacitatea de a munci, gustul de a chel-Ul> spiritul de economie, tendinţa de a colecţiona, abilităţile şi interesele de toate felurile apar din întregul global originar. Putem în p K. L e w i n, Environmental forces în chilă behavior and development, u, st c-Murchison (Ed.), Handbook of child psychology, l-st ed, Wor-Mass., Clark Univ. Press, 1931, cap. 4.

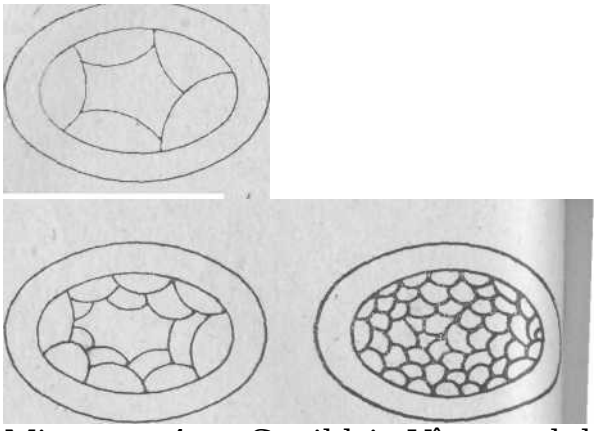

Mica cot-t4 ne Copildria Vârsta adulţi

Figura 11. Diferenţierea sistemelor funcţionale reprezenta această diferenţiere progresivă a domeniilor în manieri lui Lewin, în figura 11.

Graniţele dintre sistemele funcţionale sunt slabe în primii ani de viaţă (dacă un impuls e trezit „copilul se trezeşte „în întregime”)! De asemenea, bariera dintre copil şi mediul său înconjurător este! mai puţin trainică, lăisându-l pradă tuturor tipurilor de stimuli din mediu pe care mai itârziu în viaţă va fi capabil să-i ignore. Slăbi-l ciunea acestei bariere împiedică dezvoltarea unei conştiinţe de sâni precise în primul sau primii doi ani de viaţă. Copilul mic nu poattl face distincţie între sine şi cele ce-l înconjoară.

Un exemplu bun de diferenţiere provine din viaţa emoţionali-a copilului mic. La naştere este imposibil să distingem diferite sisJ tenie de emoţii; există numai durere difuză sau excitaţie difuzai la sfârşitul primului an de viaţă, după cum arată figura 12, copilul are încă mult mai puţine sisteme emoţionale decât adultul, dar el exprimă în mod diferenţiat supărarea, teama, suferinţa, bucuria să afecţiunea.

Deşi principiul diferenţierii este clar mai ales în prima copilă-l de mare parte din schimbarea treptată ce apare în viaţa ulterioară! indică acelaşi curs. Întreaga cunoaştere poate fi privită prin prisfflă problemei de a face distincţii din ce în ce mai fine. La o primă aborl dare a

domeniului psihologiei, să spunem, constatăm că «aceasta es-l un tablou extrem de confuz. Procesul învăţării domeniului psihol logiei este un proces de separare în teme componente, legi, concepte, teorii. Copilul oare încearcă prima dată să „facă o foafcâl este neîndemânatic; el nu poate să execute mişcările separate necel sare pentru a mânui ferăstrăul, ciocanul şi cuiele. Precizia uiterij oară a constructorului de bărci, a chirurgului, a pianistului, inll plică diferenţieri din ce în ce mai fine.

Diferenţierea este explicată în parte pxiin matamaare. Maturi zarea înseamnă desjiyârsire fără învăţare. Este clar că potenţialităţi nervoase ale copilului nu sunt complete: creierul său nu este n deplin echipat cu teaca mielinică. Dezvoltarea sa glandulară eH incompletă. Glandele sexuale nu se maturizează înainte de pui-l] tate. Observăm maturizarea când apar anumite coordonări motor11

Excitare

Ourert > Pfâcere femi Dezgust Furie Du Ex Pt

La naptre

Jluni

6 luni

— De Fu Du Ex Pi Bu une Afecţiune 12 luni

De Fu Ce Du Ei PI Bu A A AC B luni r?

Ce Du

PI Ve Bu

AA

AC

luni

Figura 12. Diferenţierea vieţii emoţipnale a copilului mic:

Leg idă: A.A. = afecţiune faţă de adulţi. A.C. = afecţiune faţă de copii. Bu = bucurie. De. = dezgust. Du. = durere. Ex. = excitare. Fu. – tune. Ce = gelozie. PI. = plăcere. te. = teamă. Ve. = veselie (din K.M.B. Bridges, Ev: tional development in early infancy, în „Child developm.”, 1932, 3, 340).

Untul, mersul căţăratul, gânguritul, râsul – din care

niciuna nu e posibilă la naştere. Unii autori (McDougall de exemplu) spun că unele „instincte” se maturizează târziu (instinctul de cuplare, instinctul de părinte, cel de a aduna); dar dificultatea în ceea ce priveşte această teorie constă în faptul că copilul a învăţat deja atâtea lucruri referitoare la aceste activităţi, îndat nu putem afirma că este implicat un „instinct”.

Diferenţierea este, de asemenea, explicată prin toate legile învăţării pe care le-am discutat şi le vom discuta. Nu este un principiu separat al învăţării, ci mai curând un produs total al multor procese de dezvoltare. Acelaşi lucru e adevărat în legătură cu integrarea.

Integrarea. Semnificaţia noţiunii de – integrare este înţeleasa cel mai bine prin referire la teoria celulară din biologie. Faptul iniţial este că corpul uman conţine trilioane de celule, din oare peste nouă bilioane se găsesc în creier. Într-un fel oarecare din această mulţime astronomică de unităţi singulare se construieşte o personalitate relativ unificată. Celule nervoase separate funcţionează împreună în aşa fel încât îşi pierd independenţa. Din multe apare – una; moto-ul integrării este e pluribus unum. Ne grăbim să adăugăm că personalitatea nu este niciodată complet unificată (vezi capitolul 16), dar integrarea tinde spre acest scop.

Integrarea sugerează o înrnizarp-pr-rtiir& personalităţii. Cea i g pţ mai simplă integrare posibilă ar fi cea a doua celule nervoase (una senzorială şi una motorie) ifuneţionând împreună ca un arc reflex simplu. Dacă există sau nu reflexe implicând numai doi neuroni nu se ştie. C.S. Sherrington, fiziologul care are cele mai mari merilte în ceea ce priveşte noţiunea de integrare, consideră acest caz limită de integrare ca o „abstracţie convenabilă, deşi improbabilă”. Similar, la extrema opusă, personalitatea complet integrată este, de asemenea, o abstracţie convenabilă deşi improbabilă. Dar între aceste cazuri limită există un spaţiu amplu pentru acţiunea integrării reale. Ani putea distinge, în ordine crescândă, o ierarhie a nivelurilor integrative, precum urmează:

Reflexe condiţionate, cele mai simple forme învăţate ale comportamentului adaptativ. Reacţia la un stimul substitut devine integrată într-un sistem reflex înnăscut.

Deprinderi, sisteme integrate de reflexe condiţionate, implicând în special răspunsuri „întărite”.

Trăsături personale, dispoziţii mai dinamice şi flexibile, rezultând, cel puţin în parte, din integrarea deprinderilor specifice. Acestui nivel îi aparţin dispoziţiile denumite sentimente, valori, nevoi, interese.

„Euri”, sisteme de trăsături cane sunt coerente între ele, dar variază în diferite situaţii. (Cf. afirmaţia lui William James că un om „are tot atâtea euri sociale diferite câte grupuri distincte de persoane există şi la a căror părere se raportează ou interes”.) Un exemplu extrem ar fi cazul „personalităţii multiple” prezentat în povestea lui Robert Louis Stevenson despre Dr. Jekyll şi Mr. Hyde.

Personalitate, integrarea progresivă, dar niciodată completă „a tuturor sistemelor care privesc adaptările caracteristice ale unui individ la mediile sale variate.

Teoria integrativă a personalităţii poate fi sugerată, oarecum imperfect, în diagrama din figura 13.

Nu vom vorbi de copilul mic ca fiind bine integrat, în ciuda totalităţii răspunsului său. Prin diferenţiere el trebuie mai întâi să înveţe adaptări specifice şi abile, cuvinte separate, răspunsuri condiţionate singulare. Mai târziu el poate „pune împreună” ceea ce a învăţat în forma structurilor proprii preferate de adaptare, generând deprinderi şi trăsături caracteristice, iar şi mai târziu dispoziţii pentru a juca anumite roluri în anumite împrejurări (numite în diagramă „euri”).

cutate totală

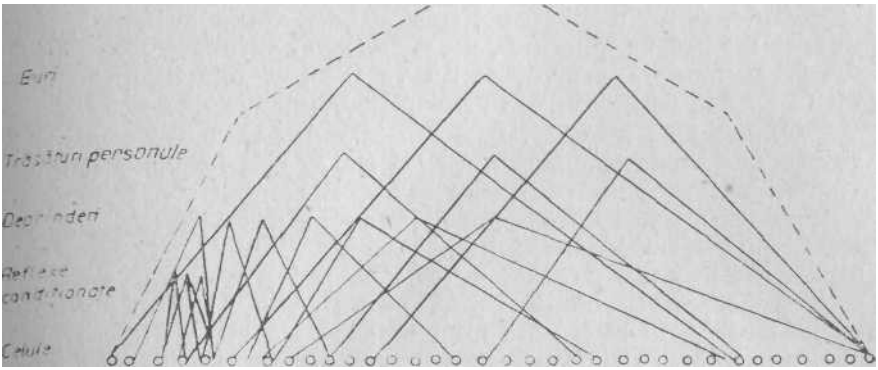

Figura 13. Reprezentarea schematică a integrării.

Nu vrem să spunem că persoanele mai în vânsită au dobândit o integrare perfectă sau chiar extensivă. Deşi unitatea este un ideal (capitolul 16), totuşi, în viaţa concretă, un adult este într-o oarecare măsură un simplu mănunchi de reflexe condiţionate, deprecieri, trăsături, „euri”, care adesea se războiesc între ele. Totuşi, făt de copilul mic, adultul prezintă sisteme mai largi de integrare. Un copil mic este un sistem biologic omogen, dar un adult este mai mul* un sistem diferenţiat şi integrat psihologic.

Învăţarea cognitivă (organizaţională)

Integrarea şi diferenţierea sunt consecinţele unor procese complex-e de învăţare. Deşi principii cvasimecanice ca întărirea şi condiţionarea pot explica unele (tipuri de învăţare, ele nu explică pe deplin schimbările uimitor de bogate pe care experienţa le produce înreşterea personalităţii. Principiile elementare pe care le-am descris oferă ceva mai mult decât un punct de plecare – şi sunt mai aplicabile la învăţarea animalelor şi a copiilor mici decât la învăţarea adultului uman. După cum spunea Razran, procesele cvasittecaniciste se aplică la nivelul „noncognitiv” al învăţării.1 Ele exclud rolul discriminării conştiente, înţelegerii, intenţiei şi auto-Razran, Conditioning and perception, în „Psychol. Rev.”, 1955, 62 r

Am şi. atras atenţia asupra divensităţii lucrurilor care treb, lle învăţate de personalitatea în dezvoltare, incluzând

abilitaţi cunoştinţe, atitudini, interese, trăsături, speranţe şi teamă, ură şi iubire, un simţ al umorului, o conştiinţă, cultura13. Probabil că-nirf o teorie singulară a învăţării nu va fi suficientă. Şi astfel conţi] nuăm sarcina de a enumera principii suplimentare necesare.

Atitudini de învăţare. Să-luăm în considerare doi copii, Horry şi Joe, fiecare de 3. ani. Părinţii lui Harry sunt irascibili şi imprevizibili. Uneori ei îl pedepsesc sever, îl resping şi-l înfricoşează. Alteori îl copleşesc cu afecţiune, îi fac daruri şi-l mângâie pe cap. Harry nu-şi cunoaşte niciodată poziţia. Acelaşi act care odată atrage recompensa, altă dată duce la pedeapsă. Singura sa speranţă este să fie permanent în gardă, să nu se încreadă în general în părinţii săi şi să afle după mici indicii dacă ei sunt într-o dispo –, ziţie de acceptare sau de respingere. Chiar dacă el încearcă să înveţe ce acte specifice trebuie să evite, nu poate fi sigur niciodată, deoarece e tratat atât de inconsecvent. Avem motive serioase să credem că acest stil de educare a copilului creează o concepţie jţernăldare. neîncrezătoare, suspicioasă asupra vieţii. El duce printre altele la prejudecăţi etnice, căci „atitudinea de învăţare” a lui Harry se generalizează spre a nu avea încredere în nicio fiinţă umană, mai ales în acelea care nu-i sunt cunoscute.14 Tânărul Harry va deveni probabil antisemit, va fi împotriva negrilor şi împotriva a aproape orice.

Joe, dimpotrivă, are părinţi care sunt afectuoşi şi în întregime consecvenţi în recompense şi pedepse. Chiar când îl pedepsesc ei nu-şi retrag dragostea pentru el. El ştie că oricât de rău s-ar comporta, el este acceptat. De aceea creşte cu o încredere de bază. Generalizează din experienţa de acasă. Oamenii sunt consideraţi decenţi şi demni de încredere. Nu manifestă panică socială, ostilitate generalizată, prejudecăţi.

Folosim acest exemplu pentru a arăta cum anumite situaţii largi de învăţare pot influenţa întregul curs al dezvoltării. Încrederea şi nejncrederea sunt atimrlini de ha7, care afectează învăţarea copiln-lui privitoare la relaţiile umane.

Ar putea fi identificate multe atitudini de învăţare suplimentare. Un copil manifestă o ostilitate timpurie faţă de matematică. El nu o poate învăţa şi nu o va învăţa, iar activitatea sa şcolară este afectată în mod defavorabil din acest motiv. Un alt copil îşi for

13 – Cf. şi J.J. G i b s-o n, The implications of learning theory for socm psychology, în J.G. Mii Ier (Ed.), Experiments în social precess, New Yor M Mcgraw-Hill, 1950, cap. 8.

14 Pentru o discuţie mai completă asupra celor două stiluri de educaţidescrise aici, vezi D.P. A u's u b e 1, Ego-development and the learning pf° cess, în „Child Developm.", 1949, 20, 173 – 190.

Î mă de timpuriu o atitudine foarte favorabilă faţă de profesiunea ăla. În cursul tinereţii şi al întregii sale vieţi absoarbe cu sete cunoştinţele medicale pe care le iniţâlneşite. Poate fi orbtuK ceea ce priveşte arta, hobby-urile şi religia, dar nu şi în privinţa inoblemelor medicale. În acest domeniu de învăţare el este ca un burete.

În afara unor. asemenea atitudini cuprinzătoare de învăţare; a şi intenţii de învăţare cu o rază mai redusă. Teoriile cvasi-mecaniciste nu reuşesc să recunoască că puţine condiţionări sau recompense sunt eficiente dincolo de copilăria mică dacă copilul sau adultul nu vor să înveţe. Chiar experienţe repetate e puţin probabil să fie înregistrate dacă cineva nu doreşte acest lucru. Te poţi uita la un număr de telefon de cincizeci de ori în agendă şi totuşi să nu ţi-l aminteşti; dar dacă îţi pui în minte sarcina de a-l me-ora – atunci se fixează în memorie.

Înţelegerea intuitivă. Pentru a introduce acest principiu important, am luat câteva exemple elementare din primii ani de viaţă.

O fetiţă de treisprezece luni, incapabilă încă să meargă „avea obiceiul de a se ridica în picioare sprijinindu-se de maşina de gătit şi întorcând butonul pentru gaz. Din cauza pericolului mama lovea repede, de fiecare dată, mâna vinovată, destul ide tare pentru a provoca plânsul. Principiile cvasi-mecanicisfte ale

condiţionării şi întăririi ar spune că în curând copilul va învăţa să renunţe la maşina de gătit ispititoare. Câtuşi de puţin. Copilul persista în greşeală. Ceea ce a învăţat totuşi a fost să-şi tragă de o parte imâna după fiecare greşeală pentru ca să nu fie lovită.

În acest caz copilul înţelegea existenţa unei legălturi vagi între fapta greşită şi lovitură. El punea doi cu doi împreună, fără a obţine rezultatul dorit de mamă. (Desigur că în multe cazuri lovitura de condiţionare are efect conform intenţiei – dar nu întotdeauna.)

Un alt exemplu simplu, acesta din jurnalul părinţilor micului Andrew:

9 luni. A. Îşi priveşte concentrat tatăl care-şi fumează pipa. Când tatăl îi era lui A. pipa (bine curăţită), A. pune coada pipei în gură şi suflă viguros.

Conform principiilor cvasimecaniciste, Andrew ar fi trebuit sugă coada pipei (cum ar fi făcut ou biberonul sau cu suzeta). Andrew încerca să-şi imite tatăl suflând fumul. El încerca în deliberat să recreeze situaţia aşa cum o înţelesese el. Nu şti, desigur, că fumatul solicită şi aspirat şi suflat. Din nou alte aspecte din istoria lui Andrew:

Structura şi dezvoltarea personalităţii – cd. 265

14 luni. A. obiectează totdeauna când i se suflă nasul, dar ia batista şi I buzunarul şorţului mamei sale, îşi pune nasul în ea şi-l suflă.

20 luni. Medicul l-a incomodat pe A. apăsându-i limba cu o spatmel timp ce-i examina gâtul, făcându-l pe A. sa plângă, să se agite şi să respi» B obiectul. Cincisprezece minute mai târziu, lăsat în pace, A. ridică spatulg i şi-o pune în gât exact cum făcuse doctorul.

I În aceste exemple îi vedem pe Andrew refăcând deliberat situaţiile care i-au provocat supărare şi durere. Conform principiile

I întăririi şi condiţionării el nu ar fi trebuit să facă astfel. Aici vedeai

Hân acţiune dorinţa de a înţelege, de a reproduce o structură a evenţi mentelor care au fost anterior încercate. Andrew încearcă să ext.l

I curte un act cu sens.

— „! înţelegereaint. niţi. y3 a fost definită ca procesul de formare J unei structuri mentale care corespunde unei structuri externe dirl natură. Când vedem deodată cum se îmbină părţile unui joc enig. l matie chinezesc, avem intuiţie. Ea a fost uneori numită ca tipul

„Aha!” de învăţare.

Ultimele noastre trei exemple au fost legate de imitaţia intuiltivă. Nu vrem să spunem că întreaga imitaţie exemplifică învăţarea! prin intuiţie. Există cazuri în care se aplică principiile cvasimecaniJ ciste. Astfel, un capii de doi ani poate râde când aude adulţi râzându-l dar fără să ştie cauza. Aici e vorba în mod clar de un răspuns con-l diţionat simplu de imitaţie. Sau un copil mai mic poate învăţa cJ făcând ca fratele său mai mare, el capătă multe recompense (borni-l Ioana ascunsă, sărutul de la tata-care-vine-acasă) şi astfel print întărire el îşi dezvoltă o „dispoziţie de a imita”.15 Pe de altă parte] unele imitaţii nu se datoresc condiţionării sau întăririi, ci copiazi în mod deliberat actele altora pentru a rezolva probleme; ele sâni intuitive, nu oarbe. Concluzia noastră este că „imitaţia” nu este un principiu separat al învăţării, ci un tip reflectant de comportament ale cărui forme diferite reflectă diferite feluri de învăţare.16 \ Identificarea. O formă specială de imitaţie este identificară moţională. Un copil de nouă ani îl întreabă pe tatăl său: „Tata, ci suntem noi?” Suntem, întreabă el, republicam, democraţi, presbij terieni, metodişti, scoţieni, yankei, irlandezi, americani? Fiecare copil se consideră ca aparţinând automat aceluiaşi grup ca i părinţii săi. Copilul se identifică cu părinţii lui şi sub influenţa acestei atitudini cuprinzătoare de învăţare, ou tonalitate emoţinală, el dobândeşte multe (din atitudinile, valorile şi formele sale e iţionament. Freud susţine că identificarea este aproape singur” 1

cipiu al învăţării de care avem nevoie pentru a explica dez – Itarea personalităţii. Deşi mare parte din ceea ce facem, gândim, v era şi simţim este afectat de identificare, nu putem acorda tot S? lta pondere ca Freud

acestui factor.

Identificarea funcţionează în moduri subtile. Imaginaţia unui at este aprinsă de isprăvile unui erou de base-ball. Acest erou gre un fel de eu ideal pentru băiat. El ar dori să aibă îndrăzneala, bătutul şi prerogativele de adult ale eroului său. În imaginaţia sa – poate simţi că este acest erou. De aceea, sub influenţa acestei disozaţii largi de învăţare, el este atent la fiecare detaliu, la modul de vorbi al eroului său, la cravatele pe care le poartă, la ţinuta şi la mersul acestuia. Toate acestea şi alte semne ale îndrăznelii sunt imitate de băiat. El nu poate avea întregul statut al eroului său, clar va lua părţile pe care le poate lua.

Completitudinea. O mare parte din învăţare pare să fie în principal o problemă de rotunjire, de închidere, a unei structuri incomplete. În termenii lui Bartlett, aproape întotdeauna facem un „efort spre semnificaţie”. Învăţarea este o problemă de completare a ceea ce este incomplet. Psihologii gestaltişti vorbesc despre „tendinţa spre închidere”. Jung se referă la „forţa de co.n. stelare a unui complex”. Thorndike susţine că „apartenenţa” este un principiu central al învăţării. Orice termen am utiliza (şi sugerez că cel de completitudine exprimă ideea destul de bine), atragem atenţia asupra proprietăţii active, organizatoare a întregii cogniţii. De fapt spunem ca procesele gândirii conţin într-o oarecare măsură propria lor motivaţie: ele insistă în favoarea. unor structuri mai ferme, în completarea unor acţiuni neterminate, în aşezarea părţilor şi pieselor experienţei în sisteme cu semnificaţie. Vom admite existenţa principiului completitudinii când discutăm grupul final de principii ale învăţării.

Participarea (învăţarea biografică)

Atenţia şi intenţia de a învăţa. Nimic nu e mai evident pentru M\ comun decât faptul că învăţarea pretinde concentrare, efort, Ilie susţinută sau interes care absoarbe. Dacă aceste condiţii Prezente într-un grad suficient, putem învăţa aproape orice.

— Cf. N.E. Mii Ier, J. Dollard, Sacral leamng and imitation, Haven3 pentru c-analiză mai-PJTi-G.indu-l ele nu sunt prezentte, se produce foarte puţină învăţare, iar cap. 1.

de Kohler şi Wallach, când atenţia e concentrată asupra 115

unui exbielot procesele cortkale electrice subiacente se vor fica.1 Asemenea intensificări duc la claritate în percepţie reţinere.

Atenţia e atât de evident solicitată în învăţare încât am p-l risca să spunem că prima şi cea mai importantă lege este că i-M vidul va învăţa ceea ce este „dispus” să înveţe, „dispoziţia” f} jj considerată ca participare prin centrarea atenţiei, efortului sau ijS recului asupra dobândirii de abilităţi sau cunoştinţe.

Niveluri de participare. Putem distinge două niveluri ale atâţiei şi concentrării. Primul dintre acestea îl putem numi „angajj în sarcină”, semnificând faptul că individul face în mod activ cej cu obiectul atenţiei sale.

Un experiment clasic făcut de Gates asupra învăţării în şoxM arată că copiii pot învăţa de două ori mai mult dacă consacră ni mult timp relatării decât studiului pasiv.18 Autorul acestei cărţii cerut câtorva sute de studenţi de colegiu să-şi amintească de zi\M din şcoala primară. Marea majoritate şi-a amintit o povestire, J joc sau un eveniment la care participaseră ei înşişi în mod acel Câţiva au raportat întâmplări în oare fuseseră pasivi, ca, de exempl ascultat, văzut, citit. Razran arată că stabilirea unei forme atât 1 simple de învăţare cum e reflexul condiţionat este grăbită dai subiectul însuşi face ceva în cadrul experimentului (de exempl suceşte butonul care porneşte soneria de condiţionare).19

Rezumând asemenea mărturii şi adăugând unele noi, Haggal şi Rose formulează legea yarticivării: „Când un individ are un în activ într-o situaţie de învăţare a), el tinide să dobândea, scă răspul sul care trebuie învăţat mai repede şi b) acest răspuns tinde să mai stabil decât atunci când individul rămâne pasiv”. 20

De ce o asemenea angajare activă în sarcină produce o înv» ţâre mai răpi dă şi mai stabilă? în acţiune apare o angajare neufil fiziologică mai completă. Pasivitatea înseamnă că există impresiem sistemul nervos, dar nu expresie; nervii senzoriali şi corticali ai implicaţi, dar mai puţin nervii motori şi muşchii. Pentru construiij unor urme consolidate şi a unor deprinderi sistematizate fM necesar întregul circuit senzorio-motor. (Desigur că acesta ei motivul pentru care metodele active sunt de obicei de preferat miM

17 W. Kohler, II. Wall a eh, Figurai after-efţects, în „Porc A”! phil. Soc”. 1944, 88, 269 – 367.

18 V.I. G a t o’s, Recitation as a factor în memorizing, în „Arch. 1 chol.”, 1917, 6, no. 40. J

13 G. Razran, Attitudinal control of human conditioning, în „J chol.”, 1936, 2, 327 – 337. De asemenea, The dominance-contiguity theoemi the acquisition of classical conditioning, în „Psychol. Bull.”, 1957, 54,!

x E.A. Haggard, R.J. Rose, Some efects of mental set and participation on the conditioning of, the auto-kinetic phenomenon, în J. Psychol.”, 1944, 34, 45 – 59.

4 pi prelegerii). Filosoful italian Croce insistă asupra faptului că jacă n-ai ne angajăm într-o formă de expresie nu p! utem cunoaşte. Uneori iun student va spune profesorului său: „Ştiu răspunsul, dar nu-l pat exprima”. Croce ar spune: „Îmi pare rău, băiatul meu, dar oină nu-l poţi exprima, nu-l ştii”.

Există însă un nivel şi mai profund al participării pe care-l putem numi angajarea eului. Doi copii pot participa în mod egal la Lecţii de pian sau în studiul geografiei; adică ei cheltuiesc o cantitate egală de timp pentru sarcină, fac aceleaşi mişcări, şi aparent au o performanţă similară. Ei sunt angajaţi în sarcină în acelaşi grad. Dar nu pot fi egali în ceea ce priveşte „angajarea eului”. participarea unuia poate fi la marginile personalităţii sale, ca să zioem aşa; a celuilalt este în centru. Pentru un copil activitatea este importantă, pentru celălalt nu e.

În mod evident acum vorbim despre interes. În acest

capitol am întâlnit variate principii din care fiecare pretinde a fi „cea mai importantă” lege a învăţării; poziţia interesului este însă cea mai puternică dintre toate. Interesul înseamnă participare angajând cele fd rtivelurlale motivaţiei.

— Acest punct este atât de important încât naoam să-l expunemttrrfnou. După prima copilărie, întâlnim sisteme de interese parţial formate. Aceste sisteme disting părţile centrale şi „calde” ale personalităţii de părţile care sunt, la periferia fiinţei. Copilul îşi dezvoltă un simţ al „eului” iar interesele sale se încadrează în acest sistem al eului. Un băiat de opt ani care se interesează de molii şi fluturi va absorbi multe cunoştinţe legate de aceste insecte şi pentru moment va învăţa mai puţin din sarcinile sale şcolare. O adolescentă învaţă mai mult despre stelele de cinema şi T.V. decât despre istoria predată în liceu. Cel mai mult învăţăm din experienţele în care e angajat propriul nostru eu; ele au o relevanţă personală mai mare şi deci o putere mai mare de a fi reţinute. Împrumutând un termen de la Razran, putem denumi acest proces de achiziţie „învăţare biografică” 2. Orice are o relevanţă pentru eul nostru este asimilat şi reţinut.

Comentariu. Din comoditate am separat descrierea principiilor învăţării într-un grad nejustificat de mare. Trebuie să încercăm să le considerăm ca operând simultan – oricât de dificil ar fi de făcut Şcest lucru. Poate în învăţarea animalelor este posibil să se demonstreze o condiţionare şi o întărire pură. Dar în învăţarea umană, Yn asemenea efort este condamnat eşecului. Pentru a explica modul t» care o persoană dezvoltă un interes pentru chirurgie, o concepţie politică liberală, o prejudecată sau un sentiment religios e evoie în mod sigur de multe, dacă nu de toate principiile învăţării tuficţionând în acord.

G. Razran, Conditioning and perception. Vezi nota 12 supra.

Rezumat

Modul în oare se dezvoltă personalitatea este în esenţă o blemă de psihologia învăţării. Dar teoria noastră

despre înv; este legată de concepţia noastră despre natura omului. În mod ce n-cret, dacă considerăm omul ca un obiect, împins şi tras de forţe externe (sau chiar „gândim pe jumătate” în felul acesta despre ei căutăm principii cvasimecaniciste de învăţare. Îmbrăţişăm o e: – cepţie de tip stimul-răspuns care pune aocent cât mai mult poM – [\ pe forţe fiziologice simple (impulsuri) şi pe procese elementare al ţesutului nervos. Ca rezultat, încercăm să explicăm dezvoltarea personalităţii în mare măsură în termeni de urme, condiţionare, I reintegrare, generalizarea stimulului, întărire, frecvenţă, prioritate şi noutate. Toate acestea sunt principii valide – până la un punct. Ele par mult mai aplicabile la procesul de învăţare al animalelor şi copilului mic decât în stadiile mai avansate ale dezvoltării persanalităţii.

Este util de a considera individul în creştere ca progresând atât în diferenţiere, cât şi în integrare. Învăţarea produce ambele tipuri de modificări structurale şi conduce la o organizare marcată de articularea unor sisteme mai fine (diferenţiere) şi de dispunerea ierarhică a acestor sisteme în cadrul personalităţii totale (integrare).]

Pentru a explica aceste sisteme sunt necesare principii de învăj ţâre care să fie de tip „cognitiv”, ca şi de tip S-R. Printre aceste principii descoperim importanţa remarcabilă a atitudinilor de învăţare, a intuiţiei, a identificării (şi a altor forme de imitaţie) şi în sfârşit a completitudinii.

În general, totuşi, principiile S-I par prea exterioare vieţii! în dezvoltare, iar principiile cognitive par (în cea mai mare parte) prea intelectualiste. Este necesar să punem un accent suplimentar! pe faptul că participarea este fundamentală pentru învăţare. Parţi. ciparea se poate produce la un nivel simplu de atenţie; la nivelui acţiunii motorii (angajarea în sarcină); iar la nivelul cel mai semnificativ dintre toate ea rezidă în angajarea eului şi relevanţa personală. Aceasta „învăţare biografică” ne conduce în capitolul următor la o disouţie a individualităţii – care este baza întregii relevante personale.

Problema pe care am ridicat-o în acest capitol priveşte orga’nizarea. Orice altceva poate fi personalitatea, înainte de toate est are proprietăţile unui sistem (în care toate părţile se află în raporturi reciproce). Concepţiile cvasimecaniciste asupra învăţării subliniază achiziţia fragmentară. Ele nu ţin seama în mod adecvat de coerenţă şi de relevanţa eului. De aceea trebuie să acceptăm principii suplimentare. pentru a explica mai complet structura şi orga’nizarea din cadrul sistemului personalităţii (batale.

CAPITOLUL

Elaborarea eului

MICA COPILĂRIE O EUL CORPORAL «IDENTITATEA DE SINE O RESPECTUT. DE SINE «EUL TIMPURIU: REZUMAT «DE LA PATRU LA ŞASE ANI «DE LA ŞASE LA DOISPREZECE ANI «ADOLESCENŢA» PROPRIUM «PROBLEMA CUNOSCĂTORULUI» SENTIMENTELE DE INFERIORITATE «CONŞTIINŢA O CONCLUZIE ŞI REZUMAT

X sihologia personalităţii ascunde o enigmă teribilă – problema eului. Eul este ceva de care suntem imediat conştienţi. Îl considerăm ca regiunea caldă, centrală, strict personală a vieţii noastre – Ca atare, joacă un rol crucial în conştiinţa noastră (un concept mai larg decât eul), în personalitatea noastră (un concept mai larg decât conştiinţa) şi în organismul nostru (un concept mai larg decât personalitatea). Astfel, eul este un fel de nucleu al fiinţei noastre. Şi totuşi nu e un i nucleu constant. Uneori nucleul ia amploare şi pare să comande întregul nostru comportament şi conştiinţa; uneori pare să iasă complet din scenă, lăsându-ne i-ără sentimentul vreunui eu.

O teorie completă a personalităţii nu poate ignora această incilă problemă a naturii subiective (simţite) a eului, ci trebuie

P abordeze. Mai întâi, să vedem de ce problema este atât de difin a şi evazivă. Par să existe trei cauze principale: 1) Termenul eu

— Utilizat în foarte multe feluri de o mulţime de

teoreticieni.

niiesea se foloseşte ca înlocuitor termenul ego. Întrucât nu s-a

*°ut nicio distincţie olară şi consecventă între ego şi eu, va r? bui să le tratăm ca echivalente. 2) Deşi fiecare dintre noi are

— În original seif. (Nota trad.)

O acută conştiinţă a eului, nu putem spune exact despre ce an… suntem conştienţi. Unele gânduri şi acte ni se par mai „legaţi.

— V eu” decât altele, dar nu există o linie de demarcaţie netă. 3) pat) blema ridică dileme filosofice profunde privind natura omului, „sufletului”, a libertăţii şi nemuririi. E uşor de înţeles de ce mu discuţii psihologice asupra personalităţii evită cu desăvârşire blema.

Dar eludarea problemei nu este permisă. Se pot invoca: J nou trei cauze. 1) Singurul criteriu sigur al existenţei şi identităţii noastre personale rezidă în simţul pe care îl avem despre eul nostru A lăsa deoparte acest pivot subiectiv al personalităţii echivalează păstrarea învelişului şi aruncarea conţinutului problemei noastre 2) După cum am văzut, teoriile despre învăţare, motivaţie, dezvolJ tare nu pot fi completate sau corecte fără a distinge între ceea e? este „legat de eu” în personalitate şi ceea ce nu este. 3) Deşi psiho logia nu poate spera să rezolve dilemele ultime ale filosofiei, ea obligată să ofere o relatare faptică atentă a dezvoltării simţului pentru a sprijini filosofia în elaborările ce-i sunt specifice.

De aceea, prezentul capitol ia în considerare aspectele fapticJ ale problemei. Abordarea cea mai utilă constă în schiţarea dezvoltării simţului eului începând cu mica copilărie.

Mica copilărie

Nu ştim cum ar putea fi experienţa conştientă a unui mic. Cu ani în urmă William James o denumea „o confuzie roarej înfloritoare şi zgomotoasă” şi poate că avea dreptate. Un lucru a sigur: copilul mic nu e conştient de el însuşi ca eu. El nu sepană pe „eu” de restul lumii. Şi

tocmai această separaţie constituie pivo-i tul vieţii ulterioare. Conştiinţa şi conştiinţa de sine nu sunt acelaşlucru nici pentru copilul mic, nici pentru adult. Copilului mic, deşi probabil conştient, îi lipseşte cu desăvârşire conştiinţa de sine; adultul le are pe amândouă, dar ele nu sunt identice.

Conştiinţa de sine, după cum vom vedea, este o achiziţie treptată în cursul primilor cinci sau şase ani de viaţă, făcând paşii ca mai repezi odată cu apariţia. limbajului în al doilea an de viaţa Deşi procesul este treptat, fără îndoială că el reprezintă dezvoltarea cea mai importantă care se produce în timpul întregii vie»

a – unei persoane.

Uneori spunem în mod greşit că un copil mic este egocenin1 1 total „centrat pe eu”. Remarcăm cererile sale insistente, impur iile necontrolate şi tirania nesocializată pe care e exercită asup11

fiului său, incluzând desigur şi pe mama sa. Copilul mic nu ljs că îi e foame, că e ud sau că are dureri. El numai este şi urlă – nă când nu mai e. Am putea vorbi despre el ca fiind „uni-cen-PJat «dar nu ca „centrat pe sine”. Şi, repetăm, nu există nicio transformare din cursul vieţii atât de importantă ca trecerea grattă de la stadiul unicentrării absolute la stadiul în care copilul tje despre sine că e diferit de ceilalţi, că e separat de mediu şi că capabil să perceapă evenimentele ca semnificative pentru el încă fiinţă independentă.

1 Stadiul de la naştere la aproximativ un an şi jumătate este jueori numit stadiul senzorimotor. Copilul primeşte impresii şi reacţionează dar nu există un eu mediator. El simte şi reacţiea la presiunile din corpul său sau de pe piele, ca şi la sunete calmante; dar aceste reacţii senzorimotorii se pierd într-un „tot”.

formă, în ceea ce Piageit numeşte un „absolut nediferenţiat”.

eului şi mediului.1

a cincea şi şasea lună copilul îşi studiază degetele de la şi de la picioare. El poate apuca obiecte dar nule. poate i

intenţionat. Obiectele îi scapă din mână sau le îndeasă în

Degetele şi obiectul pe care-l ţine în mână sunt unul şi aceucru pentru copil. Când îşi priveşte picioarele poate să le şi să-şi pună degetele în gură. Dacă îşi loveşte piciorul dar nu îşi dă seama deloc că el să lovit pe el însuşi.

apt luni propria sa imagine în oglindă îl poate determina să se uite fix. Îşi recunoaşte părinţii în oglindă cu mult înainte de cunoaşte propria imagine. La zece luni va încerca să atingă se joace cu imaginea, dar încă nu ştie că e propria imagine. În tot acest timp se pare că se dezvoltă o distincţie vagă între colo afară” şi „aici înăuntru”. Satisfacţiile vin din afară; mama oare el de obicei „se topeşte” nu îi satisface imediat nevoile. biectele iubite pot să frustreze. Când copilul mic începe să se r iscă şi să meargă, el se izbeşte frecvent şi îşi face multe cucuie, alte cuvinte el cunoaşte treptat o realitate exterioară dură. stă o lume născândă a lui „non-eu” înainte ca simţul reciproc i eului” să se dezvolte complet.

La opt luni copilul plânge adesea când apar străini. Figurile liare ale mamei şi tatălui, fratelui sau surorii, sunt acum recuşi acest simţ al identităţii altuia precede simţul identităţii Ţiului eu. Din această cauză se spune „Tu este mai timpuriu eu”. Un cercetător care a lucrat în mod extensiv cu copii 1 ar data conştiinţa „eului” aproximativ în luna a cincea.2

j în original „scif-centered”. (Nota trad.)

— DD-E. Berlyn e, Recent developments în Piaget’s work, în „Brit. J. sychol. –, 10, → 7, 27, 1-12.

Y A. s p 11 z, No and yes: on the genesis of human communicqtion, ork, Int. Univ. Press, 1957, cap. 12.

Eul corporal

Probabil că primul aspect al identităţii proprii care se dezvolt* este simţul unui eu – corporal. Copilul mic primeşte un liui continuu de senzaţii organice din organele interne ale corpulw din muşchi, articulaţii, tendoane. Există o tensiune posturală cW ţină; mai ales regiunea capului resimte încordarea datorită priei s-ale anatomice. Acest fapt, împreună cu importanţa ochilor} orice

adaptare spaţială, are ca rezultat o tendinţă de a „loca” eul în regiunea capului adesea în mijlocul frunţii, puţin în ochilor, într-un fel de ochi „ciclopic”.3 Cel puţin aşa susţin majritatea adulţilor când sunt întrebaţi unde simt că se află „eu Desigur că simpla senzaţie corporală a copilului nu va da na tere unui simţ al eului – aceasta nu are loc la nou-născut – pl când ea nu e recunoscută ca recurentă. Probabil că nu există recunoaştere a periodicităţii înaintea producerii unei maturizi adecvate în cortex pentru reţinerea „urmelor” experienţei. Pi probabil pentru copilul mic existenţa unui echipament nerv pentru reţinerea deprinderilor simple de răspuns înainte de a pud reţine „amintiri” necesare unui simţ al continuităţii eului.

Simţul eului corporal se dezvoltă nu numai din senzaţii rg nice recurente, ci şi din frustraţii care apar „acolo afară”. Ur care nu poate mânca când doreşte, care se loveşte la cap, curând limitele trupului său atât de solid.

De-a lungul vieţii simţul eului corporal este mărturia de bai a existenţei noastre. Senzaţiile şi mişcările noastre ne hrănesc e conştiinţa constantă că eu sunt eu.

Cercetări recente asupra deprivării senzoriale au arătat câţ de muli (pindem de fluxul nostru senzorial în ceea ce priveşte simţul eului. Subia care zăceau inactivi pe un pat timp de o zi sau mai mult. neprimind din a fi absolut nicio stimulare, ci doar o stimulare interna minimă, se plâng ci mod virtual ei au pierdut orice simţ al oului4.

Simţul corporal rămâne pe toată durata vieţii o ancoră a coi ştiinţei de sine. Este adevărat că în stare sănătoasă, fluxul nerU de senzaţii este adesea neobservat, în timp ce într-o stare de bod sau durere sau deprivare simţul corporal este viu configurat. fi sprijinul subiacent al eului corporal este prezent tot timpul-C de intim este eul corporal se poate constata imaginându-vă tetoarea situaţie. Gândiţi-vă mai întâi că vă înghiţiţi saliva din

3 E. CI ap are de Note sur la localisation du moi, în „Arch. Ps>

Genève, 1924, 19, 172 – 182.

4 Cf. W.A. Bexton, W. Heron, T.H. Scott, Efects of de

(M varwtion in the şensory environment, în „Canad. J. Psychol.”, 1954, 8.

chiar faceţi astfel. Apoi imaginaţi-vă că o scuipaţi într-un – udr şi că o beţi. Ceea ce pare natural şi „al meu” devine deodată? ezrtustător şi străin. Or, ca să continuăm pentru încă o clipă ceste gânduri neplăcute, imaginaţi-vă că sugeţi sângele dintr-o a ţepătură în deget, apoi imaginaţi-vă că sugeţi sângele printr-un bandaj în jurul degetului. Ceea ce percepeţi ca aparţinând intim orpului dumneavoastră este cald şi binevenit; ceea ce percepeţi „diferit devine imediat rece şi străin.

Oricât de important este simţul corporal, el nu reprezintă în eu al cuiva. Aceia care au suferit torturi foarte mari relacă în timp ce simt durerea simt şi o detaşare. „Aceasta, spun ei se întâmplă corpului meu, nu mie”. „Voi trece cumva prin asta şi voi continua să fiu acelaşi eu care am fost întotdeauna”. Şi astfel simţul eului depinde de ceva care nu este reductibil la eul corporal

Identitatea de sine

Azi îmi amintesc unele din gândurile mele de ieri şi mâine îmi fi aminti unele din gândurile me. le de ieri şi de azi; şi sunt sigur le sunt gândurile aceleiaşi persoane – ale mele. Chiar cineva ptzeci de ani este sigur că e acelaşi „eu” ca la vârşita de trei ani, deşi totul în jurul lui – inclusiv celulele corpului şi mediul său – s-a schimbat de multe ori. Acest simţ al identităţii eului este un fenomen uimitor, deoarece schimbarea este altfel regula invincibilă a creşterii. Fiecare experienţă pe care o avem ne modifică creieru! astfel încât e imposibil ca o experienţă identica să se producă a doua oară. Din această cauză fiecare gând, fiecare act se modifică cu timpul. Totuşi, identitatea eului continuă, chiar dacă ştim că restul personalităţii noastre s-a schimbat.

Această proprietate particulară a eului este uneori considerată ca fiind totalitatea problemei eului. Un dicţionar de psihologie, de sxeir» plu, dă următoarea definiţie:

eu* – un individ considerat drept conştient de

identitatea sa proprie continuă şi de relaţia sa cu mediul. Syn. – ego.°

„… Unii filo/o fi sunt atât de impresionaţi de acest s-ns al identităţii personale, încât ei argumentează că fiecare personalitate con – ns o substanţă-suflet imuabilă şi veşnică. Această substanţă este „e garantează unitatea unei vieţi date de la naştere la

H. C Warron (Ed.), Dictionary of psychology Boston, Houghton

M.S4 * «orig. nal seif (Nota ttad)

moarte – şi probabil şi după aceea. Alţii neagă acest lucru, ţinând ca simpla suprapunere parţială a stărilor succesive de ştiinţă şi înlănţuirea şi retrospectiva amintirilor reprezinte ce ne este necesar pentru a explica sensul identităţii eului.

Oricum ar fi, putem indica un factor psihologic foarte în – tarat în stabilirea simţului identităţii în al doilea an de viaţă mai departe – factorul limbaj. Cmd copilul poarte vorbi şi despre jucării, sau despre pantofii săi, sau despre tăticul să are instrumente pentru a le «pune în legătură pe acestea cu eu”! Părăsind uneori obiectul şi revenind uneori la el şi pronunţ, numele, se generează inferenţa după care eul este factorul mu în această relaţie intermitentă.

Sprijinul lingvistic cel mai important dintre toate îl const. i opriul nume al copilului. El aude constant „Unde e nasul Johnny?”, „Unde sunt ochii lui Johnny?”, „Johnny e băiat „Johnny e năstruşnic”. Auzindu-şi mereu numele copilul se rsideră pe sine treptat ca un punct de referinţă distinct şi recurenţ Numele dobândeşte semnificaţie pentru el în al doilea an de \, aţa. O dată e i acesta apare şi conştiinţa unui statut independen* jJ grupul social.

Pronumele personale, totuşi, sunt gneu de înfruntat. CepilJ de doi ani confundă adesea persoana întâi, a doua şi a treia. El poate fi auzit spunându-şi sieşi „Ai grijă. William e rănit. Nu, ni sunt rănit”. Confuzia (care este obişnuită cel puţin până la \: asta de doi ani şi jumătate) reflectă dificultatea pe care o are copiii! în înţelegerea propriei sale identităţi.6

În legătură cu individualitatea incompletă există o mulţi™ de mărturii suplimentare. Copilul mic poate să nu fie conştks t r\ îi t frig, că are febră sau se simte obosit sau fă trebuie să: El poate să se ude sau să se murdărească fără a fi conştie i acest lucru. El nu simte nici dezgustul, nici teama pe care un act ar simţi-o privind lucruri străine sau dăunătoare. Graniţe... I „acolo afară” şi „aici înăuntru” sân-l încă vagi. De exemplu elţiile nu sunt întotdeauna ale lui. Va ţipa, va râde, chiar va) I fără alt motiv serios decât acela că cineva de lângă el fac în creşe apar adesea aceste valuri de emoţie contagioasă, dar f-M

Chiar şi după ce identitatea de sine este parţial stabili copilul îşi abandonează uşor identitatea în jos. El o poate piw atât de complet încât se supără dacă alte persoane nu reuşesc I recunoască ca urs, aeroplan sau orice altceva a fabricat fanji să visele sale nocturne sunt la fel de reale, ca şi experien?

fi Ei. L.B. Am es, The sense o (seif în nursey scholl children as” jested by their verbal behavior, în „J. Genet. Psychol.”, 1952, 81,”.

t; npul zilei. El nu poate încă separa complet ceea ce este „aici de ceea ce este „acolo afară”. Tigrul din visul său este de real.

pe lângă numele copilului, variate obiecte pregătesc o stabili-impontantă a identităţii de sine. îmbrăcămintea, podoabele şi zajjrjiirea specială joacă un rol în acest proces. Copiii de doi sau? e.ni îşi sporesc simţul identităţii când îşi etalează mândri panirif-i cei noi, o panglică pentru păr sau o jucărie. îmbrăcămintea îl tD ta Pe COPU să se delimiteze de mediul înconjurător. Unii psihoi «: au observat că copiii mici vorbesc mai liber şi mai sincer °nd sunt goi-Este ca şi cum conştiinţa eului ar fi o haină la fel de fi or de lepădat ca şi o cămaşă. Probabil că nudiştii speră ca prin abolirea veşmintelor pot recâştiga ceva din libertatea copilului faţă de conştiinţa de sine asupritoare.

m vorbit desigur despre identitatea eului în culturile apusene. Alte culturi nu insistă asupra unei separări atât de acute a eului de non-eu. Eul omului occidental se

detaşează puternic, în alte căituri el se uneşte mai uşor cu natura şi cu societatea. Vraciul primitiv simte prin incantaţia sa că el „devine” ploaia; tatăl în falsa lehuzie* se identifică cu soţia care suferă în chinurile facerii. Părţi ale eului corporal, ca de exemplu părul sau unghiile, sunt uneori tratate ca echivalente cu întregul eu, ca în magia neagră sau alte practici vrăjitoreşti.7

Chiar şi limbile altor culturi arată că separarea eului de acela’s în de tu este mai puţin netă.

Dp exemplu, la indienii Wintu din California, graniţele oului nil sunt celeaşi ca la noi. Dacă o mamă Wintu spune că îi e foame copilului ei, cuvintele utilizate sunt „Mi-e foame – copilului meu”. Dacă vrea să spună că şi-a hrănit copilul: „Eu am mâncat – copilul meu”. Un bărbat poate spune: Fu sunt bolnav – calul meu”. Orice angajează afecţiunea cuiva este inclus ca parte a conceptului de sine al acelei persoane. Indianul Wintu poate, dacă wea, să vorbească într-un mod mai legat de sine, ca atunci când spune: „Eu singur am făcut aceasta”. Dar în limbile europene eu reprezintă totdeauna o identitate îngustd şi închisa8.

Cea mai importantă consolidare a identităţii noastre de sine cursul vieţii rămâne propriul nostru nume. Shakespeare ne asiură că bunul nume al cuiva este averea noastră cea mai preţioasa

Soţi Faisa lehuzie – obicei primitiv în care bărbatul face pe lăuza când a, se naşte. (Nota trad.)

H. Werner, Comparative psychology of mental development, rev. ed., 8 nk Int. Univ. Press, 1957.

D-Lee, Notes on the conception of the seif among the Wintu Indians, abnorm, soc. Psychol”, 1950, 45, 538 – 543.

Furi punga-mi, furi un moft...

Un bun renume când mi-l şterpeleşti...

...Într-adevăr mă laşi calic.’1*

Numele nostru e cald şi central, un simbol al întregii fiinţe. Cât de repede îl auzim din întâmplare când e pronunţat cameră plină cu oameni care conversează! Ne simţim ofensaţi de cineva îl uită.

Cât de strâns legate sunt numele şi respectul pentru este arătat într-un studiu al lui Strunk. S-a cerut unor ca să indice dacă le plăcea sau nu prenumele lor. S-a urmărit asemenea să se determine gradul în careei se acceptau plăceau) pe ei înşişi ca persoane. Un grad scăzut de au-l acceptare este definit prin expresia „extrem de nesatisfăqj de tipul de persoană care este”. A rezultat că persoana cărora le displăcea propriul prenume nu se plăceau în genej nici pe ele însele10.

În acest caz vedem din nou că numele, deşi numai un simboj este strâns legat de respectul pentru sine, ca şi de simţul identităţi de sine.

Respectul de sine**

Înainte de a împlini doi ani, copilul vrea să-şi împingă căii clorul, vrea să controleze lumea sa, vrea să determine lucruri se făcă lucruri. Doreşte cu pasiune să manipuleze obiecte. Ce faj cerneala? Vopseaua? Rujul de buze? Lama de ras? Ce se poa’ – cu dulapurile, sertarele de birou, chibriturile, aprinzătoarei el strice, pisicile, câinii, peruca bunicii? în… c. câteva minute, copil curios de doi ani poate întoarce casa pe dos.

Această pasiune, o adevărată pacoste pentru orice părinte, este o reflectare directă a eului. Este numai relaţia normală din! copil şi mediu – „impulsul explorator”, dacă vreţi. Simţul ea 3 pare când aceste activităţi sunt zădărnicite.

Un copil de doi ani s-a dus la baie cu tatăl său ca’s. fie spălată faţa. Spunând „Lasă-mă”, s-a luptat ca să deschi robinetul. A insistat fără succes. Un timp tatăl a aşteptăbdător, dar în final „a ajutat” copilul. Izbucnind în ţipete de protest copilul a fugit din baie şi a refuzait să fie spălat. Tatăl său stricase totul.

Asemenea incidente sunt obişnuite la această vârstă. Când tenmta explorativă este frustrată, copilul simte aceasta ca pe o Io uj-a dată propriului respect fată de sine. Eul suferă o înfrângerel.

%e” rezulta din urruââre şi mânie. Copilul devine în mod acut-ionytient de sine ca eu. Acest comportament este

atât de evident, încât

„Îi psihologi spun că nevoia de nyf. nnnmio este semnul principal

1 eului în al doilea şi al treilea an de viaţa.11

Negativismul. Dezvoltarea conştiinţei de sine atinge astf un stadiu critic în jurul vârsetei de doi ani. Un simptom al acestei crize rezidă în izbucnirea refuzului de a fi hrănit, de a fi îmbrăcat, de a se supune – un refuz al aproape tuturor dorinţelor părintelui. Levy a studiat acest tip de „comportament de opoziţie” la aproape 1.000 de copii aduşi la clinică pentru examinare şi analiză medicală. Primele semne ale negativismului (de obicei strigătul „Nu! Nu!”) apar la jumătate din cazuri la vârsta de optsprezece luni, dar modul negativ poate continua până la patru ani.12 Un băiat care încă nu împlinise trei ani, o vizita zilnic pe bunica lui, traversând strada, pentru a o anunţa (fără nicio legătură) „Bunicuţe, nu vreau”.

Copilul de această vârşită priveşte aproape toate propunerile; adulţilor ca o ameninţare potenţială… integrităţii rp>la şi astfel el dezvoltă o d-grincţere „generalizată de a spune „nu – chiar dacă, gândindu-se mai bine, vrea să spună „da”. I se pare că e mai sigur să reziste dinainte la orice propunere adultă, pentru a proteja apariţia respectului său faţă de sine. Întâmplător, putem arăta faptul că unii adulţi par să fi conservat trăsătura infantilă a negativismului. Ei contracarează totul în mod cronic; în franceză s-ar – pune contredisant. Ei opun rezistenţă la orice propunere, la orice argument oferă un comtraargument. Ca şi copilul preşcolar, ei par e> se teamă că dacă nu procedează astfel, vor fi oarecum „călcaţi în picioare”.

Deşi negativist, copilul de doi ani nu este încă competitiv.

Numai la trei ani poate fi învăţat să „o ia înainte”. Între trei şi atru ani, cam jumătate dobândes>e sensul lui „Am câştigat”. În d-rul culturii noastre putem spune că în mod sigur la şase sau a Othello, Actul III, Scena 3 fcesp e are, Teatru, Buce1 e, „De exemplu, E.H. Erikson, Identity

and the life cycle, în Psy-I Vinea, în W. and v «sues”, 1959, 1, No. 1, New York, It U P

L f J „H” M Lh l d

— În rom. de Ion E.P.L.U… 1964. mota trad.)

10 O Strunk, Attitudes toward one Psychol.”, 1958, 14, 64 – 67.

În original self-esteem. (Nota trad)

—, Int. Univ. Press.

nnme and one’s seif în „behav Lev» The early development of independent and oppositionăi cap. g°T-In Mideentury psych. atry, Springfield, III., Charles C. Thomas, 1953, vezi şi D.P. Au sub el, Negativism as a phase of ego-deveâopment, „*”, 1950, 20, 796 – 805.

Viv] s, vineri. şapte ani respectul faţă de sine capătă o nuanţă competitivă. alte culturi nu este aşa. Antropologii ne spun că în timp ce unele culturi competiţia individuală este aprigă, în altele imposibil să se producă rivalitate în cadrul grupului. Individul id tifică stima faţă de sine cu stima faţa de grup.13

Totuşi, în culturile occidentale, stima individuală faţă de sit şi dragostea de sine constituie părţi atât de pronunţate ale naturji noastre, încât unii autori occidentali au declarat că egoismul r-N stingherit este trăsătura supremă a omului. Filosofii întregi au fqy: construite pe această presupunere (Hobbes, Nietzsche, Stirner, I Dantec şi mulţi alţii). Unii psihologi moderni au pretins în acela! mod faptul că în toate acţiunile noastre scopul principal este menţinem „nivelul eului” (adică respectul faţă de sine) cât se poate de ridicat.14 William James spunea odată că ceea ce omul doreşte cel mai mult este lauda,}3

Să ne gândim cât de mult se centrează viaţa noastră socială în jurul respectului faţă de sine. A face un om de ruşine înseamnă să-i zdruncini respectul faţă de sine. Invers, a folosi tactul înseamnă a evita ofensarea eului. Dacă nu folosim tactul, rezultatul este resentimentul, care constituie afirmarea impulsivă a unui rg & fiăgt faţă de „sine lezat. Strâns legată de cele de mai sus este experienţa obişnuita a stingherelii (numită conştiinţă de

sine) care înseamnă că eurile noastre sunt expuse. Tracul pe scenă este un exemplu ilustrativ. Mândria este un sinonim obişnuit pentru respect faţă de sine, dragostea faţă de sine, altul.

Oricât de penetrant ar fi acest aspect al eului, el nu este suveran în toate cazurile. Şi e departe de a acoperi întreaga problemă a eului.

Eul timpuriu: rezumat

Am spus că în cursul primilor trei ani.de viaţă se dezvolt treptat trei aspecte ale conştiinţei de sine: Aspectul 1: simţul eului corporal. Aspectul 2: simţul unei identităţi de sine continui. Aspectul 3: respectul faţă de sine, mândria. 13 Vezi M. Mea d, Cooperation and competition among primitive t ples, New York, Mcgraw-HIU, 1937.

11 Cf. F. Hop pe Erfolog und Misserfolog, în „Psychol. Forsch.”, 19.

I-62. Vezi şi A.W. Combs, D. Snygg, Individual behavior, 2nd că

York. Harper, 1959.

15 H. James (Ed), The lettevs of William James, Boston, At a

Monthly, 1920, II, 291

Există multe influenţe care contribuie la dezvoltare: maturi (anatomică şi fiziologica), senzaţiile corporale recurente: ajutata de concepte verbale, propriul nume al persoanei, mod de ancorare în real, frustraţiile din timpul procesului de explorare şi manipulare a mediului înconjurător, o perioadă în acest stadiu copilul începe să se simtă autonom şi sepaie negativism în care copilul exersează simţul în dezvoltare al

cu. je ceilalţi. Dar chiar şi acum el se poate uşor „depersonaliza” ra” ’0J şi să se simtă obiect, animal sau o altă persoană. În Desigur, oamenii îl stimulează cel mai mult pe copil. El în –, td că actele lor şi răspunsul său, ca şi actele sale şi răspunsul nr. sunt totdeauna corelate. Eul şi celălalt se află implicaţi într-un rj continuu de interacţiuni

– asemenea unui joc de tenis între „chilti-Exista o continuă „conversaţie a gesturilov” între ei.

H. Mead, principalul autor care a descris acest proces, conă că simţul originar al eului este constituit în mare măsură atitudinile, cuvintele, gesturile celorlalţi pe care copilul le le imiţi şi cărora le răspunde. Acest simţ al eului este dl comportamentului celorlalţi oameni faţă de el.

1 tiatea/ t ca pe propriul vlăstar, alţii ca pe un frate, alţii ca n tovarăş ele joaca sau ca pe un străin. Aceştia sunt, ca să dea”, eurile-oglindă” sau rolurile sale din viaţă, şi în timp dezvoltă un simţ al continuităţii şi identităţii, el nu se elibe niciodată de faptul de a se vedea pe sine în funcţie de rolu e care le joacă, adică în funcţie de imaginile pe care ceilalţi ni le au despre el. Mead spune că eul, sub toate aspectele sale, este în mod predominant un produs social.16 Suntem de acord, în general, ou Mead, deşi el înclină să-şi exagereze propriul punct de vedere.

De la patru la şase ani

Procesele pe care le-am descris continuă să se afirme în cursul noadei preşcolare şi ulterior. Evoluţia eului este departe de a fi ortipletă. După cum am spus, copilul preşcolar îşi pierde cu uşui identitatea de sine. El este nefericit dacă nu-i recunoaştem formările. F mtezia şi realitatea se contopesc. Ficţiunea de

1 viaţa jocului. Apar parteneri imaginari, de obicei un copil

1 un animal. Circa 201 3 şi probabil chiar mai mulţi din copiii

„5 Patra şi şase ani au parteneri imaginari.1

II. Modd. Mind, seli cu l s-a ty, Chicago, Univ. of Chicago P ess, B. Uics T Leamed, Imaginary companions and reiat d phe-n „J. Honet. Psychol.”, 1943, 62.147 – 167.

120 dezvoltarea pl i st lalităţii vă. 26.) /

Şi copilul de această vârstă mai poate avea probleme cu \r,) \-\ zarea prenumelor. Stone şi Church relatează un dialog între Jj. copil dotat de patru ani şi învăţătoarea sa.18

Stuart: Eu este un nume, ştiţi. Numele meu.

Învăţătoarea: Eu este şi numele meu.

Stuart: Nu, este al meu. Cum poate fi al dumneavoastră j

Eu sunt eu.

Învăţătoarea: Şi eu sunt eu. Stuart: Nu, Dumneavoastră nu sunteţi eu. Eu sunt eu.

Dumneavoastră sunteţi dumneavoastră. (Dul

O pauză):

Eu sunt eu pentru mine, dar dumneavoastră sunteţi M

pentru dumneavoastră!

Acesta este un exemplu bun de învăţare prin intuiţie* (1 gina 113). Schimbarea bruscă din punctul de vedere al lui S: JCJ este, de asemenea, un exemplu a ceea ce Piaget numeşte „recipi citate”. După o perioadă de timp copilul este în cele din urmă ce. l pabil să înţeleagă punctul de vedere al „celuilalt” şi făcând astiJ îşi perfecţionează propriul simţ al separării de ceilalţi.19

Simţul eului corporal devine în această perioadă mai fjj Un băiat de cinci ani înfruntând o operaţie de amigdale spuneai „Nu îmi place să nu fiu eu însumi, şi acest lucru se va întâmpl chiar şi dacă cea mai mică amigdală mi se ia”.20 Freudienii J denumi această teamă a băiatului un tip de anxietate de castratei Toate părţile corpului, în special cele genitale, ajung să pară pa sonale şi importante pentru copil. Unii adulţi imprudenţi care am ninţă copilul cu prejudicii fizice (poate pentru a „i-o tăia” copilul se dedă la jocuri sexuale) îi insuflă acestuia o teamă pe fundă şi astfel îi ameninţă dorinţa creşeândă de autonomie şi w gritate. Corpul nostru este un lucru căruia i se acordă preerinţ chiar când suntem destul de în vârstă pentru a-i cunoaşte limita

18 L, J. Stone, J. Church, Childhpod and Adolescence, New Random House, 1957, p. 124.

* în original insight. (No. ta trad.)

19 O reciprocitate completă nu e posibilă înainte de vârsta de cloisp zece ani, când copilul reuşeşte de obicei să înţeleag i că punctul de vociew altei persoane poate fi la

fel de bun şi de corect e i şi al său. Un studiu ai că copiii elveţieni sub doisprezece ani sunt siguri că francezii de fapt J să fie elveţieni. Abia la pubertate ei înţeleg că concepţia despre viaţă a alte persoane i se pare acesteia la fel de corecta şi de dorit precum! sf copilului concepţia sa. Reciprocitatea completă este o achiziţie lentă. CI unu adulţi nu' reuşesc să o atingă. Vezi J. Piaget, A. Weil, The dement în children of the idea of the homeland caid of relaţians with countries, în „Int. soc. Sci. Bull.", 1951, 3, 561 – 578.

20 L.J. Stone, J. Church, Chidhood and adolescenqe, NeW Random House, 1957, p. 161.

ar dacă avem complexe de inferioritate din cauza lui, suntem oi de acord cu Touchstone: „Este un lucru urât domnule, dar. Se al meu".

Într-un sens copilul între patru şi şase ani este, extrem de – ic. El consideră că lumea există în folosul său. El crede

— Soarele îl urmăreşte ca să vadă dacă este un băiat bun. Pentru jmnezeu sau Moş Crăciun sunt Fiinţe a căror primă datorie %e să-l servească. Copilul este în mod virtual inconştient de lee alt cadru de gândire, diferit de al său propriu (există numai o puţuri firave de reciprocitate). Îşi consideră punctul de vedere, absolut, crede că alţii gândesc precum gândeşte el, şi nu simte ia să-şi explice afirmaţiile. Dar tot acest egocentrism nu este, vorbind, centrat pe eu; el derivă numai din natura subieca gândirii copilului în această etapă. El nu ştie că acest modndire este numai al lui.

În cursul acestei perioade putem data apariţia a încă două aspecte ale individualităţii, în plus faţă de cele trei pe care le-am discutat anterior.

Aspectul 4: Extensia eului. Aspectul 5: Imaginea eului.

Am spus că spiritul de competiţie apare abia după vârsta de trei. dai – Odată cu el apare şi simţul proprietăţii. Această minge este a mea. Eu poped tricicleta. Tăticul meu, fratele meu –, elinele casa mea sunt simţite ca părţi

calde ale eului. Desigur, copilul poate, extinde simţul proprietăţii pentru a cuprinde ţara sa, ca sau cariera sa. Dar bazele sunt puse pentru această extin-importantă a individualităţii. La nivelul adult spunem uneori, om este ceea ce el iubeşte” (vezi capitolul 12). Prin această aţie înţelegem că putem cunoaşte cel mai bine personalitatea când ce cuprinde eul* extins. Dar copilul mic are numai cuvtele unei asemenea extensiuni a eului.

e asemenea, imaginea de sine este rudimentară... Copilul însă ştie că părinţii săi vor ca el să fie un băiat „bun” şi, de i-ea, că uneori el este „neascultător”. Printr-un proces de lărseţiune ci ajunge să cunoască ce aşteaptă părinţii de la el şi Rare. fi pf? se instpnâare cu propriul său comportament. De până acu, n, el nu are o conştiinţă clar dezvoltată şi nicio a ceea ce ar vrea să fie la maturitate. Totuşi, copilul punenţiiinf sr-npurilor, simţului responsabilităţii morale şi Jaşterii da sine care vor juca mai târziu un rol dominant; QnaliU; ţevi’s.i. În copilărie capacitatea de a gândi despre cum este, cum vrea să fie şi ce ar trebui să fie este numai n Sermene

De la şase la doisprezece ani

Simţul identităţii copilului, imaginea sa de sine şi extinderii eului sunt mult intensificate de intrarea în şcoală legii săi de clasă sunt sinceri şi brutali în ceea ce priveşte ciunile sau idiosincraziile sale. Ei îl numesc „ochelarist” sau san”. Asempnpa ponecip critice pot răni, dar ele ajută şi la st jdentiitaţisi fac ca simţul intern al individualităţii să fie Ş] 1

el ascuţit.

În curând copilul învaţă că ce-a ce se aşteaptă de la familipi pătă înartă Hiforit de standardele jjarentale. Sfat? dele tribale (ale tovarăşilor săi) de îmbrăcăminte şi de vorbire ceva nou. Un băiat poate învăţa curând să treacă rapid de la cutiile brutale şi obscene ale colegilor săi, la lumea mai poţi coasă a părinţilor săi, şi, cumva, să încorporeze ambele lumi propria sa fiinţă. Când copjijjjtjxă-Jn-şjjcipţnpta colegilor, ei tesjarea. realităţii”. Ei învaţă într-ad; spună: „Acum trebuie să fac asta. Acum trebuie să

fac aeed Acum trebuie să am grijă. Acum pot să fac ce-mi placeu. Aseni nea schimbări intensifică simţul eului.

Se ştie bine că copiii de această vârstă devin moralii şti şi Jgi Usţi. Regulile jocului trebuie urmate în mod rigid.

Regulile stabilite de părinţi sunt importante, dar regulileisti bilit. p de graip sunt. absolrut obligatorii. Copilul însă mi se romirig pp sitip n-a nu far + nr. morai independent. Simţul eului său est comod numai dacă el adaptează regulile externe, dacă se extini pe sine în cadrul grupului şi dezvoltă imaginea de îne să bun conformist, Copilul crede ru. Ira/erşjinare „că familia, rpjjm precum şi gffjp-l Hp… pd-tani-aw-4 fi4 p? intra-Ttro pitnini. Cu toawi poate simţi un conflict între părinţi şi prieteni, el este ferm loi acestor extensiuni distincte ale eului său. În această perioadă „ide tificarea” devine un important principiu al învăţării.

y în tot acest timp, viaţa. intelscluală a copil mlui’s, rdpzv primii ani de şcoală el e înclinat spre ghicitori şi jocuri de cuvin* şi ceva mai târziu spre coduri, criptograme şi cuvinte strai! Cunoaşterea obiectivă îl fascinează şi întrebarea „de ce?” e mereu pe buzele lui. Începe să simtă o nouă putere, un nou pect al individualităţii sale.

Aspectul 6: Ejjiia. factor raţional.

Este adevărat că din primele luni de viaţă copilul a fost pabil să rezolve probleme simple, dar abia acum el înţeleg deplin că are o capacitate raţională de a le stăpâni. Mai ÎjaM gândea, dar acum gândeşte despre gândire., n

Eul ca „factor raţional” coincide destul de bine cu defW freudiană a ego-ului. Pentru Freud ego este partea conştient j-sonalităţii, a cărei datorie este să găsească o soluţie pentru P ţiiernele croate de impulsuri (id), de mediul extern şi de inter-ţi ţiiernele croate de impulsuri (id), de mediul extern şi de interdicţiile puse de părinţi şi de societate (super ego) cuiva. Precum, n călăreţ, eul raţional încearcă să-şi aleagă drumul pentru a evita apcanele puse de aceşti trei „tirani”. Ego-ul. desigur, nu este îni ELE – leauna complet rat-orial-Adesea, este numai

„defensiv. Dat crii – să include inventer ea de scuze şi „raţionalizări”, pentru a meyfir – Jănira-XEigg. C’tului faţă de sine. Poate nega faptul că există obstacole şi poate inventa evaziuni şi strategii care constituie numai false soluţii pentru problemele vieţii.

Ad nle. n că ieşi? oarecum arbitrară datarea evoluţiei acestui aspect al individualităţii în cursul perioadei de la şase la doisprezece ani, dar o facem pentru că tocmai în această perioadă copiii încep să gândească reflexiv şi formal. Ei ştiu acum bine că eul Ceip im gânditxui şi această funcţie devine pentru ei esenţială şi centrală, ca şi toate celelalte aspecte ale individualităţii.

Adolescenţa

Erikson remarcă faptul că trăsătura principală în adolescenţă este căutarea reînnoită a identităţii de sine.21 Ne amintim 1* copi – lui de doi ani a şi trecut prin stadiul preliminar. Dar mai târziu el s-a pierdut pe sine, ca să spunem aşa, în loialitatea faţă de familia şi grupul său. În adolescenţă problema centrală a adolescentului devine „Cin, fsân* cu?”

Întrebarea centrală este „Sunt un copil sau un adult?” Părinţii nu îl pot ajuta. Uneori ei îl tratează pe tânăr ca pe un copil, alteori aşteaptă de la el să-şi asume responsabilităţi mature. Inconstanta, părinţilor poate fi cauza propriei ezitări. În timp ce tânărul păstrează multe atitudini specifice copilăriei, el este acum din punct de vedere fizic şi sexual destul de matur pentru a juca roluri adulte. Tinerii de optsprezece ani pot fi recrutaţi dar în majoritatea statelor nu pot vota. Sunt maturi sau nu? Anumite ritualuri, marcând tranziţia de la copilărie la maturitate, sunt fixate la vârsta de doisprezece sau treisprezece ani: confirmarea, Bar Mitzvah*, absolvirea şcolii elementare. Marchează într-adevăr aceste ritua – îi intrarea într-o vârstă a responsabilităţii? Adolescentului i se poate permite să conducă o maşină la paisprezece, şaisprezece sau

Ve-vi nota 11.

„Vezi nota 11.

— Ceremonie de iniţiere religioasă pentru băieţii evrei în vârstă de in ebraică termenul semnifică „fiul poruncii divine”. (Nota trad.)

optsprezece ani, în funcţie de locul său de rezidenţă. Cine pat J spune unde începe maturitatea? Adolescentul nu ştie acest lucru şi nici societatea.

despre sine a adolescentului depindg dei ceilalţi. şi caută popularitatea şi se teme de ostracizare. Parul său, gusturi]] sale muzicale, chiar şi rabla sa de maşină sunt conforme sşjşd. Adolescentul rareorj sfidpazfl obiceiurile

Imaginea de sine şi simţul identităţii la adolescent nu sâjyjH destul de ferme pentru a rezista.

Tânărul care are o maturizare fizică întârziată este nefericit printre cei de vârsta sa. Tânărul se poate chinui din cauza creşteri; lente a bărbii sale sau din cauza constituţiei sale slabe şi a bicepşilor nedezvoltaţi. Sora sa poate zăbovi cu o privire plină de regret asupra reclamelor pentru furou cu sutien. În acelaşi timp, nici unui adolescent nu-i place să audă un adult spunând „Vai, cât ai crescut!”

Binecunoscutul spirit de revoltă al adolescentului are o rela-l ţip importantă cu căutarea identităţii. Este încercarea sa finală” ™ a cuceri autonomia. Respingerea părinţilor, în întregime sau în parte poate fi un stadiu necesar, chiar dacă crud, în acest proces. Este pandantul adolescent al negativismului-scopilului.

Căutarea, identităţii este dezvăluită de modul în car, e mi ado-l diferita, măşti. Mai întâi el adoptă un mod de a vorbi, apoi altul, un stil de a-şi aranja părul şi apoi altul (totdeauna în cadrul diapazonului permis de grupul său). El imită un I erou, apoi pe altul. El caută încă o haină care să i se potrivească. I Ceea ce el doreşte într-adevăr nu este totuşi în întregime prezent – personalitatea sa adultă. Întrucât părinţii sunt de obicei – I ironici în legătură cu aceste experimente tânărul le încearcă cui tovarăşii săi şi mai ales cu sexul opus şi adesea prin telefon, al I cărui rob este. Adolescentul se află în căutarea asigurării că el poate atrage şi reţine şi că poate juca un rol acceptabil în prol

blema serioasă a găsirii unui partener. Însuşi faptul de a se înl drăgosti este un mod de a testa imaginea de sine a cuiva. Partel neni din prima dragoste vor sta de vorbă la nesfârşit, testându-S astfel persoana şi apoi pentru a vedea efectul. Ei se ceartă, se în paca, discută mereu, sondează viitorul şi se îmbrăţişează. În genej ral, se pare că preferă mai degrabă să vorbească decât să se îmbrăţişeze.

În acelaşi timp, conflictul legat de nevoile sexuale devin*! acut. Tânărul a şi învăţat interdicţiile stricte şi consideră că e difiş I s-a armonizeze dorinţele carnale cu convenţiile. El speră să şa se ască o cale spre identitatea care îi va da posibilitatea să îradin impulsuri contradictorii. Singurătatea, suferinţa, zbuciumul şi stJ-e sul adolescenţei (în cultura occidentală) sunt bine i-B

conflictele duc la sinucidere, mai des la religie, iar în tânărul poate găsi soluţii care vor fi durabile sau, dimpo – îi vor intensifica suferinţa.

pentru adolescent nuieleul problemei Hpntităţii pstă legprpa Qcueatii 3M11” nnni flit scop în viaţă. El ştie că viitorul trebuie TJrmeze un jaan, iar în această privinţă simţul identităţii capătă S dimensiune care lipsea total în copilărie. Adesea tânărul tintpştă° a suă1. Idealismul este o calitate frecventă şi plăcută. Multe Meăâuri adolescentine sunt atât de înalte încât le este rezervată cădere brutală. Poate după douăzeci de ani tânărul va descoperi a el are mai puţin talent decât credea, că nu-şi va lăsa pecetea în lume şi că propria căsnicie este mai puţin perfectă decât sperase. Reducerea imaginii de sine şi a aspiraţiilor la dimensiunile vieţii este o sarcină pentru anii săi adulţi.

Dar elementul important este că în adolescenţă scopurile de largă perspectivă şi îndepărtate adaugă o nouă dimensiune simţului identităţii. De aceea vom vorbi despre: Aspectul 7: Efortul personal c. purtal.*

Diverşi autori susţin că liantul care menţine viaţa este „orien-ţareaj. sau „intenţionalitatea” sa. Pentru a fi normal un adolescent şi în special un adult are nevoie de un obiectiv definitoriu, o perspectivă în care să spere. Nu e

necesar ca scopurile să fie fixate rigid, ci numai ca o temă centrală pentru efort să fie prezentă.22 Acest aspect important al eului nu este prezent în primii ani de viaţă. Copilul mic „doreşte”, bineînţeles, să fie pompier sau pilot când va creşte, dar în această perioadă nu există un e integrat. Plnn când tânărul nu începe să facă planuri, simţul eului rirjt sta compiat. Totodată, este adevărat că unii adolescenţi ajung la maturitate fără vreun simţ apreciabil al scopului. Când se bi-tâmplă astfel, putem spune că personalităţile lor sunt „oportuniste” şi imature. Simţul individualităţii este încă rudimentar.

William James a definit odată eul ca „un luptător pentru sco-Uuri”. El accentua aici aspectul general (efortul central) ăl individualităţii. Totuşi, James era conştient de aspectele suplimentare pe care le-am descris. Prin denumirile sale de eu „corporal”, „material” şi „spiritual”, James a anticipat actuala noastră analiză, mai detaliată, în termenii de simţ corporal, identitate de sine, respec* faţă de sine, imagine de sine, extensiune a eului şi „efort rentral.23

O în original propria te strivâng. (Nota trad.)

şi r – „Icdougall. The energie*, of men, London, Mothuen. 1932 Vezi – Buh lor, Der menschhehe Lebenslauf oh psyeliologisches P nblem, J pz-S. HirM, VY.U; rov. ed., Bonn, Hogrofo, 1939.

AV. James, Principles of psychology, New York, Holt, Rinehart and 1890, vol. I, cap. 10.

Proprium

Nu există oare un mod de a unifica aceste şapte aspecte ai individualităţii? Toate sunt stări oare ne privesc şi pe care i simţim. Eiecni-ţi în felul său este o regiune întinsă a perşgnaliţ). ingglic-ta în probipiinp importanţe, jăentru viaţa emoţională orga-nj* 7.au, a în riivirinliii Împrem-jucătuiesc eul, aşa cum este simţit şi cunoscut.

Pare astfel firesc să unim aceste aspecte (chiar dacă ele sunt fenomenologic diferite, adică trăite în mod diferit) sub un sing\jt nume. Să alegem termenul tproprm? g) De ce nu pur şi simplu ter. menui eu? Din două motive: Q5”

Majoritat & a autorilor, după ouam văzut, utilizează termenul eu sau ego numai pentru unul sau două din aspectele limitate pe care le-am tratat. Preferăm e de – numire mai proaspătă şi mai cuprinzătoare. (2) i Există o problemă filosofică care ţine de eu la care revenim acum, problema „cunosi catarului”. Întrucât acest aspect al individualităţii este, de asemenea, corect denumit eu, sugerăm utilizarea termenului propriu™ pentru a acoperi eul „ca obiect” al cunoaşterii şi trăirii. Suntem! conştienţi în mQ-d direct rip proprinm în timp ce niciodată” *! suntem direct conştienţi de „cunoscător”.

Înainte de a continua ou acest subiect, să explicăm de ce astei necesar să acordăm în teoria personalităţii un loc proprium-ailuil cu variatele sale aspecte. În mod sigur, un motiv este acela căi pl, i „t? îi snhipnti „H (simţită) a personalităţii este op, a pe care fiecărei o-jcunftaşte; ar fi o nebunie s-o neglijăm, aşa cum unii psil prefera s-o facă. Un alt motiv, foarte important, este ace … i rQ₂Pp/j. rf-nmenfiil oamenilor v „qria – a în mqrp măsură în „fumf: „t fautul d acă-ei-se-simt… implicaţi personal în cegg ce fac să-i în na implicaţi în sarcină Astfel, în discuţia noastră despre învăţare] din capitolul anterior, am văzut că învăţarea este mult mai eficienta când prezintă un interes personal pentru individ decât a când e impersonală.24 Şi multe experimente psihologice dovpde «j că nu numai învăţarea, ci şi aproape orice performanţă este codificată în funcţie de prezenţa sau absenţa implicării personale-l Această diferenţă apare în măsurarea atenţiei, judecăţii, memorie.

94 co poate face obiecţia că supraimplicarea eului este dăunătoare Pentru eficienţa învăţării, \cest lucru e adevărat: o implicare personala printensă poate submina (ca atunci când având trac pe scenă uităm 1 îndur” memorizate cu grijă). E necesar un echilibru astfel încât emoţiile care înţese implicarea să nu inunde mecanismul nervos integrator. Discuţii c’esacea st! problemă se găsesc în R.M. F ren eh, Goal, mechanisms and „” J grative field, în „Psychosom, Med.”, 1941, 3, 226 – 252. Vezi şi în M 3 teroi. Problem* ot performance qnalysis in the study of p &

rsonautţi, „Ann N.Y. Acad. Sci”, 1946, 46, Avt 7, pp. 653 – 678.

tivaţiei, nivelului de aspiraţie, a productivităţii şi în acţiunea Osaturilor de personalitate.25 r De aceea considerăm că conceptul de prsprium este nu numai stificfett, dar şi absolut indispensabil în teoria psihologică. J Este important de subliniat faptul că Groprium-ul nu pe.t. p, pemnpm conştient. Într-adevăr, reT7.văm r-i» g-ltJ.11 din experienţele %ui de care noi suntem complet conştienţi. Dar urmele acestor Jirienţe sunt efective chiar şi atunci când nu le observăm. În fortul central, de exemplu, „ne pierdem” în mod caracteristic, Şoarece suntem absorbiţi profund în ceea ce facem. Dar nu este mai puţin adevărat că interesul implicat personal joacă totuşi un rol persistent. Şi aşa cum am subliniat anterior, nu suntem permanent conştienţi de eul corporal, poate aproape deloc, până când durerea sau deprivarea senzorială nu ne forţează la o asemenea conştientizare. Totuşi, toate cele şapte funcţii, joacă un roi, un rol jinegrt-târî „funcţionarea” personalităţii, uneori în mod conştient, dar adeseori inconştient.

Problema cunoscătorului

Această problemă dificilă apare când întrebam „Cine este acest eu care cunoaşte eul meu corporal, care are o imagine despre mine însumi şi un simţ al identităţii durabil în timp, care ştie că dispun de eforturi centrale?” Eu ştiu toate aceste lucruri şi, mai mult, eu ştiu că eu ştiu aceste lucruri. Dar ci, ne este acest eu care dispune de o asemenea cunoaştere de perspectivă?

Nenumăraţi filosofi şi-au frământat minţile cu această problemă. Nu intră în intenţia noastră actuală să ne ocupăm de ea în detaliu. Ne mulţumim cu expunerea a doua concepţicontrarii.

Filosoful Immanuel Kant susţinea că nu avem niciodată expe-aeaia-eufoi eunas «ăixtr JjL-a Alaşi… mod în care avem experierita. <Ulid = QiiiECT (proprium). Eul cunoscător este un ego transcendental sau pur. Cunoscătorul sesizează, dar nu este el însuşi sesizat. Îi

atrezărim o clipă umbra, dar nimic mai mult.

Soluţia opusă, oferită de William James şi John Dewey, printre alţii, susţine că nu există... un cunoscător independent, separat. de – Droce. şi 11 cuno as ieri i. Fiecare moment al conştiinţei coincide Parual cu momentul precedent şi cunoscătorul este oarecum incas-trat în ceea ce se cunoaşte. Numai atunci când oprim procesul Afinai al cunoaşterii şi reflectăm asupra problemei, ne imaginăm la Problema există. Cunoscătorul nu este altceva decât organismul i

2> Cf. G.W. AII port, The ego în contemporary psychology, în „Psy-n°I. Rev.”, 1943, 50, 451 – 478.

Nu ne permitem aici să alegem între aceste două soluţii dintre altele care au fost oferite. – 6 Există, de exemplu, opinia susţine că eu’ castă n ftţă opnt. raiân – adrul personalităţii. El noastre, doreşte, se străduieşte, vrea. Eul este centrul energiei per serale. Această aşa-numită psihologie a eului ia forme variaţi dar poziţia generală este aceeaşi.27

Ea are meritul de a concentra atenţia, aşa cum am făcut-o’s; noi, asupra unităţii şi coerenţei care marchează funcţiile propale personalităţii şi de a le separa într-o oarecare măsură de echi, litoral extins al funcţiilor pur organice şi nerelevante pentru eg0 I

Ea prezintă totuşi un pericol serios din punct de vedere ştiini ţific. Dacă admitem eul ca o forţă separată care cunoaşte, vrea doreşte şi aşa mai departe, nu sunte-m oare în pericol de a cre îl o personalitate în veadrul personalităţii? Pare că postulăm, 1 omuleţ în piept”. Dacă întrebăm de ce Jim munceşte din greul nu explicăm nimic spunând că „eul său o doreşte”. Dacă întrebai»! de ce acest pacient din spital este deprimat, nu e util să spunem I că „eul are o imagine de sine greşită”. A spune că eul face cutare I s-au cutare lucru, doreşte cutare sau cutare lucru, vrea cutare sau I cutare lucru înseamnă a socoti rezolvate o serie de probleme difi-l cele. Psihologului nu-i place să fugă de răspundere trecând-o asuj prea unei forţe a eului.

Poziţia mea e aceea că în structura personalităţii, dacă e înţeleasă corect – incluzând desigur structura centrală –, vom găsii explicaţiile pe care le căutăm. Este imprudent să încredinţăml problemele noastre unui factor intern care conduce din umbră. I

În anumite scopuri filosofice poate fi justificat să privim eull ca pe o entitate continuă – poate dotată cu nemurire. Dar în psihologie e mai bine să evităm separarea netă a eului „ca factor de funcţionare a sistemelor centrale din cadrul personalităţii.

Sentimentele de inferioritate

Multe probleme importante din psihologia personalităţii pot S abordate numai pe (jalea simţului eului. Aşa-numitul complex de inferioritate este una din aceste probleme; conştiinţa, aua. – ” Pentru o discuţie mai completă asupra problemei vezi G.W. – lport, Becorning: basic constăerations (or a psychotogy oi personality, N Haven, Conn, Yale Univ. Press, 1955, pp. 36 – 62.

— 7 EI. P.A. Bertocci, The psycholog. cal seif, the ego, and persow lity, în „Psychol. Rev.”, 1945, 52, 91 – 99; J. Macmurray, The seif as age™ London, Faber & Faber, 1957; şi M.B. Arnold, J.A. G a’s s-o n, The hurr-a person: an approach to an inteqral theory of personality, New York, Rona 1954.

Adesea, fiecare suferim eşecuri. Realizările noastre nu coresund dorinţelor noastre. Performanţa noastră coboară mult sub

P spectul faţă de noi înşine şi tulbură propria noastră imagine de r-ne când acest lucru se întâmplă, în mod normal ne intensificăm eforturile sau ne schimbăm obiectivul şi încetăm de a ne mai face

— Totuşi, adeseori, când eşecurile revin şi au o semnificaţie personală, nu putem să le înlăturăm. Ele rămân ca amintiri latente şi obsedante. Şi astfel un sentiment adânc înrădăcinat al unui deficit ac noaip Hp/va) t, a şi pocite fi mereu agravat. Acest sentiment al deficitului se poate datora unor cauze diferite: slăbiciune fizică, înfăţişare neplăcută, impotenţă sexuală, neadaptare

socială (sărăcie, lipsă de educaţie, neîndemânare, vocabular sărac, putere de judecată înceată). Sau se poate datora unor stări ce ţin de lipsa de demnitate, vinovăţie şi păcat. Pe măsură ce eşecurile se înmulţesc complexul” se adânceşte. Dacă se doreşte o definiţie, putem spune că un complex de inferioritate este o tensiune puternică şi constantă care apare dintr-o atitudine emoţională oarecum morbidă faţă de deficitul personal resimţit.

Majoritatea oamenilor cunosc acest tip de disconfort. Un studiu arată că mai puţin de 12 % dintr-un grup de studenţi de colegiu mărturisesc că nu ştiu ce înseamnă să sufere din cauza unor sentimente chinuitoare de inferioritate. După cum rezultă din tabel, par să existe patru tipuri principale. În ansamblu, fetele par să fie într-o poziţie mai dezavantajoasă decât băieţii. Proporţia mai mare la fete reflectă fără îndoială dezavantajul pe care îl simit într-o „lume a bărbaţilor”. În acest eşantion din colegiu incidenţa mare a sentimentelor de inferioritate intelectuală se poate datora faptului că numărul de băieţi era cu mult mai mare decât cel de fete. În general, studenţii din colegiu, de ambele sexe, afirmă că viaţa unui bărbat este mai de dorit ca aceea a unei femei şi ei tind să atribuie calităţi mai favorabile sexului masculm.28. Astfel, se pare că şi în Statele Unite emanciparea femeii nu este completă.

Tipuri de sentimente de inferioritate

Băieţi Fete

243 120

Procenţuaj care indică sentimente perşi tenie de inferioritate

Fizic 39 50

Social 52 57

„Efectual 29 61

Moral 16 15

Niciunul 12 10

8, J.P. Mckee, A.C. Sherriffs, The diferenţial evaluation of ană females, în „J. Pers.”, 1957, 25, 356 – 371.

E inutil să spunem că sentimentele de inferioritate nu pot fi luate drept un indicator al inferiorităţii reale… Fetele – cuprinse i acest studiu erau selectate cu grijă; nu se putea considera pe baza nici unui test rezonabil că jumătate sau mai mult din ele au îmod real aptitudini fizice, sociale sau intelectuale inferioare, şi totuşi, faptele obiective nu par să creeze mari diferenţe. Boxerii] situat pe locul al doilea sau şahistul de pe lacul al doilea sau actorul de pe locul al doilea ar putea suferi de un sentiment adânc de inferioritate. Avem de-a face pur şi simplu cu un fenomen, grj, biectiv ce] rf> ţipp rip pii şi care se măsoară prin proporţia stabilită între succesul şi aspiraţiile cuiva într-o direcţie dată.

Pare sigur să afirmăm că mulţi din aceşti studenţi aflaţi acum în adolescenţa târzie au depăşit sentimentele anterioare de neadap, tare. Alte studii araită că în cursul adolescenţei timpurii majori-l tatea băieţilor mărturisesc o teamă obsedantă de inferioritate fizică. Statura mică, obezitatea, faţă cu coşuri constituie obstacole serioase în căutarea identităţii. Şi am putea să ne întrebăm dacă copiii mici, numai pentru că sunt mici nu încearcă un sentiment. născând de inferioritate fizică. Recunoaşterea unei slăbiciuni organice autentice şi imaginare a dus la prima formulare a „complexului de inferioritate” de către Alfred Adler în juriul anului 1912.29

Pentru scopurile noastre, ceea ce este în mod special important rezidă în calea prin care această rană cronică a stimei faţă de sine se dezvoltă uneori într-o trăsătură generalizată de personalitate. Un sentiment puternic al eşecului într-un domeniu al vieţii poate lăsa unei persoane un sentiment general de nesiguranţă şi lipsă de încredere.

Într-o cercetare s-a cerut subiecţilor să spună cât de satisfăcuţi erau de trăătui He lor fizice – par, ten, nas, dinţi etc.; de asemene», li s-a cerut să se refere la aptitudinile lor intelectuale şi artistice precum şi la trăsăturile morale. Ulterior, aceloraşi persoane li s-au aplicat teste de „siguranţă soţ cială” (are măsurau nivelul lor normal de încredere în sine. Corelaţia dintu1 sentimentele de

inferioritate şi nesiguranţa generală a fost în jur de O, 50

Alte studii arată că unii oameni tind în general să fie optimişti şi siguri de ei, chiar după un eşec, în timp ce alţii au o pă

„A. Adler, Organmirderwcrugkeit und ihre psychisehe tâoakmi.4 1912, trad. 1917, în „Nerv. &ment. Dis. Monogr. Series”, No 24. Şi H.L. Ansbacher, R.R. Ansbacher (Eds.), The individual loqy of Alfred Adler, New York, Basic Books, 1956.

30 S.M. Joura r d, P.F. S e e o r d, Bodv-calhexis când personalii? /, „Brit J. Psychol.”, 1955, 46, 130 – 138.

deprimata şi pesimista despre aptitudinea lor.31 Destul de! terasant este faptul că persoanele din prima categorie tind să ladă că cetăţeanul mediu poate influenţa mult sau cel puţin e y,» „oarecare” măsură orientările politice guvernamentale importante prin vot, scrisori şi aşa mai departe, în timp ce perdele care se simt inferioare şi nesigure consideră că cetăţeanul ţ-iiu are un efect mic sau niciunul asupra cursului evenimentele din cadrul unei organizări democratice.22 Aceste exemple jugtrează ce se înţelege printr-o trăsătură generalizată de personalitate (capitolele 14, 15). Sentimentele de inferioritate pot satura infri-Hnnea cuiva fată de viaţă în general.

$ompensarga-*Ce face cineva cu sentimente de inferioritate în afară de a suferi? Mult timp nu poate scăpa de ele, deoarece sunt înrădăcinate în propriaim. Se cere o formă susţinută de luptă şi această formă Adler a numit-o compensare.

Se pot distinge câteva tipuri. Acţiunea directă (compensarea în speţă) se produce când cel care suferă atacă în mod constant sursa unei inferiorităţi reale şi o înlătură. Când slăbiciunea originala nu este „înlăturată, ci transformată într-o sursă de forţă, vorbim de supiazamperisare. Legenda ne spune că Demostene s-a străduit atât de mult să-şi învingă bâlbâiala încât a devenit nu numai un vorbitor normal, ci şi un mare orator. Theodore Roose-veH, a cărui debilitate timpurie constituia o povară, s-a străduit să-şi reconstruiască fizicul şi a sfârşit

prin a-l supracompensa. A devenit vânător de lei şi Rough Rider* (nu numai un vânător de patârnichi şi un călăreţ obişnuit). Autodidactul plin de succes din America se poate să fi început ca un imigrant torturat de sentimente de inferioritate socială. Printr-o muncă grea el a compensat – şi poate a supracompensat – handicapul său.

Vorbim de maj. pp. nanp” pr-”? uh? tii „Hp când o persoană nu-şi poate înlătura handicapul, dar în schimb descoperă alte satisfacţii. Cocoşatul nu-şi poate corecta diformitatea dar poate deveni puterea din umbră a unui tron. O fată simplă îşi poate cultiva în mod compensatoriu farmecul şi inteligenţa, iar un tânăr neatletăe poate excela în studiile sale.

aprjţare sunt compensări

Pe ceilalţi. Adolescentul îşi poate ascunde nesiguranţa în spatele 8 l strângeri de mână exagerate. Lăudăroşeniaunui fanfaron

31 J Nuttin Tache, reussite et echec, Louvain, Editions universitaires, 1953

32 E. Do u van, W.M. W a 1 k e r, The sense of efectiveness în public „f/oirs, în „Psychol. Monogr.”, 1956, 70, no. 429.

— Persoană care călăreşte foarte mult, călăreţ foarte bun. Membru ai l.68\m.entului voluntar de cavalerie înfiinţat de Theodore Roosevelt în răz Ou! americano-spaniol. (Nota trad.)

poate ascunde o slăbiciune interioară. Bărbile, pantofii cu mare, manierele îndatoritoare pot masca sentimente de inferitate fizică sau socială.

este o formă de compensare care înşală rquit, pe sine decât pe ceilalţi. Un individ palid, neatletic „Mi7 e greaţă să aud de globulele roşii ale atleţilor. Globulele r nu trec niciodată prin creier”. Asemenea raţionalizări de tipy strugurilor acri sunt obişnuite la fel, ca şi cele de tipul dulce-a de şor. Un om cu faţă cadaverică se consolează ou gândul că acţl lucru îl face să arate distins „ca Savonarola sau Dante”. Raţiolnalizarea este sprijinită de mass-media. Persoane cu sentimen inferioritate intelectuală sau, socială

pot găsi o consolare, sau vizionând filme care descriu viciile Maltei societăţi, grosolani studenţilor din colegiu, nesăbuinţa „intelectualilor” şi superioritatea virtuţilor domestice şi a omului obişnuit.

Gândirea autistă conţine o compensare a irn-giripţi-i Putem reuşi în visele noastre cu ochii deschişi, Un anumit tânăr, perse] cutat de colegii săi mai viguroşi, se refugia în camera sa m şi după-amiază pentru a juca cele două jocuri favorite ale sala într-unul era învăţător şi administra pedepse corporale băieţilor robuşti. În celălalt era milionar şi completa cecuri substanţiale pentru favoriţii săi şi se întreţinea ou oaspeţi importanţi. Când compensarea autistă este avansată întâlnim personalitatea puternic introvertită, poate chiar „schizoidă” (o stare care e la limita schizofreniei anormale în care individul trăieşte aproape în întregim înşurubat în plasa propriilor fantezii).

Puţini oameni sunt feriţi de una sau mai multe din formele de compensare pe care le-am descris. Dar până când procesul nu e-e deprins1 şi adânc înrădăcinat, nu putem vorbi de compensare ca o trăsătură a personalităţii.

Conştiinţa

Conştiinţa, ca şi sentimentele de inferioritate, p o structurare, a câtorva stări „ala-eului – în special re sjp ce tul îi? de sine, imaginea de sine şi efortul central. O conştiinţă „bună” nu pare să aibă o configuraţie precisă. Când conştiinţa noastră este „liniştită” sau „la odihnă” continuăm să funcţionăm în felul nostru normal, bucurându-ne de un echilibru psihic şi moral calm.33 Dar o conştiinţă „rea” sau „ultragiată” ne sâcâie şi ne spune că oarecum am violat stilul nostru preferat de a fi. Atunci trebuie fie s-°

33 C.I. Jenkins, The significance of conscience, în „Ethics”, 261 – 270.

alvâm” Pr n raţionalizare, fie să ne pocăim şi să ne îndreptăm. Adisea contlinţa este întregită de un sentiment religios, dar une? nu evite! persoanele nereligioase au adesea conştiinţa acută. Într-adevăr, putem spune sigur că, exceptând câteva „personalităţi, jf: Cpate-i conştiinţa se

dezvoltă în mod normal la fiecare fiinţă lă. Ea este un indicator – ceva asemănător unui termometru are măsoară febra – care ne spune ca o activitate pe care o desfăşurăm scindează sau a scindat un aspect important al propriei imagini de sine.

Există două probleme centrale în psihologia conştiinţei: prima se referă la dezvoltarea acesteia; a doua – la structura sa la Trirsta. adultă. În general, putem considera conştiinţa în curs de votfare” clin perioada copilăriei ca fiind o conştiinţă care spune trebuie”, iar forma-matură, adultă a conştiinţei ca una care spune „ar trebui”, grormrb o numeşte pe prima „conştiinţa autoritara” şi pe cealaltă „conştiinţă umanistă”.34

Conştiinţa lui trebuie – singura pe care copilul o posedă – se dezvoltă în mod sigur pe baza restricţiilor şi prohibiţiilor parentale. La vârsta timpurie de optsprezece luni copilul devine temător şi frustrat când aude avertismentul părintesc „Nu! Nu!” Zaharniţa este „Nu!”. Televizorul este „Nu!” Murdăria este „Nu! Nu!” Unele forme de pedeapsă însoţesc adesea aceste cuvinte. Pe măsură ce limbajul se dezvoltă, copilul învaţă cuvântul „trebuie”. El trebuie să se spele pe faţă şi nu trebuie să traverseze singur strada. Aceste cuvinte sunt semne ale puterii părinteşti: ele anunţă recompensele şi pedepsele ce vor urma. Desigur, copilul nu ştie de ce trebuie sau de ce nu trebuie. (într-adevăr, motivele pentru „trebuie” şi „nu trebuie” sunt foarte complexe: în unele cazuri „trebuie” înseamnă „Ai să te arzi dacă te apropii prea tare de sobă” adică, natura te va pedepsi; în alte cazuri, „Eu, părintele tău te voi pedepsi pentru că mă superi”; uneori, „Oamenii din societate te vor pedepsi pentru cutare sau cutare comportament”; şi, în sfârşit, sancţiunea din spatele lui trebuie îi poate rămâne lui Dumnezeu, care te va pedepsi dacă furi sau dacă nu te supui Părinţilor tăi.)

— Atunci, copilul – cu mare greutate – învaţă supunerea. El este cel mai supus, desigur, când părintele se află de faţă; dar treptat el „interiorizează” vocea externă a autorităţii şi se comportă (destul de bine) chiar

atunci când e singur. Totuşi, cutia interzisă cu prăjituri reprezintă o ispită ani de zile – dacă mama oare veghează nu e prezentă.

— E Fromm, Man for himself, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1947 o expunere instructivă a stadiilor dezvoltării conştiinţei se află în F Peck c’t al., The psychology of character development, New York, Wily. 1960

143

Cam de la şase ani, moralitatea bazată pe cerinţe adulte vs. fixată ferm. Copilul devine un „ialiălja Află E & l „(Piaget). Actele – V-JM în întregime evaluate în termenii conformării sau îndepărtării e de la regulile stabilite. Deprinderea de a aştepta şi a se supuş regulilor este acum atât de bine generalizată încât chiar îi copilul (6 – 12 ani) se revoltă dacă acesta nu se desfăşoară form regulilor.

Se pare că nu e nicio îndoială că acest stadiu timpuriu ai conştiinţei se datorează, aşa cum argumentează Freuid, interiori] zării regulilor tribale şi parentale. Încălcarea lor produce anxitate şi vinovăţie chiar dacă o pedeapsă imediată nu e imin Pentru un copil nu e neobişnuit să caute o pedeapsă externă ce a făcut ceva rău, căci în acest fel speră să-şi restabilească echilibrul psihic şi moral. Şi adesea el se pedepseşte singur suferind mustrări ne conştiinţă şi făcând mici acte indirecte de reparare.

În adolescenţă tânărul suferă o nouă criză. Pe de o parte, el decide că majoritatea restricţiilor parentale sunt stupide. Se angajează în multe acte interzise – deşi poate să simtă încă o oarecare vină. În jur de paisprezece ani apar probleme de disciplină acasă şi la şcoală, deoarece tânărul vrea „să scape nepedepsit” pentru faptele sale antisociale; încă nu vrea să-şi plaseze armătura morală în interior; preferă conducători şi supraveghetori puternici care să-l ţină la respect, chiar dacă în acelaşi timp se revoltă.

Dar treptat, pe măsură ce imaginea de sine se dezvoltă, şi tânărul îşi elaborează un ideal, aspectele

negative ale conştiinţei care spune trebuie cedează unei conştiinţe complet diferite, care spune ar trebui. Spunem că este „complet diferită”, pentru că nu mai este susţinută de teama de pedeapsă, ci fuzionează cu structura pozitivă a efortului central. Tânărul care a ales o profesie ştie că trebuie să studieze pentru aceasta şi dacă nu reuşeşte aceşti lucru el îşi încalcă propriul stil de existenţă pe care l-a ales. Conştiinţa îşi deplasează treptat centrul de la deprinderi specifice: le supunere spre proprium. „Sentimentul” conştiinţei... că tp în «Turitate rareori tegajlile teama de pedeapsă, fie ea externă sau autoadministrată. Acesta este mai curând im sentiment, al

În perioada adultă, rămân mulţi „trebuie” dar aceştia izvorăsc acum dintr-o recunoaştere raţională a consecinţelor şi rareori mai sunt resimţiţi ca probleme de conştiinţă. Trebuie să respect regulile de circulaţie. Trebuie să repar instalaţia electrică. Nu trebuie să-i arăt ei adevăratele mele sentimente. Dar, pe de altă parte, ar trebui să votez. Ar trebui să scriu scrisoarea aceea. Ar trebui să studiez mai mult. Ar trebui să urmez binele aşa cum îl văd eu. Acestea sunt judecăţi personale de valoare. Nimeni nu mă va pedepsi dacă nu reuşesc să trăiesc conform stilului meu preferat

A susţine că mi-e teamă de viitoare mustrări de conştiinţă înteamnă a confunda un posibil rezultat cu simţul pozitiv al obligaţiei în ansamblu.35

Atunci, conştiinţa matură este un simţ al datoriei pentru a menţine imaginea de sine a cuiva într-o formă acceptabilă, pentru a continua liniile alese ale efortului central – pe scurt, pentru a construi (şi nu a distruge) stilul de a fi al cuiva. Conştiinţa devine un fel de autoorientare generică. Accentul s-a deplasat de la controlul tribal şi parental la controlul individual.36

Din păcate unele interpretări psihologice nu recunosc transformarea care se produce în mod normal de la trebuie la ar trebui. Unii autori susţin că „supraeul” unei persoane nu este nimic altceva decât un model pe viaţă al regulilor şi avertismentelor parentale şi tribale. Este

adevărat că unii adulţi suferă de o stagnare a dezvoltării morale. Ei continuă să sufere din cauza culpabilităţii infantile, a unor conflicte nerezolvate cu persoane autoritare (dip copilărie). Dar această patologie a conştiinţei – o suferinţă care nu este neobişnuită – nu modifică regulile care guvernează transformarea conştiinţei din cursul său normal de dezvoltare.

Concluzie şi rezumat ţ Acest capitol a fost dedicat simţului individualităţii, nu naturii sale. De aceea discuţia noastră este în primul rând de natură psihologică şi nu filosofică. Aşa cum spunea Moustakas, este mai uşor să smiti eul decât să-l defineşti.37 Definiţiile ultime le lăsăm pe seama filosofiei.

Totuşi, este un fapt psihologic acela că mintea omenească este capabilă să se privească pe sine ca pe un obiect în acelaşi mod în care priveşte obiectele din lumea externă. Ori de câte ori stările personale sunt, văzuţejca fiind „specifice mijim-IIS – îmi geţe R.re. zent. Am arătatcă” în „dlierâte „stă – atrâle” vieţii apar diferite aspecte ale conştiinţei de sine.38 Deşi cele şapte aspecte ale pro

35 EI. P.A. B e r t o e e i, A reinterpretation of moral ohligation, în «Phil. & phenomenol. Res.”, 1945, 6, 270 – 283; şi AII port, Becoming: basic consideration for a psychology of personality, pp. 68 – 74. Vezi nota 26.

36 Analiza prezentată aici este similară cu argumentarea mult mai completă a lui Îi. B e r g s-o n, în The sources of morality and religion, prima ta publicată în Franţa în 1932; Garden City, Doubleday, Anchor, 1954.

37 C.E. Moustakas (Ed.), The seif: explorations in personal growthr New York, Harper, 1956, cap. 1.

38 o reprezentare grafică utilă a acestei apariţii este oferită de T.K. Sar-°în Preface to a psychological – analysis of the seif, în „Psychol. Rev.”, 1952.

11 – 22. În parte stadiile descrise se suprapun cu ale mele, dar în parte Hnt diferite.

Structura şi dezvoltarea personalităţii – cd. 265

prin m-ului par să apară în stadii succesive de viaţă,

nu vreau. s spun că ele funcţionează separat. În experienţa noastră cotidiană unele sau chiar toate aspectele coexistă.

Să presupunem că vă aflaţi în faţa unui examen dificil şi critic. Fără îndoială că sunteţi conştient de ritmul rapid al pulsului şi de senzaţiile din stomacul dumneavoastră (em corporal); de asemenea, de semnificaţia examenului în raport cu trecutul şi viitorul dumneavoastră (identitatea eului); de implicarea dumneavoastră plină de mândrie (respectul faţă de sine); de ceea ce ar însemna succesul sau eşecul pentru familia dumneavoastră (extensiunea eului); de speranţele şi aspiraţiile dumneavoastră (imaginea de sine); de rolul dumneavoastră ca rezolvitor al problemelor de examen (factorul raţional); şi de semnificaţia întregii situaţii pentru scopurile dumneavoastră de perspectivă (efortul central). În viaţa reală, l fuziunea stărilor personale este o regulă. Şi dincolo de aceste stări trăite ale eului prindeţi licăriri indirecte ale eului dumneavoastră în calitate de „cunoscător”.

Problema cunoscătorului apare atunci când întrebăm „Cine e9 te eul care cunoaşte aceste funcţii ale eului?” Nu suntem numai conştienţi de ceea ce ne este propriu, dar suntem, de asemenea, < conştienţi că suntem conştienţi. Această problemă dificilă a dus la postularea unui factor special al eului (fie ca un cunoscător pur – un ego transcendental –, fie ca o combinaţie a celui care cunoaşte – doreşte – se străduieşte – vrea). Acest ultim punct de vedere pare să plaseze un factor coordonator conducător în cadrul personalităţii, un omuleţ în piept care trage sforile.

În ansamblu pare mai înţelept să privim funcţiile peraoanle ale dorinţei, strădaniei, voinţei ca fiind îmbinate cu structura personalităţii totale. Ele sunt resimţite ca semnificative pentru sine, dar nu sunt produse de un factor separat din cadrul personalităţii. În ceea ce priveşte cunoscătorul, fie că rezidă numai într-o inferenţă pe care o facem la un nivel înalt de complexitate, aşa cum susţin James, Dewey şi alţii, fie că este necesar să postulăm un cunoscător pur, un eu transcendental continuu, cum

susţine Kant, avem de-a face cu o problemă pe care nu am rezolvat-o.

Revenind la simţul eului, există două structuri familiare care au meritat atenţia noastră specială – sentimentele de inferioritate şi sentimentul conştiinţei. Aceste structuri includ, în proporţii variate, multe, poate toate, aspectele proprium-ului. Ele sunt condiţii subiective importante care afectează funcţionarea şi structurarea personalităţii.

În final, ne întoarcem la discuţia asupra principiilor îavăţăr» din capitolul anterior. Am argumentat că simţul eului este

În mod treptat. (Nu e inconsecvent să spunem, dacă cineva doreşte, că fiecare copil are o capacitate latentă înnăscută de a dezvolta un eu.) Deoarece eul este dobândit, trebuie aplicate legile învăţării. În mod specific, în primul an de viaţă, sau în primii doi ani – aşa cum am explicat anterior – principiile cvasimecaniciste explică apariţia individualităţii timpurii. Condiţionarea, întărirea, repetiţia sunt necesare în mod clar înainte ca micul copil găsi poată lega senzaţiile, experienţele corporale şi etichetele verbale (adică numele său) într-o Identitate de sine pe cale de apariţie. Această formă de învăţare „oportunistă” precede formele învăţării personale pe care le-am descris. Pe scurt, am argumentat că există o anumită discontinuitate în succesiunea învăţării. Principiile cvasimecaniciste explică apariţia proprium-ului; dar odată stabilit, proprium-ul devine sursa principală a învăţării ulterioare.

CAPITOLUL

Stratul inconştient”.

TEORIILE STRATURILOR «CONCEPŢIA LUI FREUD DESPRE INCONŞTIENT NEVROTICUL ŞI NORMALUL «MECANISMELE DE APĂRARE 9 REZUMAT

N.

u suntem niciodată conştienţi de ansamblul naturii noastre şi chiar nici de o mare parte din ea. În orice moment câmpul conştiinţei este extrem de îngust. Nu pare

să fie ceva mai mare decât vârful unui creion fără odihnă precipitându-se încolo şi încoace în marele edificiu al personalităţii, concentrat când în interior, cină în exterior.

Totuşi, dincolo de toate slăbiciunile sale, conştiinţa ne oferă singurul test sigur legat de existenţa şi identitatea noastră personală. Într-un moment ne gândim la vreun eveniment din copilărie; în momentul următor aveni o imagine a ceea ce se va întâmpla mâine; apoi imediat suntem conştienţi de un eveniment prezent. Simitul eului nostru, ca şi cunoaşterea noastră legată de lumea exterioară este în întregime dependent de această încrucişare a stărilor de conştiinţă.1

Dar deoarece câmpul conştiinţei este în orice moment atât de firav, nu avem altă alternativă decât să spunem că cea mai mare

1 Natura trecătoare şi nesigură a conştiinţei a făcut pe unii psihologi să-i nege vreun loc în ştiinţa psihologiei. Behaviorismul, pozitivismul, psihologia bazată pe „stimul şi răspuns” înclină să procedeze astfel. Şi totuşi metoda obiectivă preferată de aceşti psihologi depinde complet de mărturW propriei lor experienţe conştiente. La ce foloseşte, indicatoarelor, dacă ele nu sunt percepute şi interpretate conştient? Nu putem scăpa de faptul că cola ştiinţa joacă un fel de rol integrator în comportament.

te din ceea ce se întâmplă pe planul personalităţii noastre p tine într-un anumit fel unui strat inconştient.

Fluxul de suprafaţă al vieţilor noastre conştiente izvorăşte în „ra măsură din contururi ascunse şi din pârâiaşe care circulă sub în\spri [aţă. Impresii de care nu suntem conştienţi pot totuşi să-şi 6 se pecetea. Acest fapt poate fi demonstrat prin experiment. Kolers a cerut subiecţilor săi să privească la un ecran aparent Ql pe el era proiectată cu o lumină foarte slabă o figură geometrică. Era atât de slabă incit subiecţii nu erau conştienţi că priveau” la ceva. După această experienţă „albă”, subiecţilor li s-a rerut să rezolve o problemă a cărei soluţie includea utilizarea pestei figuri nepercepute. Subiecţii au reuşit să rezolve problema, deşi erau total

inconştienţi că utilizau impresia inconştientă (subliminală) pe care o primiseră anterior.2

Acest principiu este aplicat în aşa-numita reclamă subliminală. Se consideră că o imagine sau un mesaj tipărit slab care apare pe un ecran de cinematograf sau de televiziune au efecte inconştiente asupra cumpărătorului potenţial chiar dacă el nu ştie că a fost afectat. Faptul că în acest mod se poate provoca realmente impulsul de a cumpăra produsul este o problemă discutată. Dar asemenea indici nepercepuţi pot pune în mişcare un şir de idei, pot trezi un interes latent sau pot porni un lanţ de griji – şi niciodată nu vom şti noi înşine raportul cauzal.

Teoriile straturilor

Cum vom considera inconştientul atunci când acesta intră în structura personalităţii? Metafora nivelurilor sau a straturilor pare cea mai naturală. (în general, psihologii au predilecţie pentru expresii spaţiale în limbaj. Ei vorbesc de lărgimea emoţiei, întinderea atenţiei, câmp de forţă, bariere, o divizare a personalităţii; iar despre inconştient spun că este scufundat şi că e nevoie de o analiză „în profunzime pentru a ajunge la el.)

O teorie descrie straturi mergând dinspre exterior spre interior – ca la ceapă. Această teorie particulară (Lewin) nu este interesată atât de ceea ce este conştient şi inconştient cât de structuri totală a personalităţii.

Aşa cum arată figura 14, pentru Lewin, persoana este un domeniu diferenţiat, separat printr-o graniţă permeabilă de mediul 5 ây înconjurător extern. (Vezi şi figura 11, pagina 108.) în „contact „ireet cu mediul se află anumite sisteme perceptiv-motonii angat: P.A. Kolers, Subliminal stimulation in problem solving, în „Anner. Psychol.”, 1957, 70, 437 – 441.

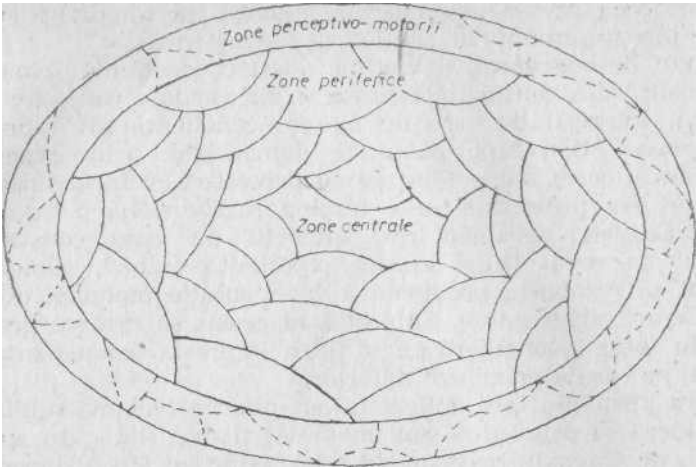

Figura 14. Concepţia tip „foi de ceapă” asupra structurii personalizat i

(după Lewin)

jate în perceperea stimulilor şi care acţionează direct asupra acestora. În majoritatea lor aceste sisteme sunt schimbătoare căci ele au nevoie de o adaptare rapidă la cerinţele mediului înconjurător I şi nu reflectă dispoziţiile mai durabile ale personalităţii, deşi sunt I afectate de acestea.

De la acest strat spre interior se află regiunile periferice ale 1 personalităţii interne. Ele sunt structurate mai ferm decât regiunea perceptiv-motorie, însă nu conţin sistemele centrale (personale), i Printre sistemele periferice putem include diferite deprinderi culturale – ca aptitudinea de a vorbi limba maternă. De obicei unj asemenea sistem acţionează fără un simţ al implicării eului – deşi, ocazional, desigur (de exemplu, dacă un invaidator ne-ar interzice să vorbim limba maternă), sistemul poate deveni central şi autoimplicat. Cu alte cuvinte, sistemele periferice pot deveni motivaţionale dacă sunt puse sub tensiune. Dar, de obicei, ele îşi urmează cursul fără conflict sau efort. Majoritatea deprinderilor noastre aparţin acestui grup.

Mai spre interior găsim regiunile mai centrale care reprezint motive şi interese mai profunde, sentimente durabile şi prejude (câţi. Aceste regiuni centrale

corespund conceptului nostru de pf° – I prin m. Nucleul regiunii interne personale este zona cea mai în timă, ouprinzând imaginile şi aspiraţiile noastre cele mai scumpej Lewin numeşte această regiune profund internă eu.

O trăsătură preţioasă a acestei reprezentări este faptul căţ ne] seama de unicitatea structurii. Nu există două structuri care să se j

Conştiinţa (momentul actual al conştiinţei)

r!

Subconştientulorientarea msotitoare, de ex cinesint ai.ee fac.

Preconştientul amintiri ce pot fi evocate

Inconştientul amintiri refulate şi inaccesibile

Figura 15. O reprezentare fundamentală a straturilor diferenţieze exact în acelaşi mod. Afară de aceasta, ea ţine seama de schimbarea care se produce cu timpul, şi chiar din moment în moment, în graniţele regiunilor. O presiune dată din mediu poate pune una sau mai multe regiuni (trăsături) sub tensiune şi astfel să producă o forţă dinamică unică. Pe scurt, reprezentarea ţine seama atât de structură, cât şi de flexibilitate – două din atributele esenţiale ale personalităţii.3

1 Alţi autori sunt mai direct interesaţi de separarea stratului conştient de cel inconştient şi preferă o imagine pe verticală celei concentrice. O concepţie tipică ar putea fi cea reprezentată în figura 15.

Această figură, îţi aduce în minte metafora familiară a icebergului Cea mai mare parte a structurii personalităţii este cufundată sub suprafaţă, este subliminală. Momentul prezent al conştiinţei este în vârf. Subconştientul este un strat care sprijină imediat vârfal. Totdeauna „ştim” cine suntem, ce facem, care este orientarea noastră fizică. Preconştientul este ceva mai departe de suprafaţă, dar conţine toate amintirile şi asociaţiile care vor apare în conştiinţă dacă sunt evocate. Stratul cel mai profund, inconştientul, nu este de obicei accesibil, dar în condiţii neobişnuite (în vise, în terapie) poate să devină conştient.

Există multe variante ale acestui plan de bază. Cea mai veche este cea a lui Platon. Acest filosof antic ne asigura că natura omului are trei părţi, fiecare ancorată într-o regiune corporală. Abdo

3 Pentru o expunere mai completă vezi K. L e w i n, Principles of topo-*>9 Kal psychology, New York, Mcgraw-Hill, 1936, pp. 166; şi Dynamic theory °f personality, New York, Mcgraw-Hill, 1935, cap. 7.

menul este centrul poftelor şi al dorinţelor; pieptul conţine's dania, curajul şi voinţa; capul este sediul Intelectual şi raţiunii, spus anterior că unele teorii moderne împart personalitate; aceleaşi trei componente: afectivitate, conaţie, cogniiie. Tţ această tribotomie particulară nu priveşte în mod direct prob; inconştientului.

Majoritatea teoriilor straturilor arată că stratul inconştier.; două funcţii. Este depozitul amintirilor; şi, de asemenea, o sursă de energie sau motivaţie neînţeleasă pe deplin de indi Am putea spune că, precum la o casă, subsolul conţine atât o i u-mulare de obiecte în depozit, cât şi un sistem de încălzire.

O trăsătură atrăgătoare a unor teorii ale straturilor este nuanţa lor evoluţionistă. Anatomiştii fac distincţie între „creierul vechi” şi „creierul nou”. Creierul vechi include talamusul şi tripol talamusul, care sunt, grosier vorbind, sediul emoţiilor. Creierul nou este cortexul cerebral, un factor de inhibiţie, control, inteligenţă. Un animal decorticat se va înfuria la cea mai mică provocare. Şi oamenii, de asemenea, dacă au o leziune corticală se comportă adesea în mod primitiv. Pare logic, atunci, să spunem că în fiecare din noi se află un „om cortical” şi un „om profund”. Lersch îl numeşte pe al doilea „baza endotimică” a existenţei şi pe primul „suprastructura personală”. Funcţiile vitale, vegetative, emoţionalei ale vieţii sunt „endotimiceu, în timp ce puterea de control ar; nii, a planificării, a deciziei rezidă în suprastructura mai puţin] stabilă. Aceeaşi distincţie fundamentală constituie miezul teoriei] expresiei personalităţii elaborată de Klages (scrisul, gestul, vecea şi altele), precum vom vedea în

capitolul 19.4

În special în Germania postbelică au fost propuse numeroase versiuni ale teoriei straturilor. Thomae se aseamănă cu Platon, distingând trei straturi: un ego impulsiv, care co: reflexe, instincte şi impulsuri; un ego propulsiv, care con-l ţine energie liberă şi aspiră la autorealizare; un ego prospectiv care planifică, prevede viitorul şi coordonează cele e euri inferioare cât poate de bine. Ultimul ego este un factor intermitent, şi este capabil numai parţial să controleze impulsul şi propulsia.5

O altă propunere – oarecum similară – pretinde cinci straturi: 1) un strat vital, prezent întreaga viaţă; 2) un strat

— O trecere în revistă interesantă a teoriilor germane despre stratificare se află în A.R. Gilbert, Recent German theories of stratification of vor sonality, în „J. Psychol.”, 1951, 31, 3 – 19. Vezi, ele asemenea, P. Lersebţ Der Aulbau des Charakters, ed. I, Leipzig, Barth, 1938.

5 H. Thomae, Personlichkeit: cine dynamische Interpretation, Bouvier, 1951.

veg şi nutritiv; 3) impulsuri şi instincte animale;

4) emoţii şi însuşiri specific umane; 5) stratul personal.6

O altă schemă măreşte numărul nivelurilor la şapte: vitalitate, impuls, senzaţie, sentiment, imaginaţie, înţelegere şi voinţă. Dar în acest caz nu există o ierarhie clară. Rolul fiecărui nivel este determinat de apropierea sau îndepărtarea sa de structura „nucleară” a personalităţii în dezvoltare.7

Un punct asupra căruia toate teoriile stratificării sunt de acord este acela că stratul contical, sau personal sau prospectiv – ori –, cum s-ar numi – nu reuşeşte întotdeauna să domine nivelurile inferioare. Există un conflict între acestea. Cum spune Sf. Pavel „Carnea se revoltă împotriva spiritului şi spiritul împotriva cărnii”. Mai ales în timp de război şi de criză socială, straturile inferioare, emoţionale, impulsive, arhaice, irup şi pun stăpânire pe controlul personalităţii, altfel echilibrată raţional şi moral – nen

observat în Germania hitleristă.

Deşi toate curentele de gândire sunt de acord asupra faptului într-un anumit sens straturile inconştiente tulbură conştientul şi chiar ocazionai pot să-l copleşească, există un punct foarte controversat pe care trebuie să-l ţinem minte.

I Această chestiune controversată este: Are stratul conştient (pe care Freud îl numeşte ego) o autonomie şi funcţie proprie sau totdeauna serveşte scopurile şi motivele care sunt profund întipărite în inconştient? Demult, Schopenhaeur spunea că intelectul nu poate acţiona prin el însuşi dacă voinţa (straturile inferioare

— asiunii şi dorinţei) este activă. Mai recent, Kempf s-a exprimat în acelaşi sens susţinând că sistemul nervos central este în esenţa slujitorul sistemului autonom (vegetativ şi emoţional) (vezi pagina 85).

Asemenea concepţii ca acestea (printre ele şi a lui Freud) pledea? a pentru prioritatea inconştientului. „Suprafaţa psihică” a vieţii este iluzorie, spun ei. Ea se datorează unei evoluţii târzii şi-i lipseşte stabilitatea şi forţa dinamică necesare pentru a transforma conţinuturile arhaice ale inconştientului în motive conştiente contemporane pe care „ego-ul prospectiv” să le aprobe. Omul bine îmbrăcat care locuieşte în casă nu prea cunoaşte şi nici nu e ca-Pabil să controleze cazanele subterane, conductele şi valvele care Menţin edificiul în care locuieşte.

Problema este centrală pentru teoria noastră. Întrebările sunt Pur şi simplu următoarele: Inconştientul (cu caracterul său prin

°E Rothacker, Dw Schichten der Pers & michkeit, Bonn, Bouvier,]948., r FA. Wellek Die Polantăt im Aufbau des Charaklers, Bern, A. Francke, 153

mitiv şi arhaic) sau stratul conştient domină structura şi fun 1; narea personalităţii? Dacă ambele sunt efective, în ce cond ţii în ce proporţie ia fiecare conducerea?

Concepţia lui Freud despre inconştient

De obicei se spune că Sigmund Freud „a descoperit inconşti Jentul”. De asemenea, că din acest motiv contribuţia sa în psiholojgie este cea mai mare de la Aristotel (care a formulat primul o I psihologie a vieţii mentale conştiente). Cu toate că afirmaţiile sunt prea extreme, ele sunt totuşi în mod fundamental juste. Freud a reuşit mai mult decât oricare alt autor în istorie să atragă atenţia asupra proceselor formative ascunse care adesea ne modelează personalitatea fără ştirea noastră. Datorită lui Freud, chiar şi omul de pe stradă ştie acum că adesea acţionăm din motive pe care nu le înţelegem şi că în noi se află sentimente care ne-ar surprinde dacă am şti că le avem.

După Freud, inconştientul, după cum am spus, îşi asumă datorie dublă. Pe de o parte, înmagazinează amintiri uitate sau rel primate care au căzut sau au fost aruncate – ca să zicem i şa – ca într-o groapa adâncă. Pe de altă parte, conţine un cazan de aburi al energiilor de bază, „un cazan în clocot” al impu1 urilor instinctive (în principal – impulsul sexual şi agresivitatea} Id-ul dinamic este sistemul originar al personalităţii din „care se diferenţiază alte sisteme.

Id-ul nu cunoaşte realitate externă. El este avid, operând. numai pentru satisfacerea instinctelor. De aceea operează – p „principiul plăcerii”. Pentru a evita durerea şi a obţine plăcerea! el are numai două instrumente: acţiunea reflexă şi procesul primar. Copilul nou-născut, în virtutea echipamentului său reflex, poate strănuta, clipi, suge, elimina în scopul satisfacerii id-uluib Procesul primar se referă la tendinţa de împlinire a dorinţelor pe-l care o observăm în visele şi imaginaţia noastră. Noi ne imagină™ satisfacerea id-ului în mod direct. Instinctele noastre ne fac să ne gândim (să halucinăm) la obiectele satisfacţiei dar nu pot facei nimic pentru a realiza o asemenea satisfacere, cu excepţia a ceel ce va face acţiunea reflexă.

De aceea, ego-ul apare timpuriu în viaţă, în scopul de a servij id-ul. El operează prin „principiul realităţii”, cu ajutorul procestl-% lui secundar. Funcţia ego-ului este de a

rezolva probleme, se gândi şi planifica, de a se proteja pe sine şi id-ul. Este un factor de execuţie, care mediază între instincte şi lumea externă. Sarcin3 sa este dificilă şi în mod frecvent el nu poate realiza adaptăridificile cerute. Din cauza frustraţiei şi a conflictului adesea ip6

anxietate. Anxietatea, dacă este prelungită şi nerezolvată, dă astere unei forme decomportament nevrotic. Anxietatea, spune tveud, este „alia şi omega nevrozei*. Nevroza (termen ce acoperă.

mare varietate de tulburări ale” personalităţii) se datorează simnluliii. fapt că ego-ul, împrumutând energia de la id şi îndeplinind ordinele impulsive ale acestuia, consideră că lumea externă este prea rezistentă pentru a fi manevrată. Subterfugiile care rezultă je aici sunt „nevrotice”.

Bietul ego este un sclav nu numai pentru cei doi tirani – impulsul id-ului şi realitatea externă –, dar, de asemenea, şi pentru ual treilea: superego. Acest tiran, conştiinţa şi ego-ul ideal al dividului, este un grup de deprinderi învăţate de la părinţi şi de la societate, care pretind individului să-şi îndeplinească sarcina orm regulilor prescrise ale jocului. Este o conştiinţă de tipul trebuie” (pagina 143).

Conceptul cheie în teoria psihanalitică a lui Freud este „procesul primar”.8 Id-ul are dorinţele sale. El refuză să fie socializat sau civilizat – şi totuşi societatea (prin părinţi) pretinde un comportament „corect”. A satisface id-ul şi a fi totuşi „corect” în mod rezonabil este sarcina „proceselor secundare”. Rezolvarea inteligentă a problemei ajută, dar nu poate reuşi fără ajutorul important al „reprimării”.

Reprimarea forţează o idee sau o amintire periculoasă să iasă din conştiinţă şi o împiedică să revină – cel puţin într-o formă necenzurată. Unele dorinţe ale id-ului (de exemplu, dragostea sexuală pentru părinte) sunt în mod atât de profund tabu încât nu îi permite niciodată o recunoaştere conştientă, nici chiar de

„Copil. Pe măsură ce socializarea continuă, superego

va veghea ca să se producă tot mai multe reprimări. În figura 16 se ţine seama de o „supapă de evacuare” prin care conţinutul reprimat al inconştientului poate să se strecoare – dacă este deghizat” şi deplasat în mod corespunzător. Visurile, de exemplu, dezvăluie adesea procesul primar în ciuda reprimărilor care operează în timpul perioadei de veghe. De asemenea, Lapsus linguae şi lapsus calarni trădează dorinţe sau animozităţi care sunt îngropate, dar nu moarte. O gazdă obosită şi nu prea binevoitoare spunea musafirilor ei care plecau: „Noapte bună, îmi pare răii că aţi venit”. Gândurile şi sentimentele ei ostile reprimate au ieşit la iveală.

8 T] G’lovor, The fulurc of „dynamic” psychology, în „Brit. J. med SXC”. r-i î/157,.30, 21 „— 229. Expunerile despre Freud sunt numeroase. Utile în special sunt C.S. Hali, A primar of Freudian psychology, Cleveland, 01 ld, 1954; st W Hoaly, A.F. Bronner, A.M. Bowers, The strue-l and incaninci oi psychoanalysis, New York, Knopf, 1930. Pentru a studia „Un Freud, este bine să se înceapă eu A generat introduction to psy-wfcahicisi ecl. rev., New York, Liveright, 1935 şi New introductory lectures mPK r-hoanaly\i-New York, Norton, 1933

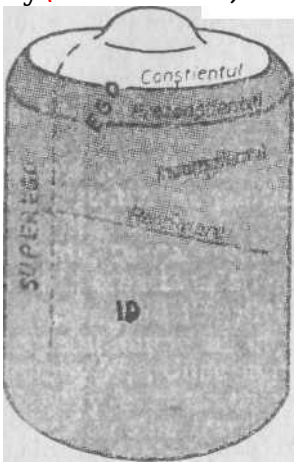

Figura 16. Structura personalităţii după Freud

Zona de contact cu Reprimarea este ca şi cum ai p într-un dulap un coş cu hârtii al şi ai închide uşa. Uneori flăcărik p2 sa se stingă de la sine, dar adesea pr J\ duc

pagube serioase.

Scopul psihanalizei este să permit* unui pacient să-şi întărească ego – lărgindu-i scopul. Revenind asupjJ gândurilor şi sentimentelor primei, dioase şi intruntindu-le, probit >-rels vieţii pot fi abordate în mod reali» fără constrângeri şi anxietăţi paralizantă care sunt produsul unor reprimări repetate. Strigătul de luptă al psihanali. zejj spune Freud, este „Acolo unde era i-M va fi ego-ul”.

Să privim mai îndeaproape: ermenii proces primar şi secund<M Făcând această alegere a terr tnilor, Freud şi-a trădat întreaga, despre natura umană. Ceea ce este instinctual, centrat orbeşte pe sine, cu cerinţe imediate, şi în general inconştient este primar. Ceea ce este raţional, controlat, adult este secundar. Desi-l gur, termenii au, de asemenea, o nuanţă nevinovată de”. împă cerinţa primară a sugarului pentru satisfacţie este mai timpuria decât toate construcţiile raţionale secundare. Dar Freud vrea sâj spună mai mult decât aceasta. Nici chiar un adult nu scap \ de prioritatea procesului primar în viaţa sa. Freud insistă asupra i ap-ltului că „ego-ul nu are o energie proprie”.9 El nu există până cindj energia nu este deviată de la id pentru a susţine procesele seenundare care constituie ego-ul.

Fără îndoială acesta este punctul discutabil al doctrinei freuj diene. Mulţi urmaşi regretă faptul că Freuid a susţinut această concepţie; alţii îl reinterpretează; alţii spun că a murit înainte de a-şi completa „psihologia ego-ului”. Mulţi psihanalişti se îndepărtează în mod radical de acest punct şi au elaborat o psihologă neofreudiană a eului.10

9 Vozi Hall, op. cit., p. 36.

10 De exemplu, D. Rapaport (Ed.), Organizatian and pathol thought, New York, Columbia Univ. Press, 1951, mai ales capitolele terl* de Rapaport şi H. Hartmann; E. E r i k s-o n, Identity and the Ufe cillA Monogr. no. 3 din „Psychological Issues”, New York. Int. Univ. Press, 1 şi E Kris, Fgo psi/choiogy and interpretation in psychbanalytic therepye „Psychoanal. Quart”, 1951, 20, 15 – 30.

Problema, după cum am spus, este de cea mai mare

importanţă pentru teoria personalităţii. Dacă privim toate achiziţiile unui adult (altruismul său, idealurile sale, gusturile sale mature şi conştiinţa sa de tip „ar trebui”) ca „secundare” sau, cum spunea Freud, ca „sublimări transparente” ale proceselor id-ului, dispunem de o concepţie biologică despre natura personalităţii adulte normale.

Imaginea lui Freud despre id ca ceva care „nu se schimbă niciodată” poate fi, şi a fost, viu contestată. La începuturile istoriei psihanalizei Jung s-a separat în mod viguros de Freud. Numai pentru că rădăcinile bolii se găsesc uneori în inconştient, nu e tresar, spune Jung, să se conchidă că regiunile mai adânci ale naturii umane conţin numai ceea ce este rău, murdar şi periculos. (Cineva a făcut remarca usturătoare că în explorarea inconştientului Freud coboară mai adânc, stă mai mult şi se întoarce mai murdar decât oricare alt psiholog.)

Pentru Jung inconştientul conţine mai mult decât impulsuri agresive şi sexuale încastrate în amintiri, declarate tabu şi respinse. El adăposteşte, de asemenea, „amintiri ale rasei” (arhetipuri) care sunt formele de gândire fundamentale pentru existenţa umană. Astfel, noţiunile de mamă, ordinea naturii, nemurire sunt categorii ale unei ordini umane universale şi par să zacă într-o formă latenta în inconştient. Probabil există impulsuri şi energii creatoare disponibile în inconştient şi aflate în rezervă. Mai mult, inconştientul conţine complementul personalităţii noastre de toate zilele, căci calităţile care se află acolo sunt reciproca naturii noastre obişnuite: o persoană puternic extroventită are probabil un inconştient introvertit.11

Astfel, se poate contesta descrierea făcută de Freud conţinutului inconştientului. Se poate, de asemenea, contesta prioritatea inconştientului în cursul vieţii. Freud spune că instinctele noastre pot forma ataşamente la noi obiecte (cathexes), dar rămân aceleaşi forţe instinctuale – înăbuşite, excitate – însă nu schimbate în mod fundamental. Imaginea lasă totuşi ego-ul fragil şi relativ

inconstant. Ea atribuie conştiinţei un rol pasiv şi secundar. Psihologia modernă a eului încearcă să corecteze tocmai această unilateralitate.

Punctul de discuţie, repetăm, este relativa importanţă a funcţiilor inconştiente şi conştiente în formarea şi menţinerea personalităţii. Orice altceva ar fi conştiinţa, ea este clar asociată cu nivelul cel mai înalt al activităţii metabolice din cortex. Nu ar fi apăru't, dacă nu ar fi avut de jucat un rol în economia vieţii

11 Pentru o expunore bună a teoriei lui Jung despre personalitate, inclusiv despre inconştient, vezi C.S. Hali, G. Lindzey, fheories of perso-ply, Nev, York, Wilov, 1957, cap. 3.

umane. În cel mai rău caz, ea asigură un domeniu reglator în care problemele ce nu pot fi rezolvate printr-o deprindere sau printr-un instinct inconştient primesc forţele în interacţiune (reflexia analiza, încercarea imaginativă şi decizia) care produc soluţia. Observăm că suntem mult mai conştienţi când există situaţii problematice cărora nu li se poate face faţă în mod automat.12

De o sută de ori m-am apropiat de uşa mea, am scos cheile din buzunar şi am intrat – fără să fiu conştient de succesiune. A o sută una oară mâna mea nu găseşte cheia şi nu pot să intru. Instantaneu sunt foarite conştient de problemă. Este portarul aproape? Unde este colegul meu de cameră? Pot să intru pe fereastră? Toate aceste încercări de soluţii îmi ţâşnesc în minte şi din această învălmăşeală conştientă apare o decizie pentru a rezolva problema.

Aşa cum arăta William James, conştiinţa pare să fi apărut pentru a regla un sistem nervos care s-a dezvoltat prea mult în partea superioară pentru a se r. egla singur.

Dar toată această reglare se află numai în serviciul unui id a cărui „structură nu se schimbă niciodată”? Pare foarte puţin probabil. Alegerile noastre conştiente lasă urme; ele construiesc o imagine de sine, formează o conştiinţă generică, construiesc sisteme noi de interese.

Ego-ul, format în acest mod, devine relativ autonom de id.

Ca şi alţi autori, am privit critic deprecierea de către Freud a rolului conştiinţei, dar există o urmă de adevăr în formularea S3 – mai ales când explică tendinţele nevrotice ale personalităţii, care adesea se datoresc unor motive inconştiente şi unor conflicte inconştiente.

Nevroticul şi normalul

Există unii autori care susţin că toţi suntem nevrotici, că nicio persoană nu e normală, că există numai grade de aoceptabilitate de către ceilalţi. Dacă îmi dirijez relaţiile astfel încât ceilalţi să nu mă evite sau să mă trimită la spital sau în închisoare, atunci se spune că sunt normal. Conform acestei concepţii, toţi au înclinaţii nevrotice, criminale sau chiar psihotice; toţi sunt puţin nebuni, deşi împotriva unora se pot ridica mai puţine obiecţii decât a altora.

12 Ei. R.M. Collier, Outline of a theory of (fonsciousness as a regu-y field: preliminări/ statement, în „J. Psychol.”, 1955, 40, 269 – 274.

Această concepţie este în acord cu poziţia freudiană, căci jrreud a simţit că psihanaliza oferea „întreaga bază” pentru ştiinţa psihologiei. El a simţit că formulările sale nu se limitează la „procesele morbide”, ci caracterizau întreaga viaţă mentală umană.13 Tocmai această poziţie o contestăm. Freud era un clinician care a lucrat ani şi ani de zile cu personalităţi tulburate. Intuiţiile sale sunt mai aplicabile acestor cazuri decât personalităţilor cu o fiziologie sănătoasă.

Spre deosebire de persoana normală, nevroticul nu e capabil să realizeze schimbul echilibrat cerut de o prietenie sănătoasă, de relaţii calme în muncă şi de fericirea casnică. În loc de echilibru constatăm «un dezechilibru forţat. Persoana nevrotică are pretenţii, este posesivă, geloasă şi autocompătimitoare, isterică şi acuzatoare; el (ea) poate manifesta simptome fizice („conversiune”): ulcere, eczeme, surditate funcţională, chiar paralizie. Deşi tulburările în viaţa amoroasă sunt adesea, poate totdeauna, implicate, există şi alte motive

puternice, dar neorientate, în structura ne ro-ticd: ură, teamă, resentiment. Afirmaţia cea mai adevărata şi cea mai generală despre nevroze pare să fie aceea că ele sunt o reflectare a unei centrări necontrolate asupra eului. Cineva a spus că nevroticul va face orice ca să fie iubit, cu excepţia faptului de a se face pe sine atrăgător.

Fără ajutor, niciun nevrotic nu înţelege pe deplin rădăcinile comportamentului său nefericit. Se poate întâmpla ca el să sufere datorită unui început prost în viaţă. Amintiri dure, impulsuri nedorite sunt reprimate şi îndepărtate din canalele integratoare ale creşterii. Deşi nu putem exclude posibilitatea ca anumite constituţii să fie în mod inerent „slabe” şi astfel să tindă să dezvolte manifestări isterice şi să fie lipsite de capacitate pentru o integrare fermă, este probabil adevărat că tendinţele nevrotice se datorează în principal unei igiene mentale sărace – unei educaţii greşite a copilului, unui eşec în a-şi confrunta nevoile, impulsurile şi ideile cu realitatea. Aici suntem de acord cu Freud.

Toţi am avut în viaţă momentele grele. Nu suntem oare de aceea, într-o oarecare măsură, nevortici? Poate, dar există totuşi o prăpastie adâncă între vieţile care sunt în ansamblu bine integrate şi echilibrate (în ciuda unor elemente nevrotice minore) şi vieţile care sunt dominate de conflicte posesive, coercitive, prost înţelese. Oamenii normali pot fi egoişti, anxioşi şi cu pretenţii. Nu calitatea unui act îi face să fie nevrotici. Distincţia rezidă mai curând în caracterul automat, coercitiv, disociat al conduitei nevrotice.

13 Vezi Hall, op. cit., p. 12, nota 8.

Distincţia între normal şi nevrotic nu depinde de faptul dacă ceva e le, bun sau rău, curat sau murdar, egoist sau generos, curajos sau fricos, vino\ sau virtuos, constructiv sau distructiv, implicând activitate sau indolenţă, aroţă sau meschinărie, ambiţie sau apatie, cruzime sau blândeţe, conformi „sau răzvrătire, succes sau eşec. Nu valoarea ataşată unui act şi niţi frecvenţă. sau raritatea sa determină faptul ca actul să fie normal sau

nevrotic. Faptul de un act este normal sau nevrotic depinde numai de natura constelaţiei op forţe care îl determină. Dacă aceste forţe... sunt de o aşa natură încât ele se termina repetarea automată a actului, indiferent de orice alte conside – raţii, atunci acel act este nevrotic şi forţele care îl determina sunt nevroto-gene. Aceasta este esenţa a ceea ce este psihopatologic în cooiportamen Ul urian14.

Astfel, o nevroză adevărată este dominată în mare măsură de inconştient. Actele inadecvate persistă „indiferent de „orice alte onsiiderente”. Actul are de obicei o calitate de autoapărare, ea în cazul unei mame exagerat de posesive care reuşeşte numai să-şi îndepărteze copiii. Persoana normală, dimpotrivă, de obicei îşi poate echilibra impulsurile şi se poate conforma tuturor criteriilor semnificative: adaptarea actului său la timp şi spaţiu adecvate, utilizarea unor mijloace adecvate, şi raportarea actului la standardele propriei sale conştiinţe şi la interesele altora.

Aceasta este o problemă foarte importantă pentru teoria noastră despre motivaţie. Un sistem nevrotic de motivaţie este orb, în mare măsură inconştient, automat şi fără legătură cu restul vieţii. Din aceste cauze el este de obicei auto-defensiv. Originile sale se află probabil în perioada timpurie a vieţii şi, deşi efectele sale se prelungesc în anii următori, el are o nuanţă infantilă. În opoziţie, motivaţia normală este flexibilă, în general conştienta şi „în acord cu vârsta”. Motivaţia normală rupe legăturile cu parioada timpurie a vieţii. Ea este „funcţional autonomă” (capitolul 10). Structura id-ului arhaic nu mai predomină.

O diagramă adoptată din Kubie (figura 17) reprezintă marea diferenţă care există între vieţile ordonate în general de planuri, scopuri şi intenţii conştiente (eul autonom) şi vieţile conduse în primul rând de constrângeri inconştiente şi formaţiuni nevrotice.

Diagrama atrage atenţia asupra prezenţei preconştientului la oamenii. Ea sugerează faptul că

această regiune a unor amintiri accesibile este importantă în special pentru creativitate. Creativitatea unei persoane normale depinde mai mult de cooperarea preconştientului decât în cazul nevroticilor, la care inconştientul se implică în mod mult mai coercitiv şi într-o proporţie mai mare.

Diagrama recunoaşte, de asemenea, o serie continuă de personalităţi, de la acelea aproape complet dominate de scopurile lor conştiente şi în contact continuu cu realitatea, la personalităţi cu o intuiţie şi o integrare mai reduse şi într-o măsură mai

14 „L. S. K u b i e, The neurotic process as the focus of physiological isychoanalytic re search, în „J. mont. Sci.”, 1958, 104, 518 – 536.

JH

Planificare intenţionaţi şi testarea realităţii

Creativitate şi imaginaţie nor/nald

Creativitatea h nevrotic

Oistonftjttea realităţi! Io persoana alienată

Conştient

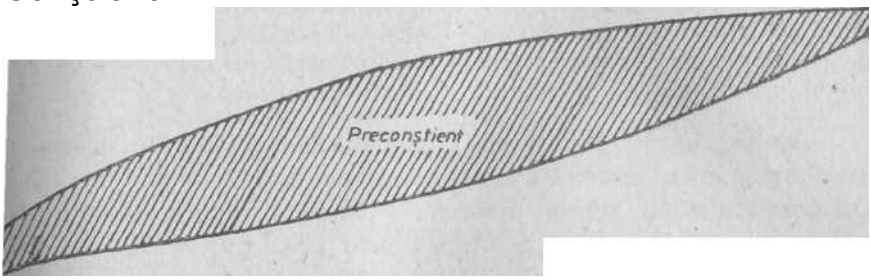

Inconştient

Dominarea conştientului

Oominareo oreconştientului

Oominareo inconştientului figura 17. Variaţia proporţiilor dominării conştientului şi inconştientului în cadrul personalităţii (adaptată după Kubie)

mare dominate atât de funcţiile preconştiente, cât şi de cele inconştiente, şi până la cazurile în mod clar anormale ale căror vieţi sunt controlate tot mai mult de sisteme disociate şi inconştiente.

Într-un sens această ipoteză a continuităţii stricte între normal şi anormal este acceptabilă. Un argument

puternic în favoarea sa este existenţa cazurilor limită. Există în mijlocul nostru nevrotici temperaţi, semipsihotici, paranoici la limită (personalităţi suspicioase) şi alţii. În mod descriptiv, putem spune că normalitatea – anormalitatea este o problemă de grad.

Dar acest continuum neîntrerupt este unul din simptome, nu unul din procese. Procesele care contribuie la normalitate şi anormalitate sunt foarte diferite. Să luăm un exemplu. A înfrunta lumea şi problemele sale este în sine un lucru sănătos deoarece produce o adaptare şi o stăpânire adecvată. A evada din lume este în sine un lucru periculos şi morbid. Evadarea extreţa A este întâlnită în cele mai severe forme de tulburare mentală, psihozele. Dar, veţi întreba, nu evadăm cu toţii într-o oarecare măsură? Da – şi, mai mult, putem să ne recreăm prin aceasta şi, eventual, să constatăm că visele noastre cu ochii deschişi sunt constructive. Dar asemenea rezultate inofensive şi folositoare pot apare numai dacă procesul dominant este înfruntarea. Lăsată în voia sa, evadata atrage după sine anormalitate. La psihotici (şi la unii nevrotici) acest proces predomină. Dimpotrivă, la persoana normală, confruntarea este procesul de control.

personalităţii – cd, 265

Murphy oferă o ilustrare simplă a problemei:

Dacă cineva împinge un scaun înapoi câţiva inci, pivotându-l pe pic of rele dinapoi şi îşi retrage mâna, scaunul va cădea în faţă pentru a-şi îi lua vechiul echilibru. Dar dacă îl lasă să treacă cu un milimetru dincolo cku” punct dat, atunci vechiul echilibru nu poate fi recâştigat. Scaunul cade înapoj pe podea, pentru a ajunge într-o poziţie complet nouă fără tendinţa ci reveni la cea veche15.

Acelaşi lucru este şi cu personalitatea. Când, de exemplu presiunea „evazionismului” ne împinge uşor înapoi, de obicei opunem rezistenţă acestei presiuni şi revenim în curând la un echilihru normal. Dar dacă presiunea este prea puternică cădem cu totul şi adoptăm un echilibru nou, deşi anormal, renunţând complet la lume

şi realitate.

Să enumerăm unele procese care în mod intrinsec contribuie la anormalitate şi normalitate:

Care contribuie la anormalitate evazionism (imaginaţie)

reprimare ineficientă (cu efecte secundare jenante)

autodecepţie dezintegrare (disociere)

Îngustarea ariei gândirii adaptări concrete impulsivitate necontrolată fixaţie la nivel juvenil la

Care contribuie la normalitate confruntare (încercarea reali. taţii)

reprimare eficientă (excluderea totală a impulsurilor şi gândurilor nedorite, vei pagina 166)

autointuiţie integrare (organizare progresivă)

abstracţie (aptitudinea de a gândi despre lucruri)

toleranţă la frustraţie autonomie adecvată vârstei şi experienţei

De ce denumim procesele din cea de-a doua enumerare procese „normale”? Cauza este pur şi simplu că aceste modalităţi de funcţionare, ca şi altele asemănătoare, produc o dezvoltare flexibilă, continuă în cadrul personalităţii. Procesele „anormale”, luate în sine, duc la un mod de existenţă rigid şi îngust şi la° oprire în procesul de individualizare şi devenire. Este adevărat

15 G. Murphy, Personality: a biosocial approach to origins and strul ture, New York, Harper, 1947, p. 85.

— Toate judecăţile privitoare la normalitate, sănătate fizică şi caentală, maturitate implică un standard valoric. Filosofii ne-ar Reveni că nu e uşor de dovedit, de exemplu, că confruntarea este mai bună” decât evadarea din realitate. Dar toţi par să fie de cord în general că aşa este. Revenim la problema criteriilor pen-trll personalitatea normală şi matură în capitolul 12.

Pentru a rezuma, Freud, cu toate meritele sale, a călcat graniţa dintre funcţionarea mentală nevrotică şi normală. A făcut acest lucru postulând (la toţi oamenii) un inconştient extre” ° de încărcat cu impulsuri antisociale şi cu reprimări. Forţa contrarie, ego-ul, este considerată în

mod esenţial ca slabă şi secundară (la toţi oamenii). Punctul meu de vedere este considerabil diferit, persoanele care sunt relativ sănătoase au un ego cu mult mai activ şi autonom decât admite Freud (deşi mulţi din urmaşii săi fac acum concesii în această problemă). Procesele normale de creştere şi devenire sunt, în principal, neglijate în teoriile lui Freud despre personalitate. Deşi urme ale trăsăturilor şi mecanismplo1” nevrotice se pot găsi la mulţi oameni sănătoşi, aceste elemente sunt minore în comparaţie cu ţesătura mai puternică a creşterii normale.

Mecanismele de apărare

Nu e necesar să acceptăm teoriile lui Freud despre motivaţie şi despre inconştient pentru a aprecia strălucita sa expunere asupra strategiilor de apărare pe care le utilizăm cu toţi „ooul păstrării respectului faţă de noi. Dragostea de sine şi mândria sunt universale în natura umană, chiar dacă la personalităţile mature nu sunt în mod necesar suverane. În fiecare zi suferim ameninţări grave la adresa respectului faţă de sine: ne simţim inferiori, vinovaţi, nesiguri, neiubiţi. Nu numai lucrurile mari, dar şi cele Mici ne fac rău: greşim la un examen, facem o gifă socială, ne îmbrăcăm nepotrivit pentru o ocazie. Ego-ul transpiră. Încercăm un disconfort, poate anxietate, şi ne grăbim să reparăm rana narcisistă.

Mecanismele de apărare ale ego-ului (termenul lui Freud) sunt stratageme viclene prin care încercăm să înşelăm disconfortul şi anxietatea. Aceste strategii autoprotectoare sunt obişnuite, dar în Nici un caz ele nu constituie întregul repertoriu de acţiuni adaptative ale persoanei normale. Adesea ea îşi înfruntă slăbiciunile Şi lipsurile şi purcede la a se lupta în mod realist cu ele. Ea înfruntă frontal vina, frica, gafele şi elaborează un mod de viaţă le ia în considerare în întregime şi în mod conştient şi face ele pietre de construcţie pentru un edificiu personal mai integrat. Opusul apărării este deci înfruntarea. Persoana nevrotică sapară mai mult şi înfruntă mai puţin. La personalitatea sănătods° predomină, de obicei,

înfruntarea.

Înainte de Freud, mulţi filosofi au fost preocupaţi de tendinţeU i umane de a evita sau de a întrumuseţa lipsurile – printre ei-au fost Hobbes, Nietzsche, Bentham – dar lui Freud îi revine merituj de a fi înscris pentru totdeauna acest capitol în ştiinţa psihologie;

Care e esenţa acestui motiv autoprotector răspândit? Filozofjj mai vechi aveau obiceiul să spună „Autoapărarea este cea mai veche lege a naturii” sau „Oricum am denumi tiranul conducător cui este factorul hotărâtor”. Pentru Freud este o problemă a ego-ului care se apără împotriva anxietăţii. Dintre psihologi Koffka vorbeşte despre „o forţă care propulsează ego-ul în sens ascendent”.16 McDougall consideră că în centrul fiecărei personalităţi se află un sentiment de respect pentru sine care joacă „cel mai puternic şi mai răspândit rol în viaţa superioară a omului”.”, Psihanaliştii vorbesc de „narcisism fundamental”. În capitolele anterioare am acordat un rol important „respectului pentru sine”, deşi am subliniat că el este numai unul din funcţiile centrale ale personalităţii.

Care sunt câteva din strategiile principale ale apărării egoului? Pe drept, Freud acordă primul loc reprimării.

Reprimarea. În mod frecvent individul împiedică manifestarea conştientă a dorinţelor şi gândurilor dezagreabile. „Tot ceea ce este contradictoriu în raport cu tendinţele dominante ale personalităţii conştiente, cu dorinţele, năzuinţele şi idealurile ei şi tot ceea ce ar tulbura buna părere pe care cineva doreşte s-o aibă despre sine poate fi reprimat” 18.

Reprimarea ocupă primul loc în enumerarea noastră pentru că toate celelalte mecanisme de apărare par să depindă de ea într-un fel sau altul. Dacă toate dorinţele, amintirile şi conflictele noastre ar fi pe deplin accesibile conştiinţei noastre, în mod normal ard folosi mai curând înfruntarea decât apărarea. Tocmai deoarece considerăm înfruntarea prea dificilă recurgem la reprimare. Şi când adevărata natură a conflictului nu mai este clar înţeleasă

suntem gata pentru noi strategii de autoînşelare.

Pentru a lua un exemplu, decanii şi preşedinţii de departamente din colegii sunt adesea uimiţi de numărul mare de studenţi deficitari din punctul de vedere al pregătirii uni

16 K. Koffka, Principles of Gestalt psychology, New York, Harcourt, Brace. 1935, pp. 670 fi.

17 W. McDougall, Energies of men, New York, Scribner, 1933, p 23 j

18 F. Alexander, The medical value of psychoanalysis, New York, Norton, 1932, p. 79.

versitare, care „uită” că au primit scrisori de avertizare în legătură cu munca lor din colegiu. Pentru ei ameninţarea eliminării din colegiu este neplăcută şi lucrul cel mai simplu de făcut este să reprime gândul ei. „Uitând” comod ameninţarea, studentul e liber să se distreze şi, de asemenea, să-şi reconstruiască respectul faţă de sine într-o varietate de mo – dalităţi minore. El îşi poate scuza eşecurile anterioare, blama instructorii şi raţionaliza lenea – până când realitatea tragică îl ajunge în final din urmă. Chiar dacă el nu a uitat cu adevărat avertismentul, cel puţin i-a redus importanţa şi s-a asigurat pe sine că acesta se datorează unei cauze care nu îi aparţine.

Negarea. Chiar dacă cineva nu uită în mod real o ameninţare, totuşi îi poate nega existenţa.19 Un exemplu obişnuit se produce după aflarea bruscă a unei catastrofe sau a unei pierderi ireparabile. E convenabil să spunem şi să credem, cel puţin pentru moment „Nu poate fi adevărat”.

Unui copil de trei ani i s-a spus că mama sa va mai avea un copil. Gelozia i s-a trezit şi copilul a spus: „Niciun copil” şi a repetat aceste cuvinte multe săptămâni. Când copilul s-a născut, el a continuat să-i omită prezenţa şi a ţinut-o cu cântecul său „Niciun copil, niciun copil”.

Să revenim la teoria reprimării. Uneori încercarea de a reprima este ineficientă, dar alteori reuşeşte. În nevroze ea este ineficientă căci provoacă un comportament forţat şi neînţeles. Dar există un alt tip de reprimare care este în

întregime benign, slujind bine funcţia normală a înfruntării. Zilnic suprimăm în mod deliberat mult material, îndepărtând ceea ce nu este folositor şi ceea ce nu se potriveşte cu stilul «de viaţă pe care l-am ales – şi nu suferim consecinţe negative.

Un experiment ilustrează acest fapt, Mcgranahan şi-a prevenit subiecţii că vor primi un şoc electric dacă spun numele unei culori într-un test asociativ verbal. Unei persoane care nu-şi putea inhiba tendinţa de a spune „verde” la cuvântul stimul „iarbă” i s-a transmis un şoc neplăcut. Experimentatorul, prin chiar natura instructajului său negativ, invita de fapt la un set mental pentru culoare, dar totodată cerea subiecţilor să reprime acest set. Majoritatea subiecţilor

19 A n n-a Freud, The ego and the mechanisms of defence, New York, Univ. Press, 1946, cap. 7.

nu au întâmpinat dificultăţi în îndeplinirea sarcinii. Ei au suprimat setul de culoare adoptând un set de nonculoare. Astfel, ei s-au putut regla să dea termeni supraordonaţi, sau sinonime, sau antonime. Adoptând un set mental sigur, ei au evitat setul periculos şi nedorit. L-au reprimat, şi reprimarea a fost spre binele lor.20 Ei au scăpat de şoc. Totuşi, alţii nu au putut suprima efectiv ideea interzisă de culoare, chiar dacă au fost pedepsiţi în mod repetat prin administrarea unui şoc neplăcut.

Atunci, reprimarea este procesul de excludere din conştiinţă, total sau parţial, a unei situaţii conflictuale. (Dacă procesul este deliberat, ca în acest experiment, vorbim de suprimare; dacă nu e deliberat, de reprimare). Suprimarea sau reprimarea este benignă atunci când serveşte interesele înfruntării prin înlăturarea unor impulsuri şi amintiri nesemnificative şi nedorite. Totuşi, uneori, după cum am văzut, înlăturarea nu este sănătoasă; impulsurile şi amintirile suprimate continuă să tulbure personalitatea. Coşul de hârtii aprins nu „p” poate fi pus în siguranţă într-un dulap şi apoi închisă uşa.21

Raţionalizarea. Termenul raţionalizare se aplică în sensul larg la orice formă de autoînşelare.22 Este o

absurditate a limbii engleze faptul că termenul semnifică opusul lui „raţional” sau „raţiune”. Raţiunea este capacitatea de a modela credinţa şi conduita cuiva în aşa fel încât să fie în acord cu cunoştinţele sale despre lume, iar dacă cunoştinţele sunt insuficiente, constă în capacitatea de a dobândi mai multe cunoştinţe referitoare la problema respectivă. Raţiunea adaptează impulsurile şi credinţele la lumea realităţii, raţionalizarea adaptează ideea cuiva despre realitate la impulsurile şi credinţele sale. Cum a spus cineva, raţiunea descoperă temeiuri reale, raţionalizarea temeiuri bune pentru ceea ce facem.

20 D.V. Mcgranahan, A criticai and experimental study of repression, în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1940, 35, 212 – 225. Vezi şi L. B e 1 m o n t, H.G. B i r e h, Re-individualizing the repression hypothesis, în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1951, 46, 226 – 235.

21 Deşi Freud însuşi a fost preocupat mult mai mult de reprimarea ineficientă şi nesănătoasă decât de cea benignă, el nu neagă posibilitatea ca dorinţele neplăcute să poată fi „în mod real distruse sau anulate”. Nu orice impuls persistă în inconştient. Vezi E. Jones, The life and work of Sigmund Freud, New York, Basic Books, 1957, III, 259.

22 Termenul a fost utilizat prima dată în 1908 de Ernest Jones, Rationalization in every-day life, în „J. abnorm. Psychol.”, 1908, 3, 161 – 169-Totuşi, procesul însuşi a fost recunoscut sub mai multe nume: născociri şi aberaţii (Bentham), ideologie (Mannheim), derivaţii (Pareto), ipocrizie (Le Dantec), mit, folclor, legende şi altele. Vezi G.W. A11 p o r t, Historical background of modern social psychology. În G. Lindzey (Ed.), Handbook of social psychology, Cambridge, Mass., Addison-Wesley, 1954, vol. I, cap!

Într-un experiment subiecţii au fost confruntaţi cu păreri puţin măgulitoare despre ei înşişi. O dată li s-a spus că un străin a emis o judecată severă despre ei, altă dată un prieten. Câţiva oameni au luat această informaţie în scris şi au meditat mult dacă nu ar trebui să-şi revizuiască

propriile lor judecăţi despre ei într-o direcţie mai modestă. Dar cel mai adesea ei şi-au salvat reputaţia prin raţionalizare. Străinul, au spus, „nu se pricepe să judece oamenii” sau „nici nu mă cunoaşte”. Prietenul a dat mai mult de furcă; dar unii au pretins că „el nu ar fi putut spune asta” sau „de fapt el a vrut să spună altceva”. După un timp, mulţi subiecţi şi-au deformat amintirile despre ceea ce a spus prietenul şi au raportat că judecata era mai favorabilă decât fusese în realitate23.

Raţionalizarea se întinde de la trivial la grandios. Din impuls sărim să justificăm faptele noastre rele. Cum spunea Emerson „neea ce numim păcat la alţii pentru r, n\ tp experiment”. Iritabilitatea sau lenea noastră suntem gaca să le punem pe seama căldurii sau a umezelii. Când copilul nostru sparge fereastra unui vecin minimalizăm fapta, numind-o o „prostie copilărească”. De nenumărate ori pe zi găsim căi de a apăra buna noastră părere despre noi şi despre familiile noastre

La un nivel mai complex construim închipuiri şi ideologii complicate. După Lotze, convingerile filosofice ale unui om sunt de cele mai multe ori o încercare de a justifica o concepţie fundamentală asupra lucrurilor, adoptată de timpuriu o dată pentru totdeauna în viaţă. Credinţa în inferioritatea înnăscută a negrilor este o raţionalizare comodă pentru albii al căror respect pentru sine şi avantaj economic depind de menţinerea negrilor „la locul lor”. Un istoric a mers atât de departe încât a spus că aproape toate scrierile trecutului în domeniul ştiinţelor sociale, politicii şi eticii”. pot fi date la o parte de generaţiile viitoare ca fiind, în special, raţionalizări”, 24

Dar această direcţie de gândire devine primejdioasă. A reduce întreaga teorie la raţionalizare înseamnă a tăia tuturor craca de sub picioare. Este teoria lui Darwin despre supravieţuirea celui mai apt o simplă raţionalizare a concurenţei economice îndârjite din secolul al nouăsprezecelea? Nu este psihologia freudiană nimic mai mult decât o raţionalizare a vieţii sale „decadente, fixată pe sex?” A fost accentul pus de Kant pe rolul raţiunii

numai o fugă comodă de lipsa sa de succes în viaţa emoţională şi activă? Se poate admite că gândirea este adesea tendenţioasă fără a conchide că ea nu are niciodată o validitate obiectivă. Raţiunea transcende raţionalizarea; funcţia sa este să distingă falsul de adevăr; şi dacă nu credem

23 O.J. H ar v e y, H.H. K e 1 le y, M.M. S h a p i r o, Reactions to unfa-vorable evaluations of seif made by other persons, în „J. Pers.”, 1957, 25, 393 – 411.

24 J.H. Robinson, The mină in the making, New York, Harper, 1921, P. 47.

acest lucru nu putem spera să elaborăm o ştiinţă a psihologiei t-Sau orice altceva... Raţionalizarea este desigur obişnuită cu gândirea umană dar rolul ei nu trebuie exagerat.

Proiecţia. Importantul mecanism de apărare al proiecţiei este un tip special de raţionalizare. Ea este în esenţă forma de auto-amăgire prin care se atribuie propriile gânduri, dorinţe şi defecte dezagreabile unei alte persoane. Dacă putem acuza pe... alţii sunt salvaţi „de la djureregjjig, a., ne acuza, pe noi înşine. Ne simţim oarecum virtuoşi şi liberi de păcat când vorbim comod despre propriile noastre defecte la alţii. Spun eu minciuni? Bine, uită-te la Tony Este un mincinos inveterat! Ichheiser a numit această formă particulară de proiecţie iffififfiffigb... luvttwfcui Mn Celălalt are impulsuri negative, la fel am şi eu; dar datorită proiecţiei văd numai paiul din ochiul lui – şi nu bag de seamă bârna dintr-al meu.25

Uneori, desigur, celălalt nu are nici măcar un pai – este în întregime inocent. Totuşi eu pot „vedea” eşecurile mele la el. Un exemplu extrem ar fi persoana psihotică care crede că toţi, cu excepţia lui, sunt nebuni. Un exemplu mai obişnuit este bârfa neîntemeiată care nu spune nimic adevărat despre victimă, ci o mul – ţime de lucrări despre conflictele interne ale clevetitorului.

În j2JC2 iăilă 222L2 lă2M22 iaifl nu atribuim propriile noastre stări mentale altora, ci mai curând le

atribuim motivele şi comportamentul care ar explica (sau ar completa) propria noastră suferinţă.26 Copilul timid crede că câinele, sau copilul vecin, sau chinezul care spală rufe, au planuri agresive împotriva lui. Paranoicul crede că ceilalţi completează distrugerea lui. Prin proiecţia complementară frica, vina sau grijile noastre primesc o „explicaţie”. Mă simt deprimat? Ei bine, e din cauză că ceilalţi oameni nu mă tratează corect.

Deplasarea este o formă specială de proiecţie. Un muncitor nemulţumit este foarte iritat de maistrul său, dar el nu poate nici să se răzbune, nici să înfrunte direct situaţia; şi atunci seara îşi varsă necazul asupra soţiei şi. copiilor săi. Umilinţele înmagazinate* pentru înfrângerea din primul război mondial, precum şi o mulţime de dezordini sociale şi conflicte personale a dus Germania nazistă la a face din evrei ţapi ispăşitori.

Este deosebit de interesant că lista de acuzaţii a lui Hitler împotriva evreilor conţinea chiar şi pe acelea de care el însuşi era vinovat (sete de putere, propagandă în favoarea războiului, perversiune sexuală). Prejudecata faţă de grupările minoritare, ia adesea forma acuzării evreilor, negrilor, politicienilor – aproape a

25 G. Ichheiser, Projection and the mote-beam mechanism, în „J. de – norm Soc. Psychol.”, 1947, 42, 131 – 133.

26 Cf. G.W. Allport, The nature of prejudice, Cambridge, Mass… Addison-Wesley, 1954, cap. 24.

oricărui grup – pentru frustraţiile din propria noastră viaţă. Pare mai uşor să-i acuzi pe ei, decât să descoperi şi să înfrunţi adevăratele

1 71

cauze”.

Fixaţie şi regresiune. Un mecanism de apărare destul ide frecvent constă în a evita asumarea vârstei adevărate. Nimeni nu aşteaptă mult de la un sugar, un copil sau un tânăr. Şi astfel copilul poate rămâne infantil, tânărul copilăros şi adultul adolescent’în privinţa comportamentului. Această urmă infantilă trădează o

încercare de a ocoli responsabilităţile adecvate vârstei respective.

În momente de criză unii oameni regresează. Soţia care consideră viaţa conjugală prea aspră se poate întoarce la mama sa. Soţul nu îndeajuns de matur etalează în faţa soţiei virtuţile mamei lui ca bucătăreasă, gospodină, consolatoare. Accesele de mânie la adult sunt în esenţă regresive.

Neurastenia (infirmitate obişnuită), de asemenea, poate fi o autoapărare regresivă. Dacă sunt bolnav nimeni nu poate aştepta de la mine să-mi înfrunt problemele ca un adult. Infirmitatea imaginară devine astfel o apărare sigură.

Formarea reacţiei. Formarea reacţiei este o formă suplimentară de apărare. Pentru a ascunde sursa conflictului faţă de alţii şi chiar faţă de sine însuşi, persoana poate pretinde în mod hotărât exact opusul a ceea ce simte. Nu îşi urăşte odrasla, ci o iubeşte pasionat; nu este temătoare, ci o psrsoană neînfricată şi aventuroasă. Îngâmfarea extremă poate reprezenta formarea unei reacţii pentru a ascunde impulsuri desfrânate. O mamă căreia îi displace copilul ei poate coectiv să-l sufoce cu devotamentul ei. „De obicei formarea unei reacţii este marcată de ostentaţie extravagantă – persoana protestsază prea mult – şi de constrângere”. 28

Sublimarea. În teoria freudiană procesul prin care impulsurile instinctuale reprimate se exprimă prin canale acceptabile din punct de vedere social şi personal este denumit sublimar”. Întrucât sexualitatea şi agresivitatea adesea nu pot fi exprimate direct, ele rămân ca „dorinţe inhibate” şi caută ieşiri prin substituire. Devenind soră medicală, o femeie îşi poate sublima dorinţa de maternitate; liderul unui club de băieţi poate să-şi sublimeze prin această activitate homosexualitatea reprimată; un chirurg îşi sublimează sadismul reprimat tăind oameni într-un mod aprobat social. Poetul consideră că el poate „mesteca şi suge versuri frumoase” în loc de sânul mamei. Psihanaliza spune că asemenea interese uite

sunt „substituiri transparente” pentru dorinţele adevărate (dar inconştiente) pe care individul le găzduieşte.

17 Ibid. cap. 21.

28 Ha 1, 1, Lindzey, op. cit., p. 50. Nota 11, supra.

Deşi pot exista cazuri rare (nevrotice) care se potrivesc cu Q asemenea formulare, doctrina sublimării merge cu implicaţiile pre departe. Ea implică faptul că toate dorinţele noastre mature nu sân nimic mai mult decât un „paravan” pentru dorinţele instinctual reprimate. Procesul primar rămâne mai presus de orice, structuri id-ului nu se schimbă niciodată şi ceea ce considerăm ca o persoană matură socializată este ceva mai mult decât un lup îmbrăcat y blană de oaie. În capitolele 9 şi 10 voi pleda mai departe împotriva acestei imagini false a motivaţiei adulte.29

Compensarea. Conceptul de compensare, pe care l-am discutat mai înainte, este adieri an şi freudian. Totuşi, el coincide parţial cu prezenta discuţie despre mecanismele de apărare. Compensarea este o măsură de neutralizare luată împotriva sentimentelor de inferioritate ale unei persoane. Totuşi, unele compensări fac parte clar din categoria înfruntării. Demostene orator, Roosevelt cavalerist, imigrantul care devine milionar sunt toate exemple de corn-pensare prin înfruntare. Tânărul neatletic care substituie creierul muşchilor manifestă, de asemenea, înfruntare mai curând decât apărare. Dar multe compensări sunt cazuri veritabile de apăr an a ego-ului. Visele în stare de veghe, fanfaronada şi lăudăroşenia, raţionalizările de tip struguri acri şi lămâie dulce, infirmitatea neurastenică pot fi considerate corect atât compensări, cât şi exemple de apărare a ego-ului.

Rezumat

Există modalităţi variate de a concepa structura personalităţii în straturi sau niveluri. Această abordare a fost la modă în special în teoriile germane postbelice. Majoritatea teoriilor despre straturi, dar nu toate, postulează un nivel mai puţin stabil al conştiinţei şi controlului conştient, diferite niveluri intermediare; (de

examplu, sub – sau preconştientul) şi un strat inconştient considerat ca fiind sediul forţelor vitale instinctuale, ca şi al amintirilor îngropate şi neadmisibile.

29 Pentru o analiză mai detailată a conceptului de sublimare vezi G.W. A11 p o r t, Personality: a psychological interpretation, New York, Holt. Rinehart and Winston, 1937, p. 185. Ca răspuns la această critică SappenfieW argumentează că concepţia lui Freud despre sexualitate poate fi larg interpretată pentru a acoperi toate exemplele de cathexis pozitiv (satisfacerea persoanei ca întreg) şi că în acest sens toate formele de motivaţie adultă sân sublimări autentice. B.R. Sappenfield, Personality dynamics, New York; Knopf, 1954, pp. 356 – 362. Este o problemă serioasă dacă concepţia lui despre sexualitate poate fi extinsă cu justeţe atât de mult.

Cea mai faimoasă dintre teoriile straturilor este cea a lui x include nu numai o teorie a structurii personalităţii şi ci şi o teorie a motivaţiei extrem de influentă. Doctrina sa se oferă ca un sistem psihologic fundamental pentru toţi teoreticienii personalităţii. Este chiar mai îndrăzneaţă, căci ea atestă o concepţie filosofică cutezătoare despre natura omului.

Critica teoriei lui Freud este îndreptată în principal împotriva imaginii ego-ului relativ pasiv. Viaţa conştientă a unei persoane, susţine el, nu are energie proprie; prin natura ei este un slujitor al id-ului. Mulţi psihanalişti s-au îndepărtat de la acest accent unilateral şi au introdus o „psihologie a ego-ului”. De asemenea, este o problemă serioasă dacă inconştientul e încărcat atât de exclusiv, precum îl descrie Freud, cu impulsuri antisociale şi gânduri distructive.

În general, teoria freudiană pare să corespundă cel mai bine cu anumite tipuri de tulburări nevrotice, dar nu corespunde ca formulă pentru personalitatea sănătoasă. Pentru a stabili acest punct am considerat necesar să arătăm că normalitatea şi anormalitatea nu sunt guvernate de aceleaşi procese de dezvoltare. Deşi există o continuitate a simptomelor între normal şi anormal, există

o discontinuitate între mecanismele de echilibrare şi dezechilibrare. La persoanele normale mecanismele de echilibrare sunt predominante; la cele nevrotice şi psihotice, nu.

Freud ne-a oferit o analiză utilă a mecanismelor, de apărare a ego-ului: reprimare, negare, raţionalizare, proiecţie, deplasare, fixaţie, regresie şi formarea reacţiei. Aceste concepte sunt valoroase în înţelegerea strategiilor noastre de ocrotire a respectului pentru sine. Pentru a accepta şi utiliza aceste ajutoare nu avem nevoie să subscriem la întreaga dogmă freudiană privind structura şi motivaţia. Sublimarea este un concept cu o valoare îndoielnică.

Mecanismele de apărare a ego-ului sunt prezente la toate personalităţile. Când ele sunt dominante, avem de-a face cu o viaţă grav tulburată. Persoanele normale le utilizează mai puţin şi adesea le corectează manifestările prin intuiţie personală şi umor.

CAPITOLUL

Cultura, situaţie, rol

„CULTURA BEALĂ” ŞI „CONCEPTUL DE CULTURĂ” «CULTURĂ ŞI PERSONALITATE» ACULTURAŢIA COPILULUI e PERSONALITATEA DE BAZA e SITUAŢIA «ROLUL» SCHIMBAREA SOCIALA CATASTROFICĂ «STRUCTURA INDIVIDUALA ŞI STRUCTURA COLECTIVA» REZUMAT

1 oară lumea admite faptul că cultura este foarte importantă în formarea personalităţii. Un aborigen australian.nu ar putea avea o personalitate identică du cea a unui om de afaceri ame-” >trican. Un vienez nu seamănă cu un vietnamez şi ambii nu seamănă cu un veneţian. Ar putea cineva confunda un african cu un ajrikaner*? Chiar şi diferenţele din cadrul subcult’urilor determină; mari diferenţe în ceea ce priveşte personalitatea. Un fermier american puritan are puţine asemănări cu un beatnik dintr-un cartier artistic. Un culegător de bumbac negru este diferit de un profesor negru. Personalitatea unei stele de cinematograf şi cea a unei învă—ţătoare, sunt rareori

asemănătoare.

Influenţa culturii este atât de indiscutabilă, încât unii autori o consideră ca fiind factorul cel mai important. Citim multe afirmaţii cu acest conţinut: „În afara vieţii socioculturale există organisme sau ego-uri psihobiologice dar nu persoane”. „Factorul. aculturaţiei face din organismul uman o persoană”. „Personalitatea nu poate fi extrasă din cadrul ei (cultural) decât printr-un gen

Cetăţean alb sud-aârican de origine olandeză, vorbitor al limbii kaans, dialect al limbii olandeze vorbit în Republica Africa de Sud. trad.).

ap chirurgifi-jgarg, va jicidejpacientul” i la pagina 36 am văzut că ţăip de definiţie consideră personalitatea drept „latura subiectivă a culturii”. Aceste afirmaţii culturaliste entuziaste sunt merituoase, deşi ni se par excesiv de zeloase.

„Cultura reală” şi „Conceptul de cultură”.

Este esenţial să observăm o distincţie trasată de Linton2. Cultura reală este flexibilă. Deşi prescrie limite pentru comportamentul personal şi linii mari de orientare pentru personalitatea în dezvoltare, ea permite un grad mare de libertate. Fiecare persoană născută în America, de exemplu, vorbeşte limba engleză, dar sunt permise o mulţime de accente şi grade de îndemânare. În majoritatea societăţilor fiecare bărbat şi femeie este îmbrăcat în public, deşi este permisă libertatea de alegere personală a veşmintelor. În unele ţari fiecare copil este obligat să urmeze şcoala pentru o perioadă minimă de timp, deşi el o poate continua cu mult peste această perioadă. Atunci, există în mod electiv o răspândire largă a unei conduite acceptabile în cadrul tiparului cultural. Rezultatul este, „aşadar, crearea numai a unor asemănări largi şi aproximative între diferiţii membri ai aceleiaşi culturi.

Conceptul de cultură nu acordă atenţie seriei de conduite acceptabile. El ne spune numai ce este obişnuit, comun, adică, modal, practic. Spunem că cultura germană este eficientă tehnologic (dar în realitate mulţi indivizi germani nu sunt). Cultura Navaho, spunem noi, crede în

vrăjitorie (dar internsitatea credinţei variază de la persoană la persoană, iar unii pot fi complet lipsiţi de o asemenea credinţă). Spunem că America preţuieşte democraţia (dar o mulţime de practici sunt nedemocratice). Pe scurt, orice „concept de cultură” este o suprasimplificare. El dă esenţa unui model, dar în realitate nu fiecare personalitate corespunde modelului.

Această distincţie are o mare importanţă. Istoricul, antropologul, sociologul vor pune accentul în mod legitim pe conceptul se cultură. Interesul lor nu e legat de soarta unui individ singular. pe ei îi interesează sistemul culturii ca atare. În timp ce oamenii e «a se şi mor, o societate sau o cultură merge înainte. Pentru supravieţuirea unui sistem sociocultural individul particular nu este important. Şi totuşi pentru psiholog individul este important în Primul rând. Conceptul abstract de cultură pare îndepărtat şi chiar

1 Aceste enunţuri pot fi urmărite în S.S. S-ar g e n t, M.W. S în i t h ted), Culture and personality, New York, Viking Fund, 1949, pp. 17, 41 f.

2 R. Linton, The cultural background of personality, New York, Apple-Con-Century-Crofts, 1945, p. 46.

Înşelător din punctul de vedere al psihologului. Niciun indiv; nu este imaginea în oglindă a modelului cultural mediu. Noi sjJ tem modelaţi de cultura reală şi nu de imaginea distilată despji cultură a antropologului. A aplica această imagine direct oameni lor înseamnă a falsifica diversitatea personalităţii constatată între singură cultură.

Este1 adevărat că pentru unele societăţi conceptul de cultură e mai aproape de cultura reală decât în alte societăţi. Aşa-raumiteie societăţi primitive, de exemplu, pun, accentul pe solidaritatea tri! bală, uniformitatea comportamentului şi supunerea strictă fată de formele culturale în mai mare măsură decât o fac societăţile de tradiţie occidentală. În modelul occidental accentul este pus pe individualitate. Distribuim copiilor locuri separate la şcoală (şi nu o bancă colectivă); le dăm farfurii şi căni

individuale la masă, haine diferite, paturi separate. Dorim ca ei să devină diferiţi de alţii – dar nu prea diferiţi... În acest caz special o trăsătură modală a conceptului de cultură occidentală (care preţuieşte individualitatea) se leagă strâns de libertatea culturală reală existentă. De asemenea, în societăţile primitive rigide, conceptul de cultură şi cultura reală nu sunt prea îndepărtate una de cealaltă. Totuşi, este adevărat că „cultura” pe care etnologii o descriu este aproape invariabil o suprasimplificare a faptelor – justificabilă pentru anumite scopuri, dar care induce în eroare, în măsura în care priveşte studiul personalităţii individuale.

Cultură şi personalitate

Cultura modelează personalitatea mai ales pentru că oferi, soluţii gata elaborate, pretestate pentru multe din problemele Jte-viaţă. E greu de presupus ca un copil să inventeze pe baza propriei sale experienţe de viaţă o limbă sau o schemă de tratament medical; el nu ar putea elabora o ştiinţă, o etică sau o religw cuprinzătoare. El trebuie să se bazeze pe experienţa rasei sale, Cultura îi oferă soluţii depozitate – nu totdeaun, a exacte, dar cel puţin disponibile. Cultura are un răspuns (uneori numai făcut la repezeală) pentru fiicare întrebare care poate fi pusă. Ea este un proiect preelaborat de viaţă.

De exemplu, să luăm acele evenimente care se produc prea rar pentru ca individul să beneficieze de ele dintr-o experienţă personală. El se căsătoreşte în mod obişnuit numai o dată în viaţ-Formula pentru căsătorie (şi impunerea monogamiei) sunt pregătite pentru el. Certificatul de căsătorie, autorităţile care pot înde; plini ceremonia, chiar şi cele mai mici amănunte ale etichetei nunţii sunt stabilite. E adevărat că în cultura reală el are oarecare ştiinţ I

libertate de alegere, dar numai în cadrul cultural permis. Un alt cinplu: majoritatea oamenilor văd o eclipsă totală de soare cam dată în viaţă. Cultura le determină modul în care vor considera l respectiv cu o orientare superstiţioasă sau cu una tifica.

În parte cultura este un set de invenţii care au apărut în diferite părţi ale lumii (sau la subgrupe de populaţii) pamtru a: aCC viaţa eficientă şi inteligibilă pentru muritorii cate luptă cu aceleaşi probleme fundamentale ale vieţii: naştere, creştere, nloarte, aspiraţia pentru sănătate, bunăstare şi semnificaţie. Soluţiile trec de la o generaţie la alta.

Nu ar fi prea exact să spunem că o cultură este numai un set de invenţii destinate nevoilor individuale. Desigur, ea îndeplineşte această funcţie, indicându-ne, de exemplu, cuini să satisfacem (fără a intra în conflict cu semenii noştri) nevoile de hrană, excreţie, căsătorie, relaţii de asociere cu ceilalţi. Ea relevă cum să manevrăm nevoia noastră de recreere şi de respect pentru sine, şi durerea noastră pentru o pierdere ireparabilă. Dar cu timpul cultura devine şi un „mod de viaţă”. Ajungem să iubim practicile şi valorile şi interpretările pe care le-am învăţat din cultura noastră. Dorum (şi avem nevoie de) modul Hopi, modul italian sau modul american de viaţă. La început cultura este un instrument care ne instruieşte şi ne satisface necesităţile. Treptat ea devine o valoare ne iar dragostea şi (credinţa pentru cultura noastră constituie un prim motiv autonom a cărui forţă o simţim cel mai adânc când suntem lipsiţi de sprijinul cultural3. Ajungem să ne spunem nouă înşine. „Acesta este singurul mod în care pot trăi f. Astfel, cultura noastră, cel puţin acele trăsături pe care le „interiorizăm”, poate deveni motivaţională în viaţa noastră.

Desigur, nu vrem să spunem că fiecare trăsătură a fiecărei culturi ajunge să fie iubită de membrii săi. Multe practici rămân deprinderi periferice pentru persoană, avându-şi sediul nu în straturile centrale, ci în cele exterioare ale personalităţii (pagina 150). Poate că e vorba numai de propriul nostru concept de cultură pe care îl avem în minte când spunem că ne place modul Hopi, modul italian sau modul american de viaţă.

În termenii culturii reale, ceea ce pare să se întâmple este %>tul că individul, conform temperamentului şi

simţului eului său, alege din „seria tolerabilă” permisă de propria cultură trăsăturile care se potrivesc cel mai bitne cu propriul său stil de viaţă. El

*>aţe, desigur, să considere că aproape toate trăsăturile i se potri

3 Capitolul 10 dezvoltă teoria autonomiei funcţionale. Vezi, de asemenea, „orothy Lee, Are basic needs ultimate? În C. Kluckhohn, H.A. Mur-a D i d l N

y, ay, D.M. Schneider, Personality în nature, society and culture, New York, Knopf, 1953, cap. 20.

dacă este aşa, el devine un conformist perfect, o copie ade – vărată a modelului. Mulţi oameni, pe de altă parte, deviază la practică şi în gândire de la modelele culturale şi se conformează numai în limitele necesare. Desigur, unii sunt total neadaptaţi şi rabeli. Majoritatea dintre noi ne aflăm Snjtre extreme.

Este interesant de amintit că Mahatma Gandhi a susţinut multe valori culturale hinduse şi le-a predat cu credinţă. Printre acestea era visul independenţei Indiei, pietatea tradiţională, autodisciplina prin yoga, industria casnică şi altele. Dar s-a opus energic culturii indiene în ceea ce priveşte fastul costisitor şi sistemul castelor.

Aculturaţia copilului

Nou-născutul uman nu ar putea supravieţui dacă el ar depinde de instinctele şi aptitudinile sale. El este dependent, în mai mare măsură decât orice alt tip de organism, de bunăvoinţa şi ajutorul altora. Un pui de maimuţă se poate agăţa tenace de mama sa neglijentă în timp ce aceasta sare din arbore în arbore. Dacă puiul atârnă destul de mult timp de ea, el poate primi atenţia de care are nevoie. Dar nou-născutul uman nu poate nici măcar să se agaţe.

Deoarece copilul mic are puţine resurse înnăscute pentru su/ pravieţuire, el este, spre deosebire de alte organisme, un prizonier complet dependent de cultura sa. Mama execută practicile culturale în interesul nevoilor copilului. Situaţia din familie, limba pe care o învaţă, şcoala, practicile economice şi prescripţiile pentru hrană,

somn, excreţie – toate impun exigenţe culturale. E adevărat, copilul creşte „din interior” (nu există altă modalitate de a creşte), dar modelele pentru învăţare îi sunt toate exterioare. El începe de timpuriu să înveţe valorile culturii sale. Multe dintre ele sunt predate în mod repetat – acasă, la biserică, la şcoală, în ziare, în reviste ilustrate, la radio şi televiziune. Niciun copil nu poate scăpa de moştenirea comună. O valoare culturală este un mod de viaţă considerat dezirabil de majoritatea membrilor unei societăţi.

Este important de observat că adaptarea modelelor culturale se produce în principal în primii ani de viaţă. Individualizarea şi revolta apar ulterior. Revers propune să considerăm procesul de aculturaţie ca producându-se în trei stadii: 1) adoptarea modelului cultural, 2) reacţia împotriva modelului, 3) o încorporare a odelului revizuit ca un atribut de primă calitate a personalităţii ature.4 Putem ilustra aceste stadii referinidu-ne la un model culcai familiar – scrisul:

Un copil de şase ani va copia laborios litere sau cifre cât poate de exact din manual sau după modelul de pe tablă al învăţătorului. Producţia sa grafică nu are în mod virtual individualitate. Foile scrise de pe băncile din clasă sunt aproape toate asemănătoare. Copiii sunt, în ceea ce priveşte scrisul, prizonierii culturii lor. Spre pubertate începe să apară adevărata individualitate în scris. De acum copilul a luat în stăpânire formele culturale; ele îi sunt o a doua natură. El începe să-şi ia libertate faţă de ele (totdeauna în cadrul unor limite). Forma literelor, înclinaţia, înfloriturile îi sunt proprii… Uneori, scrisul îi devine negativist în raport cu cultura, aţi, n-gând o iluziibilitaite desăvârşită. Nu e nevoie ca toate aceste experimentări să fie conştiente, dar ele violează clar modelul cultural originar. În sfârşit, stilul grafic se stabilizează şi apoi se produce ceea ce Revers numeşte un „model cultural revi-l zuit” – adaptat individualităţii persoanei. Scrisul este numai un exemplu al compromisului dintre supunerea culturală şi integritatea

individuală la care ajungem cu toţii.

Aceleaşi stadii sunt observate virtual în toate domeniile vieţii. Oricine cunoaşte „realismul moral” rigid al copilului între aproximativ cinci şi zece ani. Fiecare poveste trebuie – spusă în acelaşi mod „corect”; fiecare joc trebuie jucat conform regulilor; conştiinţa tribală (de tip „trebuie”) domneşte suverană. Fiecare cunoaşte, de asemenea, spiritul de revoltă al adolescenţilor în raport cu obiceiurile părinteşti şi sociale. Adolescentul începe să pună sub semnul întrebării, printre alte lucruri, religia transmisă cultural, deşi la o vârstă mai mică o acceptase ca pe ceva ultim. Găsirea propriei identităţi individuale este mai importantă decât conformarea la tradiţie. În final, la maturitate, există de obicei o îmbinare reuşită a elementului tradiţional şi a celui personal, a culturii şi a imaginii de sine.5

Am vorbit ca şi cum cultura ar fi o succesiune uniformă de influenţe ce acţionează la fel asupra tuturor membrilor unui grup. O asemenea imagine este falsă, căci chiar în cadrul unor comutaţi strâns unite influenţa poate varia. La şcoală tu vei avea un învăţător, eu un altul; tu vei citi o carte, eu o carte diferită.

W. J Revers, Vorbilder personlichen Werdens, Sinnbilder menschli (! len Seins, în „Jahrb. f. Psychol. u. Psychother.”, 1955, 1, 26 – 36., 5 Aceste stadii sunt descrise pentru sentimentul religios în G.W. Al-l\? rt, The individual and his religion, New York, Macmillan, 1950, cap. 2

Structura şi dezvoltarea personalităţii – cd. 265

Chiar copiii din aceeaşi familie sunt supuşi unor aşteptări şi trata, mente diferite. Pentru fiu sunt evidenţiate unele aspecte ale cultul râi, pentru fiică se dă importanţă altor aspecte. Copiii mari, mijloci; şi mici, datorită poziţiei lor în constelaţia familială, primesc în fluenţe sociale diferite.6 Influenţa culturii reale nu este monolitică. ea este selectivă în funcţie de persoana de care se loveşte şi de condiţiile care prevalează.

Totuşi, copiii învaţă cultura lor (definită astfel încât

să tine seama de variabilitatea „reală” care se produce). Şi într-o socie, tate dată ei învaţă aproximativ aceleaşi modalităţi culturale (dar niciodată exact aceleaşi). Cum le învaţă, aceasta este o problemă extrem de subtilă. Fiecare din principiile pe care le-am examinat I în capitolul 5 este semnificativ pentru acest proces. Totuşi, anumite principii (de exemplu, identificarea) au fost indicate în mod special ca fiind metode prin care se produce aculturaţia relativ uniformă a copiilor într-o societate dată.

Personalitatea de bază

Un călător a făcut următoarea observaţie. Părăsind Statele Unite, cu un vas american, a constatat că printre pasageri se aflau mulţi copii. Copiii se plimbau peste tot; ei aveau liber acces pe navă şi nimănui nu-l păsa. Stând într-un şezlong pe punte, putea foarte bine să găsească un copil străin urcându-se pe pătura sa. Într-un port străin călătorul a trecut pe un vapor britanic. Ajungând pe puntea noului vas a întâlnit o indicaţie vizibilă: „Interzis accesul clinilor şi copiilor în acest salon”. Pe acest vapor copiii erau supravegheaţi, controlaţi şi, din punctul de vedere al americanilor, reprimaţi.

Acest mic fragment de practică culturală, adăugat altora de acelaşi gen, duce la generalizarea faptului că America are o cultură „centrată pe copil”, în timp ce Marea Britanie nu. Britanicii1 6 Cf. R. S t a g ne r, Psychology of personality, rev. ed.; New York, Mcgraw Hill, 1948, cap. 18 şi 19; şi W. Toman, Family constellations as o basic personality determinant, în „J. indiv. Psychol.”, 1959, 15, 199 – 211.

În acest capitol nu facem o distincţie precisă între influenţa culturală 5 cea socială, nici între sistemele culturale şi sistemele sociale. O analiză mai detailată ar trebui să ia în considerare această distincţie. Sistemul cultulw conţine practici şi valori tradiţionale care afectează persoanele, în timp ce interacţiunea persoanei cu ceilalţi în îndeplinirea acestor valori creează sisteme sociale. Astfel, religia tradiţională este un fapt al sistemului cultural, 1 timp ce interacţiunea dintre preoţi şi

credincioşi într-o parohie dată comp1 un sistem social. Al treilea sistem, personalitatea, este – analitic, distinct ambele, deşi în nenumărate puncte există o intersecţie a celor trei sister» Cf. I. P ar s-o n’s, E.A. S h i 1 s (Eds.), Toward a generat theory of act-o> Cambridge, Mass., Harvard Univ. Press, 1951, pp. 22 f.

spun adesea că americanii îşi lasă nesupravegheaţi copiii, că le neglijează manierele şi că îi răsfaţă. Americanii pot să spună că britanicul îşi educă copiii să fie prea reticenţi, inhibaţi şi conştienţi de poziţia lor socială.

Fără a argumenta în favoarea vreuneia din cele două practici culturale, subliniem faptul că o presiune continuă din direcţia unui model cultural trebuie să afecteze în mod inevitabil cursul dezvoltării personalităţii şi să ducă la anumite trăsături care sunt fundamentale şi comune la majoritatea membrilor unei culturi. Când individul în creştere ajunge la maturitate, probabil (într-o anumită măsură) va avea o personalitate care va reflecta „caracterul naţional”.

Tipul personalităţii de bază este definit de Kardiner ca „acea configuraţie a personalităţii care este împărtăşită de majoritatea membrilor societăţii ca rezultat al experienţelor timpurii pe care ei le au în comun”.7 Concepţia admite că:

a. tradiţia culturală determină lecţiile pe care părinţii le vor preda copilului şi modul în care lecţiile sunt predate;

b. culturi diferite au moduri diferite de formare a copilului – şi lecţii diferite de predare;

c. experienţa timpurie a copilului exercită un efect de durată asupra personalităţii sale; şi d. experienţe similare vor tinde să producă personalităţi similare în cadrul culturii.

Concepţia implică un ciclu care continuă din generaţie în generaţie într-un sens circular fără sfârşit. Cultura prescrie scopurile şi metoda formării copilului (în eeneral): această formare timpurie modelează în cadrul culturii un tip de personalitate de bază (în Jleral) şi adulţii întăresc

Bbontinuă tradiţia Cultu Tradiţie Educaţii uniformă, râla pe care o consideră cult-râla° copiilor

— mună şi corespunzătoare general).

I Logica este sănătoasă? i ne ajută să înţelegem de personalităţile boşima\f-rsonafitatea de

Mui şi omului de afaceri sunt diferite. De Figura 18. Ciclul cultură-personalitate

7 A. Kardiner, The psychological frontiers of society, New York, Univ. Press, 1945, pp. VI-VIII.

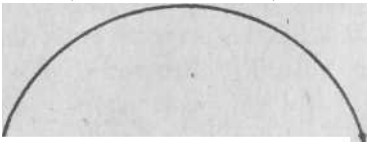

asemenea, ne ajută să înţelegem de ce un boşiman seamănă ou altul. Totuşi, schema nu reuşeşte să explice diferenţele dintre boşimanii luaţi individual sau dintre oamenii de afaceri aţineri câni luaţi individual. Cu alte cuvinte, formula este doar largă şi aproximativă.

Să luăm, de exemplu, cazul ipotetic al unui copil francez Henri. Dacă ştim că el e născut într-o familie pariziană din clasa de mijloc putem prezice (cu aproximaţie) că el va g supus unui anumit tip de educaţie în ceea ce priveşte curăţenia şi disciplina, tabuurile şi valorile pozitive, control-V agresivităţii sale şi dezvoltarea umorului, deprinderile de eoondmisire şi concepţia sa generală.

Când Henri a crescut putem să-l considerăm drept francez tipic – vioi, iubitor de familie, zgârcit, amant pasionat I posedând, pe scurt, toate trăsăturile „caracterului naţional” francez.

În acest caz noi confundăm cultura reală cu conceptul de cultură. Uităm că educaţia lui Henrinti va corespunde exact mod & înlui conceptual şi că produsul final al personalităţii sale va fi afectat de temperamentul său înnăscut şi de experienţa sa selec-ltivă, astfel încât ar putea să ajungă să fie complet diferit de stereotipul (conceptul) unui francez tipic. Personalitatea de bază este u. n concept care induce în eroare dacă nu ţinem, seama

de varia-lbilitatea totdeauna prezentă în cultura reală şi în educaţia copilului.

Cercetarea şi teoria referitoare la personalitatea de bază au fost strâns legate, în cea mai mare parte, de doctrina freudiana. Deoarece liniile directoare ale caracterului se formează, după Freud, la trei ani, este necesar ca tocmai în educaţia foarte timpurie a copilului să se realizeze formarea personalităţii de bază. Ceea ce un copil învaţă înainte de trei ani este în principal reglarea funcţiilor şi nevoilor biologice. Cum este îngrijit copilul, dacă este înfăşat, unde doarme, dacă e hrănit la sân sau nu, dacă e hrănit după program sau la cerere, când este înţărcat, cum e pedepsr (dacă e pedepsit), ce se întâmplă când are un acces de furie sau când se udă sau se murdăreşte, cum se desfăşoară formarea deprinderilor igienice, ce se întâmplă când îşi mângâie organele sexuale – răspunsurile la asemenea întrebări detaliate sunt căutate de e «ce consideră că personalitatea de bază este modelată în primii a & de viaţă. Criticii acestei abordări înclină să o respingă pentru Ct o „antropologie a scutecelor” care induce în eroare.8 Proba-Wcă adepţii acestei concentraţii aşteaptă prea mult de la ea, iar jversarii prea puţin.

Desigur, conceptul de personalitate de bază – care duce la rjndul lui la conceptul de caracter naţional – are un merit, indijerent dacă urmăm sau nu modelul psihanalitic. Orice fel de învăţare uniformă în orice stadiu al vieţii ar conduce la asemănări, flexistă un număr tot mai mare de studii asupra caracterului „acţional abordat din diverse puncte de vedere.9 Dar cultura nu urnează numai direcţii naţionale. Există diferenţe în funcţie de rase, ocupaţii, clase… socialei pici una. din acestea nu user & ejzâlgra.

niţele naţionaleX Diferenţele de clasă au fost „studiata extensiv. Ştim, de exemplu, că copiii din clasele sociale inferioare tind să dorească realizarea imediată a satisfacţiilor, în timp ce copiii din clasele socialo superioare au învăţat să-şi amâne plăcerile şi satisfacţiile. Comportamentul sexual al bărbaţilor cu o educaţie superioară este (în medie) mai puţin promiscuu decât al

bărbaţilor cu un grad mai scăzut de educaţie. Conform rezultatelor unor teste ariate, băieţii negri comparativ cu cei albi, văd lumea ca fiind puţin prietenoasă, mai ostilă şi mai ameninţătoare. Există şi te diferenţe între grupurile rasiale şi etnice, deşi se dovedesc a fi mai puţine decât se crede de obicei.10

O metodă de studiere a diferenţelor dintre grupurile natiorale în alt gen o constituie administrarea testelor de atitudini sau Bisaturi de personalitate, determinându-se în acest fel diferenţele dintre scorurile medii de grup. O altă metodă este aceea de a vedea care e succesul nostru în predicţia trăsăturilor unui individ pornind numai de la cunoaşterea apartenenţei sale la grup. Dacă ştim despre un om numai că este de profesie sergent, ştim, totodată, o mulţime de lucruri despre personalitatea sa (după toate probabilităţile). Dacă ştim că o femeie este infirmieră, necăsătorită, de vârstă mijlocie, din clasa mijlocie, provenind dintr-un mediu protestant din Vestul mijlociu putem (probabil) să prezicem câteva trăsături carac

8 Cercetările asupra personalităţii de bază, majoritatea elaborate din PUnct de vedere psihanalitic, sunt numeroase. Exemple constituie: G. G o r e r, Themes în Japanese cultura, în „Trans. N.Y. Acad. Sci. \ 1943, Ser. II, vol. V, 106 – 124; G. Gorer, J. Rickman, People of Great Russia, London, fesset, 1949; F. Goldma n-E is 1 e r, Breastfeedmg and character forma – °i în Kluc k hohn, Murray, S e li n ei de r, op. cit., cap. 11 (nota 3

S-a); j. w h 111 n g, The cross-cultural method. În G. Lindzey (Ed.), andbook of Social Psychology, Cambridge, Mass., Addison-Wesley, 1954, «I. cap 14.

Vezi A. I n k e 1 e’s, D. Levinson, National Character: the study of

>dal personahty and sociocultural sistems. În Lindzey, op. cit., vol. II,”: o Pentru o discuţie asupra dimensiunii şi naturii asemănării în cadrul upurilor etnice vezi G.W. A 11 p o r t, The nature of prejudice, Cambridge, ass-Addison-Wesley, 1954, cap. 6.

I

teristice ale personalităţii ei. Experimentele arată că psihologii c1. I nicieni realizează predicţii destul de reuşite numai pe baza cunoştiţelor lor despre apartenenţa de grup a clienţilor lor.11

Partizanii entuziaşti ai concepţiei personalităţii de ba7. a Sa a caracterului de grup (sau naţional) utilizează adesea termenul de „comun”. Ei vorbesc despre similarităţi datorate „trăsăturile] comune”, „atitudinilor comune”, „deprinderilor comune”, „vaiqrrilor comune”. Ei pot\chiar vorbi despre o „personalitate comună» Aceasta este o utilizară eronată a termenilor. Nu există doi ser I genţi, sau două infirmiere, sau doi englezi care să aibă „comune» vreuna din deprinderile, trăsăturile sau valorile lor. Fiecare ce unic în organizarea personalităţii sale. Cel mult putem vorbi similaritate sau comparabilitate în privinţa structurii personaliţii lor.

Situaţia

Să presupunem că punem la frigider o livră de unt pentru câteva ore. Apoi să presupunem că o scoatem şi o punem la soare câteva ore. Din punct de vedere chimic e acelaşi unt, dar forma şi calitatea sărat muli; modificate de situaţie. La fel se întâmplă şi cu personalitatea umană. Orice teorie care priveşte personalitatea ca ceva stabil, fix, invariabil este greşită.

Ori de câte ori acţionăm sau vorbim, trebuie să decidem I (poate conştient) unde ne aflăm, ce se aşteaptă de la noi. ce trebuie să evităm, până unde trebuie să ne dezvăluim şi care sunt regulile jocului. Toate acestea le facem în mod automat şi personalitatea noastră (cel puţin aşa cum este percepută de ceilalţi)! variază corespunzător.

Niciodată nu întâlnim personalitatea în afara unei situaţii. Chiar când un om respiră, actul implică atât aerul extern, cât şi plămânii interni; digestia reclamă hrană, ca şi pofta de mâncare. Ceea ce este intern reclamă ceva extern pentru a crea un circui-al comportamentului. John Dewey a scris:

Cinstea, castitatea, răutatea, toanele, curajul, trivialitatea, hărnicia, îrŞ ponsabilitatea nu sunt posesiuni

particulare ale unei persoane. Ele sunt să Y ţări funcţionale ale capacităţilor personale la forţele înconjurătoare12.

11 R. D y în o n d, Can clinicians predict individual behavior? în „J-P61* 1953, 22, 151 – 161. În

12 J. Deve y, Human nature and conduct, New York, Holt, Rinehatf-Winston, 1922; Modern Library ed., 1950, p. 16.

Dewey adaugă faptul că a considera personalitatea ca un proal unei „izolări ireale a unui eu ireal” este o eroare facilă. viiro nu este personal care să nu fie în acelaşi timp şi o reflectare a mediului fizic, social şi cultural.

Un student scrie: Nu cred că am vreo trăsătură stabilă. Luni sunt dominant, dar în tot cursul zilei de marţi mă izbesc de câteva eşecuri mărunte. Miercuri mă simt inferior şi am devenit umil şi supus. Probabil că sunt autocrat în anumite seturi de condiţii externe şi un anarhist în alte condiţii. Trăsăturile mele personale sunt atât de instabile încât mă îndoiesc că au o existenţă reală.

Amintim că William James recunoaşte o variabilitate situaţională atunci când. spunea că fiecare avem tot atâtea „euri” câte grupuri de oameni a căror părere o preţuim (pagina 110).

Uneori comportamentele noastre diferă după cum alegem să vorbim sincer sau nu. Dacă un eventual patron îl întreabă pe Jim Jţi place – să întâlneşti persoane străine?”, Jim va da probabil un răspuns afirmativ pentru a obţine slujba. Dacă psihiatrul său îi pune aceeaşi întrebare, Jim poate spune „Străinii mă fac să mă simt nervos şi inferior”. Dacă un anchetator de opinie publică pane aceeaşi întrebare el poate spune, „Totul depinde de străin”. 13

Într-un studiu de opinie publică (care intenţiona să măsoare antisemitismul ca atitudine a personalităţii) era pusă întrebarea „Credeţi că evreii au prea multă putere în Statele Unite?” Au fost folosite două grupuri de anchetatori: unii care erau de tip semit şi purtau num 2 evreieşti; ceilalţi care nu erau de tip semit şi nu aveau

nume evreieşti. Primul grup de anchetatori a descoperit că numai 6% din oameni răspundeau „da” la această întrebare; celălalt grup a moortat că 21% au răspuns „da”. În aparenţă 15% din primul grup îşi ascundeau adevărata lor atitudine pentru că nu doreau să ofenseze pe anchetatorul evreu.14

Dar variabilitatea situaţională nu se datorează numai capaci-T; ţii noastre de a spune minciuni şi de a masca natura noastră rspnală. Foarte ad-ssa oamenii nutresc de fapt atitudini con – adictorii. De exemplu, studiind comparativ atitudinile instituţionale şi cele individuale, Sehanck a constatat că mulţi oameni

13 J. W Getzels, The question-answer process, în „Publ. Opin. Quart.”, H 18, 80 – 91.

„D. Robinson, S. Rhode, Two experiments with an antisemitism ml> în „J. appl. Psychol.”, 1946, 30, 169 – 181.

erau în mod real inconsecvenţi cu ei înşişi. Investigatorul a pu întrebări privitoare la doctrina religioasă. La un moment dat & formulat întrebarea „Ca membru al bisericii dumneavoastră ce credeţi despre (episcopul dumneavoastră), (băutul alcoolul, (forma potrivită de botez), (alte asemenea subiecte)”. Răspunsurile tindeau să se conformeze poziţiei aşteptate (oficiale) a biserici Dar când se întreba „Acum, ce credeţi personal despre toate acestea?” aceeaşi persoană putea da un răspuns absolut contra, dictonu. Pe scurt, atitudinile! publice şi particulare difereau adesea, dar într-un sens individual le deţine realmente pe amândouj în funcţie de situaţia cu care se identifică în momentul respectiv.

Nu e necesar să acumulăm exemple de inconsecvenţă. Tot; părem a fi gheme de contradicţii. Tendinţa este atât de marcată încât unii teoreticieni spun că nu există o consistenţă internă y i cadrul personalităţii. Totul depinde de ceea ce provoacă situaţia suntem gheme de tendinţe într-o situaţie; nimic mai mult. Nu noi suntem cei integraţi; e vorba doar de faptul că ineatul în care ne mişcăm are o oarecare stabilitate şi de aceea provoacă un

comportament caracteristic în situaţii date.36

Din acest punct de vedere este fără sens a administra teste de personalitate în clasă sau în laborator pentru că nu putem spune ce va face subiectul nostru când va fi în lumea reală. În primul rând, nu putem spune ce va face când întâlneşte situaţii noi şi neaşteptate. împrejurările critice din viaţă creează combinaţii! cafe nu au existat niciodată în experienţa persoanei. El însuşi nu ştie dacă se va comporta-curajos sau va intra în panică, dacă îşi va asuma noi responsabilităţi sau va fugi de ele când va fi pus brusc în faţa unei pierderi grele, a unei boli sau a unui dezastru financiar.

Teoria situaţională are dreptate când pretinde că teoria psihologică priveşte prea mult „în interiorul pielii”. Dar este probabil adevărat că teoria situaţională priveşte prea mult „în afara pelin Ea preşeşte când spune că testele de personalitate date în clasi sau în clinică nu reuşesc să facă predicţia comportamentului din alte situaţii. (Dacă ele ar fi eşuat, s-ar fi renunţat de mult la ele, ca nefiind valide.) Şi nici nu este adevărat că suntem compisi lips îţi de ajutor în predicţia modului în care o persoană va acţior.1 în situaţii noi sau în împrejurări critice.

15 R.L. Schanck, A study of a community and its groups and JW tutions conceived of as behavior of individuals, în „Psychol. Monogr.”, 43, nr. 2. M

16 Pentru discuţii asupra variabilităţii situaţionale vezi: W. Coiy Emergent humannat’ure, New York, Knopf, 1949 şi Consiştency and incons tencyin intergroup relations, în „J. Soc. Issues”, 1949, 5, nr. 3; de asemen G. Murphy, Personality: a biosocial approach to origins and strucw New York, Harper, 1947, cap. 38 şi 39.

Trebuie avute în nedere trei fapte. Când sunt confruntaţi cu situaţie neobişnuită majoritatea oamenilor tind să devină rezervaţi, tăcuţi, retraşi. Ei tind, dacă e posibil, să evite orice acţiune. fi persoană este mult mai activă şi mai expresivă într-o situaţie piiliară. Acest fapt ar sugera că pentru adulţi situaţiile determină nu atât ceea ce vor face, cât ceeri cp vor evita să facă. Ne place g fim noi

înşine şi, când nu putem fi, tindem să ne retragem.

Al doilea fapt este acela că copiii mici sunt mult mai „situaţionali” decât adulţii. Se aruncă în veselia, teama sau disperarea situaţiei imediate şi par să fie lipsiţi de o „p-rsomlitate internă” când procedează astfel. Am spus că copiii sunt prizonieri ai culturii jos (pagina 176); ei sunt, de asemenea, prizonieri ai situaţiei. Şi adulţii sunt, dar într-o măsură mai mică.

Al treilea fapt important este acela că majoritatea oamenilor fac mult pentru a crea situaţia la care ei răspund. O persoană iubitoare de petreceri dă o petrecere. Un «itupţionist ar putea „pune „Vedeţi, veselia este funcţie de situaţie”. Dar a cui funcţie este această situaţie însăşi? Un om căruia îi p-ace baseball-ul va căuta jocul respectiv. Pe scurt, situaţiile în care ne găsim sunt adesea produsul direct al personalităţilor noastre anterioare (şi actuale).

Problema de a şti cât din comportamentul nostru se datorează „personalităţii interne” şi cât „situaţiei externe” ponte să fie supusă studiului experimental cu oarecare şanse de-succes.

Să presupunem că adunăm împreună un grup mic de oameni care nu se cunosc şi le dăm o sarcină comună de rezolvat. Cine va deveni liderul grupului? Este adevărat că unii oameni sunt „conducători înnăscuţi” şi vor ajunge în vârf indiferent de împrejurări, iar alţii sunt supuşi., prin natură”? Un alt mod de a pune Problema: „Faptul de a avea anumite trăsături măsurate de personalitate determină o persoană să-şi asume conducerea într-un „nip nou de oameni care sunt străini unii faţă de alţii?”

La o examinare atentă a cercetărilor pe această problemă am conchide că „personalitatea internă” este într-adevăr o con-ae a calităţii de conducător. Astfel, e mai probabil ca persoane o inteligenţă superioară, care sunt bine adaptate personal şi au spre extroversiune, să devină lideri; de asemenea, să fie într-un grup şi să contribuie în mod pozitiv la activitatea i. De asemenea, trăsături ca spiritul dominator, masculi-şi liberalismul favorizează obţinerea conducerii. Aceste sunt toate autentice şi

semnificative din punct de vedere «istic, dar ele nu sunt în niciun caz universale. Personalitatea iernă este un factor, dar în mod categoric nu este singurul care determină capacitatea de conducere.17 (Şi desigur „personalitate internă” de azi este în parte un rezultat al interacţiunii cu situaţi de ieri.)”.

Reiese că rolul trăsăturilor de personalitate este mai maj în situaţii care sunt „nestructurate” – unde, de exemplu, sarcin! i încredinţată grupului constă mai curând într-o discuţie, într-o acţiune calificată. Trăsăturile personale sunt mai puţin portante când sarcina nu e de natură verbală, ci priveşte o prţ) blemă mecanică sau tehnică. Putem avansa cu siguranţă o gone –ralizare: factorii situaţionali determinanţi sunt cei mai important; acolo unde obligaţiile şi rolurile, sarcinile şi funcţiile sunt net prescrise. Factorii personali determinanţi sunt mai importanţi acolo unde sarcina este mai liberă, mai deschisă şi nestructurată.

Deoarece personalitatea (considerată ca un sistem de trăsături interne) nu e singurul factor determinant al comportamentului în grupurile mici, ce anume trebuie să mai ştim pentru a putea facej în mod corect predicţia modului în care un individ se va coml porta?

Punându-şi această problemă, Couch a realizat o experimentare extensivă. Mai întâi a constatat, ca şi Mann, t există relaţii sigure (dar nu extinse) între trebuinţele şi trăsăturile unei persoane şi ceea ce face ea în grup. Trăsă-jturile pe care le-a măsurat includ anxietatea, expresia extro-l vertită a emoţiei, agresivitatea, conformismul autoritar, optimismul şi satisfacerea dorinţelor prin imaginaţie.

Este util să ştim poziţia unei persoane în funcţie de aceste trăsături. Dar pentru a face o predieţie cu un grad mail mare de siguranţă în ceea ce priveşte felul în care ea se va comporta într-un grup este necesar să ştim, de asemenea a) în ce grad ea îşi maschează în mod normal personalitatea, adică, ce forme de autoapărare utilizează; b) cum percepe pe ceilalţi din grup – îi simpatizează?

crede că ceilalţi o simi patizează? crede că grupul merită osteneală? c) car? est presiunea reală asupra ei – se aşteaptă ca ea să condticâj ce muncă i se atribuie? Toate aceste variabile intră în situşi ţi-a totală şi trebuie să le cunoaştem pentru a face predictjj corectă a comportamentului dincolo de ceea ce cunoaştetrăsăturilor personale va realiza.38

Cu alte cuvinte, observăm din datele disponibile că ceeaJ va face în mod concret o persoană este rezultatul a cel puţin pa „1 condiţii:

17 R.D. Mann, A review of the relations hip between personality performance în smoli groups, în „Psychol. Bull.”, 1959, 56, 241 – 270. A

18 A.S. Couch, Psychological determinants of interpersonal oen» n teză de doctorat nepublicată, Harvard College Library, 1960.

a. caracteristici durabile ale personalităţii;

jj. forme de apărare şi mascare utilizate de persoană; gradul ei de deschidere;

c. cum percepe situaţia prezentă şi semnificaţia acesteia pentru ea, şi d. ce sarcini situaţionale concrete i se cer şi ce se aşteaptă de la ea.

Putem spune că primele două condiţii sunt produse ale personalităţii, iar ultimele două sunt produse ale situaţiei. Pentru a înţelege un comportament trebuie să cunoaştem ambele seturi de faotori determinanţi.

Să cercetăm puţin mai profund factorii (c) şi (d). Nicio persoană nu poate „percepe situaţia prezentă” şi nici să execute] 9 arcinile concrete care i se cer” decât în funcţie de capacităţile pe care le are. Cu alte cuvinte, personalitatea este ea însăşi un factor în aşa-zisa situaţie. Chiar în situaţii noi şi neaşteptate, eu pot acţiona numai în cadrul variabilităţii personale permise de aptitudinile şi trăsăturile mele.

De aceea suntem forţaţi să conchidem că în timp ce situaţia poate modifica foarte mult comportamentul, poate face acest lucru numai în limitele potenţialului oferit de personalitate. În acelaşi timp, trebuie să admitem faptul că

trăsăturile de personalitate nu trebuie privite ca ceva fix şi stabil, care operează în mod mecanic în aceeaşi măsură în toate ocaziile. Mai curând ar trebui să considerăm trăsăturile ca serii de comportamente posibile, care sunt activate în grade variate în cadrul acestor serii conform cerinţelor situaţiei.

Este eronat să spunem că Jim are o cantitate y de anxietate, sau de extroversiune, sau de agresivitate. Mai curând ar trebui să spunem că el posedă limite superioare şi inferioare ale acestor lăsături. Aceasta ar însemna că el niciodată nu prezintă mai mult e o cantitate x şi mai puţin de o cantitate z. Poziţia sa exactă în cadrul seriei în orice moment dat va depinde de ceea ce produendicii situaţionali. Pentru a pune problema puţin altfel, putem

°începe situaţia ca ceva „care împinge” o persoană mai sus sau mai jos pe scara potenţialităţilor sale, dar totdeauna în cadrul

Mitelor ei particulare.

Să rezumăm: dacă nu există personalitate în afara situaţiei – în egală măsură adevărat că nu există situaţie separată de sonalitate. Impulsul situaţiei este, totuşi, atât de puternic” încât

We să privim personalitatea ca o entitate sau structură niciată fixe, ca un sistem complex de serii potenţiale de comportamente care pot fi provocate (în limitele posibilităţii unei persoa de diferite condiţii fizice, sociale şi culturale care o înconjoaJ în orice moment.19

Rolul

Un rol este un mod structurat de participare la viaţai Mai simplu, reprezintă ceea ce societatea aşteaptă de la un individ care ocupă o poziţie dată într-un grup.

Să examinăm o familie medie din cultura occidentală. În ge… ral, e de aşteptat ca tatăl să plece de acasă dimineaţa, să meargă la lucru, să aibă grijă de familie, să disciplineze copiii, să se joaJ cu ei şi să încurajeze în diverse feluri mama. Rolul mamei cui prinde o multitudine de obligaţii şi sarcini prescrise, chiar gânduri şi sentimente adecvate, şi, de asemenea, probabil, câteva

privilegii „Modul structurat” al copilului este, în general, unul de supunere la care se adaugă privilegiile de joc şi primire a educaţiei. CopilJ mai mare trebuie să dea ajutor la îngrijirea celui mai mic şi y gospodărie. Copilul de sex masculin ocupă curând un rol special adecvat masculinităţii sale; se presupune că va face lucruri băieţeşti, inclusiv să contraatace când e atacat de un coleg de scoală E de aşteptat ca fiica să înveţe menajul şi să fie mai modestă şi mai rezervată decât fratele ei (în general). Interacţiunea ţuţural acestor roluri este extrem de subtilă şi constituie ceea ce numiiJ sistemul social al familiei, 20

În timp ce copilul îşi îndeplineşte propriul său rol, el învăţ şi rolurile tatălui, mamei şi fraţilor şi sui-orilor să”! e. Rolurii sunt reciprocele propriului său rol, dar sunt şi modele pe care îi poate imita. Un copil de doi ani după o faptă rea îşi va spuffl „neascultător” numai pentru ca mama sa ar putea să spună acej lucru; un copil de patru ani imită mişcările tatălui său când acefl conduce maşina familiei. Aceste asumări de roluri, adăugate 1 rolul propriu al copilului, au mare importanţă în socializarea J enculturaţia lui pentru cerinţele vieţii adulte.21

Să-l urmărim pe tată, cum pleacă dimineaţa de acasă pen» a-şi îndeplini îndatoririle, dintre care unele sunt proprii rolului fi tată. În curând ajunge la spital unde este medic. Rolul medi «J ia repede controlul comportamentului său (în timp ce rolul tatăl

19 Conceptul de „serie a variabilităţii personale” este utilizat de S. fi senzweig, Idwdynamics în personalâty theory with special referenc proiective methods, în „Psychol. Rev.”, 1951, 58, 213 – 223.

20 Vezi P ar s-o n’s, S h i 1 s, op. cit., cap. 4. Nota 6 supra.

21 Vezi E.E. Maccoby. Role-taking în childhood and its consequ for social learning, în „Child Developm.”, 1959, 30, 239 – 252.

rsistă latent). La prânz prezidează o masă la Rotary Club unde onfruntat cu noi aşteptări de rol într-un sistem social nou. Apoi vizitează mama vârstnică şi se comportă

conform rolului său B-şnuit de fiu. În scopul recreerii îşi întâlneşte echipa de bowling oacă rolul adecvat calităţii sale de membru în această organizaţie sportivă. La ora mesei îşi reîntâlneşte familia şi rolul latent Jtată redevine predominant.

I Astfel, viaţa sa, ca şi toate vieţile, poate fi considerată ca o succesiune de roluri raportând individul la o serie complicată de sisteme sociale. În cultura noastră numărul de „moduri şi coduri structurate” posibile pare infinit; există roluri prescrise pentru elev, vecin, votant, automobilist, membru al bisericii, reclamant, soţ, soţie, părinte, avocat, manager, secretar şi aşa mai departe, în afară de modurile şi codurile atribuite diferitelor vârste (copilărie, adolescenţă, tinereţe, vârsta mijlocie, bătrâneţe) şi celor două sexe. Virtual, în toate culturile, rolurile sexuale pentru bărbat şi femeie sunt în mod special stricte.22

Rolurile noastre numeroase intră frecvent în conflict. O femeie care are o profesie şi care este şi mamă cu copii mici constată că rolurile ei sunt greu de împăcat. Un director de şcoală descoperă că în munca sa e confruntat cu o reţea de relaţii de rol care adesea sunt conflictuale. Să presupunem că un băiat turbulent trebuie disciplinat. Profesorii (ale cărora păreri se presupune că le prezintă directorul) doresc ca băiatul să fie exmatriculat. Pastorul directorului pledează pentru ca băiatului să i se ofere încă o şansă. Comitetul şcolar (şeful său oficial) recomandă suspendarea. P.T.A.* (al cărui membru este) blamează pe profesorul băiatului – i astfel toate opiniile posibile se încrucişează. Numeroasele roluri directorului îl împing încolo şi încoace.23

Un experiment plin de imaginaţie demonstrează acelaşi ţ fenomen. Stouffer şi Toby au pus diferite întrebări unui mare număr de studenţi de colegiu. O întrebare se referea la ceea ce ar fi făcut ei dacă şi-ar fi luat sarcina de a supraveghea I disciplina la un examen şi ar fi descoperit că unul din prietenii lor buni copiază. Ar fi raportat decanului această acţi-l une necinstită aşa cum o cere

regulamentul? Sau nu ar fi făcut-o pe baza faptului că rolul de prieten pretinde protecţia

22 Pentru o discuţie asupra tipologiei vârstelor şi sexului vezi T. Pams. Age and sex in the social structure of the United States în Kluck-°hn, Murray, Schneider, op. cit., cap. 22. Nota 3 supra. jj, Parent-teacher association = Asociaţia părinţilor şi profesorilor. (Nota o). a N. G r o ss, W.S. Mason, A.W. Mceachern, Explorations in: analysis: studies of the school superintendency role, New York, Wiley, 189

acestuia? Din această întrebare, ca şi din altele ip conflicte de rol similare, s-a constatat că unii studenţi. geau în mod constant standardul „universal”, adică acodul oficial de dreptate şi nu făceau excepţii nici chiar peiu tru prietenii lor. Alţii rezolvă consecvent conflictul de rol j* favoarea codului „particular”, favorizând relaţia de rol Specifică prieteniei.24

Ne-am oprit destul asupra importanţei indiscutabile a roluri., lor. Cum vom raporta conceptul de rol la personalitate? Ca şi cazul culturii şi situaţiei, unii oameni de ştiinţă din domeniu] şi, înţelor sociale sunt atât de entuziasmaţi de acest concept încât ar acorda rolului locul predominant în teoria personalităţii. Dăm două exemple:

Persoana este compusă din rolurile pe care le joacă25.

În cursul vieţii sale, un individ joacă un număr de diferite roluri, succesiv sau simultan; sinteza tuturor rolurilor sociale pe care le-a avut de la naştere până la moarte constituie personalitatea sa socială26.

Înainte de a răspunde la întrebarea noastră trebuie să distingem atent patru sensuri ale conceptului de rol – toate justificate dar prea frecvent confundate.

1. Aşteptările rolului. Aşteptările rolului sunt stabilite de sistemul social. Ele sunt ceea ce cultura sau subcultura prescrie pen-l tru tată, mamă, elev, medic. Ele constituie regulile locului şi reprezintă ceea ce majoritatea indivizilor dintre – o societate aşteaptă de la orice membru care ocupă o anumită poziţie în orice sistem social obişnuit.

2. Conceperea rolului. Imaginea pe care un tată dat sau un profesor dat o are despre rolul său poate să corespundă sau nu I aşteptărilor rolului. Desigur, în general, un tată sau un profesori ştie ce se aşteaptă de la el. Dar aici întrebarea esta: ce aşteaptă I el de la el însuşi? El îşi defineşte rolul în modul său propriu. Un [tată crede că trebuie să-şi supravegheze îndeaproape fiul adolescent, altul că trebuie să-i acorde libertate. Un profesor concepe predarea bună ca o problemă de exerciţiu şi de pedeapsă severa, altul favorizează munca individuală şi metodele permisive.

3. Acceptarea rolului. Uneori oamenii îşi iubesc rolurile. (c' finite fie în termeni de aşteptări ale altora, fie în termeni ai coan

24 S.A. St o uf fier, J. Toby, Role conflict and personality, în „Antffl J. Social.", 1951, 56, 395 – 406. J

25 H. Gerth, C.W. Mills, Character and social stricture, New i° Harcourt, Brace, 1953, p. 80. v k

26 F. Znaniecki, The social role of the man of knowledge, New i° 1 Columbia Univ. Press, 1940, p. 14.

prescripţii ale social

Expecfat, e \\egataderd

PERSONALITATE

Conceperea rolului.

Acceptarea sau respinge – rea rolului capacitnti temperament atifudim dispoziţii trebuinţe şi motive stil cognitiv valori etc

Comportament în sistemul social.

Interpretare: rolului-Figura 19. Patru semnificaţii ale „rolului" în raport cu personalitatea cepţiei proprii); unora rolurile le sunt indiferente; alţii urăsc „locul din viaţă la care au fost chemaţi". Există mame binevoitoare şi nebinevoitoare. Unii directori de colegiu şi unii. mineri îşi iubesc munca; alţii o urăsc. Şi unora le place modul în care concep ei rolurile proprii dar resping aşteptările celorlalţi. Până când nu cunoaştem răspunsurile nu putem decide dacă rolul este cald şi central pentru personalitate sau este numai o prescripţie culturală periferică şi dezagreabilă.

4. Interpretarea rolului. Ceea ce individul face concret cu rolul său depinde de toate aceste condiţii precedente. Este curajos sau nu prea? Este elevul cooperant sau opozant şi nedisciplinat? Numai aşteptările rolului nu vor putea să ne-o spună. Elevii, mamele, directorii, vânzătorii diferă foarte mult între ei în ceea ce Priveşte interpretarea rolului. Aşteptările sunt uniforme şi me – scrise, dar variaţia care se produce între diferitele moduri de a – oncepe rolul, gradele de acceptare şi toate caracteristicile şi trăiturile de personalitate asociate acestora modifică enorm interpretarea rolului.

Figura 19 indică poziţia acestor moduri diferite de a concepe olul.27 ga SUgerează – că putem concepe în două sensuri rolurile

Ca aparţinând sistemului social (şi nu personalităţii). Expectaţia

°lului serveşte numai ca model şi stimul extern (care poate fi reerpretat, acceptat sau respins de persoană). Interpretarea rolului

5 Şi ea un punct de intersecţie între sistemul personalităţii şi

Sunt îndatorat lui John P. Hill pentru sugerarea acestei diagrame.

sistemul social. Interpretarea este a unei persoane dar ea alectea>-sistemul social şi poate fi apreciată ca făcând parte din acest şi tem extern. Totuşi, conceptul de rol aparţine în două sensuri per” sonalităţii. Modul cum individul defineşte rolul pentru sine şi îl acceptă şi îl face central, al său, sau îl îndeplineşte într-un superfieial sau inadecvat, constituie o problemă subiectivă.

De regulă, cei care îşi concep rolurile la fel ca societatea d care le acceptă mulţumiţi sunt oameni care tind să sprijine structura instituţională curentă a societăţii. Cei care îşi redefinesc.ro – lurile în mod drastic şi au aversiune pentru ele – indiferent (je definirea lor, societală sau personală – sunt revoltaşi. Nu vrein I s-a spunem că orice persoană satisfăcută de rolul său este con, I servatoare şi nici că orice persoană nesatisfăcută de rolul

său este radicală; dar se pare că există o tendinţă în această direcţie.

Nu putem fi de acord cu faptul că personalitatea este numai I o conexiune de roluri – sau că este numai latura subiectivă 1 culturii, sau o marionetă aflată la discreţia situaţiilor în schiiti-l bare. În acelaşi timp, admitem că „seria personală de variabilitate11! este mare”. *

În cadrul acestei serii activitatea variază, conform presiunilor 1 culturii, situaţiei şi rolului.

Din fericire aceste trei forţe sociale – cultură, situaţie, rol – I permit o mare libertate în conduita personală. Aşa cum existai multe feluri acceptabile de a vorbi limba engleză, ca şi r>iultr> moduri acceptabile de comportare într-o manifestare SDortiva, tot aşa există multe feluri de a fi o mamă bună, un director bun, sau un profesor bun.

De aceea, putem să împăcăm accentul pus pe „sistemul social” (preferat de sociologie şi antropologie) şi accentul pus pa „sistemul personal intern” (preferat de psihologie) în virtutea faptului că ambele abordări permit un câmp mare de variabilitate. Sistemul social emite cerinţe flexibile; individul are capacităţi flexibile. În mod normal, nu există un conflict fatal între ele.

Schimbarea socială catastrofică

Rămâne o problemă. Am spus că cultura, situaţia şi roiul. * termină în mare măsură atât comportamentul personal, cât şi strU1 tura personalităţii. Dacă acest lucru este adevărat, ne-a-i aştepca o schimbare în sistemele sociale şi culturale şi în situaţii producă schimbări în planul personalităţii. Dacă personalitatea ar fi nimic mai mult decât „latura subiectivă a culturii” sau „° lecţie de roluri” paralela ar fi perfectă.

Logica este clară: pentru a ne întreţine personalitatea avem nevoie de hrana produsă de un mediu stabil în care am trăit mult timp şi din care obţinem un sprijin continuu prin prezenţa şi amintirile acelora care ne-au cunoscut de ani de zile. Dacă mediul nostru nu este stabil şi integrat, cum am putea fi noi stabili şi integraţi? în

favoarea acestei concepţii putem cita faptul că „de-privarea senzorială” poate afecta foarte mult orientarea unei perene şi chiar simţul eului său (pagina 122). Un studiu suplimentar arată că perioadele de îmbolnăvire coincid la multe persoane cu tulburări în mediul lor social care a devenit deodată ameninţător şi supraexigent din punct de vedere psihologic. Studiul constată $ nu numai aşa-numitele boli psihosomatice (ulcer, astm, alergii şi altele) sunt mai numeroase în perioadele de stres personal, ci toate tipurile de tulburări cresc.28

Deşi este cu siguranţă adevărat faptul că conduita şi sănătatea noastră variază de la situaţie la situaţie şi ou schimbări în rolurile noastre, totuşi, de obicei, ne menţinem un soi de integritate încăpăţânată, sau cel puţin încercăm să o menţinem.

Din când în când oamenii de ştiinţă au prilejul să studieze cazuri de schimbări sociale catastrofice şi efectele lor asupra personalităţilor individuale.

Un astfel de studiu a fost condus de antropologul Margaret Mead, care a investigat cultura Manus din Polinezia şi s-a familiarizat îndeaproape cu mulţi membri individuali. Douăzeci şi cinci de ani mai târziu i-a vizitatăin nou. Între timp întreaga cultură se schimbase-drastic. Tribul avansase de la un nivel primitiv la un tip occidental complex de civilizaţie. Secole de schimbare socială au fost condensate într-o singură generaţie. Totuşi, ea a observat stabilitatea personalităţilor individuale. Un om, acum judecător de vârstă mijlocie, prezenta aceeaşi îngâmfare care îl caracterizase ca adolescent. Un altul care fusese neîncrezător, reticent şi apatic în tinereţe avea acelaşi temperament şi aceleaşi trăsături o generaţie mai târziu.29

Asemenea observaţii, desigur, nu dovedesc că schimbările sociale mari nu au niciun efect asupra personalităţii. Sigur că au, r suntem avertizaţi împotriva generalizării faciale conform căreia

2 S L.E. H în k 1 e, H.G. W o 1 f f, Ecologicul investigations of the rela-tlonship between illness, life

experiences and the social environment, în „Ann. intern. Med.”, 1958, 49, 1373 – 1388. t. 9 M ar g are t Mead, Cultural discontinuities and personality transorrnations, în „J. soc. Issues”, Suppl. Ser., nr. 8, 1954.

voltarea personalităţii – cd. 265

personalitatea este numai o imagine-oglindă a culturii. De un al doilea exemplu este instructiv:

În timpul perioadei hitleriste în Germania mii de o ai îşi pierduseră sprijinul obişnuit al sistemului social. Ei an îndepărtaţi de munca lor, persecutaţi, prădaţi de bunurile w arestaţi, torturaţi; familiile erau dispersate. Unii au scăpat ţ} soarta fatală din lagărele de concentrare şi au reuşit să părăsească ţara şi să emigreze în ţări străine unde nu aveau I niciun fel de rădăcini. Ce s-a întâmplat atunci cu personajlitatea lor? Un studiu atent a nouăzeci de asemenea cazujj a arătat cât de persistente «i de energice erau eforturile 10J de a-şi conserva propria natură specifică, atât înainte de a părăsi Germania, cât şi în noua lor ţară.

Cercetătorii raportează că impresia vie reieşită din mă terialul studiat rezidă în extraordinara continuitate şi identitate a personalităţilor individuale. Un profesor de materna, ţică cu o fire reprimată şi lipsită de culoare îşi pierde postul, reuşeşte să emigreze şi devine profesor de matematică reprimat, lipsit de culoare în Lumea Nouă. Un agent de publi, citate optimist, extrovertit, afabil este ruinat de nazişti, dai ajunge în America de sud un agent de publicitate optimist extrovertit şi afabil. O evreică extrem de competentă, scriitoare cu un stil soanteietor părăseşte Austria în împrejurat periculoase, dar soseşte în Israel, unde scrie un volum d memorii cu verva ei obişnuită.30

Suntem siliţi să conchidem că, cel puţin pentru maiori indivizilor, schimbai Ue în personalitate nu sunt proporţionc schimbările din cultură sau situaţie. Chiar în condiţii de an socială (dezintegrarea valorilor) persoana reuşeşte să-şi m³ wmilt e; ail – mă; puţin intac sistemul personalităţii sale mai mult sau mai puţin intact. Şi t< tuşi, dincolo de un anumit punct, ea nu mai poate s-o facă. 1

epoca actuală plină de tulburări avem dovada vie că o per” oricât de intense ar fi eforturile ei, nu poate face permanent prăbuşirii complete a sprijinului său social.

Spălarea creierului. În cazul spălării creierului e vorba de dorinţa disperată a unor străini de a modifica sistemul tenace o valori pe care cineva şi l-a construit în cursul unei vieţi de învăţare. Victima poate fi un misionar american sau un reporter C d Nord sau China Sau ar putea fi un pe vătare. Victima poate n un „olultă. r „cail ar DUrea fi un P

and Pers”. „10, 1 – 2

at într-un lagăr de concentrare nazist sau rusesc. Experimente Cnistre de „spălare a creierului” sau „chirurgia sufletului” – o eti-Ifietă mai liniştită ar fi „remodelare ideologică” sau „persuasiune – croitivă” – ne permit să schiţăm rezultatele.

Reconstruind faptele din numeroase relatări, procesul începe cu o arestare dramatică, adesea în miez de noapte sau în primele ore ale dimineţii, însoţită de fluturarea pistoalelor şi a altor arme. prizonierul poate fi apoi legat la ochi, i se pot pune cătuşe la jjjâijii şi este dus într-o celulă. Interogatoriul începe imediat, de obicei într-o lumină foarte puternică care provoacă surmenarea ochilor şi oboseala. Interogatoriul începe spunându-se „Guvernul ştie totul despre crimele tale, dar acum e momentul să spui totul”, prizonierul e uluit şi zăpăcit, fiindcă nu ştie de nicio crimă – alta decât faptul că el dezaprobă personal regimul. Îşi declară nevinovăţia, dar i se spune „Guvernul nu arestează oameni nevinovaţi”, fiind chestionat el trebuie să spună totul despre munca sa, ce face în ţară, cine sunt asociaţii săi şi fapte complete despre viaţa sa socială şi statutul său economic. Trebuie să încerce să-şi amin«ască amănunte exhaustive despre convorbirile pe care le-a avut. Dacă încearcă să coopereze i se spune „E mai mult. Nu ne spui totul sincer”. Pe măsură ce oboseala creşte i se spune să mărturisească şi că în aceat caz în curând va fi eliberat de chinuri.

I Din punct de vedere fiziologic putem spune că

sistemul său nervos este supraîncărcat cu produse ale oboselii şi ale frustraţiei emoţionale. Se instalează inhibiţia deprinderilor şi credinţelor sale obişnuite. Devine preocupat să caute o ieşire şi i se spune că singura salvare este să mărturisească. Nu are nimic de mărturisit, dar de-a aceasta prinde rădăcini şi devine tot mai atractivă pe măsură c1 oboseala şi groaza de tortură fizică se iveşte tof mai mult. Adesea, pe măsură ce devine tot mai tulburat şi nesigur, ste dus în celulă şi lăsat să doarmă – dar numai pentru o oră, două. Această odihnă parţială serveşte la dezorientarea şi mai „tere a sistemului său obişnuit de deprinderi. Interogatoriul – adesea tortura – începe din nou. Niciuna din deprinderile sale °Mşnuite nu-l ajută să scape de situaţia aceasta intolerabilă. Toate Protestele sau apelurile la raţiune sunt întâmpinate cu „Mărturi-e? te. Spune adevărul. Mărturisirea te va salva”. Cu o idee atât Je bine implantată, după ore sau poate după zile de deprivare de mă şi somn, timp umplut cu durere şi frustrare totala, victima simto slăbită şi vrea să se supună. Vrea să-şi „ajute” călăul este atât de insistent, desigur, mai ales pentru că în acest fel scăpa. Dar nimic din ce spune nu satisface pe examinatorul Chinul nu s-a terminat.

În celulă e pus cu criminali mai „avansaţi” în „spălarea Cr ierului” şi aceşti oameni se năpustesc asupra lui cu violenţă, pe babil transferând asupra lui propriile lor luni de suferinţă. j-l” acuzat de a fi „un super-criminal imperialist care refuză să-şi noaiscă crimele”.

Suferinţa fizică continuă:

Eşti obligat să stai în picioare ou cătuşe la glezne şi cu nile la spate. Nu te ajută pentru că eşti prea reacţionar… ML” ca un câine, cu gura şi dinţii. Aranjezi cana şi strachina cu nasul şi încerci să înghiţi o fiertură de două ori pe zi. Dacă trebuie să urinezi, îţi deschid ei pantalonii… Nu scapi niciodată de cătuşe Nimeni nu te spală. Păduchii se înmulţesc tot mai mult… Ţi spune mereu să mărturiseşti totul şi atunci vei fi tratat mai bine. Începi să te gândeşti cum să scapi de cătuşe. Trebuie să scapi de cătuşe.31

Relatarea unor asemenea torturi a fost făcută de multe ori în ultimii ani. Limita critică de rezistenţă este amânată, mărturisirile pot fi oprite luni de zile. Dar ceea ce se întâmplă în cele din urmă – după luni sau ani de astfel de existenţă – este o adevăraţi prăbuşire a edificiului personalităţii aşa cum era ea înainte de arestare. Destul de ciudat, brusca amabilitate a judecătorilor ajută la prăbuşirea rezistenţei şi provoacă victimei regresul la un nivel, infantil. Ea imploră confort, bunătate şi va face orice pentru a le merita. Mărturisirea în sine poate fi un lucru superficial, dar temnicerii ştiu acest lucru şi, odată înfiptă această pană, se concentrează asupra împingerii ei tot mai adânc în integrările personale până când acestea sunt pulverizate şi zdrobite. O victimă spunea „Îţi construiesc o mentalitate de spion. Ceea ce ai inventat devine realitate. Dacă mărturiseşti că ai dat patruzeci de mesaje de spionaj, data viitoare vei spune că ai dat cincizeci. Şi aceste cincizeci devin o realitate pentru tine”.

Devine prea dureros să menţii standardele anterioare de adevăr şi minciună, de dreptate şi nedreptate. Este mai uşor să i accepte standardele oferite; adică a spune „Da, sunt un spion, un criminal, un duşman al poporului. Merit ceea ce îmi daţi. Voi aveţi dreptate şi eu am greşit. Sunteţi judecători mari şi drepţi

Eu sunt un nimic”. […]

O asemenea distrugere a unor vechi deprinderi şi sentimerffl este extrem de greu de obţinut, dar poate fi făcută – cel puţin în multe cazuri. Presupune mult timp şi suferinţe catastrofale pentru a răsturna credinţe şi valori stabile. Bettelheim relatează desptf propria sa luptă timp de multe luni în lagărul de concentrare de

31 R.J. Li f ton, „Thought reform”… în „Psychiat”, 1956, 19, 173 – 19! de acelaşi autor, Thought reform and the psychology of totalism, New Norton, 1961.

ego-ului şi integrarea

Dezorganiza – rea personalităţi”.

Creşterea anemiei sociale şi a mediutuj

Figura 20. Relaţia generalizată dintre forţa ego-ului şi schimbarea socială stresantă henwald pentru a-şi conserva simţul eului. El ar spune „Această tortură i se întâmplă trupului meu şi nu mie”. Dar chiar şi Bettel-Kn fixează o limită cam de trei ani de rezistenţă. Adesea prin Hieri mai în vârstă au devenit sclavi jalnici ai temnicerilor lor Rişti, aprobând predicile acestora şi chiar căutând bucăţi din hai-ffie lor pentru a le purta cu sine ca fetişuri sacre.32

I Reiese astfel că în condiţii de mediu extern complet controexercitând o presiune maximă asupra individului, personalitatea (sau importante părţi ale ei) poate fi răsturnată. Nu se ştie încă dacă cei care scapă în final din acest mediu coercitiv îşi pot vreodată regăsi complet sistemele lor anterioare de credinţe şi valori.

I Unii cercetători au avansat concepţia că aceste transformări extreme se datorează operării a trei forţe: slăbiciune, dependenţă, frică. Această „teorie DDD” susţine că operarea intensă şi simula tonă a acestor forţe va zdrobi mai devreme sau mai târziu orice rezistenţă faţă de sugestiile date de persecutori.33 Probabil, teoriar trebui să sublinieze, mai mult decât o face, pierderea suportului social obişnuit şi inversiunea totală a sistemului social, a situaţiei şi rolurilor în care victima se găseşte.34

Figura 20 încearcă să generalizeze rezultatele obţinute în dârâte studii despre istresul şi presiunea socială asupra personalâtii. Ceea ce pare să se întâmple este faptul că în mod normal o’s B. Bettelheim, Individual and mass behavior în extreme situations, ° >, J. abnorm, soc. Psychol.”, 1943, 38, 417 – 452.

AT În original debility, dependency, dread – de unde şi prescurtarea DDD. wota trad.).

33 I.E. F ar b e r, H. F H ar 1 o w, L.J. West,

Brainwashing, condi-and DDD, în „Sociometry”, 1957, 20, 271 – 285.

Pentru o discuţie mai completă a teoriei vezi L i f t o n, op. cit.; de ţ. n? lenea W-S ar g a n t, Battle for themând, New York, Doubleday, 1957; * S e h ei ne t al., Coercitive persuasion, New York, Norton, 1961.

schimbare stresantă în Situaţia socială induce iniţial un tip dezo ganizat de reacţie, trezind unele din mecanismele enunţate la p; gina 162 ca „intrinsec anormale”. Când se produce brusc o boală pierderea slujbei, o privaţiune, arestare, individul poate să sosim deprimat şi dezorientat, devine defensiv sau neagă nenorocul. Când presiunea creşte (ca la victimele naziştilor sau în primele luni e închisoare) rezistenţa este mai mare. Persoana caută soluţii raţional jură să-şi menţină integritatea, se străduieşte din greu să-şi mei ţină vechile credinţe şi valori. În sfârşit, totuşi, ca în cazurile spălare a creierului, personalitatea poate fi zdruncinată şi de ce formează (fără rezistenţă) condiţiilor foarte modificate.

Probabil există un punct limită pentru majoritatea personalităţilor, uneori mai devreme, alteori mai târziu. Din fericire penţi tră de a fi independent în viaţa sa (autonomie).35 Un om este în vidualizare, un negativism faţă de modalităţile tribale şi dorinţa a fi el însuşi. Angyal postulează, de asemenea, două trebuinţe use: una de a se potrivi cu ceilalţi oameni (homonomie) şi ceaelaşi timp oglinda culturii sale şi o lumină pentru sine însuşi.

Dar acest mod dialectic de a trata problema pare nesatisfăcă-i pentru simplul motiv că nimic din personalitate nu este pur ociai” şi nimic pur „individual”. Nu există o asemenea. separare neretă. Desigur, recunoaştem adevărul din spusele acestor autori, r ei abia dacă ne oferă un cadru ştiinţific pentru rezolvarea proemei dualităţii.

Credem că cea mai bună abordare implică distincţia între două anuri ale discursului. Putem identifica „uşor sistemul personali-ţii, care există interior. El ne confruntă cu multe probleme ale cată.

majoritatea oamenilor această urnită ultimă nu este niciodată înceurii individualei Putem, de asemenea, identifica instituţiile lin codul culturii şi a-sistemelor sociale care implică relaţii de l pentru mulţi oameni. Aici avem de-a face cu o „structură coctivă”. Ambele – bordări sunt valabile. Şi pentru o apreciere cometă a acţiunii umane (pe care nicio ştiinţă nu a încercat-o încă)

Structură individuală şi structură colectivă

În acest capitol ne-am propus sarcina dificilă de a rapor sistemul personalităţii la sistemul social. Am încercat în discut noastră să evităm două tipuri opuse de erori – prima este o caf cană în care psihologii şi psihiatrii cad adesea; a doua, o capcan em nevoie de ambele.

Să/ luăm un exemplu. O doamnă amabilă aduce o plantă unei tetene bolnave în spital. Acest simplu act poate, dacă vrem, să conducă la „structura internă” (sistemul personalităţii). Întrebi: este acesta un act caracteristic pentru ea? Da, constatăm pentru sociologii şi antropologii imprudenţi. ea este aproape întotdeauna atentă şi generoiasă în faptele ei.

Eroarea individualistă constă în conceperea personalităţii e i ctul decurge natural din sistemul ei de credinţe şi valori, din unitate de izolare, intricarea şi dependenta ei în mediul se i-uctura deprinderilor şi trăsăturilor ei. Astfel, potrivind actul cu nefiind menţionate. Persoana trăieşte şi moare într-o splen idevaluarea noastră asupra personalităţii ei, rămânem mulţumiţi, izolare. Comportamentul ei este consecvent indiferent de situ iha Dar acelaşi act, dacă dorim, ne conduce, de asemenea, la struc-Cultura, societatea, relaţiile de rol sunt considerate numai ca a nura „externă” sau colectivă (sistemul social).

— Ea nu ar fi putut nume plictisitoare bune de înlăturat în favoarea structurii carampumpere planta dacă nu juca rolul de client în florărie şi nu ar fi fost astfel o rotiţă în sistemul comercial al culturii din care face Parte. Nu ar fi putut duce planta la spital dacă nu ar fi respectat forţele de vizită şi prescripţiile acestui sistem social

„extern”. Sistemul personalităţii acestei bune doamne a intersectat în multe feluri sistemul comercial, de transport şi medical al comunităţii ei. Pe scurt, personalitatea este „un agregat într-un agregat, o terului, organizării fixe, trăsăturilor imuabile şi a unui eu în Eroarea culturalistă constă în considerarea că personalit de fapt nu există. Există un organism biologic, da; dar tot ce acest organism este un produs al forţelor sociale, culturale, şiţionale. Această concepţie neagă autosuficienţa persoanei, acordă autosuficienţa instituţiilor culturale, sistemelor social relaţiilor de rol. Din acest punct de vedere, individul este n o neplăcere pentru ştiinţa socială.

Mulţi autori pun „socialul” şi „individualul” într-o opo dialectică. Le consideră ca fiind într-un conflict constant. afirmă că nu putem scăpa de pecetea arhetipurilor şi a sociale; în acelaşi timp fiecare dintre noi are un impuls spre structură în cadrul unei structuri mai mari şi constituind o parte a acesteia” 36. Este inutil să întrebăm care structură este mai „reală”.

35 A. Angyal, Foundations for a science of personality, New York, °mmonwealth Fund, 1941.

[36 Citatele şi exemplul sunt extrase din F.H. A11 p o r t, Theories of feeptions and the concept of structure, New York, Wiley, 1955, p. 107.

Se întâmplă că psihologii sunt interesaţi în special de sistemul personalităţii; sociologul şi antropologul, de structurile externe. Toţi sunt îndreptăţiţi în alegerea lor. Dar toţi trebuie să vegheze şi să recunoască deschis numeroasele puncte de intersecţie şi inter, dependenţa reciprocă a celor două structuri – aşa cum acest capitoi a încercat s-o facă.

Rezumat

Personalitatea este un sistem în cadrul unei matrice de sisteme socioculturale. Ea este o „structură internă” încastrată m şi inter-acţionând cu „structuri externe”. Structurile externe (colective) ar putea să nu existe defel dacă sistemele constitutive ale personalităţii sunt distruse. Dar niciun sistem dat al personalităţii nu ar putea fi ceea

ce este, sau dura mult timp, fără sistemele colective înconjurătoare.

Unele teorii neglijează sistemele externe. Poate psihanaliza, existenţialismul şi personalismul ar putea fi acuzate de acest lucru. De asemenea, neglijarea sistemului personalităţii se constată în mod obişnuit. Autorii teoriei rolurilor, culturaliştii şi unii sociologi ar putea fi vinovaţi de aceasta. A încheia un cont este greu. Şi putem scuza unilateralitatea într-o oarecare măsură pledând că fiecare specialist are dreptul să prefere unele teme.

În acest capitol am încercat să conservăm un echilibru rezonabil – deşi restul acestui volum se referă în primul rând la „sistemul intern”. Scopul nostru special a fost să examinăm punctele de intersecţie.

Copilul dobândeşte în mod inevitabil (prin principiile învăţării) modalităţi culturale; în mod inevitabil, ajunge să accepte rolurile adecvate statutului său din familie. Mai târziu ajunge să joace multe roluri în cadrul multor sisteme sociale. Comportamentul său este modificat în cadrul unor limite de fiecare situaţie socială pe care o întâlneşte. De-a lungul vieţii el reflectă „personalitatea de bază” adecvată culturii şi subculturilor sale. Se înclină până la un punct sub vântul schimbărilor sociale. Dacă schimbarea este violentă şi extremă ca în spălarea creierului, întreaga să personalitate poate suferi o transformare.

În acelaşi timp constatăm că cultura reală permite o sen1 largă de variaţie acceptabilă în comportamentul personal. Situaţiile sociale sunt, de asemenea, într-o măsură considerabilă, permisive şi există mai multe modalităţi de a realiza aşteptările de vO\ Jocul considerabil în sistemul social permite o variabilitate personală mare (deşi nu nelimitată).

În mod corespunzător, structura personalităţii permite un interval de variabilitate. Trăsăturile şi atitudinile sunt structurate în cadrul unor limite superioare şi inferioare. Datorită acestei libertăţi persoana poate întâmpina mai uşor cerinţele culturii sale, ale

situaţiei de moment şi ale rolurilor sale. În virtutea acestei flexibilităţi prezente atât în cadrul sistemului personalităţii, cât şi în cel social se realizează în mod normal o adaptare reciprocă şi o intersecţie reuşită”.

CAPITOLUL

Dezvoltarea motivelor

ADULTUL ÎN COMPARAŢIE CU COPILUL MIC» EMOŢIA TEORII DESPHE MOTIVELE INVARIABILE» CRITICA TEORIILOR DESPRE MOTIVELE INVARIABILE e TEORII DESPRE MOTIVE VARIABILE o REZUMAT

lvjlotivaţia este o problemă centrală în studiul psihologic al

I personalităţii. Unii autori insistă asupra faptului că cele două su biecte sunt identice. Deşi nu trebuie să acceptăm această concepţie extremă, este totuşi adevărat că orice teorie a personalităţii pivotează în jurul analizei naturii motivaţiei. Prin motiv înţelegem orice condiţie internă a persoanei, care induce acţiune sau gândire.

Adultul în comparaţie cu copilul mic în general, viaţa începe în copilărie cu o dependenţă totală, progresează în cursul tinereţii spre o independenţă relativă şi ajunge în perioada adultă la responsabilitate socială. O asemenea transformare radicală a personalităţii trebuie să includă modificări majore în motivaţie.

Să luăm mai întâi în considerare copilul de doi ani. Oricât de mult îl putem iubi suntem siliţi să admitem că este o oroare nesocializată. Excesiv de pretenţios, nu admite nicio amânare în satisfacerea impulsurilor sale. Caută plăcerea, este nerăbdător, extrem de distructiv, lipsit de conştiinţă şi total dependent. Foamea, obo

«cala, necesităţile sale fizice, nevoia sa de activitate, de joc şi de confort – acestea îi sunt singurele preocupări. Niciodată nu ia în considerare confortul sau bunăstarea altora. Nu poate tolera niciO frustrare, nicio rivalitate. Din punctul său de vedere mama, familia, lumea sa trebuie să se dedice satisfacerii imediate a capriciilor sale. Dacă un adult ar fi pe jumătate atât de ego-centrat pe cât este copilul de doi ani ar fi considerat un criminal psihopat.

filosoful Hobbes spunea odată: „Omul rău nu este decât un copil devenit puternic”.

În contrast, adultul matur posedă motive care sunt controlate, relevante social şi destul de bine integrate unei activităţi planificate. Descrierea făcută de Chesterton lui Tolstoi zugrăveşte o asemenea persoană:

Tolstoi, pe lângă un romancier magnific, este unul din foarte puţinii oameni care au o concepţie realistă, solidă şi serioasă despre viaţă. Este unul din cei doi sau trei oameni din Europa, care au o atitudine atât de personală faţă de lucruri, încât am putea deduce punctul lor de vedere inevitabil faţa de orice – o pălărie de mătase, legea asupra independenţei Irlandei, un poem indian sau o livră de tutun. Există trei oameni care au o asemenea atitudine. Tolstoi, dl. Bernard Shaw şi prietenul meu dl. Hilaire Belloc. Toţi trei sunt diametral opuşi unul faţă de celălalt, dar toţi au această asemănare esenţială, că dată fiind baza lor de gândire, terenul convingerilor lor, opiniile lor despre orice subiect terestru izvorăsc natural, ca florile pe câmp. Există anumite opinii pe care trebuie să le aibă despre anumite lucruri; ei nu formează păreri, părerile se formează ele însele. Să luăm de exemplu, în cazul lui Tolstoi, simpla listă a diferitelor obiecte despre care am scris mai sus, o pălărie de mătase, legea asupra independenţei Irlandei, un poem indian şi o livră de tutun. Tolstoi ar spune: „Cred în extrema simplificare posibilă a vieţii, de aceea, această pălărie de mătase este o stârpitură neagră”. Ar spune: „Cred în extrema simplificare posibilă a vieţii; de aceea această lege asupra independenţei Irlandei este numai un compromis meschin; nu e bine să separi un imperiu centralizat în naţiuni, ci trebuie să separi naţiunea în indivizi”. Ar spune: „Cred în extrema simplificare posibilă a vieţii; de aceea mă interesează acest poem indian, căci etica orientală, dincolo de fastul ei aparent, este mult mai simplă, şi mai tolstoiană decât cea occidentală”. Ar spune i „Cred în extrema simplificare posibilă a vieţii; de aceea, această livră de tutun este un lucru diabolic; luaţi-o de aici”. Totul în lume, de la Biblie la

trăgătorul de cizme, poate fi şi este redus de Tolstoi la acest mare principiu fundamental tolstoian, simplificarea vieţii1.

Putem elimina din discuţie ca fiind o exagerare literară pretenţia lui Chesterton că numai „doi sau trei oameni” sunt atât de bine integraţi încât se poate prevedea viziunea lor inevitabilă despre orice lucru. Dintre cunoştinţele noastre, eu sau dumneavoastră am putea numi încă câteva persoane de acest tip. Şi nici nu trebuie să credem că motivele lui Tolstoi sunt atât de perfect localizate şi integrate pe cât o pretinde autorul. Totuşi, schiţa slujeşte scopu

1 Din G.K. Chesterton et al., Leo Tolstoi, London, Hodder and «oughton, 1903, pp. 3 f.

rilor noastre arătând cât de mult s-au dezvoltat sistemele motivaţionale ale adulţilor din motivele impetuoase incoerente, ego-cen-trate ale primei copilării.

Emoţia

Motiv şi emoţie au aceiaşi rădăcină latină (movere – a mişca). Emoţiile ne mişcă; la fel şi motivele. Care este atunci legătura dintre ele?

Emoţia este cel mai bine definită ca o „condiţie activată a organismului”. Unele emoţii sunt specifice unei trebuinţe actuale: durerea, foame, teamă, dorinţă sexuală; altele sunt mai penetrante şi mai de durată: anxietate, depresie, sensibilitate, veneraţie. Oricare ar fi tonalitatea sau durata lor, emoţiile pot fi considerate ca un semnal că lucrurile nu merg bine cu noi, sau ca o asigurare că totul e în ordine. Adesea ele sunt tonice, ajută individul să obţină cele necesare pentru supravieţuirea fizică şi pentru protecţia şi dezvoltarea ulterioară a personalităţii sale. Dar când sunt violente, ele subminează şi par a nu servi unor scopuri adaptative.

Natura emoţiei nu este încă complet înţeleasă, deşi constituie un capitol major în domeniul psihologiei generale. În măsura în care este implicată personalitatea, putem spune că emoţia constituie coloratura subiectivă a motivelor, în special a motivelor care sunt blocate sau

intrate în conflict, sau care fac un progres brusc şi neaşteptat spre scopul lor. Întrucât sarcina noastră este să înţelegem structura durabilă a motivelor vom omite discutarea condiţiei emoţionale „activate” care adesea le însoţeşte2.

Teorii despre motivele invariabile în ciuda diferenţei aparent mari dintre motivele copilului de doi ani şi cele ale adultului, câteva teorii importante ne spun că motivele omenirii sunt în mod esenţial aceleaşi de la naştere până la moarte. Aceleaşi impulsuri, trebuinţe sau instincte ne bântuie din leagăn până în mormânt. Să examinăm câteva din afirmaţiile principale ale acestei poziţii.

„Plăcerea şi durerea sunt stăpânii noştri suverani”. Această faimoasă afirmaţie a lui Jeremy Bentham a avut întotdeauna mulţi

2 Relaţia între motiv şi emoţie este cercetată pe larg de Magda Ar-nold, Emotions and personality, 2 vol., New York, Columbia Univ. Press… 1960.

porteri din timpul Greciei antice şi până în ziua de azi. În anti-şiiitate cirenaicii susţineau că toate fiinţele umane sunt motivate’s caute o plăcere pozitivă; epicurienii au simţit că scopul principal al omului era evitarea durerii. În cursul secolului al XIX-lea «coala de gândire utilitaristă a dominat o mare parte din teoria şi politica socială şi economică a Occidentului. Mill a susţinut că un om este, din punct de vedere fizic, incapabil să dorească ceva dacă ogea despre acel ceva nu este plăcută. În psihologia actuală accentul se pune din nou, ca la epicurienii antici, pe evitarea durerii sau disconfortului. „Reducerea tensiunii” este invocată ca un motiv suveran. Întreaga noastră conduită, se spune, constituie o strădanie spre echilibru, homeostazie sau o fugă de tensiune (cf. pagi „de 97 – 99).

Hedonismul psihologic, cum este numit acest tip de teorie, are o atracţie ca de sirenă. Pare un lucru de bun simţ şi evident a spune că omul caută fericirea şi urmăreşte să evite durerea. Nu e valabilă această formulă de la naştere până la moare? Copilul de doi ani caută

plăcerea; Tolstoi caută plăcerea (prin reducerea complexităţii vieţii); dumneavoastră şi eu căutăm plăcerea (sau fericirea). Totul este atât de simplu. Oare?

Un grup de muncitoare tinere discutau despre motivele vieţii lor. Au ajuns la hotărârea unanimă că „a fi fericită” era unicul lor motiv. Un psiholog era de faţă şi le-a cerut să se uite la două fotografii, una care reprezenta o fată zâmbitoare, aparţinând evident clasei muncitoare; cealaltă o fată deprimată, evidentă bogată. Toate fetele au fost de acord că prima era fericită şi a doua nefericită. Au fost apoi întrebate: V, „Care din ele aţi vrea cel mai mult să fiţi?” Toate au ales fata nefericită, dar bogată. Unele din ele au râs de alegerea făcută. Una a spus „Ştiu că e caraghios, fiindcă doresc să fiu fericită; dar aşa simt eu”. Acest experiment revelator (deşi cam înşelător) sugerează că statutul social reprezintă pentru aceste fete un motiv mai puternic şi mai concret decât fericirea.

Există multe dificultăţi în aprecierea conceptului de fericire ca motiv. Cea mai serioasă dintre toate este simplul fapt că nu se p°aţe ţinti direct la realizarea fericirii. De aceea ea nu este un motiv concret. Cineva poate crede că dacă obţine o diplomă, se căsătoreşte Susan, îşi câştigă o existenţă bună, va fi fericit; dar aceste reali-ri concrete sunt scopuri tangibile. Fericirea este în cel mai bun Caz un produs secundar al unei activităţi cu o altă motivaţie. Cineva ţinteşte spre fericire ţinteşte spre nimic.

Să ne examinăm propria conştiinţă. Când suntem absorbiţi a o sarcină, de realizarea unui motiv, suntem oare conştienţi de e motiv ale fericirii? Ştim că vrem să trecem un examen, să scrie-n un poem, sau să câştigăm un joc. Ne aşteptăm în mod vag ca u cesul să ne aducă satisfacţie; dar ţintim să atingem un scop St) e – cific; anticiparea satisfacţiei nu este decât o penumbră îndepărtai

Şi această satisfacţie este adesea de o calitate sinistră, în uj. un caz „fericire” în sens inteligibil. Unde este fericirea pilotul unui bombardier care îşi pierde viaţa pentru ţara sa? este fericirea pentru omul de stat devotat,

dar extenuat şiţia Pentru mama devotată a unui criminal condamnat? Ori de câte Orj facem ceva pentru că suntem „datori” s-o facem, violăm crezul donismului. Multe lucruri pe care suntem motivaţi să le facem doar ne măresc tensiunile, ne diminuează şansele pentru plăcere şi ne obligă la o viaţă intensă şi riscantă. Bismarck a spus odată: „şu ne aflăm pe lume pentru plăcere, ci pentru a ne face blestemata noastră datorie”.

Dar, în ciuda acestor comentarii critice, există anumite relata pozitive între plăcere şi motiv care pot fi subliniate. Este perfect; adevărat că o tonalitate emoţională plăcută însoţeşte satisfacerea impulsurilor de hrană, somn, excreţie, activitate sexuală, chiar respirarea aerului proaspăt. Este, de asemenea, adevărat că mara parte din comportamentul unui copil mic este impulsiv (controlaţi de impulsuri) şi în acest sens poate fi numit „hedonist”. Tinereţea e şi ea o vârstă „în care se caută plăcerea” (în sensul că petrecerile, sportul, întâlnirile sunt obiective pe termen scurt cu o recoltă rapidă de sentimente plăcute). De asemenea, e adevărat că mulţi adulţi sunt hedonişti în sensul că toată viaţa caută satisfacţii senzuale imediate. Recunoaştem aceste fapte. De asemenea, putem recunoaşte că plăcerea şi durerea sunt semnale ale naturii care ne spun dacă motivele noastre sunt facilitate sau blocate. Chiar şi o persoană care îşi urmăreşte propria datorie încearcă unele sclipiri de plăcere sau satisfacţie. Dar pe măsură ce dezvoltarea evoluţionistă a omului a progresat se pare că semnalele naturii b; semnalele nu sunt motive) devin tot mai puţin vrednice de încredere. Se poate ca motivele omului cavernelor să se fi acorda” unor semnale hedoniste. Dar în epoca modernă constatăm o sincronizare mai slabă între realizarea unui ideal, a unei obligaţii, a unei responsabilităţi şi steagul semnalizator al plăcerii. Şi m-ar parte din ceea ce este plăcut nu e compatibil cu scopurile principale ale vieţii unui adult.

Pe scurt, nu putem construi o teorie a motivaţiei bazată P* hedonism, pentru că acesta este un principiu

confuz, insuficie11

plinit de realitate sau de propriile noastre introspecţii şi pentru – sincronizarea dintre plăcere şi atingerea scopului nu este puje. Un al doilea mod simplu, dar probabil eronat, de a onclăpe motivaţia este acela de a o atribui în întregime instinctului. Vom menţiona trei tipuri de doctrine ale instinctului.

Enumerare ad hoc. E uşor să inventezi instincte în funcţie de nevoile cuiva. Un economist care doreşte să explice comportamentul economic al omului poate postula cu uşurinţă un instinct & \ măiestriei, al competiţiei sau al dorinţei de câştig. El poate clădi un întreg sistem pe baza presupunerilor sale – dar acestea sunt gratuite şi nedovedita. Un educator poate „avea nevoia” unui instinct de joc, de curiozitate, de gândire – şi imediat le inventează pentru scopurile sale. Un sociolog poate, în ajutorul teoretizărilor sale, să decidă că omul are patru „dorinţe” de bază: pentru noutate, pentru securitate, pentru recunoaştere, pentru autoritate. Şi iată-le.4 Cu mulţi ani în urmă, L.L. Bernard a examinat literatura din domeniul psihologiei şi ştiinţelor sociale şi a descoperit aproximativ 14.000 de pretinse (şi arbitrar inventate) instincte.5 Deşi invenţiile de acest gen pot avea o utilitate pragmatică, ele nu se sprijină pe o teorie motivaţională valabilă.

Teoria hormică. O teorie mai sistematică este cea prezentată de William McDougall.6 El ajunge la concluzia că animalele sunt în mod clar conduse de instinct. Dacă acceptăm evoluţia, cum e şi normal, atunci, de asemenea, oamenii au înclinaţii de bază care constituie mobilurile lor primare. Nu toate înclinaţiile sunt evidente la naştere, dar ele se perfecţionează (prin maturizare) şi furnizează dinamismul esenţial al întregii conduite umane. Fiecare instinct are ataşat de el o emoţie primară. Combinarea acestor energii instinctive între ele şi cu învăţarea ulterioară, explică întreaga

3 Pare a fi real faptul că studenţii mai tineri şi savanţii mai tineri adesea pledează vehement pentru vreo variantă a doctrinei hedonismului, în timp ce savanţii mai

în vârstă tind să pledeze împotriva ei. E.L. Thorndike şi S. Freud sunt printre cei care şi-au modificat propriile concepţii pe măsură ce au înaintat în vârstă. E posibil ca savanţii mai în vârstă să-şi piardă gustul e viaţă sau să devină mai înţelepţi. Concepţia cuiva în această problemă va depinde probabil de vârstă sa.

4 Nu trebuie să dispreţuim utilitatea unor asemenea invenţii ad hoc. W.I. Thomas şi F. Znaniecki utilizează elegant şi sistematic aceste Patru dorinţe în sistemul lor de gândire sociologică: The Polish peasant în wrope and America, 2 vol., New York, Knopf, 1927.

k 5 L.L. Bernard, Instinct: a study în social psychology, New York, nolt, Rinehart and Winston, 1924.

Expunerea extrem de influentă a vederilor lui McDougall a fost Oblicată prima dată în Social psychology, New York, Luce, 1908. O expunere

«crioară, care măreşte numărul „înclinaţiilor” de bază este The energies of ieri, London, Methuen, 1932.

se pot diversitate atât de bogată a motivelor umane. Instinctul părem (cu emoţia duioşiei), fuga (cu emoţia fricii), combativitatea ((3 mă), gregaritatea (singurătatea) sunt astfel de exemple. Când ac „tor instincte li se ataşează obiecte obişnuite, dezvoltăm sentirnem* şi din sentimente se compune însăşi personalitatea. Această trie ne descrie simultan structura motivaţiei şi a personalităţi

Deşi sistemul lui McDougall este atent gândit, nu-l putem cepta ca o descriere adecvată a motivaţiei. El este total speculaşi pretinde un număr dat de mobiluri esenţiale ale naturii um (numărul variază între opt şi optsprezece în diferitele ediţii lucrării sale) care de fapt nu au fost niciodată stabilite. Esenţa tivaţiei este desigur mai complexă, iar diferenţele individuale mai mari decât ar admite-o teoria.

Instinctul freudian. Freud afirmă: „Structura id-ului nu schimbă niciodată”. Id-ul e plin cu „energii instinctuale”. Ce pt fi aceste energii, este mai puţin clar enunţat decât în sistemul luţ McDougall; dar, după cum o ştie toată lumea, Freud a postulat instinctul sexual şi

instinctul agresiv ca fiind dominante. Acestea două explică cea mai mare parte a comportamentului şi caracterului omului.

Dacă instinctele nu se schimbă, cum putem explica diferenţa dintre copilul de doi ani şi Tolstoi? Freud oferă două explicaţii, în primul rând, adultul (Tolstoi, de exemplu) dobândeşte noi asociaţii obiectuale. * Pentru a-şi satisface agresivitatea şi dragostea de viaţă, doreşte diferite obiecte. Dar instinctele de bază sunt aceleaşi. În al doilea rând, e capabil de sublimare. Poate aspiraţia lui Tolstoi spre o viaţă simplă era numai o „dorinţă-scop inhibată”. În loc să dorească direct mângâierea trupului matern (complexul Oedip) el îşi maschează această dorinţă, acum inconştientă, făcând pe ţăranul, glia-mamă substituindu-se propriei sale mame.

Ca şi în cazul teoriei lui McDougall, nu există nicio dovadă că Freud a realizat o enumerare fundamentală a motivelor esenţiale ale omului, nici >că pe măsură ce individul creşte şi se dezj voltă, motivele sale de bază rămân neschimbate. Când comparăm vârsta de doi ani cu maturitatea, presupunerea pare foarte improbabilă.

Cele trei tipuri de teorii ale instinctului pe care le-am menţionat susţin căi: 1) toţi oamenii au esenţialmente aceleaşi forţf dinamice pentru acţiune, 2) acestea sunt înnăscute, 3) ele sunt capabile de a fi ataşate unor diferite obiecte şi de aceea de a i1 canalizate (deviate, deplasate, sublimate). Pe scurt, în orice Pe „sonalitate găsim aceleaşi motive de bază de la naştere până moarte; o personalitate adultă este de fapt o combinaţie de m0”.

— În original obiect cathexes. (Nota trad.)

tjve canalizate, invariabile. Această logică ni se pare inadecvată pentru a explica diferenţele calitative dintre copil şi adult (de exemplu, motivul emergent al responsabilităţii sociale), ca şi extraordinara diversitate a motivelor adulte, unice în fiecare personalitate.7

Putem menţiona acum două teorii suplimentare care pot fi clasate oarecum alături de doctrinele instinctului.

Trebuinţele. Multor psihologi le-ar plăcea să opereze

cu o listă definită de impulsuri umane fundamentale, dar sunt prudenţi în legătură cu caracterul lor înnăscut. Ei spun că nu ne interesează faptul că motivele fundamentale sunt, strict vorbind, instinctive, însă ele sunt atât de fundamentale şi de larg răspândite încât acţionează ca instincte. Să le numim dorinţe, pofte, nevoi sau trebuinţe. * Ultimul termen pare să fie cel preferat. Dintre trebuinţe sunt adesea studiate realizarea, afilierea, achiziţia, agresiunea, autonomia, respectul, dominanţa, educaţia, sexul.8

Acest tip de teorie are multe avantaje. Ea ocoleşte controversa ereditate-educaţie, explicând într-un mod destul de vag rolul învăţării. Încurajează cercetarea unui motiv izolat sau a unor motive în combinaţie.9 Ca şi sistemul lui McDougall, ea explică dezvoltarea trebuinţelor în sentimente, unind astfel motivaţia şi structura rezultantă a personalităţii.10 Trebuinţele pot fi, de asemenea, privite din punctul de vedere freudian, ca reprimate, deplasate, canalizate şi sublimate. Totuşi, sistemul utilizează mult mai mult motivele de bază decât o face Freud şi oferă mai mult spaţiu trebuinţelor conştiente.

Dar ca şi teoriile precedente, doctrina trebuinţelor afirmă de fapt că în timp ce obiectele dorite pot varia de la persoană la persoană, tipurile fundamentale de dorinţe nu variază. Oamenii pot

7 În psihologia curentă termenul instinct este folosit într-un sens diferit. Şcoala modernă de „etologie” studiază configuraţiile perceptuale la care animalele şi copii răspund fără a avea o experienţă anterioară. Astfel, zâmbetul social este provocat la copil în mod normal de la 3 la 6 luni când vede o figură umană sau o copie rezonabilă a ei. Faţa poate fi o mască sau chiar un manechin, dar trebuie să aibă doi ochi, să fie total vizibilă şi să se mişte. Nu e nevoie să fie o figură zâmbitoare (fapt care induce imitaţia) sau să aparţină unei persoane cunoscute. Cf. R.A. S p i t z, K.M. W o 1 f, The smiling response: a contribution to the ontogenesis of social relations, în „Genetic Psychol. Monogr.”, 1946, 34, 57 – 125. Acest tip de răspuns

înnăscut există şi e important pentru o deplină înţelegere a psihologiei copilului. Totuşi, nu priveşte direct motivaţia. Singurele instincte care ne interesează aici sunt motivele instinctuale.

— În original wishes, desires, wants, ergs, needs. (Nota trad.)

8 O apărare esenţială a acestei abordări a motivaţiei se află în H.A. Murray et a 1., Explorations in personality, New York, Oxford, 1938.

9 Cf. D.C. Mcclelland, J.W. A t k în s-o n, R, A. Clark, E.L. Lowell The achievent motive, New York, Appleton-Century-Crofts, 1953.

10 Cf. H.A. Murray, C Morgan, A clinical study of sentiments, în >. Genet. Psychol. Monogr.”, 1945, 32, 3 – 149.

dori lucruri diferite dar există numai câteva raţiuni pentru care u doresc. De exemplu, doi oameni pot avea o trebuinţă puternică d. e umilire; unul devine poate un masochist sexual, celălalt un căm, găr disciplinat. Direcţiile luate de aceste două vieţi sunt atât je diferite încât pare extrem de artificial să le dăm scoruri identice pe scala cu n poziţii de umilire. Teoria trebuinţei, ca şi teoria iru stânctului, pare prea abstractă, prea imaterială şi depersonalizată pentru a reprezenta motivaţia indivizilor reali11. Preferăm o teorie care va descrie sistemele motivaţionale reale ale masochistului sexual şi ale călugărului disciplinat fără derivarea speculativă a două sisteme atât de diferite dintr-o sursă comună izolată (şi nedovedită) a „umilirii”.

„Motive credibile”. Niciuna din teoriile examinate mai înainte nu se bazează pe o cercetare solidă. În cel mai bun caz observaţia de bun simţ sau activitatea clinică cu pacienţii constituie baza enumerării de instincte sau trebuinţe postulate. Totuşi, Klineberg a făcut o încercare valoroasă (studiind caracteristicile culturilor) de a descoperi ce doreşte (sau are nevoie) fără excepţie orice fiinţă umană din orice cultură a lumii12. Această cercetare

antropologică oferă o listă de „motive absolut credibile”: foame, sete, odihnă şi somn, eliminare, respiraţie, activitate, foame senzorială. Există, de asemenea, „motive foarte credibile”, găsite în toate culturile, dar cu excepţii pentru unii indivizi: sex, comportament postmaternal, comportament de autoapărare. Apoi Klineberg constată agrasivi – tatea, fuga, gregaritatea. dorinţa de acaparare şi alte modele comportamentale comune ca având o frecvenţă descrescătoare.

Aspectul cel mai interesant al acestei cercetări îl constituie caracterul „absolut credibil” al motivelor descoperite. Ele sunt, fără excepţie, impulsurile biologice a căror satisfacere este necesară pentru supravieţuirea biologică.

Impulsurile. Faptul că impulsurile sunt esenţiale pentru supravieţuire a condus pe mulţi psihologi la concluzia că, în sfârşit, 11 Această problemă pare să fie admisă de Murray care scrie: „Fiecare trebuinţă este asociată cu urme (sau imagini) care reprezintă mişcări, căi, ac1 ţiuni, obiecte-scop, care luate împreună constituie o trebuinţă integrată”. În „J. Psychol.”, 1936, 3, 37. Această concepţie a unei trebuinţe integrate este o mare „îmbunătăţire faţă de trebuinţa-schelet Ea împlineşte pretenţia noastră pentru o unitate de analiză care să fie concretă, veridică şi personală cu condiţia ca trebuinţa integrată să fie înţeleasă nu numai ca o organizare de moment, ci şi ca o structură mentală de durată şi care este o caracteristică constantă a persoanei. E fără îndoială adevărat că comparaţiile între indivizi nu pot fi făcute chiar aşa de uşor pe baza trebuinţelor integrate ca pe baza trebuinţelor obişnuite; dar comparaţia este numai un scop secundar al psihologiei personalităţii. Scopul primar este reprezentarea vieţii unice personale cu maximum de fidelitate.

12 O. Klineberg, Social psychology, rev. ed., New York, Holt, Rine-hart and Winston, 1954.

acesta este conceptul simplu şi suveran pe care se poate fundamenta întreaga teorie motivaţională.

Impulsurile sunt în noi de la „astere până la moarte; ele stau la baza întregii noastre învăţări înrii; şi dacă ţinem seama de condiţionarea şi extensiunea înţine ţ şi pulsurilor – aşa încât să rezulte „impulsuri secundare” – putem acoperi toate motivele oamenilor.

Deşi o teorie a impulsurilor solicită (într-adevăr cere) o teorie a învăţării, totuşi energiile de bază sunt privite întotdeauna ca fiind impulsurile înseşi – şi astfel trebuie să clasificăm acest tip de gândire (îmbrăţişat de psihologia behavioristă, adică stimul-răspuns) în categoria „energiilor invariabile”.

În capitolul 5 am tratat acest punct de vedere. Am arătat acolo modul în care conceptele de condiţionare şi întărire prin „extinderea” impulsurilor sunt destinate” să explice întreaga diversitate de deprinderi-răspuns ale oamenilor.

Vom sublinia în curând insuficienţa teoriei impulsurilor, dar mai întâi trebuie susţinute două lucruri importante în favoarea acesteia. În primul rând, aşa cum arată limpede Klineberg, toate fiinţele umane din lumea întreagă au impulsuri, iar acestea sunt foarte puternice (când sunt stârnite preced toate celelalte motive). Dacă cineva este foarte înfometat, are o mare nevoie de oxigen, de apă sau de odihnă, iar toate celelalte motive trec pe planul doi până când impulsul este satisfăcut. Nicio teorie a motivaţiei nu poate ocoli acest fapt central.

În al doilea rând, din moment ce cea mai mare parte, dacă nu întreg comportamentul copilului poată îi generat de impulsuri – incluzând, desigur, impulsurile pentru activitate şi cele estetice – atunci impulsurile sunt fundamentul prim (dar nu în mod necesar permanent) al vieţii noastre motiv –ţionale. E cler că mare parte din ceea ce învaţă un copil se referă la modalităţi de satisfacere a impulsurilor (să ţină biberonul, să evite sursele de căldură prea puternice, să-şi solicite mama pentru a obţine hrană şi alte comodităţi). Susţinem că teor’d impulsurilor pare adecvată (sau aproape adecvată) în explicarea motivaţiei în timpul primilor doi ani de viaţă (şi, într-o măsură

limitată, de-a lungul întregii vieţi); pare adecvată şi pentru explicarea motivaţiei la animale.

Există, cum vom vedea acum, unele probleme în ceea ce priveşte enumerarea impulsurilor. Ne amintim că printre „motivele absolut credibile”, Klineberg includea un impuls pentru activitate şi unul estetic. Sunt acestea, ca şi foamea, setea şi oboseala, „ten-Sluni tisulare” specifice care reclamă reducerea tensiunii? Sau sunt dotări motivaţionale de un ordin diferit? Vom reveni mai târziu a această problemă.

Critica teoriilor despre motivele invariabile

Am vrut să spun că niciuna din teoriile luate în considerar până acum nu evidenţiază o suficientă flexibilitate şi variabilit-6 care să justifice marea diversitate a motivelor umane adulte. voi expune acum mai amănunţit obiecţiile mele faţă de două doctrine cele mai răspândite: teoria freudiană şi teoria stimul-răspm (impuls).

În primul rând, sper că ceea ce îndrăznesc să fac va fi o digresiune utilă. Să luăm în considerare numărul mare de termeni fundamentali din psihologia contemporană care încep cu prefixul re receptor, reacţie, răspuns, rejlex, reprimare, repetiţie, recompensa întărire*, regresiune – ca să enumerăm numai câţiva termeni. Izul acestor termeni sugerează: 1) o pasivitate a naturii umane (care receptează şi reacţionează la presiuni externe) şi 2) o refacere sau restabilire a condiţiilor trecute. Din această prezentare putem conchide just că majoritatea teoriilor psihologice dominante azi au un accent oarecum receptiv, recapitulativ, reverberativ. Există mult mai puţin sprijin terminologic pentru a indica ce va veni, pentru activitatea orientată spre viitor. Prefixul pro este rareori găsit în vocabularul tehnic al psihologiei. Auzim des despre reacţie dar rareori, dacă nu niciodată, despre proacţie. Auzim despre regres, l dar nu despre progres. Conchidem că, în timp ce fiinţele umane sunt preocupate de a-şi trăi viaţa în viitor, o mare parte din teoria psihologică este preocupată să urmărească aceste vieţi înapoi în trecut. Şi în timp ce ni

se pare că suntem în mod spontan activi, mulţi psihologi ne spun că suntem numai reactivi.

Această stare de lucruri se reflectă în principalele teorii despre motivaţie şi arată slăbiciunea acestora. Deşi teoria freudiană şi cea a stimul-răspunsului sunt diferite în multe privinţe, ambele coincid în ceea ce priveşte accentul pus pe natura reactivă a motivaţiei13.

Conform concepţiei lui Freud totalitatea tensiunilor organice sau a impulsurilor compun id-ul. Aceste tensiuni sau impulsuri sunt „energiile noastre instinctuale” şi numai ele ne „determină” să acţionăm. Sexul şi agresivitatea sunt poate cele mai importante impulsuri ale id-ului deoarece ele întâmpină cea mai puternică opoziţie din lumea externă şi sunt astfel reprimate. Reprimarea i

* în engleză reinforcement. (Nota trad.)

13 R.S. Woodworth le denumeşte pe amândouă teorii ale „priorităţii trebuinţelor” şi le opune doctrinelor care ţin seama de modificarea şi amplţicarea energiilor, pe care le numeşte teorii ale „priorităţii comportamentului în anumite privinţe critica de faţă merge în paralel cu argumentul lui Wooo-worth. R.S. Woodworth, Dynamics of behavior, New York, Holt, Rine-hart and Winston, 1958, cap. 5.

— reşte flacăra lor. După Freud personalitatea noastră actuală este \oape o rămăşiţă a diverselor modalităţi în care am încercat să a-tisfacem trebuinţele id-ului în ciuda opoziţiei provenite atât din? ajjiea externă, cât şi din conştiinţa noastră, care este o interiorizare iU ggulilor întipărite în noi de părinţi.

psihanaliza încearcă să urmărească toate interesele, aspirase şi strădaniile adulte înapoi până la rădăcinile instinctuale ale exului şi agresivităţii. Principalul procedeu este să se afirme că interesele adulte (în muzică, medicină, artă, agricultură, politică religia, educaţie sau altceva) sunt o problemă de sublimare. Sublimarea reorientează o „dorinţă inhibată a unui obiectiv”. Poetul se îndreaptă spre declam area unor expresii frumoase pentru că a fost frustrat de „satisfacerea orală” când era copil. Temeinicia

doctrinei sublimării este firavă şi ea nu poate, desigur, prezice care din multele căi posibile de a înlocui „o dorinţă inhibată a unui obiectiv” o va adopta o persoană.

De asemenea, Freud sugerează că o parte din energia care susţine motivele adulte poate veni dintr-o fuziune a impulsurilor sexuale şi agresive. Aceste impulsuri, când sunt unite, devin „neutre”; adică îşi pierd obiectivul specific şi devin nondirective în scop; energia liberă poate fi utilizată pentru a stimula individul să caute aproape orice scop care s-a întâmplat să devină asociat cu acest impuls neutru.

Trebuie observată o caracteristică a teoriei energiilor sublimate sau neutre. Sublimarea nu poate descărca decât e anumită parte din energia id-ului, iar o fuziune a impulsurilor agresive şi sexuale nu poate fi complet satisfăcută cu activităţi substituit care nu au nimic comun cu sexul sau agresivitatea. De aceea interesele adulte dobândite persistă. Poezia nu poate satisface trebuinţele erotice orale şi astfel aceste trebuinţe continuă să preseze şi să susţină această sublimare semiinutâlă. Chirurgia nu satisface în mod real fuziunea sadică a trebuinţelor sexuale şi agresive şi astfel aceste trebuinţe fuzionate continuă să-l îmboldească pe chirurg. Tocmai din această cauză interesul pentru profesiunea sa porsistă o viaţă întreagă.

Această imagine generală a motivaţiei face din personalitate un Produs a doua forţe arhaice, aproape în întregime reactiv. Ea pune, de asemenea, un accent puternic pe primii ani de viaţă când frustrările, reprimarea şi asociaţiile obiectuale au fost în mare parte construite. Freud ne învaţă că liniile directoare ale caracterului unei Persoane se stabilesc la vârsta de trei ani14.

Desigur, admitem bucuros că motivele adulte reflectă adesea şi agresivitatea şi că unele urme ale motivaţiei infantile pot

14 E. J o n o’s, The life and work of Sigmund Freud, New York, Basic B°oks, 1953, i, 13.

fi găsite în unele conduite adulte (mai ales nevrotice);

totuşi putem crede că Freud face dreptate diversităţii, unicităţii şi „temporaneităţii majorităţii motivaţiei adulte. OtH

Revenind la teoria stimul-răspuns constatăm că ea o altă concepţie asupra motivaţiei de tipul „reducerea ins în acest caz impulsurile sunt singurele mobiluri; ele sunt mai proteice decât energiile instinctuale ale lui Freud. Ele sunt derate ca tensiuni determinabile şi separate, foamea, setea, e evitarea durerii fiind exemple importante mult utilizate în lucrări] experimentale pe animale. Hull şi alţi apărători ai abordării $4> au cheltuit mai mult efort decât Freud în încercarea de a expl; e modul în care motivele şi interesele adulte derivă în ultimă analii din impulsurile primare. Învăţarea reprezintă elementul important al teoriei. În linii generale ea sună după cum urmează. Enunţădin nou aici şi extindem argumentul deja prezentat în capitolul 5

Când un impuls primar este satisfăcut, de exemplu foamea de hrană, tensiunea motivului este redusă. (întreaga motivaţie caută I „reducerea tensiunii”). Orice activitate care a dus (sau a fost strfos asociată cu) la această reducere de tensiune este uşor învăţată pentru că ea este influenţată de întărirea primară. Legea „întăririi» I afirmă că mijloacele utilizate în reducerea tensiunilor vor fi reţinute prin învăţare. Astfel, învăţăm să ne „placă” (să construim) deprinderi favorabile pentru) patul nostru, meniul micului dejun, I partenerul sexual.

Dar uneori lucrurile care ne plac sunt numai de departe legatei de reducerea tensiunii. În asemenea cazuri vorbim de întărire secundară. Să luăm un exemplu bine cunoscut din cercatările pe animale:

Un cimpanzeu a fost învăţat să ia de pe podea un jeton de poker şi să-l introducă într-un distribuitor – automat, care apoi livra struguri sau stafide. Se poate spune că utilizarea jetonului de poker a fost învăţată prin întărire primară. Dar cimpanzeul a fost apoi silit să înveţe încă un act din secvenţa hranei. El a descoperit că pentru a obţine jetoanele de poker trebuie să pună în funcţiune o

altă maşină care să-i dea jetoanele. El utiliza fiecare jeton pe măsură ce-l obţinea. Dar dacă era împiedicat să facă astfel, el „stoca” jetoanele. Îi plăcea să acumuleze „bogăţie” ca să zicem aşa. Şi această stocare ilustrează principiul întăririi secundare. Este un act asociat cu un alt act care duce la reducerea tensiunii

15 J.B. Wolfe, Efectiveness of token-rewards for chimpanzees, & 1 „Comp. Psychol. Monogr.”, no. 60, 1936; J.T. C o w 1 e’s s, Food tokens as inventives for learning by chimpanzees, în „Comp. Psychol. Monogr.”, no. „1 1937.

partizanii teoriei S-I sunt aproape siguri că undeva în cadrul lui modei vom găsi explicaţia tuturor motivelor complexe adulte. S/ar şi motivele cele mai elaborate sunt cumva anticipări îndepărta ale satisfacerii impulsului primar. Ne place covoraşul care era a sufragerie-n COPĂ lăria noastră. Vrem să mergem la pescuit pentru irtata, care ne satisfăcea multe din dorinţele copilăriei (întărire primară), ’ne lua la pescuit (întărire secundară). Constatăm că avem o versiune faţă de un anumit oraş pentru că ne aminteşte vag (adică 1 caracteristici parţiale corespunzătoare) de un oraş unde am suferit o şedere lungă şi dureroasă în timpul unei boli din copilărie (întărire secundară negativă). Şi aşa mai departe.

Există trei obiecţii serioase faţă de această direcţie de gândire – fiecare destul de serioasă pentru a ne spune că se află pe o cale greşită:

1. Conform teoriei, întreaga motivaţie face presiuni spre reducerea tensiunii impulsurilor primare. Dacă nu există o asemenea reducere, până la urmă valoarea întăririi se pierde şi deprinderea sau activitatea instrumentală dispare. În experimşnitul citat mai sus, dacă cimpanzeul obţine numai umori recompensa de struguri el îşi pierde interesul pentru jetoanele de poker. Stocarea suferă a „stingere experimentală”. Dar omul avar nu se comportă în acest mod. Se poate ca la început banii să fi fost un mijloc pentru a cumpăra satisfacerea impulsului, dar acum ei devin un scop în sine; el continuă să acumuleze un tezaur inutil.

Aproape toate studiile experimentale care elaborează întăriri secundare arată pierderea deprinderilor instrumentale şi a intereselor secundare dacă acestea nu duc efectiv la satisfacerea impulsurilor primare. Principala excepţie este cunoscută sub numele de „condiţionare a evitării”, în care utilizarea unui şoc electric sau a altor stimuli intens dureroşi va determina animalul să evita toată viaţa situaţia care a dus la şoc. Aparent nu există nicio stingere a deprinderilor de evitare.

Într-un experiment se plasau nişte din într-o cuşcă cu două compartimente şi cu un perete despărţitor destul de a>cund ca animalele să-l poată sări. O sonerie suna şi imediat clinii primeau un şoc electric puternic. Ei săreau peretele pentru a scăpa. Dar al doilea compartiment avea, de asemenea, un circuit electric astfel încât clinii primeau acelaşi tratament. Totuşi, sărind dintr-un compartiment într-altul imediat ce soneria suna, câinii au reuşit să evite şocul. Caracteristica experimentului este că după primele încercări (care erau suficiente pentru a stabili deprinderea) compartimentele nu mai erau conectate electric. Nu mai exista vreun şoc. Dar câinii au continuat să sară timp de peste 400 de manifestând răspunsul condiţionat cu toată forţa. & experimentatorii au renunţat la încercarea de „a stinge” de diţionarea. Era prea persistentă. Arăta ca o deprindere du **” bilă toată viaţa16.

De aceea, evitarea devine un motiv care îşi pierde dependgnt de întărirea primară. Ea exemplifică un fel de „autonomie fţională” pe care o vom discuta în curând mai profund.

Hull a simţit că o condiţionare adiţională foarte intensă rămâne fără întărire primară. El scrie:

Ipoteza de faţă nu implică faptul că întărirea secundară va suferi k mod necesar o stingere experimentală când suportul reducerii trebuinţei pl1 m mare este retras. Dacă întărirea primară a fost suficient de puternică CI cursul stabilirii unei depinderi sau al unui interes secundar, anticiparea re I compensei primare poate

fi destul de intensă pentru a lua locul recompense I actuale şi pentru a nu se stinge niciodată.17

Totuşi, întreaga logică a poziţiei referitoare la „întărirea se-l cundară” insistă, cum spun Dollard şi Miller, asupra faptului că „impulsurile învăţate ar fi slăbite prin reîntărire” 18 şi că în ultima I instanţă întărirea poate apărea numai prin reducerea tensiunii nu-l pulsurilor primare.

În experimentele pe animale dovada stingerii experimentalei (cu excepţia condiţionării evitării) este covârşitoare, în timp ce I dovada pierderii intereselor umane adulte dobândite nu. Nu ne I pierdem plăcerea pentru covoraşul din sufragerie pentru că pur şi I simplu timp de patruzeci de ani nu am mai mâncat în prezenta MI Nu ne pierdem dragostea pentru pescuit numai pentru că tatăl I nostru nu ne mai satisface impulsurile noastre primare. Nu încej tam să economisim bani numai pentru că nu se convertesc în strul guri comestibili. Nu renunţăm la interesul nostru pentru muzică numai pentru că nu mai avem un părinte sau un învăţător care să ne dea întăriri pozitive şi negative. O femeie mai în vârstă nu-şi pierde gustul în alegerea îmbrăcăminţii când hainele nu mai constituie o stratagemă pentru arşi atrage un soţ potrivit. Un fost marinar iubeşte încă cu înflăcărare marea, deşi sunt cincizeci de ani de când a părăsit-o.

16 R.L. Solomon, L.J. Kamin, L.C. Wynne, Traumatic avoidanct> learning: the outcomes of severa! extinction procedures with dogs, în >. abnorm, soc. Psychol.”, 1953, 48, 291 – 302.

17 C.L. Hull, Principles of behavior, New York, Appleton-Century-Crofts, 1943, p. 101. Vezi şi discuţia lui Woodworth, op. cit., p. 113. Nota 13 supra.

18 G. Dollard, N.E. Miller, Personality and psychotherapy, Ne «York, Mcgraw-Hill, 1950, p. 88.

teorl îmi of’s* 5?

folosite.

3. În sfârşit – şi această obiecţie este cea mai gravă – multe motive nu au o legătură constatabilă cu impulsurile

primare. E Uşor de recunoscut foamea, setea, sexualitatea, oboseala, nevoia de oxigen ca motive care îşi au originea în modificările tisulare din corp, într-o stimulare în deficit sau în exces a terminaţiilor nervoase. Dar multe din motivele complexe adulte nu au nicio relaţie demonstrată cu aceste impulsuri şi nici cu „energiile instinctuale” postulate de Freud. Psihologul adept al teoriei S-I sau psihanalistul pot pretinde că interesele adulte pot fi urmărite până la energiile sale invariabile, dar ei nu pot dovedi acest lucru. Un adult poate dori să fie colecţionar de timbre, om de ştiinţă, călător, filantrop, preot; el doreşte să sprijine Naţiunile Unite, să of ore înlesniri copiilor săi, să-şi îndeplinească responsabilităţile. Niciunul din aceste interese nu poate fi urmărit direct până la impulsuri. Neurologul Goldstein a spus că numai omul bolnav este condus de impulsuri. Numai cei bolnavi mental sunt obsedaţi de trebuinţa lor de hrană, confort, excreţie, satisfacţie sexuală. Oamenii normali ţin aceste impulsuri la locul lor, dar sunt interesaţi mai mult de ceea ce Goldstein numeşte „realizare de sine” – un termen ce cuprinde principalele sisteme de interese ale perioadei adulte 19.

Teorii despre motive variabile în contrast cu aceste teorii ale reactivităţii, să examinăm acum ceea ce Woodworth numeşte „teorii ale priorităţii comportamentului Acestea insistă asupra faptului că partea cea mai mare din activităţile noastre zilnice nu contribuie la satisfacerea impulsurilor de bază. Comportamentul nostru în cea mai mare parte a lui are de-a face cu o conduită de explorare a mediului şi de adaptare

19 K. Goldstein, Organismic approach to the problem of motivation, în „N.Y. Acad. Sci.”, 1947, 9, 218 – 250.

20 Vezi nota 13 supra.

la el. „Jocul” copilului – un motiv extrem de absorbant el – este un exemplu bun. Chiar când impulsurile sale primare

PentJ

Şah, destul de puternice, copilul continuă să se joace. Unui copil treb să-i fie foarte foame pentru a înceta jocul.

Când impulsurile atu! un grad mare de intensitate şi se simte foarte însetat sau obo/i s-au trebuie să elimine, jocul este temporar (dar numai tempor! t întrerupt.

Spre deosebire de impulsurile primare acest tip de motiv par imposibil de satisfăcut. O jucărie dată poate să-şi piardă farmocuf dar copilul nu devine liniştit (ca în „reducerea tensiunii”), ei. Se îndreaptă spre noi activităţi exploratorii şi de joc. Şi adultul est I motivat special să menţină contactul cu mediul prin activităţi I de manipulare, observare, explorare, comunicare.

Nimeni nu neagă că impulsurile organice sunt factori impor. tanti în motivaţie. Problema este dacă ele pot explica tot ceea q, omul face cu echipamentul său. Combinaţia de interese şi abilităţi a unui muzician este profund motivaţională; de asemenea, şi a omului de ştiinţă, a infirmierei, a exploratorului. Fiecare e activizat de propriul stil de conduită în raport de lumea sa. Se spune că teoria impulsului ţine seama de ceea ce este esenţial în motivaţie; dar nu reuşeşte să ţină. seama de ceea ce este „neesenţial, dar nepreţuit”.

Tendinţa exploratorie. Mult timp psihologia animală a scăpat I din vedere semnificaţia comportamentului investigator continuu al 1 animalelor. Ea era prea ocupată cu studierea impulsurilor primare 1 de foame, sete, sexuale, de oboseală. Totuşi, în ultimii ani, difel renta esenţială dintre această tendinţă exploratorie şi celelalte impulsuri a fost observată21.

Explorarea este o activitate continuă, constituie baza unei mari părţi din învăţare şi nu este satisfăcută ca impulsurile care cer „reducerea tensiunii”. Acest fapt ne duce la concluzia că impulsujrile „estetice” şi de „activitate” nu sunt propriu-zis impulsuri, ci ar trebui clasificate într-o concepţie despre motivaţie cu totul diferită.

Competenţa. R.W. White propune conceptul de „competenţă” pentru a se referi la tot ceea ce copilul face când nu se află sub influenţa imediată a unui disconfort, a unor impulsuri puternice, sau a pericolului22. Activitatea

lipsită de conflict include explorarea, 21 Cercetări importante sunt T.A. R y a n, Drives, tasks and the initialion of behavior, în „Amer. J. Psychol.”, 1958, 71, 74 – 93 şi H.L. Ansbachet (Ed.), Symposium on expansion and exploration, în „J. individ. Psychol.”, 1958, 14, 103 – 127. Pentru o trecere în revistă a literaturii experimentale semnificative vezi D.E. B e r 1 y n e, Conflict, arousal and curiosity, New York, Mcgraw-Hill, 1960.

22 Alţi autori au sugerat denumiri diferite: superioritate (Adler); /une-ţie-plăcere (Bühler); măiestrie (Woodworth, de asemenea şi W.I. Thomas);

a

Ip, privitul, ascultatul, trasul, împinsul şi aruncarea obiectelor, alergatul, căţăratul, „făcutul” lucrurilor, imitarea părinţir interacţiunea cu tovarăşii de joc. Niciuna din aceste activităţi spontane nu „reduce tensiunea” precum o fac acţiunile provo-le de impulsuri. Cum spune White „imediat ce copilul începe se joace în ţarcul său el ştie că ipoteza reducerii tensiunii este ieşită”. Acest autor adaugă că doctrina freudiană după care vâr – de la şase la treisprezece ani constituie o „perioadă de latenţă” este într-adevăr un mit curios. Dezvoltarea copilului în această perioadă este departe de a fi „latentă”. El dobândeşte competenţă în ritm rapid. „Mitul” izvorăşte din presupunerea că motivul principal în viaţă este (în general), sexual şi că, după Freud, în dezvoltarea psihosexuală nu se produc schimbări deosebite în această perioadă.

Mare parte din competenta pe care o caută copnul se săseşte în domeniul social. El pretinde atenţie, doreşte dragoste şi-i place să se joace cu alţii copii. În aceste cazuri ol învaţă parţial prin recompensele sau respingerile pe care le primeşte de la ceilalţi. Dar în majoritatea problemelor nonsocialo corului (şi adultul) este cel mai bun judecător al propriilor sale succese. El ştie ce anume îi întăreşte stima faţă de sine, ce anume îl loveşte ca un pşoc sau ca o realizare valoroasă, ce anume îi împlineşte propria st imagine despre sine. În consecinţă, dacă teoria

întăririi are o valoare explicativă, atunci ea trebuie analizată în general în funcţie de autorecompensă şi autopedeapsă.

Când atingem perioada adultă avem nevoie de conceptul de competentă în aceeaşi măsură ca şi în copilăne. Mare parte din ceea de f-ce un adult izvorăşte din stocul său de abilităţi şi interese personale. Ca şi copilul, el are o mulţime de trebuinţe biologice (pentru hrană, adăpost, sex) care pot fuziona cu sau se pot depărta de interesele sale. Dar ele nu pot explica impulsul durabil spre activităţi estetice „intelectuale, religioase sau economice.

Deşi nu putem deriva interesele adulte sănătoase în întrenime din modul în care individul îşi manevrează problemele instinctuale impuls-activitate (G. Murphy, O. Klineberg); autonomie primară a ego-ului (H. Hartmann). Argumentul lui White că teoria impulsului nu poate explica adecvat creşterea sănătoasă a personalităţii normale se găseşte în două articole: R.W. W h i te, Adler and the juture of ego psychology, în „J. individ. Psychol.”, 1957, 13, 112 – 124 şi Motivation reconsidered: the concept of cora-Petence, în „Psychol. Rev.”, 1959, 66, 297 – 333.

Cititorul poate să se întrebe: „Dacă competenţa este o trebuinţă dominantă şi permanentă, atunci de ce este enumerată în categoria teoriilor despre motive modificabile?” Răspunsul este că în cadrul conceptului de competenţă trebuie să ţinem seama de o continuă modificare a motivelor şi scopurilor specifice. A fi competent la maturitate înseamnă a avea o orientare spre scop total diferită de a copilului. Ceea ce nu e cazul în teoriile despre motive fixe şi clasificate infantile (cum ar susţine teoria lui Freud despre sublimare şi rărea eului), totuşi nu trebuie să negăm că multe din interes, pasionate ale adultului pot conţine un amestec de forţe agres” inconştiente sau simbolic sexuale. Într-adevăr, cu cât interesul! e (b l mai „pasionat” (obsesiv), cu atât îl putem suspecta mai mult că îbib i-l bs! a e.

Îmbibat cu presiuni inconştiente agresive sau sexuale

(vgy pagina 159). Dar în mod normal, motivele centrale ale adultului 5 i au fundamentul într-un gen mai rece de interese – interesele ca – I implică competenţa.

Ar fi greşit să spunem că „trebuinţa de competenţă” este m0 I tivul unic şi suveran al vieţii. Ea poate ajunge la fel de bine la orice altă trebuinţă (mai bine decât cea sexuală) să rezume întreaga I istorie biologică a dezvoltării. Supravieţuim prin competenţă, eres, I tem prin competenţă, ne „autorealizăm” prin competenţă.

Legate de explorare şi competenţă, sunt şi alte concepte, curente. Acestea schimbă, de asemenea, accentul de pe angrenajul reactivităţii pe proacţiune şi indicarea viitorului în motivele omului.

Motivele de deficit şi motivele de creştere. A.H. Maslow prol pune o teorie extrem de sugestivă. El susţine că în cursul dezvolj tării specifice copilăriei, este important înainte de toate ca impulsu-lrile de bază (motivele de deficit) să fie satisfăcute astfel încât copilul să poată fi mai târziu liber să adopte motive mai puţin egocentrice (de creştere). Astfel, un copil care are suficientă hrană, îngrijire, securitate şi dragoste nu are nevoie pe măsură ce creşte să fie obsedat de trebuinţele de bază. Se va simţi în siguranţă şi de aceea va putea atinge scopuri lărgite. Dacă a cunoscut satisfacţia impulsurilor de bază şi de securitate el poate tolera ulterior în viaţă o frustrare-a aceloraşi impulsuri mult mai uşor decât o persoană a cărei întreagă personalitate este axată pe trebuinţe care nu au fost niciodată satisfăcute în mod adecvat23. (Se ştie că unele animale vor elabora deprinderi mai puternice de stocare dacă la începutul vieţii au fost deprivate de satisfacerea primară a foamei).

În această teorie Maslow recunoaşte, ca şi noi, că impulsurile primare sunt centrale în primii ani de viaţă; de asemenea, el schiţează o modalitate în care se produce trecerea de la motivaţia timpurie la una mai matură. Teoria sa ajută la explicarea persoanei „nevrotice” care nu reuşeşte să elaboreze sisteme de motive funcţional autonome – şi care în cursul întregii sale vieţii poate

„manifesta” complexe infantile. Desigur, Freud şi-a îndreptat atenţia iniţial asupra acestui tip de personalitate, dar spre deosebire de Freud, Maslow permite oamenilor normali să depăşească această dependenţă în cursul dezvoltării lor.

23A.H. Maslow, Motivation and personality, New York, Harper, 1954, cap. 5.

Autorealizarea. Motivele creşterii, culm le denumeşte Maslow, e la autorealizare. De fapt, Goldstein insistă asupra faptului că întreaga motivaţie (de orice tip) împărtăşeşte acest caracter. Auto-rea] jzarea constituie în fond unicul motiv al omului. Conceptul nu este specific, dar are meritul de a indica individualitatea ultimă a motivaţiei; fiecare personalitate este diferită de toate celelalte şi caută să-şi menţină integritatea şi să-şi realizeze propriul destin în propriul său mod. Conceptul are, de asemenea, avantajul de a vedea în motivaţie ceva mai mult decât presiuni, impulsuri, conflicte. El implică faptul că în timp ce aceste forţe determină persoana să reacţioneze dincolo de o simplă reactivitate, există o mare libertate de dezvoltare fără conflicte şi de autorealizare. Conceptul este clar îndreptat spre viitor, în timp ce teoriile reactivităţii privesc spre trecut sau în cel mai bun caz spre prezentul imediat24.

Psihologia ego-ului. Fără îndoială principala eroare din psihologia freudiană constă în afirmaţia că „ego-ul nu are energie proprie”. Astăzi mulţi urmaşi ai lui Freud, poate majoritatea, admit greşeala şi o scuză spunând că „Freud a murit înainte de a-şi fi terminat teoria sa asupra ego-ului”. Aşa cum am văzut în capitolul 7, s-a dezvoltat o şcoală de gândire neofreudiană care neagă faptul că id-ul este unica sursă de energie. Corespunzător, ea neagă faptul că interesele şi motivele adulte sunt susţinute în întregime de sublimarea instinctelor sexuale şi agresive sau, în cel mai bun caz, de o energie neutralizată şi desexualizată care provine din inhibarea scopurilor sexuale şi agresive.

Psihologia ego-ului (sau neofreudiană) vorbeşte liber

despre „autonomia ego-ului” înţelegând prin aceasta că regiunea conştientă de sine a personalităţii nu este în totalitatea ei o sclavă a impulsurilor id-ului, dar nici a presiunilor din mediu. Există asemenea lucruri ca „funcţii ale ego-ului libere de conflict”. Ne trăim viaţa, cel puţin în parte, conform intereselor, valorilor, planurilor şi intenţiilor noastre conştiente. Motivele noastre sunt cel puţin relativ automate faţă de presiunile care vin de la impulsuri, instincte şi situaţii înconjurătoare25. A admite existenţa unor funcţii ale ego-ului libere de conflict înseamnă a răsturna psihologia freudiană tradiţională. Admiterea acestui lucru înseamnă că mare Parte din viaţa noastră este trăită pe baza unei scheme mature şi

24 Pentru o cercetare asupra autorealizării vezi K. Goldstein, Human naturo in the light of psychopathology, Cambridge, Mass., Harvard Univ. press, 1940.

25 D. Rapaport schiţează deplasarea psihanalizei spre psihologia ego-ului în două articole: The autonomy of the ego, în „Bull. Menninger Clin.”, 1951, 1Ş, 113 – 123 şi The theory of ego-autonomy: a generalization, în „Bull. Meninger Clin.”, 1958, 22, 13 – 35.

raportabile la valori şi scopuri, şi nu se manifestă numai ca o rare conflictuală împotriva unor forţe primitive instinctuale. denumeşte persoana care a atins acest stadiu de dezvoltare „personalitate productivă” 26.

Cum se face că ego-ul poate dezvolta o autonomie relativa faţă de forţele id-ului instinctiv sau ale mediului? Căutând să râs. pun dă la această întrebare, Hartmann postulează mai întâi un dis, pozitiv de autonomie primară. Acest „dispozitiv” nu e altceva decât capacitatea adaptativă a omului, reprezentată în funcţionarea per* cepţiei, memoriei, capacităţii motorii, a tot ceea ce îl ajută să se adapteze la mediu. A se adapta înseamnă a rezolva probleme, a depăşi obstacole, a căuta sensuri şi, în general, a folosi creierul propriu. Relaţia dintre acest tip de motivaţie şi ceea ce alţi autori au denumit explorare şi competenţă este strânsă. Alţi autori au pus problema în moduri diferite. Cu mult timp în urmă Graham Wallas a

insistat asupra faptului că printre motivele omului tremure inclus un „instinct al gândirii”. Bartlett a văzut un dinamism de bază în „efortul spre semnificaţie”. Psihologia gestaltistă a considerat „închiderile” intelectuale ca o tendinţă dinamică importantă; Festin-ger vorbeşte despre „disonanţa cognitivă” ca forţă de motivare. Cantril şi existenţialişti ca Frankl privesc căutarea semnificativi de către om, căutarea „de ce-ului” experienţei sale ca un ultim – poate ultimul – motiv al vieţii.

A atribui o forţă dinamică funcţiilor intelectuale, afectului cognitiv al vieţii este un progres de mare importanţă faţă de diversele teorii referitoare la „energia invariabilă” despre care im discutat mai înainte. Înseamnă că scopurile umane nu sunt licitate de o enumerare strictă de impulsuri sau instincte, ci că ele se schimbă în timp, în funcţie de variaţia condiţiilor şi ţin pasul cursului devenirii individului.

Hartmann vorbeşte, de asemenea, despre un disvozitiv de autonomie secundară, care nu este primar, ci derivat27. El admite că ego-ul serveşte adesea impulsurile instinctuale (cum susţinea Freud), totuşi în cursul creşterii activităţile sale instmmp itrilo şi interesele se pot „înstrăina” de sursele lor instinctuale Ce-i ce odată a fost o funcţie de serviciu a ego-ului sau o autoinărare suferă o „modificare a funcţiei”. Tânărul care voia odată să devină om politic din cauza fixaţiei timpurii pe tatăl său poate deveni în

26 E. F r o în m, Man for himself, New York, Holt, Rinchart and Winston, 1947.

27 H. Hartmann, The development of the ego concept în Freud’s work, în „Int. J. Psychoanal.”, 1956, 37, 425 – 438. Vezi şi H. Hartmann, Ego psychology and the problem of adaptation, în D. Rapaport (Ed.), Organization and pathology of thought, New York, Columbia Univ. Press, 1951. p. 362 – 396.

I eresat de politică de dragul politicii: ca mijloc de realizare a propriului său stil de a fi, ca un mod de a-şi realiza potenţialităţile prii28

Ar fi eronat să spunem că toţi freudienii moderni acceptă autonomia ego-ului. Unii dintre ei îl neagă total; alţii vorbesc prudent <} e autonomie relativă. Şi, desigur, sunt corecţi când neagă faptul că motivele ego-ului trebuie totdeauna acceptata drept bune. O parte din motivaţie, repetăm, este inconştientă, infantilă şi ascunsă de sine însuşi. Totuşi, problema importantă este acea că o parte din motivaţie este funcţional autono în & (mai ales la personalitatea pe care o considerăm normală, matură şi sănătoasă.

Rezumat

Motivaţia reprezintă „motorul” – personalităţii şi de aceea constituie problema noastră cea mai centrală. Psihologii nu concordă în opiniile lor asupra condiţiilor interne care induc acţiunea şi gândirc-a. Unii spun că întreaga conduită este stimulată de instincte să u impulsuri nemodificabile. Asemenea teorii subliniază latura reactivă a comportamentului uman. Trebuie puse restricţii severe asupra unor astfel de teorii (fie de natură psihanalitică, fie de natură S-R). Ele nu reuşesc să ţină seama de transformarea extensivă a motivelor din copilărie până la maturitate sau de extrema diversitate de motive pe care o constatăm la adult. Unele teorii curente tind să ţină seama de un principiu suplimentar: ele consideră că autorealizarea, competenta şi autonomia ego-ului sunt în egală măsură trăsături de bază ale motivaţiei umane. O teorie finală a motivaţiei va trebui să admită adevărul care se află în toate aceste concepţii.

28 Când gândirea e pe calea cea bună, ca în cazul de faţă, problema priorităţii scade în importanţă. Totuşi, cititorul atent la istorie poate observa că propria mea concepţie despre autonomia funcţională antedatează „dispozitivul de autonomie secundară” cu câţiva ani. Vezi G.W. Allport. Personality: a psychological interpretation, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1937; cap. 7.

CAPITOLUL

Transformarea motivelor

CERINŢE PENTRU O TEORIE ADECVATA A

MOTIVAŢIEI & AUTONOMIA FUNCŢIONALĂ «DOUĂ NIVELURI DE AUTONOMIE o CE PROCESE NU SUNT FUNCŢIONAL AUTONOME? «CUM SE PRODUCE AUTONOMIA FUNCŢIONALA?» TRANSFORMĂRI TRAUMATICE «REZUMAT

I personalitatea, ca orice lucru viu, se modifică pe măsură ce creşte. Şi întrucât motivele sunt motorul personalităţii trebuie să ne aşteptăm ca motivele să se dezvolte şi să se modifice şi ele. A lua în considerare transformarea vastă care se produce din primul an de viaţă şi până în perioada adultă nu este o sarcină uşoară. Procesul este treptat şi subtil. Impulsurile rămân în noi. Şi chiar şi în motivele adulte complexe trecutul este încă viu, într-o oarecare măsură, în prezent. Dar sarcina noastră este să descoperim cât din trecut este flacără şi cât cenuşă.

Capitolul anterior a pus baza analizei noastre. Cititorul îşi va aminti că s-a făcut o distincţie între teoriile care postulează energii invariabile şi teoriile care postulează energii modificabile.

Cerinţe pentru o teorie adecvată a motivaţiei

Propunem ca o teorie adecvată a motivelor umane să satisfacă următoarele cerinţe:

1. Să admită actualitatea motivelor. Ceea ce ne mişcă trebuie să ne mişte acum. De aceea o teorie motivaţională trebuie să prin –

a & că la starea prezentă a organismului. Trecutul nu este important, dacă nu se poate dovedi că este dinamic activ în prezent. Să i lăm, de exemplu, următorul caz:

George este un criminal tânăr. A furat, a provocat un incendiu cu premeditare, a comis jaf înarmat şi a atacat în mod laş câţiva poliţişti. Cauza, se vede clar, se află în viaţa sa familială mizeră. Mama sa, pe care o iubea, a murit când el avea cinci ani. După acea tragedie a trăit numai cu tatăl său, care era crud şi beţiv şi care alternativ îl respingea şi-l maltrata.

Explică” această istorie conduita actuală a lui George? într-un sens, da, căci oferă fapte istorice care sunt

esenţiale pentru înţelegerea întregii vieţi a lui George. Dar alţi băieţi cu aceeaşi istorie lugubră pot să nu fie azi delincvenţi. De fapt, un misionar iezuit devotat, pe care îl cunosc, are o biografie familială foarte asemănătoare. Atunci care este diferenţa? Răspunsul pare să fie acela că George este încă în mod activ tulburat de conflictul său şi încă îşi manifestă (şi transferă) ostilitatea faţă de tatăl său. Pe de altă parte, misionarul a depăşit într-un fel conflictul şi a înlocuit primele motive ostile cu altele, mai benigne. De aceea nu putem spune că trecutul determină în mod automat „mobilul" actual al motivelor. Aşa cum am spus, motivele trecute nu explică nimic dacă nu sunt şi motive actuale.

Din această cauză doctrina „impulsurilor secundare" este copleşită de o lipsă fatală de logică. Ne amintim că doctrina consideră motivele actuale ca derivându-şi energiile din întărirea trecută. Dacă, vă place pescuitul, se datorează cumva f iptului că tatăl dumneavoastră vă lua câteodată la pescuit şi pentru că eraţi copil vă satisfăcea multe din impulsurile primare? Istoriceşte, aceasta poate fi secvenţa adevărată. Dar astăzi aveţi pasiune pentru pescuit; şi „mobilul" acestei pasiuni nu este „mobilul" impulsurilor primare ale copilăriei (cu care tatăl dumneavoastră şi pescuitul erau asociate).

Nu există motive „secundare" în sens dinamic. Secundare în da, căci toate motivele prezente apar din motive anterioare. De asemenea, putem vorbi de motive care au o importanţă secundă în personalitate. Dar dacă vorbim de energiile sau de adna-mica unui motiv trebuie să recunoaştem că ele sunt toate primare. Niciunul nu are „mobilul" său în trecut, ci totdeauna şi numai Îţi prezent1.

1 Un autor care a insistat cu o claritate deosebită asupra caracterului ictual al întregii motivaţii a fost Kurt Lewin. Vezi A dynamic theory of Versonality, New York, Mcgraw-Hill, 1935.

de şti m

2. Să fie o teorie pluralistă – incluzând multe tipuri

de in plus faţă de eroarea anacronismului (definirea motivaţiei zente în funcţie de evenimente trecute), o altă lacună a n teorii despre motivaţie este suprasimplificarea. Diverşi autori asigurat că toate motivele sunt reductibile ia un singur tip T pulsuri, sau-la căutarea plăcerii, sau la inconştient, sau la e puterii, sau la autorealizare. Niciuna din aceste formulări n şi adecvată, deşi în fiecare există o urmă de adevăr. „A da la o un ţânţar de pe obraz este un act motivat, dar acelaşi lucru se spune şi despre acţiunea de a-ţi dedica viaţa eradicării febr >; bene sau malariei; a căuta un strop de apă este un act la f motivaţional ca şi a urmări să obţii titlul de campion olimp natatk1.

Ne amintim de distincţia utilă făcută de Maslow. El vor”, despre motive de deficit şi motive de creştere2. Primele includ pulsuri şi trebuinţe psihologice elementare – sete, foame, v siguranţă, confort, securitate de bază. Celelalte includ ambliile interesele adultului care se dezvoltă normal. O teorie adecvat-l trebuie să le cuprindă pe ambele.

Unele motive sunt trecătoare, altele recurente; unele sâni de moment, altele persistenţe: unele inconştiente, altele conştiente;] unele sunt ocazionale, altele profunde; unele reduc tensiunea, altele menţin tensiunea. Motivele sunt atât de diverse ca tipuri, încât considerăm că e greu să descoperi un numitor comun. Cam tot ceea ce putem spune este că motivele unei persoane inelu i tot ceea ce ea încearcă (conştient sau inconştient, reflex sau delib tat) să facă.

Dacă admitem acest principiu al pluralismului trebuie să fim I gata să ţinem seama de faptul că motivqle la animale nu vor fi un model adecvat pentru motivele la om; de asemenea nici moi! velei adultului nu continuă întotdeauna motivele copilăriei şi, în sf – sit, motivaţia ta, o personalitate nevrotică nu va defini în mod ne sari motivaţia unui individ normal. Mulţi cercetători, sperând să descurce ghemul încurcat al motivaţiei umane, s-au străduit sărt i firele ci la modelul simplificat al maşinii, animalului, copilului – au al patologicului. Niciunul nu este

adecvai3.

3. Să atribuie o forţă dinamică proceselor cognitive – aâicol planificării şi intenţiei. Ieşim dintr-o epocă de extrem iration) ism

2 A.H. Maslow, Motivation and personaliiy, New York, Harper, 1954.

— O poziţie similară este luată de Charlotte Bühler, care, în urma unei munci extensive pe bază de biografii, conchide că fiecare fiinţă umană caută atât echilibrul cât şi expansiunea: Maturation and Tnotivaiion, în „Dialectica, i 1951.5, 312 – 361.

3 Cf. G.W. Allport, Scientific models and human morals, în P s0 nality and social encounter, Boston, Beacon, 1960, cap. 4.

care motivaţia umană a fost identificată cu voinţa oarbă (Scho „Ijjhauer), cu lupta pentru supravieţuire (Darwin), cu instinctele Prepougall şi alţii), cu cazanul de aburi al id-ului (Freud). Sub i fjuenţa puternică a acestor doctrine rolul „intelectului” a fost iderat neglijabil. În cel mai bun caz a fost considerat un inons trurnent pentru realizarea unui motiv. Funcţiile cognitive erau 5 uniai slujitori. În termeni fiziologici sistemul nervos central era jvit ca agentul sistemului nervos autonom4.

Treptat s-a instalat un curent de protest. Acum peste patrulei de ani, după ce a analizat teoria lui McDougall despre instincte, Graham Wallas a propus ca să adăugăm la lista lor un 3 instinct al gândirii” 5. Mai recent, psihologii gestaltişti au atribuit o forţă dinamică operaţiilor cognitive. Ne formăm percepţiile, ne jtiodificăm amintirile, rezolvăm probleme datorită tendinţelor de

] autodistribuire” dinamică din creier, care nu au conexiuni necesare cu impulsurile, instinctele sau alte imbolduri. Bartlett rezumă asemenea forţe în expresia „efortul spre semnificaţie” – o concepţie care joacă un rol mare în scrierile multor psihologi moderai – experimentalişti, adepţi ai teoriei cognitive, existenţialişti6.

Deşi nu există nicio îndoială asupra faptului că

oamenii caută cu nesaţ să afle semnificaţia experienţelor lor prezente şi al existenţei lor ca întreg, nu trebuie să separăm net asemenea motive cognitive de acelea care sunt în mod tradiţional denumite comtive sau afective. Mai tipic constatăm că oamenii încearcă să facă ceva în care dorinţele şi planurile lor cooperează prompt. În loc să fie într-o relaţie stăpân-slujitor, dorinţa şi raţiunea fuzionează într-un singur motiv pe care îl putem mrmi „intenţie”.

Intenţia este o formă mult neglijată a motivaţiei, dar de importantă centrală pentru înţelegerea personalităţii. Ne permite să învingem opoziţia dintre motiv şi gândire…

Ca toate motivele, intenţia se referă la ceea ce individul încearcă să facă. Există, desigur, intenţii imediate şi ps termen scurt (obţinerea unui pahar cu apă, îndepărtarea unei muşte, satisfacerea oricărui impuls); dar termenul are o valoare deosebită indicând

4 Cf. E. J Kempf, Xlie autonomie funcţiona and the personalty, în… Nerv. andment. Dis. Monogr. Ser.”, 1921, no. 28. Am prezentat acest punct de vedere în capitolul 4.

5 G. Wallas, The great society, New York, Macmillân, 1914.

6 Următorii autori pun în diverse moduri un accent considerabil pe forţa dinamică a cogniţiei: F.C. Bartlett, Remembering, Cambridge, England. Cambridge Univ. Press, 1932; S.E. Ase h, Soc al psychology, Englewood CI: is, N.J., Prentice-Hall 1952; H. C a n t r i 1, The why oi man’s experience, New York, Macmillân, 1950; L. Festinger, A theory of cognitive dis-şOnG! ice, Evanston, III., Row, Peterson, 1957; R. May, E. An gel, H.F. Elenberger (Eds.), Existence: a new dimension în psychiatry and psycho-i (KJB, New York, Basic Books, 1958.

dispoziţiile pe termen lung ale personalităţii. Putem intenţie ne ordonăm viaţa conform unui cod etic, să descoperim un s pentru existenţa noastră. O intenţie religioasă ne conduce la l. \narea vieţii noastre în speranţa atingerii în final a unei extatice.

Conceptul de intenţie ne permite să admiteri câteva

tră importante ăla motivaţiei:

lv Procesele cognitive şi afective ale personalităţii fuzic într-o tendinţă integrală.

2. Intenţia, ca orice motivaţie, se manifestă în prezent de – ar. I o puternică orientare spre viitor. Utilizarea conceptului pe Mtăl să urmărim cursul motivaţiei pe măsură ce viaţă e tristă în re-l zent – până în viitor şi nu, aşa cum o fac majoritatea teoriile poi în trecut. El ne spune ce fel de viitor încearcă o persot t realizeze şi aceasta este cea mai importantă întrebare pe care putem s-o punem despre orice muritor.

3. Termenul are un iz de „tensiune menţinută” şi astfel r \ adevărata condiţie a tuturor motivelor pe termen lung.

4. Când identificăm intenţii majore într-o viaţă dispune n de o schemă pentru a considera orientările auxiliare de perspe

Un tânăr student din colegiu intenţionează să devină chirurg. Acesta este un motiv de bază. Intenţia sclecţioneaz: Inevitabil câteva din aptitudinile sale pentru a le rafina şi altelej pentru a le neglija. (Aşadar, nu-l putem cunoaşte numai studiind aptitudinile sale actuale.) Intenţia poate provoca dezaprobarea părinţilor săi, care au plănuit pentru fiul lor o carieră de comerciant. Ca atare, nu putem înţelege personali-l tatea sa, observându-i efectele asupra celorlalţi... Intenţii inhibă, de asemenea, motivele contradictorii. Deşi el dbree te să se căsătorească, intenţia sa poate împiedica acest scop: deşii îi place fotbalul, el îl sacrifică în numele studiilor sale în consecinţă, nu-l putem cunoaşte numai enumerând impulsurile şi dorinţele sale.

Deşi este util să ştim ce poate face o persoană, care est» efectul ei asupra altor oameni şi care pot fi impulsurile şi dorinţele sale, imaginea este totdeauna incompletă dacă nu ştim, de asemenea, de intenţionează, ce viitor încearcă să realizeze7.

În acord cu descoperirile psihanalizei, admitem că un individ nu ştie întotdeauna precis care sunt intenţiile sale. În mod conştient el poate interpreta greşit linia efortului

său. Un nevrotic

7 Cf. F. Heider, The psychology of interpersonal relations, New York. Wiley, 1958, cap. 4; de asemenea, G.E.M. Anscombe, Intention, O\fordl Basil Blackwell, 1957.

procedează frecvent aşa. O mamă care e iritată de odrasla sa şi o urăşte inconştient, poate fi plină de solicitudine conştientă şi să-şi declare în mod exagerat dragostea („formarea reacţiei”). Intenţiile ci au nevoie ele o clarificare pentru qa însăşi cu ajutorul psihiatrului. Dar la majoritatea muritorilor constatăm că impulsul şi planif; carea, dorinţa şi intenţia, conflictele şi intenţiile discordante se reflectă destul de exact în manifestarea Ier conştientă. Din nefericire conceptul de intenţie nu iese în evidentă în psihologia curentă. Cauza unei astfel de soluţii rezidă îi aceea că iriteiţia implică scopul, eficacitatea planificării conştiente şi o „atracţie” pe care imaginea omului despre viitor o exercită asupra conduitei sale prezent”. Aşa cum se subliniază în capitolul 5, concepţia „fizicalistă” mai favorizantă ar spune că el e împins de motivele sale (nu atras de intenţiile sale). Mulţi psihologi ar spune că „impulsurile” înglobează în întregime ceea ce numim aici intenţie. Totuşi, impulsurile ca atare sunt oarbe. El nu ţin seama de organizare şi de orientarea prin atitudini cognitive, prin previziune, prin control conical. Şi totuşi toate aceste funcţii psihologice sunt cuprinse în cursul total al motivaţiei.

Problema în discuţie este ilustrată de răspunsurile a doi psihologi diferiţi la ancheta „Care este cea mai importantă întrebare pe care o puteţi pune unei persoane pentru a-i înţelege personalitatea?” Primul, un psiholog „abisal”, a răspuns: „Aş întreba ce fel de fantezie are omul” (captând astfel impulsurile inconştiente). Celălalt, psiholog clinician cu o lungă experienţă, a spus: „z-şi întreba unde doreşte să fie, ce doreşte să facă peste 1 cinci ani” (captând astfel intenţiile sale pe termen lung)”.

Înainte de a părăsi conceptul de intenţie, trebuie să spunem următoarele: dacă termenul pare inacceptabil (poate pentru că datează de la Bretano şi chiar de la

Thomis d'Aquino, sau pentru că are un iz „mentalist”), problema poate fi conservată în mod satisfăcător punând accentul pe conceptul de interes. În definitiv, intenţiile unei persoane sunt interesele sale caracteristice. Diamond defineşte interesul ca dispoziţia de a se angaja într-o activitate elaborată cultural fără vreo altă preocupare pentru o recompensă ulterioară în afara simplei exercitări a acestei dispoziţii.8

Expresia „elaborată cultural” atrage atenţia asupra diferenţei dintre complexitatea unui interes şi simplitatea relativă a unui im

8 S. Diamond, Personality and temperament, New York, Harper, 1957, P294.

puls. Un interes poate sau nu să includă un element de impuls primar, dar totdeauna include mai mult. Chiar atunci când spunem că un individ e interesat de hrană sau sex, recunoaştem că nu e vorba de impulsuri, ci de modalităţi învăţate de satisfacere a impulsurilor, care definesc interesul. Şi la extrema opusă vorbim de arhitectură, de Naţiunile Unite, sau de religie ca interese. În aceste cazuri poate să nu existe niciun element de impuls detectabil. 4. Să ia în considerare unicitatea concretă a motivelor. Care e diferenţa dintre un motiv concret şi unul abstract? în coloana din stânga am enumerat câteva motive pe care le constatăm în studiul vieţii prezente; în coloana din dreapta vedem modul în care se pot potrivi unor diverse teorii abstracte.

Concret

Mar} r are o dorinţă puternică a 3 a deveni asistentă medicală.

Jim este pasion t de muzică.

William speră să devină un mecanic excelent. Irene e terorizată de spaţiile deschise (agorafobie) Thomas speră să fie ales preşedinte al clubului său. Sam pare întotdeauna să caute laude.

Patriciei îi place să primească oaspeţi acasă.

Abstract

A operat asocierea unei dorinţe îi cărei obiectiv e

inhibat (tec i! freudiană). Interesul via e un impuls secundar e voltat de la mama sa muzician; care îi satisfăcea impulsurile – ale primare timpurii (teoria S-ft). Îşi exprimă retfei trebuinţa de realizare (teoria trebuinţelor). Instinctul de zbor este motivul rădăcină (teoria instinctului). Motivul esta dorinţa de dominare. Arc o nevoie de susţinere.

Dorinţa de competenţă acţionează ca sursă.

Aceste exemple sunt suficiente pentru a arăta diferenţa dintre concepţia concretă şi cea abstractă asupra motivelor. Ultimele se potrivesc totdeauna unui sistem teorelic şi derivă din clasificările unor motive umane chipurile fundamentale şi comune. Ele privesc personalitatea în general. Corespondenţa lor cu cazul concret este nedefinită. Nu patru dorinţe, nici optsprezece instincte, nici treizeci de trebuinţe şi nicio combinaţie sau derivare a acestora nu pare adecvată pentru a explica varietatea nesfârşită a scopurilor urmărite de o diversitate nesfârşită de muritori.

Să luăm ultimul exemplu din serie. Este adevărat cea Palmanifestă într-un sens „competenţă” în ospitalitatea ei. Dar eistă în mod sigur un milion de Şipuri de competenţă în viaţă care nu o privesc pe Patricia. Motivul ci este Toarte concret. Ospitalitate i, nu competenţa abstractă, este pâinea vieţii pentru ea şi p ice schemă abstractă e lipsită complet de acest punct şi de aceea arunci puţină lumină sau deloc asupra personalităţii ei aşa cum se manifestă aceasta în prezent. Considerarea intereselor unei persoane numai ea modificări într-o structură comună echivalează cu o caricatură a persoanei.

Acest accent pe unicitatea motivelor dezvoltate va provoca consternare… Cum, veţi întreba, vom avea vreodată o ştiinţă a motivelor dacă nu generalizăm? «Răspunsul la această obiecţie este că principiile generale al 2 motivaţiei (ia care capitolul de fală şi cel precedent s-au referit) ne pot ajuta să înţelegem modul în care ce produce unicitatea. Eite o eroare să admitem că un principiu general! motivaţiei poate să ducă numai la o

schemă uniformă de motive comune tuturor oamenilor.

Autonomia funcţională

Revenim acum la o lege generală a motivaţiei care ia în considerare pe deplin unicitatea concretă 2 motivelor personale şi care respectă toate celelalte criterii ale unei teorii adecvate a motivaţiei. Nu este nicidecum singurul principiu valid care priveşte dezvoltarea motivelor umane şi nici nu explică întreaga motivaţie. Totuşi reprezintă încercarea noastră de a ne elibera de licitări o unor teorii uniforme, rigide, abstract?, care privesc în trecut şi de a recunoaşte caracterul spontan, variabil, îndreptat – ore viilor, concret pe care mare parte din motivaţia adultă îl posedă în r – od sigur.

Autonomia funcţională consideră motivele adulte ca variate şi ca's teme actuale ce se susţin singure, dezvoltându-se din sisteme antecedente, dar funcţional independente de acestea. Aşa cum im copil se eliberează treptat de dependenţa de părinţii săi, devine independent şi supravieţuieşte părinţilor săi, la fel se întâmplă cu multe motive. Tranziţia poate fi gradată, dar nu este totuşi drastică. Pe măsură ce individul (sau motivul) se maturizează, legătura cu trecutul este ruptă. Relaţia este istorică, nu funcţională.

O asemenea teorie este evident opusă tuturor concepţiilor fespre „energii invariabile". Ea refuză să considere energiile adulţilor ca fiind infantile sau arhaice în esenţă. Motivaţia este întotdeauna actuală. Viaţa Atenei moderne este continuă în raport cu viaţa cetăţii antice, dar în niciun sens nu depinde de ea pentru „mersul" său prezent. Viaţa unui copac este continuă cu cea a seminţei sale, dar sămânţa nu mai susţine şi nu hrăneşte de mult copacul complet crescut. Scopuri anterioare duc la scopuri ulterioare dar sunt abandonate în favoarea celor din urmă.

Să luăm câteva exemple comune. Unui fost marinar îi este dor de mare, un muzician doreşte cu pasiune să revină la instrumentul său după o absenţă forţată, un avar continuă să-şi mărească grămada inutilă de bani. Marinarul se poate să-şi fi dobândit dragostea pentru mare

ca un incident în lupta sa pentru a-şi câştiga o existenţă. Marea a fost „întărirea secundară” pentru impulsul foamei. Dar acum fostul marinar poate este un bancher bogat; motivul originar a fost distrus şi totuşi foamea pentru mare persistă şi chiar creşte în intensitate. Muzicianul se poate să fi fost iniţial împins de o dojană referitoare la interpretarea sa inferioară la instrumentul respectiv. Acum, însă, nu-i mai pasă de zeflemele şi constată că îşi iubeşte instrumentul mai mult decât orice în lume. Avarul a deprins poate obiceiul economiei din cauza unei necesităţi aspre, dar avariţia persistă şi devine mai puternică cu timpul, chiar după ce nevoile sale au fost reduse.

Măiestria este un exemplu bun. Un muncitor se simte obligat să facă bine o muncă, chiar dacă venitul său nu mai Hepinde de menţinerea unor standarde înalte. De fapt, într-o epocă de construcţii proaste şi puţin rezistente, standardele sale de meşter pot fi în dezavantajul său din punct de vedere economic. Chiar şi aşa, nu poate face o muncă neglijentă. Măiestria nu este un instinct, dar pu’terea pe care o poate dobândi asupra unui om este atât de fermă încât nu e de mirare că Vebicn l-a luat greşit drept instinct.

Un om de afaceri, de mult timp prosper economic munceşte până la epuizare, poate chiar până la a deveni din nou sărac, pentru a-şi realiza planurile. Munca necruţătoare, odată mijloc în vederii unui scop, devine scop în sine.

Nici nevoia, nici raţiunea nu pot face o persoană mulţumită într-o fermă izolată după ce s-a adaptat la o viaţă activă, energică de oraş. Deprinderile urbanizate îl împing spre o existenţă frenetică, chiar dacă sănătatea poate cere o viaţă mai simplă.

Îndeletnicirea literaturii, dezvoltarea bunului gust în îmbrăcăminte, utilizarea cosmeticelor, plimbările în parcul public sau o iarnă la Miami pot iniţial sluji, să spunem, intereselor sexuale. Dar fiecare din aceste activităţi „instrumentale” pot deveni un interes în sine, menţinut o

viaţă întreagă, chiar după ce ele nu mai servesc unui motiv erotic.

Unele mame îşi nasc copiii în silă, îngrozite la gândul cor-voadei care le aşteaptă în viaţă. „Instinctul matern” lipseşte complet. Mama se poate îngriji de copilul ei de teama vorbelor critice a\e vecinilor ei, sau de teama legii sau poate dintr-o speranţă obscură că copilul îi va fi un ajutor sigur la bătrâneţe. Oricât de grosolane ar fi aceste motive, ele o fac să muncească, până când treptat, prin exerciţiul devotamentului, povara ei devine o bucurie. pe măsură ce dragostea ei pentru copil se dezvoltă, primele ei motive practice dispar. În anii următori niciunul din aceste motive originare nu poate acţiona. Tenacitatea sentimentului matern este proverbială, chiar când, ca în acest caz, se poate arăta că nu este un motiv primar, ci unul dobândit.

Să mai adăugăm un exemplu. Mulţi băieţi pot alege ocupaţii ca ale tatălui lor. De asemenea, majoritatea băieţilor trec printr-o perioadă de pasionată „identificare cu tatăl”. Joe, să spunem, este fiul unui faimos politician. Ca tânăr el imită tot ceea ce tatăl său face, poate chiar ţine „discursuri”. Anii trec şi tatăl moare. Joe este acum de vârstă mijlocie şi este profund absorbit de politică. Îşi depune candidatura pentru o funcţie, poate pentru acelaşi post pe care îl ocupase tatăl său. Atunci, ce îl motivează pe Joe astăzi? Fixaţia sa timpurie pe tata? Posibil da, căci se poate ca Joe să nu fi depăşit complexul Oedip (încercând să fie ca tăticul pentru a câştiga afecţiunea mamei sale). Dacă activitatea politică da azi a lui Joe este de acest tip nevrotiv îl vom găsi probabil comportându-se într-un mod forţat, rigid, chiar prost adaptat. Există şanse, totuşi, ca interesul pentru politică să fi depăşit originile sale în „identificarea cu tatăl”. Există o continuitate istorică, dar nu şi una funcţională. Politica este acum pasiunea sa dominantă; este stilul său de viaţă; reprezintă o parte mare a personalităţii lui Joe. Sămânţa originară a fost înlăturată.

Toate exemplele noastre au o trăsătură comună. Interesul adultului pe care îl descriem, începe ca fiind

altul. În toate carurile activitatea care devine ulterior motivaţională era la început instrumentală faţă de un alt scop (adică, faţă de un motiv primar). Ceea ce odată a fost extrinsec şi instrumental devine intrinsec şi activator. Activitatea a slujit odată un impuls sau o trebuinţă simplă; acum îşi serveşte sieşi sau, într-un sens mai larg, slujeşte imaginea de sine (eul ideal) a persoanei. Copilăria nu mai e dominantă, maturitatea, da.

Ca citare, autonomia – funcţională se referă la orice sistem dobândit de motivaţie în care tensiunile implicate nu sunt de acelaşi tip ca tensiunile antecedente din care sistemul dobândit s-a dezvoltat?

9 Autonomia funcţională a fost admisă (fără această denumire) de mulţi autori. Cu mulţi ani în urmă F. Brentano o numea „lege psihologică bine cunoscută” după care „ceea ce iniţial era dorit numai ca mijloc pentru altceva, ajunge la sfârşit, din deprindere, să fie dorit în sine” (The origin of the

Dowă niveluri de autonomie

Exemplele de autonomie funcţională ar putea fi înmulţite la infinit şi fără sens. Totuşi, mai bine să fim mai sistematici în această chestiune. După ce m-am gândit câţiva ani la problemă sunt acum înclinat să cred că fenomenul ar trebui să fie corectat la două niveluri. Vom facă bine să vorbim despre 1) autonomie funcţională perseveraiivă şi 2) autonomie funcţională esenţială Primul nivel se apropie mult de ceea ce sunt (sau se poate afirma că sunt) principiile neurologice simple: Celălalt nivel, totuşi, depinde clar de anumite presupuneri privind natura personalităţii umane – nu că aceste presupuneri contrazic în vreun fel fapte neurologice cunoscute, dar ele depăşesc cunoştinţele, actuale asupra modului de funcţionare a sistemului nervos.

Autonomia funcţională perseverativă. Să vorbim mai întâi despre unele experimente pe animale. Nu prea ştim câtă greutate să knowledge of right and wrong, transt. by C. Hague, London, Constable, 4902, p. 16). E.C. Tolman vorbeşte de „dobândirea de «aderări la tipuri specifice de

obiecte-mijloc”, având puterea de a se statornici „în mod specific” şi de a dobândi o „stăpânire absolută”; în „Phil. Sci.”, 1335, 2, 370. În „altă parte, Tolman admite „motive terţiare independente” care pentru toate scopurile practice trebuie privite ca autonome funcţional. În T. P ar s-o n’s, E.A. Shils, Toward a generat theory of action, Cambridge, Mass., Harward Univ. Press, 1951, pp. 321 f.

O afirmaţie mai familiară este expresia lui R.S. W o o d wo r t h: „mecanismele pot deveni impulsuri”. „Impulsul fundamental spre un anumit scop poate fi foamea, sexualitatea, agresivitatea sau altele, dar odată activitatea începută, mijloacele care duc spre scop devin obiect de interes pe cont propriu” (Dynamic psychology, New York, Columbia Univ. Press, 1918, p. 201). W. Stern pune aceeaşi problemă când scrie că „fenomotivele” se pot transforma în „genomotive” – General psychology from the personalisiic stană-point, transt. by H. Spoerl, New York, Macmillan, 1938. Conceptul lui H. Hartmann de „autonomie secundară a ego-ului” sprijină poziţia noastră, aşa cum am văzut în capitolul anterior.

În ciuda acestui sprijin extensiv, mulţi critici au prezentat o rezistenţă marcată faţă de concept. În general, ei argumentează că dacă teoria instinctului sau teoria reducerii impulsului ar fi extinse suficient de mult, ele ar acoperi toate cazurile de „autonomie funcţională”. Următoarele referinţe exemplifică această literatură critică: P.A. Bertocci, Critique of Gordon W. Al-Iport’s iheory of motivaiion, în „Psychol. Rev.”, 1940, 47, 501, 532; şi O. Op-penheimer, The funcţional autonomy of motives, în „J. soc. Psychol.”, 1947, 25, 171 – 179.

Printre criticii care consideră că psihologia stimul-răspuns rămâne adecvată sunt D.C. Mcclelland, Funcţional autonomii of motives as an ex-tinction phenomenan, în „Psychol. Rev.”, 1942, 49, 272 – 283; şi Dorothy Rethlingshaefer, Experimental evidenca for funcţional autonomy of motives, în… Psychol. Rev.”, ’1943, 50, 397 – 407.

E îndoielnic faptul că prezenta expunere a problemei

autonomiei funcţionale va satisface pe aceşti critici. Şi totuşi discuţia a beneficiat de pe urma critici lor şi este, sper, mai convingătoare (când este asociată cu capitolele 5 şi 9) decât prima expunere publicată în Personality: a psvăfiological interpretation, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1937, cap. 7.

le acordăm. Pe de o parte, animalele posedă rudimente de bază, nervoase şi emoţionale, care se găsesc şi la om. Pe de altă parte, centrii corticali superiori sunt atât de slab dezvoltaţi încât capacităţile de simbolizare, amânare şi autoraportare lipsesc în mare măsură sau complet.

1. Dovezi provenite din studiul pe animale. Un experimentator hrăneşte un şobolan la intervale regulate. Şobolanul este foarte activ chiar înainte de timpul hrănirii. După un timp, experimentatorul înfometează şobolanul. Dar, deşi acum e înfometat tot timpul, ritmul anterior de activitate maximă (chiar înainte de momentul obişnuit de hrănire) persistă.10.

Chiar o moluscă, ale cărei obiceiuri de a se ascunde în nisip şi de a reapare depind de mişcările mareei, când va fi adusă de pe plajă în laborator, va continua acelaşi ritm, fără mareo.11

Un şobolan care a învăţat* să iasă din labirint stimulat de foame, chiar când va fi hrănit până la saturare va merge corect prin labirint, nu pentru hrană, ci, aparent, „de plăcere5.12

Un cercetător a aplicat colodiu în urechile unui animal, provocându-i astfel mişcări de ştergere şi curăţire. O lună după începerea experimentului când urechile şobolanilor, studiate la microscop, nu mai prezentau urme de iritare, numărul de mişcări „de curăţire” era încă foarte mare13.

Oricât de departe ar merge aceste experimente şi multe altele asemănătoare, ele arată ce înţelegem prin perseverare. Un mecanism pus în acţiune datorită unui motiv continuă cel puţin centru un timp să „se hrănească” pe sine. Aici avem exemplul cel mai elementar de

autonomie funcţională.

Deocamdată nu e posibil a specifica baza neurologică a autonomiei funcţionale perseverative de acest tip. Fenomenele tocmai menţionate, ca şi cele enumerate mai jos indică prezenţa unor circuite independente sau substructuri, care nu mai sunt puse în mişcare exclusiv la controlul stimulilor. Neurologii admit fenomenele şi fac speculaţii privitoare la mecanismul nervos implicat.14

10 C.P. R i e h te r, A behavioristic study of the activity of the rat, în „Como. Psychol. Monogr.”, 1922, 1, nr. 2.

11 S.C. Crawford, Characteristics of nocturnul animals, în „Quart. Rev. Biol.”, 1934, 9, 201 – 214.

12 J.D. Dodson, Relative value of reward and punishment în habit formatioii, în „Psychobiol.”, 1917, 231 – 276.

13 W.C. 01 s-o n, The Measurement of nervous habits în normal chil-dren, Minneapolis, Univ. of Minnesota Press, 1929, pp. 62 – 65.

14 Astfel D.O. H e b b consideră că „reţele deschise de celule din creier” pot permite o activitate reverberativă de durată: The organization of behavlor, New York, Wiley, 1949. Morgan vorbeşte de „stări de motive centrale”. C.T. Morgan, Psysiological psychology, New York, Mcgraw-Hill, 1943, cap! 22. J.C. E e e 1 e’s susţine că întrucât o învăţare veche nu se pierde

2. Vicii. Nimeni nu va nega că dorinţa puternică de tutun alcool sau narcotica este un apetit dobândit sau că dorinţa aceasta poate fi foarte intensă. Un alcoolic în tratament scrie:

Aceste dorinţe paroxistice se produc la intervale regulate, cam la troi săptămâni şi durează câteva zile. Nu sunt lucruri facile, simulate de care să râdă zeflemiştii. Dacă nu sunt potolitecu alcool devin accese de boală fizică şi mentală. Gura îmi salivează, stomacul şi intestinele suferă de crampe şi mă doare bila, am greţuri, mi-e groază şi tremur.15

S-ar putea spune că o asemenea foame fizică indusă

artificial prin droguri nu reprezintă un exemplu corect. Totuşi, lucrări recente asupra viciilor arată că dinamismul implicat este în maro măsură de natură psihologică. Astfel, maimuţele şi pacienţii cărora li se injectau narcotice se obişnuiau şi sufereau enorm când erau „privaţi” de acestea, dar odată vindecaţi nu mai prezentau dorinţa de a le folosi din nou. Pe de altă parte, adevăraţii vicioşi, chiar după tratament, când toate simptomels de privare au dispărut, totuşi, în marea majoritate a cazurilorrevin la viciile lor. Acest lucru nu poate fi explicat prin foame fiziologică, ci prin faptul că s-a format un subsistem al personalităţii care manipulează frustraţiile vieţii, prinzând gust pentru droguri. Astfel, o persoană „agăţată” este o persoană cară a dezvoltat o structuri rrotivaţională autonomă şi dobândită.16

3. Mecaiţisrae circulare. Toată lumea a observat repetarea aproape infinită a actelor de către copil. Părintele înţelegător ridică lingura aruncată mereu jos de un copil mic. Părinte1” se plictiseşte de joc cu mult înaintea copilului. Gânguritul copilului, primele manipulări şi jocul indică aceeaşi autoperpetuare. Fiecare activitate pare să aibă un „l’eed-back” pe canalele senzoriale, niciodată, ea poate fi reorganizată în aşa fel încât nu se mai manifestă în structura comportamentală căreia i-a „aparţinut” iniţial: The neurophysiological basis of mind, Oxford, Clarendon, 1053. Olds introduse conceptul de „autostimulare” pentru a explica „continuităţile pe termen lung”: J. Olds, The groidth and structure of motives. Glencoe, III., Free Press, 1956.

O direcţie teoretică înrudită este oferită de W.S. Mcculloch, A hierarchy of values determined by the topology of nervous nets, în „Bull-math. Biophysics”, 1945, 7, 89. Acest autor susţine că sistemul nervos nu e organizat pe o bază liniară, ci că neuronii corticali sunt ordonaţi în cerc. Un impuls nu declanşează un neuron motor până când nu a trecut în mod continuu prin cerc şi a fost modificat corespunzător. În toate aceste ipoteze observăm revenirea conceptului de circuit cortical

reverberativ. Acest principiu poate sfârşi prin a oferi o bază nervoasă pentru autonomia funcţională perseverativă.

15 Inmate Ward Eight, Beyond the door of delusion, New York, Macmillan, 1932, p. 281.

16 A. W i k 1 e r, Opiate addiction: psysiological and neurophys-iologicai, aspects în relation to clinical problems, Springfield, III. Charles C. Thomas, 1953; A.R. Lindesmith, Opiate addiction, Bloomington, Ind., Principia Press, 1947.

d astfel un „reflex circular”.17 După cum se ştie, acest enp ilustrează numai o autonomie funcţională temporară. To-tusij este lin exemplu important pentru a arăta faptul că există în mecanism nervos pentru menţinerea structurilor de activitate ră ca noi să avem nevoie să urmărim fiecare act până la motivul, impuls.

4. Perseverarea în sarcină. Multe experimente arată faptul că sarcini incomplete produc tensiuni care îl fac pe individ să lucreze până când sarcina este terminată – indiferent cât durează acsst lucru. Chiar o sarcină banală poate deveni obsedantă pentru o perioadă considerabilă. Cereţi unui subiect ca timp de o oră sg se gândească sau să scrie toate cuvintele care încep cu litera c. Când părăseşte camera de experiment, chiar în timpul somnului, şi poate şi a doua zi, va continua să pereeverez şi, fără a dori, ninti multe cuvinte care încep cu litera e.18. Aici, de ase-autonomia funcţională este de scurtă durată, dar lucrul ial este faptul că nu e nevoie de nicio ipoteză de autoafir-rivalitate sau orice altă trebuinţă de bază pentru a explica auto tenţinerea sistemului dinamic temporar în activitate.

hologii gestaltişti vorbesc de o „tendinţă spre închidere” (Gestaltdrang) care persistă până la terminarea unei sarcini. Este cunoscut faptul că-memoria sarcinilor neterminate este mai bună decât cea o sarcinilor terminate.19 Există o presiune de a continua lucrul „în orice sarcină neterminată.

Woodworth vorbea în mod original de „deprinderi care devin impulsuri”. Această afirmaţie este numai parţial

acceptabilă. Odată învăţate, majoritatea deprinderilor par să devină numai abilităţi instrumentale. Utilizăm deprinderea de a scrie la maşina de scris, de a conduce automobilul sau de limbaj numai în serviciul motivelor active. Totuşi, „deprinderile în formare” sunt foarte dinamice. Copilul care tocmai învaţă să vorbească sau să meargă n-are împins să perfecţioneze aceste abilităţi. Adolescentul este obsedat până când îşi desăvârşeşte abilitatea de a patina, dansa sau şofa. Desigur, unele abilităţi nu sunt niciodată realmente perfecţionate. Pianistul concertist se simte îmboldit zilnic la ore de exerciţiu. Putem conchide problema în acest fel: nu talentul perfecţionat şi de

17 E.B. Hol t, Animal drive and the learninq process, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1931, mai ales cap. 7 şi 8. La un nivel teoretic supe!” lor, F.H. Allport ridică problema dacă toate „structurile evenimentelor” la nivel fizic, psihologic şi social nu au prin natura lor proprietatea de auto-ntentmere: Theories of perception and the concept of structure, New York, wiley, 1955, mai ales cap. 21.

13 Isabel Kendig, Studies în perseveration, în „J. Psychol.”, 1936, 3> 223 – 264.

19 B. Zeigarnik, Vber des Behalten von erledigten und unerledigten en, în „Psychol. Forsch.”, 1927, 9, 1 – 85.

prinderea automată au puterea de impulsionare, ci mai curând lentul imperfect şi deprinderea-în-formare. a –

5. Familiaritatea şi rutina. John Dewey scria:

Esenţa rutinei este de a insista asupra propriei sale continuităţi –, ruperea ei înseamnă o violare a dreptului. Devierea de la ea înseamnă trai?” gresiune20. ’ns-Mai ales în copilărie, aşa cum am văzut, repetarea are o lailitate de nebiruit. Dacă îi spui o poveste unui copil mic nu te v lăsa să o spui altfel a doua oară. Jucăriile, mâncărurile familiar” obiceiurile familiei sunt preferate. Excursiile în afara căminului poate într-o tabără de vară, produc adesea un dor puternic de casa’ I Moralitatea copilăriei, aşa cum subliniază Piaget, este foarte mulj o moralitate a obiceiurilor, supunerii şi rutinei.21

Cititorul poate obiecta că o ambianţă familiară este numai o] asigurare condiţionată că impulsurile noastre vor fi îndeplinite Astfel, patul nostru obişnuit este asociat cu un somn odihnitor ne place pentru că este un „întăritor secundar” al odihnei. Dar I această explicaţie nu este satisfăcătoare. Plăcerea care pro /îne 1 dintr-un pat familiar nu este plăcerea somnolenţei, ci aceea a unei simple familiarităţi. Un copil nu mai găseşte satisfacerea foamei I într-o hrană familiară, ci într-una nouă, dar o doreşte pe cea familiară. Şi ce impuls satisface repetarea exactă a unei poveşti?

Dinamismul rutinei se poate constata acolo unde niciun impuls nu e prezent – chiar când ele sunt zădărnicite. Se întâmplăj uneori, de exemplu, să intrăm într-un oraş necunoscut şi să rr pierdem simţul orientării. Credem că estul este nordul, sau că nordul este sudul. Starea de „dezorientare” este plictisitoare şi în mod sigur nu satisface niciun impuls; dar ea persistă. Un cadru de referinţă este repede stabilit, devine pentru noi rutină şi aproape imposibil de corectat. Nu o dorim, dar nu putem scăpa cic ea.

Într-o serie de experimente, Maslow a arătat că oamenii elaborează rapid preferinţe pentru lucrări de artă şi chiar pentru nume străine pe care le-au întâlnit anterior. Ei ponsideră. un nume rusesc, pe care l-au auzit o dată sau de două ori mal înainte, mai armonios şi le place mai mult decât un nume rusesc complet nou.22

20 J. Dewey, Human nature and conduct, New York, Holt, Kinc art and Winston, 1922, p. 78.

21 J. Piaget, The moral judgement of the child, New York, Harcours Brace, 1932.

22 A.H. Maslow, The influence of familiarization on preference, în „J. exp. Psychol.”, 1937, 21, 162 – 180.

Să presupunem că asistaţi la o conferinţă care are sesiuni di-... i şi după amiaza. Nu observaţi că toţi ocupă după amiaza! loc pe care l-au ocupat dimineaţa? Şi dacă conferinţa con –, câteva zile obişnuinţa spaţială este ferm instalată. Aceasta are nu satisface niciun impuls, numai

dacă dorinţa pentru iabilitate (familiaritate) nu este ea însăşi un impuls.

Gardner Murphy a introdus un concept care parţial, dar numai parţial, acoperă autonomia funcţională. El îl numeşte canalizare? Acest autor subliniază faptul că imboldul familiarităţii este adesea strâns legat de satisfacerea impulsurilor.

Dorim ca impulsurile noastre să fie satisfăcute într-un mod cunoscut/ Majoritatea dintre noi mâncăm trei mese pe zi, nu două sau cinci. Acest ritm al meselor nu este independent de impulsul foamei, dar îl defineşte şi-i impune o preferinţă dobândită. Uiii oameni nu pot dormi bine dacă nu au o pernă, două perne sau uneori niciuna. Toată lumea are nevoie de o dgen, dar unii oameni sunt foarte amatori de aer proaspăt şi le place să adie o boare de aer în dormitor; alţii preferă numai să lase aerul să se filtreze prin fante. Momentele, locurile şi intervalele pe care le alegem pentru mâncare, băut, excreţie şi activitatea sexuală sunt extrem de individuale şi sunt ingrediente foarte importante în structura motivaţională totală.

Dar, strict vorbind, ademenea ataşamente dobândite, nu sunt funcţional autonome, căci un motiv-impuls fundamental este totdeauna prezent. În acelaşi timp, impulsurile abia pot opera uneori, dacă gusturile dobândite, extrem de individuale, nu sunt îndeplinite. Şi astfel conchidem că deşi există o asemănare de suprafaţă, conceptul de canalizare aparţine în mod fundamental teoriilor despre „energiile invariabile” şi nu autonomiei funcţionale.

Autonomia funcţională esenţială. Până acum ne-am fixat atenţia ra proceselor de nivel relativ „inferior” care manifestă o schimt> o i dinamisrr. celor primare în dinamâsme ulterioare. Ultimele declin primele deşi nu mai depind de ele. În toate exemplele noas-fre am admis că un anumit servomecanism sau mecanism de feed funcţionează pentru a susţine sistemele la nivelul lor actual, când aceste sisteme suferă o modificare internă.

Totuşi, nu vom reuşi să ţinem seama de toate motivele adulte dacă ne oprim în acest punct. Mai întâi, dacă procedăm astfel, imaginea rezultantă a personalităţii ar fi ca aceea a atelierului de re

23 G. Murp h y, Human potentialities, New York, Basic Books, 1958.

paraţii al unei ceasornicării, atelier umplut cu ceasuri ma fără legătură între ele. Deşi personalitatea conţine multe asemenea sisteme independente, energiile sale principale sunt sistemei conducătoare ale motivaţiei, care conferă mai multă unitate pejv sonalităţii decât o pot face sisteme perseverative disparate, jv I aceea expunerea noastră nu poate fi completă până când nu legajj.] conceptul de autonomie funcţională de funcţiile centrale ale personalităţii (paginile 135 – 137). Să luăm în considerare câteva exenvi ple de la acest nivel al autonomiei funcţionale.

1. Abilitatea se transformă adesea în interes. Este un fapt stabilit că de obicei oamenilor le place să facă ceea ce pot face bin (corelaţia între abilităţi şi interese este mare).

Cauza primă a învăţării unei abilităţi poate să nu fie interesul De exemplu, un student care iniţial se angajează în studiul unui domeniu fiindcă i se cere, fiindcă le face plăcere părinţilor săi sau pentru că e la o oră convenabilă, poate sfârşi prin a se trezi absorbit de subiect, poate pentru toată viaţa. Motivele originare pot să dispară complet. Ceea ce era un mijloc în vederea unui scop, devine un scop în sine.

Este adevărat că recompensele se dau unei persoane capabile i pentru exercitarea talentelor sale. Dar ea le exercită numai pentru a obţine o recompensă? Puţin probabil. Nicio motivaţie de acest gen nu explică impulsul din spatele geniului. Pentru geniu, pasiunea creatoare însăşi este motivul. Cât de amăgitor este să te gândeşti la interesul lui Pasteur pentru recompensă, sau pentru sănătate, hrană, somn sau familie ca fiind izvorul devotamentului pentru munca sa. Pentru perioade lungi de timp el uita de toată acestea, antrenat de incandescenţa

cercetării. Şi aceeaşi pasiune se constată în biografiile geniilor care în cursul vieţii au prin o recompensă mică sau niciuna pentru munca lor: Galiâeo, Menicl, Schubert, van Cogh şi mulţi alţii.

E important de observat că interesele majore ale vieţii! Î'it rareori clar formate sau chiar schiţate în copilărie (copiii minune din muzică fiind o excepţie).

Un studiu asupra copiilor din clasele a zecea şi a douăsprezecea a arătat că forţa intereselor lor într-o perioadă de trei ani corela cu numai-o, 57, în timp ce acelaşi test a indicat o stabilitate mult mai mare (-O, 75) a intereselor în decursul unei perioade de douăzeci şi doi de ani după absolvirea colegiului.24

24 I. C a n n în g e t a 1., Permanence of vocaţional interests of high schoot boys, în „J. educ. Psychol.", 1941, 32, 481 – 494; E. Strong, Permanence ol interest test scores dver twenty-two years, în „J. appl. Psychol.", 1951, 51… 89 – 91.

În mod evident interesele tinerilor sunt mai puţin stabile decât] g ale adulţilor. Mai mult, pare sigur să afirmăm că interesele Majorităţii copiilor, chiar ale celor între 10 şi 19 ani, sunt foarte semănătoare cu ale altor copii, în timp ce adulţii progresează în nicitate (individualizare). Pasiunile dominante ale adulţilor sunt extrem de diverse. Un om e absorbit de afaceri şi de golf; un altul de religie şi artă. O bătrână dintr-un azil îşi concentrează viaţa numai pe speranţa că „poate unii îşi amintesc cu drag de mine". Nu are importanţă pentru moment dacă vom denumi aceste motive esenţiale interese, sentimente, valori sau altfel. Oricum le-am denumi, ele sunt motive superioare dobândite. Întrucât tensiunile pe care le implică nu sunt de acelaşi tip ca tensiunile motivelor originare, ele sunt, prin definiţia noastră, funcţional autonome.

2. Interesele şi valorile dobândite au putere selectivă. În ca „pitolul următor vom arăta că ceea ce percepe, memorează şi gândeşte o persoană este în mare parte determinat de structurile sale esenţiale. Pe măsură ce un

interes creşte creează o condiţie tensională durabilă care duce la o conduită corespunzătoare şi acţionează de asemenea, ca un agent tăcut pentru selecţionarea şi orientarea a orice este legat de interes. Astfel, oameni cu un interes estetic puternic răspund mai repede la cuvinte legate de acest interes decât la cuvinte referitoare la interese care le lipsesc.25 Dacă li se dă de citit un ziar ei vor citi mai multe articole privitoare la artă decât persoanele fără interese estetice.26 Aceeaşi tendinţă selectivă se (descoperă la toate formele de interes care au fost testate.

3. Imaginea de sine şi stilul de viaţă sunt factori de organizare. Ar fi o eroare să considerăm interesele ca mobiluri esenţiale singulare şi separate. împreună, ele formează o imagine de sine complexă sau un stil de viaţă care este, de asemenea, funcţional autonom. Se dezvoltă treptat în cursul vieţii, zi de zi, conduce şi unifica toate, sau cel puţin multe din raporturile unei persoane cu viaţa.

Vorbesc aici despre nivelurile cele mai înalte de organizare ale personalităţii. Majoritatea teoriilor despre personalitate (mai ales acelea care postulează „energiile invariabile”) omit forţa motivaţională a structurilor de nivel superior. Opinia mea este aceea că, deşi sistemele independente (perseverative) de nivel inferior

25 H. C a n t r i 1, General and specific attitudes, în „Psychol. Monogr.”, 932, no. 192; N. Jenkin, Affective processes în perception, în „Psychol. Bull”, 1957, 54, 100 – 127.

26 H. C a n t r i 1, G.W. A11 p o r t, Recent applications of the „Study of r? înes”, în „J abnorm. Soc. Psychol.”, 1933, 28, 259 – 273; de asemenea ţ-C. Engstrom, Mary E. Power, A. revision of the „Study of Values” lor use în magazine readership research, în „J. appl. Psychol.”, 1959, 43, 74 – 78.

există, instanţa cea mai importantă a autonomiei funcţionale sseşte în organizarea esenţială, complexă care determină „atitud nea totală” a unui sistem de viaţă matur.

Un element esenţial al acestui dinamism dominant este scutmentul responsabilităţii pe care o persoană îl are faţă de viaţa’s Modul în care cineva defineşte rolul său şi obligaţiile în determină o mare parte din conduita sa zilnică. (McDougall u meşte acest nivel de organizare „sentiment de autoconsideraţie alţii „ideal de sine”.)

Ce procese nu sunt funcţional autonome?

Am argumentat că în cea mai mare parte structura personalităţii este postinstinctuală: ea nu e dominată total de impulsuri în… născute: şi nici nu e în mod obişnuit dominată de structuri timpurii de complexe juvenile. Spre deosebire de Freud sau Alder, nu susţin ca liniile călăuzitoare ale personalităţii sunt de obicei formate la vârsta de trei sau cinci ani.

Totuşi, nu toate motivele sunt funcţional autonome. Câteva tipuri de motive nu sunt autonome.

1. Impulsurile. De la naştere până la moarte, fiinţa umană e supună impulsurilor biologice. Ea trebuie să mănânce, să doarmă, să elimine şi corpul său trebuie să realizeze nenumărate adaptări homeostatice pentru a menţine echilibrul delicat al vieţii. Desigur, s-a subliniat mai sus că majoritatea motivelor manifestă stiluri canalizate de expresie şi caută satisfacţia într-o manieră preferată.] Dar canalizarea nu constituie o autonomie funcţională adecvată. Atunci, ca primă generalizare, să spunem că dacă un motiv poate fi urmărit esenţialmente până la tensiunile impulsurilor atunci el nu este un caz de autonomie funcţională.

2. Acţiunea reflexă. Clipitul ochiului, spasmul genunchiului, procesul digestiv – deşi şi ele manifestă o individualitate de funcţionare – nu trebuie considerate funcţional autonome. Ele sunt J răspunsuri automate, capabile numai de o moduicare uşoară, prol voeate de o stimulare specifică şi e îndoielnic că pot fi clasificate 1

e x moţi /aţicnalo.

3. Echipamentul constituţional. Unele capacităţi şi sisteme t I cel mai bine considerate ca relativ fixe şi invariabile în vieţii. Ne referim în primul rând la „materiile

prime” ale consti-tuţiei fizice, inteligenţei, temperamentului (capitolul 4). Putem adăuga limitele individuale ale forţei corporale şi sănătăţiiee acelaşi ordin sunt legile ereditare ale dezvoltării (ca maturarea capacităţilor odată cu vârsta, producerea pubertăţii şi altele). De

Ici unul din faptele enumerate nu constituie în mod direct „mofve”, e kme să se retmă efectele lor limitative asupra transformării motivelor.

4. Deprinderi. Deşi s-a arătat că „deprinderile-în-formare” se-nc adrează bine în concepţia noastră despre autonomia funcţională oerseverativă, totuşi nu e înţelept să susţinem că deprinderile-în-general sunt exemple de motivaţie funcţional autonomă. Într-adevăr, majoritatea deprinderilor nu sunt deloc mbtivaţionale. Ele sunt sisteme instrumentale declanşate în slujba motivelor.

5. Întărirea primară. Toate schemele de conduită care reclamă o întărire primară sunt în afara concepţiei despre autonomia funcţională.

Un copil vecin vine la uşa noastră şi primeşte o prăjitură. El revine iar şi iar. A dobândit un motiv nou (funcţional autonom)? în pentru a găsi răspunsul va trebui să feuprimăm prăjitura. Dacă copilul nu mai vine, atunci acest lucru indică faptul că motivaţia sa era legată în întregime de gustul său pentru dulciuri. Nu şi-a format un interes nou pentru noi.

Dacă un muncitor depinde de laude pentru a-şi menţine standardele de calitate nu putem spune că măiestria este pentru el un motiv dobândit. Similar, dacă el primeşte o moştenire şi nu mai munceşte, putem spune în mod sigur că pentru el munca era numai o deprindere extrinsecă (slujind nevoii să” de a-şi câştiga existenţa) şi nu un motiv funcţional autonom intrinsec.

Sper că poziţia mea despre „întărire” este clară acum. Ori de câte ori, ca în exemplele de mai sus, o formă de comportament se „stinge”, numai dacă ea nu satisface un impuls originar, nu putem vorbi de transformarea motivelor. Autonomia funcţională nu este implicată. În ceea

co priveşte „întărirea secundară” s – a ară\at în capitolele 5 şi 9 că această explicare a transformării motivelor este prea vagă şi totuşi prea legată de „energiile invariabile” pentru a oferi o teorie satisfăcătoare a progresului intereselor mature.

6. Infatilisme şi fixaţii. Ori de câte ori o persoană adultă manifestă un conflict infantil sau juvenil, nu putem vorbi de autonomie funcţională. Ea urmează un imbold care este fundamental nemodificat din primii ani de viaţă.

O fată de doisprezece ani avea obiceiul iritant de a ples-căi din buze de câteva ori pe minut. În final, analiza a dezvăluit faptul că cu opt ani înainte mama ei îi spusese că atunci când inhala aer, acesta era „bun”, dar când îl exala, aerul era

„Rău”. Aceşti termeni moralişti au întristat copilul de ani, pentru că ea a înţeles că era rea făcând aerul „rău”. prfund tulburată, ea a încercat să nu mai respire. NereuşindiJ acest efort eroic a inventat ritualul sărutării aerului pe care-l exala pentru „a-l face bun din nou”. Obiceiul a persistat, dai. Întreaga chestiune era atât de dureroasă încât a reprimat tirea întâmplării; ticul a persistat totuşi. A fost necesară în intervenţia psihanalizei pentru a aduce în conştiinţă conflictuitat şi pentru a vindeca ticul.

În acest caz conduita la vârsta de doisprezece ani este în realitate manifestarea unui cotaflict nerezolvat de la vârsta de pa” Iru ani.

Cititorul perspicace poate întreba: „Nu avem aici cazul unei autonomii funcţioanle perseverative? Fetiţa pare să fi suferit din cauza unui sistem motivaţional independent disociat. Observaţia este bună. Sila de a-şi spăla mâinile, ticurile faciale, roşul unghiilor, scărpinatul, sugerea degetului, desigur acţionează ca sisteme cu feedback. Abia s-a terminat actul silit că pare să înceapă repetarea aceluiaşi act silit. Putem foarte bine să acordăm un loc concepţiei autonomiei funcţionale perseverative în cadrul teoriei nevrozelor coercitive.

În acelaşi timp există o diferenţă esenţială. Observăm

că le-l ţâţa a fost vindecată când conflictul ei datând de opt ani a fost îndepărtat. Comportamentul ei nevrotic nu era esenţialmente autonom.

7. Unele nevroze. Problema comportamentului nevrotic, aşa cum o arată exemplele noastre, este complicată din punctul de vedere al autonomiei funcţionale. În esenţă ne-ar plăcea să afirmăm că motivele nevrotice nu sunt funcţional autonome, căci actele prezente ale unei persoane nevrotice sunt încărcate mai ales – cu consideraţii care aparţin trecutului. Un ecou al vieţii anterioare obsedează conduita ei. Nevroticul pare incapabil să se centreze în mod adecvat pe prezent sau pe viitor. Freud ne-a învăţat că rădăcinile unei nevroze se află adeseori în primii ani de viaţă.

Dar iată o altă faţetă a tabloului. Orice nevroză este un sistem în terrelaţionat, complicat de manevre desemnate să menţină viaţa în condiţii dificile.27 Este un stil învăţat de supravieţuire şi poate fi conceput fără nicio relaţie cu nevbile primare neîmplinite. Pare posibil ca un stil nevrotic de viaţă să fie stabilit rigid şi să nu mai găzduiască în sens clar conflicte trecute. Mai ales ceea ce să nu

27 Cf. A. Angyal, A teoretical model for personality studies, în D. K r e e h, G.S. Klein (Eds.), Teoretical models and personality theory, Durham, N.C., Duke Univ. Press, 1952, p. 141.

evroză caracterială” reflectă o imagine de sine prost adapja” realitate, dar totuşi persistentă şi permanent stilistică. Nu aq aceea, funcţional autonomă?

Există cel puţin o distincţie teoretică care să ne ajute să deci

„Dacă prin psihanaliză pacientul retrăieşte trecutul (ca fata de

— Prezece ani) şi află care incidente reprimate au fost perturba-o p şi dacă această urmărire retroactivă produce o vindecare

°anini că pacientul vede că elementul perturbator nu-şi are locul sistemul său motivaţional actual), atunci

nevroza nu a fost func nal autonomă. Dacă, pe de altă parte, o „nevroză caracterială”.

l% atât de ferm structurată încât acum constituie un model de aţă şi dacă nimic nu poate s-o disloce, atunci nu avem altă alteritivă decât să admitem că ea este un sistem. motivaţional, dobândit, Licţional autonom.

Există aici o morală în ceea ce priveşte psihoterapia. Ar părea înţelept pentru terapeut să stabilească dacă simptomele pacientului trebuie retrăite „mergând la rădăcina problemei” sau dacă cea ce se poate cel mai mult spera este o reconciliere a pacientului cu propriul său stil de viaţă. În primul caz el presupune că nevroza nu e funcţional autonomă. În al doilea, de este şi că poate fi tratata mai bine prin reeaucare acrit prin retrăiie.

Psihozele pot fi considerate din acelaşi punct de vedere. Unele tulburări psihotice sunt temporare, reflectând un dezechilibru în sistemul existent al motivaţiei. Tulburarea nu e funcţional autonomă. Unii pacienţi cu tulburări mentale, totuşi, sunt total incapabili să-şi stăpânească existenţa şi, în mod permanent, „trec în altă lume”. Un asemenea pacient adoptă un model iluzoriu şi un evantai redus de comportamente drept stilul său permanent de viaţă, şi pentru ei acest nou nivel al existenţei devine funcţional autonom. Se „obişnuieşte” ou maladia sa şi-şi construieşte viaţa în jurul oi.

În sfârşit, să revenim la cazul politicianului care urmează calea l său (pagina 233). Acolo am ridicat problema dacă interesul Şau profesional ca adult este numai o „manifestare” nevrotică a identificării anterioare cu tatăl său. Dacă este aşa (cum se vede: ponstrângerea şi rigiditatea sa), atunci acest interes nu trebuie considerat ca fiind funcţional autonom. Totuşi, dacă a depăşit de lult timp dependenţa sa juvenilă şi acum are un interes pentru utică de dragul politicii, motivaţia este funcţional autonomă? nţionăm aici acest caz pentru a sublinia faptul că este necesar examinăm fiecare caz specific pentru a stabili în ce măsură şi în d poate fi implicată autonomia funcţională.

8. Sublimarea. Cunoscuta teorie a lui Freud susţine că] motivele adulte – chiar şi cele mai preţuite din punct de vjti social şi cele mai idealiste – sunt „sublimări transparente” ale tivelor primare ale sexului şi agresivităţii. Medicul, artistul, JI onarul îşi deplasează „dorinţele al căror motiv e inhibat”; ei g – substitute pentru lucrurile pe care le doresc în mod real în vN Fără îndoială, „sublimările transparente” există uneori, dar neenergic că ele explică toate motivele adulte.

Criticii autonomiei funcţionale citează cazuri speciale peil (j a-şi dovedi punctul de vedere. Un student scrie:

Înclinaţia mea este biologică, mecanicistă şi freudiană. Să descriu un I care ar corespunde înclinaţiei mele şi pare să nege autonomia function.j

Am un prieten care pare să fie motivat puternic de valori estetice ti ceea ce face pare consecvent cu sistemul său motivaţional bine integrat tf înalţă capul din examinarea fotografiilor cu Afrodita fără braţe şi suspini! „Ah, dacă astăzi ar trăi numai astfel de oameni”. La fiecare sfârşit de sunt! mână se întâlne. ştie cu altă fată, căutând pe cea perfectă. Revenind dintr-o al menea incursiune el a spus „Ea mi se pare mai potrivită, dar n-are bust! i place poezia. Când citeşte versuri lasă cuvintele să cadă ca nişte bile. li jtează pe Noel Coward. Şi în multe ale privinţe este un superestet. ConstitJ dragostea sa pentru frumos şi ceea ce este fermecător un motiv funcţionj autonom? Nu cred.

Numele său o Lars. El şi mama sa divorţată îşi sunt extrem de devo unul altuia. „Idealul său de fată”, în definitiv, este mama sa. Preocuparea1 pentru busturi, „mestecatul şi suptul” versurilor frumoase toate indică dlrinţa de a-şi poseda (sau de a reveni la) mama. Estetismul lui Lars este n vrotic – o sublimare transparentă a motivelor sale adevărate.

Dacă într-adevăr cazul este aşa cum îl prezintă studentul, ni există o bază pentru a afirma că stilul estetic de viaţă al lui L-ai este funcţional autonom. El nu este intrinsec naturii sale, dar exisân slujba unui alt motiv, mai puternic şi în cel mai bun caz p jumătate conştient.

Iată un alt caz, de asemenea descris de un student sceptic, I ceea ce priveşte autonomia funcţională.

Mă interesează cazul unui preot pe care l-am întâlnit recent?» Iulţi oi meni mi-au spus că este un om cu un singur motiv în viaţă: să ştii ingă al pentru o mănăstire pe care speră să o construiască. Până când nu l-am jj tâlnit, nici nu puteam să-mi imaginez dominanţa atotputernică a aceşti unic motiv în conduita sa. I

De exemplu, sarcina mea a fost să mă ocup de închirierea sălii de să tacole a şcolii sale pentru un bal de adolescenţi. M-a întrebat ce procent of profituri ar încasa pentru proiectul mănăstirii sale. Am încercat să disc nevoile adolescenţilor pentru unele condiţii favorabile de recreere; nu-l ’n resau. Am încercat să discut tensiunile interreligioase ale comunităţii; 1J dat deoparte. La orice încercare de conversaţie, replica: „Cât obţin Pen mănăstirea mea?”

Relaţiile sale cu oamenii din oraş sunt proaste, pentru că îi fără milă pentru bani. În biroul său se găseşte un tablou mare al n proiectate, nu atârnat pe perete, ci pus pe un şevalet, la vedere. arhiepiscopul nu prea pare să susţină proiectul preotului pentru că se or. acesta a deturnat o parte din fondurile parohiei sale pentru propriul

e i aceastl urmărire a unu; scop unic? Să acceptăm ilică e t celibatarul este i astfel e dorl d pl are „> ilică e t celibatarul este i astfel e dor-Telum; c’ în jurul său? Deşi posibil i, nu ara încredere în „e „ic i puc şi nu evi, o alta e o văd i; – uiul sexual să oO i i <. În sîn – i cealif i! < st” în r \ foai. intrân. Cu greu să i, explicaţia hedonistă, e ici nu numi că este nepopular din cauza? ntfi – (neplăcute, dar nici nu prea face electiv progrese. Comportaţi nu mult pecu pb. i «ca u con; p

*, spu poate ca aceasta pasiune doi mantă est funcţional autonomi ea it) buia afirmaţie pe> care putem şi o l. icem. Dar nu e o doctrină a ari Nici mac n nii încearcă să expliee motivul său central!

În acest caz, ca în multe altele, pur şi simplu nu ştim

destul spre persoana în chestiune pentru a ajunge la o decizie clară. e o parte, natura extrem de obsesivă a comportamentului preşului ridica i „itr tarea dacă nu e implicată o nevroza coercitivă, ipplasând o aorinţi al cărei obiectiv e inhibat (sexuală, poate).: „ce aii r i; –, mulţi oameni, ca Faust din vechime, şi-au găsit întreaga r raţiune l. O a trăi într-un proiect limitat cu un scop jjnilar. r i la a e L.r preot proiectul poate fi numai cristaliza-a concis a şi unui i totiv religios şi a unui stil de viaţă. Ay tresa e ptam ca un mod îi cară toate. e influenţele complexe j, integrmau-se cu trebuinţele şi interesele sale sunt? riue într-o structura unică de efort central. Din acest punct jtivul său, aceia de construcţie a unei mănăstiri, este ţi-o ai fi uor.om. Nu putem realmente spune în acest caz dacă i s-au autonomia funcţionala ce potriveşte cel mai bine o., (– pur şi simplu pentru ca nu ştim destul despre viaţa e

Trei le’s. i adăugam un cuvânt privind plângerea celui e ca doctrina autonomiei funcţionale „nici măcar nu încearcă e motivul sau central”. Dacă autorul se înţelege prin la e r cori o explicare istorică a paşilor din viaţa preotului i – pe acesta la aciuaia sa pac: – jur. e dor. i nantă, nu există

— E făt – de încercarea de a rece i: a ia sa. Dar căţia istorica ru este o explicaţie funcţională. Într-un se s-o r îl un motiv „uncţional autor ori c-te pe onâlitatea. Ku în câu + a o alta reducţie. Viaţa irăaşi e \ a şi „explica

Nu aven nevoie şi nu putem să privim „mai adânc” – dacă ui e-te funcţional autonom.

Totuşi pt cm să raportăm orice motiv funcţional autonom la mul central total şi să descoperim importanţa sa relativa în

— De viaţă. Autonomia funcţională nu este o „doctrină a dis-<irii”. Mai curând, este o denumire directă a knui aspect imporioirte neglijat al motivaţiei umane.

a rezumam: claca avem de-a face cu sublimare, transparentă a se alt tip, atunci nu avem un caz de autonomie funcţională.

Pe de altă parte, a declara fără dovezi că toate

interesele sunt o mascaradă pentru ceea ce omul doreşte în realitate (în n cipal sexualitatea şi agresiunea) este la fel de neverosimil <c’1 inorog. k

Grade de autonomie funcţională. Discuţia noastră a clarifi faptul că nu este totdeauna posibil să se stabilească dacă un n/ dat îşi are rădăcina în impulsuri, într-o fixaţie infantilă, în mări sau în formule de viaţă, complet adulte. De altfel, un poate reflecta o combinaţie de forţe: infantile şi adulte, i.tuale şi intenţionale conştiente şi inconştiente, extrinsece ş7T! trinsece. După cum am văzut, chiar impulsurile, în virtutea zării, dobândesc tonalităţi noi şi extrem de individuale. Din cauză, nu putem declara că un motiv este totdeauna de tipul său. Trebuie să ţinem seama de posibilitatea că motivele vieţii n! prezenta multe grade de puritate şi impuritate în raport cu’auy nomia funcţională.

În consecinţă, la întrebarea „Când nu este astfel?” nu poa’), exista un răspuns categoric. Decizia poate veni numai după un şti] din intensiv al fiecărei vieţi individuale. Practic, decizia este acel sea greu de luat. În principiu, totuşi, putem spune că în care un motiv actual caută scopuri noi (adică manifestă un diferit de tensiune faţă de motivele din care s-a dezvoltat) el funcţional autonom.

Cum se produce autonomia funcţională?

Ar fi satisfăcător din punct de vedere ştiinţific dacă ani putea da un răspuns simplu la această întrebare tulburătoare, legată da producerea autonomiei funcţionale. Din nefericire nu putem fai astfel – şi aceasta din două motive. În primul rând, nu cunoştea procesele nervoase care ar putea fi implicate în transformarea sisi temelor vechi şi în menţinerea sistemelor noi de motivaţie. În & doilea rând, psihologia actuală nu posedă o teorie consecventă dea pre natura omului. Fenomenul autonomiei funcţionale nu va 2 niciodată clar înţeles până când nu vom şti mai mult despre meeajnismele nervoase relevante şi despre formularea corectă a naturi intenţionale a motivelor.

De aceea, pentru moment, vom încerca în răspunsul

nostr» numai să arătăm care ni se pare a fi direcţia generală corectă. Vojj numi primul grup de consideraţii „cvasimecaniciste” şi al dilgrup „esenţiale”.

Consideraţii cvasimecaniciste. Am atras atenţia asupra u diverse sisteme perseverative ca reprezentând un nivel relativ ferior de autonomie funcţională. Deşi aceste sisteme id puizează tot evantaiul motivelor funcţional autonome, ele au, je-acum dificultăţi teoriei predominante a învăţării. Comena această problemă, Miller scrie:

spunem că un impuls puternic dobândit ar putea părea să nu fie stins

— Im număr considerabil de încercări şi totuşi să se stingă în cele din

— Când generalizarea, întărirea de tip superior şi variaţia de la un agent o>are la altul se adaugă acestei posibilităţi se poate vedea cât de dificil situaţiile umane complexe să se stabilească dacă o deprindere este sau e stefuncţionai autonomă.28

Ceea ce ne arată acest pasaj este faptul că teoria stimul-răsms ar preconiza, dacă ar fi posibil, să nege autonomia funcţională plicând fenomenul în termeni familiali de S-R29. Din nefericire gesti termeni devin extrem de vagi când se aplică la ceea ce Miller înrneşte situaţii umane complexe”.

Să revedem câteva consideraţii cvasimecaniciste care sunt relevante şi ar putea fi utile.

1. Stingere întârziată. În pasajul citat mai sus Miller susţine a unele sisteme dobândite persistente sunt de fapt pe cale de a se bunge. Astfel băieţelul care vata să iubească pescuitul pentru că această activitate a fost asociată ou primirea dragostei şi atenţiei din partea tatălui său, îşi poate menţine acest interes pentru pescuit un timp, dar dacă nu e întărit prin atenţia tatălui, el îşi va pierde în cele din urmă interesul. Dacă se întâmplă acest lucru, atunci desigur interesul pentru pescuit nu a devenit funcţional autonom. Admitem acest argument, dar trebuie să atragem atenţia asupra numeroaselor cazuri în care interesele dobândite nu se sting niciodată.

În legătură cu acest subiect ne amintim faptul bine stabilit că motivele evitării, odată învăţate, par să sfideze stingerea. Acest fapt este admis de teoreticienii S-R30. Explicaţia pare să fie aceea că animalul (sau fiinţa umană) „nu-şi asumă riscul”, nepermiţându-şi niciodată să fie într-o poziţie în care să sufere şocul (sau arsură, sau boală) acolo unde a fost prima dată rănit. („Copilul care s-a ars odată evită focul”)... Toţi avem un repertoriu vast de ssemenea motive de evitare şi nu trebuie să revenim la prima ex-Perienţă dureroasă pentru a susţine aceste evitări. Ele durează o Viaţă întreagă şi nu se sting.

u 28 N.E. Mi ller, Learnable drives and reward, în S.S. Stevens (Ed.), dbook of experimental psychology, New York, Wiley, 1951, cap. 13.29 Alte încercări, în afară de cea a lui Miller, sunt citate în nota 9 supra. Drin SR. L. Solomon, L.C. W y n n, Traumatic avoidance learning: the M54 * es °f anxiety conservation and parţial irreversibility, în „Psychol. Rev.”, 61, 353 – 385.

Şi conchidem de ei că dacă odată cu trecerea timp interes dobândit dispare i = stinge) nu e vorba de un caz nomie funcţională, din, vii> de „stingere întârziacă aparenţă permanent întârziţe şi în aceste cazuri con – hicW I autonomia funcţională esce implicata.

2. Circuite reverberative. Un termen familiar în teoria na logică modernă este acela de feedbac z. El c-e referă. situaţia finală (un răspuns) trimite impulsuri nervoase croierul Aceste impulsuri de întoarcere se descarcă pe căile libero şi fel tind să menţină într-un mod circular (sau într-un mod uşor Jdificat) sistemul care funcţionează31. Am menţionat de la ea J exemplu elementar de asemenea cercuri reflexe, gânguritul copiy lui şi alte secvenţe repetitive de acte.

Ceea ce nu ştim este cât de permanent poate fi un asemeM a stern. Tot ceea ce putem spune în prezent este faptul că aud menţinerea pare să fie o proprietate nervoasă fundamentală şi OfJ o ba-a pentru conceptul de autonomie funcţională.

3. Întărirea parţială. S-a descoperit că activităţile

care sunt J compensate numai o parte din timp par să fie mai rezistentei stingere decât activităţile care primesc totdeauna o recomperl în ultimul caz, când recompensa nu se mai dă, activitatea dispaa imediat.

Să luăm exemplul unui animal. Porumbeii, care rfnt hil niţi de fiecare dată când se aprinde o lumină, îşi vor schimb] în curând deprinderea de a ciuguli, dacă după un timp nu i primesc hrană. Dar dacă uneori sunt hrăniţi şi uneori nu, dl prinderea se păstrează. Cu această întărire neregulată, Persi şi Skinner constată că chiar şi după ce nu primesc h-ană, pf rumbei! ciugulesc îndelung şi cu înfocare – după mii şinţ de încercări32.

La nivel uman jocul de noroc este un bun exemplu. Jucător învederat are nevoie să câştige numai ocazional. Speranţa chtişt lui pare să-i susţină pasiunea. În mod similar, factorul imprevi Iii în pescuitul cu undiţa poate ajuta ia susţinerea zelului pl carului.

În cazul porumbeilor vedem că deşi „întărirea neperiodie previne stingerea, satisfacerea impulsului este totuşi clar implica-Pe de altă parte, în cazul jocurilor de noroc şi al pescuitului, I

31 Vezi notele 14 şi 17 supra; de asemenea II. m. C h a n g, The „” Fîl discharge of corticoilialamic reverberating circuits, în „J. Neurophysiol”. H 13, 235 – 257.

12 C.B. Ferşter, B.F. Skinner, Schedules of reinforcenient, în York, Appleton-Century-Crofts, 1957.

ti9 făcut niciun impuls elementar cunoscut. Ceea ce pare să târ°Ple este aptul că scopurile sunt mai atractive dacă uneori n tinse şi uneori nu. Elementul „risc” este desigur evident în ni: interese ale maturităţii. Astfel, „aventura” noastră în cursul conduite poate fi un factor care conferă autonomie.

4 Amestecul de nou şi familiar. Probabil că efectele dinamice întăririi parţiale pot fi un caz special al unui principiu mai rfi enunţat de Hebb. Acest autor indică faptul că interesele care jtosusţin par să reflecte o preocupare pentru nou când acesta mestecac cu ceea ce este familiar33. Un om de ştiinţă e „fascinat neez ce este nou

într-o combinaţie cu ceea ce este familiar; mu

3 nul e absorbit să atace piese noi şi mai dificile în cadrul evan

„—lui său de abilităţi; unui copil îi place o jucărie dacă ea este informă cu aşteptările sale, dar nu cu toate. A stăpâni arta mer

.] Uj este un motiv absorbant pentru un copil de cincisprezece îmi căci îi lărgeşte capacităţile actuale. Când abilităţile sunt stăoinite, ele nu mai au un caracter motivaţional. Tocmai deprinderea

— I-formare sau atenuarea noului în ceea ce este familiar pare să estreze sistemul neurofizic cu autonomie.

Acest tip de stare motivatoare centrală – deşi nu îi cunoaştem natura nervoasă – corespunde tipului de autonomie funcţională pe care le-am denumit „perseverarea în sarcină” (pagina 237). Sarcinile sunt în mod frecvent coercitive până când sunt îndeplinite – şi, observăm, unele nu sunt rezolvate niciodată în viaţă. Exploratori, savanţi, căutători ai adevărului religios ultim îşi fixează noi sarcini în cadre familiare şi îşi urmăresc scopurile până la moarte. Ne-am referit înainte la un tip de preferinţă pentru ceea ce este familiar (pentru rutină) care marchează mare parte din v aţa noastră motivaţională (pagina 238). Fără a nega acest dinamism, poate că este bine să acceptăm amendamentul lui Hebb: caracterul motivaţional al rutinei este mult intensificat dacă conţine în sine tensiunea noului.

5. Prioritatea „barierelor” de rdvel superior. Este un principiu neurologic acceptat faptul că organizările de nivel superior selecţionează, filtrează şi „pun bariere” răspunsurilor specifice de toate tipurile. Acest principiu în sine favorizează dezvoltarea autonomiei «Micţionale.

Putem exemplifica în felul următor: Impulsul de foame, adnitem, nu ne părăseşte de la naştere până la moarte. El nu este funcţional autonom. Totuşi, în cursul dezvoltării, am elaborat multe canalizări specifice (vom mânca această hrană, da” nu pe aceea) şi ne-am elaborat unele atitudini foarte gene-Hebb, op. cit., pp. 224 – 231.

Nota 14 supra râle faţă de puritatea, înfăţişarea, calitatea hranei Unii sunt gurmanzi radicali; alţii se apropie de mm tr-un mod curios şi afectat. Ori de câte ori foamea apa 1 hrana e, t? consumată, aceste stiluri evident dobândi e: inf tivate şi ele controlează şi dirijează în mod cert mod mânca.

În critica sa asupra autonomiei funcţionale, menţionată ti sus, Miller vorbeşte da „generalizare” şi de „nur re d – ” din J perior”. Ni se pare pertinent să considerăm aceşti factori ca \ lecţii” făcute de către achiziţiile de ordin superior ale unoden jL-j deri şi răspunsuri specifice, decât ca întăriri ale unor impulsuri şi cifice. Eroarea teoriei S-I constă în imaginea demodată pe Caj o oferă despre organizarea nervoasă în termenii unui mănunţi de miriade de impulsuri specifice şi deprinderi separate întării Aşa cum fizică a încetat? a considere natura «a un compus de uj tati centimetru-gram-secundă, neurofiziologia modernă ebandj neazǎ deprinderea specifică întărită pentru câmpul nervos dina» care are prioritate asupra deprinderilor de răspuns specific.

În legătură cu aceasta ne putem referi la teoria genetică dj pre inteligenţă a lui Piagel. Acest autor susţine că în cur ral vieţi „scheme” noi şi de ordin superior se elaborează – astfel încât gia direa noastră este controlată de noi sisteme. El afirmă just că sem mele mai vechi rămân latente şi pot fi adesea reutâlizate. „Regii sam” la ele uneori. Dar, de obicei, lucrăm ele preferinţă cu şist! mele noastre dobândite şi nu cu cele antecedente lor34.

6. Mecanisme multivle. Este – un principiu al comportamentul mamiferelor că supravieţuirea este supradeterminată; adică, i mod bun de adaptare este susţinut de multe mecanisme. Dacă i mecanism eşuează, o duzină de alte mecanisme rămân să susţii acelaşi rezultat. Naturanu pune toate ouăle în acelaşi coş. I aceea este foarte probabil ca autonomia funcţională să se poa’ datora sau să fie ajutată de oricare sau de toate principiile asup cărora ne-am îndreptat atenţi – ca şi de unele principii supl mentale la care ne vom referi acum.

Filosofia creşterii: o problemă crucială. Înainte de a conţin” efortul nostru de a spune „cum se produce autonomia funcţionalj cititorul ar trebui să se oprească o clipă şi să ia în considerai cea mai importantă problemă din întreaga teorie psihologică: P blema referitoare la natura omului.

Punctul de vedere obişnuit ne spune ceva de genul urma* (omul este un animal care caută echilibrul. El este alcătuit e foarte multe impulsuri discordante. Fiecare separat caută redu

34 J. Piaget, The psychology of intelligence, transt., London, Rouu and Kegan Paul* 1950.

r 2. tensiunii. Când e găsit un mod anume de adaptare reuşită (adică ci când un act este recompensat) acesta este învăţat. De aceea este un mănunchi de moduri recompensate de răspuns. În acest portret al omului observăm că segmente separate ale fiinţei sale sunt tratate ca şi cum ar fi suficiente lor însele. Astfel*: aflera că o activitate este recompensată, nu că persoana este re-compensată. Spunem că un impuls este satisfăcut, nu că o persoană satisfăcută. Tratăm fiecare sistem separat şi nu privim fune-srea vieţii ca un întreg. f

Am denumit această concepţie despre om teorie homeostatică mile 99 – 101) 35. Conceptul de homeostazie se referă la menţi-av sau restaurarea unor „stări constante” în organism. Acţiunile de echilibrare între glande, sistemele metabolice şi impulsurile şi trebuinţele biologice sunt atât de complicate şi de remarcabile încât Cannon vorbeşte despre ele ca reprezentând „înţelepciunea corpului” 36. Dar în cel mai bun caz ele duc la întreţinerea unei ordini existente.

Mulţi psihologi nu văd nimic în personalitatea umană dincolo le această lege de bază. Totuşi, Cannon, care a formulat-o, nu a: ţ-o ca pe o lege care explica întreaga conduită umană. El le:

Odată trebuinţele esenţiale satisfăcute prin homeostazie, ar pujea fi căutate în mod liber cele neesenţiale, dar nepreţuite.37

Cu alte cuvinte, omul doreşte o mulţime de lucruri în viaţă în afara unui echilibru biologic sănătos şi a satisfacerii impulsurilor sale. Venind acasă de la lucru omul se simte obosit şi înfometat, doritor de hrană şi odihnă. Dar când s-a săturat şi s-a refăcut, e? se întâmplă atunci? Dacă e sănătos, doreşte o noul activitate, ce ocupă de hobby-ul favorit, citeşte o oarte stimulantă sau iese seara la plimbare sau la un spectacol.

Ceea ce Cannon numeşte „lucrurile neesenţiale dar nepreţuite” ale vieţii este caracteristica cea mai evidentă a personalităţii un îne – dacă boala sau mizeria extremă nu au redus cumva individul la un simplu impuls, la un nivel de existenţă homeosta*, în căutare de echilibru. Fără a nega adevărul homeostaziei, acesteia îi este necesar un supliment vital, dacă vrem să explicăm Motivaţia umană.

35 CI”. R Stagner, Homeostasis as a un fying concept în personality fteorj/; în „psychol. Rev.”, 1951, 58, 5 – 17; Homeostasis: corruptions or rais

™inceptions” – A reply, în „Psychol. Rev.”, 1954, 61, 205 – 208; O.H. M o frer, A cognitive theory of dynamics. Review of R.S. Woodworth, Dynamics

1 behavior, în „Contemp. Psychol.”, 1959, 4, 129 – 133.

56 W.B. Cannon, The wisdom of the body, New York, Norton, 1932.

37 Ibid., p. 323.

Consideraţii esenţiale. Revenind la autonomia funcţională şi tem pregătiţi să afirmăm că la consideraţiile cvasimecaniciste ofrâţe mai sus că o explicaţie parţială, e necesar să adăugăm de puţin trei principii suplimentare, toate strâns legate de funcţii] esenţiale ale personalităţii. Luate împreună, ele echivalează cu spune că autonomia funcţională se produce pentru că ea este f sau nucleul naturii teleologice a omului.

1. Principiul organizării nivelului energetic. Să luăm în considerare omul care, după o masă sau un somn bun, caută noi lumi cu cucerit. El, ca orice om sănătos, trebuie să facă ceva cu energia sa Dacă motivele sale curente (de

supravieţuire şi satisfacere a irpulsurilor) nu-i absorb forţa, el va trebui să „inventeze motive”, ɥ femeie sănătoasă care ajunge la vârsta mijlocie şi nu mai are copjj de îngrijit va căuta cu nerăbdare „ceva de făcut”. „O asemenea femeie este într-adevăr nefericită dacă nu poate să-şi dezvolto inl terese noi în politică, servicii sociale, muncă artistică, studiu sau scopuri similare.

Deşi această direcţie de gândire nu explică cum apare un motiv; particular, ea ne oferă un plan de bază important pentru o teorie a motivelor dobândite. Trebuie să existe motive care să consume energiile disponibile ale cuiva; iar în alternativa în care motivele existente nu sunt suficiente, se vor dezvolta unele noi. Dacă adoles-l centul fără ocupaţie nu are interese constructive, care să-i umple timpul, el trece cu uşurinţă la revoltă, vandalism sau crimă ca o eliberare pentru energia sa.

Spunem că esenţa omului este astfel încât motivele noi trebuie să apară la persoanele sănătoase pentru a suplimenta minimul inadecvat de homeostazie.

2. Principii de măiestrie şi competenţă. Aici ne referim la discuţia acelor teorii motivaţionale care iau în considerare „energiile modificabile” (paginile 217 – 223). Unele din acestea admit că măiestria („prioritatea comportamentului”) constituie imboldul funH damental în viaţă, luând la diferite vârste forme noi şi diferite. Principiul „competenţei” sau al „adecvării” este similar; de asemenea, postularea „motivelor de creştere” şi a realizării de sine”. Pe scurt, multe teorii ale personalităţii consideră că „mobilul” vieţii umane rezidă nu atât în satisfacerea impulsurilor primare şi a derivatelor lor, cât în îndeplinirea unor acţiuni care depăşesc acest nivel de existenţă simplă.

În schiţarea dezvoltării motivelor mature, Buhler subliniază o secvenţă întâlnită în mod obişnuit. Iniţia obiecte noi şi străine produc anxietate (un copil poate tresa la declicul butonului de lumină electrică, ori un adult poa’

deveni dezorientat şi anxios într-un oraş nou şi străin). În ifiirând, totuşi, există o revenire normală din anxietate. Apoi urmează „o trebuinţă de a şti şi a controla” obiectul sau con – diţia nouă şi „periculoasă”. În sai sit, există utilizarea constructivă a acestuia, ceea ce îi dă individului poibilit.1 să-şi extindă posibilităţile anterioare de competenţă şi e trol. „Cu alte cuvinte, individul progresează de la adapta la mediu la adaptarea mediului la sine” 38.

Este clar că mulţi autori resping concepţia „reactivă” asupra omului. Omul are energii de utilizat care depăşesc necesităţile de reacţie în primul rând el are o imagine de sine extensibilă (o concepţie a ceea ce i-ar plăcea să fie) şi urmărirea aces lui scop dirijează o mare parte, dacă nu cea mai mare parte conduitei sale.

3. Principiul structurării esenţiale. Concepţia autonomiei funcţionale nu semnifică faptul că în structura matură fiecare motiv este autonom în raport cu celelalte; nici că motivele se declanşează ca atâtea mobiluri esenţiale independente, fără nicio dependenţa de o structură esenţială. Cu excepţia unor sisteme perseyerative izolate, motivele funcţional autonome sunt foarte personale, adică bine ancorate în eu. Într-adevăr, ele constituie într-o mare măsură eul (capitolul 6).

De aceea o parte importantă a răspunsului nostru la întrebarea cum se produce autonomia funcţională este că însăşi structura eului la om o cere. O persoană tânără intenţionează să devină medic, om de lume, politician sau ermit. Niciuna din aceste ambiţii nu este înnăscută. Toate sunt interese dobândite. Susţinem că ele nu exist; acum datorită unor întăriri îndepărtate. Mai curând ele există pentru că o imagine de sine, formată treptat, are acest focar motivaţional particular.

Ar trebui atunci să spunem că existenţa eului este cea care explică autonomia funcţională? Acest răspuns este periculos, deoarece el implică faptul că un misterios agent intern (un suflet) Modelează în ultimă instanţă forţele dinamice ale vieţii. Am luat deja o poziţie fermă

împotriva procedeului discutabil de a căuta explicaţii în termeni de eu separat.

Preferăm să spunem că natura esenţială a omului esta astfel

Uicât ea tinde spre unificarea relativă a vieţii (niciodată pe deplin realizată). În această tendinţă spre unificare putem identifica multe caracteristiei psihologice centrale. Printre ele se află încercarea

°tnului de a căuta răspunsuri la „trioul tragic” de probleme: suerinţa, vinovăţia, moartea. Identificăm, de asemenea, efortul său

Vezi nota 2 supra.

de a se raporta la semenii săi şi la univers în general. Vedem – el încearcă să descopere locul său propriu în lume, să-şi stabilea „identitatea”. Ca o consecinţă a acestei căutări – care reprezw. Însăşi esenţa naturii umane – observăm că conduita omului e + într-o mare măsură proactivă, intenţională şi unică pentru ei v procesul total simţul eului sau imaginea de sine sunt implic-11 i Totuşi, nu eul (ca factor separat) îl produce. Eul este reflectare acestui proces uman fundamental de devenire.

Din acest punct de vedere autonomia funcţională este numa1 un mod de a afirma că motivele omului se schimbă şi se dezvolt în cursul vieţii, întrucât natura omului determină acest! lucru Numai teoreticienii devotaţi unui model reactiv, homeostatio cvasiânchis al omului consideră dificil să admită aceasta.

Transformări traumatice

Schimbările motivelor sunt uneori atât de gradate încât nu putem spune unde se termină unul şi unde începe celălalt Dragostea pentru muzică de dragul muzicii poate înlocui numai treptat exerciţiul ascultător; aspiraţia religioasă se poate dezvolta’ încet din obişnuinţa religioasă; interesul pentru ceilalţi poate înlocui pas cu pas autocentrarea din copilărie. Schimbările pot opera la fel de gradat ca fluxul care ridică o barcă împotmolită până cânrî deodată aceasta pluteşte.

Şi totuşi unele transformări sunt bruşte şi

cuprinzătoare. Puţine vieţi par să fie axate pe un eveniment decisiv: convertirea Sfântului Paul sau a lui Tolstoi, călătoria lui Goethe în Italia, molipsirea lui Nietzsche de către o prostituată. Asemenea transformări traumatice constituie un caz special de autonomie funcţională.

Schimbările traumatice pot fi sau din categoria autonomiei funcţionale perseverative, sau din cea a autonomiei funcţionale esenţiale. Să luăm în considerare pe scurt pe fiecare.

Traume perseverative. Am observat că motivele de evitare paf să nu se stingă niciodată. Copilul care s-a ars odată se teme de foc – pentru totdeauna. Dacă teama este neobişnuit de profunda şi coercitivă vorbim de o fobie. Mulţi oameni au frici de acest ge” 1 iraţionale dar cu neputinţă de dezrădăcinat.

Un copil sub trei ani era atât de terorizat de o lo în plină viteză, atunci când era separat temporar de mama sa încât întreaga sa viaţă era dominată de o teamă de lipsă securitate. Ca adult, abia ar putea să meargă câteva l i departe de locuinţa sa. Situaţia s-a înrăutăţit pe măsură ce el a crescut. În cele din urmă, suferindul, dare era învăţător, a i*05 se-Să-şi ţină orele de clasă acasă39. David Levy, specialist în psihiatria infantilă, scrie că „un eveâncărcat de anxietate se produce freovent conform obsersale, în primii doi ani de viaţă” 40. Copiii care nu-şi pot l d lege sau controla încă mediul lor înconjurător sunt la discreeocaziilor înfricoşătoare. O operaţie chirurgicală, faptul de a să i pierdut” pe o stradă, furtunile, actele nechibzuite de respind în partea părinţilor, mutarea într-o nouă locuinţă, moartea unilie – toate acestea şi alte evenimente specifice pot cauza şi pentru totdeauna tendinţe fobice, cu ritualuri preventive, curioase din partea copilului. Şi aceste sisteme pot continua le zile, uneori toată viaţa. Unii psihiatri (O. Rank, de exemplu)

jr-umentat că traumatismele naşterii constituie un eveniment strofic oare probabil lasă o urmă permanentă asupra fiecărui jtor. Se poate pune totuşi întrebarea dacă

sistemul nervos la ere este destul de matur pentru a purta o impresie durabilă spre evenimentul naşterii.

Oricum ar fi, pare rezonabil să fim de acord cu Levy că înainte, copilul să-şi poată verbaliza experienţele, el poate fi în mod nal susceptibil la şocuri pe care nu le poate înţelege sau stă-l pini sau chiar discuta. Naşterea unui nou copil având ca rezultat sentimentul de gelozie, experienţa timpurie a unei pierderi ireparabile sau poate adoptarea de către o familie sunt toate ocazii coapte pentru o experienţă traumatică.

Când ia şase ani copilul părăseşte adăpostul căminului său penmediul mai dur al şcolii şi al terenului de joacă, îl aşteaptă noi erienţe de eşec şi ridicol. Mai ales un copil care este şchiop sau care are o cicatrice vizibilă (sau un copil dintr-un grup minoritar)

te suferi zeflemeaua nemiloasă din partea altor copii. Asemei traume lasă efecte îndelungate. Un copil sensibil poate deveni manent morbid sau poate dezvolta un sentiment de inferioricare să dureze o viaţă întreagă – chiar dacă obţine ulterior succes răsunător. Acestea sunt exemple de „autonomie funenală perseverativă” datorat unor „răni psihice” acute produse r-o ocazie determinată, databilă.

W E. Lfon ar d, The locomotive dod, New York, Appleton-Century

1927. Această autobiografie este foarte recomandată pentru meritul său

T S1 pentru fascinaţia psihologică. Nevrozele perseverative la animale suntle de J h. Masserman, Behavior and neurosis, Chicago, Univ. of

M Lovv, On evaluating the „specific event” as a source of anxiety, Hock, J Zubin (Eds.), Anxiety, New York, Greene and Stratton, 257

şi dezvoltarea personalităţii – cd. 265

O perioadă cu o importanţă specială în viaţa băiatului rican este pubertatea, când el trebuie să se plaseze pe scara cendentă a maturităţii. El trebuie să depăşească obstacolul al „gardului efeminat”. Probabil că o luptă cu

pumnii, o ulerg.’1 1 sau tăierea provocatoare a părului sau orice act de îndrăzneai-*6 să fie suficiente. Dacă se întâmplă astfel, viaţa de „băiat normn se află înaintea sa. Dacă obstacolul nu e depăşit cu succes, a”.

d ţâţul poate fi o alterare radicală a vieţii; compensări noi, o –, O imagine de sine se poate dezvolta.

În curând apar alte cerinţe din partea grupului de partener incluzând relaţii cu sexul opus. Se dezvoltă interese religioase, ty] perienţa succesului şi eşecului, a remuşcării şi vinovăţiei, a oM versiunii, a primei dragoste pot avea o importanţă supremă. Apl noi lumi de cucerit, examene de trecut, o profesie de ales, o exjj tentă de câştigat. În toate aceste stadii cruciale se pot produci experienţe traumatice.

În anii maturităţii, şocurile datorate eşecului în afaceri, lolij unor pierderi ireparabile pot, de asemenea, să cauzeze alterai rapide şi profunde. Totuşi, în principiu, personalitatea după vârstJ de treizeci de ani este mult mai puţin supusă unor revoluţii bruşl decât înainte de această vârstă. Schimbările critice şi abrupte paj să fie cele mai numeroase în timpul adolescenţei.

Nu trebuie să admitem că toţi oamenii sunt marcaţi de schimbări traumatice. Dimpotrivă, la majoritatea oamenilor schimbarea este doar treptată – chiar dacă toţi oamenii pot trăda o experiena emoţională vie şi impresionantă. De fapt nu e posibil de trasat! linie precisă între transformările traumatice şi cele gradate.

Într-un set de autobiografii ale unor studenţi de colegiu se pare că nu mai mult de 10% raportează în mod disting evenimente traumatice, care într-un fel par să producă I

transformare bruscă dintr-un domeniu major al personali»

lor. Când au fost întrebaţi direct, 48% au pretins că au ayuj experienţe emoţionale deosebit de impresionante, dar în PVJ

cazuri aceste experienţe au dus la o reorientare bruscă a vieţ.

Traume esenţiale. Evenimentul singular impresionant, aşa EW

am spus, lasă în urmă un sistem perseverativ (o fobie, o aversiunj un ritual). Dar asemenea evenimente pot, de asemenea, declanş o recentrare a imaginii de sine şi astfel să afecteze evoluţia’s*!

rilor esenţiale funcţional autonome. Unele traume produc frică şi limitează creşterea; altele schimbă direcţia creşterii.

Antropologul Ruth Benedict ne povesteşte despre serios pe care l-a avut la moartea tatălui ei, când avea doi ani. Oricum, în ciuda durerii, scena tragică la sicriul tataj ei i-a dat impresia că lumea morţii era paşnică şi frurr. ca A

târziu, la şase ani, ea considera ascunzişul din stogul de fi drept propriul „mormânt”. Ea scrie: „... mi-a venit în minte ca un fulger de iluminare că m-aş putea avea de tovarăş întotdeauna, negreşit şi că dacă n-aş vorbi nimănui de lucrurile care mi s-au întâmplat, nimeni nu mi le-ar putea lua. Cred că aceasta a fost ideea fundamentală ou care am trăit până la treizeci şi cinci de ani...” 41.

pin aceste întâmplări de la virata de doi şi şase ani Ruth Bene-l şi-a făurit un stil de viaţă care a durat mulţi a-mi de zile. Următoarele două întâmplări se referă la experienţe traumatice în scoală şi colegiu.

O femeie acum în vârstă de şaizeci de ani îşi urmăreşte pasiunea de o viaţă pentru poezie până la o întâmplare petrecută în liceu la cursul despre Virgiliu. Făcea o traducere de rutină, dificilă şi plictisitoare. Profesorul, încercând pentru a suta oară să dea semnificaţie sarcinii, a întrebat cum ar fi fost exprimat pasajul respectiv în Biblie. Fericită, a prins aluzia şi a spus „Apleacă-ţi urechea la ruga mea fierbinte”. Succesul ei artistic în această ocazie a constituit o experienţă traumatică, un răsărit al frumuseţii poetice, căreia i-a fost de atunci înainte devotată.

Un student din anul I de colegiu, provenind dintr-o familie fără cultură, avea o concepţie dispreţuitoare despre

toate activităţile intelectuale. Prost – adaptat la colegiu, eu deprinderi insuficiente de studiu, şi aproape tot atât de incult pe cât poate fi un student de colegiu, avea dificultăţi speciale la cursul de compoziţie în engleză. Într-o zi, când instructorul său de an îi mustra, băiatul i-a dat replica sa obişnuită de apărare: „Nu-mi place engleza, nu mi-a plăcut şi n-o să-mi placă niciodată”. Instructorul plictisit dar persistând, a spus: „Nu despre engleză vorbesc acum, ci despre viaţa ta”. Efectul a Fost cu totul neprevăzut. Lovitura a ajuns oarecum la ţintă. Tânărul nu numai că şi-a modificat atitudinea neîntemeiată, dar a devenit pasionat de subiect, ea obţinut o notă mare, a realizat nivelul Phi Beta Kappa* şi în cele din urmă a devenit profesor de limba engleză.

Este inutil să spunem că întotdeauna trebuie să existe în viaţă reqătire pentru a accepta şi utiliza asemenea experienţe trau-atice. Ceea ce pare să se întâmple este faptul că vechile materiale l „>rând personalitatea sunt brusc regrupate şi investite cu o nouă personalitatea sunt bru gpe şi i a

M a rgarctmead (Ed.), An anthropologist at work, New York, Basic

Societate cu caracter onorific compusă din studenţii din colegiile ame-arp posedă un nivel şcolar superior. (Nota trad.)

semnificaţie. William James vorbea de convertiri religioase tive ca „recentrând” o viaţă. Termenul descrie bine ceea ce să se întâmple în toate cazurile de transformare traumatică.

Rezumat

Acest lung capitol a avut multe de spus. În el am argumencă o simplă teorie homeostatică a motivaţiei este inadecvată. § argumentat, de asemenea, că nu putem înţelege rolul pe cărţi joacă motivele adulte numai schiţând traseul lor până la orjgijJ clin copilărie. Diferenţele între motivele infantile şi adulte sân mari.

Fenomenul transformării îl numim autonomie funcţională, termen care se referă la orice sistem dobândit

de motivaţie în caw tensiunile implicate nu sunt de acelaşi tip ca tensiunile antecedent] din care sistemul dobândit s-a dezvoltat.

Unele sisteme funcţional automate sunt perseverative, sunt sisteme locale independente; totuşi, altele sunt centrale p tendinţele majore ale vieţii şi trebuie concepute în termenii dezvoltări esenţiale, ca o caracteristică a însăşi naturii orrmlJ Astfel, în autonomia funcţională sunt implicate atât funcţiile evasiJ mecaniciste, cât şi cele esenţiale. Majoritatea transformărilor produc treptat, deşi unele sunt traumatice şi bruşte.

CAPITOLUL

Cogniţie şi personalitate

ATITUDINEA MENTALA: CHEIA EDIFICIULUI PERSONALITĂŢII e COGNIŢIE VERIDICA ŞI NONVERIDICĂ o PROCFPŢIA CULTURALĂ PROCEPŢIA XNDI-VIDUALA RIGIDITATE ŞI FLEXIBILITATE COGNITIVA O ÎNŢELEGEREA PERSOANEI ÎN LUMEA SA REZUMAT

e măsură ce motivele noastre se dezvoltă şi se modifică, acelaşi fenomen se produce cu deprinderile noastre de gândire. Orice persoană – începând din copilărie – caută să atingă un anume grad de ordine în viaţa sa mentală pentru a corespunde motivelor sale în dezvoltare. De fapt, distincţia între gândire şi motivaţie este artificială. Ambele reprezintă „activităţi personale, continue, care necesită efort şi sunt orientate spre un scop” 1. Desigur, ar fi mai convenabil dacă am putea diviza personalitatea în facultăţile sale majore. De la Platon încoace, diferiţi autori au încercat să o facă şi chiar au căzut de acord că facultăţile majore sunt trei la număr: gândirea, acţiunea (voinţa) şi simţirea; uneori acestea sunt numite cogniţie, conaţie, afectivitate. Un teoretician contemporan utilizează clar acest trio antic afirmând că per5 onalitatea este alcătuită din trei tipuri de elemente: scheme (cog-nhi), trăsături (deprinderi de acţiune) şi motive (dinamism afectiv) 2.

1 Cf. F. Wyatt, Some remarks on the place of cognition in ego psycho-M în „JproJ-Tech-” 1953> 17 144 – 151. Acelaşi element esenţial e semr lat de J. Nu 11 i n, Psychoanalysis and personality: a dynamic theory on formal personahty, transt., New York, Sheed & Ward, 1953.

D. C. Mcclelland, Personality, New York, Sloane, 1951.

Un asemenea cadru analitic îşi are atracţia lui dar în cel jbun caz este artificial. El secţionează personalitatea într-un mod totul fals. Oamenii nu sunt (la Gaul) divizaţi în trei părţi, rfiecare viaţă îşi are propriile ei sisteme şi subsisteme (vezi lele 14 şi 15), acestea nu corespund-facultăţilor antice ale meritului, gândirii, acţiunii.

Când urmărim jocul intens al copiilor vedem că acesta un întreg: nu poate fi separat în cutare şi cutare sentiment cutare şi cutare gânduri şi cutare şi cutare acte.

Şi acelaşi lucru e adevărat despre adulţi. Dacă dl. X ar un interes profund pentru legea corporaţiei, dacă d-na Y este interesată de asistenţa socială a copiilor, aceste sisteme sunt o combinaţie de dorinţă-acţiune-voinţă-gândire-simţire Este artificial să distingi un aspect de altul.

Unii teoreticieni – „iraţionaliştii” ca: Schopenhauer, Kempf Freud şi alţii – au susţinut că cogniţia (viaţa noastră mentală) este în esenţă slujitoarea trebuinţelor şi impulsurilor noastre. Dacă acest lucru ar fi întotdeauna astfel, separarea cogniţiei de motivaţie ar putea fi justificată în mod rezonabil. Dar în prezent nu putem accepta această judecată facilă. Când spunem că avem o „curiozitate ştiinţifică” sau că toţi oamenii fac un „efort spre semnificaţie”! sau că toţi încearcă să rezolve „disonanţa cognitivă”, spunem că dorinţa de a cunoaşte este ea însăşi un motiv şi că există motive cognitive, ca şi impulsuri, care trebuie luate în considerare3.

Oricât ar fi de dificil, va trebui să găsim o cale să discutăm despre gândire şi cogniţie ca părţi ale unui stil personal unic în care gândirea şi cunoaşterea sunt amestecate cu emoţii, dorinţe, orientări.

Atitudinea mentală: cheia edificiului personalităţii

Psihicul um an funcţionează mai ales pentru că abundă în atitudini. Iar personalitatea este structurată aşa cum e structura» pentru că este alcătuită din „seturi” extinse care pot fi numite trăsături, predispoziţii, structuri preferate, atitudini, caracteristici Per tonale, tendinţe sau ceva similar.

3 Tendinţa spre un nou accent pe „motivele cognitive” se constată S A s e h. Social psychology, Englewood Cliffs, N.Y., Prtentice-Hall, 1 F.C. B ar de 11, Thinking: an experimental and social study, London, Ai* a id Un win, 1958; L. Festinger, The concept of cognitive dissonan Evanston, III., Row, Peterson, 1957.

Să începem cu exemple simple. Să presupunem că rezolvaţi următoarea problemă de aritmetică:

Veţi întreba, fireşte: „Sine, trebuie să adun, să scad sau să înmulţesc?” Nu puteţi să înaintaţi nici măcar un pas în această problemă (şi nici în orice sarcină de viaţă) până când nu aveţi un set orientativ.

Să presupunem că vă cer să traduceţi din limba franceză: Pas de lieu Rhône que nous. Veţi replica just că acest mişmaş de cuvinte e un nonsens. Şi nici nu are sens – în franceză. Dar schimbaţi-vă orientarea spre limba engleză şi pronunţaţi cuvintele cu voce tare. Rezultă un binecunoscut dicton. Totul depinde de faptul dacă orientarea dumneavoastră este spre limba franceză sau spre limba engleză.

Să luăm o „problemă de gândire” (majoritatea lor au de-a face cu un set). Un brutar a cerut unui băiat. flămând să ducă nişte gogoşi unui client. Neavând încredere în tânăr, brutarul a scris cu cifre romane numărul nouă, prevenindu-i astfel pe client la câte gogoşi să se aştepte. Tânărul nu a puttut rezista ispitei şi a mâncat trei. Dorind să ascundă fapta a luat un creion (fără gumă) şi a falsificat cifrele romane în aşa fel încât numărul să corespundă conţinutului ce rămăsese în cutie. Cum a făcut? Problema este uşor de rezolvat dacă aveţi orientarea corectă4.

Exemplele noastre sunt banale, dar ele demonstrează rolul crucial pe care îl joacă atitudinea chiar şi în operaţiile

mentale trecătoare. Orice set ca acestea, adoptat pentru un scop anumit şi într-un moment anumit este uneori denumit „orientare în sarcină”...orientare în problemă” sau cu denumirea germană Aujgabe.

Dar chiar în aceste exemple observăm funcţionarea unor atitudini durabile. Nu am putea aduna, scădea sau înmulţi; nu am putea gândi în limba franceză, în limba engleză sau în sistemul numeralelor romane dacă nu am învăţat odată aceste „posibilităţi wnianente de acţiune”. Le purtăm ca pe nişte abilităţi latente şi 10 găsim gata de acţiune în circumsuanţe adecvate.

Putem numi starea de pregătire latentă aspectul tonic al setu –, UI Când e trezită, ea dirijează, orientează şi modelează contrac-™e fazice care duc la rezolvarea’ problemei sau la realizarea unui

Paddle your own canoe = bizuie-te pe tine însuţi (Nota trad.) Majoritatea oamenilor vizualizează IX ca cifre „romane”. Dar băiatul ilul ra marifa era orientat spre engleză şi a înserat litera S înaintea „numeact. Din punct de vedere fiziologic, seturile sunt structuri cort) şi posturale care au capacitatea de a „ecluza” sau dirija reacffizice specifice. Numai aspectul fazic este extern şi vizibil; iasţ! tul tonic este realizat undeva în domeniul încă misterios al pr0 sului neurodinamic. e –

Seturile tonice sunt de multe tipuri. Ele pot fi de scurtă durat ca atunci când „ne pregătim1 să alergăm la o cursă sau să aşteptăm un telefon. Pot fi deprinderi sau abilităţi durabile – ca abir tatea de a conduce o maşină, de a patina sau de a vorbi o limu” străină. Ele pot fi încă şi mai dinamice şi pot reprezenta şişteipresante de interese, ambiţii sau aspiraţii. Personalitatea este constelaţie de seturi – de toate ordinele de specificitate şi generalitate şi de diverse grade de disponibilitate şi urgenţă5. În capi. tolele 14 şi 15 vom examina mai îndeaproape acele „seturi11 care compun trăsăturile structurale majore ale personalităţii.

Seturile sau dispoziţiile guvernează complet viaţa noastră mentală. Obiectivul nostru prezent este să arătăm

că viaţa mentală (sau ceea ce adesea e denumit „procesele mentale superioare”) poate fi cel mai bine concepută ca angrenându-se strâns cu restul personalităţii. Şi acest lucru se realizează prin seturi. Repetăm, distincţia între motivaţie şi procesele mentale superioare este artificială, deoarece ambele sunt numai aspecte ale unui stil personal unic de viaţă.

Cogniţie veridică şi nonveridică

Cerinţa fundamentală pentru toţi oamenii este să stăpânească lumea într-un mod suficient de competent pentru a supravieţui. Dacă nu menţinem un contact rezonabil de strâns cu „realitatea”, atunci murim. Aşadar, în cursul evoluţiei procesele noastre senzoriale şi corticale au devenit bine dezvoltate pentru a ne înzestra cu cogniţii şi percepţii adevărate („veridice). Ochii percep culoa –, rea, linia şi forma cu o fineţe superioară; urechile înregistrează cu exactitate o gamă largă de vibraţii ale aerului. Pielea este imperfectă pentru a ne spune mărimea şi forma, dar este foarte sensibilă la gradele de temperatură. În măsura în care avem un motiv penetrant pentru a supravieţui şi a stăpâni lumea din jur, pasiunea noastră pentru percepţii şi cogniţii veridice constituie o parte a acestui motiv. În cea mai mare parte percepţiile şi cunoştinţe noastre sunt adevărate, demne de încredere şi verificabile.

5 Pentru o examinare mai completă a setului, vezi F.H. A11P °L Theories of perception and the concept of structure, New York, Wiley, ly

Totuşi, urmând aceeaşi linie de raţionament, putem spune că ercepţia şi cogniţia trebuie să se abată de la oglindirea exactă reritru a ne fi de maximă utilitate. Nu fiecare copac din pădure P.pe în focarul perceptiv, ci numai unul pe care îl tăiem. Nu fiecare de pe stradă este clar perceput, ci numai prietenii sau jusff>anu noştri. Dacă auziţi un murmur de conversaţie vagă, jt de repede se detaşează numele dumneavoastră dacă e menţionat! Percepţia selectivă este o necesitate funcţională tot atât je

mult ca şi percepţia veridică.

Şi nu ar avea niciun sens dacă ar trebui să începem în fiecare i s-a construim o cogniţie nouă şi veridică a lumii în care trăim, gste cu mult mai eficient să facem noi experienţe şi să le dizolvăm n experienţele vechi. Nu le cunoaştem din nou, ci le recunoaştem în termenii propriei noastre istorii trecute, ale intereselor şi ale atitudinilor noastre obişnuite. Dacă noul nu ar fi solubil în vechi nu am avea o personalitate continuă. În fiecare zi ar începe un nou haos.

În ansamblu percepem în mod exact pentru a putea face faţă în mod realist. Dar acest lucru pretinde mai mult decât o reflectare. A face faţă realităţii înseamnă a ne îndeplini trebuinţele, a găsi siguranţă şi dragoste şi respect de sine, a fi liberi de griji, a găsi oportunităţi de dezvoltare şi, în sfârşit, un sens satisfăcător pentru existenţa noastră. Astfel, rezultă că înfruntarea realităţii poate fi cel mai bine slujită prin ignorarea completă a unor stimuli, prin modificarea interpretării noastre despre ceilalţi şi prin combinarea semnificaţiilor nou venite cu deprinderile noastre trecute, dorinţele prezente şi direcţiile viitoare.

Deci putem vedea că procesul de percepţie (care este baza cogniţiei) nu este numai veridic, ei şi personal. Când dizolvăm informaţia nouă în semnificaţiile cunoscute o facem din cauza „stării de pregătire perceptivă”. Cânt percepem rapid probleme importante pentru noi (ca numele nostru) vorbim de „vigilenţă perceptivă”. Când blocăm informaţiile neplăcute („Orb e numai acela care nu vrea să vadă”) vorbim de „apărare perceptivă”. Toate aceste procese au fost stabilite în mod experimental prin ceea ce s-a numit teoria „noului val” în percepţie. Termenul (împrumutat din denumirea dată modei îmbrăcăminţii feminine în jurul anului 1950) se referă la faptul că psihologii nu mai sunt interesaţi numai de Percepţia veridică, ci şi de cea personală6.

…6 Mare parte din literatura „noului val” a fost trecută în revistă de

V J en k i n, Affective processes în perception, în „Psychol. Bull.”, 1957, 54, în & – 127. În mai puţin de un deceniu cel puţin 300 de cercetări s-au oprit

— %era influenţei pe care factorii de personalitate (sau motivaţionali) o exerta asupra „percepţiei”. Deşi experimentele şi teoria au fost mult criticate (de

Xeijiplu F.H. A 11 p o r t, op. cit.), tendinţa observaţiilor este constant pozitivă.

Factorul personal în percepţie şi cogniţie este în multe experimente. Câteva exemple vor fi suficiente.

Studenţii de (colegiu care se simt „alienaţi” (pesW neîncrezători) tind să audă şi să-şi amintească mai multe vinte triste decât studenţii care sunt mai fericiţi şi mai kH adaptaţi7., S

Personalitatea este un sensibilizator; ceea ce este se şi reţinut rezonează cu structura personalităţii. Oamenii y metaţi au fost îndelung studiaţi. În general, reiese că D° şoanele flămânde percep, imaginează, gândesc despre (sau cel puţin despre mijloacele şi căile de a obţine hrăn mult mai repede decât oamenii ale căror stomacuri sunt în mod similar, monede cu valoare monetară sunt „văzute fiind mai mari decât discurile de carton fără valoare. De menea, persoanele despre care se ştie că au interes pritţ valori înalte estetice, religioase sau de alt tip sunt sensibila zate din punct de vedere perceptiv la cuvinte sau obiectl care sunt legate de aceste valori. (De exemplu, dacă cuvânti „preot” e pronunţat repede în faţa unui om al cărui interj dominant îl constituie banii şi afacerile bancare e mai put» probabil ca el să recunoască cuvântul decât un om al cărui 18 teres dominant este religios) 8.

Deşi asemenea studii experimentale sunt numeroase, ele nu mai par necesare pentru a stabili prezenţa factorului personal i percepţie şi cogniţie. Este foarte evident, aşa cum William Jamesi a subliniat demult, că patru oameni care merg în Europa – un politician, un artist, un om de afaceri şi un playboy – vor vedeai auzi, observa şi memora scene şi evenimente complet diferite.

O mare parte din selectivitate este legată de

respectul faţă q sine (egoism). Un student va observa şi memora cuvintele de laudj ale profesorului adresate lui, dar poate să nu le reţină dacă să adresate celorlalţi. Într-adevăr, ataşăm o importanţă atât de marj propriei persoane încât imediat ne imaginăm că actele şi cuvintelj celorlalţi oameni au ca scop să ne facă bine sau rău – deşi rareofl este aşa. Fiecare dintre noi are o percepţie egocentrică de aceST tip mai pronunţată decât ar fi util.

Precept versus procept. Cititorul va observa că am utilizat în menul percepţie în sens larg. Mulţi psihologi fac la fel.

Strict vorbind un precept constă în senzaţie plus Unele senzaţii (auditive, vizuale sau tactile) ar trebui avute

7 A. David’s, Past expenence and present personality i determinants of selective auditory memory, în „J. Pers.”, 1956, 25, 8 Literatura asupra acestor experimente şi a multor altora cotnp» poate fi urmărită prin J e n k i n, op. cit., Nota ti supra.

jere v înd vorbim despre percepere. În exemplul pe care l-am uti-yea (; nu este totdeauna posibil să spunem că subiectul vede monede ca fiind mai mari decât discurile de carton de aceeaşi mărime, a dacă numai judecă sau raportează că sunt astfel.

H. A. Murray constată că după ce au jucat un joc impresionant ce „asasinat” copiii pretind că oamenii din fotografiile care li se arată imediat după joc sunt ostili, neprietenoşi şi înfricoşători, în mai mare măsură decât dacă li se arată înainte de joc. Văd realmente copiii o schimbare în trăsăturile feţelor, sau dispoziţia lor de frică îi determină să judece şi să raporteze în mod diferit?

Când spunem „Orb e numai cel ce nu vrea să vadă” vrem să spunem că apărarea perceptivă împiedică pur şi simplu pe cineva să vadă sau trece rapid peste imagine şi uită ceea ce este neplăcut?

Adevărul este că atunci când un stimul impresionează un organ de simţ, o multitudine de operaţii mentale superioare intră rapid în funcţiune. Semnalul senzorial atinge creierul şi aici acţionează asupra lui

aşteptările, deprinderile, recunoaşterea rapidă, asociaţiile extrem de rapide. Rezultă judecăţi şi idei, dar uneori şi distorsiuni şi reprimări. În momentul în care persoana răspunde (sau nu reuşeşte să răspundă) rareori putem fi siguri care a fost experienţa senzorială.

Nu contează prea mult pentru scopurile noastre. Ne interesează numai stabilirea influenţei tuturor tipurilor de „seturi” ale personalităţii asupra funcţiilor largi ale perceperii şi cunoaşterii.

Dar pentru a evita disputele terminologice putem, dacă dorim, să împrumutăm denumirea procepţie de la filosoful Justus Buchle Termenul subliniază faptul că fiecare individ îşi poartă cu sine relaţiile trecute cu lumea, dispoziţiile emoţionale şi aşteptările pentru viitor. Aceste „direcţii proceptive” îi asigura potenţialităţi de a vedea, auzi, acţiona, gândi, manipula şi vorbi. Buchler adaugă: „Dacă n-ar exista direcţii proceptive, nu ar putea exista o caracterizare a cursului unei vieţi individuale şi în consecinţă nicio viaţă individuală, cu excepţia uneia în sens pur biologic” (Pagina 122).

În discuţie voi utiliza termenul procepţie pentru a acoperi toate influenţele atitudinale care intervin pe traiectul dintre stimularea senzorială şi act. În timp ce termenul a percepe ar trebui să se refere cu precizie la aspectul senzorial, termenul a prorepe acoperă orice influenţă pe care atitudinea o poate avea nu numai asupra aspectului senzorial, ci şi asupra imaginaţiei, memoriei şi uitării, judecăţii, raţionamentului şi relatării.

lg 9 J Buchler, Nature and judgment, New York, Columbia Univ. Press, 267

Proeepţia culturală

Dispoziţiile noastre proceptive sunt în parte dobâird de ctân Cultura noastră. Am definit cultura (capitolul 8) ca un set de răspu! suri gata elaborate la toate problemele obişnuite ale vieţii, qi societatea a implantat ferm aceste „răspunsuri” în noi, sunt’era să „pricepem” lumea în mod corespunzător. Deşi reţinem une] idiosincrazii. percepţiile, cogniţiile şi conduita noastră se conf? & meazǎ în

ansamblul standardelor culturale. Exemplele sunt nern> – mărate10.

O căpetenie din Swaziland „a văzut” pe toţi ofiţerii e circulaţie din Londra ca extrem de prietenoşi (deoarece j» Swaziland un braţ ridicat înseamnă un salut călduros)

Un medic dintr-un sat din India va fi priceput ca o fjj gură puternică şi venerată numai dacă pronunţă cuvintele pline de încredere „Bolnavul se va vindeca”. Dar în Chile aceeaşi predicţie plină de încredere îl va face pe medic să pară arogant şi în consecinţă va atrage neîncrederea.

În Zululând este posibil să convingi cu tact persoanelJ cu tuberculoză acută să meargă la sanatoriu pentru tratament. Dar pacientul va rezista dacă i se spune că este „purtător” al maladiei. O asemenea afirmaţie e considerată drept o acuzaţie de vrăjitorie. Şi nimeni nu va admite că este vrăjitor.

Toate exemplele cu caracter etnic ilustrează problema – ca tratatul despre elefanţi. Englezul şi I-a intitulat: „Elefanţii pe care i-am vânat”; francezul „Viaţa amoroasă a elefanţilor”; germanul „O prolegomenă generală la filosofia patrupedelor elefantine”.

Igieniştii americani îşi propun ca scop „inculcarea în fiecare individ a simţului responsabilităţii faţă de propria sănătate”. Şi acest lucru este imediat acceptat de cultura clasei superioare şi mijlocii. Dar este priceput diferit de membr claselor inferioare. Pentru ei este o insultă la adresa valorilor lor familiale îndrăgite. Ceea ce este important este’s aibă grijă de membrii familiei în caz de boală şi să fie r grijiţi de ei. Responsabilitatea faţă de sine este pricepu, ca izolaţionism, fiind chiar neloială.

10 Multe exem, ple relevante sunt oferite de M. Sherif, The psy of social norms, New York, Harper, 1936. Vezi şi G.W. A 11 p o r t, Percep” proception and public health, în Personality and social encounter, B°să beacon, 1960, cap. 18.

Îl e necesar să înmulţim exemplele, căci în mod virtuar i percepţia noastră urmează – cel puţin în parte – tipare 1 râle o oarecare veridicitate plus o oarecare

modelare culală pregătesc procesele noastre mentale superioare să facă tg condiţiilor de bază ale existenţei noastre. Dar cu toată această f ndardizare, constatăm că fiecare sistem proceptiv, fiecare inj'vând este totuşi unic. Elementul veridic şi cel cultural fuzionează elementul personal.

Procepţia individuală

A exista ca persoană înseamnă a transcende elementul verile şi cultural şi a-ţi dezvolta propria viziune asupra lumii. În fiecare moment, fiecare dintre noi îşi conduce relaţi a „ego-lume" în propriul său mod. De-a lungul unei perioade de timp ne construim constelaţii ego-lume" caracteristice şi proprii.11

Ar fi imposibil să enumerăm toate tipurile-mari de direcţii proceptive care servesc la distingerea oamenilor unii de alţii. Unii, aşa cum subliniază Whitehead, au o mentalitate dominantă a trecutului, alţii a prezentului şi alţii a viitorului.12 Pentru unîi lumea este un loc ostil unde oamenii sunt răi şi periculoşi, pentru alţii este o scenă pentru distracţii şi ghiduşii. Lumea poate apărea ca un loc unde să-ţi faci datoria cu tristeţe sau ca o păşune pentru cultivarea prieteniei şi dragostei.

Psihologii consideră dificilă studierea unor asemenea stiluri de viaţă „toate – deşi multe studii asupra „orientării valorilor" abordează acest nivel (paginile 298 – 302). Este într-o oarecare măsură mai uşor să studiezi dispoziţii proceptive relativ limitate în raport cu care oamenii pot fi comparaţi. Uneori acestea sunt denumite „dispoziţii de răspuns perceptiv sau „constructe personale" sau numai „stiluri cognitive" 13.

Nuttin şi-a asumat sarcina să descopere dacă dispoziţiile „optimiste" şi pesimiste" ale oamenilor colorează procepţiile

11 J. Nuttm este un teoretician care conceptualizează personalitatea în cest mod. Vezi H.P. David, H. von B r ac k e n (Eds.), Personality dyna „mes, în Perspectives în personality theories, New York, Basic Books, 1957, CaP. 10.

u 12 A.N. Whitehead, Symbolism: its meaning and efect, New York, acmilian, 1927, p. 63.

L. P o st în a n, Perception, motivation and behavior, în „J. Pers.”, 1953, 17 – 32; G.A. Kelley, The psychology of personal constructs, 2 vol., (pe* York, Norton, 1955; G. Klein, Weeci unei regulation, în M.R. J o ne’s ka-» Nebraska Symposium on Motivation: 1954, Lincoln, Univ. of Nebraska ress, 1954.

lor legate de o sarcină specifică de laborator. El i-a < tat cu o serie de probleme scurte. Prin manipularea met de notare el a putut induce un sentiment de succes să eşec conform unui model. Toţi subiecţii au trecut prin ac* procedură şi au fost întrebaţi ulterior dacă „au reuşit în mai mare parte” sau „nu au reuşit în cea mai mare parte” existat mari diferenţe: pentru unii amintirea succesului dominantă; pentru alţii amintirea eşecului. Pentru scopul noastre constatarea importantă este că aceiaşi oameni e caracterizaţi în mod independent drept optimişti cronici pesimişti cronici de către prietenii şi asociaţii lor. În faţa tor, ca şi în viaţă, ei se comportă conform lipului r< (adică, consecvent cu atitudinile lor proceptive) 14

Decât să înmulţim exemplele, mai bine să ne concenfl asupra unei dimensiuni proceptive căreia i-a fost dee mod special un studiu intensiv.

Rigiditate şi flexibilitate cognitivă

Prin abordări diferite câţiva cercetători au făcut o singură descoperire fundamentală. S-o enunţăm în termenii cei mai simpli Unii oameni sunt în mod cronic incapabili să-şi schimbe atitudinii când condiţiile obiective o cer; alţii, dimpotrivă, sunt flexibili.

Witkin şi colaboratorii săi au numit primul grup câcpenj aent de câmp, al doilea grup independent de câmp. Într-un experiment subiectul stătea într-un scaun înclinat. Apoi i s-ar cerut să adapteze o tijă mobilă în aşa fel încât să fie verticală] Subiectul dependent de câmp tindea să ţină tija paralelă ci corpul său şi cu linia vederii. El nu putea să abstrag ticăia adevărată” din situaţia sa în câmp. În contrast ci aceasta, persoana independentă de

câmp era capabilă să a neutralizeze propria poziţie şi să manevreze tija aşa cum cereau condiţiile obiective.

Ideea importantă este că subiecţii s-au comportat într-umod similar în alte teste care implică orientare spaţială tr-adevăr, ei acţionau consecvent la teste complet Astfel, într-un desen Gottschaldt modificat, utilizând model?

14 J. Nu 11 i n, Tache, Reussite et Echec: theorle de la conduite hiwai Louvain, Editions Universitaires, 1953.

«mira 2 l-Desene ascunse lectate din K. Gottschaldt, ifher den Einfluss der Erfah-ng auf die Wahrnehmungi Figurcu, în „Psychoî.

mi

Fg, „y

Forsch.”, 1929, 12, 46)

fi	
O	

similare celor din figura 21, ei erau incapabili, dacă erau dependenţi de câmp, să descopere anumite elemente ascunse.

Să luăm acum în considerare personalitatea celor dependenţi de câmp – aceia care nu se pot degaja de constrângerile situaţiei în care se găsesc. După administrarea testelor şi utilizarea interviurilor şi a altor tehnici, cercetătorii ne spun că aceşti subiecţi sunt oameni care în general sunt foarte dependenţi de suportul din mediu; sunt lipsiţi de abilitatea de a iniţia, sunt pasivi în multe privinţe şi se supun imediat forţelor autorităţii; nu sunt intuitivi în ce priveşte viaţa lor interioară şi se tem de propriile lor impulsuri agresive şi sexuale; tind să aibă un

respect scăzut faţă de sine şi o autoacceptare redusă.

Dimpotrivă, subiecţii independenţi de câmp nu au nevoie de sprijin din mediul înconjurător; au minţitivă şi abilitate de organizare; sunt activi şi vor să se realizeze; sunt conştienţi de viaţa lor interioară şi îşi acceptă impulsurile chiar când manifestă un bun control asupra lor; au un respect mare faţă de sine şi autoacceptare mare15.

Acest studiu marchează o încercare îndrăzneaţă de a demonstra că persoana se apropie de lumea sa cu o dispoziţie proceptivă mare. În multe (poate în majoritatea) din conduitele sale prezintă o tendinţă consecventă de a fi rigidă în mod pasiv sau adaptativă n H.A. Witkin, H.B. Lewis, M. Hertzman, K. Machover, P-Bretnall M ei's s ne r, W. W a p ne r, Personality through perception, New York, I-Iarper, 1954. O limită principală a acestei cercetări constă în fap

1[că utilizează numai cazuri extreme. Că asemenea tipuri există pare sta-l>rtit, dar tipurile intermediare nu prezintă un stil cognitiv clar de acest tip. poatru o critică mai generală vezi A. Gruen, A critique and re-evaluation f Witkin's perception and percepţion-personality work, în „J. gen. Psychol.", 1957, 56, 73 – 93.

În mod activ şi flexibil. Este, de asemenea, evident că ceea în lumea externă este legat de ceea ce simte despre lumea

Deşi o singură investigaţie îndrăzneaţă de acest tip cădea în capcane de metodă şi interpretare, avem totuşi în v.az multe dovezi în sprijin. Abordând aceeaşi problemă d ghiuri noi, alţi cercetători au ajuns la concluzii similare.

Klein descoperă ceea ce el numeşte nivelări (indivizi în mod caracteristic se ţin de categoriile lor de precept; 03" 1 judecată) şi temerari (care par, ca şi cei independenţi de ci6 să fie aventuroşi în înfruntarea cu datele mediului".

rător) 56.

Similară este distincţia lui Eriksen între reprimanţi şi lelectualizanii. Primii „joacă la sigur" menţinându-se strict-

a cadrul câmpului – excluzând percepţiile şi judecăţile amturoase. Ceilalţi sunt capabili să se detaşeze de câmp’s; emită judecăţi îndrăzneţe corespunzătoare cerinţelor obiectivi ale situaţiei17.

Goldstein şi Scheerer fac distincţie între cei cu gândiJ concreta, care urmează îndeaproape realitatea strictă şi J cu gândire abstractă, care pot fi” detaşaţi şi flexibili18.

În legătură cu această problemă deosebit de intevesaJ este descoperirea faptului că oamenii care sunt rigizi în peri cepţiile şi stilul lor de gândire tind să aibă prejudecăţi de negri, evrei şi alte grupuri. Pare ca şi cum ei n-ar pud tolera niciun fel de ambiguitate: nici în percepţiile şi categoriile lor de gândire, nici în „asumarea riscurilor” cu gro puri etnice diferite de al lor 19.

Să rezumăm ce ne indică dovezile. O persoană care este ne sigură, neîncrezătoare în sine, care se simte îngrozită de viaţă să inadecvată în alte privinţe, tinde să aibă un stil cognitiv congrnent care este rigid, legat de câmp, concret, docil. În contrast, 1 dividul mai activ, capabil, & sigur, relaxat este capabil să perceap

16 G.S. Klein, Personal world through perception, în R.W. j G. Ramsey (Eds.), Perception: an approach to personality, New York, fi nald. 1950.

17 C.W. Eriksen, The case for perceptual defence, în „Psychol. Bev 1954, 61, 175 – 182.

18 K. Goldstein, M. Scheerer, Abstract and concrete behavu” an experimental study with special tests, în „Psychol. Monogr.”, 1941, No. 239., i

19 Vezi G.W. A11 p o r t, The nature of prejudice, Boston, Mass., dsson-Wesley, 1954, cap. 25. De asemenea Else Frenke l-B nu n’s e. Intolerance of ambiguity as an emoţional and perceptual personality var}., în „J. Pers.”, 1949, 18, 108 – 143. Chiar la vârsta de şapte ani pare să exiscorelaţie între rigiditatea gândirii şi prejudecata etnică. Vezi B. Kutn Patterns of mental functioning associated with prejudice în children, în chol. Monogr.”, 1958, No. 460.

şi să gândească în verigi care sunt flexibile şi în

ansamblu este mai bine adaptat cerinţelor obiective ale situaţiei în care se găseşte. Trebuie să admitem că dovezile noastre provin din surse dispersate, că ştim puţin despre stilurile cognitive „intermediare” şi că multe alte stiluri cognitive individuale sunt omise. Dar dovezile sunt totuşi destul de bune pentru a susţine ideea noastră că personalitatea şi proeptele merg mână în mină.

De ce copiii dezvoltă stiluri cognitive atât de diferite?

Lucrând cu copii – de zece ani, cărora li s-au dat teste perceptive similare celor ale lui Witkin, s-a constatat că provenienţa şi educaţia copiilor dependenţi de câmp şi a celor independenţi de câmp difereau în mod marcat în ansamblu, părinţii copiilor dependenţi de câmp îi pedepseau mai sever, uti-lizând atât modalităţi agresive de pedepsire, cât şi retragerea dragostei. Le interziceau să manifeste un comportament afirmativ sau peste măsură de independent şi în general le impuneau propriile standarde. Dimpotrivă, părinţii copiilor independenţi de câmp îi încurajau să ia propriile lor decizii şi mai adesea îi pedepseau pentru că erau prea pasivi sau copilăroşi decât pentru că îşi manifestau independenţa. Pe scurt, aceşti copii erau liberi să-şi dezvolte autonomia şi nu erau pedepsiţi pentru ea20.

Astfel, rădăcinile acestor stiluri cognitive par să rezide, cel puţin în parte, în modele de educare ale copiilor.

Înţelegerea persoanei în lumea sa

Dacă într-adevăr dorim să cunoaştem o persoană, nu e suficient să-i ştim notele la testele de personalitate, nici biografia sa, nici ceea ce poate să spună într-un interviu. Înţelegerea pretinde ca noi să o luăm ca o fiinţă unică în lumea saj Acesta e marele adevăr pe care ni-l transmite existenţialismul. Este totodată şi arta dramaturgului, a romancierului, a biografului. În comparaţie cu aceşti artişti, psihologul bâjbâie neîndemânatic încercând să spună cum îşi concepe omul lumea sa şi descriind direcţiile sale proceptive.

Şi totuşi toţi, inclusiv psihologii, dezvoltăm o

oarecare abilitate în înţelegerea stilurilor cognitive ale celorlalţi. Ştim cum gândesc prietenii noştri, cum valorile şi orientările lor principale vor colora judecăţile şi conduita lor. (Stilurile lor cognitive sunt modurile lor distincte de existenţă în lume. Uneori aceste stiluri

20 J. Schaffer, S. Mednick, Judith Seder, Some developmental factors related to fieid-independence în children, în „Amer. Psychol.”, 1957, 12, 399.

Iblu 1

sunt devorate de autoapărare şi prejudecată. Dar în ansamblu respectăm căci demnitatea umană, simţim noi, se bazează în instanţă pe validitatea gândirii umane.

Tulburarea mentală se produce atunci când o persoană pierde parţial contactul cu realitatea. Percepţiile şi cogniţiile sunt deficiente ca veridicitate21. Totul pare ca şi oum prejudecăţideşi încercate şi sigure (dar totuşi false), o înzestrează cu sân] gurul simţ al ordinii şi siguranţei pe care îl are. Ne poate ajutl să înţelegem dezvoltarea unor asemenea dispoziţii proceptive perverse examinarea cazului lui Karl, un băiat de unsprezece ani care e pe cale să-şi elaboreze un stil cognitiv mutilat22.

Karl: un infirm cognitiv. Începem cu atitudinile sale faţă de grupurile minoritare. Karl spune despre negri: „Produc tulburări şi încep războaie. Ar trebui alungaţi din San Francisco pentru că se îmbată şi omoară oameni. Aş vrea să ţin doi ca luptători. Ei sunt buni luptători când se bat cu cuţitul”. Pe japonezi vrea „să-i pună într-o insulă şi să arunce bombe peste ei”. Evreii „cred că sunt deştepţi şi poartă tot felul de bijuterii. Unii răpesc fete şi băieţi şi-i folosesc drept sclavi1, Karl este un băiat gras şi pasiv, care a avut multe boli. Deşi respinge grupurile minoritare, vorbeşte adesea de forţa lor de luptători. Despre filipinezi spune „Sunt buni luptători şi categoric e bine să mergi cu ei prin junglă”. Preocuparea faţă se junglă, unde cineva se poate pierde, şi faţă de animale sălbatice domină în general imaginaţia lui Karl.

Hitler, spune Karl, „nu e prea rău” deşi „uneori a fost

puţin prea rău şi a făcut lucruri murdare ca punerea de chibrituri aprinse la unghiile de la picioarele americanilor”. Karl îl admiră pe Hitler, dar nu şi poporul german. „Ar trebui să punem toţi germanii şi japonezii într-o insulă şi să aruncăm o bombă atomică peste ei”.

Ca majoritatea copiilor cu prejudecăţi, Karl gândeşte aproape întotdeauna în termeni violenţi. El crede că „întotdeauna va fi război” şi crede că oamenii sunt zgârciţi, egoişti şi „gata să pună mâna pe tine”.

21 Există date experimentale că oamenii care sunt prost adaptaţi sau anormali fac mai multe erori la sarcinile perceptuale obişnuite decât persoanele bine adaptate: F. Barron, Personal soundness în university graduale stw dents, în „Publications in Personality Assessment and Research”, No. 1, Bei „keley: Univ. of California Press, 1954. A.H. Maslow, Two kinds of cogintion and their integration, în „Gen. Semantics Bull.”, 1957, Nos. 20 and 21. pp. 1 – 6.

22 Adaptat din Else Frenkel-Brunswik, Patterns of social ani cognitive outtook în children and parents, în „Amer. J. Orthopsychiat.”, 195 l> I 21, 543 – 558.

Când e întrebat „Cum ţi-ar place să schimbi America?” el răspunde „Mi-ar plăcea să fie o staţie de benzină tot la două blocuri” şi „toate curţile din spate să fie curăţite”. „Fiecare magazin să aibă tot felul de bomboane şi gume de mestecat”.

— Preocuparea pentru hrană şi curăţenie este obişnuită la copiii cu prejudecăţi. E cerută o ordine rigidă, pedeapsă aspră pentru răufăcători, convenţionalism strict – toate contrastând puternic cu dezordinea şi agresivitatea proprie. Simţindu-se în interior nesiguri, doresc în exterior ordine şi control.

Această ambivalenţă privitoare la autoritate se manifestă prin afirmaţia lui Karl că îl plac profesorii săi – mai ales dacă sunt severi. În acelaşi timp se plânge de nedreptatea lor: „Mulţi dintre ei te duc la biroul directorului pentru ceva ce n-ai făcut. Mi s-a întâmplat de multe ori”. –, e – A

Aceeaşi ambivalenţă este arătată faţă de tatăl său. Pe de „o parte, el afirmă „tata este bun cu mine”, dar apoi îl critică pentru că nu-i dă destui bani de buzunar. La suprafaţă Kar J manifestă o supunere accentuată, dar în acelaşi timp e dominat de frică şi de gânduri rebele pe care încearcă să le reprime. Neagă că are vreo dorinţă de a-şi schimba părinţii în vreun fel, dar când priveşte fotografii de persoane mai în vârstă, prezintă o mare ostilitate faţă de figura tatălui şi a mamei.

Deşi Karl pare să-şi idealizeze părinţii când vorbeşte despre ei, nu ar alege niciun membru al familiei sale ca tovară> pe o insulă pustie. Vrea hrană şi apă şi „o fată”. E clar dsr, visele şi vorbele sale că leagă ideea unei fete de hrănirea ei sau de hrănirea lui de către ea şi de a fi la adăpost de ameninţările pe care le simte în legătură cu băieţii sau bărbaţii. Karl nu este deloc sigur de masculinitatea sa. Lucrurile pe care le spune sunt pline de crime şi de sânge; la fel sunt şi visele sale. Pare să trăiască sub teroarea unor „bărbaţi periculoşi”. Fetele sunt sigure. Karl admite că „unii băieţi doresc să fie fete” – o proiecţie posibilă a dorinţei sale adânc împlântată, care însă nu este binevenită.

Deşi Karl are probleme cu identitatea sa sexuală, el are o părere rigidă în legătură cu poziţia femeilor. Locul lor este în familie şi fetele n-ar trebui să încerce să vorbească când un băiat vorbeşte. Acest convenţionalism, ca şi insistent/ asupra curăţeniei, ordinii, supunerii este un mod de a mânuj o existenţă pe care o simţea prea ameninţătoare. Fără înde iată, slăbiciunea sa fizică, ca şi viaţa sa familială, constituiun factor.

Ambii părinţi au avut mame şi taţi născuţi în străinătate Au trebuit să lupte pentru a atinge o respectabilitate caracteristică clasei de mijloc. Probabil, ca rezultat al propriei \Q nesiguranţe, au fixat reguli stricte pentru Karl. El trebuia să fie în pat „fix la şase negreşit”. Întrebată dacă el a avut vre, odată accese de furie, mama a răspuns: „N-aş zice. Nu pre – a avut”. Pedeapsa era severă şi abuzivă. Tatăl spune „Se pare că lui Karl îi e frică de

mine”. Mama crede în astrologie’s; consideră că Karl va ajunge departe. „Stelele o arată”. Tatăl nu-l va lăsa pe Karl să lucreze în casă, căci asta „e treabă de femeie”. Această dihotomie netă a rolurilor sexuale adesea merge mână în mână cu prejudecata etnică. Ambii părinţi urăsc pe faţă pe negri şi pe evrei.

Acestea sunt câteva indicaţii asupra tipului, de familie în care trăieşte Karl. Propria sa insecuritate, stilul său rigid de „gândire prudentă” şi lipsa. de încredere în oameni par să decurgă în mod firesc din influenţa familiei.

Cazul lui Karl este mai mult sau mai puţin tipic pentru ceea ce s-a numit „personalitate autoritară”. A fost rezumat aici pentru a arăta că stilurile cognitive se pot forma în primii ani de viaţă; de asemenea, că astfel de concepţii au o semnificaţie funcţională clară pentru viaţă (oferind un fel de siguranţă şi respect faţă de sine pentru cei care sunt lipsiţi de o încredere de bază). îl prezentăm, de asemenea, pentru că modelul este probabil cea mai obişnuită formă de mutilaire cognitivă îfrtr-o societate în care (bărbaţii şi femeile nu au învăţat încă să accepte incertitudinile vieţii şi nici să aibă încredere în propria lor identitate şi valoare.

Rezumat

S-a spus că personalitatea este modul unic al unui, individ de percepere a mediului său înconjurător, inclusiv a lui însuşi 23.

Această definiţie are meritul de a ridica operaţiile cognitive la un nivel de primă importanţă. Ea contracarează concepţia comună eronată a proceselor mentale superioare ca simple umbre (slujitori şi raţionalizări) ale motivelor subiacente. Nu e nimic secundar în raport cu cogniţia. Foamea de a şti, de a înţelege mediul nostru înconjurător este un metâv fundaimental în viaţă.

Ar fi mai exact să spunem că toate motivele sunt o combinaţie inextricabilă de sentiment şi cogniţie. Factorul sursă în ambele este o „atitudine” sau „tendinţă” (atât cognitivă, cât şi afectivă)

23 R. Stagner, Psychology of personality, rev. ed., New York, McgraW-Hill, 1961.

Idinile cele mai importante sunt trăsăturile per soi-dg. AUaalfiti de bază în manifestarea strădaniei f-° fi ţiil iiil juţi

Uaalfiti de bază în manifestarea strădaniei f °, fdini dirijează percepţiile, imaginile, judecăţile atitut procepţiile noastre) despre lumea noastră Pfs°, pentru fiecare individ rezultă un stil cognitivi nanu a cultura modifică acest stil, explicându-se astfel mar flexibil

CAPITOLUL

Personalitate inaptiră

CRITERII PROPUSE PENTRU IDENTIFICAREA MATURITĂŢII A EXTENSIUNEA SIMŢULUI EULUI «RAPORTAREA CALDĂ A EULUI LA CEILALŢI «SECURITATEA EMOŢIONALA (AUTOACCEPTAREA) «PERCEPŢIE REALISTA, ABILI-TAŢI ŞI SARCINI e OBIECTIVAREA EULUI: INTUIŢIE ŞI UMOR «FILOSOFIA 1 UNIFICATOARE A VIEŢII o PSIHOTERAPIA e OBSERVAŢII ASUPRA 3MBA-TRINIRII A REZUMAT V

J junga noastră trecere în revistă a dezvoltării eului, moti-lvaţiei şi stilurilor cognitive ajunge în sfârşit la întrebarea crucială: Ce este personalitatea matură?

Nu putem răspunde la această întrebare numai în termeni pur psihologici. Pentru a spune că o persoană este mental sănătoasă, logică şi matură trebuie să ştim ce este sănătatea şi maturitatea. Psihologia singură nu ne poate spune. Într-o anumită măsură judecata etică este implicată.

Când Freud a fost întrebat: „Ce ar trebui să fie capabilă o persoană normală să facă?” el a răspuns „Ar trebui să fie capabilă să iubească şi să muncească”. Deşi am putea fi de acord cu această afirmaţie, întrebăm, de asemenea, „Aceasta e tot ce ar trebui să fie capabilă o persoană să facă?” Un alt medic, Richard Cabot, a dublat enumerarea: muncă, dragoste, joc şi veneraţie. Acestea sunt activităţile prin care trăieşte o persoană sănătoasă.1

] R. Cabot, What men live by, Boston, Houghton

Mifflin, 1914.

Fie că preferăm prima enumerare sau pe cea de a doua, alegerea noastră se bazează pe temeiuri etice şi nu pe fapte ştiinţifice. Ştiinţa singură nu ne poate spune niciodată ce este sănătos sau bun.

Culturi diferite au concepţii oarecum diferite despre sănătate. În unele regiuni singura persoană „sănătoasă este cea care uită complet de sine în urmarea tradiţiilor şi creşterea bunăstării tribului său. În lumea occidentală etalonul pune un accent mai mare pe individualitate, pe realizarea propriilor potenţialităţi personale.

Din fericire în cultura occidentală există un acord considerabil asupra normelor de sănătate sau maturitate (vom utiliza aceşti termeni unul în locul altuia). Sarcina noastră în acest capitol este să examinăm şi să clarificăm această bază comună a acordului. Înainte de a o face, se impun patru remarci preliminare:

1. Suntem astăzi martori la un mare avânt al interesului în această problemă. Este discutată din toate direcţiile de psihologi, psihiatri şi de alţii.2 Creşterea interesului se datorează în parte pericolului acut al tulburărilor mentale şi al bolilor emoţionale care alarmează azi toate naţiunile. De asemenea, interesul izvorăşte în parte dintr-o dorinţă de a descoperi valori comune la indivizii sănătoşi, ca fundament pe care să se construiască o societate universală mai paşnică.

2. Bogăţia şi congruenţa distinctivă a unei personalităţi complet mature nu sunt uşor de descris. Există tot atâtea moduri de a creşte câţi indivizi care cresc şi în fiecare caz produsul final sănătos este unic. Deşi în acest capitol căutăm criterii universale pentru indivizii adulţi normali, nu trebuie să uităm niciodată jocul extensiv al structurii individualităţii.

3. Este discutabil dacă trebuie să ne aşteptăm întotdeauna să găsim în persoană un model al maturităţii. Vom vorbi mai curând despre un ideal decât de o persoană reală. Este semnificativ faptul că atunci când cerem oamenilor să numească o persoană care li se pare a avea o

„personalitate matură”, aproape întotdeauna aleg

2 Dintre cercetările asupra acestei probleme mi-aş îndrepta în mod special atenţia asupra: Mariei Jahoda, Current concepts of pozitive mental health, New York, Basic Books, 1958; L.B. C o 1 e, Human behavior: psycho – ogy as a biosocial Science, Yonkers, N.Y., World Book, 1953; E. From în Man for himself, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1947; G.W. A1 – 1P o r t, Personality: normal and abnormăl, în „Sociological Rev.”, 1958, 6, 167 – 180. Această ultimă referinţă face o distincţie importantă între normele statistice (cum sunt majoritatea oamenilor) şi normele etice (cum ar trebui să fie persoana sănătoasă). M.B. Smith arată clar că există o singură entitate de sănătate mentală. Singura modalitate de a rezolva problema este enumerarea valorilor componente (procedeu urmat în capitolul de faţă): Research strategies toward a conception of positive mental health, în „Amor. Psycholo-şist”, 1959, 14, 673 – 681.

pe cineva din afara propriei lor familii şi de sex opus. De Poate pentru că familiaritatea îi face prea conştienţi de slăbi nile piartenerilor lor cei mai apropiaţi şi de cele ale proptrkiliui Unii oameni se apropie de maturitatea adevărată. Dar o realizez” cineva complet vreodată?

4. Maturitatea personalităţii nu are o relaţie necesară cu vârsteronologică. Un băiat bine echilibrat de unsprezece ani „înţelept peste vârsta sa” poate releva mai multe semne de maturitate Decât mulţi adulţi centraţi pe ei înşişi şi nevrotici. Un elev de cole. giu sănătos poate fi imlai matur decât propriul său părinte să u chiar» decât bunicul său. Desigur, adesea, o experienţă mai matură şi 9 continuă înfruntare şi stăpânire a obstacolelor şi a suferinţei conferă o mai mare maturitate odată cu avansarea în vârstă. Dar pa. * ralela este departe de a fi perfectă.

Criterii propuse pentru identificarea maturităţii

O definiţie concisă spune că o personalitate sănătoasă îşi stăpâneşte în mod activ mediul, manifestă o anumită unitate a perso-lnalităţii şi este capabilă să

perceapă în mod corect lumea şi pe ea însăşi. O asemenea personalitate stă pe propriile picioare fără să aibă pretenţii excesive faţă de ceilalţi.3 în măsura în care e posibil, această definiţie este satisfăcătoare.

O serie mai completă de criterii e oferită de Erikson, care specifică perioada din viaţă în care fiecare atribui este (sau ar trebui să fie) realizat în mod normal:

Pruncie: un sentiment fundamental de încredere.

Prima copilărie: simţul autonomiei.

Vârsta jocului: simţul de iniţiativă.

Vârsta şcolară: sârguinţă şi competenţă.

Adolescenţa: identitate personală.

Adultul tânăr: intimitate.

Vârsta adultă: facultatea generatoare.

Vârsta matură: integritate şi acceptare.

Erikson pune un accent principal pe simţul identităţii a cărui formare constituie o problemă deosebit de acută în adolescenţă-Fără un simţ ferm al identităţii (cine sărat eu?) maturitatea adevărată nu poate fi atinsă.4

3 Marie Jahoda, Toward a social psychology of mental health, j1 M.J.E. S e n n, (Ed.), Symposium on the health personality, New York, Josia» Macy Jr. Foundation, 1950.

4 E.H. Erikson, Identity and the life cycle: selected papers, în JM chol. issues”, Monogr. No. 1, New York, Int. Univ. Press, 1959, 280

I Deşi e adevărat că o judecată de valoare sau etică intră în rjce definiţie a sănătăţii şi maturităţii şi normalităţii, totuşi cer-Rrile clinice şi de laborator pot aduce o lumină corectivă şi tentatoare. Dăm un exemplu:

Utilizând conceptul de „normalitate”, Institutul de cercetare şi evaluare a personalităţii de la Universitatea din California a folosit următoarea metodă. Membrii diferitelor facultăţi ale universităţii au apreciat studenţii absolvenţi după o scală în nouă puncte pentru „normalitatea globală ca persoană” definită ca „echilibru şi gradul de maturitate pe care individul le manifestă în relaţiile sale cu ceilalţi oameni”. S-au obţinut şase note pentru fiecare student şi fidelitatea generală a notelor (O,

68) este la fel de bună pe cât o permite aprecierea personalităţii în mod obişnuit. Optzeci din studenţii apreciaţi, selecţionaţi la întâmplare, au venit în grupuri de câte zece pentru o perioadă intensivă de testare şi de existenţă în comun timp de două zile pline. Câţiva psihologi se aflau în grupul de studiu şi nu ştiau ce aprecieri pentru „normalitaitie” dăduseră subiecţilor facultăţile. La şi arşitul studiului a reieşit că grupul de studiu, care dăduse aprecieri independente pentru normalitate, era de acord cu aprecierile facultăţilor într-o măsură reprezentată de o corelaţie de O, 41, semnificativ înaltă, dar nu perfectă.

Ceea ce ne interesează în mod special în acest studiu sunt diferenţele descoperite între aceia pe care facultăţile îi considerau normali şi anormali.

Mai întâi, existau diferenţe medii apreciabile în ceea ce priveşte mediile lor familiale. „În general, subiecţii superior apreciaţi aveau un curs de dezvoltare mai uşor, cu o incidenţă mai mică a bolilor sau a traiuimielor serioase în copilărie, medii familiale mai stabile şi părinţi cu reuşită mai înaltă şi foarte respectaţi care serveau de model pentru dezvoltarea proprie”. Această constatare întăreşte concluzia noastră anterioară că securitatea şi stabilitatea în copilărie prevestesc un progres continuu în dezvoltarea personalităţii. Totuşi, cercetătorii au constatat câteva excepţii nete de la această regulă – cazuri de normalitate foarte bună provenite din medii familiale mizere. Ei avertizează că o copilărie blândă şi uşoară nu constituie secretul maturităţii. Secretul rezidă în „modul de răspuns la problemele puse de viaţă”. O copilărie favorabilă poate ajuta la stăpânirea problemelor ulterioare dar nu reprezintă totul.

Principalele diferenţe de personalitate între studenţii normali şi cei mai puţin normali (stabilite prin teste, interviuri, evaluări controlate) sunt patru la număr:

1. Organizarea efectivă a muncii către un scop. A rele sit că subiecţii care au primit o apreciere superioară <jj 1 partea facultăţilor erau mai stabili, mai capabili să reziste}

stres; aveau mai multă vitalitate şi erau mai adaptabili, 5 mai plini de resurse. La testele de percepţie în laboratoj au prezentat o fluctuaţie şi o inconsecvenţă mai mică în pe N formanţa vizuală.

2. Perceperea corectă a realităţii. Nu numai la testele ţie percepţie subiecţii superior apreciaţi erau mai exacţi, dar ei I au manifestat în general o judecată mai bună, o cunoaştere mai corectă despre sine (autointuiţie) şi s-au dovedit a fi mai sceptici referitor la evenimentele aparent miraculoase

3. Caracter şi integritate în sens etic. Subiecţii superiori au dat dovada că sunt mai de încredere, mai serioşi, mai responsabili şi mai toleranţi. aveau „principii determinate în tern” puternice.

4. Adaptare interpersonală şi intrapersonală. Subiecţii apreciaţi ca superiori erau mai puţin defensivi, mai puţin egoişti şi mai puţin neîncrezători. Cel mai adesea se descriau pe sine ca „fericiţi mai tot timpul”. Prezentau mai puţine urme de tendinţe nevrotice şi de alte tendinţe anormale.5

Meritul acestui studiu este că reuşeşte, cel puţin într-un oarecare grad, să reducă judecăţile cotidiene pe care le facem despre „normalitate” sau „maturitate” la unele aspecte concrete măsurabile. Deşi metoda are fisuri, totuşi posedă marele avantaj de a\ confirma judecata despre normalitate (făcută de membrii facultăţilor) prin analiza normalităţii realizată într-un cadru de laborator.

Un alt studiu, făcut de Maslow utilizează o metodă ceva mai puţin obiectivă dar totuşi admisibilă.6 El a făcut o analiză intensivă de cazuri, de personalităţi atât în viaţă cât şi istorice, tare printr-o „definiţie populară” ar fi considerate mature sau, cum preferă el să spună, „care se autorealizează”. S-a străduit să excludă persoanele cu tendinţe nevrotice puternice, deşi a constatat că defecte şi nechibzuinţe minore existau chiar şi la persoanele cu nivel ridicat de autorealizare.

Caracteristicile pe care le-a descoperit pot fi pe scurt rezumate astfel:

1. O percepţie mai eficientă a realităţii şi relaţii mai comode cu ea. Subiecţii, ca şi persoanele „normale” din studiul

5 F. B ar r o n, Personal soundness în university qraduate students, ’n „Publications in Personality Assessment and Research”, No. 1, Berkeley, Univ-of California Press, 1954...

6 A.H. Maslow, Motivation and personality, New York, Harper, 195*

făcut în California, judecă corect situaţiile şi oamenii. Poate din această cauză erau „în mod regulat neameninţaţi şi neînfricoşaţi de necunoscut”. Ei nu manifestau, ca oamenii imaturi, „o nevoie catastrofică de certitudine, siguranţă, determinare şi ordine”.

2. Acceptarea eului, a celorlalţi şi a naturii. Nu se simt stingheriţi de natură şi de natură umană. Acceptă trebuinţele corporale şi procesele naturale fără dezgust sau ruşine, dar apreciază, de asemenea, calităţile „superioare” care ajută la împlinirea naturii umane.

3. Spontaneitate. Maslow acordă o mare importanţă capacităţi de a aprecia arta, distracţiile şi existenţa plină de viaţă. Persoana matură nu e copleşită de convenţionalism, ci poate sesiza „experienţele maxime” ale existenţei.

4. Centrare pe problemă. Ca şi cazurile din California, aceşti oameni lucrează efectiv şi cu multă perseverenţă la sarcinii obiective. Pot uita de sine cânid e vorba de probleme autentice fără a fi preocupaţi de ei înşişi.

5. Detaşare. Persoanele care se autorealizează simt nevoia de solitudine şi de autosuficienţă. Prieteniile lor şi ataşamentul faţă de familie nu sunt aderente, sâcâitoare şi posesive.

6. Independenţă de cultură şi mediu. Strâns legată este abilitatea die a lua sau lăsa de o patrte prejudecăţi de tipul idola flori. Nici linguşirea nici critica nu tulbură cursul lor fundamental de dezvoltare.

7. Prospeţime continuă a aprecierii. Din nou întâlnim

aici un aspect al spontaneităţii şi capacităţii de răspuns la noi experienţe.

8. Orizonturi nelimitate. Majoritatea subiecţilor exprimă un interes pentru esenţa ultimă a realităţii. Maslow caracterizează această trăsătură drept „mistică” sau „oceanică”. E vorba de factorul religios în maturitate.

9. Sentimentul social. Se manifestă sentimentul fundamental de „identificare, simpatie şi afecţiune” în ciuda unei supărări sau nerăbdări ocazionale. Compasiunea pentru semenul muritor pare să fie un semn al maturităţii.

10. Relaţii sociale profunde, dar selective. Complementar atributului de „detaşare” constatăm că persoanele care se autorealizează sunt capabile de ataşamente personale foarte strânse, uitând mai mult sau mai puţin pe ego-ul lor. Cercul ataşamentelor strânse poate fi mic, dar chiar şi, relaţiile superficiale din afara acestei orbite sunt tratate cu calm şi cu fricţiuni puţine.

11. Structură de caracter democratică. Maslow constată că subiecţii săi în general simt şi manifestă „respect pentru orice fiinţă umană, numai pentru că este un individ ma Aşa cum au arătat alte studii, toleranţa etnică şi religâoa: este asociată cu alte trăsături ale maturităţii.7

12. Certitudine etică. Toţi subiecţii erau siguri între” ce priveşte diferenţa dintre bine şi rău în viaţa cotidiană q9 alte cuvinte, nu confundau mijloacele cu scopurile şi urtr\reau cu fermitate scopurile pe care le considerau drepte

13. Simţ neostil al umorului. Calambururile, glumele s-ironia ostilă erau constatate mai rar decât „umorul filosof ic profund care de obicei trezeşte mai curând zâmbetul decât râsul, care este mai curând intrinsec situaţiei decât adăugat ei, care este mai curând spontan decât pregătit şi care foarte adesea e irepetabil”.

14. Spirit creator. Ca o caracteristică rezumativă, Maslow atrage atenţia asupra unei trăsături sigure a subiecţilor să-i Fără excepţie, stilul lor de viaţă are o

anumită forţă şi individualitate care îşi pune amprenta asupra a tot ce fac, fie că scriu, compun, lustruiesc pantofi sau fac gospodărie.

Maslow nu pretinde că aceste criterii sunt independente unul de celălalt. Ele nu sunt în mod clar, dar toate par să fie reunite în personalităţile pe care în mod variat le numim mature, sănătoase, normale sau autorealizate.

Un grup de psihiatri stăteau la taifas. Cineva i-a întrebat ce înţeleg prin „sănătate mentală”. Toţi membrii grupului au menţionat veselia, seninătatea optimistă, capacitatea de a se bucura de muncă, de a se bucura de joc, capacitatea de a iubi, de a atinge scopuri, manifestare temperată a emoţiilor, autocunoaştere, reacţie adecvată la situaţie şi responsabilitate socială. Aceste trăsături sunt preferate din ctauiza necesităţii psihiatrului de a trata oameni bolnavi. Dar enumerarea este sugestivă pentru însuşi motivul că se bazează pe o mare experienţă profesională a cazurilor de personalităţi nu tocmai normale.

Persoanele sănătoase nu sunt întotdeauna atât de fericite şi lipsite de conflicte pe cât ar părea s-o implice enumerarea psihiatrilor. A accepta şi a mânui suferinţa, vinovăţia şi moartea face parte din soarta omului. Shoben încearcă să derive criteriile normalităţii din calităţile esenţiale ale fiinţei umane (ca perioada lungă de dependenţă juvenilă şi abilitatea de a mânui simboluri) – Această abordare îl conduce la a accentua latura serioasă a mă-l

7 G.W. A 11 p o r t, The nature of prejudice. Cambridge, Mass. Wesley, 1954, cap. 27. x w turţ Pentru el normalitate înseamnă „autocontrol, responsabilitate personală, resjponsiabilitate socială, internes sdciail democrate şi idealuri”.8

Criteriile avansate de existenţialişti subliniază, de asemenea, latura serioasă a maturităţii şi includ dobândirea semnificaţiei şi responsabilităţii ca şi acceptarea şi „curajul de a fi”.9

Războaiele secolului al douăzecilea cu cortegiul lor de nenorociri au concentrat atenţia asupra suferinţei umane. Suferinţa îşi croieşte drumul în două feluri: uneori pare că distruge, alteori că construieşte personalitatea. Leziunile, bolile, închisoarea, „spălarea creierului” adesea produc prăbuşire permanentă şi disperare dar, de asemenea, aceleaşi condiţii produc adesea fermitate, bogăţie şi forţă. Deşi oamenii nu caută niciodată suferinţa, şi nici nu o doresc pentru copiii lor, este o problemă dacă o viaţă uşoară pavează vreodată calea spre maturitate.10

Toate criteriile trecute în revistă indică un ideal rareori, sau poate niciodată atins. Personalităţile cele mai robuste îşi au defectele şi momentele lor de regres şi într-o mare măsură ele depind de sprijinul mediului înconjurător pentru maturitatea lor. Totuşi e perfect clar că unii oameni, în ciuda împrejurărilor, se apropie mult mai mult de acest ideal decât alţii.

Revenim acum la sarcina rezumării în maniera noastră a criteriilor de maturitate pe care le-am trecut în revistă. Este arbitrar să spunem că sunt şase la număr. Totuşi şase par să ofere un echilibru rezonabil între distincţiile prea fine şi cele prea grosiere pentru scopul nostru.

Extensiunea simţului eului

Simţul eului elaborat treptat în primul an de viaţă nu este complet format în primii trei sau zece ani de viaţă. El continua să se extindă odată cu experienţa pe măsură ce cercul de parţi

8 E.J. Shoben, Jr., Toward a concept of the normal personality, în «Amer. Psychologist”, 1957, 12, 183 – 189. Vezi şi P. Halmos, Toward a mea-sure of man: the frontiers of normal adjustment, London, Routledge unei Kegan Paul, 1957.

I 9 P. Tillich, The courage to be, New Haven, Conn., Yale Univ. Press, 1952; V. F r a n k 1, From death câmp to existe? itialism, Boston, Beacon, 1959. Vezi şi T.A. K o t eh en – Existenţial mental health: an empirieal approach, fa „J. individ. Psychol.”, 1960, 16, 174 – 181.

10 O biografie care scoate în evidenţă această problemă cu o extraordinară vivacitate este E. B ar fi e’s, The man who lived twice, New York, Scrib-fter. 1956. Ni se spune cum Edward Sheldon, dramaturg lovit de o paralizie artistică totală şi de orbire, a depăşit acest handicap şi a devenit sfătuitorul înţelept şi foarte căutat de nenumăraţi prieteni şi confraţi.

cipare al unui individ devine mai larg. Aşa cum subliniază Ei son, adolescenţa reprezintă în mod special o perioadă critic; Luptând împotriva „difuziei identităţii” tânărul doreşte să se cine este. Ce fapte şi experienţe şi roluri îi sunt adecvate, cura bini periferice sau total nepotrivite pentru stilul său de viaţa i

Prima dragoste ilustrează problema. Ea focalizează impulsul puternice dar discordante: tonicitate sexuală, tendinţe domina, toare sau submisive, ambiţii, interese estetice, sentimentul famj, liei, chiar emoţie religioasă. Dar important este faptul că aceeaşi undă intimă se ataşează de o altă persoană. Graniţele eului sunt rapid extinse. Bunăstarea celuilalt este la fel de importantă ca cea proprie; mai bine zis, bunăstarea celuilalt este identică cu proprie.

Nu numai dragostea adolescentă lărgeşte „singularitatea1 ambiţii noi, noi relaţii de grup, idei noi, prieteni noi, distracţii şi hobby-uri noi şi, peste toate, vocaţia, devin încorporate în simţul eului. Acum ele devin factori în identitatea persoanei.

Aici e necesar în mod clar principiul autonomiei funcţionale (capitolul 10). Pentru persoana matură, viaţa înseamnă mai mult decât hrană, băutură, siguranţă, împreunare; mai mult decât tot ceea ce poate fi direct sau chiar indirect legat de „reducerea impulsului”. Dacă o persoană nu dezvoltă interese puternice „în afara eului său’ (şi totuşi făcând încă parte din acesta), ea trăieşte mai aproape de nivelul animal decât de nivelul uman de existenţa. Vorbim aici desigur de autonomia funcţională esenţială (şi nu numai perse verativă).

Să punem problema în alt mod. Criteriul maturităţii

pe care îl examinăm acum cere o participare autentică a persoanei în câteva sfere semnificative ale efortului uman. A participa nu este acelaşi lucru cu a fi activ pur şi simplu.

Să-l luăm, de exemplu, pe Cetăţeanul Sam, care se mişcă şi există în marea roată a activităţii din oraşul New York. Să spunem că-şi petrece orele de inconştienţă undeva pe terenurile degradate din Bronx. Se trezeşte dimineaţa pentru a înhăţa laptele de dimineaţă lăsat la uşă de un agent al marelui sistem de distribuire a laptelui ale cărui manevre corporative, atât de vitale pentru sănătatea sa, nu-l interesează niciodată conştient. După ce a adresat complimente grăbite proprietăresei, se aruncă în sistemul de transport ale cărei mistere mecanice şi civile nu le înţelege. La fabrică devine o rotiţa într-o serie de sisteme aflate mult dincolo de competenţa sa. Pentru el (ca şi pentru oricare altul) compania pentru care lucrează este o abstracţie; el joacă un rol involuntar în „crearea de surplusuri” (oricare ar fi ele) şi, deşi nu o ştie, activitatea sa frenetică la o maşină este reglată de „legea cererii şi ofertei”, de „disponibilitatea materiilor prime” şi de „mărimea procentului prevalent”. Fără să ştie, este destinat săptămâna viitoare „pieţii excedentare a muncii”. La sindicat funcţionarul îi ridică cotizaţia, fără ca el să ştie de ce. La prânz, acel monstru corporativ, Horn şi Hardart, îl înghite, cam tot aşcum el înghite una din plăcintele de la automat. După mai multă activităţi; după-amiaza, el caută un vis de zi standardizat produs de Hollywood, pentru rodihni mintea tensionată, dar ineficientă. La sfârşitul zilei se înfundă K-o tavernă şi, victimă inconştientă a publicităţii, comandă într-o succesiune pid i „Four Roşes”, „Three Feathers” şi „Vati69”.

F Sam a fost activ toată ziua, extrem de activ, jucând un rol într-o duzină cicluri impersonale de comportament. A luat contact cu o mulţime de personalităţi având o responsabilitate în cadrul corporaţiei”, dar nu a intrat ’într-o relaţie personală cu nicio fiinţă umană. Oamenii pe care i-a întâlnt mit ca V ei rotiţe într-un sistem de transmisie, mult prea distraşi pentru a etamina vreunul din

ciclurile în care sunt angrenaţi. Toată ziua, Sam e în iscare, implicat într-o sarcină sau alta – dar participă el în sens psiho –, ogic la ceea ce face? Deşi implicat în sarcină în mod constant, este el realmente autoimplicat? n

Ce nu e în regulă cu Sam? Nu şi-a extins simţul eului în niciun domeniu semnificativ al vieţii sale. Existenţa sa, ca aceea a celorlalţi oameni, atinge multe sfere, ale interesului uman; economică, educaţională, recreaţională, politică, domestică şi religioasă. Sam le neglijează pe toate, nu încorporează niciuna în sine.

Probabil ceri prea mult, chiar unei persoane mature, pretinzându-i să devină interesată în mod pasionat de toate aceste sfere de activitate. Dar dacă nu s-au dezvoltat interese autonome în unele din aceste domenii – dacă munca noastră, studiul nostru, familia noastră, ocupaţia favorită din timpul liber, politica sau aspiraţia religioasă nu au devenit personale în mod semnificativ – nu putem fi calificaţi ca personalităţi mature.

O participare adevărată dă o direcţie vieţii. Maturitatea avansează pe măsură ce viaţa e decentrată din manifestarea imediată şi zgomotoasă a corpului şi a egocentrării. Dragostea de sine este un factor proeminent şi inevitabil în viaţă, dar nu trebuie să domine. Fiecare manifestă dragoste de sine, dar numai extensiunea eului este semnul maturităţii.

Raportarea caldă a eului ia ceilalţi

I Adaptarea socială a persoanei mature este marcată de două tipuri complet diferite de căldură. Pe de o parte, în virtutea extensiunii eului, o asemenea persoană e capabilă de o mare intimitate în capacitatea sa de a iubi – fie că ataşamentul său este Pentru viaţa de familie sau pentru o prietenie profundă. Pe de altă parte, ea evită o implicare fără rost, nepoftită şi posesivă cu oamenii (chiar cu familia sa). Posedă o anumită detaşare care o feee să respecte şi să înţeleagă condiţia umană a tuturor oamenilor. Acest tip de căldură poate fi numit covipasiune.

11 G.W. A 11 p o r t, The psychology of partic. pation, în Personality and societi encounter, Boston, Beacon, 1960,

cap. 12.

(Uh t’ A1

Atât imtimiifaltea, cât şi campasiiuiniea reclamă ca cineva să nu fie o povară sau o nenorocire pentru alţii, şi nici să le stânjenească libertatea în găsirea propriei lor identităţi. Nemulţumirea şi critica continuă, gelozia şi sarcasmul sunt toxice în relaţiile sociale. O femeie cu o maturitate marcată a fost întrebată care considera că este cea mai importantă regulă a vieţii. Ea a răspuns „Să nu otrăveşti aerul pe care alţi oameni trebuie să-l respire”.

Acest respect pentru persoana ca persoană este dobândit printr-o extensiune imaginativă a experienţelor mai dure din viaţa proprie. Ajungem să ştim că toţi muritorii sunt în aceeaşi situaţie umană: ei nu au cerut să vină pe lume, sunt împovăraţi cu un imbold de a supravieţui şi sunt înghiontiţi de impulsuri şi pasiuni; întâlnesc eşecul, suferă, dar o duc cumva la capăt. Nimeni nu cunoaşte sigur sensul vieţii; fiecare îmbătrâneşte pe măsură ce navighează spre o destinaţie necunoscută. Toţi sunt încolţiţi între două abisuri de uitare. Nu e de mirare că poetul strigă: „Prea-l slăviţi pe Domnul pentru fiecare picătură de milă omenească”.

Tocmai aici întâlnim toleranţa şi „structura de caracter democratică” atât de des prezentate ca semne ale maturităţii. În contrast, persoana imatură simte că numai ea a trăit experienţa umană a pasiunii, fricii şi preferinţei. Ea şi minunata sa persoană, nimeni altcineva. Biserica sa, clubul său, familia sa, şi naţiunea sa formează o unitate sigură, dar restul este străin, periculos, trebuie exclus din formula sa meschină de supravieţuire.

Ar trebui spuse mai multe despre ataşamentele personale mai profunde. Este o afirmaţie sigură că nimeni, matur sau imatur, nu poate iubi sau nu poate fi iubit îndeajuns. Dar se pare că persoana mai puţin matură doreşte mai mult să fie iubită decât doreşte să dăruiască iubire. Când dăruieşte iubire o face de obicei în modul său personal, adică acela de a spune că sunt ataşate condiţii: celălalt trebuie să plătească pentru privilegiu. O iubire

posesivă, sufocantă – ca aceea a cu care unii părinţi îşi împovărează copiii – este destul de obişnuită dar nesănătoasă atât pentru cel oare dă, cât şi pentru cel ce primeşte. Este colecţie dură pentru părinte – sau pentru o soţie, soţ, iubit sau prieten – să înveţe că trebuie să dorească compania celuilalt, să-i dorească binele şi să-l accepte aşa cum este, fără a-i pune lanţurile de fier ale obligaţiei.

Genitalitatea. Unii psihanalişti sunt înclinaţi să echivaleze maturitatea cu ceea ce ei numesc „genialitate”. Sexul este o ternă atât de dominantă la majoritatea oamenilor, încât este uşor de văzut de ce unii teoreticieni susţin că obţinerea unei satisfacţii genitale orgasmice complete este un semn principal al maturităţii-Ei argumentează că jocul liber al funcţiei sexua! e este măsura cea mai bună a capacităţii individului de a depăşi forţele represive ale

Maţii ca şi presiunea fixaţiilor sexuale infantile. Totuşi, înl siluitorii şi perverşii pot fi capabili de o satisfacţie orgasmică bletă, devine imediat necesar să se modifice criteriul prin li-fca satisfacţiei sexuale la aceea trăită „cu un partener iubit x opus”. Erikson expune argumentul precum urmează:

Psihanaliza a subliniat genitalitatea ca unul din principalele semne ale t personalităţi sănătoase. Genitalitatea este capacitatea potenţială de a pita o potentă orgasmică în relaţia cu un partener iubit de sex opus. Iţa orgasmică nu înseamnă aici descărcarea produselor sexului în sensul tvacuări” folosit de Kinsey, ci reciprocitate heterosexuală, cu o sensibip genitală deplină şi eu o descărcare generală a tensiunii din tot corpul… bd clar, ideea este că experienţa reciprocităţii culminante a orgasmului. Se un exemplu suprem de reglare reciprocă a unor structuri complicate jr-un fel calmează furia potenţială provocată de dovada zilnică a opozi-lintre bărbat şi femeie, dintre fapte şi imaginaţie, dintre dragoste şi ură, B şi joc. Relaţii sexuale satisfăcătoare determină faptul ca sexulţ, să fie Hitm obsedant şi inutilă dominaţia

sadică12.

pricit ar fi de convingător argumentul, totuşi suntem con-[şi de excepţii. Nu s-a dovedit că orice individ genital matur [sănătos în toate domeniile vieţii sale. Şi nici nu e clar că klsul sexual este atât de strâns legat de toate domeniile perlităţii pe cât o pretinde teoria. În sfârşit, există nenumărate pple de celibatari, atât bărbaţi cât şi femei, şi chiar de devianţi Hi, ale căror realizări şi a căror conduită sunt atât de remar-le încât nu putem să-i considerăm ca „imaturi”. Atunci, ce concluzie vom trage? Pare înţelept să admitem ţi cadrul multor vieţi maturitatea genitală însoţeşte maturita-personală generală. În acelaşi timp, nu putem susţine că oa-ţi maturi nu trăiesc frustraţii şi deviaţii în stăpânirea impulsurilor, inclusiv impulsurile ramificate ale sexualităţii. Dificultapare să rezide aici în identificarea motivaţiei adulte aproape Kdusivitate cu impulsul sexual. S-ar putea imediat admite că Impuls atât de important, dacă e stăpânit într-un mod matur, paté armoniza cu maturitatea generală şi o poate întări, fără ca ce aşi timp şi se reducă întreaga problemă a maturităţii la lalitate.

1 i: If. Krikson, Growth and crises of the healthy per-onaliiy, în \ni/ aud the life cycle: selected papers, în „Psychological Issues”, Monogr. I. New York, International Universities Press, 1959, p. 96. Reprodus cu fisiunea editorilor.

Securitatea emoţională (autoacceptarea)

Observăm imediat diferenţa dintre persoana care are un et.n. libru emoţional şi cea care este emoţional zgomotoasă şi care 1 drumul unor izbucniri de mânie şi pasiune – inclusiv îngâduin» excesive faţă de alcool şi unor izbucniri obsesive de înjur şi obscenităţi. Egotistul, destrăbălatul, persoana infantilă nu trecut cu succes prin stadiile normale de dezvoltare. Ei sunt în preocupaţi de frânturi şi secvenţe de experienţă emoţionajr

Mulţi autori vorbesc de autoacceptare. Această caracteristîi a maturităţii include abilitatea de a evita suprareacţia faţă, probleme care aparţin impulsurilor

segmentale. Cineva îşi aci impulsul sexual şi face tot ce poate mai bine pentru a-l stăp cu minimum de conflict cu i sine şi cu societatea; nu caută în n, constant ceea ce este obscen şi scatologic, şi nici nu este rezervat şi reprimat. Fiecare se teme atât de pericolele imediate, cât J de moartea finală, dar această temă poate fi stăpânită prin acceptare. Dacă nu, se dezvoltă o preocupare nevrotică pentru pericolul pe care-l prezintă cuţitele, tocurile înalte, pentru hrană igienică şi medicamente, pentru superstiţii autoprotectoare şi ritualuri.

Calitatea numită „toleranţa la frustraţie” este în mod special importantă. Zilnic se produc iritări şi piedici. Adultul\imatur, a şi copilul, le întâmpină ou accese de mânie sau cu tânguieli, acuzând pe ceilalţi şi plângându-şi sieşi de milă. Dimpotrivă, persoana matură suportă frustraţia, iar vina asupra sa (fiind „intropunitivă”) dacă este potrivit s-o facă. Ea poate să aştepte momentul potrivit, să planifice, să ocolească obstacolul său, dacă e necesar, se resemnează în faţa inevitabilului. Categoric nu o adevărat că persoana matură este totdeauna calmă şi senină, sau totdeauna veselă. Stările sale sufleteşti se schimbă; poate fi, din punct de vedere temperamental, chiar pesimistă şi deprimată. Dar ea a învăţat să trăiască cu stările sale emoţionale în aşa fel încât nu se trădează în acte impulsive şi nici nu interferează cu bunăstarea altora.

Probabil că nu ar putea face astfel dacă nu şi-ar fi elaborat, un sentiment continuu de securitate în viaţă. Experienţele timpuri1 din copilărie privitoare la „încrederea de bază” vor avea ce? va de-a face cu această dezvoltare. Iar în etape ulterioare a învăţa cumva că nu orice împunsătură în mândria sa constituie o r „Jia mortală şi că nu orice frică prevesteşte dezastrul. Sentimente securităţii nu este deloc absolut. Nimeni nu deţine controlul as J

timpului, mareelor, impozitelor, morţii sau dezastrelor. Pe? mă

% ce simţul oului se extinde, individul îşi asumă noi riscuri şi, şanse de eşec. Dar aceste insecurităţi sunt într-

un fel susţi-E. de un simţ al proporţiei. Devii prudent fără să intri în paK Autocontrolul este o reflectare a simţului proporţiei. Perl matură îşi exprimă, convingerea şi sentimentele cu respect g de convingerile şi sentimentele celorlalţi, şi, ma se simte ame-Eată de propriile sale expresii emoţionale sau de ale altora.

pomenea simţ al proporţiei nu este un atribut izolat al per olialităţii. El se naşte pentru că punctul său de vedere este în rfeneral realist şi pentru că individul posedă valori integratoare controlează şi selectează fluxul impulsului emoţional.

Percepţie realistă, abilităţi şi sarcini

I Aşa cum s-a arătat în capitolul precedent, gândirea este o parte integrantă a personalităţii. S-ar putea spune că viaţa sentimentelor şi emoţiilor constituie urzeala, iar procesele mentale superioare bătătura ţesăturii.

I Am arătat deja că percepţiile şi cogniţiile cotidiene ale personalităţii normale sunt marcate în ansamblu de eficienţă şi exactitate (paginile 272 – 273, 282). S-ar putea afirma că o persoană normală are „atitudini1 care conduc la veridicitate într-un grad mai mare fecât o persoană mai puţin normală. Maturitatea nu modifică realitatea pentru a se potrivi cu trebuinţele şi fanteziile. sale.

Aceasta înseamnă oare că nicio persoană nu poate fi sănătoasă şi matură dacă nu are un EI. superior? O asemenea judecată este adevărată, dar şi periculoasă. Evident că e necesar un minimum solid de memorie, forţă verbală (simbolică) şi capacitate generală de rezolvare de probleme. A fi matur înseamnă a avea aceste aptitudini intelectuale de bază. Totuşi, ecuaţia nu e reversibilă. Mulţi oameni cu o inteligenţă superioară sunt lipsiţi de echilibrul emo – °nal şi organizarea intelectuală caracteristic unei personalităţi sănătoase.

Psihologul Terinam, a studiat o populaţie de copii suprado-taţi ale căror scoruri la testele de inteligenţă erau atât de înalte incit fiecare copil era literalmente „unul dintr-o miek\ Nu numai dotarea lor intelectuală era mare, dar şi ca grup se bucurau de toate avantajele în domeniul

sănătăţii, formei fizice şi bazei socioeeonoimioe.

Totuşi, urmărind aceste cazuri, douăzeci şi cinci mai târziu, s-a constatat că nereuşitele în organizareanalităţii nu erau mai puţin numeroase decât în populaţianerală de aceeaşi vârstă. Alcoolismul şi psihozele erau la de predominante. Inadaptarea era prezentă, chiar ina foarte serioase, deşi ar fi fost greu de făcut o comparaţie populaţia medie. Desigur, mulţi reuşiseră cu succes îndepinirea promisiunilor timpurii.13 Dar, în ansamblu, suntem silusă conchidem că numai inteligenţa excepţională nu garantear maturitatea.

Nu numai că percepţiile sunt în majoritate veridice, iarţiile cognitive exacte şi realiste, dar şi abilităţi adecvate sunt ponibilo pentru rezolvarea unor probleme obiective. O persoană, jj alte privinţe normală, căreia îi lipseşte priceperea în meseria sa J fie ea mecanică, politică sau gospodărie – nu va avea securitatea sau mijloacele necesare extensiunii eului, extensiune pe care o reclama maturitatea. Deşi adesea întâlnim oameni pricepuţi care sunt imaturi nu întâlnkn niciodată oameni maturi fără abilităţi orientate spre problemă.

Alături de veridicitate şi abilitate trebuie să enumerăm capacitatea de a se lăsa absorbit de munca sa. Freud, Maslow, studiul efectuat în California – subliniază acest lucru. Persoanele mature sunt centrate pe probleme. Ceea ce este obiectiv e demn de făcut. Acest fapt înseamnă că imboldurile egoiste /ale satisfacţiei impulsului, plăcerea, mândria, starea de defensivă pat fi toate uitate pentru lungi intervale de timp, deoarece o sarcină le preia. Acest criteriu special poate fi pus în legătură cu scopul „responsabilităţii” care e subliniat de gânditorii existenţialişti. În spiritul existenţialismului, Harvey Cushing, neurochirurgul, a spus odată „Singura modalitate de a suporta viaţa este să ai o sarcină de îndeplinit”.

Pe scurt, o persoană matură va fi în contact strâns cu cecM ce numim „lumea reală”. Va vedea obiectele, oamenii. şi situaţiile aşa cum sunt. Şi va avea o muncă importantă de făcut

Trebuie să adăugăm aici un cuvânt despre „maturitatea eco-jiomică”. Pentru majoritatea oamenilor lupta de a-şi câştiga existenţa, de a rămâne solvabil, de a înfrunta o competiţie economici aprigă reprezintă o cerinţă majoră a vieţii. Ea produce încordar şi crize adesea mai devastatoare decât crizele sexuale şi cele *

33 L.M. Terman, Milita H. O de n, Genetic studia o/ The gifted child grows up, Stanford, Calif., Stanford Univ. Press, 1947.

j; ititale a eului. Studenţii de colegiu nu evaluează întotdeauna n10 d corect dificultatea pe care o vor întâmpina când vor intra în competiţia dolarului. Personalităţile tinere par uneori relaxate

„Hiar senine) înaintea încercării care le aşteaptă în viaţă. A fi pabil «î te întreţii pt* tine şi familia ta (în America, la un i. Îndard de viaţă mereu ascendent) este o cerinţă înfricoşătoare.

a o înfrunta fără panică, fără autocompasiune, fără a manifesta un comportament defensiv, ostil, de autoamăgire este unul din ţestele acute de maturitate.

Obiectivarea eului: intuiţie şi umor

Socrate spunea că pentru a realiza o viaţă bună există o regulă absolută: să te cunoşti pe tine însuţi. Aceasta nu e sarcină uşoară. Santayana scria: „Nimic nu pretinde un eroism intelectual mai rar decât bunăvoinţa de a-ţi vedea ecuaţia transcrisă”. Lord Chesterfield era poate prea satisfăcut de el însuşi când i-a scris fiului său: „Mă cunosc (nu e vorba de o cunoaştere comună, lasă-mă să ţi-o spun). Ştiu ce pot, ce nu pot şi, în consecinţă, ce trebuie să fac”.

Majoritatea oamenilor cred că posedă o intuiţie de sine bună. La diverse cursuri de psihologie, 96% din studenţi au pretins că au o intuiţie medie sau mai bună decât media, numai 4% admiţând o deficienţă posibilă. Întrucât ne gândim la noi o atât de mare parte din timp este confortant să afirmăm că gândiroa noastră este veridică – că într-adevăr ne cunoaştem.

Termenul intuiţie (adesea numit autointuiţie) provine din utilizarea în psihiatrie, conform căreia unui bolnav mental, care ştie că el (şi nu altcineva) suferă de dezorientare, i se atribuie intuiţie. Extinzând această utilizare la populaţia normală, patern spune că o autocunoaştere exactă este o dimensiune în care oamenii ocupă Poziţii care merg de la o autointuiţie mare până la una mică sau care lipseşte total.

Autobiografiile oferă un studiu interesant în legătură cu acest subiect. Unii autori îşi fac un ţel, chiar o virtute din recunoaşterea defectelor lor şi îşi scriu confesiunile „în mod obiectiv” pentru a le citi lumea. Există şansa ca ei să păstreze unele sanctuare secrete faţă de ochii curioşi – chi.ir faţă de ai lui proprii. Sunt unele incidente de josnicie sau de ruşine care ar fi prea umilitoare pentru a le dezvălui, chiar pentru a le privi în faţă. Şi, desigur, multe autobioqraf-sânt ceva mai mult decât auto justificări minuţioase.14

Cum poate un psiholog să spună dacă un individ are. sau îi intuiţie? Conform unei vechi zicale, orice om are trei caractere:

1. cel pe care îl are;
2. cel pe care crede că îl arc; şi
3. cel pe care alţii cred că îl are.

În mod ideal, intuiţia trebuie măsurată prin proporţia dintre al doilea item şi primul, căci ceea ce crede un om că este, în relaţie cu ceea ce el este într-adevăr, oferă o definiţie perfectă şi un indiciu asupra intuiţiei sale… Practic, totuşi, este greu de obţinut o dovadă pozitivă despre ceea ce un om este în sens biofizic. De aceea, în cele din urmă, indiciul cel mai utilizabil devine proporţia dintre al doilea şi al treilea item – relaţia dintre ceea Ce crede un om că este şi ceea ce alţii (mai ales psihologul care îl studiază) cred că el este. Dacă omul obiectează că toată lumea, inclusiv psihologul, greşeşte în ceea ce-l priveşte, el nu poate fi combătut. Într-un asemenea caz evaluarea intuiţiei sale trebuie Lisată cerului.

Psihologii ştiu că există a>numite corelative ale

intuiţiei… De exemplu cei care sunt conştienţi de unele calităţi proprii antipatice sunt intuit mai puţin înclinaţi să le atribuie altor oamearf, adică se „proiectează” mai puţin decât cei care’s în lipsiţi de intuiţie.15 De asemenea, persoanele cu o intuiţie foarte bună judecă mai bine pe ceilalţi oameni şi probabil că sunt acceptaţi de aceştia.16 Există, de asemenea, dovada că cei cu o intuiţie bună au, în medie, o inteligenţă relativ superioară.17 De asemenea, ne amintim (pagina 282) că studenţii apreciaţi ca superiori în „normalitate” aveau o intuiţie superioară.

Umorul. Poate că corelativa cea mai izbitoare a intuiţiei este simţul umorului. Într-un studiu nepuibliqat în care subiecţii se eva

14 Această problemă e discutată mai complet în G.W. A11 p o r ţ, The u-e of personal documenta în psychological science, New York, Soc. Sci. Bes-Council, Bull. No. 49, 1942.

R. R. S e ar’s, Experimental studies of projection: I. The attribution ol trails, în „J. Soc. Psychol.”, 1936, 7, 151 – 163.

16 R.D. Normau, The inter-relations hips among acceptance-reject-on, seif other identity, insight into seif, and realistic percepiion of others în „Soc Psychol.”, 1953, 37, 205 – 235.

17 P.E. V e r n o n, Some characteristics of the good judge of personality> în „J. Soc. Psychol.”, 1933, 4, 42 – 58.

m-au între1 oi în funcţie de un mare număr de trăsături, corelaţia tre’ aprecierile pentru intuiţie şi umor a reieşit că este de O, 88. asemenea coeficient mare înseamnă fie că personalităţile cu tiţie marcată au de asemenea o mare doză de umor, fie că evaluatorii nu erau capabili să distingă între cele două calităţi. În ambele cazuri rezultatul este important.

Personalitatea lui Socrate arată asociaţia strânsă dintre cele două trăsături. Legenda ne spune că la o reprezentare a piesei Norii de Aristofan, el s-h ridicat în picioare pentru ca auditoriul amuzat să poată compara mai

bine faţa sa cu masca care intenţiona să-l ridiculizeze. Posedând o intuiţie bună, el era capabil să privească caricatura în mod detaşat şi să ajute gluma, râind de sine însuşi.

Ce este atunci simţul umorului? Romancierul Meredith spune că este capacitatea de a râde de lucrurile pe care cineva le iubeşte (inclusiv, desigur, propria persoană şi tot ceea ce ţine de ea) şi totuşi să le iubeşti. Umoristul adevărat percepe în spatele unui eveniment solemn – el însuşi, de exemplu – contrastul dintre pretenţie şi realizare.

Simţul umorului trebuie distins net de simţul mai brut al comicului. Acesta din urmă este un apanaj comun al aproape tuturor oamenilor, copii ca şi adulţi. Ceea ce este considerat de obicei hazliu – pe scenă, în benzile comice, la TV – constă, de obicei, din absurdităţi, glume grosolane şi jocuri de cuvinte. În cea mai mare parte comicul constă din degradarea unui aparent imaginar. Impulsul agresiv este doar uşor deghizat. Aristotel, Hobbes şi mulţi alţii au văzut în această „glorie bruscă-a ego-ului propriu, secretul râsului. Legat de inteligenţa agresivă (care ia în derâdere pe celălalt) este râsul declanşat de ceea ce este picant, râs ce pare 5>a se datoreze relaxării reprimării. Agresiunea şi sexul stau la baza a mare parte din ceea ce numim comic.

Un copil are un simţ ascuţit al comicului, dar rareori sau Aiciodată nu râde de sine însuşi. Chiar în adolescenţă tânărul îşi priveşte eşecurile mai degrabă cu o acută suferinţă decât râzând. Există dovada că oamenii care sunt mai puţin inteligenţi, care au valori estetice şi teoretice scăzute preferă comicul şi sunt lipsiţi t’e un simţ al umorului bazat pe relaţii reale din viaţă.’18

]8 C. Landi’s „T. W.H. Ros’s, Humor and its rehitwn to other personahty. trăiţi „în „J. Soc. Psychol.”, 1933.4, J56 – 175; de asemenea, R. Grzi-o k, A. S e o de 1, Some psychological correlates of humor preferences, în „Jeonsult. Psychol.”, 1956, 20, 42.

Motivul pentru care intuiţia şi umorul merg mină în rrrână es probabil faptul că la bază ele constituie un singur

fenomen –

nornenul obiectivării eului. Persoana care are simţul cel mai complet al proporţiei în ceea ce priveşte propriile sale calităţi şi valţirile îndrăgite este capabilă să perceapă dezacordurile şi absurdi tăţile lor în anumite situaţii.

Ca şi în cazul intuiţiei, aproape toată lumea pretinde că are un rar simţ al umorului. Aceloraşi studenţi care şi-ail apreciat propria intuiţie în comparaţie cu cea a altor oameni H s-a cerut să-şi aprecieze simţul umorului. Nouăzeci. şi patru la sută au răspuns că e la fel de bun sau mai bun de>cât media.

Stephen Leacock a observat aceeaşi vanitate. În My Discovery of England, el scrie: „Un interes special este întotdeauna ataşat umorului. Nu există o calitate a minţii omeneşti faţă de care posesorul ei să fie mai sensibil decât simţul umorului. Un om va mărturisi nesilit că nu are ureche muzicală sau gust pentru literatură sau chiar niciun interes pentru religie. Dar chiar aş vrea să văd omul care să anunţe că nu are simţul umorului. De fapt fiecare om este apt să gândească despre sine că e posesorul unui dar excepţional în această direcţie... /.

ni a

E doar corect să afirmăm că până acum psihologii au avut prea puţin succes în măsurarea atât a intuiţiei, cât şi a simţului umorului. E vorba aici de regiuni mai subtile ale personalităţii – un teritoriu pe care sperăm că psihologii îl vor explora în viitor cu mai mult succes decât în trecut.

Afectarea. Opusul exact al criteriului pe care-l descriem este tendinţa unor oameni de a părea, exterior, drept ceva ce unu pot îi. Persoana afectată nu e conştientă că minciuna sa este transparentă sau că poza sa este deplasată. Am vorbit de înclinaţia adolescentului de a încerca să adopte tot felul de „identităţi”. Perse ana matură, dimpotrivă, dacă, nu joacă teatru în mod deliberat pentru distracţie, ştie că nu poate contraface o personalitate.

Este adevărat că majoritatea dintre noi încercăm să punem în valoare partea noastră cea mai bună şi chiar

pretindem că avem virtuţi şi realizări care exagerează adevărul. Dar persoana matură oau lasă acest efort social să contrasteze prea serios cu natura sa adevărată. Intuiţia şi umorul ţin \m astfel de i în şah.

Filosofia unificatoare a vieţii

Am spus că umorul este indispensabil pentru o viziune matură supra vieţii. Dar nu e niciodată suficient. O filosofie a existenţei i-cesiv de umoristă ar duce la cinism. Totul ar fi privit ca banal, deplasat şi absurd. Raţiunea ar fi privită cu neîncredere şi toate soluţiile serioase ar fi respinse. Deşi cinicul se poate amuza în drumul său, el este de fapt un suflet singuratic, căci e lipsit de tovărăşia unui scop în viaţă.

Maturitatea reclamă, în afară de umor, o înţelegere clară a scopului vieţii în termenii unei teorii inteligibile. Să i, pe scurî, O formă oarecare de filosofie unificatoare a vieţii.

Direcţionare. O abordare psihologică a problemei este pre zenid în cercetarea C.iarlottei Buhler asupra biografiilor multor bidi-vi/. i, celebri şi mediocri 19.

Această cercetătoare a simţit că este necesar să introduci conceptul de Bestimmung, un termen german oarecum inadecvat tradus ca „direcţionare”. Analizând cam două sute de biografii a reieşit că fiecare viaţă e ordonată sau îndreptată spre unul sau mai multe scopuri selectate. Fiecare persoană are ceva special pentru care trăieşte, o intenţie majoră. Scopurile variază, unii pun totul în joc pentru un singur obiectiv mare; alţii au o serie de scopuri definite. Un studiu paralel asupra sinuciderilor arată că viaţa devine intolerabilă numai pentru aceia care nu găsesc nimic spre care să ţintească, care nu au un scop de urmărit.

În copilărie obiectivele lipsesc iniţial; în adolescenţă ele sunt vag definite; maturitatea timpurie aduce definirea în urmărirea scopului. Toţi întâlnesc obstacole. Vieţile năpăstuite de ghinion îşi pot pune un scop mai modest (coborând „nivelul aspiraţiei”). Adesea este cumplit de perseverat având o speranţă redusă de succes. Unele

personalităţi învinse rămân legate de viaţă printr-o „simplă indignare”, dar chiar şi acest focar serveşte drept scop pentru luptă.

Utilizând acest concept putem afirma că la personalităţile mature Bestimmung este mai marcat, în mod mai deschis centrat la persoanele mai puţin mature. O problemă apare la tinerii

19 C h ar 1 o 11 e Buhler, Der menschlichr Lebenslauf als psychologi-Se’ţes Problem, Leipzig, Vevlag von Hirzel, 1933, rev. că Bonn, Hogrefe, 1959.

care nu au în vedere direcţionarea. Un studiu asupra studenţii de colegiu estimează că aproximativ o cincime se află într-un sta din „de a nu şti de ce trăiesc”. Ei par lipsiţi de orice motivaţii” chiar şi numai de scurtă durată, şi nu sunt nici maturi nici fericitz Unii pot dezvolta mai târziu o direcţionare, dar viziunea lor nu este favorabilă, căci de obicei ne aşteptăm ca în adolescenţă să întâu mm ambiţii înalte şi idealism.

O criză postadolescenţa obişnuită este adesea omisă. Bühler subliniază că spre treizeci de ani, după ce idealurile adolescenţei au fost puse la încercare, se instalează dezamăgirea. Spre treizeci de ani o persoană poate afla că aptitudinile sale şi împrejurările reclamă o adaptare. Am vorbit despre dificultatea atingerii urioi „maturităţi economice”. Salariile nu pot fi atât de mari pe cât se speră; căsătoria nu poate fi roză; persoana nu-şi poate depăşi toate handicapurile personale. Dar în ciuda acestui stadiu de deziluzionare, faptul de a avea aspiraţii înalte şi apoi de a le coborî, pare o prognoză mai bună pentru tinereţe, decât aceea în care nu există nicio orientare fermă.

Problema apare în mod diferit la vârsta bătrâneţii. Deşi oamenii bătrâni petrec mult timp evaluându-şi efortul total, ei încă doresc să-şi menţină orientarea chiar dacă activitatea lor trebuie să fie foarte mult diminuată. Scopul poate fi acum foarte modest. (Ne amintim de bătrân, a pensionară a unui azil care şi-a exprimat drept unică dorinţă ca „cineva să-fei amintească cu drag de mine după ce mă duc”). În general există o mare pierdere socială în

îndepărtarea persoanelor mai în ivârstă, prin retragere sau izolare, de la direcţiile lor de dezvoltare. Când în cele din urmă ei nu mai sunt capabili de o realizare în lume, ei pot petrece timpul în mod profitabil, unind ceea ce ştiu despre viaţă şi continuând să caute structura ei în studiul şi gândirea filosofică sau religioasă.

Orientarea valorilor. Un alt mod de abordare a acestui criteriu al maturităţii este acela de a cerceta filosofia unificatoare în termenii unei clasificări standard a valorilor. S-ar putea spuine că o anumită persoană este comunistă, creştină, pacifistă sau „beatnik”. S-ar implica faptul că mare parte sau cea mai mare parte din unitatea vieţii vine din urmărirea orientării valorilor specifice unuia din aceste standarde. Două investigaţii psihologice de acest tip merită să fie relatate.

Morris a formulat un lui nu paragraf descriind fiecare din treisprezece „moduri de a trăi”. Acestea erau în principal

20 C.W. Heath, What people are: a study of normal young men, Cana bridge, Mass., Harvard Univ. Press, 1945.

alcătuite din ideologiile dominante în lume. Unul, de exemplu, ar pune accentul pe „interesul simpatetic pentru ceilalţi”; al doilea pe „autocontrolul stoic”; un al treilea pe „activitatea şi distracţia în grup”; un al patrulea pe „integrarea dinamică a diversităţii”. Tiiaerilor din mai multe ţări li s-a cerut să citească cele treisprezece „moduri” şi să facă prima alegere. A reieşit că tinerii americani subscriau mai frecvent decât alţii pentru „integrarea dinamică a diversităţii”, arătând că doreau o viaţă bogată, plină şi respingeau atât rutina, cât şi plictiseala în existenţa lor21.

Un asemenea studiu are meritul de a rămâne apropiat de ideologiile culturale existente şi invită la o comparaţie a tinerilor din multe ţări. Abordarea este în esenţă una de antropologie culturală. Atât studiul lui Morris, cât şi cel descris mai jos diferă de conceptul de Bestimmung al lui Bühler, care permite o diversitate

infinită de direcţii pentru viaţa umană. El nu predetermină numărul de „moduri de a trăi”.

Spranger, defineşte, oarecum în maniera lui Morris, şase tipuri de valori majore. Acest autor susţine că orice persoană reală poate fi privită ca apropiindu-se (dar nu potrivindu-tse perfect) de una sau mai multe din aceste direcţii-valori. Spranger consideră ră viaţa omenească găzduieşte şase tipuri principale de valori şi că acestea atrag în diverse grade pe indivizii care îşi construiesc unitatea vieţii lor în jurul acestora.

Trebuie înţeles clar că Spranger nu pledează pentru existenţa a şase tipuri principale de oameni. Tipologia se referă la valori pure nu la persoane reale. Termenul tip ideal este utilizat în această concepţie. Denumirea nu semnifică faptul că tipurile stat în mod necesar bune sau că ele se găsesc totdeauna în forma lor pură. Un tip ideal este mai curând o „schemă de comprehensibilitate” – o dimensiune prin graţia căreia putem spune cât de departe a ajuns

O persoană în organizarea vieţii sale prin una sau mai multe din aceste scheme de bază22.

1. Tipul teoretic. Interesul dominant al omului teoretic; ideal” este descoperirea adevărului. În urmărirea acestui scop, el ia o ati-tudijae „cognitivă” caracteristică, una care caută asemănări şi diferenţe, care renunţă la judecăţi referitoare la frumuseţea sau utic, a C.W. Morris, Varieties of human value, Chicago, Univ. of Chicago Press, 1956.

1 E. Spranger, Lebensformen, 3rd ed., Hale, Niemeyer, 1923, transt. oy P. P i g o r’s, Types of men. New York, Ştechert, 1928.

litatea obiectelor şi caută numai să observe şi să raţioneze. Doo interesele omului teoretic sunt empirice, critice şi raţionale, el în mod necesar intelectualist, în mod frecvent savant sau fiW Scopul său principal în viaţă este să-şi ordoneze şi să-şi sistematic cunoaşterea.

2. Tipul economic. Omul de tip economic „idealu e în mod rac-teristic interesat de ceea ce e util. Având iniţial la

bază satis (T cerea trebuinţelor corporale (autoconservarea), interesul pentru \xt\. htate se dezvoltă pentru a cuprinde chestiunile practice şi lume” afacerilor – producţia, comerţul şi consumul bunurilor; realizarea operaţiilor de erudit şi acumularea unei bogăţii palpabile. Acest tin este în întregime „practic” şi se conformează concepţiei predominam –, a omului de afaceri american mijlociu.

Atitudinea economică este adesea în conflict cu alte valon Omul de tip economic doreşte o educaţie pentru a fi practic şi consideră cunoştinţele neaplicate ca o pierdere de vreme. Marile realizări ale ingineriei, conducerii ştiinţifice şi ale „psihologiei aplicate” rezultă din cerinţele pe care omul de tip economic le ridică faţă de învăţare. De asemenea, valoarea utilităţii intră în conflict cu valoarea estetică, cu excepţia situaţiei în care arta serveşte scopuri comerciale. Fără niciun sentiment de nepotrivire în acţiunea sa, omul de tip economic poate dezgoli versantul frumos al unui deal sau poate polua un râu cu deşeuri industriale. În viaţa sa personală proruibii că face o confuzie între lux şi frumuseţe. În relaţiile sale e i oamenii, probabil e mai interesat să-i depăşească în bogăţie decât să-i domine (valoare politică) sau să-i slujească (valoare socială). În unele cazuri se poate spune că omul de tip economic are drept religie cultu] lui Mammon. Totuşi, în alte împrejurări, el poate avea consideraţie pentru dumnezeul tradiţional, dar înclină să-l considere drept cel care dăruieşte darurile bune, bogăţia, prosperitatea şi alte bine-v uvântări palpabile.

3. Tipul estetic. Omul de tip estetic are drept valoare suprema forma şi armonia. Fiecare experienţă singulară este judecată din punctul de vedere al graţiei, simetriei sau corespondenţei. El prii este viaţa ea o diversitate de evenimente; fiecare impresie singulară este savurată de dragul ei însăşi. Nu e necesar să fie un artist creator şi niciun decadent; el este estetic dacă îşi găseşte interesul principal în momentele artistice ale vieţii.

Valoarea estetică este într-un sens diametral opusă

faţă de cea teoretică; prima e interesată de diversitate şi a doua de identităţile experienţei. Omul estetic, împreună cu Keats, consideră idevărul ca echivalent cu frumosul sau este de acord cu Mencken

300

e de un milion de ori mai important să faci un lucru fermecă-Jideeit adevărat”. În sfera economică estetul vede în procesul de Iricaţie, de publicitate şi comerţ o distrugere pe scară mare a fier mai importante valori ale sale. În chestiunile sociale, se poate ne că e interesat de persoane, dar nu de bunăstarea persoanelor; He spre individualism şi autosuficienţă. Persoanelor de tip estetic B>laco adesea însemnele frumoase ale fastului şi puterii, dar se kn activităţii politice când aceasta tinde spre reprimarea indivi Blităţii. În domeniul religiei ei confundă frumuseţea cu experijt religioasă mai pură.

I 4. Tipul social. Valoarea supremă pentru acest tip ideal este R/oştea de oameni, fie unulsau mai mulţi, fie conjugală, filială, Mocnească sau filantropică. Omul social consideră pe ceilalţi oa-gjeni ca scopuri, şi de aceea el însuşi este bun, simpatetic şi altruist. probabil consideră atitudinile teoretică, economică şi estetică i-eci şi inumane. În contrast cu tipul politic, omul social priveşte dragostea Ratare drept singura formă potrivită de putere, sau respinge în Baga concepţie despre putere ca periclitând integritatea personalităţii. În forma sa cea mai pură, interesul social este altruist şi tinde fie apropie mult de atitudinea religioasă.

I 5. Tipul politic. Omul de tip politic este interesat în primul rând de putere. Activităţile sale nu se află în mod necesar în câmpul îngust al politicii, dar oricare ar fi vocaţia sa, el se trădează pe sine mMachtvienv.ch. În general, conducătorii din orice domeniu plasează foarte sus valoarea puterii. Întrucât competiţia şi lupta joacă un mare rol în viaţă, mulţi filosofi au considerat puterea drept cel mai universal şi cel mai fundamental dintre motive. Există totuşi unele personalităţi la care dorinţa pentru o exprimare directă a Restul motiv este foarte puternică,

persoane care doresc înainte de toate putere personală, influenţă şi renume.

ti. Tipul religios. Valoarea supremă pentru omul de tip religios poate fi numită unitate. El este mistic şi caută să înţeleagă cosmosul ca întreg şi să se raporteze pe sine la această totalitate cuprinzătoare. Spranger defineşte omul religios drept unul „a cărui structură mentală e-te permanent îndreptată spre crearea unei experienţe cu valoarea cea mai înaltă şi absolut satisfăcătoare”. Unii oameni de acest” tip sunt „mistici imanenţi”, adică îşi găsesc experienţa religioasă în afirmarea vieţii şi în participarea activă la ea. Un Faust cu elanul şi entuziasmul său vede ceva divin în fiecare eveniment. „Misticul transcendental”, pe de altă parte, caută unitatea sa cu o realitate suPerioară prin retragerea din viaţă; el este ascet, ca oamenii sfinţi din India şi găseşte experienţa unităţii prin automegaţie şi meditaţie.

Un avantaj al unor asemenea portrete, chiar dacă ele sunt perfecte în coerenţă pentru a exista în viaţa reală, este acela se pretează la măsurare. Un test de personalitate intitulat Un Uni? al valorilor (descris în capitolul 18) face posibil să descoperim îmăsură un individ real subscrie la fiecare din aceste direcţii-valorj3 Reiese că deşi aceste valori, măsurate fiind, au o popularitate în ansamblul populaţiei, ele au puteri de atracţie foarte diferite pe „tru indivizi. Constatăm că o persoană este interesată de teorie şi hfrumos, dar nu şi de putere sau religie. La alta accentul este r. inversat.

Ne putem întreba dacă aceste direcţii-valori epuizează toate poqbilităţile. Nu. Am putea obiecta, de asemenea, că ele tind să flateaţ natura umană, deoarece mulţi oameni nu au nicio valoare dincolo de trebuinţele hedoniste, senzuale, vitale şi temporare pentru adap. tare. Ne-am putea, de asemenea, plânge că valorile sunt definite larg. Deşi John poate fi interesat de teoria filosofică, să spu teoriile fizicii îl pot lăsa indiferent. Henry poate savura puterea în comunitatea, să dar nu în politică. Dar intenţia nu e ca sehem se potrivească cu toate cazurile individuale.

Totuşi, ea oferă o tribuţie importantă la studiul orientării valorilor ca un factor integrator al personalităţii mature.

Sentimentul religios. Când vorbim de „filosofia unificatoare a vieţii” unei persoane trebuie să ne gândim mai întâi la religia să-i (Spranger, am văzut, o considera drept cea mai comprehensivă şi integraţi vă din toate orientările-valori).

Dar aici trebuie făcută o distincţie imediată. Sentimentele religioase ale multor oameni – poate ale majorităţii – sunt în med evident imature. Adesea sunt vestigii din copilărie. Ele sunt construcţii autocentrate în care este adoptată o zeitate care favorizează interesele imediate ale individului, ca Santa Claus sau un părinte supraindul-gent. Sau sentimentul poate fi de tip tribal: „Biserica mea e mai bună decât biserica ta. Dumnezeu preferă poporul meu şi nu pe al tău”. În asemenea cazuri religia serveşte numai respectul de sine. Este utilitaristă şi incidentală în viaţă. Ea reprezintă un mecanism de apărare (adesea un mecanism de evaziune) şi nu cuprinde şi conduce viaţa ca întreg. Este o valoare „extrinsecă” în sensul că persoana o găseşte „utilă” pentru slujirea scopurilor sale imediată

23 G.W. A11 port, P.E. Vernon, G. Lindzey, A study of valueq 3rd ed, Boston, Houghton Mifflin, 1960.

Unele studii arată că prejudecata etnică este mai obişnuită printre credincioşi decât printre necredincioşi 24. Fie şi numai acest fapt arată că religia este adesea mai curând separatoare decât unificatoare. Religia extrinsecă oferă un sprijin pentru excluderi, prejudecăţi, animozităţi care neagă toate criteriile de maturitate. Eul nu este extins; nu există o legătură caldă a eului cu ceilalţi, nici securitate emoţională, nici percepţie realistă, nici autointuiţie sau umor.

pe scurt, desigur nu putem spune că sentimentul religios conţi tuie întotdeauna o filosofie unificatoare a vieţii.

În acelaşi timp, sentimentul religios poate fi de un asemenea tip încât; să °fere° soluţie cuprinzătoare pentru

enigmele vieţii, în lumina unei teorii inteligibile. Poate să facă astfel dacă căutarea religioasă este privită ca un seop-în-sine, ca valoarea care stă la t>ază tuturor lucrurilor şi este dezirabilă pentru ea însăşi. Abandonându-se pe sine acestui scop (şi nu „utilizându-l”), religia devine o valoare intrinsecă pentru individ şi ca atare este comprehensivă, integratoare şi motivaţională25.

Compararea cu umorul ar putea ajuta la înţelegerea sentimentului religios astfel definit. Numai într-o privinţă sunt asemănătoare. Ambele aşază un eveniment neliniştitor într-un nou cadru de referinţă, zdruncinând statornicia contextului specific orientării de tip ad litteram. Atât umorul, cât şi religia aruncă o lumină nouă asupra neplăcerilor vieţii, scoţându-le din cadrul obişnuit. A vedea problemele noastre în mod umoristic înseamnă a le vedea ca având consecinţe minore; a le vedea în mod religios, înseamnă a le vedea într-o schemă serioasă cu un sens schimbat. În ambele cazuri rezultă o nouă perspectivă.

În toate celelalte privinţe ele sunt diferite. Umorul depinde de sesizarea dezacordului în evenimente; religia se referă la concordanţa ultimă. Deoarece experienţele nu pot fi considerate în orice moment ca fiind în acelaşi timp de mare importanţă şi banale, urmează că nu putem fi simultan serioşi şi neserioşi. Putem râde şi ne putem ruga în legătură cu aceleaşi evenimente tulburătoare din viaţă, dar niciodată în acelaşi timp.

Ceea ce împiedică persoana religioasă să devină un cinic – aşa cum trebuie să fie umoriştii radicali – este convingerea că

24 Cf G.W. Allport, The nature of prejudice, Cambridge, Mass., Addison-Weslej, 1954; de asemenea, Religions and prejudice, în Personality ar>d social encounter, cap. 16. Nota 11 supra.

2 Criteriile religiei intrinsece (mature) sunt descrise mai complet în 5 W. A 11 p o r t, The individual and Ms religion, New York, Macmillan, 1950.

Ia uaza ceva este mai important decât râsul, adică, faptul că el care râde, ca şi râsul însuşi, au un loc în

schema lucrurilor p acest rezultat important este stabilit, mai există încă suficient pentru glumă. De fapt, am putea ţine cont de simţul supe umorului în cazul persoanei religioase care a stabilit o dată totdeauna care lucruri sunt sacre şi au o valoare ultimă, căci nimic altceva în lume nu e nevoie de luat în serios. Perso>ana r oaşa poate vedea că o mulţime de întâmplări sunt ridicole, că bâţii şi femeile, inclusiv ea însăşi, se dedau la deşertăciuni an zante, sunt actori pe o* scenă. Pentru ea nimic în du-te-vino-ul nu are consecinţe, doar dacă se întâmplă să atingă chestiunea râi lor ultime în schema lucrurilor.

Numai esenţa şi scopul unei concepţii religioase sunt inaccesi bile umorului. Slăbiciunile omeneşti legate de intenţia religioass sunt surse posibile de amuzament, exemple fiind întâmplările nepotrivite care se produc în biserică. Dar asemenea nepotriviri nu! afectează prioritatea „interesului ultim”.

Religia implică întotdeauna ceva mai mult decât procesele cognitive ale omului; totuşi, fiind un răspuns al etikti total, gândirea raţională nu este exclusă. Întreaga credinţă – religioasă sau nu – reprezintă o afirmare în oare cunoaşterea, deşi utilizată, nu reprezintă factorul decisiv. Este un truism acela că toţi oamenii trăiesc prin credinţă, căci nimeni nu ştie că valorile sale sunt importante; ei cred numai că sunt. Credinţa religioasă diferă de alte credinţe în principal prin caracterul său comprehensiv. Ea susţine că dacă cunoaşterea ar fi reală s-ar constata că universul în alteamblu, faptele existenţei, conflictul dificil dintre bine şi rău, au un sens coerent. Cât despre conţinutul credinţei religioase a cuiva, fiecare ia ceea ce i se „potriveşte” mai bine şi mai raţional. Religia matură (intrinsecă) este o teorie pe deplin cuprinzătoare a vieţii, dar nu e o teorie care poate fi probată în toate detaliile.

Trebuie aici să respingem concepţia că toate impulsurile religioase din viaţă sunt infantile, regresive sau evazioniste. Că o asemenea religie „extrinsecă” există – nu este nicio îndoială. Dar nici nu putem accepta punctul de vedere că religia instituţională şi „ortodoxă” este

totdeauna o supunere copilăroasă faţă de autoritate şi de aceea imatură. O mulţime de oameni serioşi considera formele istorice şi tradiţionale ale religiei „adaptarea cea mi! bună” pentru căutările lor în termeni de sens şi inteligibilitate. Şi astfel chiar religia tradiţională poate reflecta mai mult decât veneraţie copilăroasă şi deprindere; ea poate reflecta o filosofie a vieţii aleasă cu grijă, matură şi productivă.

Par nu trebuie să facem eroarea reciprocă şi să afirmăm că-a este unicul sentiment unificator. În mod logic, poate, deoaţinteşte să cuprindă tot ceea ce rezidă în experienţă şi tot ea ce rezidă dincolo de ea, ea este desemnată să confere unitate. rămâne faptul că mulţi oameni găsesc un grad înalt de unificare în alte direcţii.

W. H. Clark a obţinut judecăţi de la aproximativ trei sute de persoane bine educate, din care aproape jumătate, erau enumerate în Who-i Who. Când li s-a cerut să clasifice factorii constructivi din viaţa lor care duc la creativitate, a reieşit că factorul principal este „interesul şi satisfacţia în muncă de dragul muncii”, urmat de o „dorinţă de a şti şi a înţelege”. Pe al treilea loc s-a situat dorinţa de a ajuta societatea. În medie „motivaţia religioasă” se afla mai la urmă în enumerare, cam la egalitate cu „dorinţa de a crea frumuseţe”. Însă un fapt important este acela că oamenii diferă foarte mult în privinţa felului cum clasifică importanţa religiei. Ei tind să-i ofere un loc superior sau unul foarte jos. Clasificarea medie foarte joasă se datorează faptului că majoritatea cazurilor studiate nu o considerau drept sursa lor principală de motivaţie26.

Astfel, nu putem spune cu siguranţă cât de obişnuit este sentimentul religios comprehensiv ca filosofie unificatoare a vieţii. Totuşi, există dovada că absolvenţii de colegiu după o decadă sau două de la absolvire sunt mai religioşi decât când se aflau în colegiu27. Căutarea sensului religios pare să crească odată cu avansarea în vârstă,.

Conştiinţa genetică. Conştiinţa, cum spunea John Dewey, este a (cea care e luată ca având autoritate corectă

în direcţionarea conduitei… Dacă conştiinţa unei persoane trasează linii cuprinzătoare de orientare pentru întreaga (sau aproape întreaga) să conduită, este evident o forţă unificatoare. A-ţi asuma responsabilitatea

26 W.H. Clark, A htudy of some of the factors leading to achievement ld creat, vity, with special reference io religious skepticism and belief, în Soc. Psychol.”, 1955, 41, 57 – 69.

Ei. E.N. P N e 1 s-o n, Patterns of religious attitude shifts from collège? lourteen? /cure, laier, în „Psychol. Monogr.”, No. 424, 1956; E.L. Kelley, „şist of the adult penonahty, în „Amor. Psychologist”, 1955, 10, 659

f l t! Th H

f py, „y

J K. Bfndti, Changmg patterns of religious interest, în „The Huma – W58, 18, J39 – 144.

Structura şi dezvoltarea personalităţii – ed. 265

este un ideal existenţialist pentru maturitate, dar datoria şi r ponsabilitatea constituie factorul de cimentare în multe vieţi e nu au o filosofie distinctă.

În capitolul 6 am schiţat evoluţia conştiinţei. Ea trece p multe stadii. Şi fiinţele umane sunt astfel construite încât ele că au anumite preferinţe şi antipatii dar, de asemenea

Psihoterapia şi înd oamenii sunt nesatisfăcuţi de personalitatea lor pot să à la consiliere, psihoterapie sau psihanaliză. Care sunt sco-urmărite prin aceste remedii? Într-o anumită măsură fiecare iu-cn. – … – … – ut ÎS* alş propriul său scop. Horney, se pare, pune accentimpatizează şi se antipatizează pe ele însele pentru că le pm securitate şi fuga de anxietate; From, pe învingerea alie – sau nu anumite lucruri şi pentru că fac anumite acte. Astfel, e* din lume şi pe creşterea în productivitate; Frankl caută să ştiinţa este o posesiune universală a omului, cu excepţia citoimască sensul şi responsabilitatea în viaţa pacientului; Erikson, indivizi care, din cauza unei obtuzităţi morale, sunt denumit] psfip… – v-aţi Dat este o mare diferenţă între conştiinţa tribala sau ceinţa nehotărâtă a copilului şi conştiinţa

generică a maturităţi, O persoană matură are o imagine de sine relativ clară în Ţuţea căreia îşi poate reprezenta ce i-ar place să fie şi ce ar trej nstruiască fundamentele identităţii pacientului.

a discuta fiecare punct de vedere ne putem hazarda să i că majoritatea terapeuţilor urmăresc trei scopuri: 1) să simptome nedorite; 2) să adapteze persoana la societatea ea trăieşte; 3) să întărească experienţa sa pozitivă, rimul scop este evident insuficient, deşi de dorit. Când simp-2 sunt înlăturate, persoana nu este fundamental diferită; şindoielnic dacă simptomele pot fi înlăturate până când cele – 3-uă scopuri nu sunt, de asemenea, realizate, ceea ce priveşte al doilea scop, pare a fi un beneficiu indo Societatea însăşi e bolnavă. Atunci, de ce să faci un pacient mulţumit de nedreptăţile, ipocriziile şi războaiele ei? Şi la ietate vom adapta pacientul? La clasa sa socială, făcându-l nit şi lipsindu-l de aspiraţii? La naţiunea sa, lipsindu-l ast-I o viziune asupra omenirii ca întreg? Nu e sigur că putem la societatea (orice societate) ca standard pentru o perso-ite sănătoasă. O societate de vânători de capete pretinde vânăf însoţită de o conştiinţă pătată şi incons Me capete bine adaptaţi ca cetăţeni, dar cel care deviază dt secă utihtarista va fi V „j. j. x; „upul său punând sub semnul întrebării valoarea decapitării să facă ca individ unic şi nu numai ca membru al tribului său ca fiu al părinţilor săi. De fapt îşi spune sieşi „Eu ar trebui să tot ce pot pentru a deveni persoana care în parte sunt şi sper întregime să fiu”. Acest tip de conştiinţă nu este acel obedient al copilăriei; este mai puţin”.

cifice şi necorelate pe care copilul mic sită de greşeli şi de păcate minore şi nici nu confundă obicei culturale cu moralitatea personală de bază, chiar dacă, desig persoana acceptă standarde selecţionate din cultura sa care semnificative pentru propriul ideal. a

Conştiinţa poate avea sau nu o notă religioasă/ Desigur avea dacă posesorul ei ar fi o persoană religioasă. O religie extr:

ventă, liniştită rapid prin autojustificare sau poate

obsedata în rr nevrotic de frânturi specifice de vinovăţie. În contrast cu acea; sentimentul religios intrinsec şi matur este însoţit de o-consta unei directonar n mod necesar o fiinţă umană imatură?

de asemenea, sensul bunăstării este un criteriu evaziv. Nimeni i-” – a-Armări totale pretinde să fie căutată o stare calificată ca rea şi totuşi eufogenerică a cărei calitate este aceea a unei direcţionări i feneirea sau chiar „experienţele culminante” oferă doar un

Este t foarte interesant de observat că mulţi oameni (ca în «j, evaziv de maturitate. Mai mult, destul de ciudat, bună-Este t foarte interesant de t ziv de aturitate. Mai mult, destul de ciudat, bună d’ul lui Clark pagina 305) simt că dorinţa lor de a sluji societa a poate fi încercată doar în contrast cu suferinţa. De aceea rezintă un motiv generic mult mai important pentru ei di htatea trebuie să aibă o cotă parte de suferinţă fie şi numai hid că un şi ţ mut p htatea trebuie să aibă o cotă parte de suferinţă, fie şi numai realizarea unui destin religios. De aceea, conchidem că un simţ la fi depăşită.

terat al obligaţiei morale produce o filosofie unificatoare a vă privim critic aceste scopuri terapeutice comune ele au un fie că este legat sau nu de un sentiment religios la fel de de cu condiţia să fie suplimentate cu o concepţie oarecum mai voltat28.

28 Pentru o discuţie mai completă asupra. conştiinţei de tip „trebuie” copilărie şi a conştiinţei de tip „ar trebui” de la maturitate vezi G.W. 1 p o r t, Becoming: basic consideration for a psychology of personality, r-™” vai” TTniv Pre*L 1955.

Haven. Conn., Yale Univ. Pre.

tetă asupra destinului uman. Conform cu psihoetica acestui susţinem că un anumit gen de creştere şi dezvoltare conân stadiul maturităţii este ceea ce caută fiinţa umană pe h formată. Sugerăm că scopurile psihoterapiei trebuie stabilite Işti termeni, şi că în mod specific cele şase criterii de maturitate pe care le-am descris trebuie acceptate ca obiective ale silierilor,

părinţilor şi terapeuţilor care îi vor ajuta pe ceilaiţ-°noursul vieţii lor. „1

Un postscriptum important la această discuţie scurtă treK adăugat. Este maturitatea singura valoare ultimă „bună” pem” personalitate? Nu cunoaştem cu toţii persoane imature care se foarte creatoare, eroice în mod special şi posedă alte trăsătun dezirabile? în mod special se pare că valoarea creativităţii es. n prezentă în viaţa multor indivizi care sunt în alte privinţe devianţi întârziaţi, chiar nevrotici şi psihotici. Iar lumea are nevoie de eretivitate. Trebuie să admitem acest lucru, precum şi faptul, există multe lucruri bune în viaţă în afară de normalitatea şi nv” turitatea personalităţii. Putem să cedăm în această problemă, S totuşi susţinem drept un scop dezirabil în general pe acela al de voltării personalităţii spre nivelul cel mai înalt accesibil de maţiritate. Totdeauna vom eşua în privinţa aceasta, dar când o f. din fericire rămân multe valori sănătoase.

Câteva cuvinte despre îmbătrânire

Am insistat asupra faptului că procesul îmbătrânirii ni în mod necesar acelaşi lucru cu „maturizarea” personalităţii. Totuşi, îmbătrânirea este o etapă normală în viaţă şi merită un studiu special în domeniul teoriei personalităţii. Creşterea deosebită a interesului faţă de acest subiect în ultimii ani se datorează faptului că din 1900 durata medie de viaţă a crescut de la aproximativ patruzeci de ani la şaptezeci. În viitor, mai mult decât ori când înainte tot mai multe „personalităţi” se vor afla în stadiul avansat al vieţii. Problema de a şti ce să faci cu aceste persoane este deosebit de acută pentru că „familia extinsă* este un lucru care ţine de trecut. Părinţii şi bunicii trăiesc acum rareori cu copiii şi nepoţii lor căsătoriţi. Sănătatea celor în vârstă, bunăstarea economică, singurătatea lor şi întrebarea dacă mai pot fi de folos societăţii sunt toate probleme arzătoare.

Cercetări recente indică faptul că majoritatea oamenilor nifli în vârstă sunt departe de a fi slabi sau inapţi. Deşi retraşi şi forţai la o izolare virtuală, mulţi

posedă încă abilităţi înalte şi o puternică direcţionare. Este adevărat că vigoarea biologică descre§ după douăzeci şi treizeci de ani, de asemenea şi acuitatea sens°nală şi îndemânarea de a rezolva „teste de inteligenţă”. Totu’? 1 capacitatea de înţelegere, raţionare şi judecata nu descresc în măsurabil. Dimpotrivă, ele se pot îmbunătăţi datorită stocul-l mare disponibil de experienţă.

Cercetările arată că rezultatele obţinute de oamenii mai în vârstă în industrie sunt surprinzător de bune. Ei au mai puţine accidente industriale, fluctuaţia în muncă este mai scăzută şi au rezultate egale comparativ ou muncitorii tineri. De asemenea, tind să fie mai stabili şi mai loiali când nu se află sub o supraveghere severă. În acelaşi timp sunt mai puţin eficienţi în muncile care reclamă o acţiune continuă şi rapidă29.

Este instructiv să luăm în considerare statistica accidentelor de automobil. Deşi tinerii sub douăzeci şi cinci de ani obţin rezultate consecvent mai mari la testele de coordonare şi abilitate motorie, totuşi proporţia lor de accidente la condus este mai mare decât a şoferilor peste şaizeci de ani. Companiile de asigurare recunosc acest fapt prin primele de asigurare mai mari pe care le impun şoferilor tineri. Pare că persoanele care îmbătrânesc pot compensa ceea ce au pierdut în abilitatea motorie utilizând prudenţa şi judecata30.

Dar pare relativ superficial să discutăm îmbătrânirea numai în funcţie de competenţa medie, atitudinile medii, problemele medii După ce a dezvoltat de-a lungul vieţii o personalitate unică, nicio persoană care îmbătrâneşte nu poate fi considerată ca potrivindu-se numai unui tip mediu. Unicitatea persistă până în mor-raânt. Cea mai importantă lecţie pe care o învăţăm din numeroasele studii psihologice asupra îmbătrânirii este aceea că persoanele în vârstă nu diferă prea mult după retragere de ceea ce au fost înainte. Ceea ce pretind ele de la viaţă nu a luat sfârşit. Tragedia constă în retezarea oportunităţilor lor de a căuta o dezvoltare în continuare. Cine poate aprecia cantitatea de înţelepciune pe care societatea o poate pierde înăbuşind

dezvoltarea în cursul ultimelor decade de viaţă?

Rezumat

Psihologii nu ne pot spune ce înseamnă normalitatea, sănăsau maturitatea personalităţii. Totuşi, orice persoană cu spirit practic, inclusiv psihologii şi specialiştii în psihoterapie ar vrea a ştie. Urmărind o parte din vasta literatură asupra acestui su

29 R. \. McF ari and, The psychological aspects of aging, „Bull. N.Y. Acad. Mod.”, 1956, 2 d ser., vol. XXXII, No. 1, pp. 14 – 32.

În H.R. De Silva, Age and highway accident, în „Scientific Monthly”, i38 47, 536 – 545. De asemenea, R.A. McFarland, R.C. Mo ore.

11 B-Warren, fluman vdriables în motor vehicle accidents, Boston, Hardrd Sohool of Public Health, 1955.

biect, am constatat un acond considerabil, cel puţin în ceea priveşte concepţia despre valori în cultura occidentală. În p „J oular constatăm şase criterii care rezumă sfera acordului, penalitatea matură 1) va avea un simţ extins al eului; 2) va fi la bilă să se raporteze cu căldură la ceilalţi atât în contacte intim cât şi neintime; 3) va avea o securitate emoţională de bază şi va accepta pe sine; 4) va percepe, va gândi şi va acţiona”. interes în conformitate cu realitatea externă; 5) va fi capabilă autoobiectivare, de autointuiţie şi umor; 6) va trăi în armonie o filosofie de viaţă unificatoare.

Scopurile psihoterapiei şi ale consilierii sunt uneori enunţa într-un mod care nu reuşeşte să recunoască toate aceste crit ei de maturitate. Acelaşi eşec îşi pune pecetea asupra politicii noast privitoare» la persoanele în vârstă”. Ar fi o etică şi o psihologie în sănătoase să se încurajeze dezvoltarea personalităţii umane toate cele şase direcţii, din copilărie şi până la sfârşitul vieţii.

PARTEA A III-A

structura Personalităţii

CAPITOLUL

În cântarea elementelor

PROBLEMA CARACTERISTICA A PSIHOLOGIEI O CERCETAREA ELEMENTELOR ÎN TRECUT w ELEMENTELE DE STIMUL-RĂSPUNS o ELEMENTELE IDENTICE, ELEMENTELE FACTOTUAL. E «REZUMAT

N

atura omului, ca orice lucru din natură, este compusă din structuri relativ stabile. De aceea succesul ştiinţei psihologice, ca al oricărei ştiinţe, depinde în mare parte de capacitatea ei de a identifica elementele semnificative din care e alcătuită partea din cosmos care-i este atribuită. Fără tabelul elementelor, chimia nu ar exista. Unde s-ar situa fizica fără cuante sau biologia fără ce-luk? Orice ştiinţă este analitică, iar analiza înseamnă „a descompune sau separa 1.

Problema caracteristică a psihologiei

S-a spus adesea că psihologia este „cu mult în urma” altorte pentru că ea nu poate descoperi elementele saje fundamen „tale în secolul trecut au fost propuse multe elemente (printre ele, facultăţi, idei, instincte, arcuri reflexe, senzaţii, imagini, emoţii, trupulsuri, deprinderi, factori, atitudini, sentimente). Dar nu s-a dP” s la un acord de bază.

Lipsa acordului provine din faptul că psihologii au în vedere copuri diferite. Wundt şi Titchener, al căror interes rezidă numai Ul viaţa mentală conştientă, considerau senzaţiile, imaginile, emo-lue drept elementele ultime. Experimentatorii pe animale tavorizează elementele stimul-răspuns (impuls, deprindere); logii vorbesc de ansambluri de celule; statisticienii de g factori; psihologii cdinicieni înclină spre trebuinţe; alţii, staţi de personalitate, favorizează trăsăturile, atitudinile sau timentele.

Elementele diferă ca grad de complexitate. Ele pot fituri majore, substructuri sau microstructuri, depinzând de nostru de interes. Afirmaţia cea mai veridică ce poate fi ge despre sistemul nervoşi uman este aceea că el este orânduit „** mod ierarhic: structuri atât de simple, precum sunt căile reflexe se atât de complexe ca filosofia

diriguitoare vieţii – toate sunt în acu ca şi măsură reale. Să luăm un exemplu: un psihofiziolog interes t de flexia şi extensia alternativă a piciorului ar putea decide c-rejlexul în lanţ este elementul de bază oare ne interesează; fe, un cercetător preocupat de clasificarea activităţilor motorii va alege mersul ca un element mai acceptabil. Dacă studiem comportamentul interpersonal am putea prefera deprinderea de a se îjţ. depărta de oameni. Dacă interesul nostru se îndreaptă spre dispoziţii mai generalizate ale personalităţii ne putem fixa asupra trăsăturii de a fi retras. Elemente fine sau grosiere de toate felurile îşi au locul lor.

Dar această variabilitate a elementelor produce în cel mai bun caz confuzie pentru ştiinţă. Cel puţin o şcoală de psihologie (teoria câmpului) condamnă orice „atomism” în psihologie şi pune accentul numai pe configuraţii, structuri şi câmpuri. Această concepţie încearcă să se apropie de fluiditatea care caracterizează întreaga viaţă mentală şi comportamentul.

Totuşi ceva trebuie să explice repetiţiile şi stabilităţile din comportamentul personal. Deşi admitem că elementele nu pot exista într-o „stare pură” (căci conduita noastră zilnică este determinată de confluenţa mai multor elemente activate), totuşi constatăm că personalitatea este relativ stabilă în cursul timpului şi în diferite domenii situaţionale. Cum putem explica acest fapt dacă nu căutăm anumite structuri?

Cercetarea elementelor în trecut1

Avem nevoie în studiul personalităţii de elemente de un lelativ înalt de complexitate, căci meseria noastră este să <? * plicăm ordonările mai extinse (molare) de conduită şi nu contracţii musculare.

1 într-o anumită măsură această discuţie urmează capitelul meu intitui What units shall we employ? în G. Lindzey (Ed.), Asser. sment of moW, tion, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1958 >

pin secolul al IV-lea î.e.n. până în secolul al XVII-lea e.n. noi personalităţii i-a fost dat să fie scrisă în mare măsură în r & enn celor patru temperamente. Este

interesant faptul că aceste peramente au fost considerate drept corespunzătoare celor patru mente ale naturii enunţate de Empedocle şi celor patru eleente umorale paralele (bila neagră – melancolic, bila gal-„a coleric, sânge – sangvin, flegma – flegmatic). Aşa cum în arătat în capitolul 3, schema este coerentă, dar nu se susţine. ta relevă de fapt că fizica, biochimia şi psihologia se bazează pe Aceleaşi patru elemente cosmice. Dacă „unitatea ştiinţei” va fi codată realizată, aceasta nu se va face în acest mod suprasimplitJC

Când elementele umorale nu au mai atras în cele din urmă interesul, a apărut, pentru a domina scena, doctrina facultăţilor. Timp de două secole (cam de la 1650 la 1850) natura omului a fost concepută ca un amestec de facultăţi – „puterile” memoriei, atenţiei, raţionamentului şi aşa mai departe. Spre sfârşitul acestei perioade, Gali – frenologul – a căutat facultăţi care se apropiau de calităţile personale: vanitate, dragoste de urmaşi, bunăvoinţă şi altele de acest fel.

Sub influenţa lui Darwin, teoreticienii personalităţii au schimbat facultăţile cu instinctele. Perioada următoare, care a durat aproximativ şaizeci de ani, a adus apărarea elegantă a instinctelor şi a derivatelor lor, sentimentele, de către McDougall. El considera că aceste unităţi ar putea fi ordonate într-o listă de elemente motivaţionale uniforme în raport cu care toate persoanele să poată fi comparate. Freud a întărit căutările în această direcţie deşi, spre deosebire de McDougall, el nu a oferit o clasificare clară a instinctelor. În 1924, Bernard a rapontat faptul că au fos>t propuse peste 14.000 de instincte diferite şi că în perspectivă nu se contura vreun acord2.

Doctrina instinctului şi-a modificat forma. Behavioriştii au postulat impulsurile ca elemente neînvăţate pe care se bazează personalitatea. Impulsurile erau în cea mai mare parte simple ape-tituri şi aversiuni fiziologice. Alţi psihologi au transformat instinctele în doctrina trebuinţelor (paginile 208 – 211). Spre deosebire de instincte, trebuinţele nu sunt în mod necesar moştenite;

ele sunt doar direcţii de bază ale motivelor. Printre trebuinţe sunt: umilinţa.

O teorie cuprinzătoare despre „structură” se află în F. II. AII port, Th<*

vature of perception and the concept of structurc, New York, Wiley, I95 o peeastă teorie ajută la explicarea stabilităţii structurilor personale şi în acetimp a capacităţii lor de modificare în contact cu structurile „externe”.

Waturale sau sociale)

j, L.L. Berna i-l. Instinct: a study în social psychology, Nejv York, lolt, Hinehart and Wmston, 1924, p. 220.

°

realizarea, agresivitatea, dominanţa, izolarea, receptivitatea zorială, sexualitatea. Mai recent, Murray a adoptat conceptul valoare-vector, care scapă de abstracţiunea trebuinţelor. Vale tipice sunt: sănătatea, banii, ideologia, sexul. Fiecare poate fj-6 gât de un vector; de exemplu, a dobândi, a menţine, a evita. M”! – rây enumera paisprezece valori fundamentale şi doisprezece tori. Numărul rezultant de elemente motivaţionale este mare poate fi manevrat. Schema este strict nomotetică, dar are ava’ tajul de a integra obiectul, dorinţei cu dorinţa însăşi – ceea I este un progres faţă de clasificările mai abstracte3.

Aceste fragmente de istorie servesc pentru a da o perspectiv căutării care a început acum două mii de ani şi care nu a ajun încă la o concluzie. Propunerile actuale sunt într-un număr tulburător de mare. În afară de instincte, impulsuri, trebuinţe, valorii vectori şi sentimente, întâlnim” deprinderi, atitudini, sindroirturi regiuni, ergi, constructe personale, structuri preferate, dimensiuni factori, scheme, trăsături şi tendinţe. Unul sau mai mulţi autori preferă unul sau altul din aceste tipuri de elemente şi oferă definiţiile şi subclasificările lor. Dar chiar dacă unii autori sunt de acord în privinţa unui anumit tip de elemente (factorii, de exemplu) adesea ei nu sunt de acord cu elementele specifice care trebuie recunoscute în cadrul

tipului respectiv.

Nu vom încerca să definim sau să explicăm toate aceste propuneri. Câteva din ele, totuşi, vor fi examinate în acest capitol şi în cele următoare.

Elementele de stimul-răspuns

Acum trebuie să atacăm o problemă fundamentală în teoria personalităţii. S-o numim problema specificităţii, Acest punct de vedere, deşi mai puţin obişnuit decât era acum două decade, este încă larg răspândit în America. El susţine că „personalitatea este alcătuită din mii de deprinderi independente şi specifice”. Cu alte cuvinte, nu există o organizare la niveluri superioare, aşa cum se sugerează în utilizarea obişnuită a termenului trăsătură. Elementul esenţial este deprinderea specifică. Singurul element este.”, tendinţă de comportament specific care trebuie definită în funcţie de un stimul anumit şi de un răspuns anumit” 4.

3 II. A. Murray, Toward a claxxification of interactions, în 1 sons, E.A. Shils (Eds.), Toward a generat theory of action, Cambi I Mass, Harvard Univ. Press, 1951, pp. 463 f.

4 Knunţări ale acestui punct de vedere pot fi găsite în II. Hartsi

M. A. Ma>% F.K. Macmillan, 1930; P.M. S.\ m. onds, Diagnosing persm lity and conduct, New York, Appleton-Century-Crofts, 1931, cap. 9; W. C i Emergent human nature, New York, Knopi, 1949.

Temeinicia acestei concepţii este formulată tranşant de Lehşi Witty.

De nenumărate ori o baterie de teste desemnată să măsoare trăsături ca severenta sau agresivitatea sau onestitatea a dat rezultate atât de nesigure fie puţin demne de încredere... incit s-a pus problema existenţei reale: „Osaturilor generale5.

Într-o anumită măsură, experienţa comună confirmă această părere. Cunoaştem cu toţii oameni care sunt îngrijiţi în privinţa jinbrăcăminţii, dar neîngrijiţi la biroul lor, sfinţi în zi de sărbătoare şi diabolici în cursul

săptămânii, timizi ia serviciu, tirani acasă. Dar în acelaşi timp nu cunoaştem şi oameni care sunt aproape întotdeauna îngrijiţi, timizi, cinici sau serviabili? Putem prevedea în mod corect comportamentul lor în situaţii noi. Trăsăturile lor par să fie generalizate.

Adepţii specificităţii îşi susţin punctul lor de vedere pe baza argumentelor mai vechi din Character Educatlon Inquiry (C.E.I.

— Cercetarea asupra educaţiei caracterului) 6. Această cercetare a fost ingenioasă şi meticuloasă. Cercetătorii au pus sarcini concrete în faţa a sute de copii. Din răspunsurile lor a fost posibil să se studieze dovezile pentru şi împotriva existenţei unor asemenea pretinse trăsături ca: înşelăciunea, bunăvoinţa, cooperarea, perseverenţa şi autocontrolul. Concluzia finală a fost că asemenea calităţi sunt „mai curând grupuri de deprinderi specifice decât trăsături generale”.

Iată un exemplu din aceste rezultate. Copiilor li s-a dat ocazia să fure bănuţi (şi a reieşit faptul că ei aveau deprinderi destul de constante de a fura sau de a nu fura). Li s-a dat, de asemenea, ocazia” să trişeze la lucrările scrise de la şcoală şi să mintă în legătură cu trişarea, şi, de asemenea, să trişeze la jocuri. Corelaţiile între aceste forme de comportament erau s-căzute, slabe. Astfel, furtul bănuţilor şi minciuna în legătură cu trişarea corelau numai-o, 132. O deprindere necinstită într-o situaţie era independentă de deprinderea necinstită din altă situaţie.

Studiul, deşi impresionant, nu e pe deplin convingător. Trejuie aduse câteva obiecţii importante:

5 H.O. Lehmann, P. \. Witty, Faculty psychology and personaltiy l-a t\ în „Amer. J. Psychol.”, 1934, 44, 490.

11 II Hartshorne, M.A. May, voi I. Studie*, în deent, 1928: voi 11. udiei în servllP unt] seif-control, 1929; vol. III (eu F.K. S hutţie Wor t h), v-udics U1 tke urganization of character, 1930, New York, Macmillan.

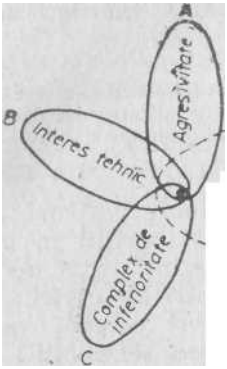

Minciu

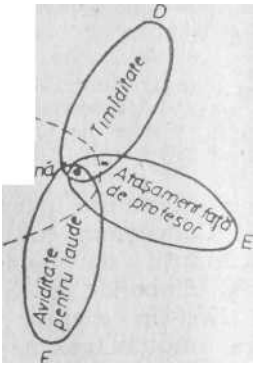

Furt

Pretinsa trăsătura de necinste. (rz + 1321

Figura 22. Critica unor concepţii no motetice asupra trăsăturilor (Elipsa en linie întreruptă reprezintă trăsătura aşa cum este concepută de cercetător elipsele cu linie continuă, dispoziţii personale posibile omise de ei)

1. În exemplul dat, rezultatele nu dovedesc că copiii sunt lip. siti de trăsături, ci numai că necinstea, aşa cum a fost măsurată nu este ea însăşi o trăsătură. Un copil care are deprinderea de a fura bănuţi poate face astfel pentru că economiseşte în vederea cumpărării unei truse de scule; sau pentru că este răzbunător într-un mod antisocial; sau pentru că se simte inferior-social şi doreşte să-şi cumpere bomboane pentru a câştiga aterrlia tovarăşilor săi de joc. Un copil care minte o poate face pentru că îi e teamă de pedeapsă; pentru că nu doreşte să alerteze sentimentele profesorului. Copilul F (figura 22) poate minţi pentru că simte o foame cronică pentru laudă şi aprobare.

Ceea ce descoperă cercetarea este faptul că noţiunea abstractă de „cinste” nu este o trăsătură la fel de puternică la copil cum sunt alte dispoziţii personale. Cercetarea nu dovedeşte ca „furatul bănuţilor” este o deprindere izolată, fără legătură ep structuri superioare ale organizării personalităţii la copilul respectiv.

2. Investigatorii şi-au propus să studieze calităţi etice, mult complicate prin aprobare şi dezaprobare socială. Aceste componente ale caracterului nu sunt părţi fundamentale ale personalităţii, mai ales în copilărie. Conştiinţa unui copil, cum am văzut, nu este fermă sau bine socializată în primii ani de viaţă. Cazul următor ilustrează problema.

Un băiat de zece ani obişnuit cu respectul tovarăşilor sal de joacă acasă, s-a găsit în timpul verii printre băieţi mai mari care l-au privit de sus ca pe un străin şi drept ceva fără valoare. S-a simţit frustrat şi îndurerat. Într-o zi nu membru al grupului a propus „şterpelirea” câtorva bucăţi de dullciuri de la magazinul din colţ. La început deprinderile de cinste ale băiatului l-au îndemnat să reziste la propunere, dar când grupul şi-a bătut joc de el, dorinţa sa majoră de admiraţie şi superioritate socială s-a trezit. A întreprins singur furtul şi în câteva clipe a ieşit din magazin cu o provizie mare de batoane de ciocolată. Deprinderile mai puţin stabile de cinste au fost distrusă de o trăsătură mai puternică şi mai organizată. Băiatul era destul de consecvent cu sine însuşi, dar consecvenţa sa nu corespndea idealului social.

3. Există dovezi serioase că oamenii mai în vârstă devin mai constanţi în comportamentul lor socializat. Ei tind să fie „cinstiţi în întregime” sau poate „mincinoşi în general”. Nu vrem să spunem că orice persoană este perfect constantă, ci numai că adulţii sunt mai constanţi decât copiii.

4. Cercetătorii C.E.I. raportează că în obţinerea unui „scor total pentru caracter” la copii, intercorelaţia medie a douăzeci şi trei de /teste utilizate a fost o, 30 (mai mare decât pentru comparaţia furt-minciună). Dacă relaţia

pozitivă constantă trebuie privită ca o dovadă a specificităţii sau a generalităţii, aceasta este o problemă. Un autor, analizând datele C.E.I. conchide că există o dovadă pentru admiterea unui factor general e de caracter. Această concluzie, extrasă din date identice, este în mod direct opusă concluziei prime a investigatorilor.7

Doctrina specificităţii a avut rezultate oarecum dăunătoare. În urma cercetării menţionate o importantă directivă de la biroul central din New York a fost trimisă la nivel naţional conducătorilor unei organizaţii de tineret. Între altele se spunea: „Psihologia nu mai recunoaşte cinstea ca trăsătură permanentă... Trăsăturile de caracter nu sunt trăsături generale, ici mai curând un lucru specific în fiecare situaţie”. Cu alte cuvinte, în educarea unui copil nu ne putem aştepta la mai mult decât o dezordine de deprinderi; trebuie să-i educăm să nu ia bani din geanta mamei, să nu fure Prăjituri, să nu forţeze lacătul băcăniei. Copilul este considerat incapabil de a generaliza norme de decenţă, de a învăţa respectul pentru interesul altora. Ceva pare în mod serios eronat în această imagine.

p 7 J. B Maller, General and specific factori în character, în „J. Soc. «\vehol.”, 1934, 5, 17 – 102. Factorul e este definit drept dispoziţia de a re-junţ ia un câştig imediat de dragul unui câştig mai îndepărtat, dar mai mare. recente făcute de W. Mischel şi R.G. II. Metzner arată că această tră Tţ este relativ constantă în personalitatea copilului. Unii copii dezvoltă o „uitate generalizată de a amâna satisfacţiile lor; alţii de aceeaşi vârstă prelnc> satisfacţii imediate.

Ii-it, i în ciuda neajunsurilor sale evidente, doctrina Specifici prezintă o atracţie considerabilă pentru teoriile americane (nu’ „pentru cele europene). Ea se potriveşte cu tradiţia lui u «. i3 James şi E.L. Thorndike care au pus un accent mare pe tul deprindere din conduită. Este apropiată de doctrinele răspuns care caută un răspuns măsurabil ce urmează unui ştia măsurabil (o situaţie de care uneori se apropie cercetarea pe anui male). Este înrudită cu poziţia unor sociologi care pun un accem mare pe situaţie.

Acestora le place mai curând să considere că sitr/aţiile recurente (modelele culturale) produc orice stabilitate care saflă în conduita omului, decât să considere omul ca având trăsături stabile care determină comportamentul său fără a exista o depetldenţă evidentă de situaţie. Enunţat mai pe larg, tradiţia analitic* este puternică în gândirea americană; ne place să reducem comportamentul la componentele cele mai mici posibile.

Dar în ciuda afinităţii sale cu etosul american nu ne puterj mulţumi cu specificitatea. Doctrina că întregul comportament (şi ca atare şi personalitatea) este compus din nenumărate deprinderi specifice este, din câteva motive, inacceptabilă.

În primul rând, dovezile nu sunt convingătoare. Dacă nu reuşim să găsim constanţa, e poate pentru că nu o căutăm unde trebuie. Să presupunem că întrebăm dacă oamenii care utilizează bibliotecile publice au trăsături care îi fac să scoată numai cărţi cu coperţi roşii sau verzi. Desigur că nu au. Dacă ar – îi studiate numai coperţile, nu trebuie să ne aşteptăm la nicio constanţă. Dar dacă este cercetat subiectul cărţilor alese ar apărea trăsături bine organizate ale interesului. Dacă constanţa nu e căutată în direcţia corectă, ea nu va fi găsită.8

În al doilea rând, nu ne putem niciodată aştepta ca toţi oamenii să fie constanţi, folosind o metodă care se bazează numai pe investigaţie de masă. Am văzut în figura 22 că în raport cu ei înşişi, copiii pot fi constanţi, dar nu şi cu o componentă concepută nomotetic. O persoană poate fi total constanta în raport cu ea însăşi, fără a fi constantă în trăsături care Sunt testate pe o populaţie generală.

În al treilea rând, dovada rezultată din trăsături comune, deşi nu indică niciodată o siguranţă perfectă, de obicei, relevă o constanţă considerabilă. Ori de câte ori un „test de personalitate” prezintă o fidelitate mare (constanţă internă) înseamnă că pe1 „şoanele care sunt agresive, perseverente, sociabile (sau nu) la un item, sunt tot astfel în general la toţi ceilalţi itemi. Sau dacă splasează într-o poziţie inferioară la o măsurătoare, tind să

& plaseze la fel şi la celelalte. Astfel, specificitatea este contrazisă

8 Exemplul este din G.B. Watson. Next steps în personalityment, în „Charact. and Pers.”, 1933, 2, 69.

e fidelitate internă care există în testele de personalitate ita fidelitate este de obicei mult mai mare decât o implică în de la pagina 317.

În sfârşit, tot ceea ce se cunoaşte referitor la acţiunea inte are a sistemului nervos este incompatibil cu specificitatea, ţi în’r-o „circumvoluţie nervoasă”, în care se presupunea jj e i rezidă o deprindere specifică, >a fost abandonată. Există Bri superioare de integrare şi acestea garantează structuri I ni mai iargi decât simplele deprinderi specifice.

Elementele identice

H>a: \: cineva concepe personalitatea ca fiind alcătuită din

Bunărate deprinderi specifice” trebuie să răspundă la întrecum explicaţi constanţa considerabilă pe care oamenii e în conduita lor? Un răspunstradiţional a fost dat în ter

I existenţei elementelor identice.

— S-a vedem cum decurge teoria. Am putea spune de un anumit îâiat că este politicos. Teoria specificităţii (elementelor identice) pune: „Nu, nu are nicio trăsătură de politeţe”. Mai curând, ei waţă să scoată şapca respectivă când ajunge la o uşă anumită prezenţa mamei sale. Dar cu timpul ei poate să-şi scoată şapca, Bălăria sau orice are pe cap când intră pe orice uşă, în orice B-indiferent dacă o persoană e prezentă sau nu”.9 Atunci poliţe

Teoria elementelor cp Identitatea poate apar, e în câmpurile de stimuli.

1 deprinderi (Liniile con

— I – indică asemenea ţtăţi Săgeţile indică direcţii pânuuire. iar elipsa cu linie rupta reprezintă trăsătura fcea ele politeţe negată de teorie)

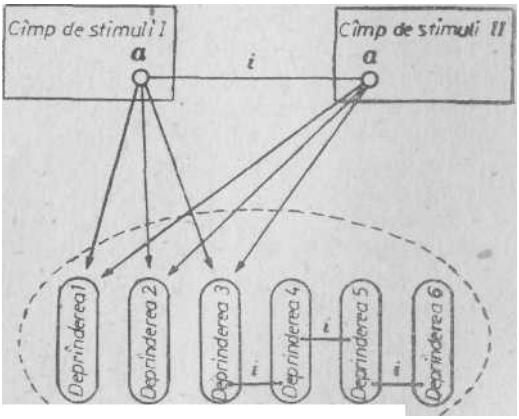

Trăsătura generalizata de politeţe

— Negata de teorie

— H

P M Sv ilionds, The nature of conduct, New York, Macmillan. 1928, etura şi dezvoltarea personalităţii – cd. 265

ţea nu e nimic altceva decât repetarea aceleiaşi deprinderi, cin, provocată de stimulii anterior asociaţi cu aceste deprinderi sau «e deprinderile înseşi au o legătură. O diagramă va clarifica teot

Băiatul din exemplul nostru a învăţat, prin mijlocirea exerţiului, că atunci când intră pe uşa de la intrare (a) în proprja casă (câmpul stimulului I) el trebuie să-şi scoată şapca C derea 1), să-şi şteargă pantofii (deprinderea 2), să salute dinăuntru (deprinderea 3). Uşile de la intrare au ceva în (elemente identice în câmpuri diferite de stimuli): toate îl voacă pe băiat să realizeze aceleaşi trei deprinderi (ca, de exemplu, când intră pe uşa unui vecin, al, câmpul stimulului Îi), ţi observator neinformat ar putea remarca faptul că este un băiat politicos. Defel; nu are nicio trăsătură generală; cele trei de prinderi ale sale sunt automat puse în funcţiune ori de câte ori întâlneşte elemente identice în câmpuri diferite.

Acum, deprinderile înseşi sunt, de asemenea, capabile să ciib trăsături identice, astfel încât apariţia uneia poate să atragă aum sine apariţia alteia (în virtutea acţiunii reintegratoare, pagina 104) Astfel, salutul adresat

celor din casă (deprinderea 3) ar putea, pry unele componente verbale asociate în mod obişnuit – de exemplu, „Bună ziua, ce mai faceţi?” – să pună în mişcare o întrebare următoare referitoare la sănătatea lor (deprinderea 4), care, la rândul ei, în virtutea unei expresii faciale asociate în mod obişnuit, ar putea sugera un zâmbet prietenos (deprinderea 5). Irusfârşit, un zâmbet prietenos, prin asociere specifică ulterioară, duce la un act suplimentar de „politeţe”, ca invitarea afară la joc a prietenului (deprinderea 6).

Astfel, elementele identice din câmpurile de stimuli sau din structura neuropsihică sunt responsabile de cvasiconstanţa conduitei băiatului. Ceea ce se neagă este faptul că nu există nicio dispoziţie generalizată căreia să i se poată ataşa în mod corect denumirea de „politeţe”. Băiatul este în mod fundamental o creatură cu deprinderi specifice. Orice relaţie ar putea exista între cele şase deprinderi enumerate aici, ea se datorează în întregime unor componente şi mai fine şi mai specifice ale acestor deprinderi, pe scurt unor elemente identice.

Acesta este tabloul structurii personalităţii după teoria elementelor identice.

Cititorul trebuie să observe că acest punct de vedere este adesea întâlnit în psihologia generală, ca şi în psihologia personalităţii. De exemplu, se pune adesea întrebarea dacă nu este bufl să se studieze limba latină pentru că „educă mintea”. Punctul „e vedere al specificităţii ar spune: „Nu, cu excepţia cazului în car4 pot exista elemente identice între limba latină şi alte activităţi De exemplu, dacă cineva învaţă cuvântul amor în latină, aceasta e un element identic în limba engleză cu amorous, în franceză cu amour şi amour-propre. De aceea, elevul câş-ceva valoros în pronunţie sau în vocabular prin repetarea elemente specifice. Or, dacă în studierea limbii latine un elev elaborează deprinderea de a se ocupa de gramatică în fiecare seară, feastă deprindere îl va ajuta poate când va întreprinde studiul chi-iei sau al oricărei alte materii, punctul de vedere opus, tradiţional denumit

„disciplină for-alău, susţine că studiul limbii latine aduce beneficii mult mai ari. El ar stimula imaginaţia (în ansamblu), ar dezvolta un simţ al preciziei în limbaj (în general), ar exersa, ca să spunem aşa, nxiişchii intelectului. Să precizăm această problemă: pare probabil că teoria elementelor identice permite un „transfer al învăţării” prea mic, iar teoria „disciplinei formale”, de modă veche, unul prea mare. Tradiţia specificităţii şi a elementelor identice a predominat în psihologia anglo-americană din timpul empiriştilor englezi din secolul al XVIII-lea (de exemplu, Locke, Hume) până la teoriile moderne stimul – răspuns. Pentru a rezuma această concepţie am putea spune că iniţial ea postulează elemente foarte mici (ideea simplă la Locke, senzaţia la Hume, arcul reflex sau deprinderea la behaviorişti). Apoi caută să explice structurile de nivel superior postulând conexiuni sau asociaţii între aceste elemente mici.

Întreaga problemă iese la lumină când ne punem întrebarea: Ce este similaritatea? în versul lui Goethe „Verde este arborele de aur al vieţii” simţim cumva ce vrea să înţeleagă poetul, dar unde se află un element identic care să unească viaţa cu un arbore de aur şi simultan cu verdele? Similaritate, da; elemente identice, nu. Într-o metaforă folosită odată pentru a descrie un poet popular dar care din punct de vedere sentimental era de calitate inferioară – „un produs de pluş purpuriu al plăcintelor cu brânză poetice” – unde este elementul comun care uneşte nefericitul poet cu această imagine ucigătoare? Această metaforă şi altele pot să ne învăluie ca expresii apte de similaritate – şi totuşi

Casarea unui element (specific comun (fie senzaţie, deprindere, traiect nervos sau orice altă legătură identică) este imposibilă.

Să revenim acum la personalitate. Un anumit „superpatriot” (să-l numim oare McCarley?) are, hai să spunem, o fobie faţă de otnunism Aceasta pare să fie trăsătura sa principală. Pentru el, ruşii, majoritatea profesorilor de colegiu, toţi liberalii, toate or-§anizaţiile

pentru pace, Naţiunile Unite înseşi, antisegregaţioniştii şi evreii – toţi sunt „comunişti” şi îi urăşte. Pare iraţional să pre – Punem că asemenea stimuli diverşi au elemente comune. Dar el aceştia alcătuiesc un concept organizat (o t similaritate).

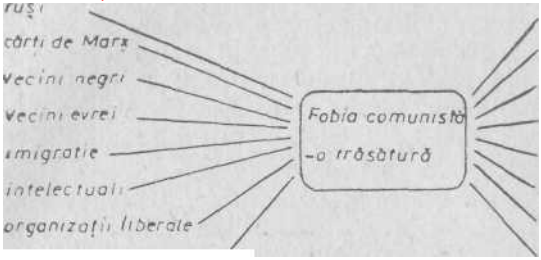

meerdri de c’eseqreqr re sem scrisori de protest otează arpta ap pxtrf – A aderă iortuk ux Hlan în ju îi i trâtica ONU comentan os! f aruned cu p i ti t Sf notlo

—)

Figura 24. Caracterul general al unei trăsături. Volumul trăsăturii e minat de echivalenţa stimulilor care o produc şi de echivalenţa răspuivpe care le provoacă

Orice este nou sau ciudat sau străin probabil că se includ* această atitudine (sau trăsătură) foarte generală.

Să observăm o clipă comportamentul său. Uneori McCarley va da frâu liber urii sale scriind o scrisoare unui ziar local, sau făcându-se roşu la faţă şi urlând sau adunând revoltaţi şi aruncând cu pietre în casa unui negru sau a altui „comunist”. Comporta-raentul este similar de la situaţie la situaţie, da, dar nu implică elemente identice în sens inteligibil (în fiecare caz grupe complet diferite de muşchi pot fi implicate). f

Ceea ce vrem să spunem este faptul că trăsăturile noastre! personale (ca şi viaţa noastră mentală) sunt organizate pe bază] de similarităţi şi că similarităţile nu pot fi reduse la elemente identice. Termenul similaritate, desigur, are o nuanţă subiectivă. Percepem similarităţi. Dar putem, dacă preferăm, să utilizăm un cor mai obiectiv, şi să vorbim de echivalenţa stimulilor sau echivalenta! răspunsului. Multe situaţii pot trezi o trăsătură (sau copcept) gfijjralizată şi multe forme de comportament pot

fi echivalente exprimă trăsătura (sau conceptul). Băiatul care îşi scoate şi îşi şterge pantofii când intră în casă nu procedează astfel pentru că unele elemente din cele două acte sunt legate în mecanic, ci deoarece pentru el acestea au aceeaşi semnificaţie soi esenţială. În general, el este „rupt de casă” şi în măsura în care multe acte echivalente sunt incluse în sistem, spunem că el are o satură de politeţe, ceea ce înseamnă că multe situaţii provoacă diziţia de atenţie faţă de ceilalţi şi conduce la multe forme vâri; * comportament, toate având un sens echivalent.

Există câteva dificultăţi în ceea ce priveşte doctrina eleţitelor identice. Una este aceea că teoria nu este capabilă să cifice ce este un element, sau cât de identică trebuie să fie o utitate. Dar, în primul rând, teoria intră în conflict cu multe de e negative” 10 în procesul educaţional nu se constată că copiii învaţă un nou material proporţional cu numărul elemente identice din el şi dintr-un material vechi; dar ei nvaţă proporţional cu capacitatea lor de înţelegere a principiilor /adicăcapacitatea de a vedea amplitudinea mare a similarităţii în diferite cazuri).11

Dovezile favorizează o teorie opusă, în care integrarea şi generalizarea joacă un rol conducător. Aici efectele transferului depind în primul rând de echivalenţa semnificaţiei pentru individ a domeniilor cu care se confruntă. Dacă ele sunt similare, transferul are loc. gehivalenţa şi similaritatea nu sunt uniforme pentru toţi; ele constituie o chestiune personală şi de aceea este imposibilă predicţia en niasse* pentru oameni a valorii transferului unei singure experienţe sau elaborarea unui program de studii şcolare care să asigure efecte de transfer uniforme pentru toţi copiii.

Atât de rapid şi de subtil ne grupăm experienţele şi ne formăm conceptele şi atitudinile şi trăsăturile încât procesul este într-adevăr deconcertant. De ce-urile similarităţii şi echivalenţei sunt dincolo de înţelegerea noastră actuală. Putem împrumuta o expresie din William James şi să spunem că toate fiinţele umane au „o

aptitudine electrică pentru analogii1. În prezent nu putem prezice cu exactitate ce stimuli şi ce răspunsuri vor fi echivalente pentru o persoană, deşi putem adesea să o facem cu un succes oarecare. Putem, spune în mod destul de sigur că dl. McCarley va reacţiona negativ la orice este „străin”. Sau că băiatul politicos va fi atent în aproape toate situaţiile. Dar putem greşi.

Discuţia din capitolul 11 asupra atitudinilor cognitive ne poate ajuta să înţelegem formarea conceptelor generale şi a trăsăturilor. O persoană care e timidă poate avea de ia în eput o distie de a dezvolta teama de ceea ce e străin; această insecuritate este un fel de atitudine care ar putea, de exemplu, să explice grupul respingător de calităţi care formează tendinţa dominantă a lui McCarley. Sau un copil în şcoală care învaţă un principiu orientator (care este, desigur, o formă de atitudine mentală) va face progrese rapide în organizarea tuturor exemplelor semnificative pentru acest Principiu într-un concept general. Sau o persoană care are o imagine de sine precisă (văzându-se pe sine ca un „prieten al omului”) va

10 Întreaga problemă a elementelor identice şi a dovezilor semnificative este revăzută mai pe larg în G.W. A 11 p o r t. Personality: a psychological lâite> pretation, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1937, cap. 10. v. 21 Vezi. de exemplu, R. C Cra! g, The transfer va ve o (quided learning, New York, Columbia Univ., Teachers Coolege, Bureau of Publications, 1953.

— În franceză în original. (Nota trad.)

grupa experienţele sale mai prompt datorită acestei atitudini on, nizatoare. Ceea ce am numit „dispoziţii proceptive” ne ajută să-i telegem „analogiile electrice” pe care le fac oamenii şi structur1? ferme de personalitate pe care le dezvoltă.

În capitolele următoare voi enunţa opinia mea personală (W pre natura adevăratelor elemente ale personalităţii. Această cor cepţie neagă faptul că elementele specifice de stimul-răspuns ga elementele identice constituie cheile de bolită fundamentale aleturii

personalităţii.

Eiesmentele factoriale

Ne îndreptăm atenţia spre o direcţie de cercetare complet diferită. Elementele factoriale nu se bazează pe presupuneri de ordin nervos sau comportamental, cum face doctrina specificităţii, ci mai curând pe presupuneri statistice. Teoria factorilor este un punct de vedere mult favorizat.

Factorii sunt populari pentru că ei încearcă să răspundă ia în trebarea pe care ştiinţa o pune persistent1: Care este numărul cel mai mic de concepte care pot ordona şi descrie o multiplicitate de fenomene? întrebarea reflectă „legea economiei” care avertizează ştiinţa să nu înmulţească fără rost conceptele.

Analiza factorială aplică legea economiei pentru căifiâarea elementelor de bază ale personalităţii. În mod specific ea pune întrebarea: Care este numărul minim de grupuri separate care pot fi considerate că stau la baza unei matrice de coeficienţi de corelaţie? Deşi calculele matematice cerute sunt complexe, natura esenţială a elementului factorial nu e dificil de înţeles1.

Să luăm un exemplu ipotetic simplu. Să presupunem că un cercetător a măsurat câteva sute sau o mie de oameni din perspectiva a şapte „trăsături”. Poate că el utilizează teste pentru aceste calităţi sau poate că utilizează aprecieri adunate de la prietenii şi cunoştinţele lor. Să spunem că „trăsăturile” sunt acestea:

D – Dominanţă

A – Amabilitate

C – Conducere

L – Locvacitate

G – Stare de spirit generală

S – înclinaţia de a fi secret

P – Pasivitate – El descoperă acum rapid că acestea nu sunt trăsături „înde” pendenţe”. Unele dintre ele se suprapun mult. Majoritatea oamenilor, de exemplu, care înregistrează un scor mare la dominanţa

D	(65 80	50		—		—		—
			30		40		90	
A		55		—		—		—
			20		60		30	
C		55		—		—		—
	j		W		50		40	
L				—		—		—
			35		90		20	
6						Şi		45
J								50

p „«*>.

Figura 25. Matricea ipotetică din care pot îi extraşi factori vor avea un scor mare la amabilitate, conducere şi chiar la locvacitate; în acelaşi timp, aceiaşi oameni tind să aibă un scor mic la dispoziţie generală, la înclinaţia de a fi secret şi la pasivitate.

Un tabel imaginar de corelaţii indică situaţia.

Legea economiei ne previne: „Nu aveţi nevoie de şapte elemente separate; aveţi numai două grupuri de bază”. Problema este cum să denumim Grupul I. Pare mult încărcat cu dominanţă şi conducere, dar, de asemenea, într-o măsură şi cu amabilitate şi locvacitate. Să denumim Grupul II nu e mai uşor. Să-l numim retractilitate? introversiune afectivă? recesivitate? sau cum?

Analiza factorială constituie un mod mai precis de a descoperi şi purifica suprapunerea dintr-un tabel de corelaţii şi de a stabili factori care să explice grupurile. Desigur, în mod obişnuit, mult mai multe intercorelaţii sunt incluse într-o matrice şi numărul de factori care rezultă este mai mare decât în exemplul nostru simplu.12

Sute de studii factoriale au fost făcute asupra variabilelor personalităţii, întrucât numărul de variabile potenţiale este mare, în mod obişnuit cercetătorii fac analiza factorială a unui domeniu din câmpul total al personalităţii. Astfel, pornind cu 70 de variabile în domeniul a ceea ce ei au numit „temperament”, Guilford şi Zimmerman afirmă că 13 factori acoperă întregul domeniu. Fiecare persoană ar putea fi testată sau evaluată

după aceşti 13 factori de bază13:

12 Pentru o scurtă prezentare a procedeelor factoriale vezi An ne an a s-tasi. Differential psychology, 3rd ed., New York, Macmillan. 1958. Pentru Prezentări mai largi, R.B. C a 11 e 11, Factor analysis, New York, Harper: 952; J. p Guilford, Psychometric methods, rev. ed., New York, McGraw-*Ul, 1954; l. L. Thurstone, Multiple-factor analysis, Chicago, Univ. of Chicago Press, 1947.

13 J.P. Guilford, W.S. Zimmerman, Fourieen dimensions of temperament, în „Psychol. Monogr.”, 1956, No. 417.

activitate generală, ascendenţă, masculinitate – feminitate, încredere – sentimente de inferioritate, calm, stăpânire de sine – nervozitate, sociabilitate, capacitate de reflexie depresie, emotivitate, reticenţă, obiectivitate, caracter plăcut, cooperare, toleranţă.

Sau, ca să luăm un exemplu din domeniul Intereselor umane o echipă de cercetători a folosit o scală alcătuită din 1.000 de Hemuri, toţi desemnaţi să măsoare multe tipuri de interese. După ce tabelul de intereorelaţii a fost analizat factorial, au reieşit următorii 18 factori14:

— Interes tehnic.
— Interes ştiinţific.
— Aventură.
— Asistenţa socială.
— Apreciere estetică.
— Exprimare estetică, nevoie de distracţie.
— Nevoie de atenţie.
— Interes pentru afaceri.
— Interes pentru muncă în aer liber.
— Impuls fizic.
— Precizie.
— Gândire.
— Ordine.
— Conformism cultural.
— Interes pentru ocupaţii funcţionăreşti.
— Agresivitate.
— Asociabilitate.

Lista ilustrează o limită importantă a analizei factoriale Ea nu include toate interesele posibile, de exemplu, interesul religios. De ce nu? Pentru că chestionarul iniţial nu conţinea iternun

14.T. P Guilford, R.R. Christensen. N.A. Bond Jr, M. A ton, A factor analysis ştudy o [human interests, în „Psychol. Monogr., n) 37 privitorila religie. După cum vedem, factorii sunt un fel de derivare de ordinul doi din datele iniţiale, şi ca atare sunt complet jtţi ide ceea ce cuprind testele iniţiale.

O încercare mai ambiţioasă de a acoperi aproape întregul domeniu al personalităţii este ilustrată în lucrarea lui R.B. Cattell. Pe baza multor” studii el încearcă să rezume factorii pe care el şi alţi cercetători i-au descoperit.15 în afară de factorii intelectuali, există următorii factori:

— Afirmare competentă.

— Reţinere – timiditate.

— Supracompensare hipomaniacă.

— Exactitate critică.

I – bunăvoinţa sociabilă.

— Hotărâre activă.

— Reactivitate nervoasă, alertă.

— Rezerve nervoase – nevrotism.

— Anxietate în realizare – siguranţă în realizare.

— Realism precis – tendinţă psihotică, autocontrol introspectiv culturalizat.

— Temperament apatic.

Problema dacă diferitele studii factoriale sunt de acord între ele este neclară. Ele utilizează diferite tipuri de teste, parametri iniţiali diferiţi, uneori procedee statistice diferite. Diamond consideri că există un acord parţial. De repetate ori apar anumiţi factori, care, deşi sunt denumiţi diferit, indică faptul că există e mensiune afiliativă (prietenoasă, sociabilă), ca şi o dimensiune agresivă (dominantă sau ascendentă); şi încă două: o dimensiune timidă (deprimată), şi una care priveşte normalitatea sau maturitatea (opunându-se nevrotismului).16 Pe de altă

parte, întâlnim critici care spun că există un acord redus între factorialişti.17

O aplicare cuprinzătoare a analizei factoriale la sfera totală a semnificaţiei a fost făcută de Osgood şi Suci.18 Procedeul în aceşti caz a fost să se aplice 50 de scale de apreciere cu 7 trepte la 20 de substantive comune. Astfel, dacă aţi fi cel ce apreciază, vi s-ar cere să spuneţi (în 7 trepte sau grade) cât de puternică sau slabă, cât de n R.B. Cattell, The principal replicated factors discovered în obiective personality tesis, în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1955, 50, 291 – 314.

16 S. Diamond, Personality and temperament, New York, Harper, a>57, P171

17 P E Vernon Personality tests and assessment, London, Methuen, W53, p 12.

18 C. E Osgood, G.J. Suci, Factor analys. s of meamng, în „J. exp…”, 1955, 50, 325 – 338.

bună sau rea, cât de umedă sau uscată vi se pare o „tomată” asemenea o „pană” sau chiar o „doamnă”. Denumirea poate pare fără sens, totuşi rezultatul este revelator în mod moderat. În general, toate aceste evaluări se reduc la trei factori majori. Într-un sens ei sunt „supraconcepte”, deoarece cuprind grosso modo toate cele 50 de concepte utilizate în evaluare. Reiese că sunt factori (sau supraconcepte) de valoare, putere, activitate. Dacă acest tip de analiza ar fi extins sau confirmat, ar putea să se refere în mod salutar la modalităţi de bază în care personalitatea este percepută şi judecată. Astfel, din indicaţia limitată a acestui experiment ne-am putea hazarda să ghicim faptul că în timp ce utilizăm mii de adjective pentru a descrie oamenii, tindem în mod fundamental să-i considerăm în funcţie de valoarea lor (judecată caracteriala), puterea lor şi activitatea lor.

Aceste exemple variate demonstrează suficient intenţia şi meritele elementelor factoriale. Ele sunt componente statistice – reduse la număr pe cât posibil, pentru a explica o matrice de corelaţii.

Se pare că utilizarea cea mai bună a analizei

factoriale în domeniul personalităţii provine din utilizarea ei într-un domeniu bine definit, limitat – mai limitat în scop decât este cazul de obicei. Să dăm un exemplu. Harsh a întreprins studiul „iritabilităţii”. O persoană relatează că nu suportă oamenii care fon făie, şi că ea nu poate îndura mătreaţa, dinţii strâmbi, poveştile obscene şi marinarii agresivi. Altele indică diferite modele de aversiuni. Studiind sute de itemuri verificate pe sute de oameni, Harsh constată că aceste cauze de iritare se grupează în jurul a patru focare principale 1. neregularităţi în înfăţişarea personală, 2. Încălcări ale obiceiurilor şi moralei, 3. ofense aduse ego-ului propriu şi 4 iritare la ghinioane mărunte.19

Adepţii analizei factoriale consideră că această metodă ar putea eventual să ne conducă la un set de calităţi cu adevărat fundamentale (sau „sursă”) ale naturii umane, corespunză/toare, să zicem aşa, tabelului de elemente periodice din chimie. Dacă s-ar descoperi elemente fundamentale de acest gen atunci am putea să inventăm teste pentru a măsura poziţia fiecărei persoane faţă de fiecare factor esenţial.

Dar trebuie făcute critici serioase referitoare la conceptul de „factor”. Presupunerile par a fi departe de realitate.

1. În primul rând, este rezonabil să afirmăm că toţi oamenii posedă de fapt aceeaşi componentă de bază a personalităţii? Trebuie să fie elementele de organizare aceleaşi la toţi oamenii?

19 C.M. Harsh, An inventory study of categories of annoyance, Ber-keloy. Univ. of California Library (umpublished), 1936.

e oare ca factorii, cu excepţia ponderii lor diferite, să fie deotici? în cel mai bun caz, un factor este o fotografie compusă, 1 ette nu se aseamănă nici unui individ în particular.

2. Elementele statistice descoperite sunt departe de organismul individual. Scorurile la multe teste pe o populaţie mare de oameni sunt puse într-o râşniţă

statistică, iar amestecul este atât de complet încât ceea ce iese este un lanţ de factori în care fiecare individ organic şi-a pierdut identitatea. Dispoziţiile sale sunt amestecate cu ale celorlalţi. Factorii derivaţi în acest mod rareori se aseamănă cu dispoziţiile descoperite prin metode clinice, când un individ este studiat intensiv. Nu există absolut nicio dovadă că elementele factoriale corespund „trăsăturilor sursă”, adică compoziţiei genetice a naturii umane – cum au pretins unii entuziaşti.

3. O mare dificultate apare în denumirea factorilor. Când în cele din urmă sunt numiţi, descoperim că numele este în mare măsură arbitrar. Mulţi cercetători preferă să denumească factorii cu litere, ca w, p, e, m şi altele, ca şi cum nu ar îndrăzni să pronunţe numele factorilor cu voce tare. Pare mai sigur să aperi un simbol abstract decât să pledezi curajos pentru asemenea elemente substanţiale ca voinţă, perseverare, cooperare, masculinitate. Uneori factorul rezultant pur şi simplu nu poate fi numit. Un singur grup factorial conţinea următorul ghiveci: acuităţi spaţiale, frumuseţe combinată cu impuls, dar având o relaţie negativă cu empatia şi dexteritatea spaţială. Se poate extrage vreun sens psihologic clar de aici? Când luăm în considerare elementele componente ale aproape oricărui factor care este izolat nu reuşim să găsim un nume care să poată fi aplicat corect produsului.

Să lăsăm cititorul să se întrebe singur dacă următoarele răspunsuri indică prezenţa unei trăsături subsecvente care să determine aceste răspunsuri:

Consideraţi că trebuie să evitaţi situaţiile excitante pentru că vă obosesc prea mult? Da

Credeţi că mare parte din aşa-zisa educaţie progresivistă este mai puţin sănătoasă decât vechiul dicton: „Bătaia e ruptă din rai”? Da în general, vă place mai mult tovărăşia cărţilor sau a oamenilor?

A oamenilor Vă e frică în mod necontrolat de un anumit animal? Da

Acestea sunt de fapt simple componente ale unui pretins factor denumit „înclinaţie spre culpabilitate –

încredere în sine”.20 Nici coerenţa acestor răspunsuri între ele şi nici re

?? ieri/ Pv-B. Cattell, Personality and motivation structure and measure „Yonkers, N.Y., World Book, 1957. Vezi factorul O.

laţia vreunuia dintre ele cu denumirea dată factorului n, vizibilă. Elementele compuse statistic conţin adesea o e nea neclaritate.

4. Am vorbit de faptul că nimic nu poate rezulta din factorială care să nu fi fost pus iniţial în ea. Pentru a vorbi pe larg, am putea spune că metoda moşteneşte toate erorile rate măsurătorilor şi corelaţiilor anterioare pe care se ba eşantionării populaţiei, lipsei de fidelitate şi validitate a testel” utilizate, limitării bateriei de măsurători, precum şi erorile şi pe judecăţile experimentale.

În procedeele de analiză factorială au fost introduse variat? modificări, unele din ele încercând să depăşească aceste critici, mai ales să micşoreze forţa celei de7 a două critici de mai sus, ujn (j mai curând în considerare comportamentul recurent al individului decât simplele valori medii ale comportamentului fiecăruia Procedeul tradiţional de analiză factorială este denumit tehnica r Recent inventatorii au introdus tehnici q, p, o şi alte variantei Numai într-o mică măsură, dacă nu defel, aceste variante scapă de criticile de bază aduse aici.

Rezumat

Fiecare ştiinţă caută elementele din care este format obiectul ei de studiu. Psihologii au căutat cu atenţie elementele componente ale vieţii mentale, dar nu au ajuns niciodată la un acord în privinţa numărului sau a naturii lor. Un motiv este acela că pe unii psihologi îi interesează comportamentul detaliat (molecular) iar pe alţii (mai ales cercetătorii personalităţii) tendinţele comportamentale mai largi (molare). Au fost propuse elemente de multe tipuri – la fel de diverse ca reflexele condiţionate şi trebuinţele, elementele umorale şi sentimentele, facultăţile şi factorii.

În psihologia anglo-americană se conturează cu claritate două abordări curente. Acestea favorizează punctul de vedere stimul-răspunsi şi, respectiv, punctul de vedere statistic. Elementul susţinut de abordarea stimul-răspuns este deprinderea specifică. Elementul statistic favorizat este factorul. Ambele propuneri au U” mite serioase, cea mai vizibilă din ele fiind îndepărtarea faţă de structura vieţii umane aşa cum o observăm de obicei.

21 Pentru o scurtă definiţie a acestor tehnici, vezi Anastasi, o pp. 336 – 339. Nota 12 supra… 1

Inepţia stimul-răspuns are o dificultate în a explica struc – He mai complexe pe care organizarea ierarhică a sistemului îs le produce în mod clar. Teoria conexiunii via „elemente Hee” nu e convingătoare. Analiza factorială are dificultăţi în Srezentarea vieţii individuale concrete: elementele ei sunt derivate

— Un amestec de răspunsuri ale unui mare număr de oameni la mare varietate de măsurători. Pentru anumite scopuri limitate (ca descoperirea faptului dacă o trăsătură comună presupusă – să zicem jritabilitatea” sau într-o versiune a – este realmente „unitară” sau compusă din factori separaţi) metoda e utilă.

Până acum căutarea comportamentelor de bază ale personalităţii nu a prea dat rezultate. Totuşi, pe latura constructivă, am considerat că concepţia echivalenţei stimulilor şi echivalenţei răspunsului pregăteşte calea pentru înţelegerea organizării personalităţii Pentru individ, foarte multe situaţii în care se găseşte sunt funcţionai echivalente („similare” pentru el) şi foarte multe tipuri separate de acte sunt funcţional echivalente în intenţia şi rezultatul lor (adică în „semnificaţia” lor pentru el).

Această concepţie a echivalenţei stă la baza teoriei trăsăturilor prezentată în următoarele două capitole.

CAPITOLUL

Teoria trăsăturilor comune

REACŢIA ÎMPOTRIVA TRĂSĂTURILOR «SUNT TRĂSĂTURILE VERIDICE SAU FICTIVE? o NATURĂ TRĂSĂTURILOR COMUNE «CUM SE STABILESC? e

DISTRIBUŢIA NORMALĂ O TRĂSĂTURILE ŞI ALTE TENDINŢE DETERMINANTE TIPURI «DENUMIREA TRĂSĂTURILOR COMUNE 9, REZUMAT

R

areori se pune sub semnul întrebării existenţa trăsăturilor ca elemente fundamentale ale personalităţii. Limbajul comun le presupune. Spunem că acest om este posac şi timid, dar muncitor; femeia aceea este dificilă, vorbăreaţă şi zgârcită. Psihologii, de asemenea, vorbesc în aceşti termeni. Recent un psiholog a scris o scrisoare de recomandare pentru un fost student caracterizându-l drept ambiţios, amabil şi profesor entuziast, dar având iun temperament iute. Chiar în cercetările lor tehnice asupra personalităţii majoritatea investigatorilor dispun de un fel de doctrină a trăsăturilor (aşa cum s-a arătat în capitolul precedent). În acelaşi timp, psihologii ştiu că bunul simţ este uneori un ghid prost, iar problema trăsăturilor este unul din domeniile în care bunul simţ, chiar dacă fundamental e corect, trebuie examinat critic şi redefinit.

Reacţia împotriva trăsăturilor

În primul rând, denumirile trăsăturilor, ca cele din paragraful precedent, implică prea mult. Tânărul profesor nu e totdeauna „amabil”; nu e uniform „ambiţios” în orice direcţie; „entuziasmul” său depinde în mod sigur de ceea ce predă şi cui predă.

timpul celui de-al II-lea război mondial Biroul Serviciilor ice a stabilit un Centru de evaluare în care erau examinaţi [daţi-i pentru munca în serviciile secrete străine. După testategice a stabilit un Centru de evaluare în care erau examinaţi şi studierea unui om timp de câteva zile, câţiva psihologi – ele s-ar potrivi sau nu cu o asemenea sarcină delicată. Perbuiau să încerce să descopere trăsăturile sale şi să prevadă „ta ele s-ar potrivi sau nu cu o asemenea sarcină delicată. Percalul de cercetare a constatat că sarcina lor era extrem de din

Iar motivul pe care l-au invocat poate fi luat drept o enun1 e clasica a limitelor oricărei doctrine a trăsăturilor:

Este uşor de prevăzut exact rezultatul întâlnirii unui

element chimic cu-scut cu un alt element chimic cunoscut într-o eprubetă curată. Dar unde o tul care poate prevedea ce se va întâmpla cu un element chimic cu-dacă întâlneşte un element chimic necunoscut într-un vas necunoscut?... cum poate un psiholog să prevadă cu oarecare grad de precizie rezui-j-l întâlnirilor viitoare ale unei personalităţi abia cunoscute cu sute de alto „personalităţi necunoscute aflate în oraşe, sate, câmpii şi jungle îndepărtate şi necunoscute care sunt saturate cu cine ştie ce pagube şi beneficii potenţiale?

Critica este atât de adevărată şi de semnificativă încât trebuie să admitem de la început că nicio teorie a trăsăturilor nu poate îi întemeiată dacă nu ia în considerare şi nu explică variabilitatea conduitei unei persoarj, e. Presiunile din mediul înconjurător, persoanele cu care stabileşte relaţii şi contracurenţii din persoana însăşi pot întârzia, mări, deforma sau inhiba complet conduita pe care am aşteptat-o în mod normal ca rezultat al trăsăturilor unei persoane. (Am discutat deja reacţia împotriva „situaţionalismului” în capitolul 8.)

Toate acestea sunt adevărate; totuşi, în fluxul activităţii unei persoane există, dincolo de o porţiune variabilă, şi o porţiune constantă şi tocmai această porţiune constantă căutăm s-o desemnăm cu conceptul de trăsătură.

Principiul 4 e bază al comportamentului este fluxul său continuu, fiecare act succesiv reprezentând mobilizarea unei energii mari pentru un anumit scop de îndeplinit. Numai o singură activitate integrată are loc într-un moment dat şi această activitate este rezultatul unei convergenţe finale dintre energiile şi presiunile relevante. Cu alte cuvinte, un act dat este produsul unei interacţiuni a multor forţe determinante, din care trăsăturile reprezintă numai una.

Singurul lucru pe care îl putem observa este actul şi niciun t nu e produsul unei singure trăsături. Când scrieţi 6 scrisoare, >t; apărea în această părticică de comportament tot felul de fac-ţi determinanţi: simţul

datoriei, dorul pentru prietenul dum-avoastră, o cerere pe care vreţi să i-o adresaţi, faptul că aveţi am răgazul pentru scris, hârtie şi stilou la îndemână, ca şi pre

1 O s S Assessment S t a f f, Assessment of men, New York, Holt, en «Jt and Winston, 1948, p. 8.

zenţa amintirilor, emoţiilor, asociaţiilor semnificative activitate. O asemenea convergenţă complexă de tendinţe ll1 minante ne împiedică să spunem că o singură activitate este! ei dusul exclusiv al uneia' sau mai multor trăsături. Trăsăturile r? r°stituie unul din factorii care determină un act prezent şi ei e ca actul să pară „caracteristic" pentru persoană; dar nu sunt dată unicul factor determinant.

Trăsăturile, spre deosebire de „facultăţile" său „puterii i enunţate de psihologia anterioară, nu sunt „omuleţi în piept" Că trag firele comportamentului. Trăsăturile sunt tendinţe mai pe!? râle, fiecare expresie a unei trăsături fiind uşor diferită, dec ea înfruntă alte condiţii determinante. Mai mult, după ce un act are loc, există „feedback" spre sistemul nervos, iar în viitor a trăsătură nu va fi niciodată exact aceeaşi cum a fost anterior Astfel, fluxul continuu este faptul primar. Totuşi, ştim că trăsăturile există pentru că în ciuda fluxului continuu şi a modificării există o considerabilă constanţă în modul de comportamer unei persoane. Putem spune că anumite acte sunt caracte; pentru ea. Trăsăturile stau la baza a ceea ce, este „caracteristjH în conduită.

Sunt trăsăturile veridice sau fictive %

O întrebare metafizică apare la începutul oricărei d despre trăsături, şi dacă se permite acest lucru, întreaga proi devine mai dificilă. Cu cât mai repede putem s-o rezolvăm cu atâti mai bine. Pe scurt, întrebarea este aceasta: sunt trăsăturile dispoziţii autentice, veridice? (Termenul veridic se referă în filosofiei la faptul că obiectul în discuţie este într-adevăr, acolo.) Astf trăsătură, dacă e veridică, corespunde unui sistem meurofiziologic. Or, pe de altă parte, nu sunt trăsăturile nimic /altceva ficţiuni nominale, simple cuvinte, grupări convenţionale ale unei pluralităţi de acte fără legătură între ele?

Ca exemple ale concepţiei despre trăsături veridice, citaM două definiţii:

O trăsătură este o forţă psihică directoare constantă care determină rom-l portamentul activ şi reactiv al individului2.

O trăsătură este o dimensiune sau un aspect al personalităţii, care dintr-un grup de reacţii constante şi asociate ce caracterizează adaptările ţi-i pice ale unei persoane3.

2 F. Baumgarten, Character quallties, în „Brit. J. Psychol”. 26, 2P0.

L.F. Shaffer, E.J. Shoben, The psychologij of adjustment, re. l ed, Boston, Houghton Mifflin, 1956, p. 317.

r

Concepţia nominalistă a fost exprimată acum peste un secol e Jeremy Bentham, care a fost întotdeauna împotriva substituirii entităţilor reale cu unele fictive:

Dispoziţia (trăsătura) este un fel de entitate fictivă inventată pentru comoditatea discursului, pentru a exprima ceea ce se presupune că e permanent în mintea unui om.

O afirmaţie mai recentă a aceluiaşi punct de vedere este ur-înătoarea:

Trăsăturile sunt numai denumiri comode date unor tipuri sau calităţi ale comportamentului, care au elemente comune. Ele nu sunt entităţi psihologice, ci mai curând categorii pentru clasificarea deprinderilor5.

Acest ultim citat este pe linia „doctrinei specificităţii”. Deprinderile înseşi sunt reale, dar trăsăturile rezidă nu în persoana însăşi, ci numai în ochii observatorului. În fapt, aceasta este o poziţie curioasă. Ea spune, de fapt, că elemente mici de comportament (deprinderile) sunt veridice, dar că dispoziţii mai largi (trăsătura) sunt fictive.

Această dispută e. un ecou al capitolului 2 unde am discutat definiţiile veridice şi nominale ale personalităţii. Este personalitatea într-adevăr „acolo afară” sau este ceva

construit în ochii şi mintea observatorului? Acum întrebăm dacă trăsăturile sunt într-adevăr „acolo afară” sau dacă ele sunt numai categorii pentru o descriere sistematică a comportamentului (adică, sistematică pentru observator).

Enunţate pe scurt, argumentele poziţiei nominaliste sunt următoarele: 1. Nimeni nu a văzut vreodată o trăsătură a unei persoane; şi nici nu putem tiovedi că o trăsătură corespunde unei structuri neurofiziologice. 2. Întregul limbaj, inclusiv numele pe care îl dăm trăsăturilor, este nominal. Cuvintele desemnează categorii sociale şi nu naturale. Cum vom arăta mai târziu în acest capitol, există aproximativ 18.000 de termeni în limba engleză care descriu pretinse trăsături umane, dar aceşti termeni sunt etichete clasificatorii; ei au o utilitate socială, dar nu se poate dovedi că derivă din deosebirile din natură. 3. Fiecăruia îi place să suprasimplifice percepţiile şi judecăţile sale despre oameni. Cineva poate susţine, de exemplu, că negrii (toţi negrii) sunt le

4 J Bentha m, Principles of morals and legislation, Oxford, Clarendon, *879, cap. 9, p. 131.

3 M. M a y, Probicms of vieasuring character and ijersonality, în „J. soc. Psychol.”, 1932, 3, 133. În capitolul anterior a fost examinat argumentul adep-ţil or specificităţii şi au fost date motive pentru a fi respins.

neşi, ignoranţi şi superstiţioşi. În acest caz, generalizarea total. – este evident fără sens.6 A atribui trăsături într-un mod atât de gr c1 sier ne bagă întotdeauna în bucluc. Şi totuşi tindem să clasifică oamenii (indivizii, ca şi grupurile) cu ajutorul câtorva etichet lingvistice. Nimeni nu este atât de simplu şi ferm structurat ne cât o implică denumirile noastre.

Toate aceste argumente sunt temeinice, dar ele nu dovedesc că persoanele sunt lipsite de trăsături. Ele certifică numai că ar trebui să evităm tendinţa noastră de a suprasimplifica structura personalităţii celuilalt (a celuilalt individ). Suntem preveniţi să nu admitem că cuvintele pe care le utilizăm corespund exact elementului psihologic pe care încercăm să-l numim. În sfârşit,

argumentul ne spune că avem nevoie de metode sănătoase, pentru a stabili existenţa trăsăturilor celuilalt, întrucât nu putem să le observăm niciodată direct.

Deşi e adevărat că nimeni nu a văzut vreodată o trăsătură, este în egală măsură adevărat că nimeni nu a văzut vreodată vreuna din structurile şi procesele de care psihologia trebuie inevitabil să se ocupe (impulsuri, deprinderi, aşteptări, atitudini, categorii). S-a propus ca atunci când simţim nevoia să presupunem existenţa unei dispoziţii veridice care să explice o activitate observată, am face bine să vorbim de un „construct ipotetic” 7. Nu există o obiecţie pentru a proceda astfel cu condiţia să nu confundăm „constructul ipotetic” cu simpla „ficţiune”. În calitate de construct ipotetic, trăsătura este pentru moment o inferenţă inevitabilă şi poate că într-o zi va fi demonstrată direct. La un moment dat planeta Pluton – sau modestul atom – a fost un „construct ipotetic”. La un moment dat ştiinţa a fost capabilă să le demonstreze direct. Cazul trăsăturilor este, credenj, similar. Într-o zi, sperăm, neurofiziologia ne va arăta direct procesele integrării, canalizării şi ale secvenţelor fazice care corespund actualelor noastre constructe ipotetice.8

În prezent, dovezile noastre referitoare la existenţa trăsăturilor provin din consistenţa actelor separate şi observabile ale comportamentului. Actele separate sunt în termenii lui Stagner „indicatori” ai trăsăturilor. Ca indicatori ai tră

6 Cf. G.W. A11 p o r t, The nature of prejudice. Cambridge, Mass., Ad«Îisork-Wesley, 1954, cap. 10 şi 11.

7 K. MacCor quo dale, P.E. M ce h 1, O?; a distinction between hypothptical constructs and intervening variables, în „Psychol. Rev.”, 1948, 55, 95 – 107.

8 Structuri neurofiziologice posibile care să stea la baia trăsăturilor sunt descrise de D.O. H e b b, The organization of behavior, New York, Wiley, 1949

al’s săturii de izolare specifică lui John, Stagner enumera acte ca refuzarea invitaţiei la o petrecere, traversarea străzii pentru a evita întâlnirea cu o cunoştinţă

recentă, planificarea zilei în aşa fel încât contactele sociale să se producă cu’ o mică probabilitate.9

Desigur, trei indicatori nu sunt suficienţi. Deşi toţi ar putea indica o trăsătură de izolare, ei ar putea fi explicaţi de asemenea în funcţie de afacerile lui John sau de o indispoziţie temporară. Dar când nu avem trei acte, ci zeci, sute şi chiar mii de acte care arată o regularitate şi o constanţă demne de încredere, ne simţim pe un teren mai sigur dacă afirmăm că John trebuie să fie un individ retras. (Şi aici ne întrerupem pentru a ne aminti că nu ne putem aştepta niciodată la o constanţă perfectă.)

Natura trăsăturilor comune

Am votat pentru concepţia trăsăturilor veridice. Considerăm că o trăsătură este un sistem larg de tendinţe similare de acţiune care există la persoana pe care o studiem. „Tendinţele similare de acţiune” sunt acelea pe care un observator, privindu-le din punctul de vedere al actorului, le poate categorisi sub o singură rubrică de semnificaţie.

Dar adoptăm această concepţie a veridicităţii cu anumite rezerve. Mai întâi, ştim că etichetele verbale sau matematice pe care le punem sunt derivate din propriile noastre percepţii asupra comportamentului altuia şi că actul de categorizare a percepţiilor noastre este influenţat negativ de răul simplificării. Ştim, de asemenea, că forţăm ceea ce observăm să intre în rubricile sociale sau matematice de care dispunem (rubrici ca agresiv sau pasionat sau Factorii A, B sau C).

Trebuie să mai adăugăm o rezervă importantă. Facem un pas înainte faţă de concepţia veridicităţii atunci când încercăm să-l forţăm pe John să intre într-o schemă uniformă de trăsături pe care încercăm să o aplicăm la toţi oamenii, inclusiv în cazul lui J°hn. Fiecare test de personalitate, fiecare scală de apreciere face exact acest lucru, după cum vom arăta acum.

Să presupunem că ne interesează o trăsătură pe care o putem Urni ascendenţă-supunere (sau am putea s-o denumim domi –nţă sau conducere). Vrem să testăm forţa

acestei trăsături la p. R. Stagner, Psychology of personalty, New York, McGraw-Hill 1943 i01 (rev. ed., 1961).

John. Putem face acest lucru numai comparându-l cu alţi e pe acelaşi parametru. De aceea elaborăm o scară, punând n0 întrebări ca cele următoare10: „a e

Cineva încearcă să treacă înaintea dumneavoastră la rând. Aţi aşteptat e timp şi nu mai puteţi aştepta. Presupunând că intrusul e de acelaşi soxule dumneavoastră, de obicei cu protestaţi icită de intrus…

„Priviţi ucigător” pe intrus sau faceţi…

către vecin comentarii cu voce tare…

hotărâţi să nu aşteptaţi şi plecaţi…

nu faceţi nimic…

Vă simţiţi intimidat în prezenţa unor superiori din lumea academică, afaceri?

În mod pronunţat…

oarecum…

deloc…

Un lucru care vă aparţine se află la reparat într-un atelier de reparaţii Mer geţi să-l luaţi la timpul fixat, dar reparatorul spune că „abia s-a început Iu” cru! la el”. Reacţia dumneavoastră obişnuită este, să-l mustraţi…

să vă exprimaţi nemulţumirea moderat…

să vă înăbuşiţi cu totul sentimentele…

Cerem acum unui mare număr de oameni din „grupul standardizat” să completeze testul şi determinăm scorul mediu pentru grup. Apoi îl comparăm pe John cu această normă şi conchidem că, în raport cu alţi oameni, el este tipul de individ care cedează şi renunţă. Descoperim că se află în cele zece procente inferioare ale populaţiei, şi, astfel, conchidem că are o trăsătură puternică de „supunere”.

Există un temei serios pentru a presupune existenţa? – ăsăfu-jrilor comune şi pentru a măsura o personalitate dată pe o scală dimensională comună în raport cu alţi oameni. Temeiul este acesta: Oamenii normali dintr-o arie culturală dată\ tind în mod necesar să dezvolte unele moduri de adaptare camparabile în general. De exemplu,

oameni care trăiesc în ţări anglofone dezvoltă o capacitate mai mare sau mai mică în utilizarea limbii engleze şi este complet raţional să dai teste uniforme de realizare a limbajului pentru a vedea dacă modul în care o persoană stăpâneşte limba engleză se află peste sau sub medie.

Să luăm trăsătura comună de dominanţă-supunere. Într-o societate competitivă, ca a noastră, fiecare individ tinde să găsească un nivel de afirmare sau ascendenţă care este confort cu modul său de viaţă. O persoană poate trăi destul de confortabi i <şi încântător) fiind un om „care cedează”. Un altul (prin tempera’

10 G.W. A 11 p o r t, F.H. A 1 1 p o r t, The AS Reaction Study, Bet0” Houghton Miâflin, 1928. Descris în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1928, 23, 118 – 1J

cOt sau educaţie) consideră că dominanţa este un stil mai pofrjvit de adaptare şi de stăpânire a mediului său.

Unii oameni elaborează un stil de agresivitate extremă; alţii, de pasivitate extremă. Problema este aceea că în societatea noastră oamenii pot fi comparaţi (în general) în ceea ce priveşte lâlodul în care au rezolvat această problemă de raportare la mediu şi a ceila-ţi oameni.

Cu ani în urmă Herbert Spencer a subliniat faptul că întreaga luptă evoluţionistă forţează animalul, ca şi fiinţa umană să-şi găsească nivelul de dominanţă. Când primele două fiare s-au întâlnit în pădure, spunea Spencer, una s-a afirmat ca cel ce ia prânzul; cealaltă s-a resemnat să devină primul. Lucrări recente au arătat că există o „ierarhie” constantă la găini şi la alte animale, în aşa fel încât animalul A domină în mod regulat animalul B, B îl domină pe C şi aşa mai departe. În ceea ce priveşte fiinţele umane există zicala că fiecare trebuie să fie sau gheată, sau ştergător de picioare.

Oricât de logic este să elaborezi o scală uniformă pentru ascendenţă-supunere, procedeul este în cel mai bun caz aproximativ, în definitiv, există varietăţi infinite de dominatori, conducători, agresori, discipoli, supuşi şi suflete timide. Scala nu recunoaşte şi nu poate recunoaşte

nuanţele subtile ale trăsăturilor la indivizi. În capitolul următor vom examina mai îndeaproape problema trăsăturilor individuale sau personale.

Deocamdată să formulăm din nou cazul trăsăturilor comune. Există multe aspecte ale personalităţii în privinţa cărora toţi oamenii dintr-o cultură dată pot fi comparaţi în mod rezonabil. În afară de ascendenţă-supunere, putem menţiona locvacitatea, radicalismul, înclinaţia pentru bani, izolarea, anxietatea, nevoia de realizare, prejudecata rasială şi sute de alte dimensiuni. Trăsăturile comune sunt acele aspecte ale personalităţii în raport cu care majoritatea oamenilor dintr-o cultură dată pot fi comparaţi avantajos.

În ceea ce priveşte veridicitatea, ar trebui să fie clar acum ca mai curând violentăm structura personalităţii lui John dacă îl forţăm să fie inclus în nişte categorii uniforme de trăsături decât dacă îl privim ca pe un individ în sine şi încercăm să descoperim sistemele interne reale ale vieţii sale personale.

Pentru a conchide, trăsăturile comune nu derivă complet din deosebirile naturale ale personalităţii, pentru că indivizi construiţi similar în medii similare vor dezvolta scopuri similare şi metode similare de obţinere a lor. În acelaşi timp, trăsăturile consunt într-o anumită măsură artefacte ale metodei noastre de forţare a categoriilor pe persoane individuale. Trăsăturile mune sunt de aceea mai nominale şi mai puţin veridice decât t săturile personale (capitolul 15). Ca atare, am putea spune e; sunt numai semiveridice, dar sunt totuşi indispensabile când prindem studiul personalităţii cu scale, teste, aprecieri sau alte metode comparative.

Cum se stabilesc?

Să presupunem că spuneţi despre un anumit prieten al dumneavoastră că este generos, punctual, iubitor de artă şi plin e! e umor. Şi să presupunem că întreb: „De unde ştiţi că este astfel?” Răspunsul dumneavoastră desigur ar fi: „Ei bine, îl cunosc de destul de mult timp şi, în situaţii în care interesul şi bunăstarea altor oameni este

implicat, el face de obicei lucruri gene – roase. Ori de câte ori a avut o întâlnire, rareori întârzie. Merge în mod frecvent la expoziţii de artă, pictează el însuşi puţin şi are în bibliotecă multe lucrări de artă; în confruntarea cu încurcăturile din viaţa sa şi din lumea înconjurătoare, el reuşeşte frecvent (dar desigur nu întotdeauna) să le depăşească cu uşurinţă dând situaţiei o întorsătură plină de umor”. Cu alte cuvinte, frecventa cu care o persoană adoptă un anumit tip de adaptare este un criteriu al trăsăturii. Un al doilea criteriu este evantaiul situaţiilor în care adoptă acelaşi mod de acţiune. Un al treilea criteriu este intensitatea reacţiilor sale în conformitate cu acest „model preferat” de comportament.

Un psiholog utilizează exact aceleaşi criterii. Priviţi la cele trei itemuri de test de la pagina 340. Primul şi al treilea vă întreabă care este „modelul preferat” de dumneavoastră \ dominant sau submisiv. De asemenea, aceste itemuri vă cer să apreciaţi ce anume este uzual sau obişnuit în cazul dumneavoastră (frecvenţa). Al doilea item întreabă cât de intens este răspunsul dumneavoastră. Toate trei împreună (şi multe altele din aceeaşi scală) m-treabă cât de mare e gama situaţiilor în care adoptaţi un „model preferat” dominant sau submisiv. Toţi trei parametri (frecvenţa, gama şi intensitatea) sunt cuantificabili şi permit o manevrare statistică.

Desigur că un psiholog nu are nevoie să utilizeze introspecţia ca în acest test de tipul „creion şi hârtie”. Se poate să nu aibă încredere în introspecţie şi să aleagă utilizarea observaţiei directe. Ar putea, de exemplu, să utilizeze „eşantionarea timpului*” – poate în observarea unui copil anumit pe un teren de joaca zece minute pe zi. Cât de frecvent, cât de intens şi cât de largă e gama situaţiilor în care un copil este dominant sau supus? El „r a observa adulţii la o întâlnire a unui comitet de lucru (poate li} tr-un ecran unilateral) şi să numere „interacţiunile” care sunt 1 dominanţă sau de supunere. Sau ar putea utiliza o scală de de a-l

3 eljere şi să ceară altor persoane să aprecieze cât de

mult sau de puţin dintr-o trăsătură dată posedă John, Mary şi Tom.

nacă utilizează pe o scală de apreciere şi chiar dacă face singur ziservaţii, psihologul va voi ca judecăţile să fie confirmate de e persoane – pentru a stabili ceea ce se numeşte fidelitatea il-servatorului).

pov, ada statistică pentru existenţa unei trăsături rezidă în ăsurări variate ale fidelităţii. Dacă se utilizează observatori sau valuatori diferiţi, este esenţial ca ei să cadă de acord între ei. nacă se utilizează un test, este esenţial ca aproximativ aceleaşi sloruri să reiasă pentru toţi subiecţii diferiţi dacă testul este readministrat după un interval de timp (fidelitate de repetare). gste, de asemenea, esenţial ca, dacă o persoană se manifestă ca dominantă într-o situaţie, să se manifeste de asemenea ca dominantă (de obicei) în alte situaţii. Deoarece, după cum am văzut, aceasta înseamnă a cere foarte mult unui individ, măsurătorile statistice utilizate (fidelitate internă) determină numai dacă pentru o populaţie întreagă de oameni, pe termen lung, itemurile corelează unul cu celălalt şi cu scorul total. Aceasta înseamnă că pentru toţi oamenii supuşi testului există în general o tendinţă pentru cei care obţin scoruri mari la un item să aibă scoruri mari la alte itemuri. Dacă e astfel, testul măsoară o trăsătură comuna cu a constanţă mare.

Spunem că dacă se poate dovedi că un tip de activitate este de obicei asociat statistic cu un alt tip de captivitate, există dovada că ceva se află la baza celor două activităţi, adică o trăsătură. Este o „trăsătură comună” dacă dovada este derivată de la întreaga populaţie de oameni. Testul pentru dominare-supunere, menţionat mai sus, are o fidelitate la repetare de O, 78 (1,00 ar fi perfectă) şi o fidelitate internă de aproximativ O, 85. De aceea, conchidem că oamenii în general tind în mod constant să ocupe o poziţie dată pe continuumul de la dominare mare la supunere în că; şi de aceea pot fi comparaţi avantajos în privinţa acestui aWbut comun (generalizat) al personalităţii.

Multe (probabil mii) de trăsături comune au fost stabilite în acesta. Să numim câteva: nevrotism, extroversiune-introver-e socială, autoritate, anxietate manifestă, trebuinţă de realicire, masculinitate sau feminitate a intereselor, conformism.”, Cititorul perspicace poate găsi o capcană în acest procedeu. d Presupunem că un cercetător îşi propune să descopere dacă Ţozitatea, de exemplu, este o trăsătură comună şi măsurabilă o scală. Mai întâi trebuie să inventeze scala. Făcând astfel, el fabrică un număr mare de situaţii imaginare. După prestarea lei, constată că unele situaţii nu corespund cu altele (fidelul iternului e scăzută), aşa că le înlătură pe acestea şi schimbă-B mularea altora până când are o scală fidelă. Astfel, ceea ce z „3 duce în scală determină trăsătura comună pe care o scoc arbitrar violează oarecum naturalismul pur (adică aflarea a (ce „sunt într-adevăr” diferenţe comparabile în natura Acesta este unul din motivele pentru care nu putem pretinv” prea mare veridicitate pen.ru trăsăturile comune.

Eşecurile în stabilirea unei trăsături comune sunt clarifitoare. Probabil nu am reuşi să găsim destule cazuri de doncM tism, perfidie sau cleptomanie pentru a justifica scalarea Indi\lzilor în raport cu aceste variabile. La anumiţi indivizi acestea fi dispoziţii personale importante, dar nu sunt trăsături încercând să descopere dacă punctualitatea – îni era o trăsătură comună, Dudycha a descoperit că aproximativ 40% din populaţie exista într-adevăr o: sigură de a fi constant punctuali, de a întârzia sau de amai devreme la adunările din colegiu (cum ar fi jocu-H baschet, orele de dimineaţă, mese, conferinţe part. Dar pentru aproximativ 80% exista o variabilitate prea pentru a afirma că ei au vreun „model preferat” de tare.11 v

Dovada ştiinţifică pentru existenţa unei trăsături provine totdeauna din demonstrarea printr-o metodă acceptabilă ac stanţei ei în comportamentul unei persoane. În cazul trasaţi comune este, de asemenea, necesar să se demonstreze etreagă populaţie de oameni este în mod rezonabil const raport cu ea însăşi de-a lungul timpului şi

într-o seiie de sit-H Dar ce nivel de constanţă vom cere? Nu există răspunstatistic vorbind, cu cât fidelitatea este mai mare cu atât e I bună dovada pentru o trăsătură. Dacă utilizăm corelaţiilţionale (pentru fidelitate de repetare sau pentru constanţă inte majoritatea psihologilor nu ar avea încredere în corelaţii sub O, 80. Când luăm în considerare variabilitatea inerentă a comportamentului, efectele situaţiei imediate şi erorile de măsurare, nu c' mirare că pentru a atinge acest minim o scală trebuie adesea rj vizuită de câteva ori (ceea ce face, cum am spus, ca întregul Pr cedeu să fie cam artificial).

11 G.J. Dudycha, An obiective study of punctuality în relat K 1 personality and achievement, în „Arch. Psychol.", 1936, no. 204.

Distribuţia normală

O proprietate obişnuită (dar nu invariabilă) a trăsăturilor.

Inc este aşa-numita lor distribuţie normală. (Cititorul va obcă această afirmaţie se referă numai la trăsăturile comune, prin însăşi natura lor, trăsăturile individuale care vor fi dis

— E în capitolul următor, nu pot, îl scalate într-o populaţie.)

Acum investigatorul doreşte să considere o trăsătură comună

„Continuă" cu scoruri dispuse într-o distribuţie de tipul jocului". Majoritatea cazurilor trebuie să aibă scoruri medii.

„Ar restul se îngustează spre extrema superioară şi inferioară. Nudacă o trăsătură are această distribuţie normală putem aplica

Lele statistice obişnuite de măsurare.

Figura 26 ilustrează situaţia unei trăsături comune, să zicem dorriinare-supunere. Figura arată o serie mare de scoruri, efectiv puncte, indicând că scala e sensibilă. Ea arată că scorurile extreme. nu se întâlnesc des. Majoritatea oamenilor au scoruri medii care se grupează în jurul „mediei moarte" (media). Un scor mediu poate

rezulta din cumularea răspunsurilor „moderate”, care indică o dispoziţie de a evita modalităţile extreme de adaptare; sau poate rezulta, şi ocazional aşa se întâmplă, din anularea răspunsurilor foarte autoritare şi a celor foarte submisive. (în cazul din urmă scorul mediu induce în eroare, pentru că subiectul are dispoziţii puternice, dar contradictorii.)

Când cercetătorul obţine o asemenea distribuţie normală a scorurilor el este satisfăcut. El poate compara acum personalităţi raport cu o trăsătură comună. Ştie că scorurile mari şi cele mici constituie deviaţii importante de la norma universală (sau de grup). El poate utiliza rezultatele într-o varietate de scopuri statistice

Deşi curba normală este visul încântător al examinatorului nu uşor de spus ce semnifică ea. Concret, ea este de obicei un pro

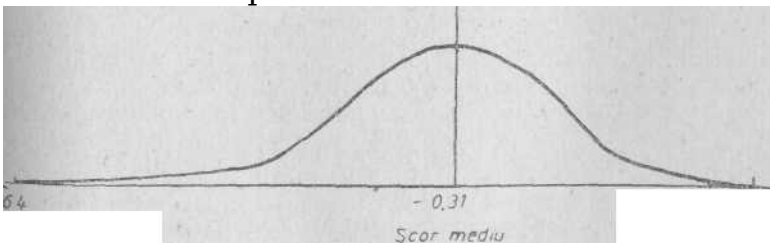

— 55

OoivinontQ

Supunere rf” fi 26. Distribuţia scorurilor unui test care măsoară dominanţa şi supu-onstruită pe baza distribuţiei prin decile a scorurilor din A-S Reaction Study: Forma pentru bărbaţi. Vezi pagina 426.

I 345

dus al unor circumstanţe amestecate. În primul rând, curba în parte să reflecte preferinţa naturii pentru niveluri medii distincte); dar, în plus, reflectă presiunea socială spre confo e „tate cu un nivel „mediu” acceptat de conduită. Distribuţia **” ** mala rezultă adesea dintr-o juxtapunere arbitrară a modalită?? K opuse de adaptare pe o scală liniară. În sfârşit, distribuţia est? Of tr-o anumită măsură afectată de creatorul testului care vede „revizuiri succesive ale scalei sale duc la dispersia din ce în e* mai

simetrică a scorurilor. Nu există o obiecţie serioasă fata? e acest ultim procedeu, nici faţă de curba normală astfel obtW-6 deoarece în orice caz scalarea trăsăturilor comune nu e decât 3 mod grosier de abordare a personalităţii. Totuşi, în interesul un i teorii sănătoase, este bine să se realizeze extinderea complicat? ilor introduse într-o singură variabilă „simplă” în scopuri de mă surare comodă. Numai procedând astfel putem evita greşeala de I presupune, cum mai mulţi autori o fac, că „totul în personalitate are o distribuţie normală”.

Trăsăturile şi alte tendinţe determinante

După cum am văzut în capitolul 11, psihologia nu se poate l lipsi de conceptul de „atitudine”, care implică o pregătire pentru răspuns. Fără un asemenea concept ar fi imposibil să se explice stabilitatea şi constanţa conduitei.12

Deoarece psihologii au afirmat întotdeauna că deprinderile, impulsurile, trebuinţele, urmele memoriei, complexele inconştiente, sentimentele, atitudinile mentale şi multe dispoziţii sau sisteme de acelaşi tip există în structura neuropsihică, nu e nevoie de un argument nou pentru a adăuga „trăsăturile”.

serie.

În aceasta

12 Slăbiciunea formulei S-I este aceea că ea nu reuşeşte să explicinizarea internă extrem de complicată care se produce, când stimulul e peri ceput, gândit, canalizat într-o direcţie şi nu în alta, primind pecetea person Hilităţii de-a lungul drumului, înainte de a intra, în sfârşit, în acţiune. Maiai ceptabilă e formula S-O-I (structură de stimulare – organizare internă răspuns la produsul organizării). „O” din această formulă este o recunoaşterea existenţei „tendinţelor determinante” în sensul în care noi utilizăm termen. Metodologii exigenţi spun că noi nu putem cunoaşte exact ce est şi ar trebui să-l denumim numai „o variabilă intermediară”. Dar prin „va” nabilă intermediară” chiar şi cel mai exigent metodolog va admite deprinderi t atitudini, trăsături. Cei câţiva

extremişti care încearcă să abordeze proble111 e, psihologice pe baza strictă a relaţiei S-I („organism gol”) lucrează în genera cu porumbei sau şobolani şi nu contribuie la cercetarea personalităţii-Da sunt întrebaţi cum ar aborda problemele personalităţii, răspunsul este vag „dacă am şti destul despre stimul, nu am avea nevoie de conceptul de per50”nalitate”. Neconvingător.

I Ceea ce ne interesează pe noi aici este numai o problemă t r; ninologică. Când va fi folosit termenul „trăsătură” şi când un termen din această serie?

Trăsătură şi deprindere. În mod obişnuit termenul deprin-jerc se aplică unui tip îngust şi limitat de tendinţă determinantă. COpilul mic învaţă (cu dificultate) să se spele pe dinţi seara şi dimineaţa. Câţiva ani această deprindere rămâne izolată, e declanşată numai prin comenzi adecvate din partea părintelui ca un item;-n lanţul de acte pe care copilul le îndeplineşte seara şi dimineaţa. EU trecerea anilor, totuşi, spălatul dinţilor devine nu numai automat (cum e cazul deprinderilor), dar este integrat într-un sistem mai larg de deprinderi, adică devine o trăsătură de curăţenie personală. Mulţi adulţi au o deprindere generalizată de a îndepărta orice formă de murdărie de la persoana lor. Dacă cineva omite să şi spele dinţii, se simte jenat nu numai pentru că o deprindere este frustrată, ci şi pentru că omisiunea violează o trăsătură mai generală de curăţenie.

Acest exemplu implică, destul de corect, că o trăsătură apare, ce: puţin în parte, prin integrarea a numeroase deprinderi specifice care au aceeaşi semnificaţie adaptativă generală pentru persoană. Deprinderile nu se integrează automat, ci ele fac aceasta când persoana are un concept general sau o imagine de sine care duce la fuziunea lor într-un sistem superior de organizare. Un copil nu e niciodată „politicos în general”. El învaţă la început să spună „mulţumesc”, să nu întrerupă pe alţii în timp ce vorbesc, să ţină deschisă uşa pentru mama ca să intre în casă. Toate acestea sunt unităţi specifice de învăţare. Când devine adult, totuşi, se poate

spune că are o trăsătură de politeţe. Deprinderile sunt acum integrate într-o concepţie a ceea ce stilul de viaţă al cuiva ar trebui să fie. În procesul învăţării trăsăturilor nu trebuie să uităm că influenţa temperamentului, inteligenţei şi constituţiei fizice joacă un rol. Este probabil mai uşor pentru persoanele cu anumite structuri înnăscute să dezvolte trăsătura politeţii decât pentru altele.

În acest caz o trăsătură este mai generalizată decât o deprindere. De asemenea, e mai variabilă în expresia sa. Şi acesta e un lucru de mare importanţă. Politeţea este mai mult decât o simplă aglomerare ele deprinderi. O persoană cu adevărat politicoasă va înregistra schimbări în comportamentul său chiar până acolo încât să distrugă deprinderile sale de politeţe pentru a menţine trăsă-Urasa de politeţe. De obicei, la masa de prânz nu e politicos să „ei din ceaşcât de spălat degetele la masă, dar povestea spune că} amfitrioană din Washington a procedat astfel pentru a-şi linişti Oaspetele din Orient care deja băuse din ea. Ea a încălcat deprinsa, dar şi-a menţinut trăsătura.

U

e or în timp ce călătoreşte un american politicos va învăţa r. să râgâie cu satisfacţie după masă în unele ţări; în altele să acest act zgomotos. Dacă are deprinderea de a ocupa locul mai incomod din cameră îşi va distruge rapid această deprind când va afla în Germania că locul cel mai incomod este sofaua care, totuşi, este un loc de onoare. Într-o ţară el va vată (pentru a fi politicos) să-şi întrebe gazda cât a plătit diferitele ei bunuri; în altă ţară (pentru, a fi politicos) nu va asemenea întrebări personale.

Ne referim aici din nou la conceptul de echivalenţă. În ţările călătorul nostru politicos constată că majoritatea relaţii] sale sociale trezesc în el dispoziţia de a.fi politicos. De aceea mult stimuli sociali sunt echivalenţi în declanşarea trăsăturii. Pe latura răspunsului, activităţile sale, deşi extrem de variate ca tip, sar asemenea, echivalente în aceea că ele semnifică toate poliţie Figura 24, pagina 324, a ilustrat problema. (Conceptul de echivalenţă este oarecum similar cu conceptul S-I de

„generalizare stimulului”, discutat la pagina 104. Acesta din urmă, totuşi, pare să implice faptul că generalizarea rezultă în mod automat dintr-o condiţionare frecventă. „Echivalenţa” pretinde că individul percepe o semnificaţie comună în seria de stâmuli la care răspunde).

Atunci, o trăsătură este o structură neuropsihică ce are capacitatea de a face funcţional echivalenţi mulţi stimuli şi de o iniţia şi orienta jorme echivalente (constante semnificativ) de comportament adaptativ şi expresiv.

Trăsătură şi atitudine. Nu e totdeauna posibil să distingem între ceea ce ar trebui numit în mod corect o trăsătură şi ce anume o atitudine. Patriotismul este o trăsătură sau o atitudine faţă de tura1 natală? Extroversiunea este o trăsătură sau o atitudine fai viaţă? Cineva are o trăsătură sau o atitudine autoritară? aceste cazuri şi altele similare este indiferent ce termen folosim Oricare denumire este acceptabilă.

Dar în mod obişnuit există două distincţii între cele două cepte: 1. O atitudine are întotdeauna un obiect de referinţă. C ne vă are o atitudine faţă de păstârnac […] sau explorările i\r o trăsătură e declanşată de atât de multe obiecte încât nu încercăm să le specificăm. De aceea, o trăsătură este considerată o obicei ca fiind mai generală (un nivel mai înalt de integrare) Q cât atitudinea. O persoană este conformistă, expansivă, ti dominantă în atâtea situaţii încât nu le numim ca în căzu; atitudini. 2. Atitudinile sunt de obicei pro sau contra, favoi sau nefavorabile, bine dispuse sau prost dispuse; ele fac pe (ne va să se apropie sau să se retragă de la obiectul lor. André are o atitudine favorabilă faţă de biserica sa, o atitudine ne &?]tivă faţă de vecinul apropiat şi o atitudine ambivalentă (atât vorabilă, cât şi nefavorabilă) faţă de televiziune.

r

Această trăsătură de apropiere sau evitare dă o nuanţă clară de motricitate conceptului de atitudine. Cineva e „gata” de acţiune. În majoritatea limbilor găsim termeni comparabili care combină o „poziţie” motorie cu o stare internă de spirit. Prin analiza a 12 limbi, Johnstone

arată că aceasta e situaţia şi, de asemenea, că termenul pentru atitudine este în general mai înclinat spre starea motorie decât spre starea internă. Unele limbi fac distincţii mai fine decât limba engleză. Astfel, vorbind de o atitudine politică (de exemplu, privitoare la poziţia Angliei în Orientul Mijlociu) limba greacă foloseşte termenul stasis; în timp ce vorbind de modul de gândire şi comportare (ca în relaţiile rasiale) aceeaşi limbă utilizează symperiphora.13

Dar, cum am spus, o atitudine poate avea o gamă atât de largă încât să fie identică cu o trăsătură. Dacă un om îşi iubeşte câinele, dar nu alte animale, el are o atitudine; dacă are o atitudine atentă şi de simpatie faţă de oameni şi animale, el are în acelaşi timp o trăsătură de bunătate.

Atât atitudinea, cât şi trăsătura sunt concepte indispensabile în psihologie. Ele acoperă principalele tipuri de dispoziţii cu care se ocupă psihologia personalităţii. În trecere, totuşi, ar trebui să subliniem faptul că întrucât atitudinea priveşte orientările oamenilor faţă de faţete precise ale mediului înconjurător (incluzând oameni, cultură şi societate) ea a ajuns să fie conceptul favorit în psihologia. socială.14 Totuşi, în domeniul personalităţii ne interesează structura persoanei şi de aceea trăsătura devine conceptul favorit.

Trăsăturile şi alte forme de dispoziţie. Anterior am discutat despre „variabile intermediare” ca impuls, instinct, trebuinţă. În măsura în care acestea se dovedesc a fi elemente utile în compararea indivizilor şi sunt considerate a desemna dispoziţii care funcţionează în mod real, ele pot fi subsumate conceptului nostru de trăsătură comună. Factorul, cum am arătat, este o construcţie cam artificială, dar totuşi un concept înrudit cu trăsătura. Există concepte curente suplimentare care par chiar mai apropiate. Să le Menţionăm pe scurt. Sentimentul stă între atitudine şi trăsătură. ÎN general, putem desemna obiectul unui sentiment ca şi al unei

13 J Johnstone, „Attitude” în psychology and psychosomatic medicmp> în „J. nerv. ment Dis.”, 1953,

117, 287 – 299.

14 Aproape fiecare manual de psihologie socială caracterizează atitudinea lffe Pt conceptul său, central. Istoria termenului şi utilizarea sa sistematică în Psihologia socială sunt descrise de G.W. A 11 p o r t, Attitudes, în C.C. M u r-ji” în s-o n (Ed.), A handbook of social psychology, Worcester, Mass., Clark Univ. press> 1935 cap. 17.

atitudini; totuşi obiectele sunt destul de generale.15 Patriotism ar putea fi numit sentiment, sau atitudine sau trăsătură.

Goldstein a introdus conceptul de modele preferate de COM portament. Deşi acest termen poate cuprinde mai mult decât tr „săturile, el este oarecum echivalent.16 Lewin vorbeşte de o giune (fie „personală internă”, fie „motor perceptuală”) 17. această metaforă spaţială implică un model teoretic de câmp, gextrem de sugestivă şi a fost descrisă în capitolul 7. Alţi termeni se referă la anumite tipuri de trăsături şi vor fi numai enumeraţi aici: interes, valoare, complex, sistemul ego-ului (Koffka), de prindere generalizată (Dewey), stil de viaţă (Adler), sindrom (Mas*Low).

După ce am făcut aceste variate distincţii, să încercăm acum o formulare rezumativă. Această formulare este, de fapt, o condensare a discuţiei noastre de până acum din capitolul de faţă.

O trăsătură comună este o categorie pentru clasificarea formelor funcţional echivalente de comportament dintr-o populaţie generală de oameni. Deşi influenţată de consideraţii nominaliste şi artificiale, o trăsătură comună reflectă într-o anumită măsură dispoziţii veridice şi comparabile ale mai multor personalităţi care, datorită unei naturi umane comune şi unei culturi comune, dezvoltă moduri similare de adaptare la mediul lor, deşi în grade variate. / v

Dacă această formulare pare prea tehnică, cititorul poate prefera formularea simplă dar mai puţin precisă că o trăsătură comună este orice dispoziţie generalizată în raport cu care oamenii pot fi în mod avantajos comparaţi.

Tipuri

Vorbirea obişnuită ne spune că o persoană are o trăsătură „dar se potriveşte unui tip. Acest lucru sugerează că tipurile exista nu în oameni sau în natură, ci în ochiul observatorului. Cu alte cuvinte, trăsăturile trebuie considerate, cel puţin în parte, ca veridice, dar tipurile numai ca nominale. Trăsăturile rezidă în persoana; tipurile într-un punct de vedere exterior persoanelor.

15 Sentimentul este elementul personalităţii preferat de W. M e D o u-g a 11, Energies of men, New York, Scribner, 1933; şi de H.A. M u r r a y, Christina D. Morgan, A clinical study of sentiments, I, în „Genot Ps-V” chol. Monogr.”, 1945, 33, 3 – 149.

16 K. Goldstein, The organism, New York, American Book, 1939, cap. 7

17 K. Lewi n, Principles of topological psychology New York, McGraW-Hill, 1936, cap. 17.

Adevărul problemei depinde în mare măsură de ce fel de tipologie vorbim. Să luăm în considerare mai întâi câteva tipologii je nuanţă nominalistă. Acestea par a fi mijloace pentru a exalta interesul special al unui autor pe seama individului. Un autor ne-spune că omenirea poate fi împărţită în două grupuri, filistinii şi boemii; un altul preferă o dihotomie diferită, apolinici – dionisiaci; un altul, orientat spre interior şi orientat spre altul. Psihologii interesaţi de imaginaţie sugerează alte tipuri: vizual – Sinestezic – auditiv. William James vorbea de sensibili şi duri; Sheldon de visceroton, cerebroton, somatoton; Spranger preferă-tipul teoretic, estetic, economic, social, politic şi religios. Această enumerare ar putea fi mult lungită.

Ceea ce izbeşte mai întâi în legătură cu aceste serii eterogene este faptul că autorul îşi impune propriile interese legate de natura umană. În ochii săi, omenirea pare să fie divizibilă în funcţie de schema sa. Nu e interesat de indivizi intacţi, ci numai de acele părţi din indivizi care pot fi ordonate în funcţie de eşafodajul său

teoretic. Figura 3 (pagina 29) ilustrează procesul de dezmembrare.

Până acum discuţia noastră defineşte tipurile ca abstracţii create prin luarea unor părţi din oameni şi introducerea lor cu forţa într-o categorie care prezintă un interes special pentru un investigator.

Tipuri empirice. Există totuşi un sens în care tipul poate fi privit ca trăsătură comună supraordonată. Această posibilitate apare când investigatorul vrea să acopere un domeniu mare al personalităţii multor oameni. În acest caz, dovezile pentru un tip sunt de acelaşi gen cu dovezile pentru o trăsătură. Dacă printr-o investigaţie empirică se poate arăta că multe deprinderi, trăsături şi atitudini sunt manifestări, ale unei organizări mai cuprinzătoare (şi dacă se găsesc mulţi oameni care posedă această organizare cuprinzătoare), atunci aceşti oameni constituie un tip. (Putem chiar viola utilizarea obişnuită şi să spunem că ei au un tip.) Figura 27 ilustrează situaţia.

Din acest punct de Vedere doctrina tipului empiric se află între nivelul trăsăturilor şi nivelul personalităţii totale. Ea pretinde să acopere o mare parte din organizarea personalităţii totale, dacă nu chiar în întregime. Din acest punct de vedere cineva ar putea argumenta că intraversiunea sau somatotonia (pagina 73) prezintă un tip empiric.

Dar chiar tipurile empirice (stabilite pe baza dovezii serioase CĂ activităţile, atitudinile şi trăsăturile tind să se grupeze) intră în Micultate. Dificultatea este aceea că însuşi conceptul de tip mă o discontinuitate. Implică faptul că unii oameni se potrivesc tip; alţii se potrivesc altui tip; şi totuşi unii nu se potrivesc unuia. Problema este că împărţiri precise de acest gen nu se

Nivelul lipului

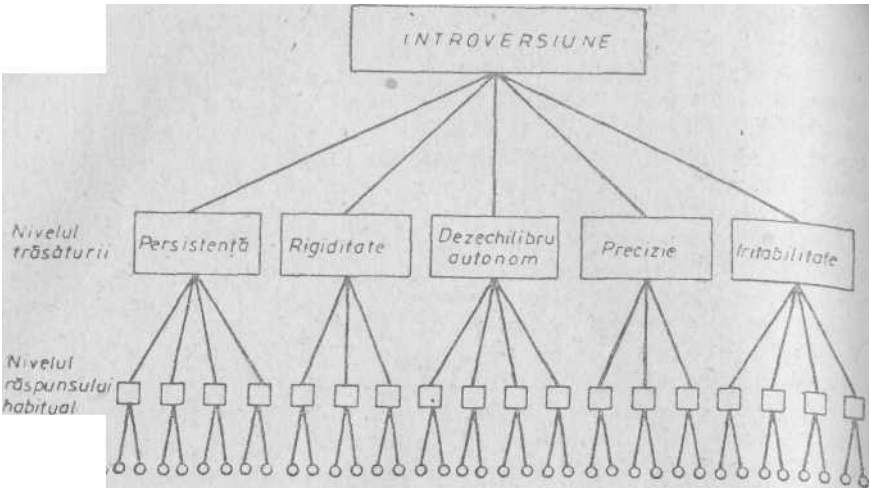

Ni velul răspunsulu, specific i-tr/ura 21. Tipul ca nivel superior al trăsăturii (adaptat din II. J. Eysenck, The organization of personaluy, în: „J. Pers.”, 1951, 20, 103)

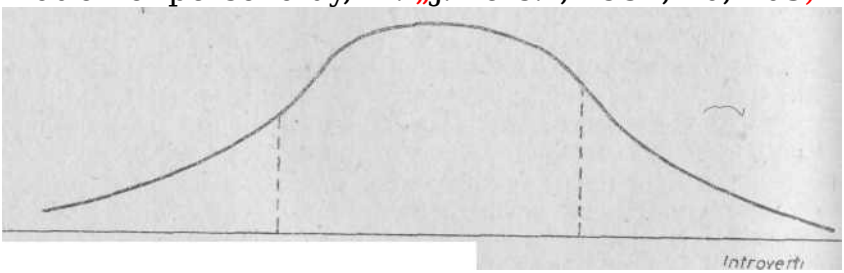

Extrovert

Ambiverţi. tip mixt”.

Figura 28. Tipurile empirico ca extreme alo unui contthuuin găsesc în populaţia umană. Putem spune numai că unii oameni au unele dintre atributele unora dintre tipuri.

Pentru a conserva doctrina tipurilor empirice ca atare este necesar să spunem că majoritatea oamenilor sunt un „tip mixt”. E1 sunt, de exemplu, atât introvertiţi cât şi extrovertiţi, atât cerebro-toni cât şi somatotoni. Această schemă reţine nuanţa discontinuităţii ţinând seama în acelaşi timp de continuitatea faptică. Aşa cum arată figura 28 această soluţie înseamnă de fapt că termenul tip se aplică corect numai extremelor unui continuum.

Conchidem deci că doctrina tipului empiric nu aduce un ioloş real în reprezentarea structurii personalităţii umane. Ea implica o discontinuitate clară între „tipurile1 de fiinţe umane, ceea ce nu

L constatat că există în mod real. Adevărul care rezidă în tipurile’s plrice este de-acum pe deplin recunoscut în conceptul nostru de e zgături comune. Adică, admitem pe deplin că unele trăsături ce-tr măsurabile sunt largi, mai ales acelea de genul introversiunii il a l i ci un g gornatotoniel, că ele privesc o mare parte din concepţia despre Saţă a omului-Altele sunt mult mai „înguste” (ca punctualitatea, ifiliteţea sau dominanţa). Nu câştigăm nimic dacă etichetăm trăsăturile mai largi drept „tipuri”.

Adevăratul defect al doctrinei tipurilor empirice este acela că implică faptul că personalitatea este complet subsumată unui tip, dar, cum vedem din figura 3, nu se întâmplă astfel.

Tipuri ideale. Cum am văzut în capitolul 3, există un mod complet diferit de a privi tipurile. Unii teoreticieni utilizează conceptul fără a pretinde că tipurile lor implică personalităţi concrete. Ei spun, totuşi, că schema lor tipologică ne ajută să înţelegem personalitatea, chiar dacă nicio persoană nu se potriveşte cu această schemă. Să vedem cum funcţionează această logică oarecum paradoxală.

Filosoful german Dilthey, după ce a examinat sistemele filosofice din lume, conchide că există trei forme fundamentale de filosofie. Le denumeşte idealism al libertăţii, idealism obiectiv, naturalism.18 Ce are de-a face acest lucru cu personalitatea?

Dacă toate concepţiile fundamentale despre viaţă sunt trei la număr (trei tipuri), atunci oamenii individuali pot fi consideraţi în funcţie de faptul dacă se potrivesc (sau cel puţin aproximează) cu unul din aceste tipuri „ideale”. Am văzut că într-un mod similar dar mai sofisticat, elevul lui Dilthey, Edward Spranger, face o analiză apriori a valorilor umane fundamentale. După el există tipul

teoretic, economic, estetic, social, politic şi religios (vezi pagina 299). El nu pretinde că orice persoană dată se potriveşte cu un singur tip în mod absolut; dar spune că într-un anumit grad putem înţelege o persoană examinându-i valorile cu ajutorul acestor rubrici. Ele sunt „scheme de comprehensibilitate”. Ele ne ajută să înţelegem oamenii pentru că oamenii se aliniază în diferite grade unuia sau mai multora din aceste variate valori umane Posibile 19

Tipuri culturale. Undeva între tipurile ideale şi tipurile empirice se află o mulţime de tipuri culturale. Spunem despre un om că este un „britanic tipic”; despre altul că este un „veritabil cosmopolit”; despre un al treilea că este un „soldat profesionist” învederat. Asemenea epitete ne spun foarte mult. Tipurile ocupaţionale par revelatoare în mod special. Un sindrom bogat de trasă

18 W. Dilthey, Weltanschauungslehre, în Gesammelte Schriften, Lei – P «g, Teubiier, 1931, VIII, 75 – 118.

W28.

19 E. Spranger, Types of men, transt. by P. Pigors, Halle, Niemeyer.

Structura şi dezvoltarea personalităţii – cd. 265

turi ne vine în gând dacă spunem că John este un avocat tjn. un comerciant, muncitor nepriceput, fermier, bărbier, cleric politician „tipic”. Să J

Cum am văzut în capitolul 8, unii autori susţin că primoaşterea ocupaţiei unui om, sau a statutului, rolurilor şi sale în societate, ştim mai mult despre personalitatea sa dacă îi studiem trăsăturile. Această afirmaţie induce în primul rând, soldatul în chestiune poate să nu fie tipic grupul său, ci poate fi un deviant mascat. În al doilea rând, maţia scapă din vedere faptul că, chiar pentru soldatul tipic, acest” trăsături sunt acum ale sale. Ele rezidă în el (şi nu în profesia sa)

Această problemă este importantă. Nu e niciodată sigur sg caracterizezi personalitatea umană în termeni de roluri, ocupaţie status social sau orice alte rubrici culturale sau sociologice. Că nd spunem că Max e fermier,

suburban, catolic, fizician, italian, director de întreprindere sau membru al clasei „mijlocii superioare11 nu îi descriem personalitatea. El poate fi deviat, şi chiar dacă el este „tipic”, tocmai propriile sale trăsături îi reglează acum personalitatea. Deşi trăsăturile sale pot fi influenţate de apartenenţa sa la un grup, nu trebuie să confundăm această apartenenţă (tip social) cu propria sa personalitate în funcţiune.

Tipurile ca propedeutică. În ciuda opiniei noastre oarecum negative despre tipologie, putem admite că a începe cu o „suspiciune” legată de tipuri (de orice fel) este adesea un procedeu productiv. În ultimii ani cercetarea a fost stimulată de postularea tipurilor constituţionale (capitolul 4), a tipurilor perceptive şi cognitive (capitolul 11), a tipurilor de maturitate şi imaturitate (capitolul 12), ca să dăm câteva exemple. Pe scurt, doctrina tipurilor poate fi o trambulină bună pentru teoria psihologică, dar ea face o figură proastă la linia de sosire. Pentru a pune problema mai-concret, s-ar putea spune că pornind cu tipurile, cercetătorii sfârşesc adesea cu o informaţie utilă privind trăsăturile complexe, dar cu nimic altceva în consecinţă. /

Denumirea trăsăturilor comune

Există aproximativ 18.000 de cuvinte (mai ales adjective) în limba engleză care desemnează forme distincte de comportament personal.20 La prima vedere această cantitate pare un coşmar semantic. Totuşi, e evident că denumirea trăsăturilor are o relaţie

20 G.W. A 11 p o r t, H.S. O d b e r t, Trăit-names: a psycho-lexicd study, în „Psychol. Monogr.”, 1936, no. 211. Secţiunea de faţă citează lbe din această sursă.

elementele structurale de bază ale personalităţii şi este de da-L-ja noastră să descoperim, dacă putem, care este această reiaţi.

Aceste mu de termeni îşi au originea în două tipuri separate je interes. Mai întâi, putem fi siguri că oamenii încearcă o dorinţă s-a numi ceea ce este cu adevărat real în natura umană. Dacă semenii noştri muritori nu ar avea

capacităţi şi dispoziţii, ar fi jjnprobabil să le numim. Mai mult, denumirile sunt într-o anumită măsură autocorective, căci nu câştigăm nimic dacă se conservă prin denumiri o credinţă eronată în entităţi fabuloase; e totul de câştigat utilizând termeni care să desemneze structuri psihice adevărate. Acesta e un motiv pentru care avem denumiri de trăsă-turj; dacă ar fi singurul motiv, corespondenţa între dicţionarul nostru şi adevărul psihologic ar fi strânsă, mult mai strânsă decât e în realitate.

O a doua influenţă asupra lexicului de denumiri de trăsături este total diferită; provine pe calea capriciului şi modei din interesul cultural. De foarte timpuriu, datorită persistenţei medicinii galenice, limba engleză a utilizat asemenea denumiri de trăsături ca sangvin, coleric, melancolic, flegmatic, bine dispus, prost dispus, sau cu sânge rece, inimos, fără inimă şi cordial (derivate din credinţa că inima e sediul intelectului şi sentimentului). Reforma protestantă, cu accentul pus pe natura interioară şi introspecţie, a adus multe adjective utile pentru precizarea de trăsături, printre ele sincer, pios, bigot, precis, fanatic, ca şi multe din cuvintele compuse cu sine: respect de sine, considerare de sine, dragoste de sine, încredere în sine, stimă de sine. Egoist este un termen inventat de prezbiterieni pe la 1640. Subiectivitatea crescândă a literaturii din secolul al XVIII-lea a adus termeni ca apatie, mâhnire, deprimare, visare. Cercurile de la curte au adăugat alţi termeni: afectat, nătăfleţ, interesant, plictisitor. Anilor recenţi le aparţin multe expresii, unele încă privite ca aparţinând slangului: speculant, carierist, beatnik, huligan, linguşitor, trişor, sclifosit, panicard, escroc, gigolo, suburban. * La acest vocabular mereu în creştere legat de psihologia caracteristicilor umane s-au adăugat termeni ca introvertit, nevrotic, regresiv, psihopat, somatoton, schizoid şi mulţi alţii. Deşi unele simboluri se sting, tendinţa specifică denumirilor de trăsături este să se multiplice – fără îndoială o reflectare a interesului mereu crescând pentru natura Ufnană.

De aceea conchidem că în parte denumirile de trăsături de care dispunem relevă caracteristici comune în privinţa cărora

* În original booster, climber, beatnik, hoodlum, yesman, tour-flusher, „— saefe, jitter-bug, chiseler, gigolo, ex-urbanite. (Nota trad.).

oamenii pot fi comparaţi. Cu alte cuvinte, mulţi termeni să desemneze manifestări veridice ale oamenilor. Cam: termeni sunt de acest ordin.

din

Dar limba este înşelătoare. Ea slujeşte şi un scop evaluat când spunem că o femeie e atrăgătoare nu spunem nimic de-V o dispoziţie aflată „în piele”, ci despre efectul ei asupra alt oameni. Cam 30% din denumirile noastre de trăsături au aceeaşi nuanţă predominant evaluativă: printre ele, adorabil, plictisitor, dezgustător, de invidiat, rău, magnific, insuportabil învingător.

Graniţa dintre termenii veridici şi cei evaluativieste adesea greu de stabilit. În primul rând, un termen de laudă sau dacuzare, ca onest, paşnic sau altruist, poate ajunge să reprezint o imagine de sine dorită şi o persoană se poate strădui (adică, îşi „poate dezvolta o trăsătură) să corespundă idealului social.

Mai există două clase suplimentare de termeni. Desemnăm stări temporare ale spiritului, temperamentului, emoţiei sau activităţii prezente; de exemplu fâstâdt, bâlbâit, bucuros, frenetic. Deşi asemenea termeni descriu conduita, ei nu se referă la „modele preferate” permanente. Aproximativ 25% din cele 18 00!) de cuvinte sunt de acest fel. În sfârşit, trebuie să admitem o cantitate mare (20% din total) care parte metaforică sau discutabilă, termeni ca viu, amorf, dolofan, prolific.

Când spunem că lista termenilor descriptivi din punct de vedere uman totalizează cam 18.000 omitem numărul mare de expresii străine intrate în limbă şi expresii compuse: iubitor de natură, duşman al afectării, genul de persoană care nu se încurcă* niciodată în amănunte şi altele. N-ar fi de mirare ca numărul de descrieri posibile

ale fiinţelor umane în limba engleză (sau în altă limbă superior dezvoltată) să fie aproape infinit.

Pentru a rezuma teoria noastră despre denumirile de trasă—turi susţinem că numele oferite de lexic sunt simboluri sociale irwiventate dintr-o combinaţie de interese psihologice, culturale şi etice. Termenii, care sunt evaluativi şi critici, au o semnificaţie redusă pentru studiul structurii personalităţii, oricât de utili ar fi pentru studierea influenţei sociale a unui individ asupra celorlalţi. Poate că numărul termenilor singulari, neapreciativi, îndreptaţi clar spre desemnarea unor trăsături permanente (netemporare/t este între 4.000 şi 5.000. Deşi sunt posibile atât de multe combinaţii de cuvinte numărul de denumiri accesibile de trăsături este mult mai mare.

În cel mai bun caz denumirile de trăsături sunt denumiri w categorii. Adică, când spunem că Tom şi Ted sunt ambii agresiv nu înţelegem prin aceasta că agresivitatea lor este identică ca tip. Vorbirea comună este un ghid prost pentru subtilităţile

Dar cuvintele nu sunt altceva decât categorii de tip omnibus. În ele o mulţime de sensuri care sunt comparabile între ele l d i!!

general, dar numai în general.

Oricât de nesatâsfăcuţi am fi, nu avem altceva la dispoziţie jecât etichetele verbale. Poate într-o zi ştiinţa psihologiei va avea jte simboluri pentru a desemna trăsăturile (factoriale sau matematice), dar progresul de până acum în această direcţie e prea mic pentru a ne tenta să abandonăm loialitatea primordială faţă de limba noastră maternă. Soarta noastră este să analizăm trăsăturile prin cuvinte făcând totul pentru a defini termenii noştri.

Rezumat

Peişonaliţaţea j) poate fi analizată – într-o anumită măsură şi cu un succes parţial – în termeni de trăsături comune-JAEES – le-a sunt dispoziţii mai generale decât deprinderile sau atitudinile – în raport cu care oamenii dintr-o populaţie pot fi avantajos comparaţi. Simţul comun ne împinge să facem asemenea comparaţii în moc

Tconstant. Spunem că un om este mai dominant decât altul. Psihologii fac acelaşi lucru, deşi ei pot uneori prefera să vorbească despre „dimensiuni”, „factori1 sau „variabile” în loc de trăsături.

Trăsăturile comune sunt stabilite în mod empiric atunci când testele de personalitate (sau alţi indicatori) se dovedesc sigure, indicând faptul că oamenii răspund constant după o perioadă de timp şi cu o intensitate caracteristică. Sute de trăsături comune au fost stabilite în acest mod, majoritatea lor prezentând o distribuţie normală într-o populaţie de ansamblu.

O trăsătură comună cu un volum şi o cuprindere „neobişnuite este-uneori denumită ţip empiric, dar este discutabil dacă concepul. de yjl are vreun avantaj ştiinţific. Fie că tipurile sunt empirice, ideale sau culturale, ele violentează considerabil individul concret care e introdus cu forţa în ele. Trăsăturile comune oferă o me-todăjji o teorie mai bună pentru studiul comparativ al personalâtaţilor., Dispoziţiile personale, cum va arăta capitolul următor, oferă cea mai bună metodă şi teorie pentru studiul morfogenetic al personalităţii.

Deşi denumirile trăsăturilor comune creează multe ambiguităţi? i dificultăţi, suntem obligaţi să le utilizăm în analiza personalităţii.

CAPITOLUL

Dispoziţiile personale

UNICITATEA DISPOZIŢIILOR PERSONALE e INTERDEPENDENŢA DISPOZIŢIILOR o CONSTANŢA DISPOZIŢIILOR 9 DISPOZIŢII GENOTIPICE, FENOTI-PICE ŞI PSEUDODISPOZIŢII «DISPOZIŢII CARDINALE, CENTRALE ŞI SECUNDARE $ CÂTE DISPOZIŢII ARE O PERSOANĂ? «CUM SE STUDTAZA DISPOZIŢIILE PERSONALE? O DISPOZIŢII PERSONALE ŞI MOTIVE-\» DEFINIŢIE REZUMAT

pentru moment vom cohtinua discuţia noastră despre denumirea trăsăturilor. Constatăm că unele din acestea derivă de la personaje individuale istorice sau fictive: donchişotist, narcisist (iniţial narcisusist, apoi narcisist,

acum narcisic), şovin, sadic, zburdalnic*, colaboraţionist”. Unele sunt scrise cu majuscule: Bos-wellian, Lesbian, Chesterfieldian, Rabelaisian, Pickwickian, Emer-sonian, Falstajfian, Homeric, Faustian. Spunem despre o persoană că seamănă cu Christos, că e un Don Juan, un Beau Brummell, o Xantipa. În toate aceste cazuri, şi în multe altele asemănătoare, observăm că o caracteristică particulară remarcabilă a unei singure persoane ne-a dat o nouă denumire pentru a o aplica ocazional (nu des) altor oameni.

În asemenea cazuri nu avem de-a face cu o trăsătură comună-Ar fi absurd să încercăm să comparăm toţi oamenii – sau unnti” măr mare de oameni – pe o scară desemnată să măsoare exhibaţionalismul fastidios al unui Beau Brummel sau cruzimea sexuală a unui marchiz de Sade. Totuşi, însuşi faptul că acum denumi” 1

* în original puckish. (Nota trad.) ** În original quisling. (Nota trad.)

ralteristiea arată că am abstras-o din viaţa individuală cu intenţia de a o aplica altor vieţi cu care se poate potrivi. Cuvintele în generale. Chiar dacă spunem „acest băiat”, utilizăm două cu-pirite abstracte pentru a indica ceva particular. Numai un nume rEpriu, ca Franklin Roosevelt, se apropie de desemnarea unui veninient personal unic în natură.

Unicitatea dispoziţiilor personale

Revenim la enunţul care pare atât de şocant pentru ştiinţă. Franklin Roosevelt a fost un eveniment istoric unic în natură şi organizarea extraordinar de complexă a proceselor sale mentale şi a sistemului său nervos a fost, de asemenea, unică. Nu ar fi putut fi altfel, ţinând seama de individualitatea eredităţii sale, de individualitatea experienţei sale de viaţă – cum s-a explicat în capitolul 1. Chiar subsistemele personalităţii sale erau fundamental unice. Când a fost confruntat cu această logică indiscutabilă, un psiholog a exclamat ofensat: „Cred că e o prostie să spui că niciodată doi oameni nu au aceeaşi trăsătură. Vreau să spun, desigur, că e adevărat, dar

acesta este unul din acele adevăruri care nu pot fi acceptate”. Replicăm: Din nefericire, acesta e un adevăr pe care studiul personalităţii trebuie să-l accepte, oricât de mari dificultăţi s-ar crea.

Pentru a face distinctă această problemă de cea a trăsăturilor comune, trebuie să adoptăm o terminologie diferită. Am putea să vorbim cu justeţe de trăsături individuale (sau personale) ca distincte de trăsăturile comune, căci există o similaritate între cele două concepte (ambele, de exemplu, se referă ia un nivel complex de organizare). Totuşi, pentru scopuri de claritate vom desemna elementul individual nu ca o trăsătură, ci ca o dispoziţie personală (şi vom utiliza ocazional abrevierea d.p.).1

1 O altă denumire posibilă pe care o am în minte pentru acest element «te aceea de trăsătură morfogenetică. Acest termen sugerează corect un element care poartă „forma” structurii personalităţii şi ajută la menţinerea acestei forme (le-a lungul unei perioade considerabile de timp.

Morfogeneza este o ramură a biologiei care încearcă să explice proprietăţile structurate ale întregului organism. Este un domeniu relativ neglijat al uologiei, aceasta preocupându-se mai mult de identificarea elementelor ultime sunt comune întregii vieţi. Biologia moleculară a demonstrat că aceste elemente ultime, în termeni de acizi nucleici, proteine, principii genetice sunt xtraordinar de asemănătoare în toate organismele, indiferent de forma lor. ceasta descoperire, desigur, face mai imperativă (şi nu mai puţin imperativă) utarea forţelor care explică integritatea structurată a organismului indivizi-Paralela cu psihologia este aproape perfectă. Am, căutat cu zel analitic fentele uniforme ale tuturor personalităţilor (trăsături comune, trebuinţe, int şi a? a mai departe), dar am pierdut din vedere structura morfogenetică

Multe din ceea ce am spus referitor la trăsăturile comune aplică şi la dispoziţiile personale. Ambele sunt

tendinţe det nante largi (generalizate); ambele diferă în acelaşi mod di prinderi, atitudini şi tipuri; ambele se referă la nivelul de liză cel mai convenabil pentru studiul personalităţii; existent, ambelor este inferată prin producerea activităţilor care au o valenţă funcţională”.

Dar există şi diferenţe. N-are sens să vorbim de „distribuf normală” a d.p., pentru că fiecare este unică pentru o persoan-Nominalizările de trăsături se potrivesc mai bine trăsăturilor Cn mune decât d.p. (în general e nevoie de câteva cuvinte pentru denumi o dispoziţie, ca atunci când spunem: „Micuţa Susan are un fel propriu de a se îngriji special şi anxios de ceilalţi”; Să” „El va face orice pentru tine dacă nu-l va costa niciun efort”)

Pretenţia noastră este că, dacă sunt corect diagnosticate, d. p reflectă structura personalităţii cu precizie, în timp ce trăsăturile comune sunt categorii în care individul e introdus cu forţa.

De exemplu, prin metoda trăsăturii comune, constatăm că Peter are o poziţie superioară în ceea ce priveşte interesul estetic şi anxietatea, dar una inferioară în ceea ce priveşte conducerea şi trebuinţa de realizare. Adevărul este acela că toate aceste trăsături comune au o coloratură specială în viaţa sa, şi – încă şi mai important rele interacţionează între ele. Astfel, ar putea fi mai corect să spunem că dispoziţia sa personală este un fel de izolare autosuficientă şi artistică: Scorurile sale separate la trăsături comune nu reflectă pe deplin această structură.

Dar, se va pune întrebarea, nu e „mai ştiinţific” să lucrăm cu trăsături comune? Vom răspunde la acesta întrebare treptat. Pentru moment insistăm numai că trăsăturile comune sunt în cel mai bun caz aproximări. Adesea ele nu reuşesc să reflecte structura unei personalităţi date.

O ilustrare a acestei probleme provine din studiul lui Conrad asupra evaluărilor. Trei profesori au evaluat un nu

—» încă o sugestie utilă provine de la conceptul de tendinţă al lui F.H. AU; port. Acest element este un sistem foarte energizat sau o caracteristică ciclic? semnificativă a

personalităţii individuale. „Ea reprezintă, în termeni familiaţ ceea ce individul încearcă în mod caracteristic să facă, adică ce semnificat încearcă întotdeauna să realizeze...”. Structurile tendinţei sunt „interstruct rate în sisteme mai largi (unitatea personalităţii)”, F.H. A11 p o r t, Theorw of perception and the concept of structure, New York, Wiley, 1955, Pwl Deşi aceste sugestii întăresc argumentul prezentat în acest capitol, mai bun lucru pentru scopurile noastre actuale pare utilizarea denuii” descriptive mai simple de dispoziţie personală.

măr de copii preşcolari după 231 de trăsături comune, fiind astfel siliţi să presupună că toţi copiii posedau exact aceleaşi calităţi personale într-un anumit grad. Plecând de la această presupunere precară a existat doar un acord scăzut printre profesori; cu o corelaţie medie de-o 48. Mulţi copii, se pare, erau evaluaţi numai pe ghicite, pur şi simplu pentru că investigaţia cerea ca fiecare copil să primească o apreciere pentru fiecare calitate. Dar în cursul aceluiaşi studiu, s-a cerut profesorilor să însemneze printr-un asterisc aprecierile lor la acele calităţi pe care le considerau a avea „o importanţă centrală sau dominantă în personalitatea copilului”. În această parte a sarcinii lor profesorii au fost de acord aproape perfect, aprecierile lor corelând aproximativ-o, 95. Acest rezultat arată că fidelitatea redusă a evaluării se poate adesea datora faptului că subiecţii sunt comparaţi în mod forţat în raport cu trăsătura comună care nu le aparţine. În câteva cazuri (calităţile însemnate) conceptul de trăsătură comună părea să corespundă destul de bine unei d.p. individuale frapante, dar în majoritatea cazurilor dimensiunile comune erau departe de ţintă.2

Cititorul trebuie să ţină minte faptul că noi nu condamnăm abordarea prin trăsături comune. Departe de aşa ceva. Când dorim să comparăm un om cu altul, aceasta este singura abordare posibilă. Mai mult, scorurile şi profilurile care rezultă sunt până la un punct edificatoare. Spunem doar că există un a, l doilea mod, mai exact, de a lua în considerare personalitatea: şi anume, structurarea

internă (morfogeneza) a vieţii considerate ca un produs unic al naturii şi societăţii.

Considerăm personalitatea – în singurul mod în care poate îi inteligibil considerată – ca o reţea de organizare, compusă din sisteme în cadrul altor sisteme, unele sisteme având o magnitudine mică şi fiind oarecum periferice faţă de structura centrală sau esenţială, alte sisteme având o amploare mai mare în nucleul edificiului total; unele intrând uşor în acţiune, altele fiind mai latente; unele conformându-se din punct de vedere cultural în a? a fel încât pot fi imediat considerate drept „comune”; altele categoric particulare. Dar în ultimă analiză această reţea – utili-2 lnd bilioane şi bilioane de celule nervoase, modelată de ereditate şi de experienţe ambientale niciodată repetate – este în cele urmă unică.

Savantul nomotetic încăpăţânat replică: „Ei bine, totul în este unic – fiecare piatră de pe pajişte, fiecare pantof vechi, r 2 H.S. C o n r a d, The validity of personality ratings of preschool chil-n> în „J. educ. Psychol.”, 1932, 23, 671 – 680.

fiecare şoarece; dar toţi sunt alcătuiţi din aceleaşi elemen Unicitatea apare când elementele comune apar în proporţii râţe. Chimia organică este în principal interesată de combi variate de şase sau şapte elemente şi s-a estimat că sunt posib! aproximativ trei milioane de combinaţii din aceste câteva ei e mente. Ţinând seama de câteva elemente în plus (inclusiv tras „turi comune) putem în ultimă analiză explica unicitatea finală fiecărei persoane”. a

Răspunsul meu este acesta: Personalitatea există numai! stare postelementară; există numai când caracteristicile comun ale naturii umane au interacţionat deja între ele şi au produs şiş teme unice, continue şi evolutive. Aceasta nu înseamnă că depis” tarea elementelor comune sau a funcţiilor umane comune nu e de dorit. În cea mai mare parte ştiinţa psihologiei face acest lucru şi nimic altceva. Insist numai asupra faptului că dacă ne interesează personalitatea trebuie să depăşim

domeniul elementelor şi să ajungem în domeniul morfogenetic.3

Interdependenţa dispoziţiilor

Cu această imagine în faţa ochilor să punem întrebarea dacă e rezonabil să considerăm o personalitate individuală1 ca fiind compusă din dispoziţii separate. Nu este oare organizarea atât de integrată încât nu putem dezmembra individul în d.p. componente?

Este desigur adevărat că nu putem constata niciodată o singură d.p. la un moment dat. Fluxul continuu al comportamentului utilizează simultan toate tipurile de tendinţe determinante. Să luăm în considerare actul scrierii unei scrisori: el cere convergenţa atitudinilor mentale, a motivelor momentului, a abilităţilor, deprinderilor stilistice, ca şi a convingerilor personale profunde şi a valorilor. Comportamentul reclamă întotdeauna convergenţa efectivă a multor influenţe determinante. Generalizând exemplul, putem spune că nicio performanţă nu este vreodată un produs univoc al unei singure trăsături sau d.p.

În acelaşi timp, deoarece actele adaptative dintr-o perioadă de timp prezintă în mod repetat aceleaşi scopuri şi aceeaşi calitate expresivă, devine necesar să presupunem că anumite influenţe stabile şi continue sunt în funcţiune. O persoană locvace, care îşi declanşează tirul vorbirii la cea mai mică provocare, trebuie

3 Un punct de vedere morfogenetic în biologie este reflectat °e E.W. S în n o 11, The biology of the spirit, New York, Viking, 1955. A altor susţine că configuraţia personalităţii umane este menţinută mai de motivele îndreptate spre un scop (nu de impulsuri).

— Aibă o tendinţă neuropsihică ce îi canalizează conduita în această lecţie-Locvacitatea ei, provocată atât de uşor (de o echivalenţă gurnulilor), duce la o vorbire fluentă în care pot fi folosite tot f ml de idei şi cuvinte (echivalenţa răspunsului). Deşi nu e uşor în conceput în termeni neurologici, trebuie să existe un sistem nercă cu un prag scăzut de declanşare, capabil să genereze acest f

jfiportament constant. În orice moment, desigur, forma pe care o locvacitatea este determinată şi de alţi factori operativi – de deile şi atitudinile persoanei faţă de subiectul discursului şi faţă

L interlocutor, de disponibilitatea ascultătorului, ca şi de alte d.p.

ale ei.

Expresia focare de organizare reprezintă ceea ce înţelegem prin dispoziţii personale. Individul mediu va avea anumite grupe je interese şi valori, anumite moduri şi feluri de exprimare, şi poate una sau două obsesii magnifice. Aceste dispoziţii focalizate pot fi declanşate de o serie largă de stimuli şi pot duce la o serie mare de răspunsuri echivalente. (Vezi figura 24, pagina 324). Dar graniţele dintre aceste sisteme nu sunt rigide. Chiar şi aşa-numitele „compartimente logice etanşe” nu sunt complet separate; graniţele lor sunt cel puţin semipermeabile.

Atunci o d.p. poate fi identificată nu prin contururi sau graniţe precise, ci printr-o calitate nucleară* Calitatea nucleară va fi un scop sau un sens important, sau uneori un stil de expresie. Toate acestea trădează efortul individului de supravieţuire şi stăpânire şi dau o formă personalităţii sale.

Constanţa dispoziţiilor întrucât principiul prim al comportamentului este fluxul său convergent, nu putem să ne aşteptăm ca dispoziţiile să fie complet constante şi previzibile. Totuşi, proba noastră pentru d.p. (ca şi pentru o trăsătură comună) rezidă în recurenţa demonstrabilă a comportamentului „funcţional echivalent”. Un director din New York, aproape întotdeauna hotărât, ordonat, şi prompt, poate fi v râual paralizat când se întâlneşte într-un restaurant cu o tavă plăcinte franţuzeşti. De ce? Poate că este doar oboseala la sfârşitul zilei; poate e vorba de un complex îngropat care poate fi urmărit până la o pedeapsă primită în copilărie pentru că a furat acinte. Dispoziţiile nu sunt niciodată complet constante. Ce plicsitor ar fi dacă ar fi aşa – şi ce haos dacă nu ar fi deloc constante.

Am şi discutat despre inconstanţa datorată situaţiei.

Unii au-°îi> cum am văzut, merg atât de departe încât declară că personalitatea nu are o constanţă internă, ci îşi datoreşte uniformit asemănării situaţiilor întâlnite în mod repetat. Am pledat îrn triva acestei poziţii. Chiar o persoană care într-un moment °dominantă şi în altul concesivă, într-un moment brutală şi în afţte dulce, trebuie să aibă aceste tendinţe contrarii în ea însăşi, Une U-o persoană poate găzdui d.p. care sunt opuse. Cuceritorul şi Cel îi renunţă, extrovertitul şi introvertitul, sfântul şi păcătosul, sunt dispoziţii ce pot exista în aceeaşi inimă. Goethe l-a creat pe Faiw din asemenea tendinţe paradoxale. Sistemul psihologic al lui jun se bazează în principal pe conceptul contrariilor. O persoană masculină, de exemplu, va avea în natura sa o jemina inconştientă" O situaţie dă naştere unei d.p.; altă situaţie altei d.p. Nu putem nega acest fapt. Dar ar trebui să subliniem că ceea ce apare drept comportament contradictoriu nu este adesea de fel contradictoriu. Contradicţia aparentă provine din faptul că am pus un diagnostic superficial.

Să luăm cazul dr. D., totdeauna îngrijit în ceea ce priveşte persoana sa şi masa de lucru, meticulos în legătură cu notele de curs, schiţele şi dosarele; ceea ce îi aparţine nu este numai în ordine, dar şi ţinut cu grijă sub cheie. Dr. D. răspunde, de asemenea, de biblioteca facultăţii. Îşi îndeplineşte obligaţia cu neglijenţă; lasă uşa bibliotecii neîncuiată şi cărţile se pierd; nu-i pasă că praful se strânge-Semnifică oare această contracţie în comportament faptul că dr. D. e lipsit de dispoziţii personale? Deloc. El are două dispoziţii stilistice opuse, una de ordine şi una de dezordine. Situaţii diferite declanşează dispoziţii diferite. Urmărind mai departe cazul, dualitatea este explicată, cel puţin parţial, prin faptul că D. are o dispoziţie cardinală (motivaţională) din care derivă aceste stiluri contradictorii. Faptul remarcabil legat de personalitatea sa este acela că el este un egoist centrat pe sine însuşi care nu acţionează niciodată pentru interesele altor oameni, ci totdeauna pentru ale sale. Această autocen-trare cardinală (pentru care există dovezi

abundente) reclamă ordine pentru sine, dar nu şi pentru ceilalţi.

În acest caz conchidem că constanţa unei dispoziţii este° chestiune de grad. Trebuie să existe o relaţie demonstrabilă între actele separate, înainte ca existenţa sa să poată fi inferată. Totuşi, producerea unor acte disociate, specifice şi chiar contradictorii nu este în mod necesar fatală inferenţei. Şi, de obicei, constatacă contradicţia scade dacă identificăm corect dispoziţia cea mai profundă (cea mai esenţială) care operează.

Dispoziţii genotipice, fenotipice şi pseudodispoziţii

Acest ultim punct ar conduce la o distincţie utilă propusă de Lewin. Descrierile în termeni de „aici şi acum” sunt fenotipice. gxpunerile explicative, căutarea dispoziţiilor mai profunde sunt Qenott Pice în cazul lui D., el are moduri de comportament atât oâdonate, rit şi neglijente (fenotipice), dar aceste dispoziţii opuse (fiecare acoperind o serie de situaţii şi răspunsuri echivalente) sunt ancorate într-o zi.p. mai fundamentală (genotipică) pe care o tificăm ca autocentrare.

Inu ar fi corect să spunem că dispoziţiile fenotipice nu sunt dispoziţii adevărate. Ele sunt „adevărate” în acelaşi sens ca trăsăturile comune. Cu alte cuvinte, deşi pot să nu’ reflecte dinamica intimă şi structura centrală a personalităţii individuale, ele prezintă cel puţin o oarecare constanţă în comportamentul unei persoane.

Teoria psihanalitică susţine că trăsătura de avariţie, de exemplu, este o reflectare a unui sindrom caracterial erotic anal. Dacă a) şa ar sta lucrurile, atunci avariţia ar fi o dispoziţie fenotipică. Numai caracterul erotic anal ar fi considerat corect genotipic. Dar unii avari pot să nu aibă acest fenotip particular subsecvent. Poate că la ei acumularea a început dintr-o aspră necesitate şi a devenit funcţional autonomă. Pur şi simplu le place să simtă aurul (sau echivalentul său). În acest caz, avariţia poate fi concepută ca un genotâp adevărat (adică, este o d.p. tot atât de fundpmerrtală ca şi cele care sunt posibil de constatat în personalitatea lor). Acest exemplu arată că

numai prin studierea exhaustivă a vieţii singulare putem spera să distingem genotipul de fenotip cu un succes rezonabil.

Uneori inferenţa noastră poate fi complet eronată. Putem, de exemplu, crede că o persoană care dă daruri este o persoană generoasă. Dar poate că încearcă numai să cumpere o favoare. În acest caz nu avem de-a face nici măcar cu o dispoziţie fenotipjcă, căci persoana nu are nicio înclinaţie pentru generozitate. Dispoziţia fenotipică este mituirea (nu generozitatea) iar genotipul subsecvent, pe cât ştim, poate fi un fel de sentiment interior de inse-Hitate în viaţă. Pseudotrăsăturile sunt atunci erori de inferenţă, judecăţi greşite care provin din fixarea atenţiei numai pe aparenţe. Vedem din nou aici că numai metodele cele mai sănătoase şi abitatea crjtică cea mai ascuţită vor duce la un diagnostic corect, i face un pas înainte faţă de simţul comun mai ales prin sa de a separa dispoziţiile adevărate de pseudodispo-Dispoziţii cardinale, centrale şi secundare în orice personalitate există d.p. cu semnificaţie majora d.p. cu semnificaţie minoră. Ocazional, o d.p. este atât de trântă şi de importantă într-o viaţă încât merită a fi numită ziţie cardinală. Aproape fiecare act pare să derive din ei. Lista de termeni de la pagina 358 derivată din numele prop ale unor personaje istorice şi fictive (chiar ţinând seama de c-a 1 gerare şi suprasimplificare) sugerează ceea ce se înţelege dispoziţii cardinale. Nicio dispoziţie de acest gen nu poate mâne ascunsă, un individ e cunoscut prin ea, şi poate deveni cp lebru datorită ei. O asemenea calitate dominantă a fost uneor” denumită trăsătură eminentă, pasiune conducătoare, sentiment dominant, temă unitară sau rădăcina vieţii.

Este o personalitate neobişnuită cea care posedă o singură dispoziţie cardinală şi numai una. De obicei focarele unei vieţi par să rezide într-un grup de d.p. centrale distincte. Câte anume aceasta e întrebarea pe care o vom pune acum. Dispoziţiile centrale probabil că sunt acelea pe care le menţionăm când scriem o scrisoare atentă de recomandare. Studiul lui Conrad citat la paginile

360 – 361 priveşte, de asemenea, dispoziţiile centrale (cele însemnate cu asterisc) din personalitatea copiilor preşcolari (în care, desigur, nu trebuie să ne aşteptăm să găsim structurii la fel de ferme ca mai târziu în viaţă).

La un nivel mai puţin important putem vorbi de d.p. secundare – mai puţin evidente, mai puţin generalizate, mai puţin constante şi mai puţin active decât dispoziţiile centrale. D.p. secundare probabil că sunt mai periferice şi mai puţin esenţiale decât d.p. centrale.

Se înţelege de la sine că aceste trei gradări sunt arbitrare şi sunt formulate în primul rând pentru comoditatea discursului. În realitate există toate gradele posibile de organizare, de la cele mai delimitate şi instabile până la cele mai generale şi mai ferm structurate. Totuşi, este util să avem la îndemână aceste distincţii când dorim să vorbim în general despre importanţa şi intensitatea relativă a unor dispoziţii variate într-o personalitate dată.4

4 Trebuie spus un cuvânt despre „intensitate”. Într-un sens, dacă o dl. este privită ca unică, nu poate exista ca variabilă în „grad”, deoarece n există o normă exterioară cu care să fie comparată. Totuşi, dacă luăm ina vidul drept punctul nostru de referinţă, putem estima – ca aici – irlieil.o. tatea unei d.p. În raport cu altele şi astfel ajungem la scala noastră şi sieră: cardinal-central-secundar. Totuşi, dacă încercăm să comparăm o <WJ cu el.p. similare. ale altor oameni, atunci, desigur, am transformat d. p-trăsătură comună.

Câte dispoziţii are o persoană?

Câte dispoziţii are o persoană este o întrebare foarte îndrăznea că şi se poate răspunde numai într-un mod preliminar şi speculată-Întrebarea e îndrăzneaţă din mai multe motive: comporta-Lntul este un flux continuu; dispoziţiile nu se exprimă niciodată singular; oamenii manifestă dispoziţii contradictorii în situaţii contradictorii; mai mult, metodele de diagnostic sunt prea prost jeZvoltate pentru a ne permite să descoperim răspunsul.

Totuşi, se pot face câteva presupuneri pe baza unor dovezi parţiale, cu condiţia să ne limităm la nivelul d.p.

cardinale sau centrale. Nu vom risca o presupunere privind dispoziţiile secundare.

] de vom îndrepta mai întâi spre domeniul biografiei. În lucrarea sa definitivă asupra vieţii lui William James, Ralph Barton perry scrie că pentru a înţelege această figură fascinantă este necesar să luăm în considerare opt „trăsături” sau „componente” dominante. Întâi, el enumera patru dispoziţii-tendinţe „morbide”, care, luate în sine, s-ar putea dovedi handicapuri serioase: 1. ipohondrie, 2. preocupare pentru stări mentale excepţionale, 3. oscilaţii marcate ale dispoziţiei şi 4. aversiune pentru procesele gândirii exacte. Combinate cu aceste d.p. morbide, conducând la reconsiderarea lor, sunt patru dispoziţii „benigne”: 5. sensibilitate, 6. vivacitate, 7. umanism, 8. sociabilitate. Denumirile pe care le utilizează Perry sunt, desigur, denumiri de trăsături comune; dar le defineşte în aşa fel încât coloratura specială jamesiană e scoasă în relief. Pentru scopurile noastre este important faptul că, chiar lupă un studiu extrem de exhaustiv al unei personalităţi complexe, Perry simte că un număr limitat de dispoziţii majore (în acest caz, opt) acoperă în mod adecvat structura majoră a vieţii.

Să luăm în considerare o dovadă experimentală. Am cerut unui număr de 93 de studenţi „să se gândească la cineva de acelaşi sex pe care îl cunosc bine”; şi apoi „să îl (o) descrie, scriind cuvinte, propoziţii sau fraze care să exprime destul de bine. ceea ce li se pare că reprezintă caracteristici esenţiale ale acestei persoane”. Expresia caracteristici esenţiale a fost definită ca „orice trăsătură, calitate, tendinţă, interes etc. pe care-l consideri ca având o importanţă majoră pentru descrierea persoanei pe care o alegi”.

Numărul mediu de caracteristici enumerat de student’fost 7, 2. Numai 10% din studenţi au simţit că aveau nevoi – n-a mai mult de 10 itemuri pentru a descrie „caracteristicile estiale” ale prietenului lor.5

eru

Acestea sunt doar elemente care sugerează dovezi,

dar ei deschid o posibilitate importantă. Când psihologia elaborează în tode adecvate de diagnostic pentru descoperirea direcţiilor în jore de-a lungul cărora o personalitate particulară este organizat (dispoziţii personale), poate reieşi că numărul unor asemenea f0U care va diferi în mod normal între cinci şi zece. Formulăm această afirmaţie ca o ipoteză susceptibilă de o eventuală testare ştiinţifică

Cum se studiază dispoziţiile personale?

Întrucât psihologia şi-a îndreptat atât de rar atenţia asupra-individualităţii, dispunem de mai puţine metode pentru determinarea dispoziţiilor personale la indivizi singulari, decât ne-ar place. În majoritatea cercurilor predomină clişeul: „Psihologia, ca ştiinţă, se ocupă de universal şi nu de particular”. Pentru fiecare studiu al trăsăturilor individuale găsim sute, poate mii de studii ale trăsăturilor comune. Totuşi metode – sau sugestii de metode – sunt disponibile, şi vom vorbi destul despre ele pentru a arăta că provocarea adresată de noi ştiinţei este justificată – şi anume, că ea poate să facă mai mult decât face pentru explorarea organizării morfogenetice.

Particularizarea trăsăturilor comune. O primă şi destul de obiectivă metodă constă în examinarea amănunţită a poziţiei pe care o ocupă* indivizii în instrumentele de testare universală sau în scalele de evaluare. Scoruri semnificative înalte sau scăzute pe variabile comune pot să ne îndrepte atenţia spre domenii în care, dacă privim mai atent, vor fi găsite dispoziţii personale importante. De exemplu, ne referim din nou la studiul de evaluare a lui Conrad (paginile 360 – 361), în care metoda aprecierilor „însemnate dintre peste 200 de trăsături comune a arătat care variabile păreau să indice dispoziţii importante la copii individuali. Trebuie amintit că profesorii erau de acord în mod special în ceea ce priveşte

5 Vezi G.W. A11 p o r t, What units shall we employ? în G. L în d ze3 (Ed.), Assessment of human motives, New York, Holt, Rinehart and Winston. 1958, cap: 9. Datele biografice se găsesc în R.B. Perry, The thought an

character of William James, 2 vol., Boston, Little Brown, 1936, vol. cap. 90 – 91.

Însemnate cu asterisc. Identificând astfel d.p. probabile! (l putea apoi trece la descoperirea coloraturii fiecăruia din ele, acum există într-o viaţă anumită.

Studiile de caz. Cea mai clară din toate metodele este studiul biografiilor sau al cazurilor singulare. Oricât de improvizată ar area că este metoda literaturii şi a bunului simţ, totuşi, după cum y0 Vn vedea în capitolul 17, ea poate, utilizând precauţii şi instrumente analitice, să devină o metodă ştiinţifică importantă.

Testarea d.p. ipotetice. Să presupunem, ca orice savant sensibil, că întâi aruncăm o privire din unghiul bunului simţ asupra obiectului pe care îl studiem. Apoi lansăm ipoteza că obiectul – în acest caz o personalitate particulară – se va dovedi că e format din anumite dispoziţii majore. Atunci, ca orice savant, vom încerca să verificăm în mod empiric ipoteza noastră şi, dacă e necesar, s-o corectăm. Această metodă a fost propusă de F.H. Allport în următorul caz.6

Un anumit băiat prezenta la şcoală o conduită exemplară; era ordonat, harnic şi atent. Dar acasă era zgomotos, neascultător şi tiran faţă de copiii mai mici. Din punct de vedere fenotipic el prezenta dispoziţii contrare.

Acum psihologul ar putea emite ipoteza: dispoziţia centrală a acestui băiat este dorinţa fierbinte de a i se acorda atenţie. El constată că îşi atinge cel mai bine scopul la şcoală conformându-se regulilor; acasă, nesupunându-se acestora.

După ce a emis această ipoteză, psihologul ar putea apoi să numere actele băiatului în cursul zilei (fiind verificat de un observator independent) pentru a vedea câte din ele au fost „funcţional echivalente”, adică au manifestat o solicitare clară de atenţie. Dacă proporţia este mare, putem considera ipoteza confirmată şi d.p. stabilită.

O utilizare mai largă a acestei metode a ipotezelor ne-ar conduce la o concentrare utilă asupra vieţilor

individuale.

Analiza empirică a actelor unei persoane. Dacă avem un număr mare de acte ale unei singure persoane, disponibile pentru studiu, putem face în diverse moduri o „analiză de conţinut” revelatoare a lor. De exemplu, scrisorile sau jurnalul unei persoane conţine grupări recurente de idei. Cum să utilizăm ştiinţific asemenea date se arată în lucrarea lui Baldwin care denumeşte metoda sa „analiza structurii personale”.7

6 F.H. Allport, Teleonomic descriptlon in the study of personality, în „Charac. and Pers.”, 1937, 6, 202 – 214.

7 A.L. Baldwin, Personal structure analysis: o statistical method for investigating the single personality, în „Jabnorm. Soc. Psychol.”, 1942, 37, 163 – 183.

personalităţii. – cd. 265

Acest cercetător a analizat peste o sută de scrisori se de Jenny între cincizeci şi nouă şi şaptezeci de ani. El pus întrebarea: Dacă Jenny menţionează un subiect, ce ina ceva menţionează în acelaşi timp (în aceeaşi secvenţă de gî dâre)? Prin această metodă el a stabilit că Jenny dezvă Wdoar câteva dispoziţii centrale evidente ale vieţii ei. Era e>a trem de geloasă pe fiul ei; era paranoidă în ceea ce priveştrelaţiile ei cu femeile; avea un interes estetic puternic s-era scrupuloasă în materie de pani.

Deşi aceste scrisori se poate să nu fi dezvăluit întreaşa structură a personalităţii lui Jenny, totuşi metoda arată că o activitate cantitativă atentă poate fi realizată în domeniul dispoziţiilor personale unice. Psihologia se poate ocupa de cazul singular.

Abordarea clinică. Întrucât consilierii, consultanţii sau terapeuţii se ocupă de indivizi, ei fac inevitabil judecăţi privitoare la dispoziţiile personale. Pe durata consultaţiei sunt absorbiţi de structura proprie a clientului. Desigur ei vor crede că legile gerierale pot fi aplicate la conduita sau problema persoanei, dar atenţia lor este fixată pe structura personală prezentă.

Din nefericire, până acum psihologii clinicieni, psihanaliştii şi alţi consilieri au lăsat ca interesul lor

pentru legi generate şi predicţii statistice (medii) să aibă precădere în teoretizările lor. Uneori chiar desconsideră valoarea studierii formaţiunilor mor-fogenetice în viaţa individuală.8

Totuşi, este clar că abordarea clinică oferă în principiu e ocazie demnă de invidiat pentru investigarea dispoziţiilor morfo-genetice. În viitor putem spera în apariţia Unei cercetări clarificatoare din această sursă.

S-a spus destul pentru a stabili punctul nostru de vedere: ştiinţa poate şi trebuie să se ocupe de personalitatea individuală în mod direct şi nu numai să compare persoane în maniera obişnuită a trăsăturilor comune.

Dispoziţii personale şi motive

Ajungem acum la problema noastră cea mai dificilă. Care e relaţia dintre d.p. aşa cum le-am descris şi discuţia noastră despre motive (capitolele 9 şi 10)?

8 Cf. P.E. Meeh 1. Clinicat vs. statistica! prediction, Minneapolis, Univ. of Minnesota Press, 1954. De asemenea, T.R. S-ar b i n, R. Taft, D.E. B a le y, Clinteai inference and cognitive theory, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1960.

j întâi, amintim cititorului că majoritatea teoreticienilor o distincţie clară între motive şi alte componente ale perso-alităţii De exemplu, Murray separă trebuinţele (motivale de bază a. cele mai importante componente ale personalităţii) de modul de? nijeplinire al lor.9 Similar, Freud crede că instinctele sunt elemente motivaţionale, în timp ce cathexes reprezintă obiectele gtaşate lor. Alţii separă clar motivele (de ce acţionează cineva) je atitudini (cum acţionează cineva). Ne amintim că McClelland presupune că personalitatea e formată din trei tipuri de elemente: motive, trăsături, scheme (pagina 261). Pentru McClelland o trăsă-tliră este numai „tendinţa învăţată a unui individ de a reacţiona aşa cum a reacţionat cu mai mult sau mai puţin succes în trecut în situaţii similare când a fost motivat similar”.10

Părerea noastră e diferită. Nu pot crede că

personalitatea eSte net împărţită în motive pe de o parte şi maniere (modalităţi de realizare a motivelor) pe de altă parte. Poate tendinţele determinante sunt dinamice (adică ele produc un comportament) şi astfel într-un sens toate dispoziţiile personale au o forţă motivaţională. Totuşi, ne grăbim să adăugăm că există multe grade de dinamism. Unele dispoziţii personale, de exemplu, sunt mult mai motivaţionale decât altele.

Să luăm un exemplu. Dl. X are o pasiune arzătoare de a da copiilor săi o educaţie mai bună decât a primit el. Dl. X are, de asemenea, o dispoziţie constantă de a se comporta politicos. Acum putem cu uşurinţă să-l zugrăvim părăsind casa dimineaţa în scopul îndeplinirii obiectivului său referitor la copiii săi. Dar el desigur nu părăseşte niciodată casa numai pentru a fi politicos cu cineva. Politeţea este mai mult o dispoziţie stilistică în caracterul său; slujirea copiilor săi „mai mult o dispoziţie motiverţională. Totuşi, niciuna nu e lipsită de un anume grad de forţă dinamică.

În acest punct am dori să putem face apel la neurofiziologie. Dar încă nu ştim ce fel de reţete complexe sau ansambluri de ce

9 II. A. Murray e t al., Exploralions în personality, New York, Oxford, 1938. Într-o privinţă Murray vorbeşte de integrarea trebuinţelor. După cum am spus, acest termen sugerează în sine exact ceea ce căutăm: un sistem singular în care trebuinţa, obiectul şi modul de comportare sunt toate integrate într-o singură dispoziţie. Dar, din nefericire, Murray utilizează termenul nu pentru sisteme durabile în cadrul personalităţii, ci numai pentru integrarea momentană a trebuinţei şi a modului de răspuns. Mai recent acelaşi autor vorbeşte despre vector-valoare ca element al analizei personalităţii. Deşi termenul dă trebuinţei un conţinut oarecum mai obiectiv, totuşi implică o separare nefericită între motivaţie şi scopul ei. Vezi T. Parsons, E. Shils (Eds.). Toward a generat theory of action, Cambridge, Mass., Harvard Univ. Press, 1951, p. IV, cap. 3.

10 D.C. McClelland, Personality, New York, Sloane, 1951, p. 216.

tale corespund unei dispoziţii şi nici nu ştim exact cum o presiune aceste reţete asupra comportamentului. Ştim, maşinăria noastră nervoasă este dispusă pe niveluri astfel” 9} e? nivelurile superioare mai complexe au dublu rol de impulsioif? 1 şi frânare pentru nivelurile inferioare mai simple.11 Acest faptare poate ajuta să explicăm cum selectează o dispoziţie comp) **? stimuli echivalenţi din mediu şi declanşează sau „pune barieră unor răspunsuri echivalente (toate fiind consonante cu dispo? jr de nivel superior).

— Ia în acelaşi timp, nu avem nicio dovadă că un impuls (sau u imbold sau un motiv) acţionează vreodată separat şi singur. Dimpotrivă, insistă Hebb, un impuls năvăleşte într-o organizare de nivel superior şi creează o stare motivaţională generală difuză de unde o presiune integrată merge eferent din cortex în trunchiul cerebral şi eventual intră în acţiune.12

Deşi cunoştinţele noastre despre această maşinărie lasă mult de dorit, sunt indicii că dispoziţiile complexe sunt mai adevărat motivaţionale decât impulsurile, pentru simplul motiv că acestea din urmă nu funcţionează fără să implice integrări superioare.

Să luăm în considerare aşa-numitul impuls sexual, despre care se vorbeşte atât de des ca trebuinţă uniformă, centrală şi exigentă în personalitate. Întrebarea noastră este dacă trebuinţa sexuală există vreodată separată de un sistem de dispoziţii. Când privim la vieţile concrete, vedem că „Sexul fuzionează în mod complicat cu tot felul de credinţe dobândite, gusturi, deprinderi şi inhibiţii. Sistemul nervos nu ţine impulsul sexual în mod comod într-un compartiment separat de aceşti factori cu care el fuzionează. „Cathexes” fac parte din „motiv”.

A spune, de exemplu, că un anumit bărbat sau femeie este homosexual nu înseamnă deloc a-i caracteriza motivaţia. Există mii de forme de homosexualitate: manifestă, disimulată, activă, pasivă, constrânsă,

sublimată, difuză, specifică, altruistă, dulce, sadică, protectoare, admirativă, superficială, reprimată, periferică, centrală, temporară, durabilă, estetică, intelectuală – în sfârşit, tot atâtea forme câţi indivizi a căror trebuinţă sexuală a fost „canalizată” spre propriul sex – Şi să ne gândim la multitudinea de alte moduri în care această trebuinţă abstractă poate fi canalizată. Atunci, în mod concret, pare foarte artificial să spunem că sexul ia aceeaşi formă sau are aceeaşi semnificaţie la două personalităţi. Fiecare

11 C.S. Sherrington, The integrative action of the nervous systein, London, Constable, 1906.

12 D.O. H e b b, A textbook of psychology, Philadelphia, Saunders, 1953, p. 160.

trăieşte cu propria sa structură. Deşi am putea afla ceva despre natura acestor structuri studiind baza biologică comună, ar fi o greşeală să presupunem că activitatea sexuală abstractă este ea însăşi un element separabil al motivaţiei.

Dar ai%umentând că nu putem face o distincţie precisă între ot şi dispoziţii personale, riscăm încă o dată să admitem că unele dispoziţii au o forţă motivaţională mai mare decât altele. ele care implică sexul, de exemplu, probabil că sunt mai irezistibile decât o d.p. stilistică de politeţe, energie sau negativism. peşi toate dispoziţiile sunt într-o măsură dinamice, unele sunt astf el numai în sens instrumental. Ele direcţionează activitatea care este motivată de alte d.p. care au o forţă mai mare. De exemplu, ne putem aştepta ca o persoană politicoasă să acţioneze conform dispoziţiilor sale sexuale cu un grad special de consideraţie pentru partenerul ei.13

Dacă o d.p. este motivaţională sau instrumentală este, atunci, o chestiune de grad. Dispoziţiile variază de la pasiunile absorbante, înclinaţii temperate până la simple obiceiuri. Chiar în dispoziţia stilistică, totuşi, putem descoperi o forţă dinamică, mai ales când este frustrată. Dacă o persoană politicoasă este silită să se comporte nepoliticos, disconfortul care rezultă atrage atenţia asupra

presiunii normale care există chiar şi într-o zi.p. stilistica. Constatăm că stilurile noastre de comportare nu sunt în întregime o chestiune de slujire a motivelor mai puternice; au şi ele o anumită forţă directoare.

Este dinamică o dispoziţie în sensul că ea este autoactivă (intră spontan în acţiune)? Desigur, într-un sens1 există totdeauna un indiciu senzorial, în afară sau în interiorul corpului, care provoacă tensiunea. De aceea, strict vorbind, orice dispoziţie trebuie declanşată înainte de a fi dinamic activă.

Dar într-un alt sens dispoziţiile motivaţionale sunt autoactive. Desigur că nu sunetul telefonului este cel care îl determină pe un egoist să vorbească jumătate de oră nestingherit despre ultimele sale isprăvi, sau pe o bârfâroare să repovestească pe larg faptele vecinilor ei. În aceste cazuri, răspunsul izvorăşte din înclinaţii profunde, nu din sunetul telefonului. Într-adevăr, egoistul şi bârfitoarea pot fi sub o asemenea tensiune încât ei să caute o scuză pentru a vorbi. Îşi cheamă la telefon un prieten pentru a se descărca. Un autor, o gospodină, un meşteşugar, dacă sunt lipsiţi de

13 W. Stern face distincţie între dispoziţiile motivaţionale şi stilistice UMlizând termenii germani Richtungsdisposition (direcţional) şi Rustungsdis-ţi°sition (instrumental). Die menschliche Personlichkeit, Leipzig, Barth, 1923. Această expunere datorează mult lui Stern.

ocupaţia lor favorită, pot „simţi o dorinţă arzătoare” de a rev la munca lor. În aceste cazuri, dispoziţiile sunt, pentru toate scorile practice, autoactive în mod spontan. Interese, ambiţii, strângeri, fobii, atitudini generale, înclinaţii, hobby-uri, valn gusturi, predilecţii – toate sunt d.p. (unele numai secundare) în acelaşi timp şi motive”.

În concluzie, este imposibil a considera dispoziţiile persnnale ca elemente ale personalităţii total separate de motivaţi „în unele cazuri ele sunt motivele conducătoare ale vieţii, j-”. ales dacă sunt sisteme mature, funcţional autonome, de scopul-l Ele nu sunt numai modalităţi de reacţie faţă de mediul înconjurător, ci modalităţi de a-l

înfrunta.

Aşa cum am arătat în capitolul 10, unele impulsuri – ca durerea sau foamea de oxigen – pot opera într-un mod reflex pentru a realiza reducerea tensiunii cu o integrare redusă în sistemele de nivel superior. Alte impulsuri – ca cel sexual şi nevoia de hrană – par să fie foarte integrate cu funcţiile corticale şi nu mai rămân pur biologice în esenţă. Ele devin componente ale dispoziţiilor personale.

Pare necesar să postulăm o gamă largă de forţe motivaţionale pentru dispoziţiile personale. Unele sunt irezistibile, autoactive, înseşi cazanele de aburi ale vieţii. Altele sunt stilistice şi instrumentale în esenţă – dar totuşi dinamice, într-un grad mai redus. – j

Definiţie în urma acestei îndelungate dezbateri suntem pregătiţi să oferim o definiţie a dispoziţiei personale. Ea este foarte apropiată de definiţia dată de noi trăsături (pagina 348). Cititorul atent va observa că fiecare parte a definiţiei a fost explicată.

O dispoziţie personală este o structură neuropsihică generalizată (specifică individului), având capacitatea de a interpreta mulţi stimuli funcţional echivalenţi şi de a iniţia şi orienta forme constante (echivalente) de comportament să – aptativ şi stilistic.

Rezumat în ultimele două capitole am căutat să stabilim nivelul de analiză cel mai util pentru studiul personalităţii umane. Acest nivel poate fi numit nivelul „trăsăturii” şi este, de fapt, în mod obişnuit, nivelul cel mai recunoscut atât de psihologi, cât şi de aprinderile noastre de vorbire curentă. Totuşi, considerând acest 1, găsim necesar să facem distincţie între două modalităţi de concepe organizarea trăsăturilor.

— I

Trăsăturile comune desemnează complexităţi organizate prijt drept comune (sau comparabile) într-o populaţie de persoane, natorită apartenenţei oamenilor la o specie comună şi la o cultură comună, putem, cu> temei, să căutăm categorii de comportament care sunt destul de uniforme. Toate studiile comparative asupra

personalităţilor, întreaga psihologie diferenţială, majoritatea încercărilor de măsurare se bazează pe asemenea „trăsături comune”.

Dispoziţiile personale sunt elemente de acelaşi ordin de complexitate dar sunt considerate ca „diferenţele proprii ale naturii”, dică sunt elemente neuropsihice pe care le constatăm în mod real la persoane individuale. Câteodată, dar numai câteodată, o persoană este atât de tipică pentru cultura sa şi pentru felul său de a fi încât poate fi caracterizată în mod adecvat în termeni de trăsături comune. Mai probabil, dispoziţiile ei cardinale, centrale şi secundare sunt foarte colorate de individualitate. Modul în care viaţa sa este organizată poate să nu corespundă de fel vreunei scheme analitice a trăsăturilor comune. Termenul dispoziţie personală (care ar putea fi tradus ca trăsătură individuală sau trăsătură morfogenetică) atrage atenţia asupra oricărei atitudini generalizate care rezidă efectiv în sistemml neuropsihic al persoanei singulare.

Ambele concepţii îşi au utilitatea lor. În scopuri comparative – şi majoritatea studiilor despre personalitate sunt comparative – trăsăturile comune sunt suficiente. Pentru studiul mai detailat al individului, trebuie identificate dispoziţiile personale.

Este imposibil să observăm trăsături sau dispoziţii în mod direct. Putem nurriai infera existenţa lor. Un act specific este întotdeauna produsul multor factori determinanţi, nu numai al unor atitudini durabile, ci şi al unor presiuni de moment din persoană şi din situaţie. Numai producerea repetată a unor acte având aceeaşi semnificaţie (echivalenţa răspunsului), care succedă unei serii definâbile de stimuli având aceeaşi semnificaţie personală (echivalenţa stimulilor) face necesară inferenţa trăsăturilor şi dispoziţiilor personale. Aceste tendinţe nu sunt tot timpul active, dar sunt persistente chiar şi când sunt latente şi au un prag relativ scăzut de declanşare.

Una este să admitem trăsăturile şi dispoziţiile drept elementele cele mai acceptabile pentru studiu, dar este

altceva să determinăm caracterul lor precis într-o viaţă dată. Pentru a evita proiectarea propriei sale esenţe şi alte multe surse de eroare, cercetătorul trebuie să utilizeze toate instrumentele empirice relevante ale Ştiinţei sale pentru a face validă propria inferenţă. Trăsăturile şi Opoziţiile nu pot fi inventate: ele trebuie descoperite.

În denumirea acestor complexităţi organizate există capcane, una fiind confundarea aprecierilor pur sociale cu fa™

obiectiv. Dacă evităm termenii laudativi şi cei depreciativi, e sibil a realiza un vocabular psihologic noncritic de denumiri h trăsături. Oricât de regretabil ar fi, atributele personalităţii pot fi zugrăvite numai cu ajutorul vorbirii comune, căci numai posedă o subtilitate rezonabilă şi o inteligibilitate stabilită.

Unele trăsături şi dispoziţii sunt în mod clar motivaţionai mai ales acelea cunoscute în mod obişnuit drept interese, ambif – sentimente, complexe, valori. Altele sunt mai puţin dinamice, având mai curând capacitatea de a dirija (de a stiliza) comportamentul decât de a-l iniţia. Uneori elemente care sunt iniţial directoare dobândesc ulterior o forţă de impulsionare, iar cele care sunt inj, ţial impulsionate pot deveni doar directoare. Un atlet care îmbătrâneşte îşi poate pierde zelul, dar poate păstra totuşi un interes pentru atletism.

Chiar dacă trăsăturile şi dispoziţiile stabilizează conduita ele nu sunt niciodată total constante şi nici nu sunt independente unele de altele. O adaptare eficientă la lume reclamă flexibilitate şi declanşarea unor variate tendinţe determinante în situaţii diferite. O personalitate dată poate manifesta contradicţie şi conflict – după cum romancierii şi clinicienii nu obosesc a ne spune.

Opinia noastră despre dispoziţiile personale nu neagă importanţa interacţiunii sociale în modelarea conduitei umane. În capitolul 8 am recunoscut efectele exercitate de situaţie, rol, cultură. Pledăm numai pentru ideea că o persoană dată are o gamă largă de deprinderi şi dispoziţii care pot fi activate în diferite grade şi în diferite

combinaţii, în funcţie de cerinţele de moment atât sociale, cât şi ale mediului înconjurător.

Trăsăturile şi dispoziţiile sunt modi vivendi. Ele îşi derivă semnificaţia din rolul pe care îl joacă în progresul adaptării şi al stăpânirii lumii personale.

CAPITOLUL

Unitatea personalităţii

RETROSPECTIVA $ CONCEPŢII FILOSOFICE A UNITATEA CA EFORT 9 UNITATEA ŞI IMAGINEA DE SINE o FUNCŢIILE ESENŢIALE ŞI UNITATEA 9 CORESPONDENŢA VERSUS CONCORDANŢA's ABORDĂRI EMPIRICE ALE CONCORDANŢEI O REZUMAT

I personalitatea este o unitate în diversitate – o unitas multiplex, în capitolele precedente am considerat diversitatea în termeni de trăsături şi dispoziţii. Ajungem acum la problema unităţii. Aceasta este o problemă care te pune în încurcătură din două cauze: mai întâi, pentru că sunt multe sensuri în care termenul unitate poate fi aplicat personalităţii; în al doilea rând, pentru că este discutabil dacă unitatea este vreodată realizată. Unificarea, aşa cum există, pare să fie doar o chestiune de grad. Scriitorul german Herder spunea: „Omul nu e niciodată complet; existenţa sa rezidă în devenire”.

Retrospectivă în capitolele precedente am întâlnit variate aspecte importante ale problemei unităţii. Va fi util să le reamintim.

În mica copilărie există un grad înalt de „unitate dinamică”. n primele luni de viaţă copilul răspunde ca un întreg ori de câte °îi se emoţionează, se calmează sau îşi exprimă emoţia. Într-adevăr, în primii ani el reacţionează într-un mod de tipul „totul sau nimic”, mai ales când este implicată emoţia. El este incapabil amânare, de discriminare, de gradare. Pe măsură ce creşte şi ri-irenţierea se accentuează, această unitate primitivă se reduce.

Dar pe măsură ce unitatea primitivă se reduce, apare o tate învăţată, în virtutea procesului de integrare. Integrarea ecfr librează procesul segmentar de

diferenţiere. A integra înseama forma elemente mai cuprinzătoare. Deşi se pare că o integra a totală nu e atinsă niciodată, există un proces constant în această direcţie, chiar în timp ce procesul contrar de diferenţiere continuă. Această dialectică a divizării şi unificării am discutat-o în capitolul 5.

În legătură cu acest subiect trebuie, de asemenea, să reamin tim echilibrarea organică ce rezultă din homeostazie (pagina 99) – A menţine o „stare constantă” înseamnă a conserva o unitate fundamentală, deşi statică.

Într-un sens complet diferit, unitatea (de moment) este văzută în principiul convergenţei. În orice moment, energiile disponibile sunt mobilizate într-un curs maxim integrat al conduitei. Deşi acest curs al conduitei poate fi foarte mult determinat de cerinţele actuale (schimbarea unui cauciuc, aşteptarea unui client sau interpretarea la pian), probabil că focalizează multe atitudini adânc înrădăcinate. Sunt implicate atât dispoziţii motivaţionale, cât şi stilistice. Putem spune: „Acel mic gest al lui spune multe” şi înţelegem prin această afirmaţie că multe niveluri complexe ale personalităţii erau unificate (convergente) cu actul momentan.

Aud pe cineva suind treptele de lemn de lângă uşa mea deschisă. Paşii sunt grei dar înceţi, uşor poticniţi şi nesiguri. Mă gândesc că cel ce suie poate nu e tânăr şi nici viguros, că este o persoană cu conflicte, cam deprimată, în mod fundamental nesigură şi dependentă. Să spunem că diagnosticul meu e corect (şi constatăm adesea că aprecierile noastre bazate pe activităţi expresive cum este mersul se confirmă). Problema este. că mare parte din personalitatea acestui om este convergentă într-o activitate zilnică obişnuită. Mare parte, dar nu toată. Multe trăsături importante ale acestei persoane nu se dezvăluie prin mersul său. Pe baza mersului nu pot spune dacă omul are interese estetice, este sentimental, dotat intelectual sau agnostic…

Deşi examinarea trăsăturilor şi dispoziţiilor privea în primul rând multiplicitatea organizării personalităţii, ea

lua în considerare şi o unificare. De exemplu, o dispoziţie cardinală este, prin definiţie, un semn al unităţii. Pasiunea lui Tolstoi pentru „simplificarea eţii «sau idealul călăuzitor de „respect pentru viaţă” al lui cefrweitzer, ca toate trăsăturile cardinale, sunt unificatoare într-un grad mare.

Mai mult, în teoria noastră asupra trăsăturilor şi dispoziţiilor ţţijern seama de interdependenţa lor. Ele se întreţes ca o tapiserie. Când o persoană acţionează, intră în joc câteva dispoziţii. Se pot extrage douăzeci şi opt de feluri de îngheţată din douăzeci şi opt je containere etichetate; dar sistemul nervos nu are containere separate; are numai reţele de organizare.

În sfârşit, şi aces a e lucrul cel mai important, discuţia noastră despre simţul în dezvoltare al eului (capitolul 6) formează un preludiu pentru prezenta cercetare a unităţii. Însuşi termenul eu implică unitate. După ce au renunţat câteva decenii la acest concept, psihologii au revenit la el, căci acum recunosc că fără el nu există un mod adecvat de a vorbi de unele din aspectele morfogenetice ale personalităţii.

Concepţii filosofice

Mulţi filosofi afirmă că tot ceea ce facem, spunem sau suntem presupune unitate. Chiar şi o experienţă simplă şi obişnuită cum este decepţia presupune acest lucru. Cineva poate să nu se simtă decepţionat până când nu simte o serie de stadii anterioare: dorinţă, aşteptare, lipsă de îndeplinire, toate fiind stadii ce aparţin unui singur agent continuu. Faptul că avem conflicte şi dezacorduri în scopurile noastre este o dovadă de unitate. Un conflict actual nu ar putea fi cunoscut decât în termenii de unitate anterioară sau de unitate sperată în viitor. În consecinţă, conflictul, disocierea, chiar dezintegrarea personalităţii nu au o semnificaţie separată de presupunerea că persoana – tot timpul – este o unitate fundamentală şi continuă.1

Acest subiect a frământat pe mulţi, poate pe majoritatea filosofilor, dar nu toţi au ajuns la aceeaşi concluzie. Filosoful Hume, de exemplu, a conchis în silă şi fără prea mare convingere că un agent (un eu) caracterizat

de continuitate era mai mult o iluzie decât un fapt fundamental. El a decis că oamenii sunt alcătuiţi din demente discontinue de experienţă. William James – luptându-se °u aceeaşi problemă – a conchis că nu există niciun principiu uni

1 Cf. W Stern, General psychology front the personalistic standpoint, ifanst. by H.G. Spoerl, New York, Macmillan, 1938, p. 449. Vezi şi

S. Brightman, Person and reality, New York, Ronald, 1958, cap. 14.

ficator, dar că unitatea rezidă în suprapunerea unor stări şi succesive, aşa cum unitatea unui acoperiş de şindrilă constă inaote prapunerea şindrilelor. Sll

Aşa cum am văzut în capitolul 6, Kant ajunge la opusă, argumentând că întrucât noi ştim că actele noastre rate sunt ale noastre, trebuie să existe un „ego pur” care conţin-”. să garanteze unitatea personală de-a lungul vieţii. Filosofii care urmat după Kant se pare că adoptă una din cele două concept-Fie susţin că eul este un garant pasiv al unităţii – o „bază cont” nuă” fără participare activă şi „intervenţie”; fie susţin că eul est” un jactor care vrea, comandă, conduce, selecţionează conduita s-astfel realizează activ unitatea.

Extinzând acest ultim punct de vedere, psihologii tomişti spun că eul unificator are un scop obiectiv şi inevitabil. Esenţa eului este să depună efort (nu totdeauna încununat de succes) pentru un grad mai înalt de perfecţiune decât cel pe care îl posedă în prezent. Chiar fiinţa cea mai slabă manifestă o tendinţă de bază pentru îmbogăţire, progres, dincolo de limitele sale prezente. Sensul scopului este idealul unei persoane perfecte, aşa cum individul se concepe pe sine să fie. Întrucât omul este făcut după chipul lui Dumnezeu, există o normă de perfecţiune (a omului aşa cum ar trebui el să fie) care îndrumă, deşi imperfect, activitatea unificatoare a evului. Omul întrezăreşte calea spre unitatea ultimă şi în măsura în care o urmează, datorită raţiunii şi alegerii sale, el va realiza o unificare efectivă a personalităţii sale.2 Această

direcţie de gândire atrage atenţia asupra convingerii unor autori că problema unităţii nu poate fi avută în vedere fără ca în acelaşi timp să se ia în considerare natura şi destinul ultim al omului.

Alţi filosofi evită presupunerea că eul este un factor unificator. Ei văd unitatea în natura „sistemică” esenţială a personalităţii. Ei postulează o „tendinţă spre stabilitate „(Fechner), o „relaţie sistematică” (Whitehead) sau un „conatus” (Spinoza). La fiinţele umane, după Spinoza, conatus ia forma unei tendinţe de a se dezvolta în forma perfectă proprie fiinţei respective. Aceşti filosofi admit că formele inferioare de viaţă realizează mai uşor unitatea; decât fiinţele umane, care au atâtea potenţialităţi mai diversificate care reclamă realizare. Aşa cum subliniază Kayserling, un pescăruş care prinde rapid hrana pe malurile unui lac reprezirtă o unitate mai perfectă, chiar dacă mai puţin complicată, decât o fiinţă umană în căutarea pâinii zilnice.

Dacă aceste variate soluţii filosofice par confuze, motivul este acela că ele reclamă un studiu mai proiund decât îl putem oieri aici. Scopul nostru, când atragem atenţia asupra lor, este acela de

2 Cf. Magda B. Ar noi d, J.A. Casson (Eds.), The human an approach to an integral theory of personality, New York, Ronald.

arăta că este necesară o rafi Aare filosofică pentru a ajunge la o orie complet satisfăcătoare despre natura unificării în viaţa pero direcţie a gândirii filosofice este în mod special apropiată inventarul psihologilor. Filosofii aşa-zis romantici din secolul

Unitatea ca %efort râi filosofice este înilor. Filosofii aşa-zi îi XIX-lea preferau să spună: „Un om este ceea ce iubeşte”. Niciodată nu atingem complet ceea ce iubim; pur şi simplu conti-nllăm să iubim şi să dorim tot mai mult. Dragostea’ de a învăţa, ca să luăm un exemplu, este o forţă unificatoare, dar posedarea cunoştinţelor, nu.

Ceea ce integrează energiile noastre este urmărirea

unui scop. Când scopul este atins, energia se dispersează. O persoană centrată pe devenirea a ceea ce vrea să devină este mult mai integrată decât una care şi-a atins scopul – şi nu mai are spre ce să năzuiască. Pentru a atinge un scop trebuie să depăşim confuzii, discordii şi obstacole. Efortul implicat produce unitate.

Goethe a apreciat că la Faust tocmai căutarea neobosită a obiectivelor, mai ales a scopului vieţii pe care şi l-a fixat („un popor liber pe un pământ liber”) a fost salvarea sa. Mefisto a făcut o prinsoare cu Faust, aceea că l-ar putea în aşa fel ademeni încât n-ar mai lupta pentru completitudine, ci s-ar abandona pe parcurs unei stări tentante de autosatisfacţie. Dacă Faust ar fi cedat iluziei că şi-a atins obiectivul, ar fi fost damnat. În final a fost salvat pentru că s-a străduit necontenit spre scopul pe care nu l-a atins niciodată.

Ca toate marile epopei, „Faust* de Goethe ne oferă o viziune profundă asupra naturii umane; în acest caz, asupra condiţiilor în care este realizată unificarea personalităţii. Psihologul Jung recunoaşte aceeaşi situaţie în definit5 a sa despre eu. După Jung eul nu e ceva ce avem, ci ceva pe care ne străduim de-a lungul întregii vieţi să-l construim. Tocmai în acest sens special, „eul” conferă unitate.

Doctrina unităţii-prin-efort pretinde unitate de intenţie, Biblia acordă importanţă acestui lucru. Epistola Sf. Iacob previne că „un °m nehotărât este nestatornic în toate căile sale”. Evanghelia Luca spune: „Niciun slujitor nu poate sluji la doi stăpâni”. Existenţialistul Kierkegaard insistă asupra faptului că pentru a fi spiritual întregi trebuie „să voim un singur lucru”. Efortul difuz Poate distruge unitatea. Un scop major este adevăratul unificator, revărata bucurie a vieţii, scria George Bernard Shaw, este să staţi că ai „fost utilizat pentru un scop recunoscut de tine însuţi ePt puternic”.

Unitatea şi imaginea de sine

Implicată în doctrina efortului este prezenţa unui factor Co nitiv – o imagine de sine (pagina 131)... Un

psiholog, Lecky, defineşte personalitatea drept „o organizare de idei care sunt simţit” a fi compatibile una cu alta”. El adaugă faptul că o motivaţie e 6 pleşitoare în viaţă trebuie să menţină unitatea acestui sistem

Comportamentul exprimă efortul de a menţine integritatea şi urmat organizării… Pentru a fi imediat asimilată, ideea formată ca rezultat al Ur, ba noi experienţe trebuie să fie simţită că este compatibilă cu ideile de-acun” prezente în sistem. Pe de altă parte, ideile a căror incompatibilitate e recunoscută pe măsură ce se dezvoltă personalitatea, trebuie eliminate din şiş” tem. Astfel, există o asimilare constantă a ideilor noi şi expulzarea uno” idei vechi, în cursul vieţii3.

O aplicaţie importantă a teoriei lui Lecky se aFlă în domeniul învăţării. Învăţăm numai ceea ce se potriveşte cu imaginea noastră despre sistemul eului. (Un alt mod de a formula problema este a spune că învăţăm numai, sau cel mai bine, acel material în care suntem autoimplicaţi.) Acest subiect l-am discutat în capitolul 5.

Un alt autor, Carl Rogers, e interesat de importanţa ajutorării oamenilor pentru a realiza o imagine de sine care să fie exactă şi completă. Mulţi oameni nu reuşesc să realizeze o unitate sănătoasă a personalităţii lor din cauza autoînşelării.

Ar rezulta că atunci când toate modurile prin care individul se percepe pe sine – toate percepţiile calităţilor, abilităţilor, impulsurilor şi atitudinilor persoanei, toate percepţiile propriului eu în raport cu ceilalţi – sunt acceptate în conceptul conştient şi organizat de eu, atunci această realizare este însoţită de sentimente de confort şi eliberate de tensiune…4.

Această linie de gândire identifică sănătatea în cadrul personalităţii cu o imagine de sine completă şi unificată. Imaginea de sine include nu numai o viziune despre „ce sunt eu’fe, dar şi despre „ce doresc să fiu” şi „ce ar trebui să fiu”. Reunind împreună aceste aspecte ale imaginii de sine se face apropierea de unificare.

O abordare oarecum înrudită se constată în

conceptul neo-freudian de identitate. Erikson face din el nucleul unei versiuni moderne a psihanalizei. Mai ales în timpul adolescenţei individu' încearcă să pună simţul identiiăţii proprii în acord cu relaţiile sale sociale. Erikson scrie:

3 P. Lecky, Self-consistency: a theory of personality, New Island, 1945, p. 135. Mi

4 C.R. Rogers, Some observations on the organization of personal – în „Amer. Psychologist", 1947, 2, 358 – 368.

Simţul identităţii eului reprezintă încrederea crescută că abilitatea de a gpţine uniformitatea şi continuitatea internă... este legată de uniformitatea „r cOntinuitatea semnificaţiei proprii pentru alţii5.

Din acest punct de vedere, sarcina fiecăruia este să descopere jne sunt eu? Când această întrebare primeşte un răspuns satisfăcător, o nouă unitate şi o nouă maturitate a personalităţii au fost realizate.

O extindere a acestei căutări îndomeniul misticii se găseşte mi budismul Zen. Zen aspiră la cunoaşterea totală a naturii proprii a cuiva. Scopul disciplinei Zen „este trăirea satori-ului sau a iluminării. Zen insistă asupra faptului că adevăratul eu nu poate fi cunoscut prin concepte analitice sau prin credinţă – cum au obi-feiul occidentalii, că identitatea proprie e separată de baza subsecventă a existenţei cuiva. Satori este o trăire a unităţii: eul şi non-eul se unesc. Este dificil pentru mintea occidentală să realizeze o asemenea experienţă mistică totală, sau chiar să-i înţeleagă esenţa. Deprinderile noastre de analiză intelectuală ne împiedică să atingem o asemenea unitate subiectivă perfectă. Suzuki, maestru Zen, scrie:

Intelectul se forţează şi fragmentează experienţa pentru a o supune unei tratări intelectuale, care este o discriminare sau bifurcare. Sentimentul original de identitate este astfel pierdut şi intelectului i se permite să aibă modul său caracteristic de fragmentare a realităţii în părţi separate6.

Deşi această direcţie de gândire e străină concepţiilor occidentale despre personalitate, ea se reflectă în scrierile lui Fromm7 şi Maslow8 care consideră că omul poate să-şi sporească mult unitatea învăţând să evite dihotomiile afectiv-intelectuale şi cultivând experienţa unui caracter nemijlocit şi creator pe care copiii o posedă, dar adulţii au pierdut-o.

Funcţiile esenţiale şi unitatea.

Atât efortul cât şi imaginea de sine sunt aspecte esenţiale ale personalităţii (capitolul 6). Putem risca o generalizare: Unitatea Personalităţii trebuie căutată mai întâi în funcţiile esenţiale (şi nu în cele ocazionale sau periferice).

5 E. H Erikson, Identity and the life cycle: selected papers, New Yor K Int. Press, 1959, p. 89.

6 D.T. Suzuki, Mysticism, Christian and Buddhist, New York, Har-ţi» i957

I957 t p 105

E. Fromm, Psychoanalysis and Zen Buddhism, în „Psychologia”, o Univ., 1959, 2, 79 – 99.

A. H. Maslow, Motivation and personality, New York, Harper, 1954” 214 – 217.

Ne amintim de povestea lui G.B. Shaw, Pygmalion, în eroina, o florăreasă ignorantă, este luată, de profesorul pentru a-i educa vorbirea. O învaţă să vorbească într-un elegant şi constată că se supune prompt ordinului său. Dacă spune să se poarte ca o slujnică, se poartă astfel; ca o s-o comportă în consecinţă. Din afară s-ar părea că Eliza nu posedă nicio constanţă în personalitatea ei. Dar la bază o explicaţie unificatoare a conduitei sale: e îndrăgostită de profesorul ei. Dragostea ei este un factor esenţial. Şi tocmai factor” esenţiali explică o asemenea unitate care se găseşte în personali1 tate.

Să ne referim la un studiu experimental.

Klein şi Schoenfeld au dorit să studieze siguranţa la atribut al personalităţii. Au dat unui grup de subiecţi o serie \ de teste de inteligenţă în două condiţii experimentale. În prima, atmosfera era neutră, monotonă,

fără implicarea ego-ului. Subiecţii erau numai cobai de laborator făcând gesturi de rutină. După fiecare din cele şase teste li se cerea să lor – muleze gradul de siguranţă pe care-l simţeau în legătură cu precizia performanţelor lor. Pentru cele şase teste a existat o consantă redusă în aceste aprecieri ale certitudinii. După un interval de timp, un al doilea set echivalent de teste a fost dat şi atmosfera s-a schimbat vizibil. Subiecţii au fost puşi în stare de tensiune mai mare, li s-a spus să-şi dea toată silinţa pentru că rezultatele acestor teste de inteligenţă vor fi introduse în dosarele lor şcolare. Schimbarea a fost efectivă. Aprecierile asupra încrederii au devenit foarte constante. Un student care s-a simţit sigur că a făcut bine (sau prost) la un test, s-a simţit sigur că a făcut bine (sau prost) la celelalte cinci teste. Autorii conchid că încrederea este o trăsătură constantă de personalitate când ego-ul este implicat, dar că este variabilă şi inconstantă când subiectul nu are un interes esenţial în joc.9

Implicarea ego-ului în orice situaţie pare să aducă o constanţă mai mare. Sondajele de opinie publică arată că oaraen» care se simt siguri în legătură cu o problemă, vor fi destul de constanţi (unificaţi) în a susţine toate propunerile care sunt a „gate de acea problemă. Dacă se simt mai puţin siguri (mai puţi” autoimplicaţi) sunt variabili şi inconstanţi.10

9 G.S. Klein, W. Schoenfeld, The influence of ego-involveineni on confidence, în „J. abnorm. Soc. Psychol.”, 1941, 36, 249 – 258.

10 H. C an tril, Gauging public opinion, Princeton, N.J., Princeto Univ. Press, 1943, cap. 5.

Să generalizăm punctul nostru de vedere: gândurile şi comtl au o constanţă mai mare când sunt legate de ceea ce îi ld!

j considerăm a fi cald, central şi important în viaţa noastră, fcii atunci când nu sunt aşa de legate. Sau, pentru a ne exprima d ai pe scurt: funcţiile esenţiale tind să unifice personalitatea.

Corespondenţă versus concordanţă

Urmează un corolar. Trebuie să ne aşteptăm ca să fie evidentă o unificare mai mare în dispoziţiile personale decât în trăsăturile comune. Trăsăturile comune sunt numai variabile după care comparăm o populaţie mare de oameni, fie că aceste variabile au sau nu o importanţă centrală în viaţa lor.

Este adevărat că studiile statistice asupra trăsăturilor comune pOt să ne ofere unele dovezi referitoare la constanţa sau unitatea personalităţii. Când spunem, de exemplu, că testul pentru o anumită trăsătură (de exemplu, dominanţă – supunere) are un coeficient de fidelitate de O, 85, spunem că majoritatea oamenilor răspund în acelaşi mod semnificativ item cu item şi moment cu moment. Şi astfel majoritatea oamenilor, conchidem, se menţin la un nivel destul de constant de adaptare dominantă, submisivă sau mijlocie.11

Dovada unităţii care provine din corelarea măsurătorilor efectuate într-o populaţie generală o vom numi o dovadă a corespondenţei. Prin acest termen înţelegem că scorurile subiecţilor la o scală a unei trăsături comune sunt destul de constante.

Dar sunt multe împrejurări în care pentru motive esenţiale măsurătorile unei persoane nu corespund. Şi totuşi nu putem spune că structura personalităţii sale este de aceea lipsită de unitate. În afară de conceptul de corespondenţă (dovada unităţii unei trăsături comune) e necesar conceptul de concordanţă (dovada unităţii dispoziţionale).

După cum am văzut, Eliza Doolittle era absurd de neintegrată în modul de a vorbi şi de a se comporta; dar erau. Se poate merge mai departe şi să se studieze cantitatea de „integrare” Prezentată de indivizi la multe trăsături. Răspund ei la întrebări în fiecare i în acelaşi fel sau sunt variabili? Un asemenea procedeu de măsurare a trăsăturii comune de „integrare” generală a fost propus de R.B. Cattell, Fluctuation of sentiments and attitudes as a measure of character integra—*°n and of temperament, în „Amer. J. Psychol.”, 1943, 56, 195 – 216.

bine integrată în ceea ce priveşte dragostea ei pentru sorul Higgins. Când ştim acest lucru, vedem că înseşi rea şi comportamentul ei inconstante, deşi lipsite de pondenţă, sunt complet concordante. Reperăm o profundă, genotipică (pagina 365).

La pagina 364 am consemnat cazul profesorului D. a rui dezordine din biblioteca de care se ocupă, contrasta freuşea să corespundă) cu meticulozitatea legată de D şoana şi biroul său. Un genotip profund de autocentrare e I plică ambele grupuri de acte contradictorii. Din nou, exiso corespondenţă redusă dar o concordanţă mare în person 5 litatea sa.

Există cazul fetei de treisprezece ani care a fost îndrumată spre consiliere deoarece utiliza un machiaj excesiv faţă. Această deprindere părea tristă în contradicţie cu natura ei studioasă. Profesoara ei a simţit că ceva nu e „în regulă”. Scindarea aparentă din personalitatea fetiţei a fost rapid explicată. Avea o pasiune puternică pentru profesoara ei, care era ea însăşi studioasă şi avea un ten natural frumos. Fetiţa era în întregime concordantă în strădania ei de a fi la fel ca profesoara iubită.

Este mai uşor să fii „obiectiv” în studierea corespondenţei măsurătorilor decât în studierea concordanţei. Operaţiile standard sunt prescrise în studiile statistice ale corespondenţei, dar pentru a detecta concordanţa adesea trebuie să facem o interpretare clinică – a cărei corectitudine e greu de dovedit. Probabil că tocmai din acest motiv cercetătorii din domeniul personalităţii tind să treacă cu vederea situaţiile genotipice din viaţa individuală care ajută la rezolvarea contradicţiilor aparente din comporta –,mentul personal. Admitem totuşi că nu e uşor de stabilit cu certitudine diagnosticele noastre intuitive asupra concordanţei. Adesea ne putem afla în eroare. Nici nu trebuie să spunem, dacă numai noi cunoaştem rădăcina concordanţelor, că totul în personalitate s-ar dovedi a fi coerent cu restul.

Enunţul următor împinge problema prea departe:

Unitatea unei persoane poate fi trasată în fiecare clipă a vieţii sale u există nimic în caracter care să se contrazică. Dacă o persoană care ne «cunoscută pare neconcordantă cu ea însăşi, aceasta este numai un inchau ai inadecvării şi superficialităţii observaţiilor noastre anterioare12.

12 R. Franke, Gang când Charakter, ed. by H. Bogen and Lipmann, în „Z. f. angew. Psychol.”, 1931”, no. 58, p. 45.

În definitiv, unitatea personalităţii este numai o chestiune qrad şi trebuie să evităm exagerările.

gste dificil a menţine echilibrul. Pe de o parte nu există nici îndoială că studiile experimentale şi statistice tind să subesti

3 eze unitatea personalităţii pur şi simplu pentru că tehnicile lor reuşesc să se concentreze asupra domeniilor esenţiale ale yjeţii individuale. Pe de altă parte, e uşor de citit într-un comnortament discordant o unitate mitică,» substituind astfel faptelor o interpretare arbitrară.

În biografii, chiar detaliate, se produce o exagerare inevitabilă a constanţei. Activităţi şi trăsături „nerelevante” sunt îndepărtate. Acest lucru produce o imagine a unei uni –, taţi mai mari decât se justifică. O asemenea exagerare este clară mai ales în necrologuri. Autorul doreşte să extragă „esenţa” sau semnificaţia vieţii ca întreg. Apare un grad remarcabil de unitate – mai mare decât a fost prezentat vreodată la persoana respectivă în viaţă.

Abordări empirice ale concordanţei

Ziua unei psihologii cu adevărat morfogenetice nu a sosit încă. Am făcut unele progrese în fabricarea pietrelor de construcţie (trăsături) şi în denumirea lor, dar un progres mic în arhitectură. Ce anume determină forma totală a personalităţii nu ştim. Aşa cum a arătat acest capitol, avem unele idei despre problemă, dar până acum avem metode puţine care să ne ajute să stabilim aceste idei pe o bază ştiinţifică. Concepte precum concordanţă,

stil de viaţă, structură totală rămân în cea mai mare Parte simple concepte.

Sarcina devine mai dificilă prin faptul că nu ne putem aştepta la o unitate completă. Integrarea nu este niciodată perfectă şi astfel, în cel mai bun caz, putem spera să descoperim nimic ai mult decât o schemă generală şi o structură parţială.

Nu e strict adevărat că nu s-a făcut niciun progres. Capitolul precedent a menţionat metode variate pentru descoperirea dispoziţiilor personale. Dacă dispoziţiile pe care le descoperim sunt foarte generale şi intense (cardinale sau centrale) suntem aproape de descoperirea temei sau a temelor unificatoare ale

7 7

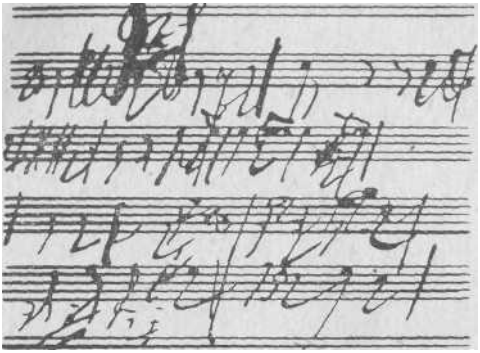

ci zise”.

Figura 29. Manuscrise zicale de Bacii, Beethovus şi Mozart (din W. vvnif11 The expression of p”, nality, New York, Haml? J943. pp. 20) Per.

= gs = y

p

T fi, >

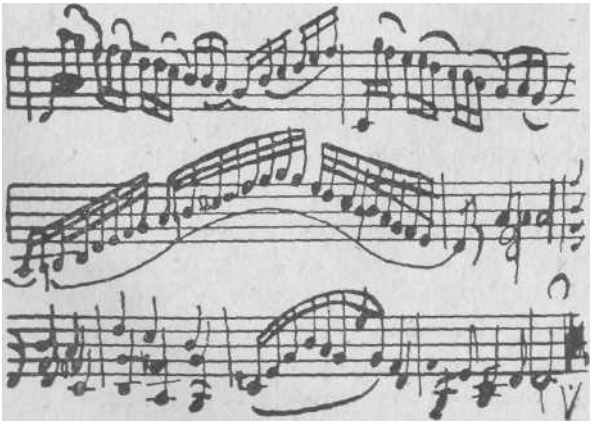

w ţfii vieţi. (Totuşi, chiar dacă stabilim ferm, să spunem, patru sau Uinci dispoziţii centrale într-o viaţă, ne întrebăm încă despre felul; care sunt legate între ele.)

Capitolele următoare privesc metodele pentru evaluarea perolralităţii. Deşi majoritatea acestor metode se concentrează asupra unei trăsături sau cel mult a câtorva, alte metode ne conduc mai departe în considerarea problemei interrelaţiilor. Înainte de a ne adânci în metode, vom menţiona două tehnici care au o semnificaţie specială pentru problema de faţă.

Asocierea. Metoda asocierii este un mod excelent de a de monstra concordanţa, deşi nu aruncă nicio lumină asupra cauzelor ei. Metoda reclamă ca un evaluator să grupeze diferite referinţe care privesc o personalitate preluându-le dintr-o mulţime de referinţe care sunt luate şi se referă la multe personalităţi. Referinţele pot fi de diferite tipuri: biografii, fotografii, specimene de scris, scoruri la diferite teste, producţii artistice sau orice altceva. Sau se pot combina aceste producţii cu numele autorului.

Principiul asocierii este ilustrat în figura 29. Cele trei manuscrise muzicale reprezentate în figură au fost scrise de trei compozitori binecunoscuţi: Bach, Beethoven şi Mozart. Din cunoştinţele despre aceşti oameni vi se cere să potriviţi numele cu scrierea muzicală caracteristică.

Metoda asocierii are avantajul că permite ca producţii complexe să fie orânduite cu alte producţii

complexe, fără ca mai întâi să se întreprindă vreun proces de analiză. Este uşor să se determine câte asocieri s-ar produce prin hazard, iar apoi să se determine cât de superior hazardului poate fi un evaluator dat. Metoda permite studiul cantitativ al structurilor calitative, deşi, cum am spus, nu ne spune de ce un evaluator percepe concordanţa dintre ele.13

Predicţia. Unul din scopurile principale ale ştiinţei este să facă predicţii exacte. Dacă am cunoaşte concordanţele mai adânci dintr-o viaţă, am putea prevedea cu succes mare parte din viitorul ei. (Desigur că nu am putea prevedea răspunsul exact, ci numai

* în original matching. (Nota trad.)

13 Îndrumări pentru utilizarea metodei, precum şi un rezumat al unor cercetări anterioare care au utilizat metoda sunt date în P.E. V e r n o n, The matching method applied to investigations of personality, în „Psychol. Bull.”, 1963, 33, 149 – 177. Vezi, de asemenea, F. M o ste 11 e r, R.R. B u’s h, Selected luantitative methods, în G. Lindzey (Ed.), Handbook of social psychology, Cambridge, Mass., Addison-Wesley, 1954, I, 307 – 311.

Îmbinarea corectă pentru figura 29: I = Beethoven; ÎI = Mozart; III = Bach. Majoritatea oamenilor percep rapid unităţile: capriciul vioi la Mozart, fluxul ordonat şi constant la Bach, zbuciumul vijelios la Beethoven – calităţi reflectate nu numai în muzica şi scrisul lor dar şi-n viaţa lor personală ca atare.

O serie de răspunsuri. Rareori putem prezice cuvintele exacte care prietenii noştri le vor utiliza în exprimarea plăcerii când dăm un dar, dar că le va plăcea suntem siguri.) în măsura în la 6 prevedem corect pe baza cunoştinţelor noastre despre concordant6 am îndeplinit cerinţa ştiinţifică de a dovedi obiectiv constant personalităţii.

Există două feluri de predicţie (vezi pagina 32). Predicţia statistică – genul utilizat de agenţiile de asigurări – poate fi uitrii tor de precisă pentru o masă mare de date. Cunoscând tendinţele medii putem prevedea câţi oameni

se vor naşte sau vor muri în următoarele douăsprezece luni; putem prevedea destul de bine câţi morţi de accidente de maşină vor fi la un sfârşit de săptămâna putem chiar să spunem că dintre cuplurile având un anumit mediu familial şi anumite calităţi personale 70% vor divorţa. Predicţia statistică se referă întotdeauna la distribuţia specifică unei populaţii largi. Nu prevede niciodată ce se va întâmpla unei anumite persoane.

De fapt, există o eroare logică serioasă făcută în examinarea predicţiei statistice. Dacă şase din zece americani merg la filme în fiecare săptămână, putem fi tentaţi să spunem că am şansa de 6 la 10 de a merge la film săptămână aceasta. Enunţul este într-adevăr fără sens. Voi merge sau nu voi merge şi numai cunoaşterea atitudinilor mele, a intereselor şi a situaţiei ambientale va spune dacă voi merge sau nu.

Predicţia morfogenetică, cum o vom numi aici, se bazează pe o înţelegere atentă a unei persoane şi a dispoziţiilor ei (adică pe idiodinamica vieţii sale). Dacă cunoaştem o persoană temeinic, trebuie să fim capabili să spunem cu mai mult succes dacă se va duce sau nu la film, dacă va căuta să divorţeze, dacă va avea un accident, decât dacă aplicăm medii statistice la cazul său. De fapt, putem spune că întreaga poziţie prezentată în acest capitol şi în cele precedente pledează pentru superioritatea predicţiei morfogenetice faţă de cea statistică, aplicată la viitorul oricărui individ singular.

Dar în această problemă se dezlănţuie o controversă vie. Am citat deja opinia că predicţiile cu succesul cel mai mare provin din cunoaşterea apartenenţei de clasă a unei persoane. Astfel, în capitolul 8 am subliniat concepţia că a şti că un om este „soldat de profesie” înseamnă a avea o bază pentru o predicţie mai bună decât dacă cunoaştem numai trăsăturile sale „vagi”. Deşi este adevărat că majoritatea soldaţilor de profesie pot avea anumite stiluri de comportare, este de asemenea adevărat că comportamentul viitor al unei persoane depinde în ultimă analiză de ceea ce ea este – şi nu de felul grupului căruia îi

aparţine.

Aşa cum am văzut în capitolul 1, psihologul Meehl, intrigat, Se problemă, a examinat dovezile pentru asemenea studii de previziune statistică. A conchis că acele studii făcute pe baza unor gjjnple scoruri la teste şi alte criterii statistice erau la fel de bune, dacă nu superioare, ca cele făcute pe bază de intuiţie clinică. Din nefericire, studiile pe care le citează sunt atât de parţiale în esenţă şi au de puţin comparabile între ele, încât nu putem considera problema până acum rezolvată. Sursa dificultăţii, cred, rezidă în faptul că psihologii nu au învăţat încă cum să descopere dispoziţiile personale pe care se bazează predicţiile lor.

Rezumat

Problema unităţii personalităţii este multilaterală. Neurofiziologii ne spun că semnul distinctiv al sistemului nervos este capacitatea sa integratoare. Biologii morfogeneticieni subliniază proprietăţile formale specifice fiecărei fiinţe vii care o fac să fie o unitate independentă. Filosofi, poeţi, teologi – toţi au ceva de spus.

Din punct de vedere strict empiric, psihologia a pătruns până acum cu greu în acest domeniu de cercetare. Poate convingerea ei cea mai certă este că nicio personalitate nu e total unificată. O structură nu e niciodată completă. Ceea ce putem cel mai mult spera este să găsim grade de concordanţă şi direcţii mai mult sau mai puţin constante de dezvoltare.

Metodele empirice pentru determinarea dispoziţiilor personale ar părea cele mai promiţătoare în a ne ajuta să găsim temele majore ale unităţii unei vieţi. Tehnicile specifice de asociere şi predicţie ajută la testarea preciziei percepţiilor noastre legate de concordanţă. Putem spera că, în viitor, metodele statistice vor fi aplicate tot mai mult în studiul caracterului integrat al vieţii individuale.

Deşi metodele empirice rămân în urmă, se propun câteva concepte psihologice pentru a explica unitatea aşa cum există – dintre ele, imaginea de sine, identitatea de sine, funcţii esenţiale (opuse celor periferice) şi alte

reprezentări ale eului; de asemenea, stilul de viaţă şi diferite conceote existenţiale înrudite (care vor fi discutate în capitolul 22).

Poate că cel mai util concept dintre toate este unul pe la psihologii îl împart cu mulţi filosofi – unificarea vine pe Cai efortului. Urmărirea (nu atingerea) unor scopuri majore este care modelează o viaţă. Cu cât scopul este mai intangibil cu ayt poate fi mai formativ. Un poet a spus că omul realizează unitate cea mai mare când aspiră constant spre „înălţimea care se dove deşte prea înaltă şi spre eroismul care este prea sublim pentru pământ”.

PARTEA A IV-A

evaluarea Personalităţii

CAPITOLUL

O trecere în rtvistă a metodelor

CUM VOM CLASIFICA METODELE? * 1. DIAGNOSTICUL CONSTITUŢIONAL, ŞI FIZIOLOGIC «2. STUDII ASUPRA APARTENENŢEI SOCIOCULTURALE; STATUSULUI ŞI BOLULUI O 3. DOCUMENTELE PERSONALE ŞI STUDIILE DE CAZ «4. AUTOEVALUAREA fi 5. EŞANTIONAREA CONDUITEI e 6. EVALUAREA CLASIFICATORIE

după ce am plătit tribut unităţii personalităţii (în măsura în care este o unitas) revenim la problema multiplicităţii. Majoritatea metodelor inventate până acum pentru studiul personalităţii nu se ocupă de ansamblu. (Un sceptic remarca faptul că nu putem face nimic altceva cu o „personalitate totală” decât să-i trimitem flori.) Majoritatea metodelor noastre actuale de evaluare se ocupă de substructuri ale ansamblului. Unele din ele se concentrează pe un detaliu mic; altele, mai cuprinzătoare şi sinoptice, merg în direcţia întregului insesizabil.

Personalitatea este un lucru atât de complex încât fiecare metodă legitimă trebuie utilizată în studierea ei. Excludem desigur mijloacele neîngrijite şi ilegitime pe care psihologia a învăţat de mult să le ocolească: bârfa, deducţia cu prejudecăţi, exemplul unic exagerat, anecdota neverificată. De asemenea, excludem unele mijloace

Populare de „citire a caracterului”, deoarece în prezent ele nu par Promiţătoare – printre ele, astrologia, numerologia, chiromanţia, frenologia. Dar rămân multe metode legale şi promiţătoare, fiecare având un loc adecvat.

Metoda de bază a psihologiei, ca a oricărei alte ştiinţe (sau a simţului comun), este observaţia unui dat şi interpretarea sems 395

neauei sale. Ca şi alte ştiinţe, psihologia a elaborat o serie tehnici speciale pentru a face o observaţie sistematică şi garanta interpretarea. Scopul studiului psihologic este sătăţească capacitatea noastră de a evalua personalitatea peste p p nh lui de exactitate pe care îl putem atinge prin bunul simţ neajutor & – În acest capitol ne ocupăm de procedeele care urmăresc scop.

Personalitatea nu e un dat exclusiv al cercetării din ştiinţ psihologică. În capitolele 3 şi 4 am recunoscut contribuţiile bil iogiei, iar în capitolul 8 pe cele ale ştiinţei socioculturale. Figura 3 n ne ajută să punem în perspectivă gama largă de discipline implicat în studiul complet al personalităţii. Figura nu include contribuţia metodelor literare şi filosofice a căror importanţă de asemenea o recunoaştem.

Cum vom clasifica metodele?

Există multe principii logice după care am putea ordona metodele de evaluare care se utilizează în prezent. De exemplu, am putea clasifica metodele în funcţie de:

1. teoriile ce stau la baza elaborării unui instrument (dacă derivă din psihanaliză, analiza factorială, behaviorism şi aşa mai departe);

2. domeniile de personalitate explorate (de exemplu, trăsături, opinii, imaginaţie, aptitudini, funcţii cognitive sau motorii);

3. tipul de stimul prezentat subiectului (de exemplu, creion-hârtie, aparate, instrucţiuni precise sau nedefinite, obiecte structurate sau nestructurate);

4. tipul de răspuns cerut (de exemplu, alegere obligatorie între două alternative, alegere multiplă, reacţii complet nedirijate ca în scrierea unei autobiografii);

5. condiţiile de administrare (în laborator, în clasă sau în situaţia naturală cotidiană);

6. principiile de construire (dacă instrumentul este standardizat sau nestandardizat, dacă e proiectat în mod raţional sau derivat empiric, dacă e nomotetic sau idiografic);

7. modul de interpretare (dacă e detaliat şi prescris, sau deschis şi liber; dacă e cantitativ sau necantitativ; dacă e limitat la o trăsătură sau e holistic).

ştiinţe biologi ce „rf pan accentul pe constituţia fizica)

frenetică

Biometrie. Morfologie fiziologie Kndecr Tnologie

Ştiinţe psihologice Icare pun accentul pe structura şi funcţia interni)

PERSONALITATEA

Psihologia biologici

Psihologia ffenerald

Psihologia Psihologia Clinică socială

Ştiinţe sociale (cere pun accentul pe mediu)

Antropologie

Istorie

Ştiinţe politice

Econom i e

Socâologie

FU – csofio socialG

Figura 30. Locul personalităţii în diferite ştiinţe

Şi alte principii ar putea servi drept cadru de clasificare. Dificultatea este că dacă diferenţiem instrumentele numai după un principiu, în mod necesar închidem ochii faţă de toate celelalte principii la fel de valide.1

Desigur că e de dorit să adoptăm o schemă de clasificare pe cât posibil simplă. Rosenzweig sugerează ordonarea metodelor în funcţie de trei rubrici: tehnici subiective, obiective şi proiective?

În metodele subiective el ar include orice formă de introspecţie, fie autobiografie, autoevaluare, interviu sau

test de personalitate hârtie-creion.

Metodele obiective includ măsurători fiziologice precum şi comportamentul observat în laborator sau în situaţii cotidiene, aprecieri făcute de către persoane cunoscute şi experimente de multe tipuri.

Metodele proiective sunt de trei tipuri: expresiv motorii (de exemplu gesturile şi scrisul), perceptiv-structurale (de exemplu petele de cerneală ale lui Rorschach), aperceptiv-di-narnice (interpretarea desenelor, asociaţii verbale şi altele).

J Cf G Lindzey, On te classification of proiective techniques, în „Psychol. Bull.”, 1959, 56, 158 – 168. De asemenea D.T. Campbell, A typo—°9 y of tests proiective and otherwise, în „J. consult. Psychol.”, 1957, 21, 207 – 210.

2 S Rosenzweig, Investigating and appraising personahty, în T-G. Andrews (Ed.), Methods of psychology, New York, Wiley, 1948. O schemă triplă suplimentară este avansată de Super, care alege, drept cate-Sorii principale de clasificare, metode de observaţie, metode proiective, me-todfe de autodescriere. D.E. Super, Theories and assumptions underlying aproaches to personality assessment, în B.M. B a’s s, I.A. B e r g (Eds.). °t>iective approaches to personality assessment, Princeton, N.J., Van Nostrand, 1959, cap. 2.

OBSERVAŢIE ŞI INTERPRETARE Bunul simţ Ajutat de

Diagnostic constituţional şi fiziologic.

Tehnici psihologice specifice de evaluare

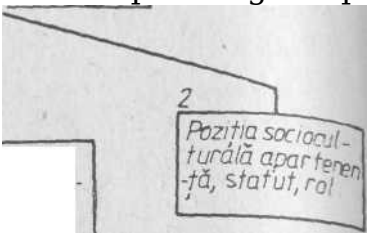

Documente personale şi studii de caz

Autoapreciere

Teste şi scări

Tehnici proiective
Eşantioane de conduita
Evaluări
Analiza în profunzime
Comportament expresiv
Procedee sinoptice
Figura 31. O clasificare a metodelor de evaluare

Deşi această schemă simplă are un mare merit, pare cam prea grosieră. Ofer în schimb o grupare minimă practică de metode cu unsprezece titluri. Ele nu urmează un principiu unic de organizare, ci par să reflecte destul de clar situaţia actuală din evaluarea personalităţii. Figura 31 este o reprezentare grafică a acestor tipuri mari, importante de metode.

Numărul şi complexitatea tehnicilor actuale fac ca cele de? acum o generaţie să pară naive şi primitive. Iar tehnicile utilizate azi vor părea naive peste o generaţie. Totuşi această grupare largă de metode era validă acum o generaţie şi poate va continua să servească ca un cadru general în care invenţii şi îmbunătăţiri viitoare pot fi introduse.

1. Diagnosticul constituţional şi fiziologic

Corelatele biologice ale personalităţii sunt importante. E nece-ară° cercetare constantă în genetică, biochimie, endocrinologie, tropometrie pentru a ne da cunoştinţe despre bazele personalizaţii (capitolul 4). Studiile asupra constituţiei corpului, asupra funcţiilor glandulare şi anatomice, reflexului psihogalvanic cutanat, undelor electrice cerebrale, gemenilor monozigoţi – se află doar, începuturile lor. Măsurători delicate ale funcţiilor fiziologice pot jj acum făcute cu ajutorul poligrafelor electronice pentru ca procesul în corelarea acestor măsurători cu caracteristicile temperamentului să fie asigurat.3

F Studiile în domeniul eredităţii pot fi făcute pe baza’ tabelelor je înregistrare a familiilor elaborate de asociaţiile eugenice ca şi pe baza cercetării gemenilor monozigoţi (pagina 81). Studiul tipurilor somatice (paginile 71 – 74)

este o metodă promiţătoare. Electroencefalografia este destul de avansată; se pare că s-a stabilit că undele cerebrale anormale se găsesc frecvent în anumite forme de tulburări de personalitate (mai ales la epileptici).

Capitolul 1 a demonstrat gama largă a individualităţii biochimice Dacă interpretăm corect cercetările făcute am spune că se pare că nu există relaţii specifice cunoscute între activitatea glandelor sau funcţiile metabolice şi trăsăturile unei personalităţi normale, dar când se produce o disfuncţie accentuată, personalitatea este probabil că suferă o tulburare corespunzătoare. Dacă această impresie e corectă, atunci conchidem că personalitatea normală nu e reglată în detaliu de funcţii glandulare sau fiziologice specifice, dar că structuri morale (de exemplu, somatotipul) şi mai ales anormalităţile mari se reflectă în formarea personalităţii. De asemenea, pare destul de probabil ca alternările normale de dispoziţie să însoţească modificări fiziologice, dar dispoziţiile sunt numai riduri uşoare la suprafaţa structurii personalităţii.

2. Studii asupra apartenenţei socioculturale, statusului şi rolului

Sub titlul de poziţie culturală, status şi rol sunt subsumate urnite metode care nu se ocupă de personalitate în mod direct ci de cadrul în care se dezvoltă personalitatea. Argumentul în favoarea lor este evident. Deoarece personalitatea este într-o măsură

3 O trecere în revistă a metodelor fizice, chimice şi fiziologice este făcută de R M A11 e n Personality assessment procedures, New York, Hardeterminată de convenţiile sociale, de obiceiuri şi coduri, O parte din natura omului probabil că reflectă aceste norme. Căpui” 6 8 s-a ocupat de conceptul de „personalitate de bază”, care su Sfcă prin specificarea grupului rasial, naţional, religios, ocupaţin 1*16 căruia îi aparţine o persoană obţinem un anumit grad de cunoşti-i probabile despre trăsăturile sale.

S-a argumentat că asemenea cunoştinţe despre apartenenţa] grup este mijlocul cel mai bun de a prevedea conduita viit Oa a unei persoane. A şti că el sau ea este

arab, inginer militaie fetişcană din Armata Salvării, actor, sau chiar mamă, înseamnă a st o mulţime de lucruri despre cursul probabil prezent şi viitor al vief persoanei în chestiune.4

Totuşi, un simplu raport asupra apartenenţei socioculturale nu e niciodată suficient în sine, căci niciun individ nu oglindeşte exact apartenenţa sa naţională sau religioasă sau clasa sa socială. Personalitatea, cum am insistat, este mai mult decât „latura subiectivă a culturii” – un adevăr pe care unii reprezentanţi ai ştiinţelor sociale par să-l fi uitat.

Chiar atunci când o persoană deviază mult de la poziţia sa socioculturală este important de ştiut normele de la care ea se îndepărtează. Un locuitor din Mississippi care fraternizează cu negrii este o personalitate mai uimitoare decât altul din nord care face acelaşi lucru. Fiul unui om bogat care devine socialist prezintă o problemă psihologică diferită de fiul unui conducător revoluţionar care devine socialist. Nicio personalitate nu e replica exactă a normelor predominante, dar pentru a înţelege cazurile deviante ca şi pe cele relativ tipice este necesară cunoaşterea normelor şi rolurilor.

Şi astfel o evaluare corectă a personalităţii va include neapărat indicaţii privitoare la sex vârstă ocupaţie clasă socială apartenenţă socială, naţională, regională alte norme semnificative roluri în principalele grupuri cărora persoana le aparţine.

4 E. R. Guthrie afirmă că cunoaşterea apartenenţei de grup a unei persoane ne dă posibilitatea de a face o predicţie mai bună despre conduita sa viitoare decât ar face-o măsurarea trăsăturilor: Personality în terms of associative learning, în J. Mcv. Hunt (Ed.), Personality and the behaviour disorders, New York, Ronald, 1944, pp. 170 – 213. P.F. S e e o r ci şi S.M. J° un ar d au subliniat că evaluatorii masculini atribuie» aproape uniform acelea? 1 trăsături mamelor lor – fapt care sugerează că există un tip de „personalitate de bază” corespunzător rolului de mamă: Mother concepts and judgments of young women’s faces,

în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1956, 52, 246 – 250.

Întrucât aceste studii asupra poziţiei socioculturale nu intră n domeniul psihologiei nu e necesar să intrăm într-o examinare detaliată a metodelor pentru colectarea unor informaţii semnificative. Pentru unele scopuri sunt folosite datele de recensământ; pentru alte scopuri, metodele etnologiei, observaţia prin participare, clasificările transculturale, lingvistica, istoria culturală, interviurile şi altele. Toate metodele valide de determinare a cadrului social al vieţii sunt admise.

3. Documentele personale şi studiile de caz

Ajungem acum la metodele elaborate în cadrul ştiinţei psihologice (mai curând decât biologice sau socioculturale). Totuşi prima de care ne ocupăm este încă într-o oarecare măsură interdisci-plinară. Ceea ce numim „documente personale” prezintă interes nu numai pentru psiholog, ci şi pentru istoric, biograf şi romancier.

Putem defini un document personal ca fiind orice mărturie scrisă sau orală, elaborată în afara oricărei constrângeri, care aduce intenţionat sau neintenţionat informaţii referitoare la structura şi dinamica vieţii autorului.5 Printre acestea trebuie să includem cu siguranţă. 1) autobiografiile comprehensive sau de interes restrâns; 2) jurnalele, intime sau cele care relatează evenimente zilnice; 3) scrisori; 4) chestionare cu întrebări deschise (dar nu testele standardizate); 5) înregistrări textuale, incluzând interviuri, confesiuni, naraţiuni; 6) anumite compoziţii literare.

Este important de notat că toate acestea sunt documente redac-;! tate la persoana întâi. Pe lângă acestea, menţionăm diferitele documente scrise la persoana a treia: studii de caz, biografii.

Poate că primul lucru ce trebuie stabilit în legătură cu orice document redactat la persoana întâi este motivul scrierii lui. S-ar părea că există cel puţin o duzină de motive distincte.

1. Pledoarie specială. Un scriitor se poate întrece pe sine în a dovedi că ceilalţi sunt mai păcătoşi decât el. Poate

că nicio autobiografie nu e total lipsită de autojustificare, dar intensitatea acestui motiv diferă mult de la document la document.

1. Exhibiţionism. Asemănător este documentul în care egoismul se dezlănţuie. Autorul caută să se etaleze pe sine – atât prin păcatele, cât şi prin virtuţile sale – într-o lumină cât mai vie posibilă. Rousseau îşi începe Confesiunile cu urmă

5 O examinare mai completă a acestei metode se va găsi în G.W. A11-Port, The use of personal documents în psychological science, New York, Soc. Sci. Res. Council, Bull. No. 49, 1942.

torul fragment de autoetalare: „Alcătuiesc o lucrare n-a mai fost alta la fel şi a cărei înfăptuire nu va aveatător. Vreau să înfăţişez semenilor mei un om în tot vărul firii lui; şi omul acesta voi fi eu...”

3. Dorinţa de ordine. Aşa cum sunt oameni care îşi curat” continuu camera şi îşi pun în ordine ceea ce le aparţine, w astfel sunt cei ce ţin jurnale, care nu pot dormi noaptea pân’a ce anumite experienţe ale zilei nu au fost notate. Acest motiv pare coercitiv, dar rezultatul poate fi valoros pur şi simplu pentru că este circumstanţial, ca în cazul celebrului jurnal al lui Pepys.

4. Interesul literar. Multe documente personale sunt scrise într-o formă artistică pentru a da autorului şi cititorului sentimentul simetriei şi perfecţiunii. Rezultatul poate fi idilic ca în Marbacka de Selma Lagerlof sau viguros ca în Black Boy de Richard Wright.

5. Consolidarea perspectivei personale. Multe documente sincere sunt încercări de a face un „inventar” la o răscruce în viaţă, adesea la vârsta mijlocie. H.G. Wells mărturiseşte acest lucru ca prim motiv pentru scrierea lucrării Experiment în Autobiography.

6. Catharsis. Multe documente sunt scrise pentru a asigura reducerea tensiunii. Documentele de acest tip sunt atât substitute de acţiune cât şi amortizori de acţiune. Autorul care nu poate obţine o reducere a tensiunii prin

acţiune poate să se exprime printr-un scris năvalnic.

7. Câştig bănesc. Uneori studenţii, şomerii, refugiaţii sunt atraşi de oferta în bani a psihologului în schimbul unor documente autobiografice. Judecând producţiile realizate în virtutea unei astfel de recompense, calitatea lor nu e în mod nece sar compromisă. Dar ori de câte ori banii determină realizarea unor documente bune, este probabil că autorii au fost atraşi de sarcină şi din alte motive.

8. Atribuirea unei sarcini. În colegiu, studenţii pot fi invitaţi să scrie autobiografii (E de prost gust să se ceară realizarea unei asemenea sarcini, deşi experienţa arată că dacă studenţii au ocazia să aleagă între a scrie un studiu de caz despre o altă persoană şi o autobiografie, aproximativ 80 Vo dintre ei aleg să-şi scrie autobiografia.)

9. Ajutor în terapie. Un pacient care produce o autobiografie sau alt document personal pentru terapeutul său procedează astfel pentru a-şi ajuta propriul tratament. Deşi docu

— Că. R o u’s s e au, Confesiuni, traducere şi prefaţă de P e r i e 1 e M a r-l inescu, B.P.T., Bucureşti, Editura pentru literatură, 1969, vol. I, cartea întâi (1712 – 1722), p. 5. (Nota trad.)

mentele de acest tip sunt probabil demne de încredere, ele înclină mai mult spre latura tulburărilor decât spre relatarea unei funcţionări normale.

10. Salvarea şi reîncadrarea socială. Confesiunile unui fost criminal, spion, alcoolic, toxicoman conţin rugăminţi implicite de iertare şi reacceptare socială. În general, ele sunt motivate şi de o conversiune adevărată şi de dorinţa de a-i ajuta pe alţii.

11. Serviciul public. Similare sunt şi documentele care sunt motivate de realizarea unei reforme sociale sau politice. Clifford Beers în A Mind that Found Itself (Un spirit care s-a găsit pe sine) dorea să îmbunătăţească soarta alienaţilor. Autobiografiile unor negri, ale unor muncitori din oraşe satelit sau ale unor luptători politici intră în această categorie.

12. Dorinţa de nemurire. Documentele personale reflectă adesea „lupta împotriva uitării”. A fi uitat înseamnă a muri a doua oară şi definitiv. Acest motiv, deşi nu e rar, este prea puţin exprimat în mod deschis.

13. Interesul ştiinţific. Indivizii culţi, inclusiv studenţii, adesea îşi oferă jurnalele sau alte documente psihologilor pentru studiu ştiinţific. Documentele nu au fost redactate în acest scop şi totuşi ele şaht cedate cu această intenţie lăudabilă.

Enumerăm această mare varietate de motive numai pentru a ilustra prima noastră problemă metodologică. Până când nu ştim cum şi de ce a luat fiinţă documentul respectiv nu putem decide cât adevăr să-i acordăm şi nici nu putem să apreciem plenitudinea relatării.

Chiar documentul cel mai complet şi mai candid suferă de unele dezavantaje inerente. Problema primilor ani de viaţă este un obstacol serios. Nimeni nu posedă amintiri precise din prima copilărie, nici din anii în care, după unele teorii, se fixează liniile de orientare ale personalităţii (paginile 87 – 93). Aprecierea unei persoane referitoare la propria ereditate are probabil o valoare redusă. Şi e de asemenea adevărat că deformările memoriei se produc atât în anii ulteriori de viaţă, cât şi în timpul tinereţii. În sfârşit, este probabil că unele episoade amare sau ruşinoase, dar importante vor fi ţinute secrete chiar în documente care fac mare caz de candoare şi confesiune.

Un fenomen interesant apare în pierderea perspectivei autorului referitoare la evenimente recente. Pe măsură ce povestea relatată se apropie de prezent pare să piardă perspectiva. Relatarea se întinde în formă de evantai, în formă de deltă, în multe canale superficiale. Autorul poate prezenta cursul trecutului, dar e confuz în ceea ce priveşte semnificaţia evenimentelor şi experienţelor actuale. E bine ca o compoziţie autobiografică să se oprească la anumit punct din trecut, poate doi-trei ani înainte de momentn scrierii. i

Autobiografiile copiilor au o valoare redusă. Până la

vârsta d treisprezece ani sau după, copilul înregistrează evenimentele în termeni exteriori. El nu spune: „Am simţit că… Credeam că”, ci – curând „Am făcut aceasta… Am făcut aceea”. Viaţa subiectivă de vine importantă numai pe măsură ce vârsta adultă se apropie.

După cum am spus, autobiografiile pot fi cuprinzătoare „spu, nând totul” sau pot fi mai restrânse, ocupându-se numai de un aspect al vieţii. William James a utilizat în mod strălucit documentele personale subliniind numai experienţele religioase ale „sufletelor mari luptând cu crizele destinului lor”.6 Alţi autori s-au specializat în biografii scrise cu accent pe evenimentele politice.7 O varietate interesantă este analiza autobiografiilor viitorului, scrise sub titlul: My life from Now Until the Year 2000 (Viaţa mea de acum până în anul 2000).8

Astfel psihologul poate obţine documente autobiografice scrise variind instrucţiunile şi concentrându-se asupra unor probleme de interes deosebit pentru el. Nu e neobişnuit să se dea autorului o direcţie generală de urmat astfel încât acesta să nu uite să includă datele pe care cercetătorul le consideră că vor fi valoroase.9 Unii psihologi, pe de altă parte, utilizează în mod sistematic autobiografii scrise liber, care nu erau destinate unei analize ştiinţifice.10

Cel mai personal din documentele personale este jurnalul, cu condiţia ca autorul să noteze evenimente, gânduri şi sentimente având o semnificaţie esenţială pentru el. Jurnalul (dacă nu e doar un jurnal de bord) este în mod normal mai puţin restrictiv decât autobiografiile, scrisorile sau interviurile. Jurnalele pe termen lung oferă o sursă excelentă pentru studiul continuităţii şi schimbărilor din dezvoltarea personală. De obicei jurnalele scapă de greşeala de a atribui primilor ani de viaţă gânduri, sentimente şi interpretări potrivite numai momentului scrierii., Există mai puţine erori de memorie. Există o structurare mai puţin deliberată a realităţii. O simplă înregistrare a vremii, evenimentelor sportive, claselor şco

6 W. James, The varieties of religious experiences,

New York, Long-mans, Green, 1902.

7 De exemplu, G.W. A11 p o r t, J.S. Bruner, E.M. Jandorf, Personality under social catastrophe: an analysis of 90. German refugee life histories, în „Charact. and Pers.”, 1941, 10, 1 – 22.

8 J.M. Gillespie, G.W. Allport, Youth’s outlook on the future, New York, Random House, 1955.

9 Unele îndrumări de acest fel sunt enumerate de A11 e n, op. cit –, cap. 16. Nota 3 supra.

10 De exemplu, G.W. Allport, The study of personality by the intuitive method; an experiment în teaching from „the Locomotive God”, în >, J-abnorm, soc. Psychol.”, 1929, 24, 14 – 27.

a călătoriei are, desigur, o valoare redusă. Dar jurnalul intim poate cel mai valoros dintre toate relatările subiective. Totuşi, important de observat că jurnalele privesc în principal conflictele. Ceea ce nu pune o problemă e puţin menţionat. O persoană sănătoasă nu scrie despre corpul ei; dacă e fericită cu familia sa cOnsideră garantată fericirea şi rareori se referă la ea. Din acest jjjotiv un jurnal necesită materiale suplimentare pentru a aşeza înregistrarea într-o perspectivă adevărată.

Adolescenţii sunt în mod special înclinaţi să ţină jurnale, probabil mai mult fetele decât băieţii. Este adevărat că există întreruperi în continuitate; notaţiile pot dispărea pentru luni de zile. De asemenea, unele jurnale adoptă o atitudine în Vederea unor posibili viitori cititori. În sfârşit, jurnalul intim ia drept bune multe lucruri şi / poate eşua în descrierea unor persoane sau situaţii, a căror cunoaştere autorul jurnalului numai o presupune.

În ciuda limitelor sale, studiul idiografic al unui singur jurnal sau studiul comparativ (nomotetic) ăl mai multora oferă o cale importantă de înţelegere a vieţilor aşa cum au fost ele efectiv trăite.11

Cineva a spus că jurnalele au numai un părinte, în timp ce scrisorile au doi: autorul şi destinatarul. Dar ca şi jurnalele, scrisorile personale – cu condiţia ca ele să nu fi fost scrise cu intenţia publicării – sunt totdeauna

interesante. Poate fascinaţia lor rezidă în faptul că atunci când eram copii eram pedepsiţi pentru citirea scrisorilor altor oameni – un delict asemănător cu cel de a trage eu ochiul pe gaura cheii. Existenţa acestei interdicţii trădează faptul că scrisorile, ca şi jurnalele, sunt intime. Totuşi, spre deosebire de jurnale, scrisorile ridică problema relaţiei diadice, a legăturii între două personali taţi.

Până în prezent psihologii au utilizat mai puţin corespondenţa decât jurnalele, probabil datorită diferitelor complicaţii sociale care intră în scrierea unei scrisori. Nu e uşor să ajungi la o serie de scrisori în care dezvăluirea de sine să fie spontană şi continuă, deci nu diferenţiată, în funcţie de folosul diferiţilor destinatari.

La paginile 369 – 370 ne-am referit la o analiză reuşită de acest tip. A.L. Baldwin a lucrat cu o colecţie mare şi revelatoare de scrisori ale unei văduve, scrise în ultimii unsprezece

11 Într-o analiză a 120 de jurnale engleze, Ponsoby relatează că femeile Par mai prudente decât bărbaţii, dar au tendinţa de a scrie mult când scriu. se asemenea, el observă frecvenţa cu care religia e un subiect de interes, fără îndoială pentru că jurnalele se ocupă de „jumătatea interioară” a vieţii. 4 – Ponsoby, English diaries, London, Methuen, 1923. Exemple de utilizarea Jurnalelor de către psihologi se află în G.W. A lip ori, The use of personal „ocuments în psychological science, cap. 8. Nota 5 supra.

ani ai vieţii ei. Scrisorile făceau cunoscut şntiji anormal pentru fiul ei, povestea morţii lui şi a singurătăţii Cercetătorul a utilizat o metodă pentru a determina cât? frecvent două clase de idei erau în relaţie în mintea autoa (adică, menţionate în acelaşi context). A rezultat portretă unei personalităţi dramatice, sensibilă din punct de vede estetic, scrupuloasă în probleme financiare, posesivă în acţiunea faţă de fiul ei, suspicioasă şi paranoidă faţă de femei” Acest studiu e important, reprezentând o contribuţie 1 analiza exactă (cantitativă) a structurii personalităţii unice ne baza documentelor personale. El demonstrează o nouă concepţie asupra „populaţiei” din

statistică: o populaţie de evenimente şi trăsături în limitele unei singure persoane.12

În utilizarea documentelor personale (inclusiv a tipurilor ne care nu le-am descris – chestionare cu întrebări deschise, înregistrări textuale, producţii literare) psihologul, aşa cum am spus, se străduieşte să depăşească nivelul bunului simţ. Desigur că oricine poate citi aceste documente şi să formuleze interpretări de bun simţ. Psihologul utilizează totuşi procedee speciale. Cercetarea descrisă mai sus a procedat astfel, tehnica fiind denumită „analiza structurii personale”. Alte forme de analiză de conţinut pot fi utilizate pentru a stabili frecvenţa precisă cu care apar anumite idei sau teme. De asemenea, psihologul va încerca să stabilească dacă documentele pe care le utilizează sunt demne de încredere şi tipice pentru persoană; va dori să ştie dacă alţi analişti vor face aceleaşi interpretări ca şi el. Pe scurt, testul fundamental de fidelitate şi validitate va fi utilizat pe cât posibil. Totodată, el va cheltui un efort considerabil pentru a găsi trăsăturile centrale (sisteme de idei, constructe) care sunt dezvăluite în materialul pe care-l studiază.

G. A. Kelly consideră că se poate controla avantajos producţia şi analiza documentelor personale cerând subiectului să scrie despre sine, dar la persoana a treia. Instrucţiunile sunt: „Doresc să scrii o schiţă de caracter a lui (aici e trecut numele subiectului), ca şi cum ar fi personajul principal dintr-o piesă. Scrie aşa cum ar putea fi scrisă de un prieten care îl cunoaşte foarte intim şi cu multă simpatie, poate mai bine decât oricine ar putea să-l cunoască realmente. Ai grijă s-o scrii la persoana a treia. De exemplu, începe spunând: «(Numele subiectului) este…»”.

12 A.L. Baldwin, Personal structure analysis: a statistica! method for investigating the single personality, în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1942, 37, 163 – 183. Aceeaşi metodă în esenţă a fost aplicată la analiza unui jurnal de T.G. Andrews, G. Muhihan, Analysis of congruent ideea patterns as a study în personality, în „Charact. and Pers.”,

1943, 12, 101 – 110.

Obţinând documente în acest fel, Kelly dă reguli pentru analiza produsului în funcţie de domenii de interese, teme, concepţii (constructe) despre lume.13

Trecând de la documente relatate la persoana întâi la cele relaţat la persoana a treia intrăm în domeniul mare al studiilor de caz şi al biografiilor. Psihiatrii, psihologii clinicieni, asistenţii sociali, directorii de personal, decanii de colegiu, redactorii de la reviste şi membrii altor profesiuni – toţi îşi încearcă mina în a descrie cazuri sau biografii. Dacă e făcut corect, produsul este revelator. Făcut prost, devine o cronologie fără sens, o confuzie între fapte şi ficţiune, între presupuneri şi interpretare eronată.

Conţinutul oricărui caz este limitat de scopul autorului. Cazul asistentului social poate fi supraîncărcat de fapte privitoare la bugetul familiei şi la sănătate. Un funcţionar însărcinat cu tutela juridică se interesează mai ales de drumurile şi de abaterile de conduită; directorul de personal pune accent pe capacitate clinicianul vorbeşte mai mult despre sănătate; biografii pentru revistele populare produc adesea deformări captivante. Totuşi, studiul de caz, luat în forma sa pură, face parte din arta biografiei.14

Există multe sugestii pentru scrierea unui studiu de caz bun.15 Dificultatea acestor sugestii consta în faptul că întrucât individualitatea nu se repetă niciodată, forma unui studiu trebuie să difere. E imposibil să prescrii în detaliu informaţia pe care o va include sau modul exact în care va fi prezentată.

Desigur că un studiu de caz este «un cadru cuprinzător în care toate datele relevante şi semnificative referitoare la o singură viaţă sunt adunate şi aranjate. Este o cale de a evita un număr stânjenitor de scoruri de teste, itemi din istoria trecută şi fragmente de informaţie fără legătură. De asemenea, are avantajul de a menţine atenţia fixată asupra unei singure vieţi concrete – atenţie pe care psihologii ar trebui s-o îndrepte mai des decât o fac. Când multe cazuri sunt la dispoziţie pot fi făcute multe

comparaţii (de exemplu

13 G.A. Kelly, Psychology of personal construct, 2 vols., New York, Norton, 1955, vol. I, cap. 7.

14 Despre istoria biografiei şi a relaţiei sale de suprapunere cu psihologia vezi J.A. G ar r a t y, The nature of biography, New York, Knopf, 1957. De asemenea, H. T h o în a e, Die biographische Méthode în den anthropolo-9 ischen Wissenschaften, în „Stud. gen.”, 1952, 5, 163 – 177. Pentru un exemplu de analiză psihologică a biografiei literare vezi R.K. W h i te, „Black Boy”: a value analysis, în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1947, 42, 440 – 461.

15 De exemplu, J. Dollard, Criteria for the life-history, New Haven, e? nu., Yale Univ. Press, 1935; G.W. A 11 p o r t, Personality: a psycholo-dical interpretation, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1937, pp. 390 – 398; d.Hr. McClelland, Personality, New York, Sloane, 1951, mai ales Partea 5.

referitoare la diferenţele de personalitate printre membrii clase] sociale sau printre oamenii ce provin din medii naţionale, ras sau de dezvoltare diferite). a”.

Dacă doi cercetători scriu fiecare un studiu de caz al unei şi guri persoane, probabil că ei vor fi de acord asupra a ceea ce o „” întâmplat în viaţă, mult mai mult decât asupra cauzei pentru care s-a întâmplat. Interpretarea relaţiilor cauzale este dificilă şi constituproblema conceptualizării. Un autor doreşte să degajeze „sensul teo & retic” al vieţii pe care/ o descrie. Implicit, el conceptualizează orde câte ori selecţionează material pentru includere şi o face prin clasificarea sau gruparea enunţurilor sale. Apoi conceptualizează explicit enunţând relaţii între acte („Cutare are asemenea interese deprinderi, atitudini, trăsături”). De asemenea, procedează astfel atunci când deduce relaţii cauzale între forţele din mediu, între motivele, apărările, experienţele timpurii ale persoanei şi altele. Sau poate conceptualiza în mod deliberat în funcţie de teoria sa psihologică favorită (psihanaliză, teoria trebuinţelor, teoria învăţării).

Când este corectă o conceptualizare? Aceasta este

întrebarea cea mai dificilă pe care am putea s-o punem. Dacă am putea să răspundem cu succes, am avea în mână secretul validităţii. Adevărul este că nu avem un mijloc sigur de a spune dacă interpretarea (conceptualizarea) noastră este total exactă. (Cum s-a remarcat în capitolul 1 literaţii nu sunt îngrijoraţi de această problemă, dar psihologii trebuie să fie.)

Să enumerăm pe scurt principalele teste cu ajutorul cărora psihologul poate încerca să evalueze validitatea interpretării sale:

1. Sentimente de certitudine subiectivă. Forţa clarificatoare a unei interpretări nu este pentru cercetătorul care o propune (sau o acceptă) în niciun caz o dovadă adecvată a validităţii ei. Totuşi, certitudinea subiectivă de acest fel este, poate, testul pe care îl folosim în modul cel mai obişnuit şi nu e total lipsit de valoare.

2. Conformitatea cu faptele cunoscute. Evident că interpretarea pe care o oferim trebuie să fie relevantă pentru faptele cazului şi niciun fapt important nu trebuie să rămână nerelatat când teoretizăm viaţa respectivă.

3. Experimentarea mentală. Încercăm să ne imaginăm viaţa fără prezenţa unui factor crucial sau fără procesul formativ pe care îl considerăm important. Dacă „experimentul reuşeşte, atunci factorul sau ipoteza noastră sunt greşite. O conceptualizare poate fi corectă numai dacă nici măcar nu putem să ne imaginăm că viaţa respectivă este ceea ce este fără această interpretare crucială.

4. Forţa predictivă. Dacă o interpretare ne permite să facem previziuni reuşite în legătură cu viaţa respectivă atunci este probabil validă; dar trebuie să ne ferim să presupunem că teoria noastră ar fi esenţială pentru o previziune corectă. (Grecii antici preziceau că soarele va răsări mâine pentru că Apollo nu eşua niciodată să-şi conducă carul.)

5. Acordul social. Dacă mulţi oameni, mai ales specialişti, acceptă o explicaţie, se poate presupune că aceasta e validă. Totuşi, aici există capcane, deoarece

există mode în concepţii şi sugestiile de prestigiu pot juca un rol. Criteriul e mai bun dacă cercetătorii au ajuns independent la aceeaşi concluzie.

O extindere a acestui test este de a supune conceptualizarea subiectului însuşi. Dacă el (care cunoaşte „jumătatea interioară”) o acceptă, şansa ca ea să fie o explicaţie corectă creşte.

6. Coerenţa internă. Diferite părţi ale interpretării pot fi confruntate între ele. Contradicţiile logice trezesc bănuiala de nevaliditate. Ţinând seama că vieţile nu sunt complet constante, interpretările trebuie totuşi să nu fie mai complexe decât viaţa însăşi. Cu cât ne apropiem mai mult de „rădăcina” vieţii (pagina 366) cu atât interpretarea va fi mai validă.

Din această enumerare am omis testul de corectitudine prin invocarea autorităţii. Numai pentru că o interpretare este freudiană, marxistă sau behavioristă nu înseamnă în mod automat că e şi corectă.

Dificultatea interpretării documentelor personale şi a istoriilor de caz a fost subliniată pentru a arăta în mod corect de ce mulţi psihologi ocolesc asemenea metode „vagiv «Pentru unii ele par neştiinţifice. Este sigur că trebuie să mai învăţăm mult cum să le utilizăm ca instrumente în evaluarea personalităţii. Încă nu putem spune cinstit că psihologii au învăţat să analizeze documente sau să scrie biografii într-un mod care să-i ducă în mod sigur dincolo de nivelul de precizi? realizat de bunul simţ neajutat.16

Şi totuşi cine poate nega că o biografie constituie exact lucrul despre care vorbim când ne referim la personalitatea umană? E de neconceput să părăsim întreaga bază. Terman, care şi-a dedicat propria viaţă testelor, spunea cu justeţe: „O imagine adevărată a personalităţii nu poate fi reconstituită dintr-un număr de scoruri de teste. Un întreg este un tot organic şi nu unul aditiv”. 17 Mai recent, îl şi-a exprimat insatisfacţia faţă de metodele fragmentare de

16 Cf. P.E. Meehl, Clinical vs. statistical prediction,

Minneapolis, Univ. of Minnesota Press, 1954.

O” 17 L.M. Terman, The measurement of personallty, în „Science”, 1934, «O, 605 – 608.

cercetare pentru că ele nu pot fi interpretate corect prin senar de „curentul principal al vieţii personale” aşa cum se dezvăluit în biografie.18 în definitiv, biografia este criteriul de bază în cu domenii selectate din propria personalitate.19

4. Autoevaluarea

Sub acest titlu includem toate metodele care invită idm să relateze în mod explicit şi deliberat aspecte privitoare la de menii selectate din propria personalitate.19

Autoaprecierea. În cazul în care întrebaţi un prieten dacă este peste medie, în jurul mediei sau sub medie în ceea ce priveşte o trăsătură comună (poate agresivitate, umor sau sociabilitate), nu va avea nicio dificultate în formularea răspunsului – poate corect sau poate incorect. Puteţi, de asemenea, complica procedeul cerându-i să utilizeze tipuri foarte complicate de scări de aprecieri (paginile 416 – 418). În ambele cazuri autoaprecierea este metoda cea mai directă de a obţine o autoevaluare cantitativă.

Metoda are o sursă persistentă de eroare. Majoritatea oamenilor se autoflatează; ei supraestimează acele calităţi pe care le consideră dezirabile şi subestimează pe cele pe care le consideră nedezi-rabile. Cel puţin în cultura americană, unde încrederea în sine e încurajată, această tendinţă este marcată în majoritatea autoaprecierilor, în unele ţări străine, poate mai ales în Orient, o „atitudine” de modestie sau autoeclipsare duce la tipul opus de eroare. Becker constată printre subiecţii germani că autoaprecierea este de obicei un compromis între ceea ce este conduita unei persoane şi ceea ce doreşte ea să fie; adică, autoaprecierea se situează undeva între starea reală şi idealul personal.20

Deşi autoaprecierile tind să fie încărcate de autoflatare sau ocazional cu autoabnegaţie nu putem

admite că sunt lipsite de valoare. Unii oameni au o bună intuiţie şi se obiectivează foarte bine. Chiar dacă rezultatul nu e total demn de încredere, este important de ştiut

18 C.A. Dai i-e y, The life history as a criter. on of assessment, în „J-consult. Psychol.”, 1960, 7, 20 – 23.

19 Imediat descoperim că schema noastră de clasificare – ca şi alte scheme – este imperfectă. La paginile 406 – 407 a fost descrisă metoda 10» Kelly de a obţine un document personal. Acest procedeu este în mod clar o autoevaluare, dar datorită caracterului său „deschis” este inclus la autobiografie. De asemenea, când ajungem la teste (capitolul 18) ne vom ocupa cu un tip de autoevaluare, deşi nu la fel de explicit şi de deliberat ca metodele pe care le luăm acum în considerare.

20 Cf. A11 p o r t, Personality: a psychological interpretation, pp. 444 11 nota 15 supra. Vezi, de asemenea, H. Becker, Selbsterkenninis und Fre derkenninis, în „Psychol. Forsch.”, 1954, 24, 399 – 459.

care este imaginea de sine, dacă nu din alt motiv măcar din acela je a descoperi cât de orb e subiectul când autoaprecierea sa este cOmparată cu rezultatele altor metode de diagnostic.

Uneori o simplă autoevaluare se dovedeşte a fi cea mai bună dintre toate metodele de evaluare. În timpul celui de-al doilea război mondial un psihiatru experimentat, lucrând cu recruţi, a descoperit că procedeul cel mai bun de diagnostic era simpla întrebare: „Credeţi că sunteţi pregătit emoţional să intraţi în serviciul militar?” Majoritatea acelora care au spus „Nu” prezenta, de fapt, riscuri. Această relatare directă pare să fi selecţionat recruţii mai bine decât testele sau scalele.

Tehnica C.S.D. O metodă foarte diferită şi specializată de autoevaluare cere subiecţilor să scrie trei răspunsuri scurte la întrebarea directă: „Cine sunteţi dumneavoastră?” 21 Această sarcină simplă declanşează o varietate mare de răspunsuri. Unii oameni dau răspunsuri banale, scriindu-şi poate numele, ocupaţia şi naţionalitatea. Alţii pot să scrie afirmaţii mai revelatoare:

„Sunt o persoană cu un destin de împlinit dar care este nesigură de capacitatea ei de a rezolva sarcina”. „Sunt fata pe care o iubeşte Jim”. Ce anume trebuie făcut cu aceste răspunsuri nu e clar, dar în unele cazuri ies la iveală informaţii importante privind identificările şi imaginile de sine.

Aranjarea. O altă metodă de a provoca imaginea de sine este să se prezinte subiectului multe enunţuri (poate 100) scrise pe cartonaşe şi să i se ceară să le aranjeze pe grupe după cum se „potrivesc”. Enunţurile pot fi de orice tip dorit de cercetător. De exemplu.

Se simte nesigur

Este religios

Comunică uşor cu alţii

Este rigid: inflexibil în gândire şi acţiune

Inventatorul metodei, W. Stephenson, recomandă utilizarea a unsprezece grupe de enunţuri, cerând subiectului să aşeze un număr determinat de enunţuri în fiecare grupă (pentru a-l forţa să facă distincţii fine în autoevaluarea sa). Dacă sunt utilizate 100 de enunţuri distribuţia prescrisă ar putea fi:

Cele mai relevante pentru descrierea eului

Cele mai puţin relevante pentru descrierea eului

123456789 10 11 Număr de cartonaşe 2 4 8 11 16 18 16 11 8 4 2

21 J.F.T. Bugental, S.L. Z e 1 e n, Investigations into the self-con-CePt: I The W-A-Y technique, în „J. Pers.”, 1950, 18, 483 – 498.

Modul (te ifaţăfţ} mă! bun sau (deal

Modul deviată cel mat rău posibil

Figura 32. Scara grddată

Procedeul are avantajul unei sfere mari de cuprindere (multe calităţi şi trăsături) obligă subiectul să decidă care sunt central-l secundare şi care nu sunt caracteristice”.

p personalitatea sa. Metoda nu împiedică subiecţii de a pretinde cele mai flatante atribui ca aparţinându-le, dar este valoroasă în mod special pentru studierea modificării

imaginj de sine de-a lungul timpului, mai ales dacă utilizată înainte şi după o perioadă de consiliere sau psihoterapie.22

Scara a. utocentrării. Scalele auto centrării oferă o măsurare unică a satisfacţiei unei persoane faţă de situaţia sa în viaţă. Autorii Kilpatrick şi Cantril, utilizează o întreagă procedură idiografică.23 Ei caută mai întâi să obţină de la subiect un enunţ referitor la propriul său „mod ideal sau optim de viaţă”. Subiectul poate indica de exemplu că pentru situaţia sa ideală şi-ar dori o sănătate bună, mai multe bunuri materiale, satisfacţie în muncă şi fericire domestică. Subiectului i se cere apoi să descrie ce ar considera a fi cel mai rău mod de viaţă pentru el. Ar putea răspunde menţionând sărăcia, dependenţa, boala, degradarea morală. Fixând astfel capetele extreme ale „lumii realităţii”, i se cere să se imagineze pe sine pe o scară, stând undeva între extrema cea mai bună şi extrema cea mai rea. I se arată diagrama din figura 32 şi este întrebat: „Unde ai spune că te afli acum pe această scară?”

Poate fi, de asemenea, întrebat: „Unde te aflai pe această scară acum doi ani?”, „acum cinci ani?”, „Unde crezi că vei fi peste cinci ani?”

Metoda are avantajul de a centra scara la extremităţile superioară şi inferioară în funcţie de valorile, scopurile şi temerile

22 W Stephenson, Two study of behavior, Chicago, Univ. of Chicago Press, 1953. Vezi şi C.R. Rogers, R.F. Dymond (Eds.), Psycho-therapy and personality change, Chicago, Univ. of Chicago Press, 1954.

23 F.P. Kilpatrick, H. Cantril, Self-anchoring scaling: a mea-sure of individual’s umque reality worlds, în „J. indiv. Psychol.”, 1960, 1 & 158 – 170. O abordare anterioară a tehnicii legate de „lumea realităţii” este chestionarul filo-fob care întreabă, printre altele: „Ce aţi dori cel mai mu «să aveţi pe lume?”, „Care ar fi a doua alegere a dumneavoastră?”, <r anume vă sperie cel mai mult?”, „Care e sentimentul cel mai neplăcut p care l-aţi avut vreodată?” J.N. B u e k, Personality appraisement by usc

the philo-phobe, în „Amer. J. ment. Deficiency”, 1943, 47, 437 – 444.

m proprii ale persoanei. Ea utilizează astfel un continuu autodetermi-păt. În urma acestei metode se obţine o imagine a suferinţei sau primării, a fericirii şi speranţei dintr-o anumită viaţă. De asemenea, este importantă tendinţa care se observă: simte persoana că pierde sau câştigă teren?

Utilizată în acest fel, metoda este, cum am spus, total idio-grafică. Totuşi, oferă date nomotetice importante. Autorii constată, de exemplu, că există diferenţe etnice, ocupaţionale şi naţionale în concepţiile deprimate sau optimiste ale membrilor unor asemenea grupuri. Metoda poate fi, de asemenea, transpusă pentru judecăţi impersonale. Astfel, i se poate cere subiectului să descrie condiţiile cele mai bune şi cele mai rele pentru naţiunea sa şi apoi să aprecieze unde se află acum pe scară naţiunea, unde se afla acum cinci ani şi unde va fi probabil în viitor. În acest fel poate fi măsurat optimismul şi pesimismul naţional. Metoda este elastică şi se ocupă efectiv de aspecte subtile ale valorii personale.

5. Eşantionarea conduitei

Au fost elaborate câteva tehnici pentru a sprijini observaţia sistematică a comportamentului persoanei în situaţii cotidiene de viaţă.

Eşantionul de timp este o metodă mult preferată în studiul copiilor.24 Deoarece e dificil să observi copilul (sau orice persoană) continuu de-a lungul unei perioade de timp, se pot face verificări sporadice ale comportamentului său la intervale alese. Un copil la şcoală, acasă sau pe terenul de joacă1 poate fi observat câteva secunde la fiecare cinci minute sau poate timp de cinci minute la ore stabilite, în cursul zilei. Se poate stabili uşor dacă e leneş sau activ, dominator sau supus, râde sau plânge, se poate elabora o imagine convingătoare a modelelor sale preferate. Deoarece comportamentul unui adult este mai puţin spontan decât al unui copil – aşa cum e constrâns de obligaţii prescrise – metoda e mai puţin aplicabilă. A fost

inventată totuşi o variantă pentru adulţi – bugetij, de timp, prin care adultul îşi note ază, pentru o analiză ulterioară, cantitatea de timp pe care o cheltuie în fiecare zi pentru diferite feluri de activitate, inclusiv cea de recreere.25

24 R.G. Barkter, J. Kounin, H.F. Wright (Eds.), Child behaviour and development, New York, McGraw-Hill, 1943. Vezi şi R.G. B ar k e r, „F. Wright, One boy's day, New York, Harper, 1951.

25 P.A. S-o r o k i n, C.Q. B e r g e r, Time-budgets of human behaviour, Cairtbridge, Mass., Harvard Univ. Press, 1939. O metodă care combină butul de timp cu analiza unui jurnal zilnic este descrisă deb. Pauleikhoff, e Tageslaufanalyse als Melhode zur Untersuchung der Personlichkeit în înrer situation, în „Z. f. Psychother. u. med. Psychol.", 1960, 10, 140 – 157.

Situaţii miniatură. Cu puţină ingeniozitate putem comprima's tuaţiile răsfirate ale vieţii zilnice la proporţii mai mici. Pilotul posibil al unui avion nu trebuie să fie încercat într-un zbor real Îi poate fi selecţionat în laborator pe baza aptitudinii sale, cu ajutorul testelor de echilibru, acuitate vizuală şi coordonare. Psihotehnica a elaborat nenumărate „miniaturi profesionale" care ajută la evaluarea aptitudinii pentru multe tipuri de profesii prezentând subiectului o imagine redusă a structurii totale a profesiunii.26 Un inspector de personal avea obiceiul de a aşeza o revistă pe jos în sala de aşteptare şi să observe dacă eventualul angajat o va pune la loc pe masă. Poate că acesta nu e un test sigur de curăţenie şi ordine dar ilustrează ceea ce se înţelege prin „miniatură".

O utilizare complicată a metodei a fost făcută de Character Education Inquiry, prezentând copiilor situaţii de viaţă în miniatură în care erau tentaţi să fure bănuţi sau să trişeze la o problemă, iar în alte condiţii să-şi trădeze viciile sau virtuţile. În capitolul 13, am examinat rezultatele şi limitele acestui studiu deosebit.

În timpul celui de-al II-lea război mondial a fost elaborată o situaţie miniaturală intensivă. Candidaţii pentru serviciul secret petreceau o perioadă de trei zile în

stare izolată. În timpul acestei „petreceri în casă” li s-au dat multe sarcini, teste şi interviuri – şi au fost observaţi în mod constant – pentru a se stabili aptitudinile pentru munca pretenţioasă. Au fost testaţi în ceea ce priveşte capacitatea de conducere, capacitatea de a rezista la frustraţii şi stres acut, chiar toleranţa la alcool. S-ar putea spune că tot ceea ce viitorul pretindea personalităţii lor a fost testat cu ajutorul unei situaţii miniaturale intensive.27 Metoda a fost adaptată pentru a fi folosită în selecţia personalului militar şi de asemenea a membrilor clerului. Este utilă şi pentru alte scopuri unde se doreşte o eva-Juare intensivă.28

Când sunt implicaţi mulţi examinatori, aşa cum e necesar în cazul sesiunilor prelungite, ca cele descrise, se obişnuieşte să se dea diagnosticul în cadrul unui consiliu de diagnostic.29 Aici ei pot să-şi unească judecăţile (şi să verifice acordul lor). Evaluarea

26 Utilizarea testelor situaţionale este descrisă de An pe Anastasi, Psycholoyical Testing, New York, Macmillan, 1954, cap. 23.

27 OSS Assessment Staff, Assessment of men: selection of personnel tot the Office of Strategic Services, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1943.

28 Activitatea Personality Assessment Center de la Universitatea din California este de această natură. O publicaţie tipică este F. B ar r o n, Per” sonal spun & iess în university graduate students, Berkeley, Univ. of California Press, 1954.

29 Despre utilizarea consiliului de diagnostic vezi H.A. Murray ei al – Explorations in personality, New York, Oxford, 1938. De asemenea M.B. Smith, J.S. Bruner, R.W. White, Opinions and personality, New York, Wiley, 1956.

care rezultă are avantajul de a fi un consens al experţilor şi nu JIU – mai o apreciere fragmentară a unui examinator.

Experimente de laborator. Nu vreau să implic faptul că subiecţii sunt aduşi la un centru de evaluare sau într-un laborator de psihologie numai în scopul unui diagnostic

intensiv şi cuprinzător. Ei pot fi aduşi numai pentru un singur experiment. Orice experiment care priveşte personalitatea urmăreşte să fie o situaţie de viaţă în miniatură şi controlată. Pentru nespecialist experimentul poate părea artificial, dar pentru psiholog reprezintă o încercare de a capta comportamentul tipic în condiţii strict controlate. Gama de experimente posibile relevante pentru personalitate este enormă, în capitolul 11 am menţionat multe exemple referitoare la tendinţe proceptive – dacă, de exemplu, un individ tinde să fie dependent de câmp sau independent de câmp în manevrarea percepţiilor sale vizuale. Această importantă dispoziţie cognitivă ar putea fi cu greu stabilită în afara unor condiţii de laborator riguros controlate. Experimentele se aplică pe scară largă şi în mod profitabil în diferite domenii, nu numai în cel cognitiv. Funcţiile fiziologice cer condiţii de laborator. Dominanţa, conducerea, simpatia, reprimarea, frustraţia, toleranţa, conformismul, aptitudinile speciale sunt printre multele funcţii care pot fi evaluate în situaţii de laborator inventate.

Interviul. Într-un sens, interviul este o situaţie [miniaturală care caută să obţină verbal acea cantitate de informaţie despre natura personală care este relevantă pentru scopurile celui ce ia interviul. Conduita verbală este provocată într-un mod pe cât posibil scurt şi eficient. Desigur, e adevărat că unele forme de interviu pot fi auxiliare faţă de toate metodele majore de studiere a personalităţii. Dar el poate fi, şi adesea este, utilizat ca tehnică principală. În consilierea psihologică, în psihoterapie şi în unele forme de orientare, este singura metodă utilizată. E utilizată atât pentru diagnoză cât şi pentru terapie.

Majoritatea autorilor sunt de acord că intervievarea este o artă. Totuşi, e clar că aptitudinile implicate pot fi, într-o oarecare măsură, învăţate.30 în cel mai rău caz intervievatorul poate fi prevenit împotriva unor capcane. Trebuie să fie un bun ascultător, căci dacă vorbeşte el nu va afla nimic despre motivaţiile, aspiraţiile, conflictele şi

apărările care sunt aspecte importante ale personalităţii celorlalţi. Propriile sale înclinaţii şi stereotipii sunt obstacole de care trebuie să se apere. Aptitudinea de a elabora întrebările Poate fi învăţată.31

W. V. B în g h am, B.V. Mto ore, How to interview, 3rd. ed., New York, Harper, 1941; H.H. H y in a ne t al., Interviewing în social research. Chicago, Univ. of Chicago Press, 1954.

31 S.L. P a y n e, The art of asking questions, Princeton, N.Y., Princeton Univ. Press, 1954.

Interviurile pot fi complet nestructurale şi orientate la i-y plare, pot fi „concentrate” pe un aspect din viaţa subiectului, s pot urma o formă strictă de întrebare-răspuns. În scopul de obţine cât mai multe date posibile despre persoana intervievat! e bine să existe cel puţin o schemă generală de urmat, deşi ord nea în care sunt puse întrebările nu e de obicei importantă. Inter” vievatorul poate, de exemplu, dori să urmeze un asemenea ghin general, ca acesta:

1. vârsta
2. naţionalitatea şi originea culturală
3. gradul şi tipul de educaţie
4. boli şi accidente
5. istoricul profesional şi planuri de viitor
6. pasiuni şi distracţii
7. interese culturale
8. ambiţii (de exemplu, ce speră să realizeze în următorii câţiva ani)
9. ataşamente personale (care îl influenţează cel mai mult)
10. fantezii
11. frici şi griji
12. umilinţe şi dezamăgiri
13. aversiuni accentuate
14. experienţa sexuală
15. dificultăţi nevrotice
16. experienţa religioasă
17. filosofia de viaţă.

Un asemenea ghid garantează că informaţii importante privitoare la factorii biologici şi socioculturali vor ieşi la lumină. El include, de asemenea, itemi care permit înţelegerea dinamicii şi a tendinţelor viitoare în viaţă. Intervievatorul poate desigur descoperi că subiectul este rezervat sau evaziv. Dacă caracterul evaziv este extrem, intervievatorul poate că trebuie să abandoneze metoda – sau să-şi perfecţioneze propria îndemânare.

6. Evaluarea clasificatorie

Evaluarea este o estimare formală a forţei uneia sau mai multor calităţi ale unei personalităţi, făcută pe baza cunoaşterii directe a personalităţii. Profesorii, ofiţerii, directorii de personal, supraveghetorii sunt printre cei care utilizează extensiv evaluările în scopuri practice. Chiar psihologii, în ciuda neîncrederii lor în apr jle subiective, sunt siliţi din când în când să se bazeze pe eva-l arjle clasificatorii drept criterii de bază ale cercetărilor. u Evaluările oferă comparaţii cantitative ale oamenilor în funce să o variabilă la un moment dat. Ele sunt un instrument pentru indiul trăsăturilor comune – un procedeu pentru psihologia dife Senţială. Există două tipuri fundamentale de scale de evaluare: [oţărea şi rangul.

Scalele de notare. Într-o scală de notare evaluatorul atribuie un scor fără să compare direct subiectul cu alţi oameni dintr-un grup definit. Desigur că pentru a face o apreciere cant tativă evaluatorul are nevoie de un termen de comparaţie, dar, în general, că are în minte „populaţia generală”. Pentru a aşeza propria apreciere pe o scală, evaluatorul utilizează orice unităţi care sunt stabilite. Poate fi o scală procentuală cu 100 de intervale. (Dacă e aşa, evaluatorul constată de obicei că nu poate utiliza o scală atât de fină şi tinde să utilizeze cifrele rotunde, de exemplu 60<t/O) 70%, 80%. Dacă se utilizează o scală în 10 puncte există tendinţa curioasă de a prefera numerele fără soţ: 5, 7, 9, acestea fiind mai frecvente.) Există unele temeiuri pentru a spune că o scală în şapte puncte este optimă pentru aprecierile de tip notare. Scalele cu mai mult de şapte intervale cer un grad mare de discriminare

care reduce fidelitatea dintre evaluatori. Intervalele mai puţine la număr sunt prea grosolane; *2

O scală de apreciere grafică este o variantă a scalei de notare. Evaluatorul face o discriminare cât doreşte de fină plasând un semn pe o linie dreaptă oriunde doreşte între extremele inferioară şi superioară. Figura 33 dă un exemplu. Totuşi, în practică, deoarece scala grafică este mai fină decât o justifică precizia sa, e totdeauna convertită de cercetător într-un număr mai mic de unităţi aritmetice.

Încă o variantă a scalei de notare, care a dobândit o popularitate recentă, este lista de control cu adjective. Evaluatorul trebuie doar să controleze pe o listă de calităţi pe acelea care sunt caracteristice pentru subiectul considerat. O asemenea listă ar putea începe cu distrat şi să continue cu alte adjective, menţionând printre altele şi pe găgăuţă.33 Aici avem de fapt o scală de notare cu două intervale: un termen alocat semnificând prezenţa' trăsăturii

32 Vezi A11 p o r t, Personality: a psychological interpretation, p. 438; nota 15 supra. Pentru o trecere generală în revistă a metodelor de evaluare Vei P.E. Vernon, Personality tests and assessments, London, Methuen, J953, cap. 7. De asemenea, L.W. Ferguson, Personality measurement, New York, McGraw-Hill, 1952, cap. 10 şi 11.

33 II. G. G o u g h, The adjective check list, Berkeley, Univ. of California îi><\ 1952. De asemenea, de acelaşi autor, The adjective checfe list as a personaldy asseasment research technique, în „Psychol. Rep.", 1960, 6, 107 – 122.

Ml7

alităţii. – cd. 265

Influenţa asupra celorlalţi

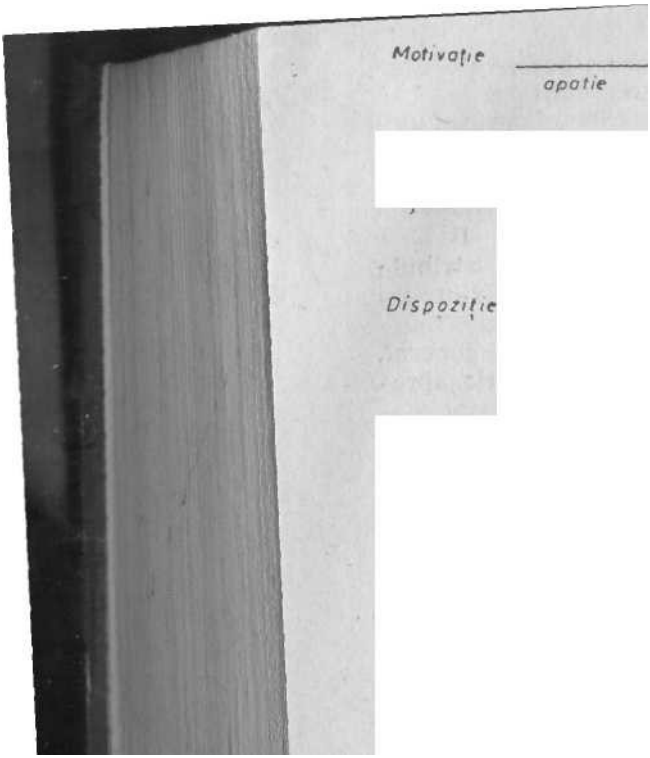

ezitant de obicei motivat tntent lonct efectiv egativ cooperativ uneori eficient în totdea

Influent situaţii incondu*”.

portante a a vesel

Figura 33. Extrase dintr-o scală grafică de evaluare de obicei instabil temperat dezagreobâl euforic şi un termen nealocat, semnificând absenţa ei. Tehnica simplă a listei de control cu adjective poate fi, desigur, utilizată în autoevaluare ca şi pentru evaluarea altora.34

Rangul. A doua ferttnă majoră de evaluare este utilizată când un grup de indivizi asociaţi trebuie evaluaţi în relaţie unul cu celălalt. Putem lua o clasă de studenţi (dacă nu e prea mare) şi să-i aşezăm în ordine după notele obţinute la curs. Putem, de asemenea, dacă dorim, să-i aşezăm în ordinea rangului după asemenea variabile ca extroversia, intuiţia de sine, spiritul de cooperare, sociabilitatea şi altele. Într-o asemenea scală nu există unităţi aritmetice adevărate, deoarece este imposibil să se

demonstreze că intervalele dintre indivizii succesivi, aşezaţi în ordinea de rang, sunt egale. Utilitatea metodei rangurilor este limitată la acele studii care utilizează un singur grup de indivizi şi nu cere alte elemente decât poziţiile seriale ale acestor subiecţi. Metoda nu este aplicabilă la grupuri mari de subiecţi deoarece atunci nu pot fi făcute comparaţii concrete persoană cu persoană. Persoanele care se plasează extrem de sus sau de jos într-un grup pe o trăsătură comună probabil că sunt ordonate pe bază sigură, dar cele situate la mijloc privesc ranguri aproape pe ghicite.

Precauţii. Utilizarea scalelor de evaluare, deşi foarte obişnuita în lumea afacerilor, în educaţie şi cercetarea psihologică, este presărată cu capcane. Toate tipurile de erori şi tendinţe subiective pot distruge valoarea lor. Poate că defectul principal îl constituie tendinţa de a da aprecieri ultrageneroase (o capcană pentru scalele de notare dar nu şi pentru ranguri, deoarece chiar şi un cor de îngeri are membri mai puţin preferaţi).

34 Cf. T.R. Sarbin, B.G. R o se n b e r g, Contributions to role-takwp theory: IV. A method for obtaimng a qual. tative estimate of the seif, 1» „J. soc. Psychol.”, 1955, 42, 71 – 81.

Eroarea generozităţii se constată mai ales în aprecierea prieter> dar şi în evaluarea asociaţilor cuiva, a membrilor propriului a studenţilor proprii. Sunt flataţi cei care aparţin unor grupuri iliare mai curând decât cei aparţinând unor grupuri necunoscute, mulţi evaluatori sunt îngăduitori chiar şi faţă de străini.

Înrudită cu eroarea măgulirii este „efectul de halo”. Tin-ern să avem o atitudine generală faţă de o persoană; ne place sau ne displace în general. Când ni se cere să evaluăm calităţi specifice suntem influenţaţi de această atitudine generală.35 Astfel, un profesor de colegiu care crede că George este în general un elev bun probabil că va completa foaia de apreciere (poate pentru admiterea la facultatea de medicină) atribuind lui George aprecieri înalte pentru integritate, maniere alese cu bolnavii şi

conducere, deşi profesorul nu cunoaşte de fapt nimic despre aceste calităţi particulare.

Deşi nu e posibil să se elimine complet aceste surse de eroare, ele pot fi micşorate prin: 1) prevenirea împotriva lor, 2) utilizarea unor variabile clar definite, 3) utilizarea unei scale care cere o gamă mare de aprecieri, 4) evitarea unor termeni critici, 5) printr-o prezentare atât de variată a trăsăturilor încât fiecare să fie luată din nou în considerare, 6) evitând graba şi superficialitatea în apreciere şi 7) făcând media aprecierilor câtorva evaluatori astfel încât prejudecăţile să poată fi reduse.

În cel mai bun caz, evaluările sunt indirecte. Ele încearcă să descopere ce anume este o persoană întrebând prietenii şi asociaţii. De aceea evaluările se bazează pe reputaţie, iar reputaţia este exterioară personalităţii. Dar adesea – mai ales în industrie, în armată, şi uneori chiar în laboratorul psihologic – evaluările oferă singura dovadă pe care o putem obţine. Vorbind despre; reputaţie” John Locke spunea: „Deşi nu este adevăratul principiu şi măsura virtuţii... totuşi ea este cea care se apropie cel mai mult de virtute”.36 Deşi au o valoare secundară, evaluările îşi au utilizarea lor.

35 Termenul efect de halo sugerează discul luminos care se găseşte în pictura religioasă. Din acest motiv, termenul nu e cel mai bun pentru a descrie eşecul evaluatorilor de a face aprecieri discriminatoare. Uneori, de exemplu, antagonismul faţă de o persoană va duce în mod uniform (şi eronat) fa aprecieri scăzute ale tuturor calităţilor dezirabile. O denumire mai bună Pentru tendinţa evaluatorului de a face aprecieri la un nivel constant, indiferent de trăsătura considerată, ar fi eroarea prin perseverare. Vezi G.J. uudycha, A note on the „hallo efect” în ratings, în „J. soc. Psychol.”, 1942, 15, 331 – 333. I»

36 Some thoughts concerning education, în C.W. E1 i o t (Ed.), Harvard’s, New York, Collier, 1910, XXXVII, 44.

CAPITOLUL

O trecere în revistă a metodelor (continuare)

7. TESTE ŞI SCALE «8. TEHNICI PROIECTIVE «9.

ANALIZA ÎN PROFUNZIME © 10. COMPORTAMENTUL EXPRESIV «11. PROCEDEE SINOPTICE A MĂSURI DE PRECAUŢIE ÎN EVALUARE O SUNT NECESARE ATÂT DE MULTE METODE? «O MĂSURARE A VALORILOR» CONCLUZIE LA CAPITOLELE 17 ŞI 18.

om examina acum diferite mijloace analitice utilizate în studiul psihologic al personalităţii. Analiza, aşa cum s-a subliniat în capitolul 13, înseamnă a desface sau a separa. Sarcina oricărei ştiinţe este să cerceteze în detaliu subiectul care i s-a atribuit. În măsura în care personalitatea e implicată, toate metodele de analiză ridică această întrebare obsedantă: Dimensiunile sau elementele pe care ne străduim atât de mult să le separăm din ansarfiblul total al personalităţii sunt într-adevăr părţi ale vieţii trăite real sau sunt constructe artificiale? Părerea mea este că în studierea trăsăturilor comune (şi majoritatea metodelor duc la trăsăturile comune, aşa cum au fost definite în capitolul 14) trebuie să ne mulţumim cu simple aproximări ale structurii personalităţii individuale. Desigur, câteva metode se centrează direct pe dispoziţiile personale şi pe coerenţa internă a unei singure vieţi. Dar majoritatea metodelor oferă numai scoruri prin care un individ poate fi comparat cu ceilalţi. Un asemenea procedeu e perfect legitim, căci trăsăturile comune sunt constructe utile în compararea oamenilor, dar ele nu sunt în mod necesar părţi reale ale persoanelor. Adică, nu pot fi sintetizate rapid în structura vie anterioară.

Indicând această limită, continuăm acum trecerea în revistă a odelor, începând cu cea mai cunoscută dintre toate – testul pentru trăsături comune.

7. Teste şi scale

Numărul de trăsături comune pe care psihologii le-au identificat şi au încercat să le măsoare este foarte mare – cât de mare nu putem spune.1

Un cercetător, R.D. Mann, şi-a propus să afle câte trăsături de personalitate au fost studiate în legătură cu cercetarea grupurilor mici. A găsit cinci sute. Mai mult de

jumătate din acestea priveau şapte trăsături majore: inteligenţă, adaptare personală, extroversiune, dominanţă, masculinitate, conservatorism, sensibilitate interpersonală.2

Dar grupurile mici sunt numai unul din cadrele în care trăsăturile sunt studiate. Dacă am revedea toate cercetările despre atitudini sociale, valori, dispoziţii anormale şi trăsături relevante pentru industrie, afaceri, educaţie, religie – am extinde enorm lista.

În capitolul 14 am relatat că limba engleză conţine aproximativ optsprezece mii de nume de trăsături. Psihologii nu şi-au propus totuşi să măsoare toate aceste trăsături (şi sperăm că nu o vor face vreodată); dar au inventat pentru măsurare multe dimensiuni suplimentare care nu se află în lexicul englez (factorii S G D C R, moliciune – duritate, n apărare şi altele).

Oricum s-ar explica acest tumult de testări, este desigur un tribut adus inventivităţii psihologului şi răbdării publicului. Ambelor părţi se pare că le plac testele de personalitate tot atât de mult ca jocurile de societate.

Testarea personalităţii s-a dezvoltat din testarea inteligenţei. Succesul lui Binet şi al altor pionieri în măsurarea inteligenţei (EI.) de la începutul secolului al XX-lea a dat un imbold măsurării dispoziţiilor nonintelectuale. La o generaţie după Binet au apărut

1 Liste extensive, dar nu complete se găsesc în O.K. B u r o’s. The fifth mental measurements yearbook, Highland Park, N.J., Gryphon, 1959. De asemenea, E.B. G r ce n e, Measurement of human behavior, rev. ed., New York, °dyssey, 1952.

2 R.D. Mann, Personality and performance în small groups, în „Psychol. Bull.”, 1959, 56, 241 – 270.

câteva asemenea scale, dintre care unele dăinuie şi astăzi. Un de personalitate este un experiment standard prescurtat, desem să măsoare una sau unele trăsături de bază ale personalităţii u subiect în comparaţie cu o populaţie standard. nu-i

Aici vom lua în considerare numai chestionarele

standardzate (teste creion-hârtie). Testele comportamentale (opuse Cej verbale) se întâlnesc mai obişnuit în legătură cu eşantionul d* conduită (paginile 413 – 416), tehnicile proiective (paginile 435 443) şi mişcarea expresivă (capitolul 19).

Întrucât este imposibil de descris sutele (mai probabil, miile) h scale existente, vom alege la întâmplare câteva exemple. S

Întâi pentru a ilustra scalele pentru o trăsătură şi apoi scalele multidimensionale.

Inventarul psihonevrotic. Uriul din primele teste a avut un scop complet practic. În timpul primului război mondial, în armata Statelor Unite s-a dorit un procedeu de selecţie (pentru a suplimenta testele de inteligenţă ale armatei) care să identifice recruţii care ar fi susceptibili de epuizare nervoasă în condiţii de stres. R.S. Wood-worth a proiectat o „Foaie de date personale” care punea multe întrebări directe cerând numai un simplu răspuns „Da” sau „Nu”.3 S-a constatat că o sută şaisprezece din aceşti itemi au valoare şi au servit drept model pentru multe chestionare ulterioare de acest tip. Exemple de întrebări:

Te simţi obosit aproape tot timpul?

Îţi faci prieteni uşor?

Îţi vine să sari când te afli pe locuri înalte?

Notăm mai întâi că asemenea itemi au o „validitate aparentă”, adică, avem o bănuială imediată că ei pot distinge între oameni nevrotici şi normali. Pentru” a valida testul într-un mod mai temeinic, este necesar să vedem dacă cazurile autentic nevrotice dau un număr mai mare de răspunsuri negative decât oamenii normali. În acest caz a reieşit că în medie nevroticii dădeau treizeci şi şase răspunsuri nefavorabile în timp ce scorul mediu pentru oameni normali era numai de zece. Astfel, vedem că există o probabilitate (deşi nu certitudine) ca un scor mare pe scală să indice instabilitate nervoasă şi, în consecinţă, un risc militar mare.

Dezvoltări ulterioare (mai ales în al II-lea război mondial) au îmbunătăţit capacitatea de discriminare a

testului. Indexul Corneli, utilizat în principal în birourile de recrutare, a putut să prevadă ca

3 R.S. Woodworth, Personal data sheet, Chicago, C.H. Stoelting. 1919.

Oo/o din toţi bărbaţii cu un scor mai mare de douăzeci şi trei de rgspunsuri nefavorabile ar fi de respins pe motive psihiatrice.4 [O altă variantă caută să mascheze scopul real al testului utili? ind o formă cu alegere impusă.5 Subiectul trebuie să aleagă între jouă alternative, ambele părându-i-se „rele”. Totuşi, un item este cunoscut ca simptomatic pentru neadaptare şi altul nu. De exemplu:

Adesea am sentimentul că lucrurile nu sunt reale. I Adesea am dificultăţi în a lua o hotărâre.

Când itemii de diagnostic sunt mascaţi în felul acesta, se consideră că examinatul este mai puţin capabil să „falsifice” testul.

Examinând valoarea diagnostică a acestor instrumente şi a altora asemănătoare, utilizate în optzeci şi patru de cercetări diferite, Ellis conchide că în cincizeci şi opt de studii inventarul a diferenţiat cu succes psihonevroticii din populaţia normală, şi nu a reuşit în douăzeci şi şase de cercetări.6 Acest tip de concluzie este tipic pentru rezultatele obţinute prin testele de personalitate – în general vorbind. În general, există o validitate demonstrabilă a scalelor, dar în unele cazuri testul e departe de realitate. Când se aplică unui singur individ conchidem că testul poate uneori măsura ceea ce şi-a propus să măsoare, dar uneori nu. Din această cauză e necesară o prudenţă accentuată înainte de a lua rezultatele drept bune. Trebuie să căutăm întotdeauna surse suplimentare care să fie complementare şi să nu ne bazăm niciodată pe un singur instrument de măsurare.

Dominare-supunere. Un alt test al unei singure trăsături priveşte rolul obişnuit pe care o persoană îl ia în relaţiile sale sociale. Tinde să domine şi să conducă sau să cedeze şi să urmeze pe alţii? Cu alte cuvinte, este ea în mod caracteristic „vocea activă”, sau „vocea pasivă”, sau undeva între ele? (Vezi pagina 340.)

Logica completă a scalei este prezentată în altă parte.7 Exemple de itemi din A-S Reaction Study apar la pagina 340. Exemple suplimentare de itemi, cu valoarea scorului sunt date mai jos. Fiecare caută să evalueze tendinţa, individului de a-şi domina partenerii sau de a fi dominat de ei în relaţiile directe de zi cu zi.

4 A. Weider e t al., Corneli index şi Manual, New York, Psychological Corp., 1943.

5 W.C. S h i p 1 e y, F.E. G r a y, N. N e w b e r t, The personal inven-tory – its derivation and validation, în „J. clin. Psychol”. 1 & 46, 2, 318 – 322.

6 A. Ellis, Recent research with personality inventories, în „J. consult. Psychol”. 1953, 17, 45 – 49. Utilitatea practică a unor asemenea procedee de selecţie în serviciile militare este prezentată, de asemenea, de C.W. B r a y, Psychology and military proficiency, Princeton, Princeton Univ. Press, 1948.

7 G.W. A 11 p o r t, A test for ascendance-submission, în „J. abnorm. s°c. Psychol.”, 1928, 23, 118 – 136; G.W. A11 p or t, R. Ruggles, Recent Applications of the A-S Reaction Study, în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1939, p. 518 – 528; G.W. A11 p o r t, Personality: a psychological interpretation, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1937, pp. 410 – 414.

Cineva încearcă să treacă înaintea dumneavoastră coadă. Aţi aşteptat câtva timp şi nu mai puteţi aştent Presupunând că intrusul e de acelaşi sex cu durnif voastră, de obicei caprotestaţi faţă de intrus

„Priviţi ucigător” pe intrus sau faceţi către comentarii cu voce tare hotărâţi să nu aşteptaţi şi plecaţi nu faceţi nimic

Vă simţiţi intimidat în prezenţa unor superiori academică sau de afaceri?

În mod pronunţat oarecum deloc

V-aţi tocmit pentru preţ cu comercianţii sautorii de haine vechi?

frecvent câteodată niciodată

(+ 2)

vecini
HÎ
— 3)
— 2)
din lumea
— 4)
(O) (+ 2)
cu negus
(+ 2), (O)

Majoritatea itemilor fac apel mai curând la amintiri despre comportamentul real decât la sentimente şi din această cauză sunt mai puţin subiectivi şi mai fideli. E de remarcat că scala încearcă să testeze comportamentul într-o varietate mare de situaţii cotidiene.

Se ridică problema notării unor asemenea itemi. O simplă estimare ar avea o valoare redusă. De fapt, a fost elaborat un procedeu de cotare empirică. Într-un grup mare de bărbaţi şi femei (testul are forme separate pentru fiecare) s-a cerut la şapte prieteni să aprecieze subiecţii în funcţie de trăsătura în discuţie. Grupul a fost apoi împărţit în sferturi în funcţie de aprecierile lor medii – înalte, scăzute sau moderate – asupra dominării şi supunerii. Apoi au fost examinate răspunsurile la întrebări. Dacă un răspuns anumit apărea de aproximativ patru ori mai frecvent la cei apreciaţi ca fiind foarte dominatori, acest răspuns primea cota plus 4; dacă un răspuns era aproximativ de două ori mai frecvent la persoanele submisive era cotat minus 1; şi aşa mai departe. Capacitatea de diagnostic a fiecărui răspuns era astfel stabilită empiric. În unele cazuri nu există o frecvenţă diferită între subiecţii apreciaţi drept dominatori şi cei apreciaţi drept submisivi. În asemenea cazuri valoarea de cotare este O.

Deşi testul poate fi falsificat (dacă subiectul doreşte să o facă), el are o valoare practică considerabilă ajutând subiectul care operează să obţină o cunoaştere a propriului nivel de adaptare /tele pentru bărbaţi merg de la + 64 la 64). De asemenea, are o valoare remarcabilă în

orientarea profesională. De exemplu, O femeie foarte dominantă ar fi prost plasată ca croitoreasă, servitoare, secretară particulară sau bibliotecară adjunctă; s-ar comporta bine, dacă ar avea celelalte calificări cerute, ca directoare sau profesoară într-o şcoală de corecţie.

Întrucât dominanţa este o trăsătură comună vizibilă, deschisă şi importantă, nu e surprinzător faptul că au fost inventate câteva tipuri suplimentare de măsurători.8

Extroversie-introversie. O a treia dimensiune considerată mai de mult de cercetători este cea făcută celebră de Car] Jung. Chiar înainte ca Jung să fi inventat termenul, William Jaimes a atras atenţia asupra diferenţei dintre persoanele „dure” şi cele „sensibile” – între cele care sunt îndreptate spre exterior şi cele îndreptate spre interior. Extravertitul, spune Jung, este dominat de realitatea externă şi socială; introvertitul abordează lumea în mod subiectiv – în funcţie de semnificaţia ei pentru el. Jung elaborează tipologia. pentru a include următoarele caracteristici9:

Extravertit

Orientat direct spre realitatea obiectivă

Stăpânit de spirit practic şi de necesitate

Se adaptează rapid la situaţii noi

Viaţa afectivă nu e nuanţată fin

Autocritică slabă

Acţiune directă şi compensare în natură

Psihonevroza tipică este isterică

Introvertit

Lumea subiectivă e decisivă i

Stăpânit de principii absolute

E rigid şi inflexibil

Delicateţe „generală a sentimentelor înclinat spre autoanaliză şi critică

Compensaţii în evaziune şi imaginaţie

Psihonevroza tipică este anxioasă sau obsesivă

8 De exemplu, A.H. Maslow, A test for dominance-feeling (self-esteem) în collège women, în „J. soc. Psychol.”, 1940, 12, 255 – 270; H.G. Gough, H. McClosky, P.E. Meehl,

A personality scale for dominance, în >.J. abnorm, soc Psychol.”, 1951, 46, 360 – 366. Vezi, de asemenea, examinarea briantelor de scale de dominanţă în L. J-Cronbach, Essentials of psychological testing, 2 d ed., New York, Harper, 1960, p. 468.

9 C G Jung, Psychological types, transt., New York, Harcourt, Brace, 1923.

Jung a simţit că ambele tipuri trebuie subdivizate, după C1 ies în evidenţă patru funcţii auxiliare: gândire, sentiment, sen ţie, intuiţie. a

Primul test pentru o trăsătură singulară (Freyd-Heidbreder) încercat să grupeze într-o scală multe, din expresiile diverse iia extroversiunii-introversiunii.10 Subiecţii îşi cotau singur cu jsau! S itemi de genul celor de mai jos:

Preferă să citească despre un lucru decât să-l încerce.

Este rezervat şi retras; nu discută spontan.

Se ţine în umbră în ocaziile sociale.

Roşeşte frecvent; este timid.

Ţine un jurnal.

Îşi limitează cunoştinţele la câteva persoane alese.

Scorul final este suma algebrică a plusurilor şi minusurilor cu cât proporţia de plusuri e mai mare cu atât subiectul e mai introvertit. (Remarcăm imediat pericolul unei „atitudini de răspuns”. Subiectul se „familiarizează în general” cu scala şi alunecă într-o deprindere de a da răspunsuri „Da” sau „Nu” în loc să facă o apreciere nouă asupra fiecărui item. Această eroare poate fi evitată într-o oarecare măsură dacă itemii sunt exprimaţi într-o direcţie variată, în aşa fel încât plus să indice uneori extrovereiune şi alteori introversiune).

Era inevitabil ca, dat fiind interesul mare al psihologilor pentru această dimensiune, să se elaboreze câteva teste îmbunătăţite.11 Dar în curând a devenit evident că dimensiunea este prea largă şi prea generală. O persoană poate fi introvertă într-o privinţă, dar extro-vertă în alta. Una din scalele mai noi restabileşte sugestia

iniţială a lui Jung ca tipurile să fie subdivizate în funcţie de importanţa în viaţă a gânăirii, sentimentului, senzaţiei şi intuiţiei.12

O altă metodă de purificare a conceptului este utilizarea analizei factoriale. În scalele de tip omnibus utilizate s-a constatat că unii itemi se grupează împreună mai mult decât alţii. Cu ajutorul analizei factoriale Guilford constată că în scara sa de 175 itemi (mulţi extraşi din testul originar al lui Freyd-Heidbreder) apar cinci factori diferiţi; adică, există cinci tipuri de extroversiune; de aceea.

10 E. Heidbreder, Measuring introversion and extroversion, în „J. abnorm, soc. Psychol”, 1926, 21, 120 – 134.

11 Unele din aceste variante de scală sunt prezentate în R.M. A11 e n, Personality assessment procedures, New York, Harper, 1958, pp. 60 – 66.

12 I.B. Myers, K.G. B r i g g’s, Myers-Briggs Type Indicator (Research ed.), Princeton, N.J. Educaţional Teating Service, 1961.

r hoc de a da un singur scor unei persoane, este mai diferenţiator se dea un scor separat pentru cinci trăsături comune.13 Guilford factorii săi precum urmează:

S; – introversiune socială, manifestată prin timiditate şi tendinţa de evitare a contactelor sociale;

G – introversiune în gândire, înclinaţie spre gmidire meditativă, spre filosofare şi spre analiza propriului eu şi al celorlalţi;

D – stări depresive, incluzând sentimente” de vinovăţie sau de lipsă de valoare;

C – tendinţe cicloide, manifestate în reacţii emoţionale puternice, fluctuaţii în dispoziţie, tendinţa spre instabilitate;

R – rhathymia, o dispoziţie nepăsătoare şi fără griji; vioiciune şi impulsivitate.

Deşi există o tendinţă spre intercorelaţii (cea mai pronunţată – cum se poate aştepta – fiind de O, 54 între S şi R), totuşi e bine să se accepte această metodă mai fină

de măsurare a cinci forme de extroversiune şi introversiune decât să se accepte o singură trăsătură comună.

R. B. Cattell, utilizând de asemenea analiza factorială, constată că dimensiunea tradiţională n-are nicio valoaro, pentru ci înglobează câteva trăsături comune care sunt distincte din punct de vedere analitic.14 în lista sa de „trăsături primare” de personalitate găsim câteva trăsături (cele marcate) oare amintesc de extroversiune-introversiune:

— Ciclotimie Inteligenţă
— Maturitate emoţională Dominanţă
— Tensiune
— Excitabilitate, emotivitate Socializare
Integrare pozitivă
— Cantabilitate, spirit aventuros
— Neurastenie
— Hiperexcitabilitate
— Ciclotimie tensionată

13 J.P. Guilford, An inventory of factors STILCR, Beverly Hills, Calif., Sheridan Supply Co., 1940. Acelaşi autor a extins mult analiza factonală la alte domenii ale personalităţii, în afară de introversie-extroversie.

14 R.B. Cattell, Description and measurement of personality, Yon-s, N.Y., World Book, 1946. De asemenea, de acelaşi autor Personality and ti: structure and measurement, Yonkers, N.Y., World Book, 1957.

Ce vom conchide? Istoria extroversiunii-introversiunii este pică pentru multe aspecte. La început unii psihologi formulează concepţie „raţională” asupra unei dimensiuni sau asupra unui r° în raport cu care oamenii pat fi comparaţi în mod avantajos. Se „treprind cu entuziasm măsurătorile. O armată de empirişti şi staţi ticieni utilizează tehnici fine pentru a explora şi modifica conceptiniţială. În principiu nu se poate obiecta nimic perfecţionării an lizei. Dar adesea se merge atâit de departe încât concepţia iniţial devine confuză şi meritele sale originare dispar. Părerea mea est8 că perfecţionarea

statistică este dezirabilă atâta timp cât rămâne G concepţie raţională, clară. Suntem în pericol să depăşim această limită15.

Conformism (sugestibilitate, credulitate). Sunt unii oameni conformişti şi alţii neconformişti... Interesul pentru această trăsătură comună a apărut în epoca războaielor, a dictatorilor şi a comportamentului de masă. Daviid Riesman ne spune că americanii în ansamblu sunt mai conformişti (mai „orientaţi spre ceilalţi”) decât obişnuiau să fie când tradiţia pionierilor încuraja oamendi să fie individualişti („orientaţi spre interior”).16

În mod tradiţional, fenomenul „renunţării sociale” a fost denumit sugestibilitate. Timp de decenii acest fenomen şi conceptele înrudite de hipnoză, imitaţie, credulitate au jucat un rol conducător în teoria psihologică. Am putea spune că avem aici un concept raţional demn de a fi admis pentru trăsăturile comune pentru a vedea dacă este într-adevăr general şi normal distribuit în cadrul populaţiei.

Cu peste o jumătate de secol în urmă Binet (şi el un pionier al testării inteligenţei) a inventat testele de sugestibilitate. El a constatat că copiii difereau între ei prin rapiiditatea cu care acceptau sugestii. De asemenea, copiii lideri erau mai rezistenţi decât cei care erau supuşi.

Se ridică imediat întrebarea dacă este raţional să te aştepţi ca oricine, copil sau adult, să fie în egală măsură sugestibil în raport cu orice subiect. (Din punct de vedere tehnic aceasta se referă la constanţa internă a unei scale.) Un copil care a trăit la o fermă probabil că nu va accepta relatări false despre viaţa de la ţară la fel de repede ca un copil crescut în oraş. Un naspecialist poate fi sensibil la reclamele pentru sănătate, pe când medicul nu se va lăsa convins cu aceeaşi uşurinţă. * O femeie poate fi influenţată când

15 Aceasta pare să fie concluzia la care ajungem în urma unei treceri cuprinzătoare în revistă a domeniului făcută de P.M. C ar r i g a n, Extro-version-introversion as a dimension of personality: a reappraisal, în „Psychol. Bull.”,

1960, 57, 329 – 360.

16 D. Riesman, The lonely crowd, New Haven, Con., Yale Univ. Press. 1950.

vorba de mecanică sau finanţe dar nu atunci când e vorba de egşi sau menaj. De aceea, problema este dacă trebuie să presupu-jem că sugestibilitatea este un exemplu bun de trăsătură comună. u e mai curând un exemplu de comportament care e determinat L situaţie (capitolul 8)?

Problema e de natură empirică. Testele de sugestibilitate (credulitate, conformism) pot fi administrate, iar gradul de generalitate poarte fi determinat experimental.

Un asemenea studiu a utilizat tehnica de laborator.17 Cercetătorii au cerut la nouăzeci de indivizi să răspundă la trei tipuri de probleme: 1. să aprecieze numărul de bătăi făcute de un metronom, 2. să-şi exprime părerea faţă de propoziţii de genul: „Nu există progres fără război” şi 3. să rezolve mintal probleme de aritmetică. Înainte de a da răspunsul, fiecare subiect a ascultat în cască ceea ce s-a prezentat ca fiind răspunsurile unui număr de patru subiecţi care îl precedaseră în serie. În realitate aceste răspunsuri erau înregistrate pe bandă şi erau uneori corecte (în privinţa problemelor faptice), iar alteori, eronate. Întrebarea era cât de mult se supuneau cei nouăzeci de subiecţi sugestiei celor patru „predecesori”.

Rezultatele au arătat că persoanele care se supun într-o situaţie tind să facă astfel şi în alte situaţii (a fost obţinută o corelaţie generală de O, 87). Desigur că natura situaţiei a avut un efect; astfel soluţiile greşite la probleme dificile de aritmetică erau mai repede acceptate decât soluţiile greşite la probleme uşoare. Dar, în ansamblu, experimentul demonstrează că tendinţele de conformism sunt „bazate pe personalitate” într-o măsură considerabilă.

Un alt studiu, realizat la Universitatea Yale şi utilizând o metodă foarte diferită, demonstrează de asemenea generalitatea trăsăturii de credulitate pe care autorii o definesc drept „un factor predispo-ăţional ce reflectă susceptibilitatea unui individ de a fi influenţat din

multe surse diferite şi într-o mare varietate de subiecte”. 18 în această cercetare specială au fost utilizaţi elevi de liceu, iar testul

17 R.R. Blake, H. H e 1 s-o n, J.S. M o u t o n, The generality of con-lormity behavior as a function of factual anchorage, difficulty of task and anount of social pressure, în „J. pers.”, 1947, 25, 294 – 316.

18 C.I. H o v 1 a n d, I.L. Janis (Eds.), Personality and persuasibility, vol-II din Yale Studies în Attitude and Communication, New Haven, Conn., Yale Univ. Press, 1959.

a constat din argumente persuasive în legătură cu unele prob] sociale controversate, ca de exemplu: erile

Organizaţia de Apărare Civilă a Statelor Unite ar treb mult extinsă pentru a include douăzeci şi cinci de ny1 lioane de bărbaţi şi femei;

Un tratament eficient al cancerului ar putea fi obţinut! tr-un an sau doi dacă jumătate din specialiştii în Cencetarea medicală s-ar concentra asupra acestei Să „cini;

Generalul von Hindenburg era în realitate un conducător’s democrat şi un mare om de stat.

Utilizând această tehnică a reieşit că elevii aveau într-adevăr o dispoziţie generală de a se supune persuasiunii (chiar acceptând două poziţii contradictorii faţă de aceeaşi propoziţie când se făcea o sugestie puternică), să reziste încercărilor de a fi influenţaţi sau să ocupe un loc moderat pe scala de credulitate.

Deşi acest studiu demonstrează că credulitatea este o trăsătură comună măsurabilă (cel puţin la adolescenţi), el stabileşte de asemenea faptul că trăsătura nu e izolată în viaţa copiilor. S-a constatat că cei care erau foarte creduli aveau de asemenea un respect de sine scăzut, datorită sentimentelor de inferioritate şi erau izolaţi social. În general erau tineri nesiguri. Cedând, păreau că erau în căutare de aprobare şi acceptare. Băieţii, despre care se ştia că se revoltau contra părinţilor, erau în general mai rezistenţi la persuasiune decât băieţii care nu erau

revoltaţi. În acest studiu, fetele erau mai credule decât băieţii (poate pentru că opiniile testate priveau probleme publice de care erau mai puţin interesate). Pe scurt, studiul ne spune nu numai că trăsătura e destul de generală pentru a fi măsurată, dar şi că e integrată într-un grup de calităţi şi trebuinţe personale. Într-o cercetare complet separată Eysenck constată că e mai probabil ca persoanele care cedează la sugestie să aibă scoruri mari la nevrotism.19

Studiul de la Yale a descoperit un grup mic de copii obsesivi hipercritici. Ei erau adolescenţi „negativişti” (cf. pagina 134) care respingeau în mod constant ideile exprimate de părinţi, profesori şi colegi. Ei distrugeau în mod agresiv argumentele celorlalţi. Ocazional întâlnim printre adulţi asemenea indivizi înclinaţi spre contrazicere. Ei ilustrează faptul că unii oameni nu se potrivesc continuu unei singure trăsături; structura lor e neobişnuită. Şi de asemenea trebuie să nu uităm că, deşi conformismul pare să fie o trăsătură comună măsurabilă, trebuie să ne aşteptăm ca factorii

19 H.J. Eysenck, Dimension of personality, London, Routledge an «Kegan Paul, 1947.

I cunoştinţele şi motivele personale să afecteze răspunsul nu-i individ în acest domeniu al comportamentului social.20

Autoritarismul. În cursul ultimului deceniu un test larg utilizat g (e aşa-numita Scală F. Ea are drept bază teoretică presupunerea că un sindrom complex al personalităţii (nu o simplă trăsătură) nă ja baza supunerii multor oameni faţă de ideile şi formele de vernare fasciste, autoritare. Imboldul pentru studiul intensiv al Autoritarismului l-a constituit neliniştea politică şi socială din zilele noastre. Fără exagerare, sute de cercetări au utilizat scala F şi discuţiile metodologice ale calităţilor ei au fost numeroase.21

Testul este compus din propoziţii cu care subiectul poate fi de acOrd sau nu, la alegere. Itemii sunt selecţionaţi pentru a reflecta aspecte variate ale

sindromului. De exemplu, următoarea propoziţie urmăreşte să măsoare convenţionalismul: „O persoană care are maniere şi deprinderi urâte şi e prost crescută cu greu se poate aştepta să se înţeleagă cu oameni decenţi”. Un alt item vizează agresivitatea autoritară: „Crimele sexuale, ca violul şi atacarea copiilor, merită mai mult decât o simplă detenţie; asemenea criminali ar trebui să fie bătuţi public sau chiar mai rău”. Alte aspecte ale sindromului (având propoziţii adecvate) privesc supunerea autoritară, anti-intracepţia (opoziţia faţă de un mod de viaţă subiectiv sau imaginar), superstiţiile şi stereotipiile, puterea şi duritatea, spiritul de distrugere şi cinismul, proiectivitatea, interesul exagerat pentru sex. Teoria generală din care acest sindrom este derivat este psihanalitică. Ea susţine că modurile rigide şi primitive de educaţie a copilului vor duce la un tip de personalitate neîncrezător, temător, cu prejudecăţi şi autoritar.

Multe studii au demonstrat că scoruri mari la scala F sărat asociate cu un grad accentuat de prejudecată rasială şi etnică şi cu alte forme de conduită socială ositilă şi autocrată.22

20 Un avertisment energic împotriva considerării conformismului ca bazat exclusiv pe „personalitate este dat de E.P. H o 11 a n de r, Reconsidering coniormity în personality, în H.D. David, J.C. B r e n g e 1 m a n n, Perspecf» e în personality research, New York, Springer, 1960. Studii experimentale ’ingenioase în acest domeniu sunt relatate de S.E. Asch, Independence and tonformity. Lucrarea urmează să fie publicată.

21 Publicarea iniţială a fost în T.W. A dor no, E. Fi en kel-Br u n s-vik, D.J. Le vin son, R.N. Sanford, The authoritarian personality, New York, Harper, 1960. O expunere ulterioară utilă este R.N. Sanford, The approach of the authoritarian personality, în J.L. McCary (Ed.), Psychology of personality, New York, Logos, 1956, pp. 253 – 319. Pentru o examinare critică generală vezi R. Christie, M. Jahoda (Eds.), Studies in the ic°Pe and method of the outhoritarian personality, Glencoe, III., Frece Press, 1954.

22 Cf. G.W. A11 p o r t, The nature of prejudice, Cambridge, Mass., Ad-Olson-Wesley, 1954, cap. 25.

Rezultatele au fost atât de oportune şi de impresionante psihologii au depus mult zel pentru a analiza, verifica, modifica atât scala iniţială, cât şi teoria implicată.

O eroare nefericită a fost făcută în alcătuirea scalei Aceeaşi tendinţă spre „uniformitatea atitudinii de răspuns”, mennată în legătură cu testul Freyd-Heidbreder (pagina 426), apare ţi nou. Itemii sunt unidireeţionaţi: răspunsul pozitiv este totdeau’ „cotat drept autoritar. Acest fapt a dus pe unii critici să pretindă nu există un sindrom autoritar implicat, ci numai o tendinţă de el aproba, de a spune „Da” la orice propoziţie – o simplă formă sugestibilitate.23 Atitudinea uniformă de răspuns nu afectează rezul ţaţele pozitive (scala totuşi corelează cu prejudecata etnică), 1 teoria iniţială complicată a unei „structuri de caracter” autoritare e pusă în discuţie. Un autor crede că o trăsătură comună de dogmatism constituie un concept explicativ mai bun decât sindromul complex propus de primii autori.24

Controversele iscate de acest test ingenios, nu au fost încă rezolvate. Vigoarea lor demonstrează importanţa acestui domeniu al explorării personalităţii.

O sinteză asupra scalelor pentru trăsături singulare. Eşantionul nostru extragi din sute de procedee disponibile pentru măsurarea trăsăturilor singulare a fost selectiv. Exemplele privesc atât trăsături comune stabilite de multă vreme, cât şi cazuri de tehnici de evaluare recente. Unele trăsături au o definiţie simplă (de exemplu, dominare-supunere), altele se bazează pe o definiţie complicată (de exemplu, sindromul autoritar). Cititorul va remarca faptul că uneori o concepţie simplă raţională despre o trăsătură va deveni complicată şi confuză când se aplică tehnici complexe de măsurare, iar empirismul e împins până la limita lui extremă.

Scale multidimensionale. Empirismul şi statistica au îndepărtat pe unii cercetători de conceptul de trăsătură

singulară. Ei preferă un instrument complex care să ceară subiectului sute de răspunsuri şi astfel să permită măsurarea simultană a multor trăsături comune. Ne-am referit deja la factorii S G D C R ai lui Guilford, care de fapt constituie o metodă de măsurare a cinci forme de introversiune-extroversiune cu ajutorul unui număr de 175 de întrebări şi de aceea ilustrează o scală multidimensională relativ omogenă.

23 Peste 20 de studii se ocupă de această problemă. Să cităm trei exemple. – B.M. Bas's, Authoritarianism or acquiescence? în „J. abnorm. sol-Psychol.", 1955, 51, 616 – 623; R. C h r is t i e, J. H a v e 1, B. Seidenbeât is the F Scale irreversible? în „J. abnorm, soc. Psychol.", 1958, 56, 143 – «» şi A. Couch, K. Keniston, Yeasayers and naysayers: agree.ng respon™ set as a personality variable, în „J. abnorm, soc. Psychol.", 1960, 60, 151 – 1".

24 M. Rokeach, Political and religious dogmatism: an alternative v> the authoritarian personality, în „Psychol. Monogr.", 1956, nr. 425.

Totuşi, mult mai complicat este „Inventarul multifazic Minne-sota" (MMPI), în prezent testul de personalitate cel mai mult utilizat.25 Şoala are o bază teoretică iniţială în încercarea ei de a jtrăsura tendinţa oricărei persoane de a se potrivi unei categorii psihiatrice. Printre trăsăturile comune măsurate se află ipohondria, depresiunea, isteria, deviaţia psihopată, paranoia, psihastenia, schizofrenia, hipomania. E interesant de remarcat că acest test foarte utilizat are o înclinaţie spre psihologia anormală – un fapt oare indică credinţa foarte răspândită în continuitatea dintre normal şi anormal (cf. paginile 158 – 163). Din acelaşi ansamblu de elemente (peste 500) autorii derivă, de asemenea, scale suplimentare pentru măsurarea unor dimensiuni mai „normale": introversiune-extro-versiune socială, masculinitate-feminitate şi altele.

Să luăm în considerare doar doi din cai peste 500 de itemi. Subiectul răspunde prin adevărat, fals, sau?

Cred că se complotează împotriva mea. Trebuie să discuţi mult cu unii oameni pentru a-i convinge de adevăr.

j

Destul de evident răspunsul prin expresia Adevărat la primul enunţ sugerează o tendinţă paranoidă (şi de fapt adesea aşa răspund pacienţii paranoizi din spitalele de boli nervoase – de aceea itemul e inclus cu valoare diagnostică). Dar ce semnifică al doilea item? în aparenţă am putea să ne aşteptăm ca acest item să indice o insistenţă paranoidă pe corectitudinea ideilor, dar în realitate grupul de criterii paranoide nu validează acest item. În acelaşi timp a reieşit că pacienţii isterici de obicei răspund cu Fals la acest item şi în consecinţă orice subiect care răspundea la test şi dădea acest răspuns primea o notă pozitivă pentru isterie. De ce, e greu de înţeles, dar empirismul urmează o logică proprie. Corelaţia este rege. Obiectivul principal e să descoperi ce cu ce corelează.

Să privim mai îndeaproape la consecinţele empirismului. Un test timpuriu a fost Inventarul de personalitate al lui Benreuter, un complex de 125 de întrebări, extrase în general din trei scale „logice” preexistente (una fiind A-S Reaction Study descris* la pagina 426). Fiecare din aceste scale iniţiale intenţionează să măsoare numai o singură trăsătură comună. Cu ajutorul a 125 de întrebări Benreuter a încercat să măsoare patru trăsături comune: dominanţa, siguranţa de sine.

25 S.R. Hathaway, P.E. Meeh l-An atlas for the clinical use of the MMPI, Minneapolis, Univ. of Minnesota Press, 1951. Vezi de asemenea G.S. Welsh, G.W. Dahistrom, Basic readings, on the MMPI în psy chology and medicine, Minneapolis, Univ. of Minnesota Press, 1956.

28 – 3 tructura şi dezvoltarea personalităţii – cd. 265

Introversia şi nevrotismul. Toate răspunsurile la toţi itemii prj meau patru scoruri (unul din ele fiind zero) pe baza relaţie; lor, stabilită statistic, cu alţi itemi din aceeaşi scală. Astfel o întrebare este: „Te simţi adesea nenorocit?” Dacă răspunsul este”?” (însemnând fie că nu ştii cum te simţi, fie că nu ştii ce vrea să spună investigatorul) se dă scorul – 3 la introversiune – 1 la dominanţă şi o pentru nevrotism şi siguranţă de sine. Totuşi, un răspuns”?” la o

asemenea întrebare pare să nu aibă nicio relaţie raţională cu niciuna din cele patru trăsături.

Urmărind mai departe aceeaşi problemă, Flanagan a aplicat analiza factorială la scara Benreuter şi a constatat că regrupând itemii, separându-i în dimensiuni independente, au rezultat doi factori principali, pe care i-a botezat încredere în sine şi sociabilitate (concepte destul de diferite de schema iniţială). După aceea, a reieşit că dacă te „simţi nenorocit” ai nota + 4 la încredere de sine şi o la sociabilitate. Pe măsură ce statisticile devin tot mai bune, inteligibilitatea scade tot mai mult. (Din altă scală empirică provine un exemplu extrem: copiii oare dau cuvântul răspuns „verde” la cuvântul stimul „iarbă” primesc un scor de + 6 pentru „loialitate faţă de bandă” – desigur un exemplu de empirism dus la extrem.) 26 Scalele multidimensionale acoperă o suprafaţă mai mare şi dau o imagine mai generală asupra individului, dar ele se îndepărtează de logica clară a scalei pentru o singură trăsătură. Cum zice Cronbach: „Instrumentul orientat teoretic adesea se limitează la o singură trăsătură. Pentru a valida un test ca instrument de măsurare chiar a unui singur construct se cere o cercetare extensivă şi scrupuloasă şi cine încearcă să avanseze pe mai mult de un singur front teoretic într-un moment dat e un cercetător temerar”. 27

Am spus că MMPI măsoară în principal trăsături comune care au o nuanţă patologică. Un test complex diferit (dar utilizând mulţi din ace: aşi itemi) este California Psychological Inventory (CPI) concentrat pe variabile mai pozitive (normale). Această scală de 480 de itemi propune scoruri pentru 18 trăsături comune: dominanţă, ambiţie, sociabilitate, prezenţă socială, autoacceptare, sentiment de bunăstare, responsabilitate, socializare, autocontrol, toleranţă, impresie bună, comunalitate, realizare prin conformism, realizare prin independenţă, eficienţă intelectuală, preocupare psihologică, flexibilitate, feminitate. O virtute a CPI este aceea că încearcă să ajute

26 Cf. A 11 p o r t, Personality: a psychological interpretation, pp. 328 L Nota 7 supra.

27 Cronbach, op. cit., p. 469 j Nota 8 supra.

prestigatorul să interpreteze profilurile individuale complexe care rezultă când atâtea scoruri separate sunt reprezentate grafic.28 Cu Jte cuvinte, este o încercare de a depăşi fragmentarea inerentă ţihologiei diferenţiale, discutată la pagina 27.

— 8. Tehnici proiective

O mulţime de instrumente au fost botezate cu numele de „proiective” da L.K. Frank, în 1939.29 Originea lor teoretică se află în descoperirea de către Freud a importanţei stratului inconştient al personalităţii. Câteva tehnici proiective au fost elaborate înainte ca Frank să fi inventat denumirea. Principiul lor comun este utilizarea unor stimuli vagi sau ambigui pentru a invita subiectul să dezvăluie nivelurile profunde ale personalităţii. Răspunsul pe care ml să se presupune că vine din procesele psihodinamice adânci (inconştiente).

Esta comod să clasificăm tehnicile proiective sub trei categorii: perceptive, aperceptive şi productive.30 Iată câteva exemple din fiecare:

Tehnici perceptive. Capitolul 11 a descris unele sarcini percep-Kve simple care permit diagnosticarea unor calităţi personale profunde ale stilului cognitiv. Unii oameni, de exemplu, sunt dependenţi de câmp în percepţiile lor, incapabili să extragă trăsăturile semnificative din context. Această calitate pare caracteristică pentru oamenii care sunt nesiguri sau nu au intuiţie.

O altă sarcină pur perceptivă este ilustrată de experimentul de „fuziune a licăririlor”. Când o persoană priveşte la o lumină prin spaţiile practicate într-un volet rotativ, la viteze mici vede „licăriri”, la viteze mari, numai lumină. Pe măsură ce viteza de rotire se schimbă de la una mică la una mare, subiectul poate relata momentul în care licărirea dispare. Pentru orice persoană „pragul de

fuziune” e stabil, dar există diferenţe individuale accentuate. Ce semnifică faptul că o persoană reclamă o viteză mare înainte de a raporta fuziunea? Există unele dovezi că asemenea persoane sunt mai normale, au o capacitate de discriminare mai mare şi au o

28 H.G. Gough, Manual for the California Psychological Inventory, palo Alto, Consulting Psychologists Press, 1957.

29 L.K. Frank, Proiective methods for the study of personality, în J. Psychol.”, 1939, 8, 389 – 413.

30 O schemă mai detaliată este oferită de G. Lindzey, On the classi – ication of proiective techniques, în „Psychol. Bull.”, 1959, 56, 158 – 168.

„Forţa a ego-ului” mai mare. O constituţie psihică mai slabă est cea care „renunţă” curând şi percepe o fuziune timpurie.31

În asemenea teste nu avem de-a face cu o „proiecţie” adevărată în sens psihanalitic. Nu stratul inconştient îl explorăm, ci macurând stilul cognitiv de bază şi structura constituţională. Aceşti metode oferă totuşi o privire asupra logicii testelor proiective.

În majoritatea tehnicilor perceptive subiectul vede sau aude stimuli ambigui şi spune ce „înseamnă” aceştia pentru el. Instrumentul de acest tip cel mai utilizat este Testul petelor de cerneală Rorschach, datând din 1921 (deşi petele de cerneală erau utilizate pentru a testa „imaginaţia” din 1898.32 Chiar Hamlet remarca că un nor ar putea părea ca o cămilă, nevăstuică sau balenă, după atitudinea fiecăruia33).

Ce obiecte vede cineva în cele zece planşe cu pete de cerneală din metoda de diagnostic Rorschach nu interesează în primul rând. Răspunsurile sunt cotate în principal după caracteristici de formă: vede subiectul obiecte în mişcare sau statice? Se uită la părţi din pete sau la întreg? Relatează despre obiecte utilizând culori? Trăsăturile comune urmărite (şi probabil dezvăluite prin asemenea relatări) se referă la creativitatea intelectuală, extroversiune, spirit practic şi altele. Problema cotării unui

asemenea test ridică greutăţi. O şcoală de gândire doreşte să utilizeze semne nomo-tetice uniforme (astfel, asociaţii implicând culoare semnifică emotivitate mare). O altă şcoală insistă asupra faptului că protocolul total să fie interpretat elinic pe baza experienţei examinatorului cu instrumentul şi clientul. Totuşi, o a treia şcoală ar face un compromis între aceste opinii. Aici întâlnim o deficienţă comună testelor proiective: sunt mult mai greu de cotat şi interpretat decât majoritatea testelor creion-hârtie.

Tautofonul, un „Rorschach auditiv” prezintă subiectului sunete verbale de joasă intensitate, neinteligibile. Când e întrebat ce

31 Pentru tehnica fuziunii licăririlor vezi W.C. H a 1 s te a d, Biological intelligence, în „J. Pers.”, 1951, 20, 118 – 130; H. von Bracken, Kompo-nenten der Ermudung, în „Zbl. f. ArbWiss. u. soz. Betriebspraxis”, 1952, o, 101 – 166; H. Schmidtke, Vber die Messung der psychologischen Ermudung mit Hilfe des Flimmertests, în „Psychol. Forsch.”, 1951, 23, 409 – 463.

32 Pentru ediţia engleză a acestui test vezi H. Rorschach, Psycho-diagnostics, New York, Grune and Stratton, 1942. O scurtă istorie a metodelor proiective este dată de Allen, op. cit., pp. 153 – 156. Nota 11 supra.

33 Actul 3, sc. 2. Utilizarea unui material vizual nebulos pentru testare psihologică a fost propusă de W. Stern, Cloud pictures, în „Charact. and Pers.”, 1937, 6, 132 – 146.

r aude”, subiectul probabil că va relata afirmaţii care trădează propriile sale înclinaţii proceptive.34

Tehnici aperceptive. Aici subiectul trece dincolo de ceea ce el percepe” şi oferă, în loc de o simplă relatare, o interpretare mult p! ai complicată a semnificaţiei. (Totuşi, trebuie admis că nu există o linie precisă de demarcaţie între percepţii şi apercepţii).

O metodă tipică şi larg utilizată este Thematic Apperception Ţest (TAI) – 35. Imagini ca cele din figura 34 sunt prezentate subiectului, căruia i se cere „să spună o poveste” în legătură cu fiecare, întrucât o imagine se

referă numai la o scenă de moment, imaginaţia e obligată să inventeze evenimentele care au dus la această scenă, sentimentele implicate şi rezultatul probabil al situaţiei. Spunând o asemenea poveste e probabil că subieotul îşi proiectează în imagine propriile preocupări, trebuinţe, fantezii, frici sau speranţe. Povestea care rezultă spune mai mult despre subiect daeât despre imaginea însăşi. Pentru acest procedeu, ca şi pentru toate testele proiective, cotarea şi interpretarea prezintă dificultăţi serioase. Totuşi, au fost elaborate instrucţiuni minuţioase pentru diagnosticarea unor „trebuinţe” din poveştile spuse – de exemplu, trebuinţa de realizare.36 Dar din nou apare aici problema dacă protocolul total nu e mai revelator decât notele specifice care pot fi derivate pentru trebuinţe specifice.

În locul materialului vizual, stimulul poate fi un cuvânt sau mai multe. Testul asociativ verbal a fost iniţial elaborat de Jung, dar în ultimii ani a fost complicat.37 Subiectului i se cere numai să răspundă la un cuvânt cu primul cuvânt care-i vine în minte. Cuvinte stimul tipice sunt masă, întuneric, boală, faţă, speriat, whisky. Deşi răspunsurile obişnuite (ca scaun, lumină, sănătate) nu sunt foarte semnificative, un conflict profund poate fi adesea trădat dacă subiectul dă răspunsuri ciudate sau lipsite de sens sau dacă are un timp de reacţie neobişnuit de lung sau de scurt, sau dacă este atât de

34 B.F. Skinner, The verbal summator and a method for the study of latent speech, în „J. Psychol.”, 1936, 2, 71 – 107; D. Shakow, S. Rosen-zweig, The use of the tautophone („verbal summator”) as an auditory apperceptive test for the study of personality, în „Charact. and Pers.”, 1940, 8, 216 – 226.

35 H. A Murray, Thematic Appercept on Test, Cambridge, Mass., Harvard Univ. Press, 1943; G. Lindzey, P.S. H e r în a n, Thematic apperception test: a note on reliability and situaţional validity, în „J.< proj. Tech.”, 1955, 19, 36 – 42.

36 D.C. McClelland et al., The achievement motive,

New York, Aplleton-Century-Crofts, 1953.

37 C.G. Jung, Studies în word association, New York, Dodd, Mead, 1918; J.B. Botter, Word association and sentence completion, în H.H. An-derson, G L Anderson (Eds.), An introduction to proiective techni-Wes, Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall, 1951, pp. 279 – 311.

Figura 34. Testul de apercepţie tematică japonez (copyright cu permisiunea profesorului Yukio Togawa)

„Dezorientat de un cuvânt încât repetă mereu acelaşi răspuns. Ase-pienea „indicatori complecşi” sunt numeroşi.

Mai complicată este metoda completării de fraze,

care cere subitului să termine afirmaţii care încep cu numai două sau trei cuvinte, de exemplu:

Mama mea… Ambiţia mea este…

Întrucât pronumele la persoana I poate pune în gardă subiectul, se consideră că tehnica va fi proiectivă cu mai mult succes dacă se utilizează exprimarea la persoana a XII-a:

O mamă…

Ambiţia lui Frank este…

Procedeul poate fi extins, cerând subiectului să completeze nu o singură frază ci o povestire scurtă. De exemplu:

t

E sărbătoare. Acest băiat face o plimbare cu maşina împreună cu părinţii săi. Întorcându-se acasă observă că mama sa e tristă. De ce?

Încă şi mai libere sunt „compunerile tematice”, adică producţiile literare imaginative. Aici interesul e îndreptat asupra a ceea ce producţia dezvăluie referitor la autorul său – cum s-ar putea reconstrui personalitatea lui Shakespeare din piesele sale.38 Dar la acest nivel de analiză psihologia se confundă cu critica literară, căci metodele ei trebuie să fie în mod necesar similare.

Tehnici productive. Spre deosebire de metodele perceptive şi aperceptive, tehnicile productive nu se bazează în primul rând pe răspunsul venbal, ci pe cel de performanţă. Utilizarea desenului şi picturii are o istofie lungă. Această abordare pare utilă în special la copii, cărora, de exemplu, li se poate cere „să deseneze un om”. Care este sexul persoanei alese de copil pentru desen? Este exprimată ostilitatea în desen? Atrag atenţia unele trăsături exagerate asupra preocupării sale pentru trăsăturile sau inferioritățile sale

38 O trecere utilă în revistă a „metodei asociaţiei” mergând de la răspunsul de un singur cuvânt până la scrierea unei povestiri este oferită de Al, op. cit., cap. 13. Nota 11 supra.

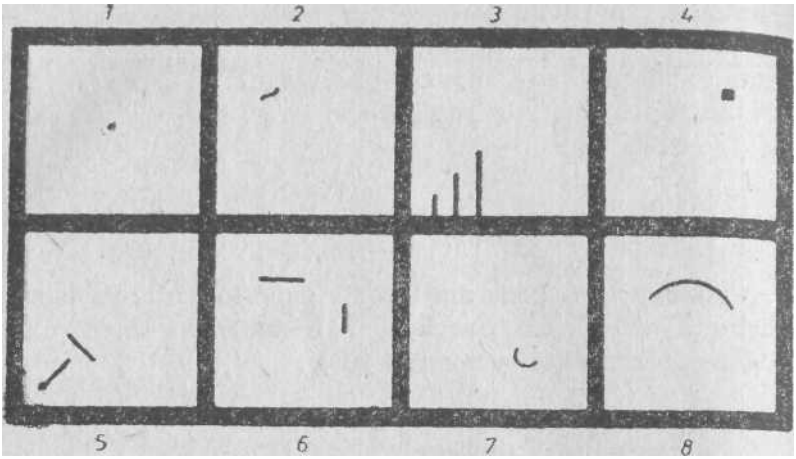

Figura 35. Testul de desen Wartegg (copyright de Verlag fur Psy-cliologie, Göttingen, C.J. Hogrefe, utilizat cu permisiune)

corporale? Procedeul poate varia aproape la infinit: „Desenează ce e înăuntrul corpului tău”, „Desenează un pom”.39

Unii autori cred că notarea unor asemenea producţii spontane şi necontrolate este prea dificilă. De aceea, ei propun să se restrângă sarcina, cerând subiectului numai să completeze un desen început în mod uniform (ca în testele de completare de fraze). Figura 35 injdică stimulii utilizaţi în/tr-un test de desen.40

Printre tehnicile productive trebuie să enumerăm psihodrama. Explicarea este simplă. Individului i se cere să joace un rol, fiind dată numai o intrigă schelet. Indicaţia ar putea fi: „Mama prietenului tău a murit şi tu încerci să-l consolezi”. Sau „Doreşti foarte mult o slujbă şi încerci să-l convingi pe patron să te angajeze”. Variantele sunt nenumărate.41 Pentru copii, psihodrama e mai puţin utilă decât tehnica teatrului de păpuşi. Cu ajutorul păpuşilor, a unei case de păpuşi şi a efigiilor reprezentând părinţi, copii sau tova

39 K. M ac h o v e r, Personality projection in the drawing of the human figure, Springfield, III., Charles C. Thomas, 1948; A.B. Berman, A.A. Klein, A. Lippman, Human figure drawings as a project.ve teqh-nique, în „J.

genet. Psychol.”, 1951, 45, 57 – 70; K. Koch, Der Baumtest, Bern and Stuttgart, Huber, 1949; E.F. H am în e r (Ed.), The elinical appli-cation of proiective drawings, Springfield, III., Charles C. Thomas, 1958

40 E. Wartegg, Schichtdiagnoslik: der Zeichentest (WZT), Göttingen, Hogrefe, 1954. Similar este testul de desen Horn-Hellersberg. Vezi E.F. Hel-lersberg, The individual’s relation to reality in our culture, Springfiel” III., Charles C. Thomas, 1950. Pentru o trecere în revistă a testelor de desen, inclusiv pictura cu degetul, vezi Allen, op. cit., cap. 12. Nota 11, supra.

41 J.L. Moreno, Psychodrama, New York, Beacon House, 1946.

I de joc, comportamentul copilului e observat pentru a nota jgninele de conflict, ostilitate, afecte speciale sau alte stări psihice pe care în mod obişnuit el poate să le reprime dar le lasă libere într-o situaţie de „joc”.42

Notă teoretică asupra tehnicilor proiective. Am dat doar câteva exemple din multitudinea de invenţii imaginative care ţintesc să geoată în relief procesele inconştiente din personalitate.43 Crezul tehnicilor proiective susţine că motivaţia profundă, conflictele, structura fundamentală a caracterului trebuie căutate în fanteziile persoanei; şi acestea se dezvăluie cel mai bine nu prin întrebări directe (ca în teste şi scale), ci prin probe proiective disimulate, oblice. Teoria pare logică. Mulţi autori pretind că metodele proiective sunt cele mai bune metode de evaluare a personalităţii.

Totuşi, să punem o întrebare importantă. Ne vor spune tehnicile proiective, dacă sunt utilizate singure, cu ce fel de personalitate avem de-a face? Să presupunem, de exemplu, că un subiect prezintă o anxietate mare în câteva metode proiective. Dar să presupunem că prin metode directe (teste, scale, chestionare, autoapreciere) el neagă că simte anxietate. Nu e oare un gen de persoană foarte diferită de una care atât prin metode directe, cât şi prin metode proiective manifestă anxietate? Primul oaz e clar prost integrat şi defensiv şi poate nevrotic. Al doilea caz

are o autointui-ţie excelentă; ştie că e o persoană nervoasă şi neîncrezătoare. Pentru el metodele proiective nu oferă nimic în plus faţă de relatarea conştientă.

De aceea este imposibil să se evalueze dezvăluirile metodelor proiective dacă nu se face şi o evaluare bazată pe metode directe care să dea o relatare conştientă a subiectului. Să luăm în considerare un experiment îngrijit care utilizează două completări de fraze paralele:

Dot crede uneori că familia ei Eu cred uneori că familia mea

Când i-am cerut lui Frank să preia comanda, el…

Când mi s-a cerut să preiau comanda, eu…

I2 E.S. Schneidman, Manual of MAPS test, în „Genet. Psychol Monogr.”, 1948, 38, 145 – 223. O trecere în revistă a tehnicilor de joc este făcută de An pe Anastasi, Psychological testing, New York, Macmillan, W54, pp. 618 – 621.

43 Expuneri mai complete sunt date de J.E. Bel 1, Proiective techniques, New York, Longmans, Green, 1948; Anderson, Anderson, op. cit., nota 37, supra; P.E. V e r n o n, Personality tests and assessments, London, rethuen, 1953; Allen, op. cit., nota 11, supra: Cronbach, op. cit., nota 8, supra

Să presupunem că primul item din fiecare pereche este „proiectiv” E foarte posibil ca o fată să scrie o propoziţie ostilă despre famil”. lui Dot şi una laudativă despre familia sa. Un băiat ar puteasor>ci că lui Frank îi era „teamă” să preia comanda; dar că „eu am fOs? bucuros” să o fac. În aceste cazuri am putea bănui la subiect Un conflict (acoperit de apărarea sa convenţională când se descrie na sine însuşi). Alţi subiecţi (mai bine integraţi) dau în esenţă răspunsuri cu acelaşi înţeles la formulările directe şi la cele proiective.44 Desigur nu ne-am permite să bazăm diagnosticul de nevrotism sau normalitate, apărare sau integrare pe un fragment de dovadă Dar exemplele dovedesc faptul că dacă nu sunt utilizate atât tehnicile directe, cât şi cele proiective nu vom putea să interpretăm semnificaţia acestora din urmă.45

9. Analiza în profunzime

Am spus că tehnicile proiective sunt în cea mai mare parte slujitoare disimulate ale psihologiei profunzimilor, care pune accentul de procesele inconştiente. Dar psihiatria şi psihanaliza au metode desemnate să atace acest strat mai direct. Interviurile psihiatrice sunt de acest tip. Psihiatrul ajunge ia diagnosticul său întrebând şi ascultând dovezile motivelor ascunse şi secvenţelor obscure de comportament. Dacă psihiatrul e psihanalist probabil că el va utiliza asociaţia liberă, pacientul fiind întins pe o canapea şi spunând „orice îi trece prin minte”. Psihiatrul poate utiliza analiza viselor. Unii utilizează hipnoza sau narcosinteza (droguri) pentru a scoate la lumină amintiri îngropate dar importante. Chiar unele chestionare, ferm ancorate în teoria psihanalitică, sunt utilizate pentru a descoperi dacă pacientul este, de exemplu, de tip oral, anal sau genital.45

44 J.W. Get zel’s, J.J. V/alsh, The method of paired direct arid proiective questionnaires in the study of attitude structure and socialization, în „Psychol. Monogr.”, 1958, no. 454. Dovada că nevroticii dau de fapt răspunsuri discrepante iar oamenii normali răspunsuri coerente este oferită de A. David’s, H. P i 1 din e r, Comparison of direct and proiective methods ol pprsonalily assessment under different conditions of motivation, în „Psychol. Monogr.”, 1958, no. 464.

45 O enunţare mai completă a acestui argument este dată de S.W. A 11— port, The trend în motivaţional theory, în Personality and social encounter, Boston, Beacon, 1960, cap. 6.

46 De exemplu, M.H. Krout, J.K. Tabin, Measuring personal. ty în developmental terms: the personal preference scale, în „Genet. Psychol-Monogr.”, 1954, 50, 289 – 335.

Deoarece aceste metode sunt desemnate în primul rând pentru a fi utilizate în cazurile anormale le vom părăsi în acest punct. Ele trebuie incluse în orice trecere în revistă a tehnicilor de evaluare, chiar dacă sunt

specializate pentru utilizare psihiatrică.

10. Comportamentul expresiv

Deşi sunt adesea clasificate în mod eronat printre tehnicile proiective, consider metodele comportamentului expresiv ca separate şi demne” de a fi tratate separat. Capitolul următor le este dedicat.

Aici e necesar numai să spunem că performanţa proiectivă este declanşată de cercetător. Comportamentul expresiv este emis de subiect (prin maniera sa spontană de a merge, vorbi, gesticula, scrie, de a strânge mâna). Ceea ce spune sau scrie un subiect când răspunde la un test Rorschach este proiectiv în timp ce tonul vocii sau stilul de scris este expresiv. Ambele manifestări sunt revelatoare, dar prima este mai aproape de nivelul conţinutului cognitiv, a doua este mai primitivă şi motorie. Când răspunde la un test, un subiect înfruntă întotdeauna o problemă determinată; maniera sa de a înfrunta constituie o mişcare expresivă. În capitolul 19 vom reveni la această problemă.

11. Procedee sinoptice

Termenul sinoptic semnifică tendinţa da a avea o vedere generală asupra unui lucru în ansamblu sau asupra principalelor sale părţi. Este utilizat pentru a cuprinde un grup final de metode care se ocupă cu combinarea sau relaţionarea informaţiei pentru a ne întări evaluarea unei personalităţi date. Vom lua în considerare pe scurt patru procedee de acest tip general: psihografia, ideptifica-rea, asocierea, predicţia.

Psihograful a fost definit în capitolul 1 (vezi figura 2) ca o metodă de reprezentare grafică a câtorva scoruri pentru un singur individ. Din aceasta putem vedea dintr-o privire ce capacităţi şi trăsături sunt înalte, medii sau scăzute ca mărime, în comparaţie cu un grup normativ. Practic toate scalele multidimensionale utilizează această metodă de a face profiluri ale scorurilor unor subiecţi individuali.

Limit psiihografului (sau profilului) este aceea că nu reuşeşte să ne spună ceva despre interacţiunea calităţilor.

Dacă o persoană are o inteligenţă scăzută şi o agresivitate mare nu putem dacă este un bădăran arogant sau un comandant secund Comportamentul personal este o convergenţă de trăsături şi n doar o sumare a ceea ce apare într-un profil. Totuşi, psihografU] este un procedeu sinoptic util în anumite limite.

Identificarea este procedeul pe care îl utilizăm când întrebăm „Puteţi ghici cui aparţine acest comportament?” Practica obişnuita de a recunoaşte autorul unui pasaj literar sau al unei compoziţii muzicale pe baza cunoaşterii anterioare a stilului său de creaţie este un exemplu obişnuit al acestei metode. În cercetarea psihologică identificarea poate fi de ajutor în validarea unei evaluări Astfel, unei persoane care cunoaşte subiecţii personal i se poate da un sortiment de scoruri, desene, protocoale Rorschach. Apoi i se cere să identifice autorii lor. Aceasta e o versiune a „analizei oarbe”: pe baza unui material parţial, i se cere unui judecător să dea un material mai complet (în acest caz identitatea autorului). Identificarea corectă a autorului ne spune că o evaluare a fost validă. Totuşi, nu ne spune prin ce procese psihologice subtile s-a făcut identificarea corectă.

O variantă este tehnica Ghiceşte cine, iniţial utilizată de Hartshorne şi May.47 Se oferă un „portret ideal”, iar evaluatorului i se cere să numească pe cineva care se potriveşte. Astfel, copiilor dintr-o clasă li se poalte cere „să ghicească cine” este cel mai fricos din clasă, cel mai mare poznaş, sau favoritul profesorului. Sau „Aceşti trei oameni sunt întotdeauna fericiţi şi se distrează mereu. Este imposibil să-i plictiseşti. Nu se schimbă niciodată. Cine sunt?” Procedeul este numai o schemă pentru a obţine aprecierile copiilor referitoare la calităţile evidente ale unor colegi de clasă.

Asocierea. În examinarea abordărilor empirice ale unităţii personalităţii (capitolul 16) am ilustrat metoda asocierii utilizând manuscrisele muzicale şi numele a trei compozitori binecunoscuţi. Metoda constă numai în sortarea unor diferite producţii şi a spune care din acestea

erau realizate de unul şi acelaşi individ. Orice tip de material poate fi utilizat: specimene de scriere, înregistrări ale vocii, fotografii, teme, creaţii artistice. Într-un experiment tipic cercetătorul a scris schiţe „de personalităţi bazate pe interpretarea unor desene făcute de adulţi. A reieşit că acestea puteau fi asociate cu un succes considerabil cu protocoale independente pregătite pe baza diagnosticului Rors chach al aceloraşi adulţi.48

47 H. Hartshorne, M.A. M a y, Studies in the organization of character, New York, Macmillan, 1930, pp. 221 – 223. Vezi, de asemenea. J.B. Maller, Personality sketches, New York, Columbia Univ., Teachers Collège, 1936.

48 T.S. Waehner, interpretation of spontaneous drawings and pavnX-ings, în „Genet. Psychol. Monogr.”, 1946, 33, 3 – 70.

Asocierea este poate cea mai bună metodă pentru a demonstra că aceeaşi structurare esenţială este dezvăluită în două sau mai multe metode de evaluare. Dar procedeul are limite. Poate fi utilizat eficient numai cu o mică cantitate de material într-un moment dat. Uneori o asociere corectă poate fi făcută pe baza unor indici ilogici (ca utilizarea de către subiect a unui cuvânt neobişnuit în diferite seturi de material). Metoda nu reuşeşte să ne spună cum s-a realizat asocierea corectă.49

Predicţia. Trei anunţuri referitoare la predicţie par incontestabile: 1. Capacitatea de a face o predicţie cu un succes mai mare decât se face numai cu* ajutorul bunului simţ constituie un scop important al ştiinţei. 2. Când predicţiile reuşite asupra comportamentului uman se bazează pe metode detaliate de evaluare, asemenea succes este un semn al validităţii metodei utilizate. 3. Buşi nul simţ utilizează predicţia în aceeaşi măsură în care o face şi ştiinţa. În mod constant prevedem comportamentul partenerilor neştri. Prevedem, de exemplu, că cutare va fi un coleg de cameră convenabil; că mamei îi va place acest cadou special pentru ziua ei de naştere; că X va fi un preşedinte satisfăcător de club, firmă sau naţiune. Toate

deciziile noastre privitoare la fiinţele (umane implică predicţii ale personalităţii.

Când am utilizat un test dat pentru a prevedea rezultatele şi când am adunat suficiente date pentru a măsura previziunile noastre reuşite şi nereuşite, obţinem pentru testul respectiv un „coeficient de validitate”. Putem spune, de exemplu, că scorurile la un anumit instrument pentru un grup de subiecţi corelează de exemplu-o, 70 cu abilitatea de execuţie ulterior demonstrată, notele din colegiu, aprecierile ca intern medical, abilitatea de a vinde cu succes sau cu alt criteriu măsurabil (sau care poate fi apreciat).

Deşi, predicţia este cu siguranţă metoda sinoptică cea mai importantă – atât pentru bunul simţ, cât şi pentru ştiinţă – suntem totuşi nesiguri îift privinţa răspunsului la anumite întrebări cheie: 1. În ce măsură metodele noastre tehnice de evaluare sunt mai bune decât bunul simţ neajutat? în câteva cazuri avem unele dovezi că u ele sunt mai bune (astfel, testele de aptitudini la copii sunt în medie predictori mai buni pentru succesul şcolar viitor decât aprecierile brute făcute de profesori). Dar majoritatea metodelor de evaluare luate de noi în considerare nu şi-au dovedit superioritatea faţă de prognozele bunului simţ. 2. Printre metodele tehnice pe care le-am prezentat sunt unele superioare faţă de altele în realizarea unor

4 a Cf. V e r n o n, op. cit., p. 49. Nota 43, supra predieţii reuşite? În mod specific, sunt metodele clinice global superioare urmăririi mecanice („reţeta de bucate”) a scorurilor st° tistioe? De exemplu, este interviul psihiatric mai bun decât Rorschach cotat mecanic? Este un test multidimensional mai budecât o autobiografie? Nu cunoaştem încă răspunsul. Totuşi, râs o predicţie proprie: când psihologii vor învăţa să mânuiască inter relaţiile dintre trăsături în cadrul vieţii individuale şi să perceapă concordanţele lor intrinseci, atunci predicţiile elaborate astfel vor fi mai bune decât acelea extrase din media unor scoruri de test ponderate într-o maşină de calcul.

Procedeul din urmă poate, în cel mai bun caz, să dea probabilităţi statistice pentru mase de oameni dar niciodată certitudini pentru o singură persoană.

Măsuri de precauţie în evaluare

Cât de departe a progresat ştiinţa evaluării faţă de bunul simţ neajutorat nu putem spune în mod sigur. Dar cel puţin ştiinţa a învăţat din diferitele greşeli care îl pândesc pe diagnosticianul imprudent. Ea cunoaşte minimum-ul de reguli pentru o evaluare temeinică.

O metodă trebuie să fie fidelă. Un termometru, un ceas sau un vitezometru este fidel numai când oferă măsurători constante – de la o zi la alta şi în raport cu subunităţile din care este compus. O metodă de evaluare fidelă pretinde un grad rezonabil de stabilitate temporală (fidelitate la repetare). Dacă o persoană face un test azi şi mâine îl face din nou cu rezultate complet diferite, teşitul e lipsit de fidelitate. Şi totuşi persoana însăşi poate să se schimbe – în care oaz nu testul e de vină. Totuşi, majoritatea oamenilor se schimbă puţin de la zi la zi sau de la lună la lună şi astfel avem dreptul să ne aşteptăm ca în medie două administrări ale aceluiaşi test (preferabil cu forme echivalente) să coreleze strâns (cel puţin O, 80).

Un al doilea tip de fidelitate cerut pentru of? ce instrument de măsurare este omogenitatea itemilor (fidelitate internă). Dacă subunităţile unei metode nu sunt toate raportate la aceeaşi trăsătură, instrumentul nu are constanţă. Cu alte cuvinte, subitemii unei metode trebuie să coreleze între ei. Măsurătorile fidelităţii interne pot şi obţinute pentru test prin corelarea scorurilor obţinute la itemii cu soţ cu cele de la itemii fără soţ (fidelitate prin divizare în jumătate) sau prin corelarea scorului fiecărui item cu scorul total obţinut de la restul itemilor (analiza itemilor). (Un item care nu prezintă o corelaţie satisfăcătoare prin această ultimă metoda trebuie exclus).

Nu toate metodele se pretează la determinarea acestor două forme de fidelitate. Interviurile nu se pretează, şi nici documentele

(„. personale. În aceste cazuri o precauţie importantă

o constituie fidelitatea observatorului. Vor face doi sau mai mulţi analişti competenţi interpretări similare din interviuri, documente personale, desene proiective şi altele? Dacă nu, nu putem acorda prea multă

[încredere metodei.50

O metodă trebuie să fie validă. Nu e suficient ca o metodă să

L'aibă o validitate aparentă, adică, pur şi simplu să pară că ar măsura o trăsătură. Când directorul de personal pune o revistă pe ijos şi apreciază spiritul de ordine al candidaţilor după faptul dacă o ridică de jos, el se bazează pe o validitate aparentă. Tehnicianul trebuie să dovedească că instrumentul său măsoară ceea ce presupune că măsoară. Există metode variate de determinare a validităţii şi o combinare a acestora trebuie folosită ori de câte ori e posibil.51

Am vorbit de validitatea predictivă, care rezultă când putem prevedea corect un comportament semnificativ şi relevant prin uti-Jizarea unei metode. Validitatea de construcţie apare când pe baza unei teorii putem stabili faptul că scala se comportă în modul pe care l-am presupus. Astfel, un test reuşit pentru dominanţă trebuie să coreleze cu alte teste care se referă la măsurarea aceleiaşi trăsături. Sau nevroticii spitalizaţi trebuie să prezinte o anxietate mai

I mare la un instrument proiectiv decât cei care nu sunt nevrotici.

I Dacă nu se întâmplă acest lucru punem sub semnul întrebării validitatea instrumentului.

În timp ce o metodă fidelă nu face mai mult decât să concorde cu sine însăşi, o metodă validă are capacitatea de a prevedea comportamentul dincolo de seria imediată de itemi conţinuţi de instrument. Este mult mai uşor să se dovedească fidelitatea unei tehnici decât validitatea ei. Dar în acelaşi timp validitatea este atributul cel mai important al unei metode – fără ea metoda este complet ja fără sens.

O metodă trebuie să evite atitudinea nedorită faţă de răspuns. Într-un sens, desigur că orice metodă are drept

obiectiv să declanşeze atitudini de răspuns semnificative adică, dispoziţii durabile de a acţiona conform cu structura trăsăturilor personalităţii. Dar atitudinile de răspuns nedorite pot acoperi în mare măsură rezultatele. Un subiect poate fi numai „docil” şi astfel înclină să fie de acord cu toţi itemii scalei (dacă i se pretinde să răspundă prin jj. acord-dezacord”). Un altul poate dori înainte de toate să facă o bună impresie; un altul poate avea o părere sumbră despre sine

50 Pentru o examinare mai deplină a fidelităţii vezi A n-a’s t a’s i, op. cit., cap. 5, Nota 42, supra.

51 Ibid., cap. 6.

şi să exprime numai latura cea mai rea a naturii sale. De asemenea un subiect poate dori să facă afirmaţii extreme despre sine şi iespr părerile sale. Invers, el poate fi un suflet prudent care să sprijine numai alternative moderate („uneori”, „ocazional”, „nu ştiu”). Unii oameni tind să facă afirmaţii complete şi inclusive; alţii sunt reticenţi şi limitaţi la răspunsurile lor.52 (Desigur, faptul că o persoană ia o anumită atitudine de răspuns ne spune ceva despre ea, dar nu ne spune nimic despre ceea ce experimentatorul doreşte să măsoare prin instrumentul său.).

Edwards a studiat atitudinea ciudată de a da răspunsuri care sunt dezirabile din punct de vedere convenţional.53 El constată că corelaţia dintre dezirabilitatea socială a itemilor şi tendinţa de a da răspunsuri uniforme este mare, adesea peste-o, 80. Într-un inventar, de exemplu, apare afirmaţia „îmi place să fiu loial faţă de prietenii mei”. Ea are o dezirabilitate socială foarte mare şi este susţinută ca aplicabilă lor de către 98 % din persoanele care au răspuns la acest test. Propoziţia „îmi place să evit responsabilităţile şi obligaţiile” este susţinută numai de 6%.

Fără îndoială că sunt mai mulţi oameni care doresc să fie loiali faţă de prietenii lor decât aceia cărora le place să evite responsabilităţi – printre adulţii socializaţi trebuie să ne aşteptăm la acest rezultat. Totuşi, în acelaşi timp,

fără îndoială că mulţi oameni dau o declaraţie mai puţin onestă despre ei pentru că subscriu la ceea ce este dezirabil din punct de vedere social: ei neagă iritabilitatea, ostilitatea, auto-compasiunea şi pretind pentru ei virtuţi convenţionale ca loialitate, toleranţă, neafectare. Tendinţa este în mod special accentuată la elevii de liceu.

Majoritatea testelor de personalitate sunt susceptibile de falsificare dacă subiectul o doreşte. Cu cât percepe mai clar scopul testului, cu atât e mai uşor pentru el să disimuleze. Dacă o slujbă depinde de rezultate, atunci tentaţia e aproape prea puternică pentru a-i rezista.

Într-un studiu, Davids a dat trei măsurători ale anxietăţii la două grupuri – de subiecţi. Un grup consta din „voluntari pentru cercetare”, motivaţi numai pentru a spune adevărul, întregul adevăr şi numai adevărul despre ei; celălalt grup consta din „căutători de slujbe” care ştiau că experimentatorul dorea să angajeze persoane „mature, bine adaptate”. Pri

52 Vezi L.J. C r o n b ac h, Response sets and test validity, în „Educ. psychol. Measmt”, 1946, 6, 475 – 494.

53 A.L. Edwards, The social desirability variable în personality assessment and research, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1957.

mul grup, la toate trei măsurătorile a prezentat grade mai mari de anxietate decât al doilea. Testele erau de tipul autorelatării, ceea ce permitea subiectului să le „intuiască” intenţia.54

Se desfăşoară o bătălie a inteligenţelor. Cercetătorii încearcă ferite metode de eliminare a răspunsului falsificat sau a atitudini de răspuns nedorite. O metodă este de a se asigura că răspunsurâăe la toate întrebările au o dezirabilitate socială egală.55 O altă metodă este de a amesteca „direcţia itemâlor” astfel încât subiectul să nu poată lua o simplă atitudine familială de a spune „Da”. (Dacă face astfel rezultatele sunt în mod evident inconstante.) încă o metodă este de a include „capcane” în baterie pentru a prinde falsificatorii imprudenţi. De exemplu, MMPI include o scală pentru minciună”. O

persoană primeşte scoruri mari dacă răspunde pozitiv la un mare număr de afirmaţii improbabile că „Nu las niciodată pe mâine ceea ce ar trebui să fac azi”.

Dar cea mai bună precauţie este utilizarea unor procedee de evaluare (de orice tip) numai cu subiecţii care doresc să se studieze pe sine în mod obiectiv. O persoană care e-interesată în primul rând să descopere ceva despre sine nu are niciun motiv să falsifice şi probabil că evită atitudinile de răspuns nedorite. Când procedeele de evaluare sunt utilizate pentru selecţia oamenilor pentru o slujbă sau pentru promovare, interesul personal poate duce la apărare şi necinste. Testele de inteligenţă de realizare sunt mult mai puţin deschis* la deformări intenţionate decât majoritatea testelor de personalitate.

Interpretările rezultatelor trebuie să evite generalităţile sclipitoare. În general, oamenii par să fie sugestibili faţă de rezultatele procedeelor de evaluare. Prestigiul examinatorului este atât de puternic încât afirmaţiile sale sunt probabil acceptate chiar dacă el în mod deliberat practică minciuna. Într-un experiment au fost comunicate subiecţilor scoruri total false la un test de personalitate fel când li s-au prezentat într-un mod convingător toţi subiecţii au acceptat rezultatele şi au fost de acord cu aprecierea fantezistă.56

H A. David’s, Relations among several obiective measures of anx. ety under different conditions of motivations, în „J. consult. Psychol.”, 1955, 19, 275 – 279… 4, M

55 The Study of Values (vezi paginile 451 – 454) este astfel construit meit toţi itemii sunt cunoscuţi ca având o dezirabilitate egală în populaţia de ansamblu. De aceea în exprimarea preferinţei sale subiectul îşi dezvăluie numai alegerea sa personală. Puţine scale sunt construite pe acest principiu

56 J.F. D o n ce e 1, B.S. Alimena, C.M. B i r e h, Influence of pres-tigt suggestion on answers of a personality inventory, în „J. appl. psychol., 1949 33 352 – 355 Vezi de asemenea, R. Stagner, The gullibility of

pertonnel managers, în „Personnel Psychol.”, 1958, 11, 347 – 352; N. Sundberg, The acceptability of „fake” vs„Bona /ide” personplity test interpretations, în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1955, 50, 145 – 147.

Caracterologia populară, chiar mai mult decât evaluarea hologică, utilizează „caracteristicile universale” – afirmaţii se aplică tuturor muritorilor. Când analistul spune: „Simţiţi nev ca ceilalţi oameni să vă placă şi să vă admire”, probabil subiectspune: „Ce adevărat! Cât de perspicace sunteţi!” El ar trebui, d sigur, să spună: „Cine nu simte?!” Similar de sclipitoare şi hlipsite de valoare sunt asemenea diagnosticuri ca: „Vă piacl” schimbarea şi varietatea şi deveniţi nemulţumit când sunteţi îngrădit de restricţii”; „Siguranţa este unul din scopurile dumneavoastr-majore în viaţă”. Nu numai că asemenea afirmaţii seduc toţi muritorii, dar probabil că ele sunt interpretate în mod individual de fiecare subiect pentru a se potrivi cu structura sa unică de viaţă şi de aceea el atribuie diagnosticianului o perspicacitate pe care acesta nu o are. Meehl a denumit acest abuz de generalităţi „efectul Barnum”. Este o capcană care trebuie evitată atât de subiecţi, cât şi de practicienii cinstiţi.

Sunt necesare atât de multe metode?

Inventarul nostru de metode, oricât de extins ar fi, selecţionează doar câteva din abundenţa de invenţii disponibile pentru utilizare. Este evident că cercetătorilor le place să creeze tehnici de evaluare şi să le supună unor probe îndelungate. Este prea devreme pentru a spune cu siguranţă care sunt metodele „cele mai bune”. Dar la timpul cuvenit ne putem aştepta la o reducere a încurcăturii actuale generate de abundenţă. Putem răspunde la întrebarea noastră spunând: „Nu, nu avem nevoie de toate procedeele disponibile, dar în prezent suntem într-o perioadă de competiţie liberă, sperând că vor apărea treptat doar câteva metode, dar îmbunătăţite”.

Întrebarea noastră are totuşi o semnificaţie teoretică mai profundă. Dacă o personalitate este destul de bine integrată, dacă există o coerenţă între diferitele sale părţi,

atunci în principiu sunt necesare foarte puţine tehnici de diagnostic. Una şi aceeaşi personalitate trebuie să strălucească indiferent de metode. Teoretic putem spune că dacă o metodă e validă şi cuprinzătoare (atingând toate trăsăturile principale ale vieţii) şi dacă viaţa e bine integrată, atunci această singură metodă e suficientă. Alte teste ar fi doar redundante şi ar avea un caracter de confirmare (dacă ar fi şi ele valide)”.

Dar această situaţie ideală nu există. În primul rând, puţine teste sunt comprehensive. Dacă captează autoaprecierea, neglijează stratul inconştient; dacă măsoară conflictele inconştiente, aproape sigur vor neglija valorile conştiente. Şi astfel nu se poate acorda lâtică încredere unor instrumente singulare. Avem nevoie de baterii aprinzătoare bine concepute.57

Repetăm, personalităţile sunt rareori atât de complet integrate pe cât ar cere-o „diagnoza printr-un singur test”. Am argumentat deja (pagina 441) că pentru subiecţii normal integraţi testele proiective trebuie să releve aceleaşi tendinţe ca şi cele revelate de metodele directe. Pentru nevroticii lipsiţi de intuiţie rezultatele vor fi diferite. Dar pentru a şti dacă avem de-a face cu o structură nor-Hală sau nevrotică şi cu un nevrotic intuitiv sau defensiv, este necesar să se utilizeze metode de evaluare atât directe, cât şi proiective. Nicio metodă deja descoperită nu captează singură toate nivelurile relevante pentru evaluarea personalităţii.

Conchidem, de aceea, că experimentarea cu multe tehnici e totuşi necesară. Cu timpul, metodele mai slabe vor fi eliminate şi vom rămâne cu instrumente mai puţine, dar mai bune.

O măsurare a valorilor

Să luăm o singură metodă (un test complex pentru şase trăsături comune) în vederea unei cercetări mai profunde. Vom întreba care este originea sa teoretică, cum s-a dezvoltat într-o scală empirică şi care sunt precauţiile pe care le solicită.

Alegem pentru ilustrare testul creion-hârtie A Study

of Values. Un motiv pentru această alegere este accentul pus de noi pe orientarea valorilor ca un nivel al trăsăturilor umane revelator în mod special. Cunoaştem o persoană cel mai bine dacă ştim ce fel de viitor va realiza – şi formarea viitorului său se bazează în primul rând pe valorile personale. O valoare este o credinţă pe care se bazează o persoană în acţiunea sa preferenţială. Valoarea este astfel o dispoziţie cognitivă, motorie şi înainte de toate profund esenţială...

În capitolul 12 am descris pe larg clasificarea în şase categorii valorilor ideale propusă de filosoful german EduaH pringer.58 Reamintim că aceste orientări de valori sunt: teoretică (adevăr), economică (utilitate), estetică (armonie), socială (dragoste altruistă).

57 R.W. W h i te, What is tested by psychological tests? în P. H o e h, J-Z u b în (Eds.), Relation of psychological tests to psychiatry, New York, & rune and Stratton, 1950, cap. 1.

58 E. S p r a n g e r, Types of man, transt. from 5th German ed. of Lebens-fornien by P.J.W. Pigors, Halle, Niemeyer 1928. Editorul american: Hechert-Hafner, 31 E. lOth St., New York, 3, N.Y. A study of Values by G.W. A l-îP o r t, P.E. Vernon, G. Lindzey, este publicată de Houghton Mifflin, Boston, Mass., 3rd ed., 1960.

p
P
p
D
D
Partea I

6. Care din următoarele ramuri de studiu daţi că se vor dovedi în cele din urmă m-importante pentru omenire? a. matermt b. teologia. la!

7. Care consideraţi că ar fi cea mai injr, tanta funcţie a conducătorilor modern” a. să realizeze îndeplinirea scopurilor prac tice; b. să încurajeze urmaşii să aibă u „interes mai mare pentru drepturile colotlalţi.

8. Când asistaţi la o ceremonie fastuoasă

(bisericească sau academică, instalarea într-o funcţie etc.), sunteţi impresionat mai mult de: a. culoarea şi fastul ocaziei însăşi; b de influenţa şi puterea grupului?

Partea a II-a p

P

P

V

p p

10. Ce anume din cele ce urmează ai profera să faci în timpul unei perioade din viitoarea ta vacanţă de vară (dacă aptitudinile tale şi alte condiţii ar permite) – a. să scrii şi să publici un eseu sau un articol de biologie original b. să stai într-un loc retras la ţară unde poţi aprecia un peisaj frumos c. să mergi la un concurs de tenis local sau alt concurs sportiv d. să capeţi experienţă într-o nouă direcţie de afaceri

11. Ţi se pare că asemenea fapte deosebite şi aventuri de descoperire ca cele ale lui Columb, Magellan, Byrd şi Amundsen sunt semnificative pentru că – r. reprezintă cucerirea de către om a forţelor dificile ale naturii b. se adaugă la cunoştinţele date de geografie, meteorologie, oceanografie etc.

c. unesc interesele umane şi sentimentele internaţionale în lume d. contribuie fiecare cu o părticică la o înţelegere ultimă a universului

Figura 36. Exemple de itemi din A Study of Values (G. W. Allport, P.E. Vernon, G. Lindzey, Boston, Houghton Mifflin Company, 1960).

politică (putere), religioasă (unitate). Ne amintim că Spranger nu implică faptul că un om anumit aparţine exclusiv unui tip ideal sau altuia. Tipurile sunt pur conceptuale (scheme de comprehensibilitate) iar vieţile reale reflectă amestecuri variate.

În selectarea celor şase tipuri se poate spune că Spranger susţine o concepţie oarecum măgulitoare despre natura umană. Ei nu

P

r ţipe seama de personalităţile lipsite de formă sau

valoare; nici de aceia care urmează o filosofie hedonistă sau oportunistă. de viaţă. jăfeglilarea valorilor pur senzuale este o slăbiciune a schemei sale. În plus, concepţia se aplică cel mai bine la oamenii care au un pivei destul de înalt de educaţie şi experienţă.

Problema noastră este de a traduce „tipurile ideale” ale lui gpranger în dimensiuni măsurabile. Nicio persoană nu e pur teoretică, socială sau religioasă în interesele sale. Dar ea poate avea p preponderenţă a alegerilor în direcţia unei valori faţă de altele. Scala testează preferinţele prin metoda „alegerii forţate”. Date fiind două sau mai multe alternative, pe care o preferă persoana?

A Study of Values oferă 30 de asemenea alegeri în partea I şi 15 în partea a II-a. Fiecare din cele şase valori este asociată de un număr egal de ori cu fiecare din cele cinci rămase. Figura 36 oferă exemple. În partea I subiectul poate nota scorul pentru cele două alternative, fie 3-O, fie 2 – 1, în funcţie de gradul în care le preferă. În partea a II-a el clasifică prima alegere cu 4, iar alegerile rămase cu 3, 2, 1 în ordinea descrescătoare a preferinţelor.

Când toţi cei 45 de itemi au fost cotaţi, preferinţa totală acordată fiecăreia din cele şase valori este reprezentată grafic într-un profil. O trăsătură importantă a acestui profil este natura sa idio-grafică. Profilul dă numai importanţa relativă a celor şase valori în cadrul unei vieţi individuale. Nu poate fi dedus niciun nivel absolut. De fapt, valoarea cea mai joasă a unei persoane care are o „energie a valorii” înaltă ar putea în termeni absoluţi să fie mai dinamică în viaţa sa decât valoarea cea mai înaltă a unei persoane care e în general apatică şi lipsită de interese. Construcţia scalei prin metoda alegerii forţate exclude măsurarea mărimilor absolute.

În acelaşi timp, testul oferă norme pentru o populaţie standardizată (8 369 cazuri) împărţită după sex, colegiul frecventat, ocupaţie. Există astfel o orientare în funcţie de norme generale pentru compararea seriilor şi a scorurilor relative din profilurile individuale, în acest mod testul combină avantajele metodei idiografice şi ale celei

nomotetice.

Atitudinea de răspuns. Testul nu e transparent: subiectul nu poate vedea clar care este scopul său, nici care poate fi semnificaţia diagnostică a răspunsului său în cotarea finală. Astfel, scala nu este uşor falsificabilă. Mai important este faptul că itemii au & st selecţionaţi prin revizuiri variate astfel încât într-o populaţie ei au o popularitate egală, în felul acesta excluzând atitudinea răspuns legată de dezirabilitatea socială.

Fidelitatea. Stabilitatea (fidelitatea test-retest) variază pentru şase valori de la O, 84 la O, 93. Fidelitatea itemilor e foarte mare: preferinţa pentru fiecare item concordă în medie cu scopreferinţei totale într-un grad accentuat. ru.

Deşi s-au făcut câteva încercări de a analiza factorial bater autorii consideră că intercorelarea valorilor nu e siuficient de m – pentru a garanta reducerea la un număr mai mic, „bazai”, de fafe tori. Mai mult, analiza factorială nu poate decât să distrugă logic” ” iniţială pe care se bazează scala şi care pare să fie susţinută de irr dependenţa relativă a celor şase scoruri.

Validarea. „Validarea de construcţie” a scalei provine din faptul că ocupaţiile selectate sunt clar diferenţiate de test. De exemplu inginerii au valori teoretice şi economice relativ înalte, cum e de aşteptat, ţinând seama de rolul lor în structura socială. Clericii au valori religioase şi sociale relativ înalte; cercetătorii din administraţia economică, valori politice şi economice relativ înalte; artiştii valori estetice relativ înalte; şi aşa mai departe. Testul prevede de asemenea, cu succes comportamentul subiecţilor la diferite teste proceptive şi cognitive, demonstrând astfel că el captează un stil fundamental de operare proceptivă.59

Utilizări şi limite. S-a constatat că testul este util în predare, întrucât arată studenţilor de colegiu ierarhia propriilor lor valori – o chestiune la care probabil că nu s-au gândit înainte. Este util în consiliere şi uneori în orientarea profesională. Eventualii parteneri de căsătorie

câştigă cunoscând înaintea căsătoriei profilul celuilalt. Pe scurt, testul este în primul rând un ajutor pentru cunoaşterea de sine.

Aşa cum am spus, el nu măsoară forţa absolută a valorilor, ci numai dominanţa lor relativă într-o viaţă dată. Din acest motiv cbmparaţii convenţionale ale „forţei trăsăturii”, aşa cum se fac în psihologia diferenţială, nu sunt posibile. Testul e, de asemenea, limitat la domeniul celor şase valori postulate de Spranger, având toate, aşa cum am spus, ceva măgulitor deoarece evită valorile „mai joase” ale senzualităţii şi oportunismului.

Acest test a beneficiat de o revizuire după o perioadă de peste treizeci de ani. Din acest motiv meritele şi limitele sale sunt mai clar evidente decât la scalele noi. Poate că principala apreciere ce se poate face este aceea că întrucât a rezistat probei timpului meritul său este stabilit, dar limitele sale ne ajută să înţelegem de ce numeroase metode sunt totuşi cerute în evaluare. Chiar acest instrument foarte cuprinzător captează numai un domeniu anumit al personalităţii.

59 Vezi examinarea utilizărilor scalei în cercetare, în Manualul care însoţeşte testul.

r

Concluzii la capitolele 17 şi 18

Aristotel e cel care a spus: „Caracteristica unui om educat este aceea de a căuta precizia în fiecare clasă de obiecte, în măsura în care natura subiectului o permite”. În etapa actuală a progresului ştiinţific, personalitatea nu pare să fie un subiect „precis”; totuşi, ea trebuie să constituie un subiect „minuţios”. În ultimele decenii s-a făcut un progres marcat în abordarea acestui domeniu cu atenţie şi speranţa unei eventuale precizii. Mulţi umanişti, fără îndoială, ar spune că progresele sunt o demonstraţie vană şi că domeniul trebuie lăsat în seama preocupărilor tradiţionale ale artei şi literaturii. Nu sunt de acord. Deşi metodele revăzute aici sunt totuşi vulnerabile, cred că ele aprind o lumină. Şi să cităm un alt feţelept (Confucius): „E mai bine să aprinzi o luminiţă decât să ocărăşti

întunericul”.

Psihologii sunt foarte inventivi în crearea unor tehnici noi pentru analiza şi evaluarea personalităţii. Sarcina clasificării acestor tehnici este dificilă pentru că se pot utiliza multe principii de clasificare. Mai jos prezentăm metoda practică de a le ordona în unsprezece categorii:

1. diagnoza constituţională şi fiziologică
2. mediul cultural, apartenenţa la grup, rolul
3. documentele personale şi studiul de caz
4. autoevaluarea
5. analiza conduitei
6. aprecierile
7. teste şi scale
8. tehnici proiective
9. analiza de profunzime
10. comportamentul expresiv
11. procedee sinoptice

Fiecare din aceste metode majore se împarte în subdiviziuni specializate. Din panorama noastră globală reiese o concluzie principală: Nu există „o singură şi unică” metodă pentru diagnosticarea personalităţii. Fiecare metodă are suporterii săi entuziaşti; totuşi, e absurd să pretindem că o metodă e mai adecvată, decât alta, fie că e vorba de asociaţia verbală, analiza endocrină, testul Rorschach, MMPI, studiul de caz sau orice alt procedeu izolat. Adevărul este că pentru unele probleme o metodă de studiu e cea mai bună; pentru altele, metode diferite. Un cercetător înţelept nu Pa crede în niciuna exclusiv.

Unele procedee, observăm, sunt idiografice în accent: de exemplu, biografia, metoda analizei pe grupuri referitoare la documentele personale, scala de autoreperare în autoevaluare, dife

455

râţe procedee sinoptice şi (în parte) A Study of Vaues. Dar posibil să se clasifice procedeele ca exclusiv idiografice sau nom tetice ca tip, deoarece acelaşi procedeu poate fi adesea utilizat în ambele moduri.

Majoritatea tehnicilor, putem spune cu siguranţa sunt extensiuni ale tradiţiei psihologiei diferenţiale şi duc mai cui rând la o comparare a persoanelor între ele decât la configurarea (structurarea) trăsăturilor unui singur individ. Ultima cale mai necesită încă o muncă de pionierat

Majoritatea procedeelor duc la o formă de cuantificare – cele idiografice nu mai puţin decât cele nomotetiee. Metodele fundamentale de cuantificare sunt indispensabile pentru determinarea fidelităţii şi validităţii metodelor. Şi în toate formele de scale şi de analiză a conţinutului trebuie numărate unităţi. Criticăm cuantificarea atunci când din ea se face mai curând obiectivul principal în cercetare şi teorie decât un instrument şi un accesoriu al succesiunii logice totale. Critica noastră legată de scalele excesiv de empirice şi de analiza factorială se bazează pe acest considerent. Am argumentat că probabil rezultă confuzie dacă metodele nu rămân strâns legate de punctul lor teoretic de origine, adică, dacă ele nu încep şi nu sfârşesc cu o concepţie raţională a structurii perso –, nalităţii. Cuantificarea ajută la clarificarea şi corectarea ipotezelor, dar nu e un substitut pentru ele. Statistica e un auxiliar util, dar domeniul personalităţii nu trebuie transformat într-un teren de joc pentru cei dotaţi din punct de vedere matematic.

Cei care doresc ca psihologia să fie o ştiinţă pur obiectivă, repetabilă şi pozitivă, fără îndoială vor critica unele din metodele prezentate aici ca fiind „neştiinţifice”, ca făcând evaluarea într-un mod subiectiv, impresionist. Apărătorul acestor „metode vagi” ar răspunde; „Metodele voastre practice aduc în special informaţii banale şi evidente. Personalitatea e un lucru prea complex pentru metodele voastre mecanice. Înainte de toate, personalitatea e o problemă de configuraţie şi metodele mai puţin exacte tratează cel mai bine unităţile molare şi structurarea”. Într-adevăr, e o luptă pentru a realiza un echilibru între standardele rigide, perfecţioniste care riscă să sterilizeze cercetarea oferind fragmente artificiale de

comportament lipsite de o legătură esenţială cu personalitatea şi standardele mai libere care permit enunţarea unor afirmaţii libere fără verificare sau dovezi. Tocmai pentru acest echilibru pledează Aristotel când ne sfătuieşte să pretindem gradul cel mai înalt de exactitate compatibil cu pertinenţa concepţiei şi cu o perspectivă clară asupra problemei studiate.

Aceste capitole au dezvăluit sarcina complexă a analizei, măsurării şi înţelegerii personalităţii. Capitolele 20 şi 21 continuă discuţia. Dar mai întâi vom examina o cale importantă şi relativ neglijată de evaluare, comportamentul expresiv.

CAPITOLUL

Comportamentul expresiv

VDEFINIKEA EXPRESIEI «COMPORTAMENT EXPRESIV ŞI COMPORTAMENT DE ÎNFRUNTARE e TEORIA EXPRESIEI e DETERMINANŢI SUPLIMENTARI» GENEZA COMPORTAMENTULUI EXPRESIV e SUNT CONSTANTE MIŞCĂRILE EXPRESIVE?» PSIHODIAGNOZA» CARACTERISTICI EXPRESIVE STILUL «REZUMAT.

f resupuneţi că mergeţi la o conferinţă ţinută de un străin.

Conferinţa poate avea orice subiect – să zicem că e despre „comportamentul expresiv”. Vă duceţi în primul rând să auziţi ce va spune conferenţiarul şi numai în al doilea rând, dacă nu deloc, pentru a observa cum o va spune. Vă interesează conţinutul părerilor sale, felul în care va aborda subiectul. De asemenea, el va fi concentrat asupra subiectului. Şi el, şi dumneavoastră sunteţi concentraţi pe acest proces de nivel superior al comunicării.

Dar în timp ce conferenţiarul vorbeşte, se desfăşoară un proces de comunicare de nivel inferior. Chiar dacă nu vă interesează în mod special, observaţi – mai ales la începutul conferinţei – multe lucruri legate de vorbitor. Este înalt, destul de tânăr, îngrijit îmbrăcat, zvelt, mereu activ; vorbeşte repede dar cu o voce înaltă şi aspră. Repetă

cuvintele, zâmbeşte frecvent, îşi şterge fruntea deşi nu e cald şi mâzgăleşte neciteţ pe tablă.

Aproape imediat – cu sau fără voie – faceţi unele deducţii despre el ca persoană. Deducţiile sunt fugare, imprecise şi de obicei lipsite de importanţă. Gândiţi în sinea dumneavoastră: „E nesigur, în formare, centrat pe sine, dar învăţat, are umor, deşi e puţin cinic; în ansamblu nu-mi place şi mi-e milă de nevastă-sa”. Aprecielumneavoastră sunt sumbre şi poate total greşite. Dar nu pu ++. evita să le formulaţi, iar el, prin mişcările sale expresive, nu poa’ + >l evita să vi le inspire.

Înainte de sfârşitul conferinţei şi mai ales dacă ascultaţi mult conferinţe ţinute de aceeaşi persoană, vă obişnuiţi atât de mult ea încât nu mai acordaţi atenţie felului său de a fi. Tindeţi să faceţi abstracţie de stilul său de expresie şi să acordaţi atenţie aproape exclusiv nivelului superior de comunicare, la ceea ce spune, cât de competent este şi la ceea ce acestea semnifică pentru dumneavoastră.

Desigur că uneori devenim direct interesaţi de maniere, de stil de aspectul expresiv al comportamentului. Lăsăm de o parte preocuparea obişnuită pentru conţinut, pentru aspectul intelectual, intenţional, de abordare a vieţii. Ne întrebăm ce semnifică vocea, vorbirea, expresia facială, stilul de îmbrăcăminte, scrisul, postura” mersul şi configuraţia gesturilor acestei persoane. Uneori gândim – în mod corect – că acel cum al comportamentului poate fi mai revelator decât ce-ul. Modul adverbial al unui act ne spune multe lucruri despre persoane cu care avem de-a face.

Definirea expresiei

Termenul expresie este utilizat în psihologie în cel puţin trei sensuri diferite. Primul sens aparţine bunului simţ. Spuneam că un om exprimă o părere, o preferinţă sau un punct de vedere. Adică, ne spune direct şi deliberat ceva despre ideile sale sau despre sine însuşi. Spunem, de asemenea, că un artist, un muzician sau un dansator îşi exprimă în producţia sa sentimentele precuim şi un înţeles

simbolizat. Fie că e intelectual sau artistic, acest tip de expresie este deliberat şi conştient. În mod normal este canalul nostru principal pentru înţelegerea altor personalităţi.

Termenul are un sens mai limitat când se referă la asemenea schimbări corporale ca noşire, râs, dilatarea pupilei, tremuratul genunchilor. The expression of Emotions in Men and Animals (Expresia emoţiilor la oameni şi animale) de Darwin, publicată pentru prima dată în 1872, stabilea acest sens în mod ferm. În acest sens, expresia semnifică un răspuns involuntar la stimuli emoţionali.

A treia utilizare a termenului e mai subtilă, dar mai adecvată pentru capitolul de faţă. Ea se referă la modul sau stilul de comportament al cuiva. Spre deosebire de primul sens, nu are nimic de-a face cu ce-ul unui act, ci numai cu cum. Spre deosebire de al doilea sens nu are nimic de-a face cu eliberarea de tensiunea emoţională; în schimb, se referă la oglindirea indirectă a trăsăturilor

Ppersonale. Desigur, toate Cele trei tipuri de expresie ne spun ceva despre o persoană, dar pentru claritatea analitică distincţia e”.

Importantă.1

Putem defini mişcarea expresivă simplu drept modul cuiva de Wip îndeplini acte adaptative2. Din punctul nostru de vedere, orice act pe care o persoană îl îndeplineşte are aspecte atât expresive, cât şi adaptative (de înfruntare), uneori mai mult dintr-unul, alteori mai mult din celălalt. Să examinăm această afirmaţie mai de aproape.

Comportament expresiv şi comportament de înfruntare

Orice act pe care îl realizăm înfruntă mediul nostru. Chiar odihna, somnul şi jocul nu fac excepţie. Actele implică o sarcină (ce-ul comportamentului). Trebuie să reparăm o broască de uşă, să căutăm relaxare, să chemăm doctorul, să răspundem la o întrebare sau să clipim din ochi din cauza unui fir de praf. Pentru a face faţă sarcinii ne utilizăm reflexele sau deprinderile, sau apelăm la

abilităţile, judecata şi cunoştinţele noastre. Dar în acest flux de activitate intră tendinţe mai adânci din natura noastră. Există stiluri de a repara broaşte de uşă, de a chema doctorul, de a se relaxa, de a răspunde la o întrebare, de a curăţa ochiul. Fiecare acţiune trădează atât un aspect adaptativ, cât şi unul expresiv. Înfruntarea poate fi considerată ca predicatul acţiunii (ce facem); expresia drept adverbul acţiunii (cum facem).

Să luăm cazul simplu al clipitului ochilor. Clipitul e provocat de iritarea corneei. Înfruntăm iritarea închizând momentan pleoapa. Dar chiar această activitate reflexă simplă arată influenţa altor centri nervoşi integraţi. Unii oameni clipesc cu regularitate, alţii într-un ritm neregulat, unii închid ochii complet, alţii nu.3 Cei care au văzut filme cu Mussolini poate că au observat că clipea rar din ochi, dar uluitor de deliberat în aparenţă, ca şi cum „voinţa sa în

1 Puţini autori fac distincţie între aceste trei sensuri ale termenului expresie. Chiar şi aceia care au elaborat teorii ale expresiei le iau în considerare împreună cu rezultatul că teoriile devin largi şi obscure. O trecerş în revistă a unor astfel de teorii este făcută de P. Kirchhoff, Allgemeine Ausdruckslehre: Prinzipien und Probleme der allgemeinen Ausdrucks theorie, Göttingen, Hofgrefe, 1957.

2 O variantă existenţială a acestei definiţii e dată de Ştraus: „Mişcările expresive sunt variaţii ale funcţiilor fundamentale prin care o persoană realizează existenţa sa în lume într-un mod specific ei”. E.W. Ştraus, The sigh: an introduction to a theory of expressions, în „Tijdschrift voor Philosophie”, 1952, 14, 1 – 22.

3 E. P o n de r, W.P. K e n ne d y, On the act of blinking, în „Quart J. exper. Physiol.”, 1927, 18, 89 – 110.

căpăţânată” automodelată s-ar fi exercitat chiar şi în acest colţ! depărtat al conduitei sale de înfruntare. În mod similar, oftatul*” tuşea, strănutul, tremurul genunchilor sunt marcate de diferenţ! individuale.

Unele din diferenţele dintre comportamentul de înfruntare cel expresiv pot fi rezumate precum urmează4:

a. Înfruntarea este intenţională şi motivată în mod

fie; comportamentul expresiv nu.

b. Înfruntarea e determinată de trebuinţele de moment şi de situaţie; mişcarea expresivă reflectă o structură personală mai profundă.

c. Înfruntarea este declanşată formal; comportamentul expresiv e „emis” spontan.

d. Înfruntarea poate fi mai rapid controlată (inhibată modificată, convenţionalizată); comportamentul expresiv este mai dificil de modificat şi adesea e incontrolabil. (Schimbarea stilului scrisului, de exemplu, poate fi menţinută numai pentru scurt timp.)

e. Înfruntarea are de obicei scopul de a schimba mediul; comportamentul expresiv nu are un scop, deşi poate avea efecte incidentale (ca atunci când modul nostru de a răspunde la întrebări într-un interviu creează o impresie bună şi duce la angajarea noastră).

f. În mod tipic înfruntarea e conştientă, chiar dacă poate utiliza abilităţi automate; comportamentul expresiv se află de obicei sub pragul conştiinţei noastre.

Figura 37 reprezintă situaţia esenţială în mod schematic (Vom examina în curând rolul determinanţilor culturali şi situaţionali.)

Deşi atât înfruntarea, cât şi expresia sunt prezente în fiecare act (chiar în clipitul ochilor) proporţia lor variază foarte mult. Omul aflat la linia de asamblare e legat în mod rigid de sarcină El trebuie să răsucească cheia fixă cu precizie un număr de milimetri, de un număr de ori pe minut. Un asemenea comportament este frustrant pentru el, căci îi reprimă şi îi ţine în şah toate impulsurile care apar din temperament şi personalitate. Nu e de mirare că insatisfacţia lucrului este mai mare când prescrierea mecanică a mişcării e foarte mare. Într-o societate tehnologică tot mai multe ocupaţii reclamă precizie în înfruntare şi o reprimare a stilurilor individuale. Altă dată exista o mândrie de autor mai mare printre meşteşugari, ebenişti, decoratorii de manuscrise şi fabricanţii de covrigi.

4 O enumerare similară dar nu identică e dată de

A.H. Maslow, The expressive component of behavior, în „Psychol. Rev. \ 1949, 56, 261 – 27

DETERMINANŢI

Sămulare „care incită \ia acţiune…

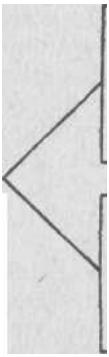

gg Atitudinea fată <dde sarcina. § Abilităţi corespun – zătoare zătoa de Intenţii specifice.

ei. g Temperament, 3 Dispoziţii personale ce e Cultură şi situaţie

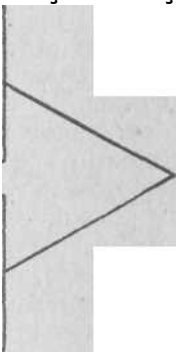

Aspectul de înfruntare

Acţiunea finală

Aspectul expresiv de înfruntare expresiva

Figura 37. Comportamentul ca o convergenţă între înfruntare şi expresie

Efortul de a îndeplini o sarcină într-un mod prescris distruge impulsul de a o îndeplini cu stil. Există mai puţină individualitate în scrisul unui contabil sau bibliotecar decât în scrierea majori tatii oamenilor. Un prezentator de la radio trebuie să-şi utilizeze vocea ca instrument de înfruntare; rezultatul este o individualitate expresivă mai

mică. Un actor care joacă multe roluri trebuie să-şi constrângă pe cât posibil orice particularităţi personale.

Figura 38 reprezintă Componenta Componenta iproporţiile diferite ale în fruntării şi expresiei în diverse activităţi.

Teoria expresiei în capitolul 7 am vor bit despre „teoriile stratificării”. Acestea sunt moduri metaforice de a concepe organizarea perso nalităţii în termeni de straturi. Metoda e preferată de mulţi psihologi germani. Un exemplu remuned la banda de monta/ conducerea unui automobil anunţ la rad io exerciţii militare chirurgie etc.

dans conversat le compoziţie muzicală desenare de modele relaxare libera etc lativ timpuriu provine din pigura 38 Proporţii variate ale componente.

opera lui Ludwig Klages, care a făcut o distincţie lor de înfruntare şi expresive în anumite situaţii netă între stratul superior Geist (spirit, intelect, performanţă adan tativă) şi Seele (suflet, undă elementară difuză a vieţii). Activitate de înfruntare este un produs al spiritului (Geist); activitatea ev presivă, un produs al sufletului (Seele). Primul acţionează ca urî frenator, uneori, chiar ca distrugător al ritmurilor fundamentale care sunt purtătoarele expresiei vitale. Dacă trebuie să percepem individualitatea comportamentului expresiv trebuie să privim dincolo de intenţia specifică a actului, dincolo de controlul conştient şi dincolo de convenţiile şi abilităţile utilizate în înfruntarea să luăm scrisul, care l-a interesat în mod special pe Klages El este clar un produs atât al înfruntării (Geist), cât şi al expresiei (Seele). Pe de o parte, persoana îşi comunică în mod deliberat gândurile; ea se adaptează hârtiei şi tocului pe care trebuie să le utilizeze. Toate acestea reflectă înfruntarea. În acelaşi timp întreaga sa natură se revoltă împotriva convenţiei prescrise. Se abate de la modelul şcolar în modalităţi care sunt individuale pentru ea; în trădează energia, agresivitatea, ostilitatea, teama, ambiţia sau rigiditatea prin modul său de a se abate. Propriul ei stil vital de viaţă (temperamentul şi caracteristicile sale personale) irump în actul său. Nu e

necesară o pricepere mare pentru a înţelege aspectul de înfruntare al actului; e nevoie de o mare pricepere pentru a citi unda de expresie care se află la bază.

Psihologia americană nu a elaborat o asemenea teorie cuprinzătoare a expresiei. Motivul este interesant. Psihologia americană este, în general, o psihologie a „reacţiei”. Un stimul specific reclamă un răspuns specific. Suntem puşi în mişcare numai când e nevoie de o acţiune de înfruntare. Omitem unda vitală a vieţii cu contribuţiile ei spontane în fiecare act.6

Este drept să menţionăm deosebirile de opinii. John Dewey a criticat adesea concepţia stimul-răspunsi considerând-o ca o „presupunere monstruoasă” a psihologiei americane. Oamenii, insista el, nu acţionează numai când sunt obligaţi să acţioneze de către un stimul extern sau de către o < trebuinţă internă. Ei acţionează oricum; ei nu pot să nu acţioneze. 6 concepţie similară este susţinută de Woodworth, a cărui „teorie a priorităţii comportamentului” a fost discutată la pagina 212. Teoria lui Maslow e, de asemenea, dizidentă.7

5 L. Klages, Der Geist als Widersacher der Seele, 3 vol., Leipzig. Barth, 1929 – 1932. Klages nu era un psiholog academic, dar influenţa sa profundă asupra gândirii psihologice germane este prezentată într-un volum de eseuri în onoarea sa. H. Prinzhorn (Ed.). Die Wissenschaft am Scheide-wege von Leben und Geist, Leipzig, Barth, 1932.

6 Chiar vocabularul psihologic american reflectă această tendinţă. Vezi G.W. A11 p o r t, The open sistem în personality theory, în Personality ana social encounter, Boston, Beacon 1960, cap. 3.

7 A.H. Maslow, Motivation and personality, New York, Harper, 1954

Aceia care sunt de acord cu această poziţie deosebită îşi vor mai uşor atenţia asupra stilului penetrant al mişcării care tră spontan în fluxul conduitei. Imediat ce ne interesează activitatea totală, nu numai reactivitatea, apreciem importanţa expresei ca un complement al

înfruntării.

Totuşi, e bine să nu ajungem la extrema opusă. Orice activitate, chiar dacă e încărcată din plin cu expresivitate, are undeva origine. Adică, un stimul se află în spatele scenei. Chiar un act spontan” urmează o secvenţă de provocare. Jocul unui copil, pictarea unui tablou, dansul, râsul sunt saturate de expresivitate, dar ceva de undeva a declanşat joaca, pictura, dansul, râsul. Aşa cum arăta figura 37, înfruntarea şi expresia sunt ambele prezente. fiecare act, oricât de inegală ar fi proporţia lor. Nu facem „presupunerea monstruoasă” că stimulul apa-a pe declanşator şi actul este un răspuns specific. Spunem că spontaneitatea există, deşi ea trebuie definită numai drept contribuţia pe care organismul total o aduce la un act de înfruntare. Se pare că nu există un act pe care să-l numim pur şi simplu expresiv, aşa cum nu există un act pur şi simplu de înfruntare.

În acest punct avem nevoie de ajutorul teoriei neurologice, dar până acum el lipseşte. Totuşi, e compatibil, cu ceea ce se ştie, să concepem orice act ca o „cale comună finală”, reprezentând integrarea multor straturi şi niveluri ale urmelor şi impulsurilor cu intenţia momentului. Dacă aş începe să pictez un tablou vor exista în mod necesar mişcări dominante de înfruntare (mânuirea pânzei şi a vopselelor), dar în produsul final se vor revărsa simultan impulsuri, urme, stiluri de expresie – tot ceea ce Klages ar denumi sufletul meu (Seele).

În sfârşit, problema expresiei ridică întrebări privind valoarea socială. Se spune că tragedia culturii noastre constă în faptul că înfruntarea este în creştere iar expresia creatoare este reprimată. O civilizaţie tehnologică aduce în mod necesar acest dezechilibru. Muncitorilor li se pretinde în mod rigid precizia înfruntării; eforturile lor de a reprima individualitatea expresiei provoacă frustrare şi insatisfacţie în muncă. E adevărat, au mai mult timp liber, dar acesta înseamnă pentru mulţi consumarea unor emisiuni „prefabricate” T.V. – sporturi, spectacole, dineuri. Ne ameninţă p epocă a conformităţii mecanice. Când

expresia moare, personalitatea noastră se veştejeşte căzând mult sub potenţialitatea umană.8

8 Mulţi critici ai epocii moderne au subliniat acest lucru şi au prescris şi remedii. De exemplu, E. F r o în m, The sane society, New York, Rinehart and Winston, 1955; şi D. M e G r e g o r, The human side of ’nterpnse, New York, McGraw-Hill, 1960.

Determinanţi suplimentari

Analiza noastră bilaterală a determinanţilor comportamentul! este valabilă în general, dar este suprasimplifiratoare. Ce vo! spune despre următorii factori suplimentari convergenţi oare adese ajută la modelarea calităţii unui act?

a. tradiţia culturală b. convenţia regională c. dispoziţii emoţionale trecătoare d. condiţii de tensiune şi oboseală e. vârstă f. sex g. structura musculară nativă şi constituţia corporală h. condiţii de sănătate şi boală i. deformaţii accidentale ale corpului j. formare specială (de exemplu, exerciţii de artă dramatică exerciţii militare)

k. condiţii de mediu fizic (de exemplu, stiloul, cerneala şi hârtia – pentru scris; terenul şi factorii climaitici – pentru mers).

Toţi aceşti determinanţi sunt importanţi şi deşi complică analiza noastră bilaterală ei nu o distrug.

Primii doi factori, tradiţia culturală şi convenţia regională, proiduc un fel de teren de bază pentru componenta expresivă. Un copil înmagazinează în sine deprinderile culturale predominante de gesticulaţie, regula generală de scris, sau intonaţiile comune ale vocii. Pe măsură ce este socializat (sau aculturat) aceste reguli de bază devin o parts din propria sa natură. (în consecinţă aceşti factori sunt incluşi în figura 37 ca factori expresivi reali.) Desigur că persoana va varia stilul individual în jurul acestor norme tradiţionale, dar asâmilându-le, el va etala, dacă e chinez, modul de viaţă chinez. Schopenhauer scria: „Englezii au un dispreţ special pentru gesticulaţie şi o consideră ceva lipsit de valoare şi comun”. În contrast, majoritatea evreilor din Europa estică gesticulează

dramatic şi chiar ţinuta lor are un specific cultural.

Factorii e şi d, care se referă la condiţii trecătoare de dispoziţie şi oboseală, sunt adesea decisivi. De asemenea, ei trebuie clasificaţi ca determinanţi expresivi, deşi în acest caz expresia este a stărilor personale tranzitorii şi nu a dispozi

9 Cf. W. La Barre, The cultural basis of emotion and gesture, % „J. Pers”, 1947, 16, 49 – 68. Vezi şi D. Efron, Gesture and environment, New York, Kings Crown, 1941.

ţiilor durabile. Cât de importantă este dispoziţia emoţională vom vedea la paginile 469 – 471.

Factorii de la e la i reprezintă influenţe structurale certe. O femeie, cu greutate mică, nu poate avea mersul la fel de apăsat sau strângerea de mână la fel de puternică ca ale unui bărbat mediu. O mână paralizată de artrită va afecta gesturile şi scrisul. O constituţie grea nu se poate menţine în echilibru cu uşurinţă pe marginea unui scaun. Vârstnicii fac tremurând ceea ce tinerii fac cu energie. Este dificil de clasificat asemenea influenţe ca apl Mndu-se numai la determinanţi de înfruntare sau expresivi. În parte ei afectează mişcarea prin intermediul abilităţii, în pante sunt legaţi de modificarea personalităţii şi de aceea sunt expresivi.

Ultimii factori, şi k, sunt consideraţi corect drept cazuri speciale de determinanţi de înfruntare. Acest lucru este adevărat mai ales pentru condiţiile din mediul fizic. Într-o zi călduroasă sau pe un teren neregulat oricine probabil încetineşte pasul sau îl scurtează; cu un toc care scârţâie, probabil că oricine va scrie cu o presiune inegală. Cât despre unele deprinderi speciale (vocea cultivată, manierele militare), într-o măsură educarea lor modelează direct personalitatea şi de aceea devine încorporată în faza expresivă. Adesea, totuşi, asemenea convenţii de mişcare sunt ca o mască şi tind să camufleze calităţile personale.

Geneza comportamentului expresiv

Dacă un copil este iritabil el se manifestă deschis în aproape orice mişcare pe care o face: plânge, se agită,

scânceşte, dă din mâini. Expresivitatea sa este difuză şi bogată (ci capitolul 5). Un adult, dimpotrivă, îşi poate manifesta natura iritabilă numai prin degetele sale neliniştite sau prin mobilitatea ochilor. Diferenţierea crescândă şi localizarea mişcării pe măsură ce persoana se maturizează este adevărată nu numai pentru înfruntarea abilă, ci şi pentru expresie.

Faptul că expresia tinde ca odată cu avansul în maturitate să devină limitată la anumite regiuni ale corpului are consecinţe importante pentru evaluarea personalităţii. În primul rând, înseamnă că trăsături variate ale expresiei au o semnificaţie inegală la diferiţi oameni. Unele feţe sunt cărţi deschise; altele sunt „feţe de poker”. Pentru unii oameni gesturile sunt numai convenţionale; pentru alţii, extrem de individuale. Uneori stilul îmbrăcăminţii sau al scrisului par „exact ca „persoana; în alte cazuri, ele sunt

complet inexpresive. O persoană se dezvăluie pe sine mai ales prjj, vorbirea sa; o alta prin ţinută şi mers; o a treia prin stilul îmbrăcăminţii sau al gătelii. Ca o ipoteză promiţătoare, suc° răm că orice persoană are una sau două trăsături expresivimportante care îi dezvăluie natura sa adevărată. Dacă este aşa” atunci e întrucâtva inutil să studiezi toţi oamenii după aceiaşi indici, de exemplu, voce, ochi sau scris.10 Indiciul oare e revelator pentru o persoană nu este în mod necesar revelator pentru o alta

Orice copil e expus la forme standard de expresie care tind să-i limiteze impulsurile, individuale din mişcare. El învaţă să scrie după un model standard, să cânte la pian sau să danseze conform unor reguli. Cum spunea Klages, el tinde să se elibereze în parte (dar numai în parte) de modele. Scrisul său dobândeşte o „maturitate grafică”, interpretarea sa muzicală şi paşii săi de dans sunt ai lui. Chiar şi o strenografă cu timpul îşi modifică sistemul de ste-nografiere, iar medicul, când nu mai e intern, ajunge să-şi practice arta într-un mod propriu. Dar toţi oamenii rămân convenţionali într-un anumit grad. Ceea ce este

important este măsura în care ei trec peste prescripţiile educaţiei şi convenţiei şi dezvoltă pecetea propriei lor individualităţi. Şi, aşa cum am spus, această pecete poate fi mai evidentă în unele trăsături expresive decât în altele.

Copilul, şi mai ales adolescentul, probabil că adoptă stiluri expresive prin imitaţie. Copilul mic care invidiază vulgaritatea bandei de copii de la colţul străzii imită manierele lor nepăsătoare de a-şi apleca şapca şi de a scuipa. Adolescenta poartă părul aranjat ca actriţa favorită. Studentul de colegiu imită poza vreunui antrenor sau profesor. O asemenea imitaţie superficială prezintă interes psihologic. De fapt tânărul doreşte să asimileze abilităţile de bază sau atributele modelului său. El este prea tânăr pentru a le atinge şi astfel se limitează la expresia externă a acestor atribute – la tipul de cravată sau tăietura părului purtate de şeful său, la fanfaronada sau ţinuta eroului sportiv.

Odată cu maturitatea multe din aceste poze imitative dispar. Băiatul de serviciu, după ce a asimilat experienţa lumii, poate purta orice cravată îi place; nu mai are nevoie să-şi imite şeful. Şi, totuşi, ocazional, în cursul maturităţii pozele pot fi reziduale, indicând mai mult istoria trecută a dezvoltării cuiva decât starea sa actuală. Poate o deprindere expresivă s-a fixat printr-un fel de autonomie funcţională perseverativă (paginile 234 – 239). Într-un

10 Tocmai acest considerent l-a dus pe W. Stern să repudieze ceea ce el numeşte metode „monosimptomatice” de psihodiagnostic. De exemplu, grafologia n-ar trebui utilizată niciodată singură, căci poate într-un caz dat să dea greş. E mai sigur să se studieze mai multe canale ale expresiei înainte de a face deducţii referitoare la personalitate. Vozi W. Stern, Ausdruck und Leistung, în Prinzhorn, op. cit., pp. 219 – 223. Nota 5 supra.

f asemenea caz avem de-a face cu un reziduu din viaţa timpurie şi trebuie evaluat ca atare. Astfel, dacă un adult are o deprindere anumită de a întoarce ochii, de a-şi roade unghiile sau de a se soobi în nas, el poate manifesta un conflict prezent şi tendinţe prezente sau poate trage

după sine o poză perseverativă disociată din copilărie. Numai un studiu minuţios o poate spune.

Gesturi autiste. Să privyn mai atent la rolul jucat de conflictul intern în crearea unor anumite maniere expresive.

Un zugrav pretenţios, care simte că ocupaţia prestată îi este inferioară, îşi trădează conflictul prin îngrijirea scrupuloasă a unghiilor, pe care le lustruieşte în timpul lucrului şi le inspectează la intervale dese.

Un tânăr are o deprindere specială de a-şi smuci braţele când se gândeşte la lucruri jenante. Această deprindere îşi are obârşia în perioada în care a avut gânduri coercitive neplăcute de a lovi oameni de pe stradă. În asemenea momente îşi smuceşte braţele pentru a îndepărta impulsul. Dar el utilizează maniera ori de câte ori doreşte eliberarea de gânduri neplăcute.

Krout numeşte asemenea mişcări gesturi autiste. Ele au numai un sens inconştient pentru subiect şi nici un sens (dacă nu sunt atent studiate) pentru observator. Teoria susţine că dacă un răspuns direct e inhibat sau tabu va fi redus la o stare mai reziduală – la un gest autist.

Krout a supus în mod ingenios teoria unei probe experimentale.11 El provoacă în subiect un conflict. De exemplu, el obţine acordul subiectului la afirmaţia că oamenii îşi păstrează pasiunile în secret; dar apoi cere subiectului să se gândească în tăcere jumătate de minut şi să dezvăluie experimentatorului propriile pasiuni. Sau, experimentatorul spune: „Nicio persoană într-adevăr normală nu doreşte vreodată ca prietenii săi, mai ales rudele sale, să moară. Nu-i aşa?” După ce subiectul aprobă, experimentatorul spune: „Vreau ca să te gândeşti acum. Ai dorit vreodată ca una din rudele tale să moară? Vreau să te gândeşti”. În timpul momentului de conflict astfel indus – înainte ca subiectul să dea răspun

11 M.H. Krout, Autistic gesture: an experimental study în symbolic movement, în „Psychol. Monogr.”, 1935, no. 208. De asemenea, An experimental attempt to produce unconscious manual symbolic movements, în „J.

gen. Psychol.”, 1954, 51, 93 – 152.

sul – se înregistrează mişcările mâinilor sale. După expertment subiectul e întrebat ce stare atitudinală de spirit a simţit în timpul conflictului.

j

Prin acest procedeu Krout ajunge la concluzia că există echivalenţe semnificative statistic între anumite gesturi şi anumite atitudini. Mâna deschisă legănându-se între picioare, spune el, însoţeşte în mod caracteristic frustrarea; degetele îndoite la extremităţi, suspiciune şi resemnare; mâna la nas, teamă; degetele ia buze, ruşine; gesturile pumnului, agresivitate; un deget acoperit de cealaltă mână, trufie sau încurajare.

Krout constată că aceste semne expresive sunt destul de generale. Experimentul e ingenios şi ne poate conduce în cele din urmă spre un limbaj general al gesturilor. Pe de altă parte, indivizii îşi elaborează de asemenea propriile modele personale şi nu putem întotdeauna să le citim din vocabularul standard al gesturilor. De asemenea, normele culturale pot diferi iar cele două sexe, cum arată Krout, par să favorizeze structuri gesituale diferite. Ne putem aştepta ca unele temperamente extrem de tensionate să facă multe mişcări lipsite de o semnificaţie mai adâncă şi da unii, care suferă din cauza unui conflict, să rămână calmi în afară. Dacă ţinem seama de asemenea precauţii putem totuşi învăţa multe din această cercetare iniţiatoare.

Nu implicăm faptul că toate mişcările expresive îşi au originea într-un conflict, deşi unele o au, fără nicio îndoială. Din punctul nostru de vedere expresia dezvăluie atât aspectele personalităţii lipsite de conflict, cât şi pe cele conflictuale.

Sunt constante mişcările expresive?

Să încercăm un experiment scurt şi uşor.

Pe o foaie de hârtie marcaţi patru rânduri cu a, b, e, d. Scrieţi pe rândul a, b, e numele dumneavoastră aşa cum îl semnaţi de obicei. Dar pe rândul d faceţi în mod deliberat o copie exact tă a ceea ce aţi scris pe rândul c.

Acum comparaţi rândurile a şi b; de asemenea e şi d. Veţi constata desigur că primele două sunt mult mai asemănătoare decât ultimele două.

Figura 39 prezintă un iezultat tipic al acestui mic experiment.

De ce sunt rândurile a şi b atât de asemănătoare? Motivul e că instrucţiunile pentru copiere („scrieţi numele dumneavoastră”) erau identice şi era lăsată o libertate maximă pentru constanţa

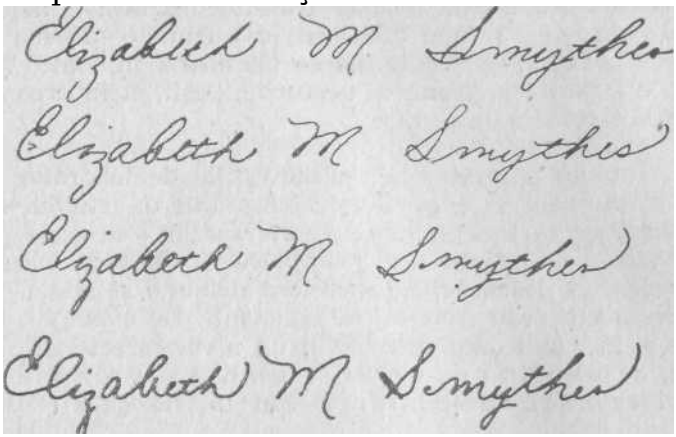

Figura 39. Semnături: trei „expresive”, una „de înfruntare”.

expresivă. Linia d, pe de altă parte, a fost scrisă în condiţii foarte diferite. Aspectul de copiere a fost bine accentuat. El a devenit o sarcină conştientă, de „a face o copie exactă”. Fiecare mişcare, era deliberată. Constanţa expresivă era reprimată. În termenii lui bKâages, spiritul (Geist) a luat conducerea şi a înăbuşit fluxul armonios al sufletului individual (Seele).

Aceasta constituie o demonstrare a constanţei expresive. Oaimenii dezvoltă stiluri foarte caracteristice de scris, vorbire, mers, stai jos, gestică, râs şi strâns mâna. Recunoaştem de la distanţă un prieten după mersul său. La telefon ştim cine ne felicită, nu atât

[din ceea ce ni se spune cât din vocea şi modul de a vorbi. Exprelsia este poate partea cea mai tenace a naturii noastre. Înfruntarea noastră e variabilă, depinzând de ce anume avem de făcut. Dar cum o facem poartă o

semnătură aproape fără greş.

Pentru o persoană dată structurile expresiei sunt foarte constante de-a lungul timpului. Starea de spirit, desigur, provoacă unele diferenţe. Dacă o persoană se simte deprimată mişcările ei sunt relativ restrânse; dacă se simte bine dispusă, ele sunt mai expansive. Fluxul vorbirii este mai liber la bucurie decât la deprimare.12 Dar diferenţele din cadrul stării emoţionale par să modifice în principal energia care animă expresia. Structura (de exemplu, scrisul) rămâne aproape aceeaşi ca formă.

12 Winifred B. Johnson, Euphoric and depressed moods în normal subjects, în „Charact. and Pers.”, 1937 – 1938, 6, 79 – 98 şi 188 – 202. Vezi şi

A. E. W e’s s în a n, D.F. R i e k’s, M. M e I. T y 1, Characteristics and concommitants of mood fluctuations in collège women, în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1960, 60, 117 – 126.

În ce măsură aceste variate trăsături expresive ale corpulu’ concordă între ele? Este adevărat, aşa cum o afirma Lavater demult, că „unul şi acelaşi spirit se manifestă în toate”? Dacă v are o voce autoritară, atunci şi gesturile, paşii, strângerea de mână apăsarea la scris sunt autoritare?

Într-un „anumit grad, măsurătorile de laborator ne ajută să răspundem la această întrebare. Într-un studiu, s-a cerut subiecţilor să îndeplinească multe sarcini: să scrie pe hârtie pe tablă, cu piciorul (pe nisip); să citească cu voce tare, să meargă, să deseneze, să aprecieze distanţe şi altele. A reieşit că subiecţii erau deosebit de constanţi. De exemplu, au manifestat în cursul experimentului un nivel caracteristic de energie, de asemenea de mişcări expansive sau restrânse, de mişcări exteriorizate (centrifuge) său. interiorizate (centripete). *3

În afară de măsurătorile de laborator există o altă metodă de a demonstra constanţa: metoda asocierii (paginile 389, 445). Aş putea să vă arăt fotografia unui om străin şi odată cu ea trei eşantioane de scris. Apoi vă cer să spuneţi care eşantion de scris aparţine străinului din

fotografie. Desigur, la noroc aţi fi corect o dată din trei. Dar dacă succesul dumneavoastră este în mod constant mai mare avem dovada că există o compatibilitate perceptibilă între expresia facială şi cea grafică. Metoda poate fi elaborată în multe feluri. Astfel, înregistrări ale vocii pot fi asociate cu ocupaţii; teme scrise, cu desene; sau toate acestea, cu toate celelalte.14

Figura 29 din capitolul 16 vă invită să asociaţi trei notaţii muzicale cu numele a trei compozitori. Din acest experiment constatăm că asocierea corectă se produce în 80% din cazuri. Procentul de 20 de greşeli apare mai ales referitor la exemplele cu Mozart şi Bach. Echilibrul şi naturaleţea lui Mozart sunt confundate uneori cu calitatea arhitectonică a lui Bach. Puţini oameni nu sesizează caracterul exploziv al scrisului lui Beethoven.15

Metoda asocierii ne ajută să demonstrăm în ce măsură putem percepe aceeaşi calitate expresivă în documente expresive diferite. Nu ne spune totuşi pe ce bază ajungem la decizia noastră. Indicatorii sân. t adesea atât de subtili încât ei ne scapă şi nu ştim

13 Aceste experimente sunt descrise mai pe larg de G.W. A11 p o r t, P.E. V e r n o n, Studies în expressive movement, New York, Macmillan, 1933.

14 O examinare a metodei asocierii este oferită de P.E. V e r n o n, The matching method applied to investigations of personality, în „Psychol. Bull”, 1936, 33, 149 – 177. De acelaşi autor, Personality tests and assessments, London-Methuen, 1953, passim.

15 W. W o 1 f f, The expression of personality, New York, Harper, 1943, pp. 21 – 22.

je ce facem asocierea aşa cum o facem. Asocierea demonstrează că există concordanţa, dar nu ne spune mai mult.

Dovezile pe care le-am trecut în revistă justifică trei conii

1. Trăsăturile expresive ale corpului nu sunt în mod independent activate. Oricare din ele poate fi afectată în mare în acelaşi fel ca celelalte.

2. Concordanţa, totuşi, nu e niciodată perfectă. O trăsătură nu este replica exactă a celeilalte. Dacă ar fi, atunci am fi justificaţi în diagnosticarea personalităţii din orice trăsătură – din scris, sau din ochi, mâini sau membre. Aşa cum stau lucrurile, totuşi, nu putem să facem astfel în mod sigur.

3. Aşa cum ne aşteptăm, rezultă că unitatea expresiei e o chesiţiune de grad, după cum şi unitatea personalităţii este o chestiune de grad (capitolul 16).

Psihodiagnoza

Oricine „citeşte caracterul” din mişcarea expresivă. Nu putem evita acest lucru. Scriitorii o utilizează ca procedeu major, cum arată câteva exemple:

Mâinile calme reflectă bună creştere, sensibilitate şi consideraţie pentru ceilalţi.

Democrit ştia că Protagoras era savant văzându-l cum leagă un mănunchi de nuiele şi introducând, aşa cum făcea, nuiele mici înăuntru.

Un om nu-şi scoate pălăria când intră în cameră şi nu şi-o pune când iese fără ca să nu scape ceva revelator despre natura sa.

Afirmaţii de acest ordin sunt adesea încântătoare şi plauzibile dar ne lasă miraţi în ceea ce priveşte exactitatea lor. Pe scurt, comportamentul expresiv este fără îndoială un ghid potenţial pentru evaluarea personalităţii; dar din nefericire psihologii l-au studiat foarte puţin. Experimentul scrupulos al lui Krout (menţionat la pagina 467) poate să ducă în cele din urmă la o citire corectă a semnificaţiei anumitor gesturi. Curând ne vom întoarce la alte câteva fapte care au ieşit la lumină din studiul altor trăsături expresive. Dar, în ansamblu, domeniul expresiei nu a fost adânc studiat ca un ajutor pentru diagnoză.

Până acum psihologii au acordat atenţie aproape exclusiv aspectului de „înfruntare” al personalităţii. Majoritatea testelor de personalitate (inclusiv aşa-numitele teste proiective) sunt teste de înfruntare. Ele impun subiectului să realizeze o sarcină. Experimentatorul măsoară apoi ce este produsul şi nu cum a fost realizat.

— Completează un chestionar, inventează o povestire, nr. iectivă” sau spune ce vede pe o planşă Rorschach. Ceea ce e măsoară este conţinutul răspunsului. Conţinutul este desigur rev lator, dar la fel sunt şi mişcările expresive care se pierd. PunâM accentul pe Geist, psihologii sunt orbi în ce priveşte Seele, aşa cum se reflectă în posturi, scris, mişcările ochiului, voce şi chiar miz găleli.

Nu va fi uşor să se controleze ştiinţific domeniul expresiei până acolo încât să putem fi siguri ce anume semnifică aspectul expresiv al unui act. Aşa cum am văzut, sunt mulţi determinanţi care converg spre „calea finală comună”. Există puţine corespondenţe simple de tipul punct cu punct. Putem spune, de exemplu că o persoană „introvertită social” va face „în mod logic” mâzgg-leii mici şi îndesate. Să vedem ce ne spune un experiment:

Cercetătorii au cerut subiecţilor să facă mâzgălituri şi au măsurat suprafaţa acestora (restrânse sau expansive). Este adevărat că în medie subiecţii introverţi social tindeau să facă mâzgăleli mici şi îndesate, dar existau şi excepţii clare. Unii desenau mâzgăleli foarte mari. La fel, extravertiţii social tindeau să facă mâzgălituri mari, dar din nou unii din ei le făceau într-un mod accentuat îndesate şi mici. Cum se explică acest rezultat deconcertant? Pe baza altor măsurători a reieşit că devianţii erau oameni foarte anxioşi. Introvertitul social anxios şi-a compensat anxietatea printr-un desen expansiv; extrovertitul social anxios şi-a compensat-o în modul opus.11 Figura 40 dă exemple.

Această constatare nu trebuie să ne surprindă, du toţii cunoaştem cazurile în care un adolescent nesigur dezvoltă o strângere de mână puternică şi exagerată sau alte poze expansive cu care speră să-şi ascundă sentimentele de inferioritate. Actul său de disimulare poate fi deliberat sau poate să fi devenit obişnuit. În orice caz, conchidem că pentru a citi corect orice act expresiv trebuie să ştim dacă el conţine o disimulare compensatorie. Cu alte cuvinte, nu e suficient să te bazezi

pe interpretarea evidenttă (validitatea aparentă) a unei mişcări expresive. Apărarea egoului şi alţi contracurenţi pot afecta produsul.

Judecarea expresiei proprii. Poate că aţi făcut următoarea experienţă. Aţi scris odată o [temă, aţi desenat un tablou, sau aţi dat un dar unui prieten, dar aţi uitat. După ani de zile, întâlniţi obiectul respectiv dar totuşi nu-l recunoaşteţi ca produsul dumneavoastră.

16 M.A. Wallach, Ruthellen C. Gahm. Personality functions of graphic construction and expansiveness, în „J. Person.”, 1960, 28, 73 88.

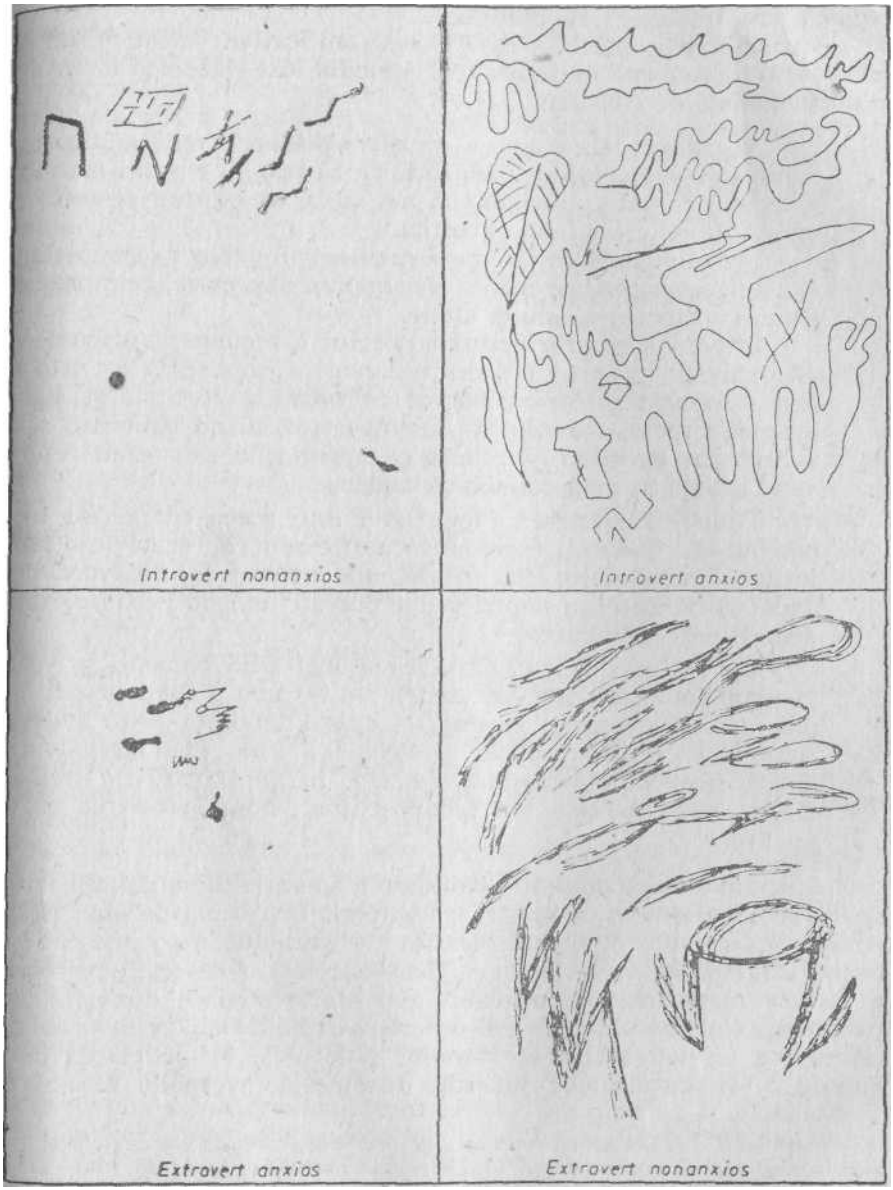

Figura 40. Exemple de mâzgăleli expresive (prin amabilitatea lui M.A. Wallach şi R.C. Gahm)

Totuşi simţiţi bunăvoinţă faţă de el; vi se pare bun. Credeţi oneste elegant, inteligent, de bun gust.

Această experienţă cam rară, dar semnificativă, a fost făcută Jri laborator cu rezultate importante. Tehnica a

fost elaborată de Wolff şi perfecţionată de Huntley.17

Al doilea cercetător a reuşit să înregistreze comportamentul expresiv fără ca subiecţii săi să ştie: fotografii ale mâinilor şi profilului, înregistrări ale vocii, eşantioane de scris şi de stil de redare a unei povestiri.

Şase luni mai târziu s-a cerut fiecărui subiect să aprecieze şi să caracterizeze asemenea documente expresive, cele proprii fiind amestecate cu multe altele.

Într-un sfert din cazuri subiectul a recunoscut documentul expresiv propriu. (Vocea e rareori recunoscută; scrisul a fost prezentat printr-o imagine reflectată în oglinda şi acest procedeu reduce şansele de recunoaştere). Când subiectul şi-l recunoscut expresia, a reieşit că aprecierile sale erau rezervate, adică atât moderate cât şi modeste.

Totuşi, constatarea importantă este aceea că pentru trei pătrimi din judecăţi (nerecunoscute) evaluările erau de obicei foarte binevoitoare, sau ocazional extrem de nefavorabile. Judecătorii nu erau neutri sau moderaţi faţă de produsele lor proprii nerecunoscute.

Un alt experiment arată că atunci când oamenii privesc la două fotografii într-un stereoscop – una a feţei proprii şi una a unei persoane străine – există tendinţa de a judeca combinaţia dintre propriu şi străin ca fiind mai atrăgătoare decât orice combinaţie străin-străin. * în aproximativ o treime din cazuri subiectul s-a recunoscut şi atunci relatarea sa e exclusă.18

Avem aici o demonstraţie izbitoare a operaţiei de autoimplicare, de respect de sine, sub pragul conştiinţei. Dragostea de sine (sau, ocazional, ura de sine) este trezită de stimulul nerecunoscut şi totuşi legat de ego. Subiectul se lansează într-o descriere verbală a „acestei persoane” – utilizând mai multe cuvinte decât în caracterizarea altor subiecţi – şi descrierea este de obicei favorabilă. „Acesta e un băiat bun – deştept, puternic... Mi-ar plăcea să-l cunosc...”. În cazul unor judecăţi de sine nefavorabile se aplică

17 W. Wolff, Selbstbeurteilung und Fremdbeurteilung

im wissentlichen und unwissentlichen Versuch, în „Psychol. Forsch.”, 1932, 16, 251 – 329 \ C.W. Huntley, Judgments of seif based upon records of expressive behavior, în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1940, 35, 398 – 427.

18 H. B e 1 o f f, J. B e 1 o f f, Unconscious self-evaluation using a stereoscope, în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1959, 59, 275 – 278.

T

acelaşi tip de explicaţie. Când barierele normale de control sunt îndepărtate, nemulţumirea şi sentimentul insuficienţei personale

Ipot ieşi la suprafaţă la fel de repede ca şi respectul de sine.

Experimentul lui Huntley oferă o confirmare ingenioasă a argumentelor din capitolele 6 şi 7. O consideraţie înaltă continuă (sau, uneori, o consideraţie scăzută) pentru sine poate fi reţinută la niveluri inconştiente, gata să răzbată ori de câte ori reţinerea socializată (sau modestia) este îndepărtată. Ca să punem problema în mod tehnic, putem spune că acest experiment arată că pragul proprium-ului este mai scăzut decât pragul recunoaşterii. Sau, culalte cuvinte, autoimplicarea intră în joc înainte de a putea fi controlată prin recunoaştere şi prin deprinderile de socializare.

Caracteristici expresive

Orice regiune mobilă a corpului în odihnă sau în mişcare

! este expresivă – ochii, gura, capul, trunchiul, umerii, mâinile, degetele, picioarele. Şi orice mişcare a lor poate fi analizată prin semnificaţia lor expresivă: modul de a sări, a sta în picioare, a merge, a alerga, a dansa, a hoinări, a sta jos, a se întinde, poziţiile în timpul somnului, gesticulaţia, modul de a vorbi, de a râde, de a plânge, de la strânge mâna, de a fuma, de a scrie, de a picta, interpretarea muzicală, munca ştiinţifică, modul de a se juca, de a se îmbrăca, de a se împodobi. Toate aceste activităţi şi multe altele pot fi studiate separat sau

împreună.

Ar fi imposibil să luăm în considerare toate aceste canale de expresivitate sau chiar unul singur în mod complet. Totuşi, pentru a arăta cum poate fi făcută o cercetare constructivă, câteva vor fi selectate.

Faţa. De departe, faţa este cea mai expresivă parte a corpului. Natura a înzestrat-o în modul cel mai generos cu nervi şi muşchi subtili; nu e acoperită şi de aceea e partea cea mai vizibilă; locul receptorilor de distanţă este partea în care persoana întâlneşte lumea frontal. Aşa cum am văzut, majoritatea oamenilor localizează „eul” în strânsă legătură cu faţa. Vocea noastră izvorăşte din faţă. Şi astfel, în toate privinţele, este partea căreia îi acordăm o atenţie principală când îi observăm pe ceilalţi.

sihologii au studiat mult expresia facială a emoţiei, dar acest subiect nu ne interesează în prezent. În capitolul 3 am văzut că din antichitate arta fizionomiei a persistat, dar intuiţiile lui Aristo

! * tel, Lavater şi ale celorlalte figuri istorice nu au fost niciodată probate ştiinţific.

Cercetări din cele mai moderne au fost destinate să studieze nu ceea ce dezvăluie faţa, ci ceea ce oamenii cred că ea dezvăluie.

E înţelept să pornim cu această problemă mai modestă. Unele d „generalizările ce provin din studii experimentale le prezentăm în jos.19 În general (cel puţin printre judecătorii americani) există n tendinţă:

1. de a atribui oamenilor cu pielea oacheşă trăsături ele ostilitate, duş manie, lipsă de umor;

2. de a atribui blonzilor diverse calităţi. Un studiu arată că literatura de ficţiune tinde să-şi facă eroii pozitivi blonzi, personajele negative oacheşe şi brune20;

3. de a vedea feţele cu riduri la colţul ochilor ca prietenoase, pline de umor, agreabile;

4. de a vedea bărbaţii mai în vârstă ca mai distinşi, mai responsabili & (mai cultivaţi decât bărbaţii tineri;

5. de a vedea femeile mai în vârstă ca materne;

6. de a percepe oamenii care poartă” ochelari sau cu

frunţi înalte ca mai inteligenţi, de încredere, harnici;

7. de a percepe feţele zâmbitoare ca mai inteligente. (Aici morala este că dacă înaintaţi o cerere pentru un post adăugaţi o fotografie zâmbitoare; dacă sunteţi patron nu-i acordaţi atenţie!);

8. de a percepe femeile cu buzele mai cărnoase decât media drept senzuale, iar pe cele cu buze subţiri ca asexuate;

9. de a considera buzele arcuite ca indicând îngâmfare, exigenţă şi chiar imoralitate;

10. de a atribui oricărei feţe de negru stereotipuri de superstiţie, religiozitate, nepăsare;

11. de a vedea feţele care sunt medii în ceea ce priveşte lungimea nasului, culoarea părului, poziţia maxilarului şi altele, ca având trăsături mai favorabile decât feţele care deviază, de exemplu, care au trăsături proeminente sau retrase. În aparenţă ne simţim mai siguri cu cineva care nu să îndepărtează mult de norma culturală.

Deşi asemenea tendinţe de apreciere par a fi destul de uniforme, sunt ele exacte? Probabil numai într-o mică măsură, dacă nu deloc. În cea mai mare parte de par să fie produsul unei asociaţii facile de idei. Majoritatea femeilor mai vârstnice sunt mame; o persoană care poartă ochelari poate să-şi fi obosit ochii datorită studiului; oamenii cu frunţi înalte pot avea mai mult spaţiu pentru creier – şi aşa mai departe. Pare că metodele «oastre experimentale de până acum reuşesc în principal să descopere ceea ce este stereotipic în aprecierile noastre referitoare la feţe, nu ceea ce este adevărat.

O privire mai apropiată asupra relaţiei dintre trăsăturile faciale individuale şi impresiile pe care acestea le produc este realizată în

19 Unele din aceste constatări sunt extrase din P.F. Se cord, Facial features and inference processes în interpersonal perception, în R. T a g i u r i, L. Petrullo (Eds.), Person perception and interpersonal behavior, Stanford, Calif., Stanford Univ. Press, 1951, cap. 20. Vezi, de

asemenea, F. Lange, Die Sprache des menschlichen Antlitzes, Munieh, Lehmann, 1952.

20 B. B e r e 1 s-o n, P.J. S u 11 e r, Majority and minority Americans: an analysis of magazine fiction, în „Publ. Opin. Quart”, 1946, 10, 168 – 190

[normat) (mâry//7//J

I verse/, s/neer, /j/rări

(jbo/r/h, (b/înef, fr/ st, (sarcastic, /vâcr/r) în/elecfaai) ca/cu/af.

figura 41. Feţele schematice de Brunswik-Reiter. Utilizat pentru determinară\ cantitativă a influenţei diferitelor trăsături, separat şi în combinaţie; asupra aprecierilor fizionomice (prin amabilitatea lui Franz Deuticke, Viena)

tr-o metodă elaborată de Brunswik şi Reiter21. Cele şase figuri schematice din figura 41 sunt alese dintr-o serie mai mare de desene similare. Există diferenţe cantitative referitoare la 1. distanţa dintre ochi, 2. Înălţimea frunţii deasupra ochilor, 3. poziţia nasului, 4. lungimea nasului, 5. poziţia gurii. Subiecţilor li se cere să spre creze fiecare faţă după caracteristici ca inteligenţă, dispoziţie sufletească, vârstă, ocupaţie, energie. Figura 41 indică aprecierile modale

I pentru cele şase feţe.

Această metodă ne permite să ne apropiem de o analiză precisă a structurilor faciale de bază în raport cu aprecierile asupra personalităţii, dar pare îndoielnic dacă rezultatele obţinute pe feţe schematizate se transferă la feţe reale.22

Una din constatările acestui experiment, ca şi a altora, este aceea că în general gura dă trăsătura facială cea mai hotărâtoare în formarea aprecierilor noastre.23 Gura este partea cea mai mobilă. Şi totuşi majoritatea oamenilor consideră ochii drept cea mai expresivă trăsătură. Dar în realitate ochiul este relativ inexpresiv; el nu poate „face” atâtea cât face gura. S-ar putea oare ca noi să credem că aflăm cel mai mult din ochii celuilalt pentru că ne obţitânem impresia prin propriii noştri ochi?

Dacă este aşa, e vorba în fond de un tip curios de proiecţie.

21 E. Brunswik, Lotte Reiter, Eindruckscharaktere schemati-perter Gesichter, în „Z. f. Psychol.”, 1937, 142, 67 – 134.

22 Cf. M y r a R. S-a ni u e 1 s, Judgments of faces, în „Charac. and Pers.”, 1939, 8, 18 – 27.

23 Vezi, de asemenea, K. D u n 1 a p, The role of eye-muscles and mouth-muscles in the expression of emotions, în „Genet. Psychol. Monogr.”, 1927, 2, no. 3; H. Rohracher’s report of Winkler’s research in the Psychological Institute of the University of Vienna, în „Acta psychologica”, 1951 – 1952, 8, 201 – 223. N.G. Hanawalt, „totuşi, sugerează că regiunea gurii este superioară numai pentru emoţiile fericite şi nu pentru surpriză şi teamă, în „J. gen. Psychol.”, 1955, 31, 23 – 36.

Se întâmplă adesea ca feţele să fie asimetrice. Partea dreaptă nu se suprapune exact peste stânga. Există indicii că atunci când asimetria e accentuată, e mai probabil că noi avem de-a face cu o personalitate nevrotică.24 Iar un cercetător sugerează că partea dreaptă a feţei indică de obicei partea mai publică şi mai conştientă a personalităţii, în timp ce partea stângă trădează viaţa inconştientă.25 Acestea sunt anticipări sugestive dar reclamă confirmare.

Un alt studiu asupra asimetriei este, de asemenea, îndrăzneţ J.G. şi D.R. Lynn26 constată că o persoană care are lateralitate manuală şi facială dreaptă (aşa cum indică ridicarea în sus a colţurilor gurii în zâmbet) este mai bine integrată şi mai expansivă ca individ decât una la care dominanţa e încrucişată. Similar, o dominanţă stânga-stânga (a mâinii şi a feţei) denotă o personalitate integrată. Teoria neurologică în cazul de faţă e interesantă. Dominanţa homolaterală, fie pe emisfera dreaptă fie pe cea stângă a creierului este coerentă în control, duce la o personalitate fără conflicte şi de aceea pozitivă. Dimpotrivă, dominanta contralaterală provoacă individului un uşor. conflict motor, îi întârzie activitatea, făcându-l ezitant şi nesigur.

Acestea sunt numai exemple de cercetări referitoare la faţă ca agent expresiv. Suntem încă departe de a ajunge la generalizări şi legi valide, dar diferitele direcţii de cercetare sunt promiţătoare.

Vocea şi vorbirea. Vocea este mimai în parte un instrument de înfruntare. Desdgur, pronunţia unei persoane trebuie să aibă un minimum de claritate; iar pentru un cântăreţ profesionist, prezentator la radio sau TV utilizarea adaptativă corectă a vocii are o mare importanţă. Dar vocile neantrenate Variază foarte mult în ton, timbru şi conduită. De aceea, vocea, mai ales dacă e mear & renată, este un instrument extrem de expresiv. Vorbirea, dimpotrivă, e implicată în mare măsură în înfruntare (deşi, cum vom vedea, ea are, de asemenea, componente expresive accentuate). Vorbirea noastră e compusă din cuvinte convenţionale, puse alături conform regulilor sintaxei şi orientate spre o comunicare intenţionată.

Deşi vocea e foarte expresivă, psihologii au tins să o neglijeze în favoarea vorbirii. Trăsăturile vocale sunt efemere şi greu de analizai Ele includ dinamica intonaţiei, ritmului, întreruperii sau continuităţii, accentul, tonul, bogăţia, asprimea, muzicalitatea. Trebuie incluse şi caracteristicile individuale ale pronunţiei.

24 G. Lindzey, Blanche P r în ce, H.K. W r i g h t, A study of facial asymmetry, în „J. Person.”, 1952 – 1953, 21, 68 – 84.

25 W o 1 f f, The expression of personality. Nota 15 supra.

26 J.G. Lynn, D.R. Lynn, Face-hand laterality în relation to personality, în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1938, 33, 291 – 322.

Prin metoda asocierii, în care o voce neanalizată e comparată cu alte produse ale expresiei sau cu fapte referitoare la vorbitor, descoperim următoarele tendinţe27:

1. Vocile neantrenate sunt mai expresive (mai des asociate corect decât vocile antrenate).

2. De obicei, pe baza vocii poate fi s-pusă vârsta în limitele a zece ani toleranţă.

3. Alte trăsături fizice, ca înălţime, faţă sau înfăţişare fizică nu sunt asociate decât prin hazard.

4. Trăsăturile mai profunde – dacă vorbitorul este dominant, extrovertit, are interese estetice sau religioase şi aşa mai departe, sunt apreciate destul de bine.

5. Schiţe complete ale personalităţii sunt asociate cu vocea cu un succes mai mare. (Această constatare e importantă. Înseamnă că vocea-ca-structură este foarte concordantă cu personalitate-ca-întreg şi de aceea sugerează că o analiză prea fină a vocii poate slăbi valoarea diagnostică a trăsăturilor expresive.)

Cercetarea vocii reclamă ca toţi subiecţii să citească ou voce tare acelaşi pasaj scris. Altfel, individualitatea stilurilor de vorbire \ ar intra în joc pentru a deconcerta judecăţile bazate numai pe vo ce.

Vorbirea poate fi orală sau scrisă. În ambele cazuri putem nu-< mara caracteristicile individuale la un număr mare de parametri. \ Sanford enumera peste o sută de asemenea parametri.28 Printre I aceştia se includ viteza vorbirii sau scrierii; lungimea caracteris-i ţică a unei emisii sau fraze; repetiţia; tendinţele de a corecta; expresia sau de a rescrie; construcţia propoziţiilor; utilizarea adverbelor; timpul, diateza, modul verbelor; conjuncţiile; slangul; metaforele; greşslile gramaticale. În plus, pot fi construiţi indici complecşi. Care e proporţia verb-adjective pentru vorbitor, raportul între adjectivele demonstrative şi cele descriptive, proporţia articolelor hotărâte şi nehotărâte el e? Un indice util este numit proporţia tipurilor de simboluri (PTS) care de fapt măsoară vocabularul unei persoane. Dacă o persoană utilizează 100 de cuvinte într-un eşantion de vorbire şi dacă 50 din ele sunt cuvinte diferite atunci PTS este O, 50. Proporţia poate fi stabilită

27 Din H. C a n t r i 1, G.W. A 11 p o r t, The psychology of radio, New [York, Harper, 1935.

28 F.H. Sanford, Speech and personality: a

comparative case study, în „Charact. and Pers.”, 1942, 10, 169 – 198. O analiză şi mai extinsă a elementelor stilului de vorbire este oferită de R. Fährmann, Die Deutung des Sprechausdrucks, Bonn, Bouvier, 1960.

pentru eşantionul total de vorbire sau pentru orice parte dată de vorbire (de exemplu, substantive sau verbe).29

Poate că cea mai izbitoare concluzie reieşită din cercetarea analitică de acest tip este constanţa accentuată a vorbirii unei persoane. Sigur este că fiecare cercetare relatată dovedeşte că stilul vorbirii unei persoane este remarcabil de constant de la o ocazie la alta.

Bazându-se pe acest fapt, Yule a aplicat principiul la determinarea autorului faimoasei lucrări Despre Imitaţia lui Christos. zo A fost scrisă de teologul german Thomas a Kempis cum se credea de obicei, sau de un teolog francez contemporan din secolul al XV-lea Jean de Gerson, care scria şi în latină?

Yule a calculat frecvenţa cu care anumite substantive apăreau în Imitaţii şi în alte scrieri ale aceluiaşi autor. Corelând frecvenţa utilizării acestor substantive în ambele seturi de scrieri, el constată că r pentru Thomas a Kempis este O, 91; pentru Gerson, O, 81. Pe această bază Yule conchide că a Kempis este adevăratul autor. Corelaţia mare pentru ambii autori se datorează, desigur, faptului că ambii au scris despre acelaşi subiect religios. Amândoi trebuie să fii, utilizat, Deus; de un număr enorm de ori!

Există un motiv special pentru a cita acest studiu. Faptul că Yule constată o diferenţă, caracteristică în utilizarea substantivelor este surprinzător, căci din toţi parametri vorbirii, substantivele ar părea că sunt cele mai puţin promiţătoare. De ce? Pentru că substantivele sunt prescrise în mod rigid de înfruntarea noastră (de ceea ce facem). Avem la dispoziţie o alegere expresivă redusă. Lucrarea lui Sanford, anterior citată, sugerează că formele de vorbire cele mai individuale şi de aceea cele mai expresive sunt verbele, modificatorii adjectivali şi adverbiali şi construcţiile de propoziţii. O persoană care

utilizează verbe active, puţine adjective şi adverbe şi propoziţii simple declarative este în mod sigur diferită de una care utilizează verbe pasive, multe adjective şi adverbe şi multe propoziţii subordonate.

În ceea ce priveşte modificatorii adjectivali şi adverbiali, Doob descoperă faptul că oamenii care utilizează mulţi modificatori utilizează şi verbe active. În plus –, ei fac judecăţi „independente de câmp” (pagina 270); de exemplu, sunt capabili să descopere figuri

29 J.W. C h o 11 o’s, A statistical and comparative analysis of individual written language samples, în „Psychol. Monogr.”, 1944, 56, no. 2.

30 G.U. Yule, The statistical study of literary vocabulary, Cambridge, England, Cambridge Univ. Press, 1944.

fascisme într-un din² vizual complex.31 Acest mic studiu prezintă bine întreaga logică a expresiei. Oamenii care simt activi, analitici şi discriminatori în manevrarea mediului lor manifestă aceeaşi tendinţă în fluxul vorbirii lor. Nu sunt pasivi în acceptarea mediului extern – nici în percepţie şi nici în utilizarea limbii.

Vom afla treptat care aspecte de vorbire sunt cele mai utile pentru diagnoza expresiei. Chapple a inventat un aparat numit „cronograf de interacţiune”, pentru a înregistra parametri importanţi jegaţi de lungimea eşantioanelor de vorbire şi de tendinţa subiectului de a întrerupe sau monopoliza conversaţia.32 Thorndike ne spune că în vorbirea scrisă punctuaţia e o trăsătură constantă şi revelatoare.33 Toate acestea şi altele merită o explorare suplimentară.

Postură, gest, mers. Poziţia şi mişcările membrelor reflectă influenţa înfruntării, convenţiei culturale şi personalităţii. Poliţistul care dirijează circulaţia opreşte fluxul de vehicule cu braţul stâng şi face semn pietonilor cu dreptul. În acest caz natura sarcinii şi convenţia culturală sunt în mare măsură responsabile pentru structura mişcării. Dar chiar în această secvenţă extrem de normată putem detecta o individualitate subtilă a

expresiei, uneori sugerând bunăvoinţă, plictiseală sau aroganţă.

Să luăm postura. Omul diferă de maimuţe prin poziţia sa Verticală, un fapt care are consecinţe enorme pentru mobilitatea şi inteligenţa sa.34. O cercetare antropologică arată că corpul uman este capabil să-şi însuşească aproximativ o mie de posturi stabile diferite. „Stabil” înseamnă o poziţie statică pe care cineva o poate menţine confortabil o perioadă de timp.35 într-o anumită măsură aceste poziţii preferate depind de deprinderile culturale (de exemplu, de faptul dacă sunt utilizate sau nu scaunele), dar, totuşi, într-o mare măsură postura pe care cineva o considera convenabilă este o chestiune de alegere proprie. Poziţia în timpul somnului este, de asemenea, o caracteristică personală foarte stabilă.36 Adler suge

— 31 L.W. V oob, Behavior and grammatical style, în „J. abnorm. Soc. feychol.”, 1958, 56, 398 – 401.

I 32 E.D. Chapple, The measurement of interpersonal behavior, în… Trans. N.Y. Acad. Sci.”, 1942, 4, 222 – 233. De asemenea, J.D. Matarazzo, G-Saslow, Ruth G. Matarazzo, The interaction chronograph as the instrument for obiective measurement of interaction patterns during intervews. În J. Psychcă”, 1956, 41, 347 – 367.

33 E.L. Thorndike, Psychology of punctuation, în „Amer. J. Psyth ol.”, 1943, 61, 222 – 228.

* 34 E.W. S t r au’s, The upright posture, în „Psychiatric. Quart”, 1952.26, 529 – 561.

35 G.W. H e w e’s, World distribution of certain postural habits, în Amer. Anthrop.”, 1955, 57, 231 – 244.

I x M.H. Johnson, T.H. Swan, G. E, Wiegard, în what positions „o healthy people sleep? în „J. Amer. med. Assn.”, 1930, 94, 2 058 – 2 062.

— Structura şi dezvoltarea personalităţii – că 265

reează cu îndrăzneală că „pesimiştii” se încolăcesc în prim mai mic posibil şi îşi trag cuvertura peste cap.37 Psihodiagnz a testat încă această afirmaţie. Psihanaliştii ne spun că pozif mU pacienţilor pe divan sunt revelatoare şi merită să fie studiate 3 s

Membrele în acţiune sunt şi mai revelatoare, deşi şi aici te buie să ţinem seama de înfruntare şi de componentele cultural Ştim, cultura are o influenţă marcată asupra gesticulaţiei mâinijăt Unele mişcări, pe de altă parte, sunt mai libere de influenţa cuturii şi de aceea sunt în mod potenţial mai revelatoare pentru personalitate; un bun exemplu îl constituie săritul.40

Desigur, psihologilor le-ar plăcea să supună problema unui control experimental pentru un studiu mai atent. Două încercări sunt descrise mai jos.

Giese a dat subiecţilor săi baghete şi le-a cerut să bată măsura la diferite înregistrări muzicale. În cameră era întuneric şi un bec la capătul baghetei permitea fotografierea mişcărilor pe peliculă cinematografică. Din aceste înregistrări a fost posibil să se identifice efectele convenţiei pure (bătaia măsurii în stilul obişnuit al dirijorilor de orchestră), de asemenea un stil de mişcare care se acorda cu compoziţia (Beethoven şi jazz) şi în sfârşit o individualitate certă în mişcare (expresivă numai pentru subiectul însuşi).41

Mira a elaborat o metodă importantă denumită diagnostic miokinetic. Subiectul începe să copieze un desen simplu, de exemplu, o scară. Imediat după ce începe i se pune în faţa ochilor un ecran în aşa fel încât nu mai poate vedea ce face, dar continuă desenul. În acest mod indicatorii pentru înfruntare sunt reduşi şi componenta expresivă iese în evidenţă. Continuă subiectul în mod corect, îi ezită mâna, începe mâna sa să facă greşeli exagerate spre exterior sau spre interior? Devine mai expansiv sau mai rezervat? Mira pretinde că din aceste

37 A. A d 1 e r, Understanding human nature, New Y-rk, Greenberg, 1927> p. 176. J

38 F. Deutsch, Analysis of postural behavior, în „Psychoanal. Quart... 1947, 16, 195 – 213. Pentru o examinare mai completă a semnificaţiei comportamentului expresiv prin practica psihiatrică vezi W. M a 1 am u d, Outlin of general psychopatholoay, New York, Norton, 1935.

39 Cf. E f r o n, op. cit. Nota 9 supra. q

40 P. Halsman, Jump. book, New York, Simon and Schuster, iyjy

41 F. Giese, Individuum und Epoche în Taktierbewegung bei verschiedenen Komponisten, în „Arch. f. d. Ges. Psychol.”, 1934, 90, 380 – 426.

stiluri de deviere se pot deduce în mod valid anumite trăsături personale.42

Asemenea metoda suit, după cum se ştie, artificiale, îndepărtate de gesturile trecătoare ale vieţii cotidiene, dar ele pot constitui cel mai bun mijloc de a controla problema.

Mersul este în mod special un domeniu de studiu fascinant. În apocrife citim: „Gătelile corpului şi râsul dinţilor şi mersul omului arată ce este el”.43 Dar din nou aici analiza controlată e numai la început. Wilsmann sugerează că există şapte atribute măsurabile ale mersului: r. egulantatea, viteza, presiunea, lungimea pasului, elasticitatea, precizia direcţiei şi variabilitatea.44 La această listă el adaugă un atribut referitor la mişcarea totală, pe care îl denu Bieşte ritm.

În toate canalele expresiei revine mereu problema ritmului, iste un concept prost definit. Uneori se referă la periodicitatea unui aspect al structurii mişcării. D.ar, de obicei, termenul se referă la Bt efect neanalizat (şi poate neanalizabil) creat de structura totală Binişcării. „Ritm”, ca şi „stil”, este totuşi un concept vag şi neoperaţional.

Deoarece mersul este un subiect important pentru practica medicală, s-a făcut un progres considerabil în inventarea unor instrumente pentru studiul precis al mişcării picioarelor în timpul mer-şmlui şi în stabilirea unor norme pentru cadenţă, lungimea pasului H viteză.45 O asemenea cercetare fundamentală va sluji drept Jjxambulină pentru psihologii care, sperăm, se vor interesa curând de semnificaţia caracterologică a mersului.

O descoperire deosebit de interesantă a fost făcută de Wolff, care constată că subiecţii îşi recunosc totdeauna propriul mers, de Ifept mult mai bine decât recunosc pe acela al prietenilor lor.

(

Experimentul este organizat prin îmbrăcarea subiecţilor în veşminte largi care le acoperă capul şi toţi indicii supli-l. 42 E. M i r a, M.K.P. – Myokinetic diagnosis, New York, Logos, 1951. Un studiu, utilizând o tehnică M.K.P. adaptată, constată corelaţii pozitive deşi scăzute între acest test şi măsurarea temperamentului de către Thurstone R Talmadge, Expressive graphic movements and their relations hip to temperament factors, în „Psychol. Monogr.”, 1958, no. 469.

43 Eccles. asticus, 19: 27.4

44 A.C. Wilsmann, Charakterologische Bedeutung von Einzelmerk-malen, în H. B o g e n, O. Lipmann (Eds.), Gang und Charakter, în „Bei-ftefte zur Z.f. angew. Psychol.”, 1931”, no. 6.

45 R. D r i 11 is, Obiective recording und biomechanics of pathological flit, în „Ann. N.Y. Acad. Sci.”, 1958, 74, 86 – 109. Vezi, de asemenea, G. Kre-Her, A.D. G Ian viile, A method for the quantitative analysis of human foit, în „J. genet. Psychol.”, 1937, 50, 109 – 136.

mentari de identificare. Se fac înregistrări cinematografice J li se cere subiecţilor să identifice cine merge/l (i

Ne amintim din discuţia noastră anterioară (pagina 474) c-autorecunoaşterea pe baza trăsăturilor expresive nu e precisă, o persoană îşi recunoaşte rareori vocea, mâinile sau scrisul reflectat în oglindă. Dar mersul este altceva. S-ar părea că identificăm cu precizie mişcarea trunchiului şi membrelor noastre printr-un fel de empatie (capitolul 21). Percepţia mişcării totale se trezeşte imediat la fel ca impulsurile musculare pe care le recunoaştem prompt ca fiind ale noastre.

În ceea ce priveşte toate celelalte canale ale mişcării expresive, munca preliminară în analiza mersului a mers mai departe decât studiul semnificaţiei sale diagnostice. Există, totuşi, un stadiu care sugerează că trăsătura de dominanţă în personalitate poate fi descifrată pe baza mersului „ceva mai bine decât la întâmplare”.47

Scrisul este, dintre toate formele ide expresie, de departe cel popular. Grafologii îşi pot construi o existenţă „citind caracterul din scris”. Psihologii îşi îndreaptă atenţia tot mai mult, deşi cam fără tragere de inimă, spre acest domeniu de cercetare. Pentru. Început, au inventat instrumente inteligente pentru măsurarea a trei dimensiuni ale scrisului – lungimea verticală, lăţimea şi presiunea.48

Trebuie acordată o mare importanţă analizei scrisului. Nu e vorba, susţin adepţii, numai de o simplă scriere de mână, ci şi de o „scriere prin creier” influenţată în toate felurile de impulsuri nervoase expresive care dau o nuanţă individuală mişcărilor adaptative ale mâinii. Ca „gest cristalizat”, el constituie categoria de mişcare expresivă cea mai accesibilă studiului; toate celelalte miş „cări sunt trecătoare şi mai greu de măsurat. Parţial, popularitatea. studierii scrisului se datorează disponibilităţii sale mari.

Criticii care spun categoric că „nu există nimic în grafologie”, greşesc. Multe studii arată că grafologii sunt de fapt capabili ar a

46 W. Wolff, Zuordnung individueller Gangmerkmale zur Individual”! charakteristik, în H. B o g en, O. Lipmann, op. cit., nota 44 supra.

47 P. Eisenberg, P.B. Re ichline, Judg.ng expressive movevienflI. Judgements of dominance – feeling from motion pictures of gait, în: „J. soc. Psychol.”, 1939, 10, 345 – 357.

48 Vezi, de exemplu, W. Luthe, An apparatus for the analytical study of handwrâting movements, în „Canadian J. Psychol.”, 1953, 7, 133 – 139. Ue asemenea, C.A. T r i p p, F.A. F1 u e k i g e r, G.H. Weinberg, Measii! rement of handwriting variables, în „Percepi and Motor Skills”, 1957, 279 – 294; şi K.U. Sm.it li, R. B 1 o o m, The electronic handwriting analyzi and motion study of writing, în „J. appl. Psychol.”, 1956, 40, 302 – 306.

r diagnostica unele caracteristici mai exact decât la întâmplare.49 şi nu numai profesionişti au această

aptitudine: probabil toţi o gvem într-o anumită măsură. De exemplu, în mod obişnuit se cOnstată că un eşantion întâmplător de oameni poate spune corect bexul indivizilor numai din scris, în aproximativ 70% din cazuri, peşi departe de a fi perfect, acest grad de succes este deasupra dului50

p hazardului.50

Dacă unii critici pretind prea puţin de la grafologie, entuziaştii desigur pretind prea mult. Uneori şarlatania intră în joc, ca atunci când un grafolog ne dă „un portret” al unei figuri politice sau actriţe binecunoscute. Caracteristicile relatate probabil că nu sunt descoperite din scris, ci doar repetă informaţiile obişnuite despre per Knajul respectiv.

Lăsând la o parte şarlatanii, mulţi cercetători din domeniu fac ercări serioase de a descoperi dimensiunile scrisului cele mai adecvate pentru studiu.51 în general vorbind, există un dezacord între cei care preferă semnele grafice specifice şi cei care iau în considerare numai caracteristicile morale ale scrisului. Primul grup făcutea pretinde, de exemplu, că o înclinare înainte indică „simpatie” sau că scrisul îndreptat în sus semnifică „optimism” sau că Hersoană care scrie pe „o” deschis la partea superioară este „deschisă” şi „generoasă”. Aceasta e abordarea prin semne grafice şi probabil e mai puţin validă.

I Alţii preferă să studieze trăsăturile globale. Am văzut că teoria lui Klages (pagina 462) pretinde ca cineva să înceapă analiza esti-Hnd îndepărtarea unui scris de la copia şcolară, pentru a se determina nivelul general de expresivitate pe care o persoană îl roa Bestă. Klages ar studia, de asemenea, astfel de sindromuri mari cum ar fi „constrângerile şi relaxarea”, adică restrângerea sau ex-Mlsiunea scrisului. O persoană copleşită de lumea externă tinde Mscrle într-un mod comprimat, cum indică asemenea legături gra f 4 i) Studiile despre această problemă sunt numeroase. Exemple sunt Eysenck, Graphological analysis and psychiatry: an experimenta! în „Brit J. Psychol.”, 1945,

35, 70 – 81; H. C an tril, G.W. Allport, Rând. The determination of personal interests by psychological and Sraphological methods, în „Charact. and Pers.”, 1933, 2, 134 – 151; G.R. P a s-cal, The analysis of handwriting: a test of significance, în „Charact. and Bk”. 1943, 12, 123 – 144.

50 Cf. P. Eisenberg, lunging expressive movement: I. Judgements He. r and dominance-feeling from handwriting samples of dominant and m-dominant men and women, în „J. appl. Psychol.”, 1938, 22, 480 – 486.

51 Cf. T h e a Stei n-L ewinson, Graphische Darstellung der hand-fehrifilichen Dynamik, în „Ausdruckskunde”, 1956, 3, 145 – 180; H. de Go. ţineau. R. Perron, Génétique de l’Écriture et étude de la personalite, jeuchitel, Delachaux et Niestle, 1954; J. Kaspârek, A factor analysis of me quantitative and qualitative signs în handwriting, în „Cekoslovenskă ftychologie”, 1957, 1, 338 – 352.

fi ce ca micimea scrisului, presiune mare, verticalitate, regulari tat îngustime, linii inferioare lungi şi linii superioare scurte, desere6 terea marginilor din stânga şi altele. O persoană care îşi stăpâneşt lumea ar prezenta sindromul grafic opus.52

Unii cercetători pretind că scrisul are nu numai o semnificaţi expresivă, ci şi una „proiectivă” (cf. pagina 441). Ca, şi gesturiautiste, scrisul poate spune multe despre conflictele inconştient specifice din personalitate.53

O problemă care trebuie urgent explorată este aceasta: Care aspecte ale personalităţii pot fi determinate în mod valid din scris şi care nu? Un studiu, de exemplu, arată că valorile remarcabile ale unei persoane pot fi destul de bine identificate (de exemplu dacă e o persoană accentuat religioasă), dar nu putem decide în mod sigur numai din scris dacă ea este catolică, baptistă sau iudaică.54 Şi, de asemenea, conform cu argumentul nostru de la pagina 462, trebuie să ne aşteptăm ca unii oameni să-şi dezvăluie mai multe trăsături personale în scris decât

alţii. Un bibliotecar, de exemplu, ar putea avea un scris inexpresiv, dar o voce sau un mers semnificativ.

Aceste limite ne conduc la principala noastră concluzie: toate căile de expresie necesită studiu. Nu îndrăznim să ne bazăm practica psihodiagnozei pe nicio trăsătură „monosimptomatică”. Pentru a studia expresia în mod adecvat trebuie să explorăm toate canalele expresivităţii.

Stilul

Iniţial stil însemna un toc sau un instrument de gravare (stilusi. Mai târziu a ajuns să semnifice scriere şi apoi întreaga savoare a unei lucrări scrise considerată în totalitatea sa. Deoarece, într-un sens, omul este o fuziune a tuturor lucrărilor sale, francezii au obiceiul să spună Le style est l’homme meme.

Pentru psiholog termenul înseamnă structura complexă şi completă a comportamentului expresiv. El se referă la ansamblul activităţii, nu numai la abilităţi speciale sau regiuni singulare, desigur

52 O expunere bună în limba engleză a sistemului lui Klages este The Stei n-L ewinson, An introduction to the graphology of Ludwig Klage Si în „Charact. and Pers.”, 1938, 6, 163 – 176. Vezi, de asemenea, J.E. BeH Proiective techniques, New York, Longmans, Green, 1948.

53 W. W o 1 f f, Diagrama of the unconscious, New York, Grune a ne! Stratton, 1948. De asemenea, E.B. McNeil, G.S. Blum, Handwriting ana psychosexual dimensions of personality, în „J. proj. Techniques”, 1952, lbl 476 – 480.

54 Vezi Cantril, Allport, Land, op. cit., nota 49 supra.

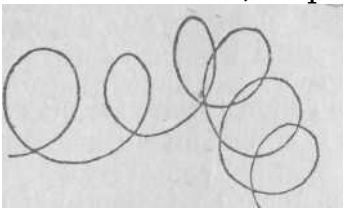

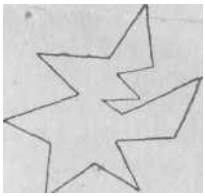

A B

Figura 42. Waleula şi Quidikaka

Bcă nu limităm termenul vorbind de un stil de scris sau un stil de Krbire.

Fiecare pictorare un stil propriu; la fel, fiecare compozitor, izician, jucător cu mingea, romancier, soţie şi mecanic. Numai şiupă stil recunoaştem compoziţiile lui Chopin, picturile lui Dalí şi plăcinte] e mătuşii Sally. În toate aceste cazuri vorbim de legătura rânsă dintre straturile expresive ale personalităţii şi formele extrem de integrate ale înfruntării. Stilul se aplică la maniera personală de expresie care caracterizează activitatea de înfruntare.

t Stilul prezintă interes pentru estetică, ca şi pentru psihologie, literatură, am spus, stilul pare să fie un produs al particularităţilor structurii frazei, vocabularului, imaginilor preferate, utilizării metaforei şi a altor procedee. Am atras atenţia asupra numărului mare de dimensiuni după care deprinderile de vorbire şi scriere pot fi comparate.

Dar este stilul numai o sumă a unor elemente separate? Sau este neanalizabil? Un mic experiment va clarifica subiectul. În figura 42, sunteţi întrebat care desen e denumit corect quidikaka care waleula?

(Desenele sunt în esenţă fără sens, dar vă lasă un „sentiment” distinct. Ştiţi care trebuie denumit quidikaka şi care waleula. Dacă sunteţi întrebat de ce, puteţi spune că există ceva rotund şi blând legat de cuvântul waleula şi de desenul A, şi ceva pătrat şi ascuţit legat de quidikaka şi desenul B. Totuşi, rotunjimea vizuală din A nu e identică cu rotunjimea auditivă a cuvântului waleula. Nu există un „element identic” care le leagă. Da, există o similaritate undeva, dar este foarte insesizabilă. Tot ceea ce putem

spune este că stilul auditiv total al lui waleula corespunde cu stilul vizual total al desenului A. Este cazul unei corespondenţe „fizionomice” sau neanalizate.55

Şi acelaşi lucru se pare că se întâmplă cu stilul. În figura 29 am arătat că e uşor să se asocieze scrieri muzicale complexe cu

55 Cf. M. S e h ce r e r, J. L y o n’s, Line drawings and matching res-Ponses to words, în „J. Pers.”, 1957, 25, 251 – 273.

calităţile personale complexe ale compozitorilor. E numai impres\ noastră generală că ele corespund. Judecata este un proces de nr. superior; oarecum structura totală a trăsăturilor pare să fie tra ferată în structura totală, a stilului.

Faptul că facem deducţii nu numai din trăsături expresive e taliate, ci şi din stil ca întreg e arătat într-un experiment.

Au fost adunate nouă teme de la şaptezeci de studenţi trei în octombrie, trei în ianuarie şi trei în mai. Subiectei temelor erau uniforme pentru toţi studenţii.

După ce temele au fost dactilografiate şi s-a îndepărta numele, s-au cerut unor evaluatori să grupeze temele scris de diferiţi studenţi. În ansamblu această sortare a fost reuşit De ce? în unele cazuri trăsăturile expresive individuali erau ca un ghid. Utilizarea excesivă a punctelor şi virgulelo: putea caracteriza scrisul unui student, sau o vaită ciudăţenii a punctuaţiei sau ortografiei. Dar majoritatea identificările: erau făcute după integralitatea „calităţii formei” (stilul) d prezentare a temei.

Evaâuatorâi s-au trezit căutând trăsături care corespundea! trăsăturilor personale ale autorului. Astfel, temele unui student păreau totdeauna să reflecte „un simţ bine echilibrat umorului, o toleranţă liniştită, amuzată a relaţiilor şi situaţiilor sociale”. Un altul manifesta în toate temele „o siguranţă de sine pozitivă, dar nici pornită, nici încăpăţânată”. Un al treilea era „în mod constant plictisit. Priveşte viaţa ca o experienţă monotonă în care se adoptă

cursul cel mai scăzut al acţiunii”. Şi aşa mai departe.56

Atunci există o estetică a felului de a fi tu însuţi. O persoană este unitatea fundamentală şi unică a întregii activităţi. Un artist, se spune, nu e un tip special de om; dar fiecare om este un tip special de artist.

Poate că într-un mod limitat putem stabili o tipologie a stilurilor. Gough şi Woodworth arată, de exemplu, că sunt posibile opt stiluri diferite reflectate în activitatea cercetătorilor ştiinţifici-Anumite sindromuri de deprinderi de muncă şi de calităţi personale par să meargă împreună. Un om este predominant „adept fanatic”, altul „iniţiator”, al treilea „metodolog” şi aşa mai departe.57

Totuşi, părerea mea este că aşa cum personalitatea este unică, la fel este şi pecetea stilului. Ca în toate cercetările asupra per

56 F.H. A lip ori, L. Walker, E. Lathers, WrMen compositiov* and characteristics of personality, în „Arch. Psychol.”, 1934, no. 173.

57 H.G. Gough, D.G. Woodworth, Stylistic variations among p0 fessional research scientists, în „J. Psychol.”, 1960, 49, 87 – 98.

calităţii, putem, dacă dorim, să căutăm caractere comune, tipuri Jeategorii. Dar în ultimă analiză toate aceste grupuri vor fi grolke şi aproximative. Situaţia este aceeaşi ca şi în cazul structurii rsonalităţii. Putem căuta trăsături comune sau putem căuta dis-Uziţii personale. La fel putem căuta legi generale ale expresiei sau „le stilurilor individuale. Există o justificare pentru ambele cai minţifice.

Rezumat în capitolul 17 s-a afirmat că studiul mişcării expresive este mai unul din cele unsprezece metode fundamentale de evaluare personalităţii. Şi totuşi a fost necesar să dedicăm un capitol îng acestui subiect. Am făcut-o pentru că simt că subiectul este important şi prea adesea neglijat.58 Majoritatea teoriilor despre irsonalitate sunt lipsite de o definiţie clară a expresiei şi adesea confundă cu proiecţia. Am încercat să explic că tehnicile protive sunt procedee speciale pentru captarea

conţinutului incon Eient al unei vieţi, în timp ce comportamentul expresiv constituie uxul conştient al manierei şi al stilului care îşi pun pecetea asupra. ecărui act al comportamentului adaptativ.

I Putem afirma în mod corect că fiecare act pe care o persoană II săvârşeşte are în mod invariabil două aspecte: cel de înfruntare şi cel expresiv. Ceea ce o persoană încearcă să facă este extrem Be revelator, dar la fel de revelatoare este şi maniera sau modul – se a face. Am întâlnit această distincţie în capitolul 11, când ne-am [referit la conţinutul cogniţiei (ce gândeşte o persoană) şi la stilul i cognitiv (modul său de a gândi).

În viaţa obişnuită acordăm mai multă atenţie comportamentului de înfruntare decât celui expresiv. Înfruntarea este prim planul, fexp-esia este numai fundalul personalităţii. Ne obişnuim repede cu naniera unei persoane şi acordăm atenţie numai la ceea ce: fact Psihologii, de asemenea, sunt gata să ia maniera drept bună [şi a-şi concentreze studiul mai curând asupra ce-ului realizării decr asupra lui cum.

Acest capitol s-a ocupat de câteva probleme teoretice – origina, coerenţa şi variabilitatea comportamentului expresiv. De aserenea, s-au prezentat cercetări reprezentative asupra unor trăsituri expresive separate (faţa, vocea şi vorbirea, postura şi igestt, mersul şi scrisul). Deşi s-a realizat o mare cantitate de mună preliminară solidă, nu am ajuns încă la punctul în care

1 Un text recent recunoaşte în mod clar importanţa subiectului: „H. B n ne r, Psychology of personality, New York, Ronald, 1961, cap. 13.

avem un ghid pentru psihodiagnostic. Nu e sigur să pretindem că o expresie facială dată, un gest dat sau un anumit scris semnifica întotdeauna cutare sau cutare trăsătură. Probabil nu vom atinge acest stadiu, căci comportamentul expresiv reflectă convergenţa multor tendinţe determinate şi va trebui să învăţăm să schiţăm reţeaua de la bază cu mai multă subtilitate decât în prezent.

Totuşi, cu toată imprecizia sa, maniera şi stilul expresiv ak celuilalt sunt un factor important (poate cel mai important) pentru înţelegerea personalităţii – pentru ceea ce a ajuns să fie denumi „percepţia persoanei”. Şi acum ne vom îndrepta atenţia asupr; acestui subiect.

PARTEA A V-A

Înţelegerea Personalităţii

CAPITOLUL

Percepţia, persoanei

ACCESIBILITATEA CELUILALT «PRIMELE IMPRESII e APTITUDINEA DE A JUDECA «CALITĂŢILE UNUI BUN JUDECĂTOR e DIFERENŢELE DE SEX «UNELE PROCESE ALE PERCEPŢIEI PERSOANEI» PE CINE CUNOAŞTEM CEI, MAI BINE?» SURSE OBIŞNUITE DE EROARE 9 FOCARUL ÎNŢELEGERII «REZUMAT

I ici o persoană nu poate înţelege complet altă persoană pentru că niciun om nu împărtăşeşte direct motivele, gândurile şi sentimentele celuilalt. Singurul eu la care avem acces imediat este eul propriu. Cunoaşterea celorlalţi oameni ne vine indirect şi fragmenjajL>îcn cel mai bun caz întrezărim câte ceva în treacăt din celălalt. Totuşi, încercăm ou pasiune să umplem abisul dintre o minte şi alta, căci fericirea şi supravieţuirea noastră depind de judecăţile corecte ale jocrsoanelor. De multe ori pe zi ne surprindem zâmbind, dând din cap, spunând „da, da” – pentru a ne asigura însoţitorul şi pe noi înşine că înţelegem ce spune şi ce este. Deşi înţelegerea noastră este în cel mai bun caz parţială, o prezentăm aşa cum este.

Rareori zâmbim când suntem singuri. Aproape întotdeauna un zâmbetieste produsul se că – aji-i Jnţâlniri sociale – un gest pentru a semnifica faptul că înţelegem pe tovarăşul nostru, că avem o „apartenenţă comună”, că avem o bază stabilită de comun acord pentru coexistenţă.

Zâmbetul copilului mic nu are o asemenea semnificaţie. La sugar, zâmbetul este un răspuns instinctual, provocat după primele săptămâni de viaţă de o ta (sau masca) în mişcare. Pentru ca acest răspuns perceptivi să se producă copilul trebuie să fie Jr>*>-<J

stare de bană. dispoziţie şi de securitate totală hid mai târziu, după ce s-a format simţul eului-şi-ai ceânaâlt zâmbetul capătă sen, sul de „înţelegere”.1

În acest capitol şi în următorul vom vedea că psihologii (şi filozofii) şi-au bătut mult capul cu procesul indirect şi misterios prin care obţinem la connaissance d’autrur în cel mai bun caz, imaginea noastră despre o altă persoană este numai un fenomen – = O Imagine în „mintea noastră”, o-lreplică OTosieră şi expeditivă Jma. Iltăţii. obiective. Aşa cum am văzut în capi Tolul 11, percepţia îâuão e cameră totogralică, ca să nu mai vorbim de razele XTT – de un mecanism care ordonează indicii externi care vin la simţurile noastre. Deşi nu cunoaştem direct realitatea externă, ştim că conţinutul, xter-cepţiei corespunde într-o anumită măsură cu ceea ce se află „acolo afară”.

Această dilemă obsedează toate ştiinţele. Chiar fizicianul poate cunoaşte numai fenomenele (ceea ce el percepe) şi nu adevărul a bp solut. Efortul său’ ca şi al psihologului, este să facă lumea sa fenomenală să corespundă cât mai apropiat posibil cu Ding an Sich (lucrul în sine) necognosci bil2. Dar, cum vom vedea, această dilemă kantiană este accentuată în special când se aplică la problema înţelegerii oamenilor. În percepţia persoanei există multe surse de eroare care nu-l tulbură pe specialistul în ştiinţele naturii. În primul rând, sentimenteip pprşfvnaţa sâni; rapid declanşate în toate relaţiile noastre sociale, chiar atunci când încercăm să fim obiectivi. O persoană îndrăgostită nu este în mod sigur judecătorul cel mai bun al personalităţii persoanei iubite. Qimaţulsituaţiei afectează puternic judecăţile noastre referitoare la oameni. Cercetarea arată, de exemplu, că atunci când ne aflăm într-o situaţie ameninţătoare sau umilitoare apreciem oamenii ca mult „mai puţin atrăgători” decât în situaţii care flatează respectul nostru de sine3.

Dar parţialitatea emoţională este numai un factor care complică „percepţia persoanei”. (Utilizez această

expresie oarecum stângaoe pentru că devine curentă în psihologie. Cititorul îşi va da seama că nu percepem literalmente pe ceilalţi. Cum am spus în ea

1 R. Spitz, The smiling response, în „Genet. Psychol. Monogr.”, 1946.34, 57 – 125; şi K. G o 1 d’s t ei n, The smiling of the infant and the problem of understanding the „other”, în „J. Psychol.”, 1957, 44, 175 – 191.

* în franceză în original. (Nota trad.).

2 O examinare utilă a acestui subiect se află în B.B. Wolman, Contemporary theories and sistems în psychology, New York, Harper, 1960, cap. 10.

3 R.J. K e 1 în e r, The effects of threat reduction upon interpersonal attractiveness, în „J. Pers.”, 1960, 28, 145 – 155.

Itolul 11, ar fi mai corect să spunem că îi pricepem. În voi un nenuită spunem că îi „judecăm”. Pentru comoditate vom vorbi «spre întregul domeniu al problemei cu care avem de-a face ca ftreepţie a persoanei. Vom numi judecător pe „perceptor”. iar persoana „percepută” – celălalt).

„Vom acorda atenţie la opt aspecte ale problemei complexe cu ne confruntăm:

Accesibilitatea celuilalt
Primele impresii
Aptitudinea de a judeca
Calităţile unui bun judecător
Diferenţele de sex
Unele procese ale percepţiei persoanei
Pe cine cunoaştem cel mai bine?
Unele surse obişnuite de erori.

Accesibilitatea celuilalt

Mark Twain scria: „Fiecare e o lună şi are o parte întunecată pe care nu o arată niciodată nimănui”. Admiţând, că toţi încercăm Ea ţinem ascunse de ochi indiscreţi anumite străfunduri ale naturii noastre, ne deosebim totuşi foarte mult în funcţie de măsura în care ne ascundem. În unele vieţi partea întunecată a lunii acoperă o suprafaţă mică; în alte vieţi, una mare.

Autodezvăluirea. Cercetări recente dovedesc acest fapt. Oamenii diferă mult prin cantitatea de informaţie pe care o dezvăluie de bunăvoie despre ei înşişi şi prin numărul de persoane cărora li se destăinuie.4

Procedeul unui asemenea studiu este simplu. Subiecţii pot fi întrebaţi dacă au discutat recent cu mama, cu tatăl, cu soţia lor, cu străini, cu prieteni de acelaşi sex, de sex opus (sau alte „persoane ţintă”) despre o diversitate de subiecte, de exemplu, părerile lor politice, chestiuni financiare, îmbrăcămintea personală, sănătate, sentimente de inferioritate socială, subiecte sexuale impersonale, subiecte sexuale personale şi aşa mai departe.

Ar reieşi că unii oameni se lasă cunoscuţi total de o mare varietate de semeni muritori; alţii „amuţesc” în ce priveşte majori

4 S.M. J o u r ar d, Healthy personality and self-disclosure, în „Ment. Hyg.”, 1959, 43, 499 – 507; S.M. Jourard, P. Lasakow, Sov} e factors în self-disclosure, în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1958, 56, 91 – 98; şi M.A. Ric-k e r s-o vsiankina, A.A. Kusmin, Individual differences în social accesibility, în „Psychol. Rep.”, 1958, 4, 391 – 406.

ta tea subiectelor, faţă de majoritatea oamenilor. Unii, putem spune sunt în mod voluntar „deschişi” şi alţii deliberat „enigmatici”. J” general, se pare ca femeile (al căror rol în societate este, în general „expresiv” şi personal) se dezvăluie mai mult decât bărbaţii (dl căror rol este „instrumental” şi personal). Studenţii albi din colegiu se dezvăluie mai mult decât studenţii negri. Mamele se destăinuie mai mult decât taţii. Şi, aşa cum ar fi de aşteptat, înclinaţia pentru „persoana ţintă”, similaritatea valorilor, gradul de reciprocitate şi durata relaţiei constituie factori importanţi. Desigur că există şi diferenţe culturale. Lewin pretinde că americanii ca grup se dezvăluie mult mai mult faţă de cunoştinţe şi de străini decât o fac germanii.5 Mead subliniază faptul că în Samoa toate activităţile unei persoane sunt cunoscute de grup, dar rămân tăinuite motivele.6

Este evident că dorinţa de autodezvăluire constituie

un factor major în facilitarea percepţiei persoanei. Şi totuşi şi accesibilitatea nu e numai o problemă de destăinuire deliberată. Unii oameni par relativ transparenţi în activităţile lor cotidiene spontane, în timp ce alţii, în comparaţie, sunt opaci. Un studiu constată că oamenii care sunt extrovertiţi, adaptabili, dominanţi sunt persoane ce pot fi evaluate în mod sigur în ceea ce priveşte aceste trăsături şi altele.7 De asemenea, pare să fie o regulă că indivizii cei mai tipici pentru cultura lor sunt mai deschişi (mai corect judecaţi).

Primele impresii

Pare evident (deşi nu e întotdeauna adevărat) că cu cât vedem şi auzim-jaai-JiiiLLdeşpxe comportamentul unei persoan-l-u atât mai exacţă-eslejidecata noastră referitoare la el. Totuşi, este surprinzător caracterul extensiv-al Judecăţilor nostre bazate chiar pe indiciile cele mai sărace.

Rapiditatea uimitoare cu care sunt Jgcute! „î poate îi uşor demonstrată. În timp ce călătoriţi cu un vehicul public, închideţi ochii şi întoarceţi capul spre un pasager pe care nu l-aţi observat anterior, poate cineva care stă în partea opusă şi oblic. Deschideţi ochii pentru două sau trei secunde şi apoi cu ochii închişi reflectaţi asupra impresiilor pe măsură ce apar. Iată o persoană nemaivăzută înainte şi complet necunoscută. Odată cu privirea cea mai scurtă apare un proces mental complex, care are

5 K. Lewin, Some social-psychological differences between the United States and Germany, în „Charact. and Pers.”, 1935 – 1936, 4, 265 – 293.

6 Margaret Mead, Corning of age în Samoa, New York, Morrow, 1928, cap. 9.

7 Cf. G.W. A11 p o r t, Personality: a psychological interpretation, New, York, Holt, Rinehart and Winston, 1937, pp. 443, 508 f.

ca rezultat, într-un scurt timp, poate treizeci de secunde, judecăţi [privitoare la sexul, vârsta, statura, naţionalitatea, clasa socială şi tocupaţia străinului, odată cu unele aprecieri vagi referitoare la temperamentul său,

suferinţele trecute, „rigiditatea”, dominanţa, bunăvoinţa, curăţenia şi chiar cinstea sa. La o cunoaştere ulte-Irioară multe din aceste impresii s-ar dovedi fără îndoială greşite, iar exerciţiul serveşte pentru a atrage atenţia asupra caracterului R’apid structural al judecăţilor noastre. Faptul că cineva pexcepe al Personalitate la Primul contact, nu prin fragmente „puse împreuină la o încetineală penibilă, ci ca o structură umtira (în care o sche-f-ia complexă de indici iriferrelaţionaţi este organizată imediat) Este, aşa cum vom arăta în capitolul următor, o chestiune de o Rţăiă4 db într-un experiment nepublicat, făcut într-o clasă, un îmi structor a invitat un prieten al său (total străin de clasă) să \ vină în clasă şi să i se alăture pe podium. El a întrebat străinul „Ce crezi despre vreme?” Celălalt a făcut câteva comentarii neutre şi după un minut a părăsit clasa.

Apoi studenţii au scris timp de trei minute răspunsul la indicaţia „Vă rog să scrieţi impresia dumneavoastră despre y dl. X. Orice v-a venit în minte în legătură ru el. Enunţaţi El. doarj Drimele dumneavoastră impresii”.

În medie studenţii au relatat 5, 6 impresii separate în cele trei minute permise. În total, au (fost enumeraţi 259 itemi, distribuiţi astfel:

Procentaj din răspunsurile totale Ti1 saturi personale: liniştit, plin de umor, cultivat, moi deşt şi altele 56

Ca actă. ristici fizice: brunet, slab, bine îmbrăcat 14

Jur, „câţi situaţionale: încearcă să placă, neobişnuit cu grupul, se bucură de ocazie 12

Car icter-stici etnice: născut în străinătate, evreu, european 7 Status şi rol: predă ştiinţe, poate fi fotograf, aparţine clasei bogate 7

Efectul asupra sentimentelor judecătorului: simpatic, deconcertant, tip drăguţ 4

Experimentele de acest gen sunt desigur afectate de indicaţiile date şi de condiţiile de moment care predomină. Totuşi, două rezultate sunt probabil tipice pentru experimentele legate de primele impresii: 1. În timp ce trăsăturile personale sunt căutate şi percepute,

judecătorul încearcă adesea în plussă-l pună pe celălalt într-o categoria; el îl clasiâică din puncă de vedere Tizic, eiâlia şi după ocupaţie; de asemenea, îl judecă în termenii adaptărţi. sfilp la sjjjiâăjjţă-jtrfizentă. Într-o măsură mai mică judecătorul reacţionează subiectiv (în termeni de simpatie sau antipatie faţă de celălalt). 2. Există un mrr] mrisidprahii în. rg judecători (deocar dată nu ne interesează dacă judecăţile sunt exacte). În acest exp riment, toţi judecătorii au fost de acord în mod virtual că dl. era inteligent, prietenos, cald, dar timid, sensibil, manierat şi fă, prejudecăţi. Sporadic au fost şi dezacorduri accentuate, X fiii-judecat în acelaşi timp ca stingherit şi calm, un gânditor atât’s perficial, cât şi profund. În general, se pare că vocea şi maniere unui străin provoacă impresii destul de uniforme la ceilalţi. Ace1 sta înseamnă că într-o cultură irlat. a toţi judecătorii tind r\n „gp rjezp Llndicii în acelaşi mod. Chiar dacă gruparea se poate d a edi eronată”! Adesea auzâm că se spune: „Ştiu că dă ţuţur acea impresie la început, dar odată ce ajungi să-l cunoşti...”

Cu procedee experimentale moderne este posibil să se studieze cum schimbă judecăţile unităţii de informaţie adăugate. D exemplu, cineva poate urmări un film care arată comportamentul unei persoane pentru un minut şi să emită judecata car” rezultă, apoi se adaugă trei, cinci sau zece minute la timpul, c1! rulare a filmului. Sau se poate prezenta un sulbiect numai privocea sa şi apoi să se adauge gesturile mâinii, faţa şi în final) întâlnire şi o discuţie personală.

Ce se întâmplă când se adaugă noi informaţii? în primul rin! judecătorii devin în general mai iogioşi şi mai favorabili. Ue asemenea, ei au o mai mare încredere în indecăţile lor şi toţi, i informaţia adăugată nu duce în mod. necesar la judecăţi mai bur 3 – Ce fapt, umâiudecători pot fi mai corecţi dacă fac simple jud câţi stereotipe despre oameni (după apartenenţa lor socială, n, ţională, de clasă) decât dacă sunt siliţi să individualizeze şi; a utilizeze indici subtili care depăşesc capacitatea lor de interpi e-l tare.

Chiar psihologii clinicieni, se pare, pot să se încurce şi să devijnă mai puţin eficienţi ca judecători dacă ei încearcă să absoarbă p ea multă informaţie despre celălalt.8

Dar judecătorii diferă. Se pare că dacă primele impresii sunt numeroase, bogate şi variate, judecătorii sunt flexibili, adică cu ajutorul informaţiei suplimentare corectează şi lărgesc rapid prima judecată; în timp ce aceia care văd puţin la început prol babil că păstrează o impresie stereotipă şi săracă chiar dacă se dă mai multă informaţie.9

8 E.G. B ei e r, J. S tu în p f, Cues influencing judgment of personality characteristics, în „J. consult. Psychol.”, 1959, 23, 219 – 225; W.J. C r o w, The effect of training upon accuracy and variability în inter personal perception, în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1957, 55, 355 – 359; şi E.L. K e 11 y. D.W. F is k e, The prediction of perf or mance în clinteai psychology, Ann Arbor. Univ. of Michigan Press, 1951.

9 Elise S. Bartholomew, Changing impressions of personallty: ° study în cognitive restructuring, Unpublished doctoral dissertation, Radcliffe Collège Library, 1958.

Aptitudinea de a judeca

Majoritatea aptitudinilor mentale nu sunt nici total generale, pici total specifice. De exemplu, o persoană cu o aptitudine artistică nu e de regulă în egală măsură expertă în desen, pictură, plâns şi compoziţie muzicală. Aptitudinile funcţionează pe canale arecum mai înguste. Pe de altă parte, aptitudinea artistică nu e Mo tal specifică. E fără precedent ca un om să poată să schiţeze o Hgrcă bună dar un far de nerecunoscut sau să fie capabil să comipună o melodie şi nu şi altele. Nu trebuie să ne aşteptăm ca un Ijudecător să aibă un succes constant în aprecierea fiecărei calităţi a tuturor persoanelor, daj” în acelaşi timp nu trebuie să ne aşteptăm să reuşească numai în judecarea unei singure calităţi la toţi oamenii, sau poate a tuturor calităţilor la o singură perftoană. Adevărul se află undeva între aceste extreme.

Au fost inventate experimente pentru a investiga această problemă.

De exemplu Bronfenbrenner, Harding şi Gallwey au studiat dqnă tipuri de aptitudini la judecătorii lor10: (CD? Sensibilitatea faţă de un celălalt generalizat (adică, cunoaşterea modulul în care oamenii se comportă în general). Metoda cerea judecătorilor să prevadă fenomene ca: rezultatul sondajelor de op mie publică, atitudinile medii dintr-o comunitate său" „răspunsul îâpic" al studenţilor de colegiu la itemii unui test de personalitate (j-Sensibilitatea inter personală, se referă la aptitudinea de a percepe cum se simte o persoană anumită dintr-un grup fată de O problemă sau „faţă de liderul grupului, total separajde j3 j) plnie jăiedie; Desigur că această aptitudine reprezintă ceea ce de obicei avem în minte când vorbim despre „un bun judecător de oameni".

Investigaţiile subliniază faptul că cele două aptitudini sunt în general independente. Aceia care sunt judecători buni ai" publiculuig nu sunt în mod necesar judecători buni ai „persqanei". Undârector comercial al unui mare magazin, de exempluj poate să prevadă „ce va cumpăra publicul" dar să nu fie capabil să aprecieze dispoziţia unui client anumit de a face cumpărături.

Mai mult, în măsura în care sensibilitatea interpersonală e implicată, reiese că unii judecători sunt mai corecţi în înţelegerea (predicţia) bărbaţilor decât a femeilor; alţii, mai corecţi în ceea ce priveşte femeile. De asemenea, există

10 U. Bronfenbrenner, J. Harding, M.O. Gallwey, The ineasurement of skill în social perception, în A.L. Baldwin e t al. (Eds.), Talent and society, Princeton, N.J., Van Nostrand, 1958.

unele dovezi că oamenii judecă cel mai bine pe aceia e –, t sunt asemănători cu ei şi pentru care au simpatie. =

Totuşi, în ciuda descoperirii factorilor care micşorează, J litatea judecăţii, există de asemenea o dovadă importantă sensibilitatea interpersonală este (cel puţin la mulţi oanv. O aptitudine generală.

La pagina 24 s-a subliniat că trei grupe de norme sunt’utile i studiul personalităţii: 1… norme universale, care ne spun cum e comportă în general fiinţele umane; 2. norme de grup, care ne se n ce practici sunt comune într-o anumită naţiune, cultură, grup pe ipaţional sau clasă socială; 3. norme individuale, care privesc fermele de comportament caracteristic pentru o persoană dată. D.n studiul pe care tocmai l-am citat am aflat că abilitatea de mânuire a normelor universale şi de grup nu este asociată în mod necesar cu abilitatea de a mânui norme individuale. (Aşa cum arată mu te cercetări, psihologi care pot fi experţi în tendinţe universale’s în de grup, sunt adesea slabi în aprecierea personalităţilor individual \) Ptvma formă de abilitate, sensibilitatea faţă de un celălalt gene alizat (sau uneori numită judecată stereotipă) este, desigur, extr. în de utilă. Este utilă nu numai când e vorba de oameni în masă, e; şi când e vorba de un celălalt individualizat. Cealaltă abilitate (sensirilitatea interpersonală) o depăşeşte pe prima prin aceea că se bazează pe un simţ al structurării personale, un sentiment estetic sau str xeturat pentru particular. Ne hazardăm să emitem opinia că cei n-ai buni judecători au ambele tipuri de abilităţi.11

Cum se poate descoperi dacă capacitatea de a judeca oarrii în este generală sau specifică? Următorul experiment oferă un f o-cedeu ilustrativ.12

Cline şi Richards au selecţionat la întâmplare zece e n-părători de la un magazin universal suburban. După ce au

11 Deşi descoperirea celor două tipuri de aptitudini (sensibilitatea de un celălalt generalizat şi sensibilitatea interpersonală) este utilă, cu buie să admitem că nicio altă „abilitate primară” nu e inclusă. De exei P.E. Vernon sugerează trei serii de abilităţi: unii oameni se înţeleg pe bine; unii îşi înţeleg deosebit de bine prietenii; alţii excelează în jud străinilor. Vernon găseşte unele dovezi în sprijinul acestei distincţii. Judecătorii buni ai eului propriu se caracterizează prin inteligenţă şi mult umor. Cei care îşi

judecă bine prietenii şi asociaţii au înclinaţii se mai reduse şi sunt mai puţin inteligenţi decât primii, dar mai artişti. C. judecă bine pe străini au inteligenţă mare şi daruri artistice mari dar tind să fie nesociali în multe privinţe: Some characteristics of a good judge of pnality, în „J. soc. Psychol.”, 1933, 4, 42 – 58.

12 V.B. Cline, J.M. Richards, Accuracy of interpersonal petion – a generat trăit? în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1960, 60, 1 – 7.

Iţă reine aţa şi ale ce să sofilmat aceşti străinei, au obţinut în cursul unui interviu cooperarea lor ulterioară în administrarea unor teste de personalitate variate. Apoi au adunat de la prietenii şi cunoştinţele acestor străini date suplimentare despre ei.

După acestea, cincizeci de judecători au vizionat filmul şi apoi au completat testele de personalitate aşa cum au considerat că a făcut fiecare cumpărător. De asemenea, au încercat să aprecieze cumpărătorii după cum au crezut că au făcut prietenii acestora.

Reiese că dacă judecătorul face o treabă bună cu unul dintre instrumente, tinde să facă acelaşi lucru şi cu celelalte şi dacă face o treabă bună în ce priveşte un străin, tinde să facă acelaşi lucru cu toţi. Dacă e slab referitor la unul, tinde să fie slab în raport cu toţi.

Deşi această metodă e ingenioasă, trebuie să subliniem faptul că sarcina validării judecăţilor emise asupra personalităţii nu este uşoară. Ce criteriu avem pentru ceea ce celălalt „este realmente”? Pentru noi a completa un test de personalitate exact aşa cum ne imaginăm că altul l-a completat este o metodă cuantificabilă dar nu total adecvată. În primul rând, testele de personalitate (şi aprecierile făcute de prieteni) au rareori o validitate ridicată. Ele nu reprezintă în mod necesar ceea ce celălalt „este realmente”. Mai multţ-a prevedea cuvintele precise pe care o persoană le va utiliza la un test depăşeşte cu mult ceea ce înţelegem printr-o judecată reuşită a oamenilor. Va răspunde „Da” sau numai „Uneori” la întrebarea dacă e tulburat de insomnie?

Chestiunea e mult prea fină. Preferă baia sau duşul? Cui îi pasă? Mulţi itemi dintr-un test de personalitate sunt neînsemnaţi şi irelevanţi, când. trebuie să stabilim cine este un judecător bun de oameni. Ei invită judecătorul să dea un răspuns prudent şi stereotip sau să răspundă presupunând că celălalt trebuie să semene cu el sau să utilizeze un mijloc la fel de artificial pentru sarcina fixată.13

13 Unii autori susţin că aceste artificii aruncă o îndoială asupra existenţei vreunei aptitudini generalizate. Astfel, Cronbach subliniază faptul că o anumită atitudine mentală ar putea fi responsabilă de superioritatea unei persoane asupra alteia. De exemplu, dacă un profesor adoptă o gamă îngustă de predicţie – estimând că C.I. dintr-o clasă de elevi va fi între 90 şi 110, va exista o posibilitate mai mică de eroare decât dacă utilizează o gamă largă, să zicem între 70 şi 130. Succesul este numai un artefact al gamei, pe care o alege. L.J. Cronbach, Processes affecting scores on „understanding of others" and „assumed similarity", în „Psychol. Bull.", 1955, 52, 177 – 193. Vezi, de asemenea, N.L. G a g e, L.J. Cronbach, Conceptual and methodological problems în interpersonal perception, în „Psychol. Rev.", 1955, 62, 411422. Alţii susţin că o persoană care face predicţii stereotipe (bazate pe tendinţele umane comune) va realiza mai mult decât o persoană care încearcă să-şi individualizeze predicţiile. Vezi W.J. C r o w, K.R. H am în o n d, The în ciuda lipsurilor ei, metoda predicţiei răspunsurilor la un test de personalitate sau a ceea ce vor spune cunoştinţele despre persoana cealaltă, reprezintă una din puţinele metode de a controla validitatea unei judecăţi reuşite. În unele cazuri se utilizează validarea cu rază mare de acţiune. A prevăzut cu succes judecătorul că X va deveni delincvent, că Y va fi un conducător bun în grupul său, că Z va suferi o epuizare mentală? Asemenea predicţii largi sunt greu de verificat şi totuşi ele ar părea mai aproape de ceea ce credem în mod obişnuit că este aptitudinea de a judeca personalitatea.

Pentru, a rezuma, deşi nu cunoaştem exact ce

subtipuri pot fi implicate în aptitudinea de a judeca pe ceilalţi şi deşi avem greutăţi considerabile în a dovedi că judecăţile sân, t bune sau slabe, totuşi majoritatea dovezilor favorizează opinia că aptitudinea este într-o mare măsură generalizată.14 E desigur mai greşit a spune că aptitudinea este total specifică decât că este total generală. De aceea, în general vorbind, conchidem că bunul simţ nu greşeşte prea mult când vorbeşte despre un om ca „un cunoscător excelent al caracterului” şi despre altul că e „dus mereu de nas de către oameni”.

Calităţile unui bun judecător

Admiţând, deci, că există un judecător bun al personalităţii (în acelaşi timp admiţând că aptitudinea nu e complet „infailibilă”) ne putem întreba care sunt atributele unui judecător bun pe care le indică cercetarea.15

Experienţă. Un judecător bun are nevoie înainte de toate de maturitate, care înseamnă nu numai atingerea vârstei adulta, ci şi un stocijogat de experienţă referitoare la natura umană. Un adoloscant, de regulă, vede oamenii din perspectiva îngustă a experienţei sale limitate şi recurge adesea la clişee neîndemânatice în judecarea oagenerality of accuracyand response sets în interpersonal perception, în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1957, 54, 384 – 390.

Asemenea obiecţii metodologice, deşi importante pentru perfecţionarea procedeului şi pentru înţelegerea procesului predicţiei, nu afectează concluzia noastră fundamentală că unii oameni sunt judecători mai buni decât alţii.

14 În plus faţă de studiile citate, două analize asupra dovezilor sprijină această concluzie: J.S. B nu ne r, R. T a g i u r i, The perception of people.

— În G. Lindzey (Ed.), Handbook of social psychdlogy, Cambridge, Mass., Addison-Wesley, 1954, II, 634 – 654; R. Taft, The ability to judge people, în „Psychol. Bull.”, 1955, 52, 1 – 21.

15 Următoarele paragrafe reprezintă un rezumat al dovezilor din diferite surse: A11 p o r t, op. cit., pp. 513 –

516 (nota 7 supra); R. Taft, op. cit., pp. 6 – 19 (nota 14 supra); V.B. Cline, Ability to judge personality assessed

monilor. Această cunoştinţă este „cap pătrat”, cealaltă „băiat bun”. Ce poate şti tânărul despre conflictele specifice vârstei rp jlocii şi celei următoare? în ciuda protestului tinerei generaţii că cei mai în vârstă nu reuşesc s-o înţeleagă, posibilităţile ca tineretul să nu înţeleagă pe cei mai în vârstă sunt mari.

Aşa cum vom vedea în capitolul următor, deducţia este un factor important în înţelegerea personalităţii. Fiecare judecată ţine de judecăţile anterioare şi este corectată de ele Fără o familiarizare largă şi de lungă durată cu toate felurile de oameni baza elementară pentru o deducţie logică lipseşte.

Similaritate-un caz special al „experienţei” este similaritatea. Cu ctf claialtse aseamănă mai mult cu mine, cu atât mal multă experienţaca sa zicem aşa, am avuteu el. Tocmai din acest motiv membrii aceluiaşi sexrasă, vârstă, cultură sunt de ahicei cei mai

7 i JJP rpgula, studenţii sunt judecători mai buni ai altor studenţi decât ai profesorilor – şi invers. Discriminările noastre perceptuale sunt mai fine în domeniul contactelor noastre obişnuite. Occidentalii au obiceiul să se pl lângă de faptul că orientalii sunt toţi asemănători, că arată chiar la fel; iar orientalii le întorc complimentul. În cadrul grupului nostru rasial suntem capabili să facem judecăţi mai fine şi mai corecte.

E important să (facem distincţie între „similaritate reală” şi „similaritate presupusă”. În timp ce similaritatea reală constituie un ppnt. În Ivjdjcată, similaritatea presupusă poate fi un jg p jjpp handicap dăunător. Foarte adesea prevedem că celălalt se va.com – portiţaşa cum ne-am comporta noi. Studiile arată că aceasta reprel zintă o sursă obişnuită de eroare (dacă nu e prezentă şi similaritatea reală).16

Inteligentă. Majoritatea studiilor descoperă faptul că există f anumâte-felaâii între o inteligenţă superioaxă-şi

apt. it nHinea de a judeca vpe ceilalţi. Corelaţia pozitivă se menţine chiar în cadrul seriei restrânse se inteligenţă înaltă care caracterizează judecătorii selectaţi utilizaţi în majoritatea experimentelor. Corelaţia nu trebuie să ne surprindă, căci procesul judecării oamenilor este, ca şi inteligenţa însăşi, l. O problemă de-disoernă Kiânt a semnrfâc-aţieT-indicilor, a relaţiilor dintre activităţile trecute şi prezente, între cauză şi efect. Poate că, t with a stress interview and soundfilm technique, în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1955, 50, 183 – 187; J.E. Chance, W. M e a de r’s, Needs and interpersonal perception, în „J. Pers.”, 1960, 28, 200 – 209; N.L. G a g e, Judging interests from expressive behavior, în „Psychol. Monogr.”, 1952, no. 350; J.S. B nu ne r, R. T a g i u r i, op. cit., (nota 14 supra); J. B i e r i, Cognitive cOmplexity-sim-plicity and predictive behavior, în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1955, 51, 263 – 268. „S

16 Cf. L.J. C r o n b ac h, op. cit., (nota 13 supra); I.E. B e n de r, A.H. H a’s t o r f, On measuring generalizând emphatic ability (social sensiti-vity), în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1953, 48, 503 – 506.

aşa cum sugerează Vernon, inteligenţa este mai puţin importantă ca factor în judecarea prietenilor decât în judecarea propriei persoane şi a străinilor (vezi nota 11).

Comlexitaţe-cognitiva. De regulă, oamenii nu pot să înţeleagă pe alţi oameni care sunt mai campk! OGI şi mai suk & ii-decâjjjţ Gâni dirga rigidă are o sensibilitate redusă pentru conflictele unei-gâtndiri elastice. Oamenii care pretefa simplitatea desenului şi nu-itf-predi-lecţie pentru complex în judecăţile lor estetice nu sunt judecători la fel de buni ca aceia care au un stil cognitiv şi gusturi mai complexe.

N-ar rezulta de aici ca psihiatrul însuşi, întrucât se ocupă de dezordini mentale complicate, să beneficieze de structura unei personalităţi complexe? Dacă are dificultăţi nevrotice proprii şi le stăpâneşte bine, ar putea ele să nu se adauge calităţilor sale? Da, ar părea avantajos pentru psihiatru să aibă o natură complexă ca şi un stil cognitiv

complex, Dar aceasta nu înseamnă a spune că nu e loc pentru psihiatrul-optimist, necomplicat al cărui rol nu este atât înţelegerea, cât încurajarea pacienţilor prinşi în capcanele deprimării. Din punct de vedere terapeutic adesea e mai de preţ să radieze sănătate şi bună dispoziţie decât să pătrundă simpatetic în confuziile vieţii pacientului. Poate că există două tipuri de psihiatri cu succes: aceia care vindecă printr-o reconstruire sinuoasă şi aceia care vindecă printr-o sugestie radiantă.

Autointuiţie. Deşi dovezile nu sunt toţajjsv Mente-ffare aproape sigur că oameni care au-o-cuno-şlere de sine cora-ta jăă tindă să j Lmai ales nâreâiţâe-Hî-trăsătunle-căfesmt comune pentru amândoi. Evident că aici factorii experienţei şi ai similarităţii îşi joacă din nou rolul lor.

Putem îndrăzni presupunerea că autointuiţia împiedică o persoană să emită numai judecăţi convenţionale sau stereotipe despre ceilalţi. În termenii pe care i-am utilizat nu e probabil ca ea să confunde norma pentru individ cu normele universale sau culturale. Pare rezonabil să presupunem că dacă ne cunoaştem propriile noastre motive complexe, incompatibilităţile noastre, unicitatea modelului nostru de viaţă, e mai probabil să ţinem seama de complexitatea altora. Printr-un fel de „reciprocitate” (pagina 130) ne dăm seama că ceilalţi pot fi la fel de individuali şi la fel de structuraţi ca şi noi, şi în acelaşi timp să fie foarte diferiţi în structura lor.

Abilitatesjadaptarăseeal-Majoritatea studiilor arată că juili din „punct de vedere soci.aI sig. tat>ili emoţioi”.

şi „pn i.aI sig.

nal. În general, sunt lipsiţi de tulburări nevrotice. Sunt „evaluaţi superior în conducere şi în popularitate. Sunt expansivi şi le place să influenţeze, să supravegheze sau să aibă grijă de ceilalţi. Judecătorul lb. dimpotrivă, pafe stângaci în raporturile sociale; este probabil el să obţină scoruri mari la testele de agresivitate, probabil relafează că în mod frecvent nu se înţelegecu oamenii, îi pune la punct, îi ia peste picior saî Tse răzbună. În acelaşi timp – totuşi, manifestă adesea o dependenţă excesivă faţă

de ceilalţi.

Detaşare. Deşi judecătorul bun reuşeşte în relaţiile sociale şi este-râmod-ezonabil c-ld 4 i 2 riejţenos, el este de asemenea detaşat frişe-n măsnrq cnneâirip-iiabil.a. Foarte adesea el se dovedeşte a TtTTT persoană irrţii) v-r J; ită care e-te ejiigm Mică şi greujdejudecat, chiar dacă se adaptează cu succes la ceilalţi. Este implicată aici o anumită distantă fată de ceilalţi care permite o viziune şi ojjerspectivă imparţială. Judecătorii slabi sunt adesea excesiv de sociali, excesiv de afiliativi, dependenţi sau învăluitori. Cunoaştem cu toţii sufletul generos” care simte atât de multă simpatie, compasiune, dragoste, admiraţie pentru ceilalţi încât el (sau ea) nu poate avea o opinie imparţială despre eşecurile lor. Şi de asemenea cunoaştem judecători buni – «nit romancieri se află în această categorie – care participă destul de generos uneori, dar, de asemenea, se retrag şi examinează evenimentele şi oamenii cu o obiectivitate aproape nemiloasă.

Atjtudinessţeţică. Legată de capacitatea de detaşare este atitudine: aesâeticăr-Ca – o calitate, poate să stea mai presus de toate celelalte, mai ales în cazul judecătorilor celor mai dotaţi. Prin atitudinea estetică se caută totdeauna să se înţeleasă armonia îţi seră a oricărui obiect care este în centrul atenţiei (cf. paginile 300-” 301). Obiectul poate fi banal ca o podoabă, sau esenţial ca o fiinţă umană. În ambele cazuri, unitatea şi simetria structurii sunt ceea rpjntorpspaâă persoana esteticl- Această atitudine este desigur, indispensabilă pentru romancier şi biograf. Chiar printre oamenii simpli, cercetările arată că aptitudinea de a judeca pe ceilalţi este mai mare la persoanele care au interese dramatice şi artistice. Pare probabil ca, atunci când este destul de bine dezvoltată, această atitudine să poată, într-o anumită măsură, să compenseze limitele experienţei, intuiţiei, similarităţii şi complexităţii.

Intrapggtivitate. La lunga noastră enumerare de atribute ar fi bine-saMăuganâo-calitate suplimentară, deşi se suprapune într-un anumit grad cu celelalte.

Intraceptivitatan est” o lăsăf. un a (sau un sindrom de trăsături) carejrădează un anumit. tip. – de „dispoziţie psihologică”.17 Unii oameni par să fie dinjjra preocupaţi de semni-ffga-ţââ-sâarttorsubiective – de „sentimente, fantezii, doriinţe, sensuri interioare. Sunt deosebit de sensibili la nuanţele motivaţiei, conflictului, suferinţei celorlalţi. Ca şi animiştii primitivi, tind chiar să vadă natura cu termeni „umani”. Aproape prin definiţie, s-ar pă

17 Cf H.A. Mqrray et al., Explorations in personality, New York, Oxford 1938. Murray scrie: „Modul intraceptiv de apercepţie pare să fie fundamental pentru înţelegerea intuitivă a altor oameni” (p. 213).

rea că o asemenea persoană ar trebui să fie un judecător bun al personalităţii. Există o „pasiune pentru subiectiv” în firea acesteia este „— psiholog înnăscut”, în sensul în care aplicăm acest termen lui Shakespeare sau Dostoievski. Intraceptivitatea este mai mult decât o atitudine; este o valoare motivaţională.

Lipsa de intraceptivitate apare la structura de caracter autoritară (pagina 431). Un experiment dezvăluie acest fapt.18

Scodel şi Mussen au testat studenţi de colegiu cu o scală desemnată să măsoare autoritatea. Apoi au asociat fiecare student cu scor înalt pentru autoritate cu un alt student de aceeaşi vârstă şi sex care avea scor scăzut pe aceeaşi scală.

Timp de doiiăzeci de minute aceşti studenţi au stat de vorbă informai despre radio, televiziune sau filme. Prin această conversaţie ocazională fiecare şi-a format o impresie despre celălalt. Niciunul nu a ştiut scopul real al experimentului.

După v ce au stat de vorbă, fiecare student a trecut într-o cameră separată şi i s-a dat să completeze un chestionar aşa cum ar crede că l-ar completa partenerul său.

Rezultatele arată că cej plrţenucăautoritari „proiectau” propriile atitudini; adică ei credeau că interlocutorul lor ar fi răs7 puns la întrebări într-un mod

autoritar (dosi, desigur, partenerii lor aveau toţi un scor mic pe scală). Dimpotrivă, studenţii neautoritari au apreciat atitudinile parteneri] or lor mai corect. Nu numai că i-au perej-pjji ciijmi; arrţari, ceea ce şi erau, dar au şi aprp Hqtjiqi cOr-Q & t oit

Din acest studiu vedem că nanniifnriit. Îmi pst. p mm fleyihîşi mai p-nfixtjprojpptiv” în jiirfo-rga altora. Dimpotrivă, autoritarul e ode că propriul său tip mental este universal. El presupune că ceilalţi sunt asemănători cu el şi îşi proiectează în mod rigid convingerile asupra lor.

În postularea intraceptivităţii ca o calitate a unui judecător bun de oameni, s-ar putea să par că cer să fiu crezut pe cuvânt. Nu spun oare că un judecător bun de oameni este astfel pentru că are fler pentru a fi un judecător sensibil? Poate că logica mea este circulară, dar prefer să formulez problema în acest fel: suntem în căutarea cauzei celei mai adânci pentru care unii oameni sunt în general judecători mai buni decât alţii. Am enumerat multe condiţii diferen

18 A. Scodel, P. Mussen, Social perceptions of authoritariems and nonauthoritarians, în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1953, 48, 181 – 184.

ţiatoare, descoperite experimental, incluzând experienţa, similaritatea, inteligenţa, complexitatea cognitivă, autointuiţia, abilitatea socială şi adaptarea, detaşarea, atitudinea estetică. Ajung aceste atribute, separat sau în combinaţie în miezul problemei? Conceptul de intraceptivitate se suprapune parţial cu unele din aceste condiţii, dar trădeazi în plus o trăsătură de bază care poate rezida în miezul sensibilităţii sociale. Sunt necesare mai multe cercetări pentru a clarifica această problemă.

Diferenţele de sex

„Intuiţia” proverbială a femeilor se presupune că se manifestă mai ales în judecăţile lor despre oameni. Întorcându-se acasă de la un dineu un soţ va relata, probabil, în funcţie de intensitatea observaţiei sale, că gazda arăta destul de drăguţă în noua ei rochie verde. La

care soţia sa poate adăuga că rochia nu era nouă, ci a fost albă mai înainte; că a fost modificată pentru a fi adusă la moda zilei; mai mult, că gazda era îngrijorată disn cauza problemelor băneşti şi de faptul că soţul ei bea, că are necazuri cu copiii şi că există un fel de flirt – şi toate aceste lucruri luate în considerare, nu ar fi o surpriză dacă ar fi un divorţ în familie peste un an.

Totuşi, chestiunea superiorităţii femeii poate fi uşor exagerată. Studii experimentale au stabilit numai o uşoară (dar persistentă) deosebire în favoarea lor.19

O explicaţie simplă pentru o astfel de superioritate, cât există, poate rezida în importanţa remarcabilă a relaţiilor personale în viaţa femeii. Rolul-femeii în societate pretinde ca şi o fată tânără să înveţeâă fi o sensibilă la nevoile şi atitudinile celorlalţi. O femeie care se apucă de afaceri sau de o carieră profesională, de exemplu, trebuie să ştie dacă asociaţii ei masculini au o atitudine cu prejudecăţi, glumeaţă, ocrotitoare sau imparţială faţă de prezenţa ei. Succesul ei depinde de citirea corectă a unor asemenea indici. Mai mult, într-o societate în care există reguli duble de moralitate, este raţelept pentru o femeie să fie atentă şi circumspectă faţă de calităţile prietenilor ei. În sfârşit, conform principiului autonomiei, ea poate dezvolta un interes autentic pentru înţelegerea oamenilor, care să devină un stimul pentru a-i studia şi o sursă de satisfacţie. Un asemenea în

19 Câteva studii nu au reuşit să găsească diferenţe de sex, dar majoritatea par să descopere o uşoafă superioritate la femei. Vezi, de exemplu, Taft, op. cit., (nota 14 supra); Cline, op. cit. (nota 15 supra); W. T o în a n, Das Lernen in der Ausdrucksdeutung, în „Wiener Z. f. prakt. Psychol.”, 1950, 2, 2 – 6; D. Ai T nu în b o, II. C. Smith, A test of the ability to predict behavior and its correlates, în „Amer. Psychologist”, 1957, 12, 412.

teres se integrează uşor cu valoarea estetică despre care se ştie în cultura noastră că este mai mare la femei decât la bărbaţi, şi care, aşa cum am văzut, constituie un factor important în judecarea corectă a celorlalţi.

Există în toate privinţele o mulţime de motive pentru a ţine seama de judecata superioară a femeilor asupra personalităţii. E de mirare că superioritatea lor faţă de bărbaţi nu e mai accentuată decât este.

Unele procese ale percepţiei persoanei

Unii psihologi argumentează că această discuţie despre corectitudinea judecării altora, ca şi despre calităţile unui bun judecător este prematură. Ei apreciază că procesul judecării este atât de complex încât trebfiie atent analizat înainte de a ne ocupa de corectitudinea sa.20 Unii adaugă că, întrucât nu putem şti niciodată ce anume „este într-adevăr” o persoană, studierea corectitudinii nu poate fi decât inutilă şi de aceea ar trebui să ne limităm curiozitatea ştiinţifică la condiţiile în care unii oameni fac un tip de judecată şi alţi oameni un tip diferit.

Nu pot fi de acord cu această linie de gândire. Deşi este cu siguranţă adevărat că procesul judecăţii este complex şi că e greu de găsit criterii pentru măsurarea succesului judecăţilor, rămâne faptul că corectitudinea judecăţii constituie un scop major în relaţiile noastre sociale, şi că unii oameni fac judecăţi mai corecte decât ceilalţi. Nu există niciun motiv pentru care psihologic să nu se studieze atât corectitudinea, cât şi procesul perceperii celuilalt.

În unele privinţe procesul de percepere a unei persoane este mult asemănător cu acela al perceperii oricărui obiect. O persoană.

20 Această temă predomină în simpozionul editat de R. Tagiuri, L. Petrullo, Person perception and interpersonal behavior, Calif., Stan-ford Univ. Press, 1958.

Este desigur un lucru bun să analizăm procesul percepţiei persoanei ca atenţie. Dar este cu totul altceva să facem afirmaţii nihiliste. Unii autori neagă că există o personalitate „acolo afară”. Ei neagă chiar, în consecinţa, că există un judecător „aici” care percepe şi interpretează acest obiect. Pe scurt, ei tind să definească personalitatea ca o relaţie între doi oameni (cf. pagina 35). Pentru ei o

judecată nu poate fi nici adevărată, nici falsă; este numai un proces. Ceea ce judecătorul înţelege este un rezultat al asemănării sale presupuse cu celălalt, al gradului simpatiei sale pentru celălalt sau al stereotipului său privind clasa socială, rasa sau rolul celuilalt. Admiţând că asemenea relaţii joacă un rol în procesul judec iţii, prefer să le consider ca nişte factori de complicare, care au un efect util sau frenator asupra corectitudinii judecăţii. În fond, problema eu-te-cunosc-ca-persoană sau tu-mă-cunoşti-ca-persoană rămâne. Oricât de complex e procesul, aceasta e problema de bază. Eu sunt o persoană; tu eşti o persoană. Cum ajungem să ne înţelegem unul pe altul în măsura în care o facem?

ca şi un obiect, poate fi atinsă, văzută, auzită şi uneori mirosită; ea poate fi recunoscută drept familiară sau ca ceva nou; ea poate îi considerată atrăgătoare, interesantă, periculoasă. Dar, în acelaşi timp, în percepţia persoanei se adaugă multe lucruri care sunt noi şi complexe. Celălalt, o ştiu, este mai mult sau mai puţin „ca mine”; el este un „eu”; are scopuri (cu mult mai complicate decât tipul simplu de cauzalitate pe care o atribui obiectelor). El este de obicei mult mai puţin previzibil decât obiectele; şi are o relaţie subtilă şi dezvoltată cu mine, care depăşeşte cu mult legătura mea cu lucrurile neînsufleţite. Pe scurt, nu percepem niciodată o persoană fără ca în acelaşi timp să percepem că ea este o persoană. Nu ne intelresează niciodată intenţiile obiectelor, dar suntem în mod constant interesaţi de intenţiile persoanelor, în continuare prezentăm unele procese care ies la iveală în mod evident în perceperea persoanelor.

Atitudini comune de judecată. Când „măsurăm” o persoană aproape întotdeauna avem un motiv Special în vedere. Motivul nosru va limita ceea ce vedem la celălalt. Uneori ne interesează dacă? clălalt se potriveşte cu un anumit post (asociindu-l cu o situaţie). Me întrebăm dacă ar avea abilităţile necesare postului? Cum se va înţelege cu personalul din birou? Va fi un pastor bun pentru biserica mea? în alte ocazii interesul nostru se îndreaptă spre

simpatiile Tsonale. Va fi el de partea mea? Va fi un coleg bun de cameră? ot-să-i încredinţez banii mei? Din nou, atitudinea noastră mentală poate fi „ştiinţifică”; putem judeca dintr-un punct de vedere „ca-izal-genetic”. Care sunt motivele sale adevărate? Manifestă un comortament defensiv? Cum a ajuns să fie aşa cum e? Astfel, în f une-le de scopurile noastre particulare probabil că percepem o persoanănntr-un mod special şi nu cu adevărat cuprinzător.21

Tendinţa spre categorizare. Unul din primele lucruri pe care e facem în perceperea TmijTTyefect este să-l plasăm într-o categorie familiară. Oamenii nu fac excepţie. Să presupunem că întâlnim un btrăin şi ni se spune numai că e francez. Imediat îi atribuim toate (trăsăturile propriului nostru stereotip despre francezi. Facem acelaşi lucru când întâlnim pentru prima oară un profesor, un portar, un om de a „aceri. Cu alte cuvinte, prima noastră tendinţă este să aşe Eăm o persoană în categoria celuilalt generalizat. De la această linielie bază începem să individualizăm. Dacă avem o experienţă mare tu această categorie (astfel, dacă cunoaştem mulţi francezi) foarte: urând putem să despuiem persoana de trăsăturilestereotipe şi să

21 E.E. J o ne’s, J.W. T h i b au t, Interaction goals as bases of infe-f-ence în inter personal perception, în Tagiuri, Petrullo, op. cit., cap. 11. ÎNota 20 supra.

Începem procesul de individualizare. Dar rămâne faptul că primele noastre judecăţi tind să fie stereo tipe.22

Aşa cum am văzut, un stereotip nu este în mod necesar o sursă! de eroare. Cunoaşterea celuilalt generalizat este adesea, utilă. A cunoaşte normele universale sau de grup constituie un bun punct de1 plecare – şi este aşa mai ales dacă celălalt este tipic pentru cultura sau clasa sa, adică, dacă această structură de calităţi se apropie de „personalitatea de bază” a grupului său (pagina 178). Unele studii arată că judecătorii care sunt familiarizaţi cu o anumită subcultură (de exemplu cu studenţi dintr-un anumit colegiu) realizează adesea i un

lucru excelent în predicţia comportamentului membrilor ei fără să individualizeze.23

Şi totuşi o asemenea categorizare e adesea lipsită de abilitate apreciativă. Toţi oamenii, chiar cei mai „tipici”, deviază în anumite privinţe de la normele stereotipe. Deşi stereotipia <ne ajută în cu-inoaşterea apartenenţei de grup a unei persoane, a statusului şi.ro) Jurilor ei, a ne opri la aceste informaţii înseamnă a lipsi individualitatea de structură. Sarbin relatează că în judecarea altora, femeile tind să menţioneze mai puţine trăsături ale statusului sau rolului (de exemplu „doctor”, „cotnducător”) decât bărbaţii. E mult mai probabil ca ele să caute trăsături „interne” („agresivitate”, „modestie”).2” Poate că, prin evitarea variabilelor externe şi stereotipe femeile1 ating, aşa. cum s-a notat mai sus, un grad ceva mai mare de precizie decât bărbaţii. I

Combinarea indicilor. În judecarea oamenilor, de obicei trebuie: să pâmem alămuri multe unităţi de informaţie. Întâlnindu-l pe dl. de exemplu, percep salutul său politicos, dar observ încruntarea sprâncenelor şi aud zvonul că este „un interlocutor spiritual”. Utili4 zând aceşti indici şi mulţi alţii, nu numai că îi adun, dar formez şi o combinaţie din toate aceste informaţii şi, de asemenea, fac un salt dincolo de informaţia dată ajungând la o judecată foarte genera – despre dl. X. Cum se face o asemenea judecată?

Bruner, Shapiro şi Tagiuri arată că, dată fiind o unitate de informaţie, de exemplu, că Sam este inteligent, majoritateoamenilor deduc (dacă li se cere) că Sam este totodată activ\ deştept, chibzuit, eficient, energic, imaginativ, independent şi că el este probabil şi modest, politicos, vesel, echilibrat, cald (curat, spiritual şi aşa mai departe. În mod clar ddpăşim infor

22 J.S. B r îi ne r, H.V. Perlmutter, Compatriot and foreigner: e study of impression formation in three countries, în „J. abnorm, soc. Psychol.”, 1957, 55, 253 – 260.

23 G a g e, op. cit. Nota 15 supra.

24 T. Sarbin, Role theory, în Lindzey, op. cit. vol. I, cap. 6. Note 14 supra.

fmaţia dată. Experimentul arată că oamenii au o puternică tendinţă generalizatoare în utilizarea maximă a indicilor de care dispun.25

Acum să presupunem că avem două unităţi „contradictorii” de informaţie despre Bruce. Aflăm că el este pe cât de inteligent pe atât de nechibzuit. În general, valoarea asociativă a nechibzuinţei este opusă asociaţiilor enumerate mai sus pentru inteligenţă. De exemplu, deşi majoritatea oamenilor prevăd că o persoană inteligentă va fi modestă, ei prevăd şi că o persoană nechibzuită va fi lipsită de modestie. Atunci, ce prevăd ei pentru Bruce care este şi inteligent şi nechib zuit? Răspunsul pare să fie acela că se adoptă asociaţia cu pondere mai mare. Se pare că perechea asociativă nechibzuit-lipsit de modestie este mai puternică în gândirea majorităţii oamenilor decât perechea inteligent-modest. De aceea, trăsătura lipsei de modestie este atribuită lui Bruce.

I Acest experiment deosebit pare să sugereze că se produce o I pondere rapidă şi inconştientă când combinăm indici mulţi în perii cepţia oamenilor. Facem deducţii conform forţei asociaţiilor noastre I obişnuite. Cu o rapiditate fulgerătoare observăm, cântărim şi eva-i luăm în medie indicii şi ajungem la o judecată despre ceilalţi care topeşte împreună nenumărate experienţe şi sensuri trecute.

Dar nu trebuie să presupunem că procesul este în întregime me canic şi matematic. Foarte adesea configuraţia externă a celeilalte persoane este atât de remarcabilă încât „uităm” să utilizăm această evaluare medie a deducţiilor şi trecem direct la construirea unei imagini unice despre ea. În mod obişnuit, aşa cum vom vedea în

I capitolul următor, procesul înţelegerii se bazează atât pe deducţia obişnuită („probabilism”), cât şi pe unicitatea structurii.

Asch a subliniat faptul că nu toţi itemii informaţiei au

o greutate egală.28 Astfel, a spune despre o persoană că are o fire „caldă” înseamnă a colora imaginea noastră despre majoritatea trăsăturilor sale. A spune că e „rece” va avea acelaşi efect. A spune despre o persoană că este „caldă” va transmite impresia că este de asemenea înţeleaptă, fericită, imaginativă, plină de umor. A spune că e rece implică faptul că e

25 J.S. Bruner, D. S h a p i r o, R. Tagiuri, The meamnq of traits în insolation and in combination, în Tagiuri, Petrullo, op. cit., cap. 18. Nota 20 supra.

26 S.E. Ase h, Social psychology, Englewood Cliffs, N.X. Prentice Hall. 1952, cap. 8.

serioasă de încredere, dar şi lipsită de umor şi nefericită Aceste două denumiri de trăsături par, de aceea, să aibă o centralitate neobişnuită în descrierea personalităţii. Ele sunt pivoţi pe care par să se bazeze aproape toate celelalte trăsături.

Există şi alte „concepte monopoliste” de acest tip. A spune despre X că este un om orb, un străin, un muncitor, un negru va avea o importanţă decisivă (prea mare) pentru imaginea rezultantă.

Pe cine cunoaştem cel mai bine?

Anterior s-a subliniat faptul că similaritatea dintre personalitatea judecătorului şi a celuilalt este una din condiţiile unei percepţii corecte. De asemenea, s-a subliniat că cunoaşterea unei subculturi ajută la judecarea membrilor ei.

Pentru a preciza, pare să fie adevărat, în general, că bărbaţii) înţeleg personalitatea bărbaţilor mai bine decât pe cea a femeilor; în mod corespunzător, femeile sunt cel mai bine înţelese de femei. Dacă citim studii de caz şi romane constatăm că această generalizare are o bază. În opera lui Dickens femeile sunt de obicei caricaturi neputincioase, la Trollope femeile sunt idealizări; Jane Austen şi Charlotte Brontë n-au creat bărbaţi, ci păpuşi. Există câteva excepţii, poate Tolstoi şi Flaubert; dar succesul lor este adeseori limitat la portrete ale unui tip din sexul opus. Opiniile pot să difere în legătură cu aceste

exemple, dar cititorul probabil nu va fi în dezacord cu regula.

Bărbatul mediu poate fi incapabil să se elibereze de conştiinţa eului său în relaţie cu sexul opus; el poate avea înclinaţii idealiste sau cinice care împiedică o percepţie obiectivă; poate fi incapabil să scape de „imaginea mamei” sale; poate avea idei precon-4 cepute despre rolul caracteristic al femeilor în societate. Invers, o femeie poate avea o concepţie unilaterală despre bărbaţi pentru că îi displace propriul rol într-o societate în care bărbaţii sunt preferaţi pentru majoritatea posturilor şi se bucură de o libertate mai mare; ea poate considera agresivitatea sexuală masculină atât de neplăcută (sau de plăcută) încât să judece bărbaţii numai după acesta trăsătură. Şi totuşi, desigur, există excepţii. Ne gfedim la profesoara care, pe baza lungii sale experienţe, înţelege foarte bine băieţii adolescenţi din clasa ei; sau la psihiatrul care se specializează în tulburările nervoase ale femeilor.

Regula cea mai generală pare să fie aceea că înţelegem cel mai? ipe acele personalităţi care sunt asemănătoare cu alendastre; sf-hjrâsăsex, vârstă. ca şi de trăsături şi valori personale mare ajutor.

Totuşi, situaţia nu e simplă. De exemplu, părem adesea capabili să înţelegem cu succes firjje rlirprt. xjnigg-nQUJ înţelegem înşelăciunea prin prisma propriei noastre onestităţi. Dacă ne cunoaştem impulsurile proprii suntem capabili să cunoaştem inhibiţia care îi determină pe alţii să-şi stăpânească acele impulsuri. A avea un şir de idei în propria noastră gândire implică înţelegerea unui şir antitetic de idei. Contrariile implică asemănările. Dostoievski credea că fiecare om posedă un „dublu” care reprezintă inconştient calităţile opuse acelora pe care le manifestă. Teoria lui Jung despre rolul inconştientului este similară. Un introvertit, datorită permanentei raportări la sine şi meditaţiei asupra eului său poate înţelege destul de bine starea de spirit necugetată a extrovertitului pe care nu o poate atinge. Se spune adesea că „extremele se atrag”. În măsura în care este aşa, acest lucru se

datorează simpatiei noastre inconştiente jagntru ceea ce este reprimat şi ca atafe-Tătent înnoi.

Pentru o înţelegere corectă, similaritatea este importantă, iar opoziţia este un tip obscur de similaritate. Totuşi, trebuie să admitem, de asemenea, că o practică îndelungată, o experienţă specială şi talentul pot ajuta un judecător să înţeleagă personalităţi total diferite de a sa.

Surse obişnuite de eroare

Aproape toate mijloacele imaginabile de comitere a unei erori în gândire reprezintă în acelaşi timp un mod de a judeca greşit oamenii. Observaţia superficială, memoria defectuoasă, premisele eronate, deducţiile greşite, superstiţiile, prejudecata, raţionalizarea, proiecţia – numărul paşilor greşiţi posibili este prea mare pentru a-i clasifica. Totuşi, există unele erori speciale care sunt atât de obişnuite în percepţia persoanei încât ele trebuie avute în vedere în mod constant.

Sugrasimplificarea. Nici cel mai lung ronruan, nici cea mai elaborata” istorica-unrrr-caz nu pot da un portret şi o explicaţie corn-jbletă asupra caracterului. Răpoartelei mai scurte – inclusiv un psihog” raF = smT-apfoapeinevitabil caricaturi. De obicei, suntem pe deplin satisfăcuţi să caracterâzirn-concâs pe ceilalţi oameni, dar Protestăm energic dacă suntem lichidaţi printr-o analiză scurtă. Ne împotrivim foarte mult să fim categorisiţi şi aproape orice apre-scurtă despre noi o considerăm ca „o formă ieftină de t şi dezvoltarea personalităţii – cd. 265

cunoaştere” 27. Ştim că suntem mai complecşi decât cred alţii şi ne pare că nici măcar o biografie epică în trei volume nu ne-ar dreptate.

Suprasimplificarea constituie o limită inerentă a intslectul uman. Este <imposibil a reţine tot atâtea variabile câte aspecte are o personalitate unică. Procesele noastre cognitive sunt disproporţionate în raport cu sarcina. Dar acest eşec nu e specific percepţiei persoanei; el e frecvent în raporturile noastre cu cunoaşterea de orice tijj

Totuşi, se pare că avem o tendinţă specială de a

supraestima unitatea personalităţii, de a vedea o formă, de a impune o structură când predomină ceea ce e nestructurat.28 Fa-ejnjjbsiiaeţie-deljican-secve-iţe, cons MErândujă” excepţii care cimfinnă regula suntem

Înclinaţi-sirliacem astfeî Tâmparte datorită atitudinii noastre predominante de aprobare sau dezaprobare faţă de o persoană. „Halo44-ul (constanta judecată) acoperă întreaga scenă (cf. pagina 418). Să ne gândim cât de simplificate şi legendare sunt imaginile noastre despre personaje istorice: Lincoln, Napoleon, Casanova, Hitler. Prietenţi şi rudele noastre moarte devin mai simple şi mai respectabile pe măsură ce urmele memoriei noastre se sting. Şi aceeaşi atribuire a unităţii şi constanţei marchează judecăţile noastre referitoare la partenerii noştri în viaţă.

În ajutorul suprasimplificării vine utilizarea frecventă a unui „concept monopolist”. Am observat că a spune că o persoană este „caldă” înseamnă a modifica aproape toate celelalte judecăţi pentru a se potrivi acestei idei proeminente. Haire şi Grunes au arătat că faptul de a şti că o persoană este „muncitor” face aproape imposibilă obţinerea unei judecăţi nestereotipe despre personalitatea sa.29 Când vedem că celălalt e negru sau francez adesea nu mergem mai departe de stereotipul nostru propriu. Imaginea noastră despre o persoană ca „având succes” sau „neavând succes” se întinde ca o pată de ulei asupra judecăţilor noastre despre trăsăturile sale.30 Şi unele studii arată că oamenii adesea au câteva categorii preferate în termenii cărora îi judecă pe ceilalţi. O persoană caută semne de căldură, maniere, cultură; o a doua – inteligenţă şi competenţă; o a treia, tendinţe nevrotice sau patologice. Ceea ce văd ele este re

27 A.H. Maslow, Resistance to being rubricized, în B. Kaplan, S. Wapner, (Eds. >, Perspectives în psychological theory: essays în honor of Heinz Werner, New York, Int. Univ. Press, 1960.

28 G. Ichheiser, Misinterpretation of personality în everyday life and the psychologist’s frame of reference, în

„Charact. and Pers.”, 1943, U, 145 – 160.

29 M. Haire, W.F. Grunes, Perceptual defenses: processes protect-ing an organized perception of another personality, în „Human Relations. 1950, 3, 403 – 412.

30 G. Ichheiser, op. cit. Nota 28 supra.

r

Ilevant mai curând pentru propriile lor interese decât pentru structura personalităţii celuilalt.31

Tentaţia de a suprasimplifica pare să fie puternică în special când există mari diferenţe de vârotă – o tendinţă la care dejălâe-am. jeferit. Pentru un copil majoritatea adulţilor sunt doar „oameni fcătrâni”. Şi chiar la vârsta mijlocie tindem să vedem cetăţenii de „opteeci de ani mai curâind drept o speţă geriatrică decât indivizi. Un student de colegiu îşi poate privi colegii de clasă şi instructorii mai ftineri ca persoane distincte, dar poate considera membrii mai în ivârstă din facultate drept „profesori bătrâni”, lipsiţi de individualitate. Invers, pentru profesorii mai în vârstă toţi studenţii de colegiu pot apărea asemănători – şi să-i trateze ca atare. Puţini adulţi obeprv lJj-forpr” lA inrlivtrjualf» izbitoare dintre copii (dacă nu sunt ai lor). „Dacă consultăm un medic de vârsta noastră probabil că vom observa ce fel de persoană este, dar dacă doctorul este mult mai în vârstă, este văzut doar ca un oracol impersonal. Ca să generalizăm, când există diferenţe accentuate, judecătorul tinde să perceapă pe celălalt mai curând în funcţie de statusul sau rolul său decât ca o personalitate unică”.

O altă sursă specifică de eroare este roaeciţa> (pagina 168) 32. Judecătorul observă la cealaltă persoană tRăşături care îi sunt ca-ractgristice numâljuj, său-exagereâza-o calităte-la o altă persoană doar pentru ei t gl însuşi o pose-dă într-un grad înalt (mecanismul pai-bârnă). Acest tip” de eroare izvorăşte-dm similaritatea prggu-l pusâii, deşi presupunerea poate fi complet ifKnfiştienta T” Mare parte din înţelegerea noastră greşită este colorată de un asemenea egocentrism; presupunem că celălalt individ trebuie să simtă şi să gândească ca noi, şi că e doar

pervers, nearătând acest lucru mai clar.

În discutarea evaluării personalităţii am indicat câteva atitudini de răspuns nejuste. Un judecător poate încerca să fie poli-ţi şi astfel să evite o ofensare. El poate lij-msM. şi astfel să evite să emită judecăţi extreme, chiar atunci când acestea ar putea fi mai corecte. El poate avea tendinţa de a atribui sensuri speciale unor termeni şi astfel să nu reuşească să-şi comunice judecăţile celorlalţi. Toate tipurile de tendinţe de răspuns constituie surse potenţiale de eroare în judecarea oamenilor.

Şi totuşi, repet concluzia mea principală: oricât de complex ar fi procesul de cunoaştere a celorlalţi şi oricâte surse de eroare

31 A.H. H a's t o r f, S.A. R i e h ar d s-o n, S.M. Dombusch, The Problem of relevance in the study cof person perception, în T agi un, Petrullo, op. cit., cap. 5. Nota 20 supra.

32 A.H. H a's t o r f, I.E. Bender, A caution respecting the measurenent of empathic ability, în „J. abnorm, soc. Psychol.", 1952, 47, 574 – 576.

ar contamina judecata noastră, totuşi, în viaţa dumneavoastră şi jjj a mea, există un efort major de a birui prin înţelegere prăpasti care ne separă.

Focarul înţelegerii

Acest efort major se aşază pe încercarea noastră de a 4 atp-lege mtentzj Ze celuilalt. Aşa cum subliniază Heider, trăsătura caracteristică unică percepţiei persoanei este preocuparea sa pentru „cauzalitatea personală", iar cauzajiţala rjersonală izvorăşte dni intenţie. Intenţia unei persoane „aduce ordine" în marei Tvărâetăţe de secvenţe posibile de acţiune coordonându-le într-un rezultat final" * Pe scurt, cheia percepţiei persoanei rezidă în atenţia noastră faţă di> ceea ce celălalt încearcă să facă. Scopurile sale, valorile sale – împreună cu abilităţile sale şi cu energia disponibilă – reprezintă ceea ce ne fascinează.

Astfel, a cunoaşte bine cealaltă persoană înseamnă a-i cunoaşte intenţiile, adică ce fel de viitorjtocearcă să realizeze. Este adevărat ca totodată percepem toate

felurile de trăsături incidentale legate de ea, dar efortul nostru principal este îndreptat spre sesizarea direcţiilor strădaniei sale, căci acestea (în primul rând) cimentează personalitatea sa (aşa cum ele o cimentează pe a noastră).

Să punem problema în alt mod: propria noastră personalitate se concentrează subiectiv în jurul propriului nostru concept de eu. Elementul dinamic din acest concept îl constituie efortul nostru central (propriile noastre intenţii). Atunci e firesc, inevitabil într-adevăr, ca\atunci când ne interesăm de ceilalţi, să căutăm în primul rând aceeaşi temă unificatoare.

Rezumat

Cheltuim mult din viaţa noastră încercând să-i înţelegem pe ceilalţi (şi dorind ca ceilalţi să ne înţeleagă mai bine decât o fac). Efortul n, ostru principal este să sesizăm corect motivele şi intenţiile celuilalt, căci atunci am cunoaşte liniile directoare ale vieţii sale. Dar sarcina nu este uşoară. Un mare număr de factori influenţează succesul sau eşecul nostru.

33 F. Heider, The psychology of interpersonal relations, New York. Wiley, 1958, p. 112. Vezi, de asemenea, A.R. G i 1 b e r t, The other person how we „intend”, it, în „J. Psychol.”, 1961, 51, 247 – 262.

Oamenii diferă mult în ceea ce priveşte accesibilitatea lor; unii sunt înclinaţi spre autodezvăluire. alţii spre rezervă şi diferă ELN legăiura g: i confidenţul „ţintă” pe care îl aleg. Şi total separă T de autodezvăâuârcă delâb-erată constatăm-ca unele personalităţi. sunt relativ deschise, altele enigmatice în structura lor proprie. Complexitatea procesului este evidentă chiar şi în studiul prismelor impresii. Doar o privire fugară aruncată asupra unei per«şoane va declanşa un lanţ rapid şi complicat de deducţii şi structurări care va produce judecăţi ce depăşesc cu mult informaţia dată. Primul nostru impuls pare acela de a însera oamenii în ca-jtegorii familiare de vârstă, sex, naţionalitate, rolşi astfel de a-i i înzeitra cu Stereotipurile pe are le păstrăm pentru

aceste categoxii; dar, de asemenea, formăm rapid judecăţi referitoare la dispoziţiile lor personale. Când la primele noastre impresii se adaugă mai multă informaţie devenim mai siguri de judecata noastră, deşi nu în mod necesar şi mai corecţi. Depinde de cât, de buni judecători suntem şi cât de flexibili.

Aptitudinea de a-i judeca pe ceilalţi nu e nici complet generală, nici complet restrânsă şi specifică. Se pare că unii sunt dotaţi cu „sensibilitate „pentru celălalt generalizat”, cu cunoaşterea normelor universale şi de grup; ei pot prevedea cum se vor comporta membrii tipici ai unei structuri. Alţii sunt dotaţi cu „sensibilitate interpersonală” – cu recunoaşterea individualităţii structurii.

Darul sensibilităţii interpersonale pare să fie corelat cu experienţa şi maturitatea, cu inteligenţa, cu complexitatea cognitivă şi cu autointuiţia. În plus, un bun judecător e probabil bine adaptat şi eficient în grupuri, dar şi detaşat, posedă valori estetice superioare şi e înzestrat cu un fel special de înclinaţie psihologică denumită „intraceptivitate”. Persoanele autoritare, lipsite fiind de această «trăsătură, sunt proşti judecători de oameni. În general, femeile sunt judecători ceva mai buni decât bărbaţii, probabil nu datorită unei capacităţi înnăscute de intuiţie, ci datorită. faptului că rolul lor în societate reclamă cultivarea acestui dar.

Procesul perceperii persoanei este în aceeaşi măsură asemănător şi diferit de toate celelalte procese perceptive. Diferenţa principală este aceea că obiectele umane, spre deosebire de alte obiecte, ne impresionează prin scopurile lor, prin vivacitatea lor „intenţiile lor faţă de noi şi prin relativa lor imprevizibilitate. Un interes special e ataşat de percepţia persoanei. Chiar mai mult decât în percepţia obişnuită, constatăm că tendinţa spre judecăţii comune joacă un rol: efectele de halo, «tereotipizarea, oresupunerea similarităţii şi toate felurile de implicaţii emoţionale. Combinăm într-un mod complicat informaţiile pe care le primim; una din caracteristicile acestei

combinaţii complicate este deducţia rapidă în funcţie de experienţa noastră cu indicii pe care îi obţinem. O altă caracteristică este selecţia atributelor centrale, ca rece sau cald, în calitate de accent. În mod frecvent, un stereotip monopolist (ca rasă, ocupaţie, clasă socială) ne împiedică să facem judecăţi corecte şi discriminatorii. Rareori ne străduim să evaluăm o persoană ca întreg; ne interesează numai un canal al relaţiei. Se va înţelege cu personalul din birou? Va fi o parteneră corespunzătoare?

În general, cunoaştem cel mai bine oamenii care sunt asemănători cu noi – membrii sexului nostţu, ai culturii noastre, ai generaţiei noastre şi care sunt asemănători cu noi în ceea ce priveşte trăsăturile şi gusturile. Dar oamenii opuşi nouă în diferite trăsături pot fi de asemenea înţeleşi pentru că opoziţia este un tip de similaritate. De asemenea, o experienţă îndelungată cu grupuri anumite poate compensa lipsa de similaritate, ca şi un talent mare – sensibilitatea interpersonală.

Obstacolul principal în calea unei judecăţi corecte rezidă în tendinţa noastră de a şjjpj-a implifjca, de a categorisi percepţiile noastre legate de persoane. Mei un om nu are întreaga unitate şi fermitate de structură pe care de obicei i-o atribuim. Şi, desigur, suntem supuşi altor surse comune de eroare: stereotipizarea, proiecţia, indulgenta, judecăţile de halo şi prudenta excesiva.

În ciuda complexităţii procesului susţinem că psihologii nu sunt îndreptăţiţi să ocolească problema cunoaşterii corecte, aşa cum sunt unii înclinaţi s-o facă. Personalitatea mea se află „aici înăuntru”, a dumneavoastră „acolo afară”. Deşi este important să cunoaştem procesul prin care eu încerc să înving această prăpastie, nu e mai puţin vital să cunoaştem cât de bine reuşesc. O sarcină majoră în viaţă este aceea de a realiza cu succes crescând percepţia noastră reciprocă.

CAPITOLUL

Natura înţelegerii

DEDUCŢIA ESTE IMPORTANTĂ «DEDUCŢIA NU ESTE SUFICIENTA «EMPATIA «CARACTERUL

PROVOCANT AL FIINŢEI UMANE «TEORII DESPRE

Înţelegerea configurativA e teoria în rezumat: percepţia

STRUCTURATA

LJungem acum la un subiect viu disputat. Se referă la variate teorii ale cogniţiei care sunt implicate în toate direcţiile referitoare la percepţia persoanei. În capitolul anterior am luat în considerare multe din condiţiile care afectează percepţia persoanelor. Dar acum se ridică întrebarea: Cum e posibil să cunoaştem cât de cât personalitatea celorlalţi? Întrucât nu avem acces direct la experienţa lor, cum se face totuşi că înţelegerea noastră este atât de bună cât este? Că niciodată nu poate fi perfectă, toate teoriile sunt de acord.

Spectrul teoriilor disponibile este larg, mergând de la deducţie, la o extremă, până la caracterul nemijlocit, la cealaltă. Vom susţine că o teorie corectă se află între aceste extreme, combinând trăsăturile convingătoare ale amândurora.

Este un fapt curios că nu numai filosofii care se interesează de teoria cunoaşterii (epistemologie), dar şi psihologii interesaţi de teoria cogniţiei discută cu o înflăcărare considerabilă problemele implicate. Cauza emoţiei lor are probabil o legătură cu loialitatea culturală. În general vorbind, ansamblul tradiţiei anglo-americane în ceea ce priveşte teoria cognitivă (epistemologică) derivă din empiriştii şi asociaţioniştii britanici (Hume, Locke, Hamilton, Mill şi alţii). Similar tradiţia de pe continent (în special din ţările de limbă ger-l mană) derivă din fenomenologie şi din doctrina „intelectului activ” (susţinută, în diverse forme, de Leibniz, Kant, Dilthey Kohler, Bergson, pentru a numi doar câţiva). Acest din urmă grup de gânditori ajung la concluzia că asociaţionismul anglo-american şi doctrinele deducţiei nu reuşesc să explice procesul de cunoaştere de către noi a celorlalţi. Fiecare din aceşti autori continentali oferă câteva postulate suplimentare referitoare la procesul cunoaşterii.1

Pentru a ilustra disputa putem să-i luăm pe Locke şi Leibniz, contemporani la sfârşitul secolului al XVII-lea. Primul poate fi considerat părintele empirismului anglo-american. Doctrina sa că intelectul ’nostru este la început ca o foaie albă de hârtie (Idbula rasa) duce la doctrina că senzaţiile (impresiile pe care le primim de la ceilalţi oameni) sunt singura bază a cunoaşterii; aceste senzaţii lasă urme în memoria noastră – un stoc de experienţă care se organizează conform legilor asociaţiei. Făcând apel la acest stoc suntem capabili să dăm un sens indicilor senzoriali care vin de la o personalitate nouă. Locke îşi rezumă concepţia spunând: „Nu există nimic în intelect care să nu fi fost mai întâi în simţuri”.

La această afirmaţie Leibniz a făcut o completare critică: „Da, spunea el, nu există nimic în intelect care să nu fi fost mai întâi în simţuri – cu excepţia intelectului însuşi”. Ca şi j”) Leibniz, marea majoritate a teoreticienilor cunoaşterii de pe continentul european susţineau că eşafodajul lui Locke este prea fragil, că în cunoaştere este implicat „ceva mai mult” decât simpla formulă:

Indice senzorial + asociaţie! + asociaţie2 ++ asociaţie3 = Înţelegere

Aşa cum vom vedea, disputa Locke-Leibniz mai este încă activă azi.2

1 O examinare accesibilă a acestor tradiţii se va găsi în B.B. Wolman, Contemporary theories and sistems în psychology, New York, Harper, 1960 – mai ales cap. 10.

2 Pentru o examinare mai completă a teoriilor anglo-americane şi continentale, vezi G.W. A11 p o r t, Becoming: basic considerations for a psychology of personality, New Haven, Conn., Yale, Univ. Press, 1955, p. 7 – 17. De asemenea, European and American theories of personality, în H.P. V a-vid, H. von Bracken (Eds.), Perspectives în personality theory, New York, Basic books, 1957, cap. 1.

Deducţia este importantă

Când spunem că câinele nostru este „gelos”, cum ştim că este gelos sau, mai precis, de ce credem că este? Singurul răspuns poi sibil pare să fie acela că într-un mod

îndepărtat comportamentul [câinelui este asemănător cu comportamentul unui copil gelos cu Icare am avut o oarecare experienţă. Judecăm prin analogie. Şi I cum ştim că un copil este gelos? Din nou judecăm prin analogie. Comportamentul său este asemănător cu al nostru, sau cu amin-jtirea geloziei noastre din copilărie. Cuvintele pe care le utilizează l (sau cererile sale expresive de atenţie) reintegrează toate genu-Irile de experienţe trecute pe care le-am avut cu gelozia (cf. paginile 103 – 105). Un autor enunţă problema precum urmează:

Orice experienţă sau proces mental din alt organism poate fi dedus din structură, situaţie, istorie şi comportament numai când o experienţă similară

I sau un proces mental similar este sau a fost asociat cu o structură, situaţie, istorie şi comportament similar din cineva, iar probabilitatea deducţiei va fi proporţională cu gradul similarităţii3.

Nimeni nu neagă existenţa acestui proces de raţionament prin analogie sau inferenţă. Acest lucru a fost acceptat încă de când Aristotel a formulat primul condiţiile silogismului. Dacă un eveniment nou este un caz al unei clase de experienţe, va fi înţeles ca având aceeaşi semnificaţie. De exemplu, dacă experienţa noastră este că toţi oamenii sărut muritori şi dacă Socrate aparţine clasei „oameni”, atunci şi el trebuie să fie muritor. Sau, dacă expe

[rienţa mea este că oamenii înalţi şi slabi au în majoritate un temperament cerebroton, urmează în raţionamentul meu că această nouă cunoştinţă, care de asemenea este înaltă şi slabă, va avea

[acelaşi temperament.

Atunci, deducţia poate fi definită ca un „proces cognitiv în care caracteristicile unei clase generale sunt atribuite unui individ luat ca un caz al acelei clase”.4

Este adevărat că rareori suntem conştienţi de acest gen de

I cunoaştere. Logica silogismului este rareori conştientă. Majoritatea inferenţelor pe care le facem în

viaţa de zi cu zi sunt uimitor de rapide, subtile şi în general inconştiente. Următorul experiment arată clar că putem fi complet inconştienţi de factorii care îodelează judecata noastră.

Subiecţii priveau fotografia unei feţe umane de 20 de ori într-o expunere de un minut. Cuvântul fericit sau furios

3 D.K. A d am’s, The inference, of mind, în „Psychol. Rev.”, 1928, 35, 235 – 252.

4 T.R. S-ar b i n, R. Taft, D.E. B a i 1 e y, Clinical inference and cognitive theory, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1960, p. 5.

era suprapus pe figură sub intensitatea de prag (adică, subiecţi nu ştiau în mod conştient că era prezent un xuvânt). În majoritatea cazurilor faţa prezentată cu eticheta fericit a ajuns treptat să fie văzută ca „mai plăcută”. De asemenea, faţa asociată cu furios a devenit „mai neplăcută”. În realitate fotografiiutilizate erau alese pentru neutralitatea lor, neavând o expresie nici plăcută, nici neplăcută.5

Deşi acest experiment pare artificial din punctul de vedere al vieţii cotidiene, totuşi aduce o dovadă: inferenţele pot fi afectate de indici şi aceşti indici pot fi potriviţi în clase de experienţe (în acest caz cu ajutorul etichetei lingvistice) fără a intra în conştiinţa noastră.

Multe inferenţe, de aceea, sunt inconştiente. De asemenea ele sunt extraordinar de rapide. Într-un capitol anterior, într-o discuţie despre primele impresii (pagina 496) s-a sugerat că cititorul priveşte numai pentru o clipă la o figură străină într-un mijloc de transport public. Acest exerciţiu este uimitor datorită fluxului de judecăţi care apare imediat. O aruncătură de ochi scurtă trezeşte un număr mare de clase de experienţe (privind sexul, ocupaţia, suferinţa şi altele) şi declanşează într-o secundă un mare număr de judecăţi.

Viteza procesului deductiv devine şi mai derutantă când ne gândim că trebuie, de asemenea, să cântărim indiciile pentru a determina validitatea lor probabilistică. Unele din judecăţile noastre par sigure, altele nesigure. Că

tovarăşul nostru pasager este femeie suntem absolut siguri căci indiciile vizuale pe care le primim sunt totdeauna asociate cu clasa (categoria) „femeie”. Dar dacă este gospodină, tânără sau o funcţionară suntem mai puţin siguri; „în general” judecăm că ea este gospodină pentru că indiciile pe care le recepţionăm par să se potrivească cu o probabilitate mai mare în această clasă de experienţe.

Precum o maşină mare de sortat, mintea care percepe pare să perforeze o cartelă (cu indiciile vizuale), o trimite creierului, unde toate celelalte cartele cu perforaţii similare sunt instantaneu asamblate, iar atributele asociate cu perforaţii (în exemplul nostru, atributele unei gospodine) sunt emise cu valori de frecvenţă adecvate în forma unei judecăţi probabilistice. Perceptorul este asemenea unei maşini de codificare infinit de complexă.6

5 S. B ac h, G. S, Klein, Conscious efects of prolonged subliminal exposures of wor de in „Amer. Psychologist”, 1957, 12, 397.

6 Subtilităţile procesului de deducţie sunt prea complexe pentru a fi analizate aici. Expuneri valoroase sunt oferite de Sarbin. Taft, Băiley, op. cit. (Nota 4 supra). De asemenea, J.S. B nu ne r, J.J. G o o din o w, G.A. Austin, A study of thinking, New York, Wiley, 1956.

Astfel, deducţia poate fi considerată ca un proces mecanic pe liniile modelelor oferite de moderna „teorie a informaţiei”. Aşa cum am spus, ea poate fi considerată şi în termenii raţionamentului silogistic inconştient. Mai mult, relaţia sa cu asociaţionismul, cu doctrina reintegrării este, de asemenea, clară. Trebuie adăugat că teoria deducţiei poate fi de asemenea uşor potrivită cu modelul stimul-răspuns.

De exemplu, un copil, care a suferit din cauza unui tată crud şi arogant, poate, în viaţa sa ulterioară, să reacţioneze cu teamă şi ură faţă de oricine care posedă trăsături fizice asemănătoare cu cele ale tatălui său, sau chiar faţă de oricine care se află într-o poziţie de autoritate faţă de el. Adică, trăsăturile fizice şi rolul autorităţii sunt „stimuli condiţionali” care, reactivează răspunsul primar

de teamă.

Reiese că multe şcoli contemporane de gândire subscriu într-un fel sau altul la teoria deducţiei.7

Calităţile teoriei deducţiei sunt indiscutabile. Ţine seama în mod admirabil de multe din concluziile la care s-a ajuns în capitolul anterior. Explică de ce oamenii cunosc cel mai bine pe aceia care sunt asemănători lor, de ce o experienţă mare în viaţă este esenţială pentru un bun judecător al personalităţii, de ce personalităţile care au o structură delicată nu sunt bine înţelese de judecători care sunt necomplicaţi. Ea ţine seama de abisul neînţelegerii dintre cele două sexe, dintre rase şi dintre tipuri de persoane care au valori incompatibile. Poate manevra bine erorile obişnuite ale judecăţii care provin din păstrarea unor stereotipuri rigide, din presupunerea similarităţii între ceilalţi şi noi, când de fapt similaritatea nu există. Nicio teorie despre cunoaşterea celorlalţi nu poate nega importanţa deducţiei.

Deducţia nu este suficientă

Cu toate meritele sale indiscutabile, teoria deducţiei e departe de a corespunde. Printre limitele sale sunt următoarele:

1. Deşi există o bază pentru introspecţie, totuşi există, de ase „menea, şi multe dovezi contrarii. Numai rareori ne spunem „Ce înseamnă oare acea structură facială? Ei bine, îmi aminteşte de X, care arăta adesea ca aceea. X era o persoană care îmi plăcea şi

7 Deducţia reprezintă pivotul logicii tradiţionale, al asociaţionismului, psihologiei stimul-răspuns, teoriei informaţiei, ciberneticii, funcţionalismului probabilist şi al supoziţiilor epistemologice făcute de ceea ce azi este numită «teoria cognitivă”.

În care aveam încredere. Şi astfel, deşi eu sunt doar probabil sigur, voi avea încredere în general în acest om”. Asemenea deducţii conştiente se produc desigur câteodată şi, în măsura în care sunt valabile, ele sprijină teoria deducţiei. Totuşi când deducţia nu e conştientă, pentru o codificare rapidă, subtilă, probabilistă, trebuie să ţinem

seama foarte mult de deducţia inconştientă. Nu ne putem aştepta ca introspecţia să urmeze pas cu pas procesul clar.

Introspecţia ridică totuşi în mod fatal o problemă stânjenitoare. De ce percep totdeauna cealaltă persoană ca o structură care există „acolo afară” şi niciodată „aici înăuntru” (unde are loc întregul proces de deducţie)? Introspecţia este incapabilă să adiţioneze trăsăturile figurii celuilalt cu propria mea experienţă. În percepţia mea, faţa sa şi suferinţa sa sunt părţi ale unui singur sistem. Nu percep o figură acolo şi apoi adaug o semnificaţie aici (aşa cum pretinde teoria deducţiei). Procesul are o referinţă exclusiv obiectivă.

Kb hier a subliniat că atunci când spunem că un om este melancolic, stânjenit sau generos este clar că el, şi nu noi, are aceste calităţi.8 Un cercetător olandez, studiind judecăţi referitoare la expresia facială, constată că în ciuda cadrului analitic (deductiv) al gândirii indus de experiment, rezultatul cel mai impresionant e, s; te acela că judecătorii sunt total convinşi că ceea ce văd este „acolo afară” şi nu „aici înăuntru”. Cercetătorul conchide că „nicio teorie care explică înţelegerea numai prin intermediul experienţei sau al raţionamentului prin analogie nu ar putea fi corectă; impresia primită este clar localizată în figura percepută”.9 întreaga înţelegere este orientată spre exterior; vântul, câinele, persoana sunt cele ce par furioase sau blânde, şi nu noi.

2. Deducţia reclamă un control extern. Când o cunoştinţă face un anumit gest, de anume limitează deducţiile noastre potenţiale la semnificaţia acestui gest în viaţa sa? De ce nu ar merge şirul nostru de asociaţii precum urmează: gest – balet – Baletul Rus Moscova […] şi aşa mai departe?

Asociaţionistul ar putea răspunde: avem o atitudine mentală pentru a restrânge deducţiile noastre la sarcina în curs, respectiv, judecarea celuilalt. Adevărat, dar ce anume produce această atitudine mentală restrictivă? Deducţia nu operează astfel. Trebuie să existe un factor suplimentar – cel puţin un „caracter de interpretare” în celălalt care ne

menţine în sarcina noastră. Persoana-stimul reprezintă factorul continuu şi de control în lanţul nostru de deducţii.

8 W. Kohler, Gestalt psychology, New York, Liveright, 1929, pp. 234 – 268.

9 N.H. F r i d a, The understanding of facial expression of emotion, în „Acta psychologica”, 1953, 9, 354.

Viteza fulgerătoare de codificare şi evaluare, precum şi marea [complexitate a întregului proces fac necesar ca noi să descoperim [factorii de organizare care sunt capabili să prevină un haos în deducţii. Într-o anumită măsură studiul mecanismelor nervoase ne poate ajuta. De exemplu, pare să existe o tendinţă naturală a creierului de a funcţiona cu blocuri generale de informaţie (ansambluri de celule, categorii, generalizări de nivel superior, modu-hluri – numiţi-le cum doriţi). Indiciul care provine din apariţia lunui obiect sau din vorbirea altei persoane va activa acest bloc general. „Instantaneitatea” indiciului într-o categorie oferă „semlnificaţia” ei.10 Dar oricare ar fi mecanismele nervoase – şi ele nu Sunt încă înţelese, avem încă nevoie de o orientare puternică spre celălalt pentru a păstra lanţul nostru de deducţii ancorat în el.

3. Înţelegerea nu e proporţională cu cantitatea de experienţă relevantă disponibilă. Strict vorbind, teoria deducţiei vrea să spună că nu înţelegem nimic dacă nu avem o experienţă anterioară; şi, [mai mult, că perfecţiunea unei deducţii (şi probabilitatea de a o face) va fi proporţională cu cantitatea de experienţă relevantă pe care o avem. Citatul dintr-un adept serios al teoriei deducţiei (pagina 521) face aceste afirmaţii. Dar sunt ele strict adevărate?

Un băiat, să zicem de zece ani, vede un film în care un cavaler cu panaş îşi ridică în şa doamna sa medievală şi galopează de-a lungul unui pod mobil, fluturând provocator lancea împotriva unui balaur furios şi frustrat. Băiatul nu a călărit niciodată un cal sau mu a purtat vreo lance şi e familiarizat foarte puţin cu doamnele medievale şi cu balaurii frustraţi. Dar este „înţelegerea” sa mai „mică

decât în cazul unui film bazat pe un teren de joc familiar. sau o scenă domestică? Poate, puţin mai redusă – dar nu mult Tot referitor la această problemă să luăm copiii mici. La vârsta de un an sau mai puţin ei prezintă adesea un răspuns adecvat faţă de expresiile cu care nu au avut o experienţă inteligibilă. Copilul care nu a suferit nicio pedeapsă efectivă poate răspunde cu o justeţe uimitoare faţă de o figură certăreaţă sau încruntată; Am discutat deja originile zâmbetului de răspuns (paginile 493 – 494), care în mod clar nu se bazează pe o experienţă anterioară. Etologii ne spun că, contrar lui Locke, există multe asemenea percepţii înnăscute. Deşi este cu siguranţă adevărat (cum s-a

10 Categoriile preferate de semnificaţii în care codificăm indiciile senzoriale sunt denumite „moduli” de către s-ar b i n, Taft, B a i 1 e y, op. cit., cap. 5 (nota 4 supra). De asemenea, aceşti autori propun termenul „instantaneitate” pentru codificarea procesului. O discuţie speculativă despre o posibilă bază nervoasă pentru deducţie este oferită de D.O. H e b b, The organization of behavior, New York, Wiley, 1949. De asemenea, de J.S. Bruner, Neural mechanisms în perception, în „Psychol. Rev.”, 1957, 64, 340 – 358.

subliniat în ultimul capitol) că copiii sunt judecători mai puţin buni ai celorlalţi decât sunt adulţii, totuşi nu putem spune că judecăţile lor sunt direct proporţionale cu experienţa lor.

Să presupunem că un prieten ne spune că se simte bine, că nu are griji şi că e fericit şi să presupunem că comportamentul său oferă un sprijin indirect pentru afirmaţia sa. Pe baza tuturor legilor asociaţiei şi deducţiei, trebuie să-i acceptăm afirmaţia şi să facem o judecată corespunzătoare că se bucură de o stare buna Teoria probabilităţii ne-ar da cel puţin 90% siguranţă. Dar să presupunem că un indiciu banal, poate absenţa unui ton familiar în vocea sa, sau o linie încordată pe frunte, dezminte evidenţa. Nu mai ţinem seama de ceea ce el ne spune şi de cea mai mare parte din ceea ce vedem, ca şi de

toate deprinderile noastre de deducţie. Tocmai ceea ce este nefamiliar (na familiar) transmite un sens şi formează judecata noastră. Ceva despre omul însuşi – oricât de nefamiliar este – duce la o schimbare completă a judecăţii aşteptate. De ce se întâmplă astfel? Deducţia probabilistă nu poate da o explicaţie.

A înţelege pe celălalt seamănă adesea cu a înţelege o metaforă necunoscută. În expresia lui Walt Whitman „vastul peisaj inconştient al ţării mele”, pentru fiecare cuvânt în parte avem desigur asociaţii trecute – dar nu şi pentru această combinaţie nouă. N-am auzit niciodată de expresia „peisaj inconştient”. Dar brusc ea transmite un sentiment al diversităţii neplanificate a peisajului american. Nu adunăm cuvintele cunoscute din acest citat şi dăm fiecăruia sensul său obişnuit. A face astfel ar fi probabilism. Nu, noutatea obţinută prin juxtapunerea cuvintelor inconştient şi peisaj creează o înţelegere în ciuda unei nefamiliarităţi de o viaţă cu această combinaţie particulară de cuvinte.

Fiecare persoană este asemănătoare unei metafore noi. Experienţe trecute separate\ intră într-adevăr în înţelegerea noastră, dar coliziunea lor nu e în niciun caz aditivă. Nu deprinderile noastre în mod exclusiv sunt cele care determină înţelegerea noastră; structura externă este de asemenea determinantă.

4. Înţelegerea comportamentului emoţional nu trezeşte în mod normal, aşa cum ar pretinde teoria deducţiei, sentimente similare în observator. Conform doctrinei deducţiei, indiciul ar tinde în mod normal să refacă experienţa completă originară cu care a fost asociat. Perceperea de către noi a unei feţe furioase trebuie să declanşeze o dispoziţie furioasă în noi; gesturile senzuale trebuie să declanşeze sentimente senzuale. Dar în loc de a se întâmplă astfel, constatăm că asemenea expresii de obicei nu provoacă niciun sentiment, sau dimpotrivă sentimente contrare, poate de amuzament sau dezgust.

Asociaţionistul poate replica că orice parte a unui

lanţ de Muctiv poate fi inhibată de o stare simultană concurentă din cel ce [percepe. Dar aceasta este o presupunere extravagantă. N-ar fi mai simplu să spunem că subiectul-stimul (celălalt) determină ceea e vom vedea? Sarcina prezentă este de a-l înţelege şi nu de a fetrăi toată istoria noastră emoţională şi apoi de a îndepărta o fcarte din ea. Deducţia explică prea mult.

5. Deducţia accentuează ceea ce celălalt are comun cu toţi Spamenii, nu structura care îi aparţine numai lui. Adepţii teoriei de-iiueţiei ne spun că „condiţiile pentru cunoaşterea oricărui parti-fcular sunt îndeplinite numai când universala» sa sau apartenenţa la o clasă este recunoscută”.11 Aceasta este o afirmaţie extremă. Înseamnă de fapt că nu putem cunoaşte pe Peter sau pe Paul dacă nu-i introducem în haine gata confecţionate aflate în stoc. Înseamnă că îl putem cunoaşte pe Peter numai în măsura în care îl putem codifica. El este, să zicem, protestant, alb, student de colegiu, cu constituţie mezomorfică, are o sută de scoruri la o sută de teste de personalitate şi poate fi etichetat cu denumiri conceptuale generale, ca cordial, pasionat, emotiv, extrovertit. Toate aceste clase, după cum ne spun teoriile deducţiei, constituie pe Peter. Dar oare aşa este? Unitatea care este Peter s-a dezintegrat într-o pulbere de concepte. Continuitatea lui Peter a fost transformată în categorii discontinue şi statice. Viaţa sa de „acolo afară” este redusă la echipamentul meu conceptual de „aici înăuntru”. Nu există o cale de a reconstrui adevărata mobilitate şi structură a lui Peter din aceste fragmente de concepte.

Cititorul îşi va reaminti că în capitolele 14 şi 15, unde a fost discutată presupunerea convenabilă a „trăsăturilor comune”, am insistat asupra faptului că în natură vom găsi numai „dispoziţii personale”. În acelaşi timp trăsăturile comune au fost apărate ca fiind utile în compararea oamenilor – iar deducţia este acum apărată ca un mod de comparaţie. Dar aşa cum am argumentat anterior că trăsăturile comune nu ne vor da organizarea structurală a unei vieţi individuale, tot aşa argumentăm acum că

deducţia pune prea mult accent pe aspectele comune şi un accent insuficient pe unitatea celeilalte persoane.

Însuşi procesul deducţiei începe prin neglijarea coloraturii speciale a individului şi prin substituirea ei cu o mulţime de categorii comune aplicabile la toate tipurile de indivizi, la care se potriveşte în schimb individul. Un asemenea proces abate atenţia se la modul în care trăsăturile celuilalt funcţionează împreună în interesul general al organismului său.

11 S-ar b i n, Taft, B a i 1 e y, op. cit., p. 255. Nota 4 supra. În citatul dat cuvântul „recunoscut” este desigur, nefericit pentru că autorii înşişi subliniază natura inconştientă a procesului deductiv.

Doctrina deducţiei, ca şi cea a trăsăturilor comune pune accentul pe ceea ce este comun, pe ceea ce este mediu. Aproape toate cercetările asupra personalităţii, am observat, sunt făcute în funcţie de grupuri de oameni. De aceea este inevitabil faptul că media este o ancoră în cadrul cercetării. Dar o medie este ceva intermediar între oameni. Nu priveşte pe toţi indivizii ca atare într-adevăr, scopul unei medii în statistică este de a menţine reunit un grup ca întreg.12

Este adevărat că prin cunoaşterea mediei putem deduce că Peter deviază de la grupul său – dar putem proceda astfel numai pentru clasa de calităţi supuse investigaţiei. Într-adevăr, putem face subclase mai mici şi să spunem cum deviază de la medie în ceea ce priveşte multe calităţi măsurabile mai restrânse. Da, dar totuşi nu avem de-a face cu Peter în primul rând, ci numai cu clase. Dacă Peter deviază cu atâtea puncte la extroversiune faţă de alţi studenţi de colegiu, facem o comparaţie utilă. Dar miezul problemei este cum se raportează extroversiunea lui Peter la inteligenţa, dominanţa, valorile şi sănătatea sa? Ce semnifică ea în viaţa sa? Nicio scamatorie cu subclase nu ne va spune.

Desigur, trebuie să admitem că pentru unele scopuri o cunoaştere a mediei duce la predicţii bune în general. Statistica ne poate spune aproape exact câţi bărbaţi de o

anumită vârstă sau dintr-un> anumit grup ocupaţional vor muri anul viitor. Şi aceasta este tot ceea ce ea vrea să ştie. Ea nu ne poate spune dacă Peter va muri (şi tocmai acest lucru vrea Peter să-l ştie). Similar, s-a spus că psihologii pot face predicţiile cele mai bune luând statistici de grup (adică, codificându-l pe Peter conform apartenenţei sale de clasă).13 Şi fără îndoială pot s-o facă în anumite scopuri. Dar când, în viitor, psihologia îşi va dezvolta metodele morfogenetice şi le va utiliza corect, predicţiile (care acum în cazul cel mai bun sunt slabe) se vor îmbunătăţi.14

12 Cf. A.L. Bowley, The average and the individual, în „Barnett House Papers”, nr. 22, London, Oxford, 1939. Vezi de asemenea, A. Wellek, Der Stand der psychologischen Diagnostik im Vberblick, în „Sttid. gen”, 1Q” ’4.8, 464 – 472.

13 P.E. Meehl, Clinical versus statistical prediction, Minneapolis, Univ. of Minnesota Press, 1954.

14 Am vorbit despre deducţie ca şi cum ar fi fost întotdeauna o chestiune de a apela la cunoaşterea oamenilor în general sau a unei clase de oameni. Desigur, este adevărat că chiar şi într-o predicţie idiografică ne formăm o concepţie generală despre o persoană dată şi deducem semnificaţia actelor sale din această concepţie. Dar întrucât niciun scriitor, după ştiinţa mea, nu are în minte acest tip de deducţie idiografică, pare corect să nf îndreptăm critica asupra deducţiei statistice avută în vedere de autorii citaţi De exemplu, Sarbin, Taft, Băiley, op. cit. (nota 4 supra) argumentează că unicitatea unei personalităţi se reduce întotdeauna la variaţii în clasele Universale şi astfel deducţiile sunt întotdeauna deducţii din clase.

Empatia

Lacunele teoriei deducţiei au determinat mulţi autori (mai ales europeni) să inventeze explicaţii mai largi şi pentru ei mai adecvate ale procesului de înţelegere.

Conceptul de Einjuklung (a se simţi pe sine în ceva) a fost introdus de Lipps la începutul acestui secol; traducerea termenului ca empatie a fost propusă de

Titchener. Lipps l-a aplicat în domeniul esteticii şi mai ales la înţelegerea persoanelor.15

Aşa cuma fost iniţial utilizat, conceptul se referea în primul rând la procesul imitaţiei motorii. Contemplarea unei opere de artă, de exemplu, implică multe mişcări uşoare ale sprâncenelor, ochilor, trunchiului şi membrelor care imită într-un fel obiectul-stimul. Când cineva spune că o săgeată gotică se înalţă în zbor, că arcul navei este exaltat, că o cascadă saltă sau că un nor de furtună cântăreşte greu, în realitate sunt raportate răspunsurile musculare proprii ale persoanei. În artă emitem judecăţi de plăcere dacă mişcările noastre empatetice sunt graţioase, continue, dar nu prea simple. Considerăm că ceva e urât sau plictisitor dacă mişcările noastre imitative sunt smucite, neechilibrate sau prea simple.

În percepţia persoanei o imitaţie motorie uşoară este de asemenea importantă. Observaţi expresiile faciale ale unui auditoriu plin de înţelegere – există şanse ca el să manifeste încruntare, zâmbete şi schimbări ca cele ale vorbitorului. Actorii şi mimii sunt adesea buni judecători ai personalităţii. Oamenii care imită activ o expresie facială par să fie judecători mai buni ai semnificaţiei ei decât aceia care nu o fac.16 Grafologii, când sunt confruntaţi cu

O formă nouă şi ciudată de scris, uneori urmăresc scrisul cu o peniţă uscată pentru a obţine kinestezia care le va permite să reconstruiască într-un oarecare grad impulsurile afective şi motorii ale celui care a scris.

De obicei nu cunoaştem gradul în care această imitaţie motorie intră în procesul înţelegerii. Figura 43 oferă o ilustrare a acestui fapt. Dacă aparatul de fotografiat nu ar fi înregistrat în

15 Pentru baza istorică a acestui concept şi a acestei critici, sunt utile următoarele referinţe: T. Lipps, Das Wissen von fremden Jehen, în „Psychol. Untersuch.”, 1907, 1, 694 – 722; G. Murphy, Historical introduction to modern psychology, rev. ecl, New York, Harcourt, Brace, 1949, p. 167 G.W. Al 1 p o r t, Personality: a psychological interpretation, New York, Holt, Rinehart and Winston,

1937, pp. 530 – 533. G.W. A 11 p o r t, Historical background of modern social psychology, în G. Lindzey (Ed.), Handbook of social psychology, Cambridge, Mass., Addison-Wesley, 1954, cap. 1N; M. S e h e

1 e r, The nature of sympathy (originalul german, 1913, transt. by P. Heath), New Haven, Conn., Yale Univ. Press, 1954.

16 F.H. A11 p o r t, Social psychology, Boston, Houghton Mifflin, 1924, p. 229.

529 personalităţii – cd. 265

Figura 43. Empatie. Campionatul naţional de popice al Irlandei (Derek Bayes pentru „Sports Illustrated”)

cordările şi tensiunile spectatorilor ar fi fost greu de crezut că cei ce observă imită atât de bine mimica fizică a jucătorului.

Goethe pretindea odată că ar putea imita un om timp de o oră după ce l-a observat cincisprezece minute. Această remarcă atrage atenţia asupra fixării profunde a procesului empatetic. Odată declanşat, ne permite să

„vibrăm” cu viaţa mentală a celuilalt.

Psihiatrul Sullivan a simţit că empatia reprezintă o bază importantă pentru relaţia mamă-copil mic. Când mama simte nelinişte, expresiile acestei stări induc o tensiune similară la copil.17

Este important de subliniat că în general (deşi nu şi în cazul copilului mic) răspunsul empatetic se potriveşte bine cu teoria deducţiei. Imitându-l pe celălalt ajungem să ştim cum simte şi cum gândeşte pur şi simplu pentru că ştim cum am gândit şi am simţit noi înşine când am făcut mişcări similare sau am avut poziţii similare în trecut. Empatia ar părea să fie doar un caz de „deducţie kinestetică”.18

Dar Lipps a evitat această capcană. El a insistat asupra faptului că deşi utilizăm propria noastră experienţă trecută în empatie, procesul însuşi are exclusiv o referinţă obiectivă. Nu ne percepem propriul corp în acţiune, ci corpul celuilalt. Nu există nicio breşă între încruntarea, mândria, tristeţea sau veselia pe care o simt empatetic şi personalitatea celui pe care caut să-l înţeleg. „Un obiect unitar pretinde o percepţie unitară”. Unitatea celuilalt nu este o lipire împreună a unor fragmente din deducţiile mele, ci este ceva determinat de unitatea obiectului însuşi. „Calitatea de a fi celălalt” este o trăsătură inerentă în empatie, delimitând-o de procesul obişnuit al deducţiei.19

În ciuda dorinţei lui Lipps de a separa empatia de simplul domeniu al deducţiei, rămâne faptul că empatia este o teorie care

17 Sullivan nu ştia cum se produce un asemenea transfer postural. Cu un umor caracteristic, el remarcă: „Deşi empatie poate suna misterios, amintiţi-vă că există multe lucruri care sună misterios în acest univers, dar a trebuit să vă obişnuiţi cu ele, şi poate vă veţi obişnui şi cu empatia”. H.S. Su i-l i v a n, The inter personal theory of psychiatry, New York, Norton, 1953, pp. 417 f.

18 Freud a simţit că empatia este procesul prin care încercăm să percepem ceea ce este esenţial străin de ego-ul nostru. Este un efort intelectual de a înţelege prin

imitaţie şi deducţie acele activităţi care nu sunt imediat inteligibile. O adevărată înţelegere se face pe calea identificării şi nu pretinde o imitaţie forţată. Empatia este în cel mai bun caz o „identificare de probă”: ne dă ipoteze privitoare la natura celuilalt, care trebuie verificate. S. F r eu d, Group psychology and the analysis of the ego, transt., 1921, New York, Liveright, 1949.

19 Teoria lui Mead privind asumarea rolului (vezi capitolul 8) subliniază rolul subtil jucat de imitaţia musculară în înţelegerea celorlalţi. Ca şi Lipps, Mead e de acord cu faptul că actul empatetic presupune conştiinţa existenţei celuilalt eu şi că acest alt eu dat devine în mod intenţionat obiectul cunoaşterii.

rămâne „la jumătatea drumului”. Ea este încărcată cu deducţie kinestezica, dar încearcă de asemenea să stabilească tu-ul ca având un precedent în procesul percepţiei. Din punctul de vedere al teoriei deducţiei, Lipps e vinovat de a fi adăugat un element intuitiv; din punctul de vedere al multor fenomenologii, el rămâne prea aproape de psihologia asociaţiei.

Este regretabil că odată cu trecerea anilor sensul originar al empatiei „ca imitaţie motorie obiectivă” a devenit iremediabil confuz şi pierdut din vedere. Termenul s-a lărgit pentru a semnifica orice proces de înţelegere reuşită. O definiţie curentă tipică este „transpunerea imaginativă a cuiva în gândirea, simţirea şi acţiunea altcuiva”.20 O asemenea definiţie e lipsită de valoare teoretică întrucât „transpunerea imaginativă” se poate realiza prin deducţie, empatie sau oricare din procesele configurative pe care le vom examina în curând. Azi, auzim multe lucruri referitoare la „măsurarea empatiei”, dar ceea ce se măsoară este judecata reuşită, nu procesul particular al judecăţii pe care l-a avut Lipps în minte. Moneda teoretică s-a depreciat, fără speranţă de îndreptare.

Caracterul provocant al fiinţei umane înainte de a descrie şi alte teorii ale înţelegerii este bine să examinăm în continuare atitudinea mentală persistentă care domină

perceperea de către noi a celorlalţi.

Să începem cu o experienţă care nu e neobişnuită. Dumneavoastră credeţi că sunteţi singur într-o cameră, dar deodată descoperiţi că mai e prezent şi altcineva. Tresăriţi – nu pentru că există un pericol fizic, ci pentru că trebuie să vă readaptaţi de la o orientare nonpersonală la una care este personală. Ceea ce se întâmplă este că un „vârtej” cognitiv începe să se formeze în jurul celeilalte persoane. Cine e, ce face aici, ce legătură are cu mine? Lumea mea nu mai e a mea. Nu pot. Nu mai pot să-mi văd de treburi până când nu îl localizez pe celălalt în mediul meu înconjurător.

Să presupunem că o familie stă într-o seară în salon. De-a lungul anilor membrii s-au „localizat” unii pe alţii şi trăiesc la un nivel de pace rutinieră. Sună soneria şi o cunoştinţă intră. Imediat apare un nou nivel de conduită. Picioarele goale sunt acoperite, părul e aranjat, sunt adoptate manierele de societate, expresia de sunt atât-de-încântat-să-vă-văd apare pe toate feţele.

20 R.F. Dymond, A scale for the measurement of empathic ability, în „J. consult. Psychol.”, 1949, 13, 127 – 133. Vezi, de asemenea, F. Massarik, I.R. Wechsler, Empathy revisited: the process of understanding people, în „Calif. Mgmt. Rev.”, 1959, 1, 36 – 46.

r

Nu este evident că persoanele au în mod normal cel mai pronunţat caracter „provocant” din tot ceea ce există în mediul nostru înconjurător? Ele sunt foarte diferite de obiecte. Dacă văd un om aşezat pe un scaun, omul este ceea ce mă interesează şi nu; scaunul. O persoană este văzută ca o entitate inteligentă, cauzală, [mişcătoare, semnificativă. Un obiect material, ca un scaun, va I aştepta pe loc până când doresc să-l mişc. O persoană, pe de altă i parte, este mobilă, spontană, bogată în consecinţe pentru mine. 1 Trebuie s-o localizez în lumea mea, trebuie să-i cunosc intenţiile, t trebuie să mă adaptez la ea. Mai presus de toate, ea are scopuri, r ceea ce obiectele neînsufleţite nu au. Cum ar spune Buber, între mine şi scaun există o

relaţie eu-el, între mine şi o persoană există o relaţie eu-tu. Orice relaţie eu-tu constituie mai mult decât o experienţă, decât o percepţie: este o întâlnire, o ciocnire.21

Heider subliniază faptul că prioritatea fiinţei umane este atât de majre în percepţia noastră încât tindem chiar să umanizăm obiecte nonumane. Precum animiştii, vedem mare parte din mediul nostru înconjurător prin prisma unei atitudini mentale umanizante. Pisoii sunt ca nişte copii; un stejar puternic seamănă cu un om voinic; panselele au „feţe micuţe”; sălciile suspină. Heider arată că chiar şi un film de două minute alcătuit numai din cercuri, pătrate şi linii în mişcare cu greu pot fi văzute drept ceea ce sunt. Aproape invariabil spectatorii văd aceste linii în mişcare drept fiinţe umane suferind o serie de sentimente şi acţiuni specifice. Desigur, o persoană ştie că obiectele sunt simple linii, dar nu se poate stăpâni să nu sesizeze sensuri umane în mişcările lor.22

Când întâlnim o fiinţă umană ne simţim constrânşi să o privim ca pe o structură. Nu ne uităm la ea ca la o aglomerare de acte tipice pentru umanitate în general, ci ca la un sistem personal unic. Numai prin referinţă la acest sistem ca întreg, actele sale au un sens. Dacă Sistemul nu ar avea precădere pentru interesul nostru, am percepe numai fragmente de activităţi a căror semnificaţie personală nu ar putea fi înţeleasă. Un gest, de exemplu, nu e niciodată perceput în sine. Şi nici nu e reportat exclusiv la rezerva noastră de deducţii disponibile. Mai curând, spunem că acest gest, aşa cum a fost făcut de acest om în această situaţie, are

21 M. Buber, / and thou, transt. by R.G. Smith, Edinburgh, Clark, 1937.

22 F. Heider, The psychology of interpersonal relations, New York, Wiley, 1958, cap. 2. Tendinţa noastră de a antropomorfiza obiectele în mişcare este subliniată de A. Michotte, La perception de la causalite, Louvain, Institut supérieur de Philosophie, 1946. De asemenea, de R. T a g i u r i, Moperaent as a cue în person perception, în H.P. David, J.C. B r e n g e l-uiann (Eds.), Perspectives în

personality research, New York, Springer, 1960, cap. 9.

cutare şi cutare semnificaţie. Actele sale nu sunt raportate la legi universale, ci la sistemul activ al naturii sale care are o prioritate irezistibilă pentru noi.

Dacă nu am avea acest scop irezistibil de a percepe persoanele ca sisteme individuale nu am putea utiliza conştient rezervele de informaţie care sunt disponibile în mod potenţial pentru procesul deductiv.

Şi astfel vedem mai clar de ce teoria deducţiei trebuie să fie modificată pentru a include prioritatea atitudinii mentale personificatoare care, singură, garantează faptul că selecţia şi canalizarea necesare deducţiei vor avea loc.

Teorii despre înţelegerea configurativă

Câteva teorii susţin că structura obiectivă de „acolo afară” are o influenţă mai directă asupra cunoaşterii noastre decât poate fi justificată prin deducţie, empatie sau chiar printr-o atitudine mentală umanizantă.

1. Izomorfism. Termenul izomorfism poate fi ilustrat prin metoda folosită de un artist japonez tipic. Când doreşte să reprezinte un obiect care să sugereze forţă – o stâncă, ciocul unei păsări, ghearele tigrului – el invocă în sine un sentiment de forţă pe care îl simte în întregul său sistem în momentul aplicării pensulei. Teoraa izomorfismului susţine că prin mişcarea artistului, prin deplasările pensulei sale, prin produsul pictat sentimentul interior de forţă va fi transmis la retină şi de acoao în creierul privitorului, astfel încât experienţa estetică finală a celui ce percepe va avea „aceeaşi formă” ca şi experienţa originară a artistului.23

Izomorfismul susţine că un perceptor nu creează doar sensuri din fragmente de deducţie, ci mai curând (şi mai important) el primeşte sensuri. O persoană care este îngrijorată, melancolică, neliniştită sau binevoitoare nu emite unde nestructurate de indici luminoşi şi sonori pe care cel ce percepe le asamblează şi le potriveşte cu propria experienţă. Mai curând, indicii sărat structuraţi de-a lungul unei serii de evenimente. Chiar atunci când

indicii trec de la nivel „mental” la nivel „fizic”, reţin o structură esenţială. Sunt implicate câteva stadii, dar aceeaşi structură persistă în focare. Un tabel simplu rezumă stadiile.24

23 Exemplul e citat de R. Arnheim în expunerea sa autorizată asupra izomorfismului: The Gestalt theory of expression, în „Psychol. Rev.”, 1949, 56, 156 – 171.

24 Adaptat din Arnheim, op. cit., p. 161.

Niveluri izomorfice

A-Persoana percepută

Stadiul 1 Dispoziţia sa sufletească Stadiul 2 Sistemul nervos corelat cu stadiul 1

Stadiul 3 Mişcările corpului. (în vorbire şi gest)

B. Mijloace de comunicare Stadiul 4 Unde luminoase, unde sonore, pipăit

C. Persoana care percepe

Stadiul 5 Excitare structurată a organelor de simţ Stadiul G Proiecţia pe cortex Stadiul 7 Judecata perceptivă a dispoziţiei celuilalt.

psihologic electrochimie neuromuscular mecanic îizicochimic electrochimie psihologic

Ceea ce este important este faptul că de la primul stadiu până la ultimul există un caracter configurativ al comunicării. Structura persistă – blocând unele eventuale întreruperi. Întreruperea structurii se poate prod\ice, de exemplu, atunci când celălalt decide să nu-şi trădeze dispoziţia sufletească şi reuşeşte să introducă o structură înşelătoare în stadiul 3. Ori persoana care percepe nu poate vedea sau auzi comunicarea pentru că lumina e slabă sau sunetul inaudibil (stadiul 4). Sau, stereotipuri puternice pot împiedica o înregistrare corectă a structurii (stadiul 7).

Această teorie, puternic apărată de psihologii gestaltişti, nu neagă în bloc contribuţia adusă de asociaţie şi deducţia.25 Ne oferă totuşi o imagine a ceea ce pot fi limitele restrictive cară menţin deducţia în cadrul unor graniţe relevante. De asemenea, are meritul de a explica faptul (notat mai sus) că copiii mici par să aibă o

înţelegere directă a unor sensuri care depăşesc cu mult rezerva lor inadecvată de experienţă de viaţă.

O limită a acestei teorii poate fi menţionată. Se va observa că exemplele noastre se referă la stări sau dispoziţii emoţionale tranzitorii şi nu la domeniul unor trăsături profunde şi perma

25 Vezi K. K o f f k a, Principles of Gestalt psychology, New York, Har-court, Brace, 1933, mai ales pp. 655 – 661; Kohler, op. cit., cap. 8 (nota 8 supra); S. A s e h, Social Psychology, Englewood Cliffs, N.J., Prentice Hall, 1952, cap. 7 şi 8.

nente. Percepţia izomorfică ne poate spune că artistul încearcă o stare sufletească de forţă, dar nu şi C3 fel de om este. Putem percepe în mod izomorfic faptul că Peter se simte acum jenat, dar că Peter este din fire un timid introvertit putem spune numai printr-o cunoaştere prelungită.

Legat de izomorfism este conceptul de „percepţie fiziogno-mică”. Figura 42 de la pagina 487 prezintă două diagrame. Cititorul simte că una se potriveşte cu numele „waleula”, iar cealaltă cu „quidikaka”. Dar de ce? Pur şi simplu pentru că un nume corespunde cu (are „aceeaşi formă”) una din diagrame. Un copil poate merge mai departe; el poate spune că quidikaka este crud, că un baston e mândru, că măştile sunt îngrozitoare şi că bomboanele tari sunt mintoase. Nu e vorba de faptul că copilul are asociaţii specifice pentru a justifica aceste judecăţi, dar pentru el stimulii sunt saturaţi cu trăsături emoţionale şi umane, în funcţie de forma pe care o iau. În societatea occidentală percepţia fizionomică trece pe planul al doilea în mod normal odată cu vârsta. Atunci devine relativ mai dominantă deducţia analitică.26

2. Identificare şi simpatie. Unii autori simt că e posibil să intre mai adânc în vieţile altor oameni decât o permit oricare din teoriile discutate atât de mult. Există, spune Bergson, o atitudine simpatetică faţă de realitatea exterioară nouă care ne face să intrăm în ea, să fim una cu ea şi să o trăim.27 Această participare directă este opusă

analizei intelectuale şi deducţiei. Bergson susţine că este străin cursului normal al înţelegerii noastre să judecăm în termeni de concepte universale, categorii şi deducţii. Efortul nostru normal este să înţelegem unitatea unei structuri despre care ştim că e originală şi proaspătă. Pot vedea culoarea unei portocale, să-i simt forma, să o gust, să-i cunosc istoria şi clasa, dar nu e posibil să văd, să simt, să ating sau să-i gândesc unitatea. Unitatea ei ca portocală este ceva ce conştiinţa mea pare să o ia direct în posesie. Conceptele se formează prin asociaţii şi acestea nu produc unitate. „Dilema, spune Croce, este inexorabilă: sau păstrăm asociaţionismul şi renunţăm la unitate, sau păstrăm unitatea şi renunţăm la asociaţionism. Nu există o a treia cale de a depăşi dificultatea”.28

În măsura în care e vorba de percepţia persoanei, unitatea particularului este chiar mai accentuată. Nu percepem niciodată o persoană fără să percepem că ea este o persoană – un sistem

26 pentru o examinare a percepţiei fizionomice vezi H. Werner, Comparative psychology of mental development, rev. ed. Chicago, Follet, 1948.

27 H. Bergson, An introduction to metaphysics, transt. by T.E. Hulme, New York, Putnam, 1912.

28 B. Croce, Aesthetic, transt. by D. Ainslie, New York, Macmillan 1909, p. 171.

de scopuri, valori, conştiinţă şi chiar contradicţii. Tocmai în sistemul ei unic de scopuri pătrundem şi o înţelegem.

Dacă legăturile emoţionale strânse îmbunătăţesc înţelegerea noastră e o întrebare empirică la care încă nu piitem răspunde.

Poate că supraimplicarea (dragostea, de exemplu) duce la o anu mită orbire. Dar un grad minim de simpatie pare necesar pentru înţelegere. Ne amintim că Freud argumenta că identificarea este! procesul fundamental al înţelegerii. Recurgem la empatie, spunea i el. numai când nu ne putem identifica complet cu celălalt.

Chiar unii autori care par satisfăcuţi cu teoria

deducţiei uneori adaugă că trebuie făcută o presupunere esenţială – că „în definitiv, toţi suntem destul de mult asemănători”.29 Cel puţin acest grad de simpatie faţă de soarta noastră comună ar părea necesar. Nu e o problemă de trăsături intelectuale comune, cât de compasiune.

3. Cunoaştere înnăscută şi identitate. Ajungem la o concepţie mai extremă care argumentează că fiecare persoană nu este decât o încarnare singulară a unei vieţi mentale comune. De aceea fiecare dintre noi trebuie să aibă aceeaşi structură esenţială şi aceleaşi atribute ale psihicului tuturor semenilor noştri muritori. Înţelegerea reciprocă se bazează în ultimă instanţă pe participarea oamenilor la o gândire obiectivă comună. Pentru Hegel şi pentru alţii „ideea însăşi se înţelege pe sine în individualizările sale separate”.

Insulele sunt legate între ele prin intermediul fundului mării şi cine ştie, când depăşim nivelul insulei conştiinţei noastre, ce intuiţii putem avea în legătură cu viaţa mentală a celorlalţi? Punctul de vedere se găseşte în concepţia lui Jung despre inconştientul colectiv şi arhetipuri, de asemenea în expunerea lui Wil-liam James despre experienţa religioasă. Teoriile de acest tip nu mai sunt azi la modă printre psihologii occidentali căci prin admiterea unor idei înnăscute şi a existenţei unor spirite supraindividuale, ele par să nege tezele fundamentale ale empirismului.

4. Familiarizare versus cunoaştere. Doi pescari din statul Maine stăteau de vorbă. Ei discutau despre un profesor de colegiu. care locuia vara acolo. Unul a spus celuilalt: „El ştie totul”. Celălalt, şi-a tărăgănat răspunsul: „Mda, dar nu înţelege nimic”. Al doilea pescar voia să spună de fapt că profesorul avea o mulţime de cunoştinţe despre lume, dar nu prea reuşea să le asimileze.

William James, ca şi pescarii, a atras atenţia asupra distincţiei dintre cele două tipuri de cogniţie: cunoaştere şi familiari

29 Ei. D. Bakan, Clinteai psychology and logic, în „Amer. Psychologist”, 1956, 11, 655 – 662.

zare.30* Cineva poate şti o mulţime de lucruri despre Peter şi totuşi să nu „înţeleagă” structura vieţii sale.

A fi-cu adevărat familiarizat în ceea ce priveşte o persoană înseamnă a fi capabil să-i înţelegi punctul de vedere, să gândeşti în cadrul ei de referinţă, să raţionezi pornind de la premisele sale. Familiarizarea ne duce la înţelegerea faptului că existenţa celuilalt este în mod raţional coerentă din punctul său de vedere, oricât de dezarticulată ar părea dintr-al nostru.

Nu vrem să spunem că „familiarizare” reprezintă o teorie a cunoaşterii separată de alte teorii ale înţelegerii configurative. Este doar un mod suplimentar de a atrage atenţia asupra faptului că teoria deducţiei este insuficientă pentru a acoperi complet procesul cunoaşterii celorlalţi.

Trebuie să menţionăm aici o stare jenantă de lucruri. Psihologii, ca grup profesional, nu sunt deosebit de buni ca judecători de oameni. După ce a trecut în revistă mărturiile disponibile, Taft conchide că „savanţii fizicieni şi, probabil, alţi nepsihologi, de exemplu şefii de personal, par să fie capabili să-i judece pe ceilalţi mai exact decât studenţii în psihologie sau psihologii clinicieni”.31 Cum putem explica această incapacitate profesională? Răspunsul nostru este că actuala pregătire a psihologilor îi duce mai curând spre o cunoaştere despre, decât spre o familiarizare cu natura umană în manifestările ei concrete.

5. Verstehen. În capitolul 1 am menţionat o şcoală germană de gândire care face o deosebire puternică între ştiinţele spiritului (Geisteswissenschaften) şi ştiinţele naturii (Naturwissenschaften). De fapt ea spune că în timp ce anumite secvenţe din viaţa unui om pot fi explicate în termeni ai ştiinţelor naturii, viaţa sa ca întreg poate fi înţeleasă numai prin metoda ştiinţelor mentale şi culturale. Numai atunci când viaţa şi acţiunile altuia sunt relaţionate ca o unitate putem să-l înţelegem. Observarea unor fragmente ale comportamentului său şi apoi raţionarea prin analogie (ceea ce înseamnă a lega aceste fragmente de vieţile altor oameni) nu va produce niciodată o înţelegere a undi vi dualităţii. Atunci Verstehau-este un

proces mental ghidat de conştiinţa unei structuri. Spranger îl defineşte ca activitatea mentală care „sesizează evenimentele ca bogate în semnificaţie în raport cu o totalitate”. 32

30 W. James, Principles of psychology, 2 vols., New York, Holt, Rine-hart and Winston, 1980, I, 221.

* în original Knowledge abolit şi acquaintance with. (Nota trad.)

31 R. Taft, The ability to judge people, în „Psychol. Bul.”, 1955, 52, 12.

32 E. Spranger, în „Porc. 8 thint. Congr. Psychol”. (Groningen), 1927, p. 148. Literatura despre Verstehen ţi procesele înrudite este bogată. Literatura de început poate fi urmărită în AII port, Personality: a psychological interpreiation, cap. 19. Realizări mai noi în E. Meyer, Zur Neuorientierung im Bereich der verstehenden Psychologie, în „Psychol. Beitr.”, 1954, 1, 426 – 434.

Este imposibil de a sesiza evenimente „în relaţie cu o totalitate” dacă nu există un focar în personalitate care să ofere un punct fix pentru atenţia observatorului. Ce ar trebui să sesizeze observatorul în primul rând pentru a prinde structura pe care o percepe? Răspunsul este: Identificaţi intenţia celuilalt (pagina 520), adică, constelaţia sa de valori. Valorile personale con-le stituie forţa dominantă în viaţă şi întreaga activitate a persoanei I este îndreptată spre realizarea valorilor sale. Şi astfel focarul I pentru înţelegere îl constituie orientarea valorilor celuilalt – sau, I am putea spune, filosofia sa de viaţă.

Care sunt structurile centrale de valori pe care putem să le f căutăm? Un răspuns îl reprezintă tipologia lui Spranger cu şase i structuri majore după care putem ordona actele celuilalt (valo-irile teoretice, economice, estetice, sociale, politice şi religioase, descrise la paginile 299 – 301). Pentru a înţelege o viaţă care corespunde uneia sau mai multor „scheme de comprehensibilitaxe” trebuie să înţelegem tipul pur (ideal) însuşi. Trebuie să ştim ce este „omul teoretic” esenţial pentru a înţelege oamenii concreţi care pot corespunde aproximativ acestei

direcţii valorice. În consecinţă, Verstehen pretinde o sofisticare culturală şi multe cunoştinţe de istorie şi despre societate. Pentru a înţelege o persoană anumită trebuie să înţelegem şi contextul gândirii şi dezvoltării k sale. Unii autori merg până acolo încât spun că o asemenea înţelegere este un proces complet diferit de cel utilizat în deducţie. Deducţia implică analiza pe elemente şi asociaţia pe clase. Înţelegerea, dimpotrivă, este descriptivă, globală, completă, contextuală. Nu putem sesiza un eveniment istoric ca traversarea Alpilor de către Hanibal numai prin intermediul cunoştinţelor noastre despre legiunile romane, elefanţi şi Alpi, ci numai cu ajutorul sentimentului nostru faţă de contextul specific al evenimentului. Criticii atrag atenţia asupra faptului că dacă înţelegerea este definită în acest mod nu se poate verifica exactitatea ei. Interpretarea unui judecător este la fel de bună ca a altuia. O înţelegere necontrolată poate produce o simplă convingere dogmatică şi poate suferi de greşelile obişnuite ale proiecţiei şi prejudecăţii. De asemenea, se poate obiecta că o opoziţie accentuată între cunoaşterea analitică (deductivă) şi înţelegere nu poate fi apă-l rată. Deşi există un adevăr indiscutabil în cerinţa că structura externă este importantă, nu se poate nega faptul că asociaţiile amănunţite şi deducţia sunt ingrediente ale procesului total. Stern enunţă clar obiecţia:

Este eronat să plasăm psihologia înţelegerir ca o disciplină independentă în opoziţie cu psihologia ca ştiinţă a naturii. Există o singură psihologie unitară.

— În original Verstehende. (Nota trad.)

tară care caută să-şi cunoască obiectele în esenţa lor elementară şi în funcţie de legile conceptuale cărora ele pot fi subsumate, ca şi în totalitatea lor ca structuri ale valorii concrete posedând o semnificaţie unică.33

Pe scurt, teoria noastră despre cunoaşterea celorlalţi trebuie să ţină seama atât de cunoaşterea nomotetică, cât şi de cea idiografică, atât de înţelegerea deductivă, cât şi de cea configurală.

Teoria în rezumat: percepţia structurată

Atât, despre divergenţa dintre teorii.34 Există unii care cred până în pânzele albe în suficienţa analogiei şi deducţiei; există alţii care sunt convinşi că procesele asociative nu au de fapt nicio legătură cu înţelegerea persoanelor şi că înţelegerea noastră este imediată şi directă; în sfârşit există conciliatorii care cred că ceea ce au spus adepţii şi adversarii fiecărei teorii e destul de acceptabil şi că e necesară o opinie combinată. Ne asociem cu conciliatorii.

N-are sens să afirmăm că întreaga dispută constituie o luptă cu bulgări de zăpadă epistemologici şi că psihologii trebuie s-o uite şi să revină la testele şi măsurătorile lor pentru a aduna fapte. Tristul adevăr este că faptele singure spun puţin. Fiecare fapt privind o persoană umană reclamă o interpretare, iar interpretarea poate fi analogică sau structurată, sau şi una şi alta. Proporţia fiecăruia este o chestiune de importanţă metodologică considerabilă. Cel care e devotat deducţiei probabil că va acorda încredere aproape în întregime acelor metode care-i vor spune mai mult despre populaţiile de oameni decât despre personalităţile concrete. Cel care e devotat structurii poate fi în pericol de a acorda o prea mare încredere unor impresii neverificate şi incomunicabile.

Noi căutăm un echilibru, o metodă care va combina cunoaşterea despre oameni cu o înţelegere a lor.

Teoriile moderne despre percepţie merg de fapt în direcţia dorită. Nu mai considerăm că senzaţiile plus asociaţiile spun totul. Teoria deducţiei luată în sine spune că undele luminoase reflectate de faţa şi hainele dumneavoastră, undele sonore din laringele

33 W. Stern, Wertphilosophie, Leipzig, Barth, 1924, p. 380.

34 Cititorul a remarcat poate, cu surprindere, că nu m-am referit la intuiţie ca mod de cunoaştere a altora. Evitarea acelui termen este intenţionată. O lungă experienţă arată că acest cuvânt este o flamură roşie pentru taurul psihologic. Scopul meu este de a invita la o examinare calmă a problemei înţelegerii. Din acest motiv, e

bine să se evite o terminologie care poartă o încărcătură emoţională în exces. Totuşi, paginile precedente au descris poziţia esenţială a diverselor şcoli „intuiţioniste” de gândire.

dumneavoastră impun creierului meu o mulţime de senzaţii elementare. Acestea declanşează categorii sau clase ale unei experienţe asociative anterioare care indirect oferă o „semnificaţie” pentru personalitatea dumneavoastră. Rezultatul este că vă asamblez ca atare, cu o rapiditate fulgerătoare din vibraţii de lumină, sunet, pipăit, miros. Dumneavoastră nu sunteţi dumneavoastră. Sunteţi doar o sursă de energie fizică. Eu vă asamblez; eu vă construiesc; eu vă unific. Acestea sunt presupunerile unei teorii pure a deducţiei.

Avem nevoie de o modificare hotărâtă a acestei concepţii, care va ţine seama de trei adevăruri indiscutabile: 1. Personalitatea este o structură „afară acolo”, capabilă de a fi înţeleasă cu o exactitate mai mare sau mai mică. Dumneavoastră şi nu eu, sunteţi timid, sensibil, violent sau tiranic. Percep calităţile dumneavoastră şi nu pe ale mele – exceptând cazul când fac eroarea proiecţiei. 2. Sursele de energie fizică prin care calităţile dumneavoastră îmi sunt comunicate acţionează într-unmod structurat, nu fărâmiţat. Că putem admite un izomorfism exact este îndoielnic, dar că se produce o transmitere structurată şi nu una haotică pare sigur. 3. Sensibilitatea mea faţă de structura percepută este extrem de accentuată de atitudinea mea umanizantă, adică de puternicul caracter provocant pe care persoanele ca persoane îl exercită asupra atenţiei şi preferinţei mele perceptive. Dacă dorim să procedăm astfel, putem nega această atitudine structurată în favoarea unei analize conceptuale (ca atunci când ne uităm numai la scorurile obţinute de o persoană la teste), dar în măsura în care procedăm astfel pierdem înţelegerea individualităţii structurii.

Pe scurt, percepţia structurală a personalităţii reprezintă înţelegerea organizării, cu ajutorul deducţiei,

dar cu un interes susţinut pentru structura celeilalte personalităţi.

Structurarea există chiar la începutul efortului nostru de a-l înţelege pe celălalt. Prima noastră impresie este aceea a unui individ complet. Nu cunoaştem încă amănuntele, dar nu putem începe un lanţ de deducţii dacă nu suntem ghidaţi de un simţ al întregului. Astfel, un psihiatru, un consilier sau un intervievator, nu are nicio idee cum să elaboreze întrebările pe care le va pune, până când nu înţelege, oricât de vag, tipul de structură cu care are de-a face. Acest lucru este important, căci se pierde mult efort în studierea personalităţii prin intermediul unor variabile nesemnificative şi a unor conceptualizări care nu sunt la subiect. Patul lui, Procust este un cadru nesatisfăcător pentru, a studia o persoană. Prea adesea, serii de procente sau scoruri de la testul Rorschach sunt solemn oferite drept portret psihologic al unei persoane. Această eroare grosolană nu s-ar produce dacă psihologul ar percepe de la început esenţa structurii personale pe care încearcă s-o analizeze.

Rolul deducţiei este evident în special atunci când există un obstacol în cursul înţelegerii. Când Peter mă intrigă prin comportamentul său, probabil că voi întreba: „Ce l-a determinat să facă aceasta?” A fost un act incompatibil cu percepţia mea anterioară a structurii. Doresc să refac structura. Caut o conduită similară din rezerva mea de experienţe anterioare. Dar chiar când încerc o analogie după alta şi fac cu titlu de încercare o inferenţă sau alta, interesul meu este mereu canalizat spre o înţelegere structurată a lui Peter ca individ singular.

Experienţa cunoaşterii celuilalt pare să semene mai mult cu o experienţă estetică (deşi nu în mod necesar însoţită de plăcere, aşa cum este sesizarea frumuseţii). O experienţă estetică este imediată şi unică. Nu s-a mai produs înainte. Nu este o repetare sau o sumare a unor percepţii sau sentimente anterioare. Desigur, dacă vorbim despre ea, suntem siliţi să utilizăm convenţiile limbajului – să utilizăm cuvinte pe care le utilizam şi înainte. „Ce

culoare splendidă” putem spune; sau „Soarele care apune este ca o lanternă japoneză”. De asemenea, fragmente de asociere joacă un rol: amintiri inconştiente ale unui apus similar sau alte clipe de frumuseţe din trecutul nostru. Pot intra în joc elemente de cunoştinţe ştiinţifice – informaţii privind refracţia, efectul Pur-kinje sau altele. Dar structura momentului este totală, unică, niciodată repetată. Şi ceea ce este cel mai important, ceea ce percepem urmează îndeaproape structura care este prezentată obiectiv simţurilor noastre. Plăcerea poate fi „aici înăuntru” dar structura este „acolo afară”.

Poate fi învăţată percepţia structurată? Copilul nu învaţă curiozitatea pentru obiectele din lumea externă, şi nici nu învaţă să perceapă configuraţiile; capacitatea sa perceptivă înnăscută este deja reglată. Nimeni nu învaţă să audă structura tonală a unei simfonii, dar poate fi învăţat să o asculte şi să caute trăsături semnificative. Cea mai mare parte a instruirii în viaţă este dedicată analizei, transmiterii de cunoştinţe şi construirii unei rezerve de deducţii disponibile. Nu putem învăţa pe altul să perceapă unitatea unui obiect (ea pur şi simplu există), dar îl putem învăţa astfel încât echipamentul său asociativ să se îmbogăţească. Acelaşi lucru se întâmplă şi cu personalitatea: nu putem preda înţelegerea structurii, dar putem atrage atenţia asupra amănuntului ca şi a legilor, principiilor, generalizărilor care pot rafina înţelegerea prin comparaţie şi deducţie. Pericolul, aşa cum am subliniat, constă în a supraaccentua generalul, astfel încât cercetătorul pierde contactul primar cu particularul.

Din toate câte s-au spus aici trebuie să fim de acord cu faptul că procesul înţelegerii personalităţii se bazează atât pe deducţie, cât şi pe cunoaştere configurală nemijlocită. Există într-adevăr indici senzoriali, răspunsuri empatetice, codare instantanee – toate afirmate de teoria deducţiei. Dar aceste activităţi sunt în mod normal utile procesului structurat al gândirii care are loc sub ghidajul structurii externe, susţinut de caracterul provocant al fiinţei umane. Astfel, înţelegerea noastră provine parţial

din interior şi parţial din exterior. În orice moment al înţelegerii nu e posibil să separăm contribuţia deducţiei de cea a percepţiei configurale obiective. Ambele sunt prezente.

Personalitatea este într-adevăr o operă de artă. Dacă nu o privim în detaliu şi în comparaţie cu alţii, impresia noastră rămâne naivă. Dar dacă nu ţinem seama de structura obiectivă, începem cu analiza şi sfârşim cu incoerenţa. Numai păstrând structura obiectivă ca centru al interesului şi atenţiei noastre putem utiliza în mod adecvat cunoaşterea analitică sau deductivă.

CAPITOLUL

Persoana în psihologie

CONCEPŢII POZITIVISTE» CONCEPŢII PSIHANALITICE» CONCEPŢII PERSONALISTE» CONCEPŢII EXISTENŢIALISTE «O CONCEPŢIE HINDUSA «STIL DE VIAŢĂ e RELAŢII CU FILOSOFIA «PERSONALITATEA CA SISTEM «PERSPECTIVE

Oamenii se întreabă astăzi, mai insistent ca oricând: Ce fel de fiinţă este omul? Posedă el oare potenţialul necesar unei evoluţii şi dezvoltări continue care să-i permită să rezolve problemele grave cu care se confruntă – schisma ideologică, suprapopularea, dezastrul atomic şi lipsa generală de respect a naţiunilor faţă de naţiuni şi a raselor faţă de rase?

Cu toate că această întrebare este adesea adresată filosofilor şi teologilor, istoricilor şi poeţilor, cei care o formulează se îndreaptă cu o speranţă deosebită spre ştiinţele biologice, psihologice şi sociale. Căci, într-o eră a ştiinţei ei vor să audă ce au de spus aceste discipline importante.

În ceea ce priveşte psihologia, acordul este mai mic decât am fi putut spera. Ca şi ceilalţi oameni de ştiinţă, ca şi filosofii, psihologii oferă diferite răspunsuri – adesea doar simple sugestii de răspunsuri, pe jumătate ascunse într-o reţea de ipoteze neexprimate. Datoria noastră este să facem mai explicite câteva dintre răspunsurile principale ale psihologiei.

Concepţii pozitiviste

Folosim termenul de pozitivism pentru a desemna principalul durent tradiţional din ştiinţa psihologiei aşa cum a existat în ţările occidentale, de la Locke şi Comte încoace. Este vorba de tra-Idiţia empirică, experimentală, în primul rând asociaţionistă, şi din l ce în ce mai cantitativă, cunoscută de toţi.

Poate că modul cel mai simplu de a caracteriza concepţia poizitivistă despre om este să spunem că ea îl consideră ca o fiinţă [reactivă. Ceea ce face el este determinat de forţe externe sau de impulsuri interne. Ca şi ştiinţele tradiţionale ale naturii, psihoi logia pozitivistă concepe mişcarea ca fiind cauzată şi determinată de presiuni. Omul este asemenea obiectelor neînsufleţite (inclusiv; maşinile) şi organismelor elementare.

Concepţia pozitivistăe despre om este rareori enunţată explicit. Psihologii sunt prea ocupaţi cu studierea uneia sau alteia din reacţiile oamenilor sau şobolanilor, pentru a trage concluzii finale din munca lor. Ei doar presupun, în acord cu procedeele lor, că persoana umană este o fiinţă pur reactivă. Aşa cum am subliniat în capitolul 9, chiar o trecere rapidă în revistă a vocabularului psihologiei arată că termeni ca reflex, reacţie, reţinere sunt mult mai obişnuiţi – poate de o sută de ori mai obişnuiţi – decât termenii cuprinzând prefixul pro –, ca proactiv, programare, propriura, procedeu, promisiune. Termerâii începând cu re implică ideea de reîncepere, de pasivitate, de a fi împins sau manevrat. Termenii cu pro sugerează viitor, intenţie, împingere înainte. În cea mai mare parte a sa psihologia concepe omul nu în termeni de proacţiune, ci de reacţie.1

Pozitivismul nu pretinde că are o concepţie sinoptică despre om. Ceea ce îşi propune, este să constate mici fapte în condiţii controlate. „Faptul” este în mod obligatoriu mic, căci fidelitatea poate fi obţinută, de regulă, numai atunci când se ia în considerare un fragment limitat de comportament. Totalităţile comportamentului sunt atât de inexacte, încât pozitivistul le ocoleşte. Fragmentarea dă

rezultate mai ferme. De aceea, atenţia se îndreaptă spre aspectele parţiale, fizice, cvasimecanice, regulate, logice, pentru că ele pot fi controlate. În mod corespunzător, atenţia ocoleşte ceea ce este simbolic, ilogic, necodificat, configurativ, pentru că aceste aspecte nu pot fi controlate cu fidelitate.

Aşadar pozitivismul ne învaţă cum să fim prudenţi şi conservatori, cum să verificăm şi să validăm, cum să fim corecţi şi pre

1 Vezi, de asemenea, G.W. A11 p o r t, The open sistem în personality theory, în Personality and social encounter: selected essays, Boston, Beacon, 1960, cap. 3.

ţii – cd. 265

ci şi. Multe din informaţiile generale detaliate care intră în ns; hologia personalităţii, aşa cum am văzut în cuprinsul acestui volum, sunt culese urmând canoanele cercetării experimentale. Acest procedeu ne atrage pentru că oferă cele mai bune mijloace de verificare a descoperirilor noastre. Preţul pe care-l plătim ne 1 (mitează curiozitatea numai la un domeniu al fiinţei umane. jye reprimăm interesul pentru structura sa totală.

Întrucât pozitivismul urmăreşte generalizări nomotetice privind comportamentul, el este înclinat să considere interesul pentru ordinea internă a psihicului-în-particular drept subiectiv şi „neştiinţific”. I se pare mai ştiinţific să dea drumul unui pluton de şobolani albi într-un labirint decât să se ocupe de organizarea complexă a unei personalităţi concrete. Este mai respectabil să cauţi medii şi probabilităţi pentru populaţii, decât să studiezi stilul de viaţă al unei persoane. Nu e greu de explicat o asemenea preferinţă într-o cultură tehnologică, centrată pe maşină.

Este interesant de amintit că fondatorii psihologiei experimentale moderne – Wundt, James şi Titchener – au recunoscut în definiţiile lor despre psihologie locul central” al persoanei individuale. Primul a scris: Ea (jjsihologia) studiază conţinutul total al experienţei în relaţiile sale cu subiectul. Al doilea: Psihologia este ştiinţa spiritelor individuale finite. Al treilea-Psihologia este

studiul experienţei considerate ca depinzând de o anumită persoană. Totuşi niciunul din aceşti autori eminenţi nu şi-au dezvoltat expunerea asupra vieţii mentale în conformitate cu definiţia dată. Toţi au fost preocupaţi de aspectele uniforme/ale spiritului. Tradiţia în care au lucrat îi împiedica să-şi urmeze propriile definiţii în mod consecvent până la capăt. Întocmai ca succesorii Jor, ei au despuiat persoana de toate particularităţile sale tulburătoare şi cei mai mulţi au urmărit o ştiinţă a mediilor statistice.

Singura dificultate reală pe care o prezintă concepţia pozitivistă este că nu ştie (sau rareori ştie) că este prizoniera unei perspective filosofice specifice, ca şi a unei epoci specifice de cultură şi a unei definiţii înguste a „ştiinţei”. Pozitivismul îşi apără rareori concepţia sa deterministă, cvasimecanicistă despre persoana umană; o admite ca de la sine înţeleasă. Metafizica ei nu e examinată şi, cum spunea odată filosoful Whitehead: „Nicio ştiinţă nu poate fi mai sigură decât metafizica inconştientă pe care o presupune în mod tacit”.

În mod sigur este nedrept să fie acuzată perspectiva poziti-vis a din psihologie şi sociologie pentru actuala situaţie grea a omenirii, deşi mulţi critici sunt de această părere. Pozitivismul este mai mult un reflex decât o cauză a fragmentării personalităţii în lumea modernă. Cel mai grav reproş care i s-ar putea aduce este acela că menţinându-se mai curând „centrat pe metodă” decât t „centrat pe problemă”, pozitivismul a adus la lumina o mulţime de fapte mărunte în detrimentul unei concepţii coerente despre persoana umană ca totalitate.2 Totuşi, pentru a fi drepţi, trebuie să fim recunoscători pozitivismului pentru precauţiile sănătoase pe care le-a luat împotriva speculaţiei nedisciplinate şi pentru

[multe constatări utile, deşi fără legătură între ele.

Concepţii psihanalitice

S-a scris mult despre imaginea psihanalitică a omului. Într-adevăr, această imagine este atât de bine cunoscută încât aici nu e necesar decât un comentariu

foarte scurt pentru a contempla discuţia noastră din capitolele 7 şi 9.

În anumite privinţe, tabloul este asemănător celui prezentat de pozitivism. Omul este un reactor cvasimecanicist, împoldit de trei forţe tiranice: mediul, id-ul şi superego-ul. Omul se adaptează cum poate la acest triunghi de forţe. Raţiunea lui atât de lăudată nu-l prea ajută. Întrucât e plin de mijloace de apărare şi înclinat să raţionalizeze, căutările sale îndreptate spre un adevăr ultim sunt sortite eşecului. Dacă, din întâmplare, pretinde că a găsit adevărul în religie, această descoperire este botezată iluzie şi e pusă pe seama nevrozei sale.

Doctrina psihanalitică ortodoxă (stil freudian) este străbătută de un pesimism adânc. Omul este atât de mult dominat de forţele inconştiente ale id-ului încât nu scapă niciodată complet de ferocitatea şi pasiunea caracteristice naturii sale. Sublimarea este cel mai bun lucru la care se poate spera. Nu există o transformare autentică a motivelor sale (vezi capitolul 10).

Oricât de lugubru ar fi tabloul, nicio teorie despre omul modern nu poate, fără riscuri, trece cu vederea” elementele sale de adevăr. Cum am putea spera să vedem omul în totalitate dacă nu am include şi partea întunecată a firii sale? Mulţi psihanalişti actuali consideră, totuşi, că această imagine pune un accent prea mare pe rolul forţelor inconştiente şi libidinale din personalitate. „Psihologia ego-ului”, neofreudiană, a lărgit perspectiva şi înclină să fie de acord în multe privinţe cu şcolile de gândire pe care le vom lua în considerare în continuare.

2 Cf. A.H. Maslow, Motivation and personality, New York, Harper, 1954, cap. 2.

Concepţii personaliste

Există câteva variante ale concepţieipersonaliste.3 Toate concordă asupra faptului că persoana individuală ca entitate structurată trebuie să servească drept centru de gravitate pentru psihologie. Scopul personalismului este să rescrie ştiinţa vieţii mentale în jurul acestui focar.

De ce reclamă personaliştii o reconstrucţie atât de

radicală? Motivele pe care le invocă sunt prea numeroase pentru a le enumera pe toate. O indicare scurtă a câtorva din argumente va fi suficientă.

Fără conceptul coordonator de persoană (sau un echivalent, ca eu sau ego) este imposibil a explica interacţiunea proceselor psihologice. Memoria influenţează percepţia, dorinţa influenţează semnificaţia, semnificaţia determină acţiunea, iar acţiunea modelează memoria; şi aşa la infinit. Această interpenetrare constantă se produce în interiorul unor graniţe şi aceste graniţe sunt constituite de persoană. Fluxul se îndreaptă spre o anumită ţintă şi aceasta poate fi enunţată numai în funcţie de utilitatea ei pentru persoană.

Organizarea gândirii sau a comportamentului nu poate avea o semnificaţie dacă nu e concepută ca producându-se într-un cadru definit. Stările psihologice nu se organizează singure şi nu duc o existenţă independentă. Organizarea lor constituie numai o parte a unei organizări mai largi – viaţa personală.

Asemenea concepte ca funcţie, adaptare, utilitate, nu au nicio semnificaţie fără referire la persoană. Dacă se produce o adaptare, ea trebuie să fie adaptarea a ceva, la ceva, pentru ceva. Din nou, persoana este centrală.

Toate dovezile – introspective sau de alt tip – care silesc psihologia să ţină seama de eu (capitolul 6) sunt aici importante, însuşi caracterul insesizabil al eului – James spune că a încerca să-l sesizezi total în conştiinţă este ca şi cum ai

3 Sistemul cel mai detaliat se găseşte în lucrările psihologului german William Stern. Vezi General psychology from the personalistic stand po. ni, transt. by H.D. Spoerl, New York, Macmillan, 1938; de asemenea, G.W. A 11 p o r t, The personalistic psychology of William Stern, în „Charact and. Pers.”, 1937, 5, 231 – 246. Şcoala filosofică americană a personalismului este exemplificată în E.S. Brightman, Introduciion to philosophy, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1925; de asemenea, în P.A. B e r t o e e i, Psychological seif, ego and personality, în

„Psychol. Rev.”, 1945, 52, 91 – 99. Pentru o examinare critică a problemei, vezi G.W. A 11 p o r t, The psychological nature of personality, în Personality and social encounter, cap. 2. O variantă tomistă a personalismului este M.B. A r n o 1 d, J.A. G a’s s-o n (Eds.), The human person, New York, Ronald, 1954. O abordare eclectică este cea a lui G. Murphy, Introduction to psychology, New York, Harper, 1951.

Încerca să calci pe propria umbră – dovedeşte că acesta constituie baza întregii experienţe. Deşi e rareori evident în sine, el furnizează platforma pentru toate celelalte experienţe.

Nu putem vorbi de straturile personalităţii (capitolul 7) sau despre stările centrale ca stări distincte de cele periferice, fără a implica faptul că o totalitate superioară le include pe ambele.

O persoană creatoare este presupusă în crezul pe care îl creează. Chiar un savant cu convingeri pozitiviste îşi limitează interesele, îşi proiectează experienţele, interpretează rezultatele în mod intenţional. Această secvenţă n-ar avea niciun sens dacă nu am admite că savantul însuşi este o unitate creatoare primă.

Acestea sunt’câteva din argumentele filosofice prin care psihologii personalişti (şi psihologii eului) îşi enunţă dorinţa pentru reconstrucţia psihologiei. Ei atribuie bucuroşi ştiinţelor impersonale (naturale sau biologice) sarcina de a explora o anumită serie de probleme. Dar ei insistă asupra faptului că psihologia, a cărei sarcină este să trateze totalitatea comportamentului, nu-şi poate îndeplini datoria fără a raporta stările şi procesele pe care le studiază la persoană, care este generatorul, purtătorul şi reglatorul lor. Nu poate exista adaptare fără cineva care să se adapteze, organizare fără un organizator, percepţie fără cineva care să perceapă, memorie fără autocontinuitate, învăţare fără o modificare în persoană, evaluare fără cineva care să posede dorinţă şi capacitate de a evalua. Psihologia trebuie să ia în serios formula imperativă a lui James că orice operaţie mentală rezultă

într-o „formă personală” şi trebuie s-o ia în serios mai mult chiar decât a făcut-o James însuşi.

Nu e ceva neobişnuit în manualele de psihologie generală să găseşti înserat în ultimul capitol o tratare separată şi destul de grăbită a personalităţii ca şi cum ar fi o recompensă pentru cititorul care a trecut cu greu prin mormane de abstracţii referitoare la psihicul umărf în general. Psihologia personalistă ar vrea să răstoarne procedeul. Persoana constituie punctul de plecare.

Stern, tratând despre percepţia spaţiului, ilustrează pro – blema. Psihologia tradiţională vorbeşte despre „spaţiul vizual” sau „spaţiul auditiv” şi le tratează complet separat. Stern argumentează că un asemenea procedeu induce în eroare şi este o simplă abstracţie de laborator. Există un singur spaţiu: spaţiul meu. Sunetele, obiectele şi contactul sunt toate în relaţie cu mine.

O psihologie impersonală nu ar putea sub nicio formă să explice faptul că cel care stă alături de mine într-un avion este departe de mine, pe când prietenul la care mă duc (deşi se află încă la mii de kilometri) îmi este deja aproape. Esenţa spaţiului, din punct de vedere psihologic, este semnificaţia sa personală. Evenimentele care nu au această semnificaţie sunt îndepărtate; când o au, sunt apropiate.

Timpul este, de asemenea, o problemă personală şi nu cronologică. Un segment de viaţă vechi de zece ani poate să fie mult mai aproape de mine din punct de vedere subiectiv decât o perioadă care datează de doi ani; sau un act pe care l-am îndeplinit ieri poate să mi se pară astăzi de neînţeles, ca un element cu totul străin din trecutul meu.

Subiectiv, spaţiul şi timpul se amalgamează. Ne ancorăm experienţele aici şi acum, sau acolo şi a, tund. Această combinaţie personală este foarte diferită de abstracţiile normale pe care le face psihologul când clasifică separat percepţia spaţiului (pentru modalităţi separate) şi percepţia timpului.

În rezumat, punctul de vedere personalist se bazează

în parte pe un argument filosofic şi în parte pe recurgerea la experienţa imediată (fenomenologie). El este, în esenţă, o revoltă împotriva ştiinţei pozitiviste care tinde să considere individul drept un incident supărător. Diferitele variante ale personalismului răspund oarecum diferit la întrebarea: Ce fel de fiinţă este omul? Dar toate sunt de acord asupra faptului că răspunsul final va dezvălui o unitate creatoare, un individ înzestrat cu scopuri şi în dezvoltare – şi nu un reactor dezmembrat aşa cum e descris de pozitivism. Secretul omului nu va fi descoperit printr-o analiză reductivă a fiinţei sale, ci numai urmărind în mod coerent cursul devenirii sale.

Concepţii existenţialiste

Existenţialismul, ca şi personalismul, nu dă un răspuns unic întrebării noastre privind natura persoanei umane. Într-adevăr, putem găsi în această mişcare răspunsuri care în anumite privinţe sunt diametral opuse între ele. Un existenţialist ne spune că „omul este o pasiune inutilă”, un altul că „omul este o fiinţă care există prin relaţia sa cu Dumnezeu”. Existenţialismul este teist şi ateist, disperat şi plin de speranţă, empiric şi mistic – în funcţie de adepţii săi.

Totuşi, există unele trăsături comune. Una din ele este convingerea că ştiinţa pozitivă singură nu poate descoperi esenţa omului ca fiinţă-în-lume. Fiecare ştiinţă particulară este prea îngustă. Niciuna nu este sinoptică. Iar metodele ştiinţei pozitive tind să înlăture instrumentul cel mai adecvat pentru cercetare:

fenomenologia. Nu este suficient să ştim cum reacţionează omul: trebuie să ştim cum simte, cum îşi vede lumea sa, ce sunt timpul şi spaţiul pentru el (şi nu pentru fizician), de ce trăieşte, de ce se teme, pentru ce anume ar fi gata să moară. Asemenea întrebări asupra existenţei trebuie puse direct omului şi nu unui observator din afară.

Comună este, de asemenea, şi pasiunea de a nu se amăgi în ceea ce priveşte natura omului. Dacă imaginea victoriană despre om a fost poate prea înfrumuseţată, imaginea freudiană este poate prea sumbră. Dar sumbre

sau frumoase, toate cunoştinţele despre om trebuie privite în faţă. Rezultatele biologiei, psihologiei, antropologiei sunt importante, dar şi cele ale istoriei, artei, filosofiei. Noi căutăm să cunoaştem omul în totalitatea sa. Viaţa ne pretinde să cunoaştem ceea ce este cel mai rău şi să-i facem faţă cu curaj.

Este probabil exact să se spună că toate formele de existenţialism speră să întemeieze un nou tip de psihologie – o psihologie a speciei umane. Pivotul unei asemenea psihologii l-ar constitui temele şi crizele perpetue ale vieţii umane. Simplele secvenţe de tip stimul-răspuns, impulsurile, deprinderile, repetările, tind să mascheze tonalitatea dramatică a vieţii. Psihologia trebuie să fie mult mai umană decât este.

Care sunt unele din aceste teme şi crize veşnice? Omul se naşte într-o situaţie de dependenţă; el este de obicei înconjurat cu dragoste şi îşi elaborează un anumit grad de încredere fundamentală (paginile 88 – 90). Treptat se dezvoltă în el un simţ al eului, precum şi un sentiment de singurătate dureros da care nu se poate elibera niciodată; el se raportează la viaţă prin interesele sale şi caută întotdeauna să sporească experienţele de valoare pe care le dobândeşte în drumul său; iubeşte, se împerechează, îşi creşte odraslele; suferă de anxietăţi fundamentale (teamă de moarte, sentiment de culpabilitate şi oroare de absurd); caută mereu „de ce-ul” existenţei; moare singur. Întrucât psihologia ca ştiinţă nu s-a orientat spre aceste teme centrale, nu s-a ocupat încă pe deplin cu existenţa omului.

Existenţialismul are prea multe variante pentru a lua în considerare autor cu autor. Mulţi autori – Kierkegaard, Heidegger, Jaspers, Sartre, Berdiaev, Marcel, Binswanger, Frankl, Tillich şi alţii – au adus contribuţii importante.4 Dar ne vom limita atenţia la câteva probleme care aparţin mişcării în ansamblu.

4 Analize istorice valoroase se vor găsi în F.H. H ei ne în a n n, Existenţialism and the modern predicament, Torchbook ed., New York, Harper, 1958; de asemenea, în

R. May, E. A n g e 1, H.F. E11 e n b e r g e r (Eds.), Existence, New York, Basic Books, 1958, cap. 1 şi 2. Cercetătorul va fi atras în mod deosebit de volumele lui V. Frankl, From death câmp to existenţialism, Boston, Beacon, 1959 şi P. Tillich, The courage to be, New Haven, Conn., Yale Univ. Press, 1953.

Existenţialismul este idiografic sau nomotetic? Fiecare persoană se ocupă cu construirea propriei constelaţii particulare de relaţii între ego şi lume. Motivele sale sunt propriile sale motive şi iau întotdeauna forma unor „proiecte personale”.5 Ereditatea sa este unică; mediul său înconjurător pe care l-a experimentat este unic; toate relaţiile între ego-ul său şi lume sunt unice. În ultimă instanţă, existenţa nu rezidă în altă parte decât în punctul de vedere al individului. Desigur, niciun sfătuitor, niciun terapeut nu poate reuşi dacă nu poate înţelege dilema pacientului din punctul de vedere al pacientului. Un milion de muritori vor face experienţa dificultăţii relaţiei dintre ego şi lume într-un milion de feluri.

Astfel, în fond, abordarea existenţialistă a omului este, înainte de toate, ideografică. Până acum, totuşi, ea nu oferă metode specifice pentru reprezentarea structurii unice a persoanelor. Fenomenologia este, desigur, metoda folosită, dar este greu de precizat exact cum poate fi utilizată în vederea unei înţelegeri configurative adecvate. Existenţialismul utilizează ficţiunea şi drama (Camus, Sartre) şi studiile de caz (Minkowski, Binswanger). Dar mişcarea aceasta nu a elaborat încă metode cu adevărat noi pentru reprezentarea individualităţii.6

Care este scopul principal al omului? Toţi existenţialiştii sunt de acord că existenţa este în esenţă o nelinişte. Dar este oare vorba de o nelinişte oarbă, incoerentă şi inutilă? Numai câţiva „beatnici” existenţialişti afirmă acest lucru. Majoritatea existenţialiştilor descoperă în centrul vieţii un plan mai stabil. Formulările diferă, dar toţi sunt de acord că în existenţă se află o aspiraţie anxioasă, o foame nepotolită care depăşeşte impulsurile animalice şi reactivitatea pură.

Ne amintim că neurologul Goldstein insistă asupra faptului că numai bolnavii din spitalele

5 J. Nu 11 i n, Personality dynamics, în H.P. David, H. von Brao k e n (Eds.), Perspectives în personality theory, New York, Basic Books, 1957, cap. 10.

6 Autorii existenţialişti vor discuta poate această critică implicită. Ei ar putea spune că analiza existenţialistă nu are drept scop să fie obiectivă şi

— Ştiinţifică. A introduce cu forţa existenţa într-un sistem teoretic înseamnă a o distruge: „Eu sunt un moment al individualităţii, dar refuz să fiu un paragraf într-un sistem”. J. W a h 1, A short history of existenţialism, New York, Philosophical Lib., 1949, p. 32. Dacă vrem să studiem un torent năvalnic de apă nu putem cufunda în el un căuş şi să scoatem o mostră, cel puţin nu fără a pierde torentul neodihnit – care este viaţa. Existenţa altcuiva nu poate fi fixată şi studiată cu ajutorul unor instrumente; tot ceea ce putem spera este să avem o înţelegere extraştiinţifică a ei. Psihanalistul Otto Rank ne oferă o enunţare extremă a acestui punct de vedere: „Prin urmare, nu poate exista nicio psihologie naturală ştiinţifică, nicio psihologie intelectuală ştiinţifică, ci numai o psihologie a voinţei şi sentimentului...” Will the-rapy and truth and reality, New York, Knopf, 1950, p. 92.

psihiatrice sunt total reduşi la presiunile biologice ale sexului, setei, foamei de hrană şi oxigen, somnului şi altele. Restul omenirii, observă el, se angajează în activităţi care depăşesc aceste impulsuri de bază. Aceste activităţi constituie un efort spre autorealizare.7 Alţi autori formulează în mod diferit motivul central, dar toţi concordă asupra faptului că concepţia cvasimecani-cistă asupra motivaţiei (capitolele 5 şi 9) este insuficientă pentru a explica dinamica vieţii umane.

Poate că termenii cei mai comuni utilizaţi de existenţialişti sunt angoasă, teroare, alienare. Omul se trezeşte „aruncat” într-o viitoare de instabilitate, singurătate, suferinţă şi este obsedat de spectrul suprem al morţii şi neantului. Ar vrea să scape de povara angoasei,

dar ar vrea şi să-şi cunoască propria raţiune de a fi. Absurdul e o tortură mai mare decât angoasa, pentru că dacă există un scop clar în viaţă, atunci angoasa şi teroarea pot fi îndurate. Nietzsche a fost cel care a spus că acela care areuri. De ce pentru a trăi învinge aproape orice Cum.

Prin urmare, omul nu e o fiinţă homeostatică. El nu caută echilibrul în sine însuşi şi în mediul înconjurător. Neliniştea sa este sistematică şi prea adânc înrădăcinată pentru a fi alinată de satisfacţii temporare. El caută o formulă de viaţă mai solidă, ceva care l-ar face în stare să treacă peste alienare şi suferinţă. Ho-meostazia are ceva lipsit de vlagă; ea favorizează lenea şi anihilează capacitatea noastră specific umană de a ne depăşi pe noi înşine.

Din fericire, suntem capabili să ne angajăm şi să ne asumăm riscuri. Putem, dacă dorim, să ne punem viaţa în joc pentru vreun „proiect personal”, chiar dacă nu putem dovedi că merită sau că suntem siguri de succes. Putem să nu credem decât pe jumătate într-un proiect, dar acest lucru nu înseamnă că trebuie să fim lipsiţi de entuziasm. Capacitatea de a paria pe propria viaţă constituie abilitatea supremă a omului. Membrii mişcării de rezistenţă franceze sau norvegiene în Europa lui Hitler ştiau că nu aveau decât puţine şanse de reuşită. Dar scopul lor era un lucru pentru care merita să trăieşti sau să mori. Suferinţa şi teroarea sunt învinse dacă avem un ideal de o asemenea amploare.

Când oamenii sunt întrebaţi dacă au proiecte pentru care ar muri bucuroşi, majori astea răspund afirmativ. Ei pot cita, bunăstarea copiilor lor, obligaţiile lor faţă de cauza păcii sau credinţa lor religioasă. Motivele pot să difere, dar ele sunt prezente la majoritatea oamenilor.

7 K. Goldstein, Human nature in the light of psychopathology, Cambridge, Mass., Harvard Univ. Press, 1940. Vezi, de asemenea, distincţia clară dintre „motive de deficit” şi „motive de creştere” în Maslow, op. cit. Nota 2 supra.

Chiar oamenii care sunt descurajaţi şi deprimaţi pot fi adesea făcuţi să-şi împrospăteze scopurile, punându-li-se întrebarea dură: „De ce nu vă sinucideţi? Răspunzând la această întrebare pacientul îşi dezvăluie valorile şi angajamentele pe jumătate uitate. În ei zace o bază fermă pentru terapie şi însănătoşire.

Şi astfel, unul din răspunsurile la întrebarea noastră referitoare la natura persoanei umane este acela că ea este o fiinţă predispusă la sporirea trăsăturilor de valoare ale experienţei sale.8 în fiecare zi, fiecare dintre noi îşi construieşte numeroase relaţii între eul său şi lume. Unele dintre ele capătă un sens din ce în ce mai precis, mai central, mai urgent. Ele sunt cele care fac ca viaţa să fie demnă să fie trăită.

Unii autori, printre ei şi Freud, consideră că neliniştea omului îl împinge să dorească pacea ultimă prin anihilare. Religiile orientale înclină spre această concepţie, aşa cum o exprimă un poet japonez anonim:

Silă mi-e de mările vieţii şi morţii Cât de adânc tânjesc După locurile înalte. ale Nirvāṇei Neatinsă de valurile schimbării.

Religiile occidentale se fac ecoul, în termeni teişti, ai acestei cugetări. Sf. Augustin scria: „Inima-mi este fără odihnă până ce nu-şi găseşte pacea în Tine, O, Dumnezeule”.

Departe de acest scop ultim şi concentrându-se asupra cursului prezent al vieţii, mulţi autori, ca Buber de exemplu, pun accentul pe creativitatea inalterabilă a omului:

Fiecare persoană născută în această lume reprezintă ceva nou, ceva ce n-a mai existat niciodată înainte, ceva original şi unic. Este de datoria fiecărei persoane să ştie… că n-a mai fost niciodată pe lume cineva asemănător cu ea, căci dacă ar fi existat cineva asemănător, n-ar mai fi fost nevoie ca ea să vină pe lume. Fiecare om este un lucru nou pe lume şi este chemat să-şi îndeplinească particularitatea sa în această lume.9

Accentul se pune aici pe personalitatea omului. Nu e suficient pentru om să întrebe viaţa în legătură cu sensul şi scopul său. Mai importante sunt întrebările pe care le pune viaţa fiecărui

8 H. C a n t r i 1, The „why” of man’s experience. New York, Macmillan, 1950.

9 M. Buber, Hasidism and modern man, transt. and ed. by M. Friedman, New York, Horizon Press, 1958, p. 139.

om: Ce act creator vei realiza? Ce responsabilitate îţi vei asuma în existenţa ta, acum că ai primit-o? Ce nevoi ale lumii (şi nu ale tale) vei satisface?

Acest aspect al gândirii existenţialiste trece dincolo de scopul

„Autorealizării”. Căci de fapt întreabă pe care din multele tale potenţialităţi o vei alege pentru a o realiza? A voi să le realizezi

— Pe toate ar fi o dovadă de prea mare încredere în tine. Trebuie să te transcenzi pe tine însuţi, să-ţi priveşti din afară capacităţile îşi dorinţele, într-un context de semnificaţii obiective şi chiar cosmice. Din acest punct de vedere capacitatea de autotrascendere şi responsabilitate devine miezul cu adevărat semnificativ al naturii umane.10

În rezumat, printre existenţialişti există o tendinţă de a căuta o temă intenţională în viaţa umană. Rezultă o gamă destul de largă de propuneri – şi totuşi diversele propuneri par în majoritatea lor să fie complementare şi concordante şi nu în opoziţie reală. Neliniştea şi anxietatea sunt inerente omului, care doreşte, în acelaşi timp, atât securitatea cât şi libertatea. El se străduieşte să contracareze situaţia sa de alienare căutând un sens pentru existenţa sa, sens care va compensa trioul tragic al suferinţei, culpabilităţii şi morţii. Angajându-se, el descoperă că viaţa poate deveni demnă de a fi trăită. În drumul său, el îşi sporeşte experienţele de valoare. Dacă este necesar, îşi va sacrifica viaţa pentru ca unele valori fundamentale să supravieţuiască. El este capabil să-şi asume o responsabilitate, să răspundă prin faptele sale

întreit bărilor pe care i le pune viaţa. În acest fel, el se înalţă dincolo de nevoile sale imediate, organice şi spirituale, şi realizează adevărata transcendere de sine. Cu toate că diverşi autori pun accentul pe părţi diferite ale acestei formulări, tabloul este coerent.

Este omul liber? Toţi existenţialiştii ne spun că omul este liber. Şi dând acest răspuns, existenţialismul contrazice net punctul de vedere tradiţional al psihologiei.

Contradicţia se datorează diferenţei radicale de „altitudine” de la care se pune întrebarea. Existenţialismul se plasează întotdeauna pe punctul de vedere al persoanei care acţionează. Persoana însăşi ştie că va avea de luat decizii de-a lungul întregii zile. Va face o plimbare acum sau mai târziu? Va studia sau va

10 V. F r a n k 1 scrie: „... acele teorii despre om care sunt circumscrise de individul însuşi, fie că se bazează pe reducerea tensiunii sale, ca în teoria homeostaziei, fie pe realizarea celui mai mare număr de posibilităţi Imediate, ca în autorealizare, odată cântărite, se dovedesc insuficiente. Autorul luptă pentru ideea că o concepţie adecvată despre om nu poate fi formulată corect decât dacă depăşeşte homeostazia şi autorealizarea – şi chiar omul însuşi! – până la acea sferă transcendentă al existenţei umane în care omul alege ceea ce va face şi ceea ce va fi în sânul unei lumi obiective de sensuri şi valori”. Beyond self-actualization and self-expression, în „J. existenţial. Psychiatr.”, 1960, 1, 17.

privi la TV? Dacă suferă, se va duce la doctor sau se va văita şi va suporta durerea? Dacă îi curge nasul – ca să împrumutăm un exemplu de la Epictet – se va plânge sau se va socoti fericită că are o mânecă pentru a se şterge? Niciunul dintre noi nu poate împiedica nenorocirea să lovească, dar putem să ne determinăm atitudinile faţă de săgeţile crude ale sorţii. Este ceea ce pretinde existenţialismul. Poate că un Dumnezeu atotînţelept ar şti dinainte deciziile noastre, dar persoana, din propriul ei punct de vedere, este liberă. Ea simte că actele şi atitudinile sale sunt o chestiune de alegere şi nu de destin.

Ea nu poate adopta nici punctul de vedere al unui Dumnezeu atotînţelept, nici pe acela al zeilor mai puţin înţelepţi ai ştiinţei.

Psihologia abordează problema la nivelul semizeilor. Ea nu pretinde că prevede fiecare act sau gând al persoanei, cum ar putea s-o facă un Dumnezeu atotînţelept, dar ea cunoaşte atât de multe limite ale libertăţii, încât înclină să admită că în ultimă analiză, orice conduită este determinată şi că niciun act nu e liber. Ea ştie că personalitatea depinde de numeroase „date”, de capacităţile şi limitele inerente speciei umane, de constituţia nativă (constituţia fizică, temperament, inteligenţă), de mediul social în care se formează personalitatea şi din care îşi trage hrana; ea depinde şi de situaţia imediată care declanşează un mod potenţial sau altul de conduită disponibil în aparatul nervos. Asemenea dependenţe fes o reţea de determinisme a cărei forţă este mai mare decât o ştie persoana.

Determinismul strict ar trebui să spună că nimeni nu face niciodată nimic. Persoana nu-şi trăieşte viaţa; este trăită pentru ea. Ea nu este mai liberă ca o minge de biliard supusă unui triunghi de forţe. Cele două forţe majore sunt impulsurile interne şi presiunea mediului înconjurător. La acestea, Freud a adăugat o a treia, şi anume superego-ul omului. Această forţă, totuşi, nu este decât un derivat al învăţării părinteşti şi sociale (forţele mediului înconjurător). Ego-ul, neavând o energie proprie, este victima acestor tirani.

Un determinism de acest fel consideră persoana ca fiind în mod esenţial un produs pasiv, constrâns, reactiv şi determinat. Există indicii care sprijină această concepţie. În timpul ultimelor două generaţii, am aflat multe lucruri în ceea ce priveşte efectele coercitive ale constituţiei fizice, ale impulsurilor, ale complexelor inconştiente, ale învăţării timpurii şi presiunii situaţionale. Determinismul poate părea insultător la adresa persoanei care „ştie” că ea este liberă şi presupune că toţi ceilalţi oameni sunt liberi; dar psihologia preferă să creadă că în principiu

natura umană este tot atât de previzibilă ca orbita unui satelit din spaţiu.

Destul în ce priveşte determinismul radical. Atracţia sa logică este evidentă şi este necesară pentru a contracara apelurile excesive şi uneori sentimentale la libertate care marchează anumite tipuri de scrieri existenţialiste şi teologice. Dar există unele dificultăţi. Cauza determinismului rigid nu este mai bună decât aceea a concepţiei pozitiviste despre natura omului, care, aşa cum am văzut, este vulnerabilă.

În primul rând se pune problema conştiinţei. Suntem conştienţi în special atunci când suntem în conflict, adică, atunci când există probleme care trebuie rezolvate. Or, în cazul în care conştiinţa nu joacă niciun rol, dacă nu-şi are nicăieri locul în relaţia cauzei cu efectul, de ce s-a dezvoltat? Dacă conştiinţa nu este decât „scârţâitul maşinii”, de ce avem în natura noastră aceste frecări inutile? Pare mai raţional să presupunem că conştiinţa există cu un scop; cel puţin poate atârna la cântar în momentul alegerii. Spunem: „Să acţionăm mai bine în felul acesta decât în acela”.

Dar conştiinţa, se pare, face mai mult decât să aleagă butonul care trebuie apăsat. Ea are capacitatea de a reflecta. Când avem de luat o hotărâre importantă facem apel la bagajul nostru de experienţe trecute, în măsura în care acestea sunt semnificative pentru cazul respectiv. Cugetăm asupra lor, le cântărim şi „în general” decidem care este cea mai bună conduită de urmat. Şi aici ne găsim în faţa unui paradox clar. O persoană al cărei bagaj de experienţă şi-l cunoştinţe conţine numeroase „tendinţe determinante” este mai liberă decât una care nu are decât un bagaj mai redus. Dacă nu am decât o singură abilitate semnificativă, sau dacă nu cunosc decât o singură soluţie, nu am decât un grad de libertate. Nu acţionez decât în singurul mod pe care-l ştiu. Dar dacă am numeroase cunoştinţe semnificative, o educaţie vastă şi am multă experienţă cu tipul de problemă pe care trebuie s-o înfrunt, atunci pot alege „în general” soluţia cea mai

adecvată sau să creez una nouă. O minte cu orizont larg este mai liberă decât o minte cu orizont îngust.

Toate curentele de terapie, chiar cele bazate pe pozitivism, admit că scopul tratamentului este să-l conducă pe pacient la o libertate de decizie relativ mai mare decât îi permitea să atingă iniţial boala sa. Un pacient care suferă de o constrângere, de o fobie, o idee obsesivă nu are niciun fel de libertate. El este condus de nevroza de care suferă. După terapie el trebuie să fie eliberat de sub o asemenea dominare şi, de asemenea, să se elibereze pentru o viaţă care va fi mai potrivită cu idealul său de sine. Persoana sănătoasă, cu o experienţă bogată şi cu o perspectivă matură este capabilă să-şi organizeze propria identitate. Ea analizează posibilităţile şi declară: „Aceasta mă va ajuta să-mi construiesc stilul de existenţă” sau „Aceea îl distruge”. Ea poate spune: „Această cale se potriveşte cu stilul meu de viaţă” sau „Acea cale” este nepotrivită şi pentru mine ea e un păcat”.

În această direcţie de gândire rezidă o posibilă reconciliere între libertatea pe care o afirmă existenţialiştii şi determinismul pe care îl afirmă pozitivismul. Există, repetăm, grade. Ce vrem să spunem exact atunci când spunem că personalitatea sănătoasă este relativ liberă de a-şi organiza propria identitate? Nu că este eliberată de toate impulsurile sale (ea trebuie totuşi să doarmă, să mănânce, să obţină oxigen şi este puternic îmboldită de nevoile sale sexuale, de impulsurile de agresivitate, de mecanismele de apărare ale ego-ului). Nici că este complet feliberată de învăţarea sa precoce multe dispoziţii şi atitudini dobândite în copilărie o vor întovărăşi până la sfârşitul vieţii. Nici că ea este independentă de fluxul continuu de „hrană” pe care i-l furnizează mediul înconjurător pentru a recompensa şi a susţine atitudinile sale culturale şi pentru a-i asigura conformarea cu rolurile pe care trebuie să le joace în familie, în profesie şi în societate.

Toate aceste presiuni există. Dar devenirea este procesul prin care toate aceste forţe sunt utilizate de un

impuls creator pentru a programa un stil de viaţă. Impulsul existenţialist fundamental de a se dezvolta, de a urmări un sens, de a căuta unitatea este, de asemenea, un „dat”. Este un fapt major – poate chiar mai important în natura omului decât înclinaţia sa de a ceda presiunilor din mediul înconjurător. Este această dorinţă de autonomie, de individualizare, de a fi tu însuţi, dorinţa de unicitate existenţială care contribuie la modelarea produsului. Dezvoltarea în direcţia acestui scop este o lege căreia cele mai multe din personalităţi par să i se supună. Promisiunea pe care o întrevăd pentru mine constituie esenţa libertăţii mele. Când trebuie să înfrunt o situaţie critică, recurg la această promisiune – şi ea devine un factor prim în soluţionarea problemei în faţa căreia mă găsesc.

Din acest punct de vedere, libertatea rezidă în atitudinea noastră generală faţă de viaţă, în trăirea speranţei noastre într-o continuă devenire. În termenii utilizaţi de William James, libertatea rezidă în „aptitudinea noastră de a păstra la nivelul cel mai înalt idealul ales”. Datorită reflecţiei şi deliberării păstrezi imaginea a ceea ce vrei să devii cel mai mult şi din acest sistem supraordonat, vor decurge faptele şi deciziile. Slăbiciunea teoriei deprinderii constă în ipoteza că toate actele, dacă sunt în egală măsură de des repetate şi recompensate, vor fi egal de puternice. Dar, de fapt, ştim că deprinderile apar şi dispar nu numai după legile recompensei şi frecvenţei, ci şi în funcţie de controlul central al structurii personale. Astfel, „motorul” vieţii normale depăşeşte. cu mult dependenţa sa specifică de deprindere sau împrejurare.

Este adevărat că în procesul devenirii depunem adesea mult efort – pentru a inhiba un impuls sau pentru a menţine la înălţime idealul ales. Dar este regretabil că discuţiile despre libertate au fost atât de des restrânse la subiectul „puterii voinţei”. Trosnind din articulaţii sau scrâşnind din dinţi riscăm să obţinem contrariul efectului dorit. Uneori facem exact lucrul împotriva căruia luptăm. Centrarea atenţiei asupra unui impuls duce adesea la

dorinţa lirezistibilă de a face actul respectiv. „Răul pe care nu-l voiam, îl fac”. Această „lege a efectului contrar” ne este tuturor familiară.

Şi sub forma aceasta, ea face din libertate o iluzie crudă. Numai datorită imaginii pe care omul şi-o face despre propria dezvoltare, j-putem defini cel mai clar libertatea, şi nu datorită facultăţii

Ide a voi.

Determiniştii au dreptate când spun că materia din care e fălumea este structurată şi ordonată. Dar ei greşesc crezând materia unei vieţi date şi-a atins forma sa finală şi legitimă.

Libertatea relativă a omului rezidă în căutarea şi în utilizarea i cunoştinţelor care îl vor face capabil să descopere forma ultimă a

1 vieţii sale. Forma ultimă va încorpora toate dependenţele, dar se va îndrepta spre imaginea directoare, spre promisiunea neîndeplinită.

O concepţie hindusă

Curiozitatea în ceea ce priveşte natura omului nu este apanajul exclusiv al Occidentului. Savanţii occidentali manifestă un: provincialism de neiertat, neglijând înţelepciunea Orientului. Deşi nu pot spera să redresez echilibrul în acest volum, pot, dintr-o; simplă grijă pentru echitate, să atrag atenţia asupra unei concepţii adecvate din psihologia hindusă.

Majoritatea oamenilor, susţine această teorie, au patru dorinţe centrale. Într-o anumită măsură, deşi numai în general, ele corespund primei şi ultimei perioade din viaţă. Plăcerea este prima dorinţă. Ea predomină în copilărie, dar dăinuieşte şi în etapele următoare. Dorinţa de plăcere este curând suplimentată de nevoia de succes. Tinereţea şi vârsta mijlocie trec în căutarea realizărilor profesionale şi sociale. Unele persoane nu depăşesc niciodată aceste două stadii ale dorinţei. Dar când se instalează maturitatea, apare în mod normal o orientare puternică spre datorie. Omul trebuie să satisfacă nevoile copiilor săi şi ale părinţilor în vârstă, iar etica vieţii sociale

predomină faţă de valorile personale. În sfârşit, şi mai ales spre sfârşitul vieţii, se iveşte o dorinţă de înţelegere – a sensului filosofic sau religios – şi odată cu ea o aspiraţie spre eliberarea de stadiile plăcerii-succesului-datoriei.11.

11 Vezi, de exemplu, H. Smith, The religions of man, New York, Har-per, 1958.

Este interesant de notat că niciun curent occidental impor sunt din psihologie nu include această secvenţă completă de patru stadii în concepţia sa despre natura umană. Psihologia pozitivistă acordă o atenţie deplină şi excesivă primelor două stadii – pig cerii, în teoriile sale despre reducerea tensiunii, întărire, libido şi trebuinţe; şi succesului, în studiile sale asupra puterii, stătusului, conducerii, realizării, masculinităţii. Dar psihologia pozitivistă are puţine lucruri de spus despre motivul datoriei (cu excepţia faptului că e o reacţie faţă de imaginea interiorizată a pacienţilor) şi are şi mai puţin de spus despre aspiraţia spre sensul filosofic şi religios, cu excepţia faptului că sugerează că o asemenea dorinţă constituie un mecanism de apărare, un procedeu de a evada, cu nimic diferit de sinucidere, alcoolism şi nevroză. Dimpotrivă, existenţialismul recunoaştepe deplin datoria (responsabilitatea) şi dorinţa de sens. Totuşi, lucru curios, existenţialismul nu Vorbeşte decât foarte puţin despre plăcere şi succes în calitate de motive.

De aceea se pare că această concepţie hindusă despre natura esenţială a omului este mai sinoptică şi mai completă decât aceea a oricărui curent occidental de gândire.

Stil de viaţă

Multe din ideile pe care le-am analizat în acest capitol pot fi subsumate conceptului cuprinzător de stil. de viaţă. Individul, spune Adler, adoptă anumite moduri de a se acorda cu viaţa. În copilărie există doar un „stil de pornire”, compus dintr-un echipament şi un temperament înnăscut precum şi din cerinţele societăţii faţă de copil. Utilizând aceste elemente diverse, copilul începe un proces de formare şi reformare a unui stil personal pentru a putea

face faţă într-un mod cât mai reuşit cu putinţă marilor probleme ale vieţii, inclusiv naturii problematice a vieţii însăşi.12

Nu orice stil este matur. Individul care caută să pareze ceea ce ameninţă propriul respect faţă de sine alunecă cu uşurinţă spre

12 Psihologia adleriană care se centrează pe conceptul de stil de viaţă este analizată cu competenţă de H.L. Ansbacher, R.R. Ansbacher (Eds.), The individual psychology of Alfred Adler, New York, Basic Books, 1956. Valabilă, de asemenea, este şi analiza lui A.R. G i 1 b e r t, The concept of life-style: its background and its psychological significance, în „Jahrb. t Psychol. Psychotherapie u. med. Anthrop.”, 1960, 7, 97 – 107. Recunosc aici, cum am făcut şi în capitolul 19, că „stilul” este un concept dificil de definit. Şi totuşi este de mare importanţă pentru morfogeneza personalităţii, şi, ca atare, psihologia va trebui să-l ia în considerare în viitor.

un stil de autoapărare. Prejudecăţile, mecanismele de apărare nevrotică şi religia egocentrică pot constitui trăsături ale unui astfel de stil. Dimpotrivă, un stil de viaţă matur permite eforturilor omului să înfrunte toate asprimile vieţii într-un mod realist – să cunoască tot ce e mai rău în viaţă şi să tragă din el cel mai mare folos – prin intermediul unor mecanisme mai mult integrative decât defensive (pagina 162).

Conceperea personalităţii ca proces de formare a unui stil are meritul de a admite o individualitate fără limite (deşi desigur, cu titlu de comparaţie, putem grupa stilurile similare în tipuri). Are, de asemenea, meritul de a uni dinamismul efortului cu formele de acţiune, incluzând stilurile comportamentului expresiv discutate în capitolul 19. Ea admite principiile pozitiviste, în măsura în oare sunt semnificative, ca şi formulările de bază ale existenţialismului. Astfel, ea are valoare în calitate de concepţie sinoptică. Totuşi, pentru a aplica în detaliu conceptul de stil de viaţă, e nevoie să se împrumute multe elemente de la celelalte curente de gândire.

Legături cu filosofia

Criticii vor spune că o concepţie exclusiv psihologică asupra persoanei umane este un vis zadarnic. Trebuie să-i cunoaştem, de asemenea, natura metafizică şi locul în sistemul cosmic. Trebuie să consultăm, să încorporăm înţelepciunea antică atât a filosofiei, cât şi a teologiei, de teama să nu ne trezim tratând despre banalităţi complicate. Psihologia şi-a făcut de curând apariţia pe scenă şi noile ei intuiţii sunt, în cel mai bun caz, parţiale. Nicio ştiinţă care pretinde să fie cu adevărat nouă nu poate fi într-adevăr autentică.

Punctul acesta este bine stabilit. De fapt toate concepţiile pe care le-am cercetat au legături implicite cu ipoteze filosofice fundamentale. Concepţia pozitivistă şi cea psihanalitică se bazează pe fizicalism sau* pe un naturalism ceva mai larg. Poziţia personalistă, în diferitele sale variante, are legături cu idealismul” german, cu teologia protestantă sau cu gândirea tomistă. Existenţialismul este el însuşi un sistem larg de epistemologie şi teoria valorii. Acelaşi lucru se întâmplă cu toate concepţiile pe care le-am cercetat sau pe care am fi. putut să le cercetăm. Analiza noastră decurge numai din suprafaţa psihologică a acestor doctrine. Pentru a cunoaşte persoana umană ca întreg trebuie s-o aşezăm în contextul ei cosmic, conform principiilor teoriei filosofice. Filosofia persoanei este inseparabilă de psihologia persoanei. Cercetătorul ar trebui să ţină minte acest avertisment important.

Structura şi dezvoltarea personalităţii – cd. 265

Şi totuşi, psihologul trebuie să-şi aducă contribuţia proprie. El speră că cercetând minuţios faptele va înlătura un raţionament filosofic eronat. Căci, la urma urmei, nicio filosofie a persoanei nu poate fi corectă dacă contrazice categoric faptele cunoscute despre motivaţia umană, învăţare, cogniţie, stadiile dezvoltării, patologie – cu condiţia, desigur, ca asemenea fapte să fie ferm stabilite şi în mod rezonabil complete. Totuşi, psihologia nu poate oferi încă cunoştinţe destul de complete pentru a garanta

alegerea finală a unei interpretări a naturii omului şi respingerea tuturor celorlalte. Lucrul cel mai bun pe care-l putem face în prezent este să căutăm concepţia filosofică care în ansamblu pare. să fie cea mai coerentă cu dovezile psihologice disponibile.

Personalitatea că sistem

S-ar părea că cea mai bună speranţă pentru a descoperi coerenţa rezidă în abordarea personalităţii ca o structură funcţională totală, deci ca sistem. Desigur, ea este un sistem incomplet, care manifestă diferite grade de ordine şi dezordine. Are o structură dar şi o lipsă de structură, o funcţie dar şi o disfuncţie. Cum spune Murphy, „toţi oamenii normali au multe scopuri nedefinite”.13 Şi totuşi personalitatea este destul de bine sudată pentru a o califica drept sistem – care este definit pur şi simplu ca un complex de elemente în interacţiune reciprocă.

Sistemele pot fi clasificate în deschise sau închise.1 Un sistem închis e definit ca un sistem care nu admite materie din afara lui şi de aceea „se descarcă” (este supus entropiei, conform celei de-a doua legi a termodinamicii). Deşi unele energii din exterior, ca modificări de temperatură şi vânt, pot influenţa un sistem închis, acesta nu are proprietăţi de restabilire şi nici schimburi cu mediul său înconjurător, şi astfel, ca un hambar în ruină, decade în „echilibrul termodinamic”. Nicio teorie a personalităţii nu aderă la această viziune. Sistemele închise aparţin fizicii. Toate sistemele vii aparţin categoriei de sisteme deschise.

Putem spune că sistemele deschise sunt caracterizate prin patru criterii: 1. Există intrări şi ieşiri atât ale materiei, cât şi ale energiei. 2. Există o realizare şi o menţinere a unor stări constante (homeostatice), astfel încât intruziunea energiei externe nu

13 G. Murphy, Personality: a biosocial approach to origins and structure, New York, Harper, 1947, p. 661. Acelaşi autor îşi formulează părerile sale despre personalitate ca un sistem emergent în Huraan potentialities, New York, Basic Books, 1958.

14 Analiza oferită aici este condensată în articolul meu intitulat The open sistem în personality thebry, în Personality and social encounter, op. cit. Nota 1.

va perturba serios forma şi ordinea internă. 3. Există în general o creştere a ordinii cu timpul, datorită unei creşteri a complexităţii şi diferenţierii părţilor. 4. În sfârşit, cel puţin la nivel uman, există o relaţie de schimb extensiv cu mediul înconjurător.15

Deşi toate teoriile consideră personalitatea un sistem deschis, ele nu concordă în ce priveşte accentul care trebuie pus pe fiecare din criterii, nici asupra numărului de criterii care trebuie admise.

1. Schimbul reciproc de materie şi energie. Teoria stimulului şi răspunsului în forma sa cea mai pură se concentrează asupra acestui criteriu cu excluderea virtuală a tuturor celorlalte. Ea spune, f. de fapt, că un stimul intră şi un răspuns este emis. Între aceşti poli există desigur un mecanism pentru adunare, stocare «şi păstrare. Dar e necesar să studiem numai cei doi poli majori pentru I a descrie funcţionarea personalităţii. Unele forme de pozitivism metodologic merg un pas mai departe şi afirmă că ne putem lipsi cu totul de conceptul de personalitate dacă ne concentrăm atenţia asupra măsurării stimulului la intrare şi a comportamentului la ieşire.

2. Homeostazia. Aşa cum am văzut în capitolele precedente, multe teorii importante despre motivaţie şi învăţare au la bază ipoteza că personalitatea este un proces de satisfacere a nevoilor, de reducere a tensiunii şi, prin urmare, de menţinere a unui echilibru homeostatic. Astfel, întregul curs al dezvoltării omului poate fi considerat pur şi simplu drept o extensiune a principiului implicat în reglarea temperaturii, echilibrului volumului sangvin sau a conţinutului de zahăr, din corpul fizic. Personalitatea este un efort de a echilibra presiunile interne şi externe pentru a realiza o stare de odihnă sau de echilibru. Toate teoriile despre trebuinţe şi explicaţiile cvasimecaniciste asupra învăţării recunosc acest criteriu.

Majoritatea teoriilor curente asupra personalităţii ţin

din plin seama de aceste prime două cerinţe ale unui sistem deschis. Ele ţin seama de schimbul de materie şi energie şi de tendinţa organismelor de a menţine o organizare ordonată a elementelor într-o stare constantă. Astfel, ele pun accentul mai mult pe stabilitate decât pe creştere, mai mult pe „reducerea incertitudinii” (teoria informaţiei) decât pe creativitate. Pe scurt, ele pun accentul mai mult pe a fi decât pe a deveni. Aceste teorii sunt biologizante în

15 Aceste criterii sunt extrase din diverse lucrări despre teoria sistemelor. Cele patru criterii corespund cu ceea ce Charlotte Bühler a denumit „tendinţele de bază ale vieţii”: Basic tendencies of human life: teoretical and clinical considerations, în F. W is s e r (Ed.), Sinn und Sein: ein philosophischer Symposion, Tübingen, Niemeyer, 1960, pp. 475 – 494. De acelaşi autor, Teoretical observations about life’s basic tendencies, în „Amer, J. Psy „chother.”, 1959, 13, 561 – 581.

sensul că atribuie personalităţii numai două trăsături ale unui sistem deschis, care sunt în mod clar prezente la toate organismele vii

Există, totuşi, două criterii suplimentare, care nu sunt subliniate de concepţiile pozitiviste despre persoana umană, i 3. Creşterea ordinii odată cu timpi… Unele teorii subliniază în mod corect tendinţa personalităţii umane de a merge mai departe de stările constante şi de a-şi elabora ordinea lor internă, chiar cu preţul dezechilibrului. Teoriile despre energiile variabile (capitolul 9) şi despre autonomia funcţională (capitolul 10) procedează astfel. Aceste concepţii ţin seama de o creştere continuă a scopurilor oamenilor şi de efectul lor morfogenetic asupra sistemului ca întreg. Deşi homeostazia este un concept util pentru o „orientare spre ţintă” pe termen scurt, este total inadecvată pentru a explica nuanţa integratoare implicată în „orientarea spre scop”.16

Multe din teoriile pe care le-am analizat în acest capitol şi cele anterioare pun accentul pe acest criteriu. Principiul lui Wood-worth privitor la prioritatea

comportamentului, ca opusă priorităţii trebuinţei, intră în această categorie. De asemenea şi doctrina lui Goldstein despre autorealizare şi concepţia lui Jung despre individualizare. Să ne gândim şi la motivele de creştere enunţate de Maslow ca opuse celor de deficit. Psihologia ego-ului, care ia în considerare motivaţia autonomă şi fără conflicte aparţine tot acestei categorii. Accentul lui White pe competenţă, al lui Lecky pe coerenţa eului, aspiraţia spre identitate formulată de Erikson, stilul de viaţă la Adler, sentimentul de respect pentru sine la McDougall – toate sunt orientate spre acest criteriu. Deşi aceste formulări diferă între ele, toate consideră că „motorul” personalităţii se află „într-un impuls dinamic care depăşeşte palida funcţie a echilibrului homeostatic. Ele recunosc creşterea ordinii în timp şi consideră schimbarea în cadrul personalităţii drept o recentrare a tensiunii şi nu ca o reducere. Nu e necesar să adăugăm că gândirea existenţialistă merge în aceeaşi direcţie.

4. Schimbul cu mediul. Primele trei criterii consideră personalitatea ca un sistem autonom – cum desigur şi este. Toţi autorii recunosc desigur că intrările şi ieşirile energiilor produc o anumită interacţiune cu mediul înconjurător, dar, cei mai mulţi pun accentul pe sistemul „intern”.

Alţi autori subliniază că sistemul personalităţii, mai mult decât oricare alt sistem viu, este larg deschis lumii înconjurătoare. Nenumărate obiecte constituie probleme de interes şi provocare. Nici

16 Cf. H. Bull, An introduction to attitude psychology, în „J. clin. exp. Psychopath. and Quart. Rev. Psychiat. Neural.”, 1960, 21, 147 – 150.

O altă fiinţă în afară de om nu încearcă să modeleze lumea şi chiar spaţiul cosmic după pofta inimii sale.

Atât de mari sunt posibilităţile persoanei umane încât unele teorii refuză să separe personaktatea de contextul ei. La pagina 122 am văzut cum chiar şi o „deprivare senzorială” temporară, care izolează o persoană de mediul înconjurător, va produce tulburări serioase ale

personalităţii. Unele culturi, ca cea budistă de exemplu, consideră individul, societatea şi natura ca formând un triunghi unic al existenţei, un sistem unic. De ce a făcut gândirea occidentală, se întreabă Murphy, o distincţie extrem de incisivă între persoană şi toate celelalte elemente? Poate că religia iudeo-creştina este un factor esenţial, întărit de rolul crescând al individului în revoluţia industrială.17 Oricare ar fi cauza, unii autori insistă asupra faptului că personalitatea este un sistem interper-sonal; ea există numai prin interacţiunile sale sociale cu alţi oameni (cf. pagina 198).

Concepţia noastră se opreşte în acest punct, căci dacă nu suntem precauţi, ne vom trezi studiind numai sisteme sociale şi culturale care includ persoana. Există, de asemenea, în mod absolut un sistem neuropsihic „în interior”, care constituie obiectul studiului nostru. Este sistemul adevărat al personalităţii. Putem susţine această poziţie fără cel puţin să negăm că un semn important al acestui sistem îl constituie relaţia continuă cu sisteme mai largi de interacţiune şi dependenţa de acestea. Cu toate aceste tranzacţii complicate cu lumea, individul rămâne o unitate separată. Este bine să considerăm sistemul personalităţii drept atribuţia specială a. psihologiei, iar sistemul social şi cultural, în care e plasat individul, drept sarcina de studiu a sociologiei şi antropologiei.18

Considerarea personalităţii drept un sistem viu are marele merit de a ne atrage atenţia asupra structurării faptelor detaliate extrase din orice sursă. Astfel, cunoştinţele de biologie şi genetică pot fi înserate aici; de asemenea şi principiile nomotetice ale creşterii; toate elementele valide ale legilor cvasimecaniciste ale învăţării; gama de diferenţe individuale; homeostazia; principiile mecanismelor de apărare a ego-ului; comportamentul expresiv – tot ceea ce este în mod valid stabilit de psihologia pozitivistă. Dar întrucât sistemul constituie centrul nostru de interes trebuie să introducem odată cu aceste date toate cunoştinţele noastre suplimentare despre individualitate. Asemenea cunoştinţe provin din

17 G. Murphy, Human potentialities, op. cit., p. 297. Nota 13 supra.

18 Pentru o tratare mai completă a acestei probleme vezi analiza lui T. Parsons referitoare la cele două tipuri de sisteme în The social sistem, Glencoe, III., Free Press, 1951. De asemenea, distincţia dintre structurile „interne” şi „externe” făcută de F.H. A11 p o r t, Theories of perception and the concepi of strufeture, NeW York, Wiley, 1955.

studii referitoare la funcţiile personale, la imaginea de sine, din înţelegerea configurală, din analiza existenţialistă şi din multe alte surse.

În cadrul „sistemului” o abordare ajută la corectarea celeilalte. Dacă pozitivismul înclină spre fragmentare şi impersonalitate, această tendinţă poate fi temperată de accentul pe dispoziţiile personale şi unitate. Tot ceea ce este valid în fiecare abordare trebuie înserat aici. Ceea ce este bun în existenţialism aparţine studiului nostru despre sistem, deşi nu putem fi de acord cu respingerea nechibzuită a tuturor metodelor, în afara fenomenologiei.

Nu e util să susţii o abordare a personalităţii în detrimentul celorlalte. Personalitatea este multilaterală şi sunt necesare multe căi de ăbordare. Nu va fi dificil să le împăcăm dăcâtconsiderăm toate datele, indiferent de sursă, ca suplimentând cunoştinţele noastre despre un sistem organic unic.

Şi bănuim că tocmai aici se poate produce reconcilierea dintre psihologie şi filosofie. Sistem este un concept apropiat celor mai multe filosofii, căci ordinea din natură a fost dintotdeauna datul filosofiei. Pe măsură ce psihologia ne spune tot mai mult cum se structurează sistemul personalităţii, putem face apel la filosofie şi teologie pentru a raporta constatările, în măsura în care e posibil, la ordinea cosmică.

Perspective

Acest volum a trecut în revistă cercetările şi teoriile privind natura psihologică a personalităţii umane. În cursul analizei noastre am insistat asupra necesităţii unei

flexibilităţi a cadrului ştiinţei psihologice astfel încât să nu mai excludă studiul direct al individualităţii.

În prima pagină l-am prevenit pe cititor asupra faptului că va trebui să penduleze între punctul de vedere nomotetic şi cel idio-grafic. Am procedat în acest fel, pentru a încerca să descoperim nu numai de ce personalitatea (în general) este un obiect interesant de studiu, dar şi de ce Walter (în particular) exercită o fascinaţie proprie.

Nu negăm afirmaţia că psihologia caută legi generale, dar am atras atenţia în mod special asupra acel or legi şi principii care ne spun cum se produce unicitatea. Afirmăm, de asemenea, că orice viaţă individuală are legi, căci ea dezvăluie propriul ei proces

— Este uşor de remarcat că teoria personalităţii construită de G.W. Allport are o notă de eclectism, (Nota trad.) *

ordonat şi necesar de dezvoltare Supunerea faţă de o lege nu depinde de frecvenţă sau de uniformitate, ci de necesitatea internă.

Personalitatea este pentru noi o structură care există „acolo afară”. Ne întrebăm, fără ocol, cu ce seamănă o persoană în structura sa esenţială (nu numai cum produce ea un efect asupra altor oameni sau cum se comportă în diferite situaţii). Desigur, comportamentul său este variabil, dar totdeauna în limitele şi posibilităţile fixate de structura însăşi.

Analiza personalităţii ar trebui să se desfăşoare la niveluri st mnifieative; elementele pe care le cercetăm trebuie să fie părţi reale ale personalităţii, nu abstracţii îndepărtate. Elementele nu trebuie să fie prea microscopice, căci personalitatea nu există decât la un grad înalt de pomplexitate. Dispoziţiile personale concepute ca subsisteme în cadrul sistemului organic total sunt elementele cele mai semnificative. Printre aceste dispoziţii, interesele şi valorile esenţiale sunt cele mai importante. În motivele funcţional autonome a e maturităţii se găsesc resorturile principale ale

personalităţii adulte.

Psihologia, aşa cum am văzut, dispune de numeroase metode şi scheme de orientare. Această bogăţie e remarcabilă la o ştiinţă atât de tânără. Este inevitabil ca să existe discordanţe. Când am criticat o teorie sau o metodă, rareori i-am pus la îndoialăvaliditatea, mai curând am criticat faptul că un punct de vedere limitat pretinde în mod eronat să acopere totalitatea subiectului.

Sistemul personalităţii este un produs complex al dotării biologice, modelării culturale, stilului cognitiv şi căutărilor spirituale. Numai dacă o concepem în acest mod, diferitele metode de cercev tare pot fi concentrate asupra unui punct principal. Contribuţiile lor separate pot fi mai bine amalgamate dacă considerăm personalitatea un sistem incomplet, dar care tinde să se dezvolte şi să devină mai mult decât este. Orice altă ipoteză nu reuşeşte să măsoare omul.

Majoritatea studiilor despre personalitate sunt comparative; ele utilizează instrumentele psihologiei diferenţiale şi aceste instrumente sunt valoroase. Pericolul este că ele pot duce la dezmembrarea personalităţii într-un asemenea mod încât fiecare fragment să fie pus în relaţie cu fragmentele corespunzătoare de la alţi oameni şi nu cu sistemul personal în care ele sunt inserate. Studiile comparative sunt utile, dar studiile organice sunt mai la obiect.

Psihologia este cu adevărat ea însăşi numai atunci când se poate ocupa cu individualitatea. E inutil să se invoce faptul că celelalte ştiinţe nu fac astfel şi că ele sunt autorizate să dea la o parte problema tulburătoare a unicităţii. Adevărul este că psihologiei i s-a atribuit sarcina de a i curioasă în ceea ce priveşte persoanele umane iar persoanele există numai în structuri concrete şi unice.

Deoarece psihologia are această misiune specială, ea nu se poate mulţumi cu dogma că înţelegerea oamenilor se realizează numai prin ordonarea indivizilor într-o clasă. Cunoaşterea deductivă de acest gen este importantă, nimeni nu neagă. Dar, pe lângă ea, trebuie cercetate

cunoaşterea prin percepţie directă, înţelegerea configurată, „familiarizarea cu”. Toate resursele echipamentului nostru cognitiv trebuie folosite ca instrumente de cercetare.

Studiem persoana umană în modul cel mai complet când o considerăm ca individ. Ea este mai mult decât un ghem de deprinderi, mai mult decât un punct de intersecţie a unor dimensiuni abstracte. Ea este mai mult decât urî reprezentant al speciei sale, mai mult decât un cetăţean al unui stat, mai mult decât un incident în mişcările omenirii. Ea transcende toate acestea. Individul, care se străduieşte să atingă integralitatea şi desăvârşirea, a existat în toate formele vieţii sociale – nomade, feudale, capitaliste şi comuniste. Nu există societate care să dureze mult timp fără respectul omului faţă de om. Individul de azi luptă chiar sub oprimare, sperând mereu şi făcând planuri pentru o democraţie cât de cât perfectă în care demnitatea şi dezvoltarea fiecărei personalităţi să fie preţuite mai presus de orice.

Indice de nume

[Adams, D.K., 521
I Adcock, C.J., 46
Adler, A., 140, 218, 242, 350, 482.
560, 564
I Adorno, T.W., 431 P Ainslie, D., 536 Aldington, R”
55, 56 [Alexander, F., 164
Alimena, B.S., 449 I Allen, R.M., 399, 404, 426, 439 I Allport, F.H., 199, 237, 264, 265 „315, 340, 360, 369, 488, 529, 565 \ Allport, G.W., 43, 194, 272, 287.
294, 302, 340, 368, 470, 520 t Ames, L.B., 124, 129
Amundsen, R., 101
Anastasi, A., 26, 82, 327, 332, 414.
441, 447 Anderson, G.L., 437, 441
Anderson, H.H., 437, 441
Andrews, T.G., 397, 406
Angel, E., 227, 551 J Angyal, A., 244, 199 Ansbacher, H.L., 140, 218, 560
Ansbacher, R.R., 140, 218, 560

Anscombe, G.E.M., 228
Aquíno, Thomas din, 229
AMstotel, 28, 43, 52, 54, 104, 455, 456
Arnheim, R., 534
Arnold. M., 100, 138, 204, 380, 548
Asch, S.E., 227, 262, 511, 535
Atkinson, J.W., 209
Austin, G.A., 522
Ausubel, D.P., 112, 127
A7 am, E., 24
Bach, S., 522
Bailey, D.E., 31, 370, 521, 522, 525.
527, 528 Bailey, S., 23 Bain, A., 63, 66 Bakan, D., 537 Baker, C.T., 76 Baldwin, A.L., 369 –, 406, 499 Barker, R.G., 413 Barnes, E., 285 Barron, F., 274, 282, 414 Bartholoimew, E.S., 498 Bartlett, F. C, 115, 227, 262 Bass, B.M., 397, 432 Baumgarten, F., 336 Becker, H., 410 Beers, C, 403
Beier, E.G., 498
Bell, J.E., 441, 486
Belmont, L., 166
Beloff, H., 474
Beloif, J., 474
Bender, I.E., 305, 503, 515
Bemedict, R., 258, 259
Bennett, C.E., 55
Bentham, J., 98, 164, 166, 204, 337
Bentley, M., 59
Berdiaev, N.A., 551
Berelson, B., 476
Berg, I.A., 397
Berger, C.Q., 413
Bergson, H., 24, 145, 520, 536
Berlyne, D.E., 87, 121, 218
Berman, A.B., 440
Bernard, L.L., 207, 315
Bemreuter, R.G., 433
Bertocci, P.A., 42, 138, 145, 234.

Bettelheim, B., 196 – 197 Bexton, W.A., 122 Bieri, J., 503 Binet, A., 421, 428 Bingham, W.V., 415 Binswanger, L., 551 Birch, C.M., 449 Birch; H.G., 166 Bismarck» O. von, 206 Blake, R.R., 429 Blake, R.W., 272 Blondei, C, 59 Bloom, R., 484 Blum, G.S., 486 Bogen, H., 386, 483, 484 Bond, N.A., Jr., 328 Bonner, H., 489 Boring, E.G., 59 Botter, J.B., 437 Bowers, A.M., 155 Bowlby, J., 89 Bray, C.W., 423 Brengelmann, J. C, 431, 533 Brentano, F., 229, 233» Bridges, K.M.B., 109 Briggs, K. C, 426 Brightman, E.S., 379, 548 Bronfenbrenner, U., 499 Bronner, A.F., 155 Bruner, J.S., 194, 404, 414, 502, 510.

511, 522, 525 Brunswik, E., 477

Buber, M., 533, 554

Buchier, J., 267

Buck, J.N., 412

Bugental, J.F.T., 412

Buhler, C, 135, 218, 226, 254, 297.

Bull, N, 564 Bumstead, C.H., 58 Burks, B.S., 83 Buros, O.K., 421 Bush, R.R., 389

Cabot, R. C, 278, 279

Campbell, D.T., 397

Camus, A., 552

Carming, L., 240

Cannon, W. B, 253

Cantril, H., 58, 222, 227, 241, 384.

412, 479, 485, 486, 554 Carmichael, L., 38 Caririgan, P.M., 428 Casson, X.A., 380

Cattel, R.B., 327, 329, 331, 385, 427 Chance, J.E., 503 Chang, fit. T., 250 Chapple, E.D., 481 Chesterfield, Lord, 293 Chesterton, G.K., 57, 203 Chotlos, J.W., 480 Christensen, R.R., 328 Christie, R., 431, 432 Church, X, 88, 130 Clapar Me, E., 122 Clark, R.A., 209 Clark, W.H., 305, 306 Cline, V.B., 5J30, 502, 507 Cole, L. B” 279 Collier, R.M., 158 Combs, A.W., 128 Confucius, 455

Conrad, H.S., 360, 361, 366, 368 Couch, A.S., 186, 432 Coutu, W, 184.316 Cowles, J.T., 214 Craig, R. C, 325 Crawford, S.C. 235 Croce, B., 117, 536 Cronbach, L. J, 425, 434, 441, 448.

501, 503 „Crook, M.N., 82 Crow, W.J., 498, 502
Dahistrom, G.W., 433
Dailev, C.A., 410
Darwin, C, 79, 167, 227, 315, 458
David, H.P., 43, 269, 431, 520, 533, 552
Davids, A., 266, 442, 449
Davidson, M.A., 74
Dearborn, W.F., 18
De Grange, McQ., 59
Do Silva, H.R., 309
Deutsch, F., 482
Dewey, J., 137, 146, 182, 238, 305
350, 462
Diamond, S., 46, 50, 73, 88, 229, 329 Dilthey, W., 353, 520 Dobzhansky, T., 17 Dodson, J.D., 235 Dollard, J., 114, 216, 407 Donceol, J.F., 449 Donne, X, 56 Doo'd, L. W" 481 Dombusch, S.M., 515 Dostoievski, F., 513 Douvan, E., 141 Drillis, R., 483 Dudycha, G. X, 344, 419 Dunisp, K., 477 Dunn, L. C, 17 Dupertius, C.W., 71 Dymond, R., 182, 412, 532
Ebbinghaus, H., 51
Eccles, X C, 235
Edwards, A. h., 448
VÂran, D" 464, 482
Eisenberg, P., 484, 485
Eisler, R" 20
Ehot, C.W., 419
Eliot, G., 56
Elhs, A., 423
Ellenberger, H.F., 227, 551
Emerson. R.W., 167
Empedocle, 8
Engstrom. W. C, 211
Epictet, 556
Erieksen, C. W, 272
Erikson, E. H… 89, 127, 133, 156, 280.
289, 307, 383, 564 Escalona, S, 91 Eysenck, H. X, 20, 31, 62, 352, 430.

Fährmarm. R, 479 Farber, I.E., 197 Fechner, G, 380 Ferguson. L. W… 417 Ferşter, C.B., 250 Festinger, L., 222, 227, 262 Fiske, D.W., 498 Flanagan, X C, 434 Flemming, E.G., 35 Fluckiger, F.A., 484 Forster, E.S., 52
Forster, T., 59
Frank, L. K” 435
Franke, R., 386
Frankl, V., 222, 285, 307, 551, 55 i
Freeman, F.N., 75, 82, 83
French, R.M., 136
Frenkel-Brunswik, E., 272, 274, 431
Freud, A., 89, 165
Freud, S., 64, 92, 115, 132, 144, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 163, 164, 166, 169, 170, 171, 180, 207.208, 209, 212, 213, 220, 221, 222, 227, 242, 246, 262, 278, 292, 435, 531, 537, 554, 556
Freyd, M., 426, 432
Friedman, M., 554
Frijda, N.H., 524
Fromm, E., 143, 222, 279, 307, 383.463
Fuller, J.L., 79
Gage, N.L., 503, 510
Gahm, R. C, 472, 473
Galanter, E., 31
Galen, 49, 51
Gali, F.J., 59, 60, 62, 66, 315
Gallway, M> D, 499
Galton, F., 64, 65, 66
Gandhi, M., 176
Garraty, J. A, 57, 407
Gasson, J.A., 138, 548
Gates, A. I, 116
Gerson, de J., 480
Gerth, H., 190
Getzcis, J.W., 183, 442
Gibson, J. J… 112
Giese, F., 482
Gilbert, A. R, 152, 516, 560

Gillesoie, J.M., 404
Glanville, A. D, 483
Glover, E” 155
Glueck, F, 74
Glueck, S., 74
Gobineau, H, de 485
Goethe, 19, 37, 62, 107, 323 3 fi4, 381.
Goldfarb, W, 89 Goldman-Eisler, F, 181 Goldstein, K., 217, 221, 272, 350.494, 553, 564 Goodnow, J.J., 522 Gorer, G., 1B1 Gottschaldt. K., 270, 271 Gough, H.G., 417, 425, 435, 488 Gray, F.E., 423 Greene, E.B., 78, 421 Gross, N., 189
Gruen, A., 271 Grunes, W.F., 514 Griziwok, R., 295 Guilford, J.P., 327, 426, 432 Guthrie, E.R., 400
Haggard, E.A., 116
Hague, C.Ş. 234
Haire, M., 514
Hali, C.S., 39, 81, 155, 157, 159, 169
Halmos, P., 285
Halsman, P., 482
Halstead, W. C, 436
Hamilton, W., 104, 520
Hammer, E.F., 440
Hammond, K.R., 502
Hammond, W.A., 55
Hanawalt, N.G., 477
Harding, J., 499
Harlow, H.F., 197
Harriman, P.L., 42
Harsh, C.M., 330
Hartmann, H., 156, 219, 222, 234
Hartshorne, H., 44, 316, 317, 444
Harvey, O.J., 167
Harvey, W., 51»
Hastorf, A.H., 503, 515
Hathaway, S.R., 433
Havel, J., 432
Healy, W., 155

Heath, C.W., 298
Heath, P., 529
Hebb, D.O., 84, 235, 251, 338, 372.
Hegel, G.W.F., 537 Heidbreder, E., 426, 432 Heider, F., 228, 516, 533 Heider, G.M., 91 Heidegger, M, 551 Heinemann, F.H., 551 Hellersberg, E. F, 440 Helson, H., 429 Henderson, L.J., 96 Herbart, J. F, 51 TTerman, P.S., 437 Heron. W, 122 Herrick, C.J., 17 Hertzman, M., 271 t
Hess, A… 80 Hewes, G.W., 481 Hill, J. P, 191 Hinklo, L.E., 193 Hippocrate, 48 Hobbes, T., 128, 164, 203 Hock, P. H, 257, 451 Hoffding, H., 51 Hollander, E.P., 431
Hollingworth, H.L., 104 Holt, E.B., 237 Holzinger, K.J., 75, 82, 83 Hoppe, F., 128 Horney, K., 307 Hovland, C.I., 429 Howells, T.H., 80 Hull, C. h., 65, 106, 214 * Hulme, T. E” 536 Hume, D., 323, 379, 520 Hunt, J. Mcv., 84, 90, 400 Huntely, C.W., 474, 475 Hyman, H.H., 415 Ichheiser, G., 168, 514 Inhelder, B., 102 Inkeles, A., 181 t Irwin, J.R., 51
Jahoda, M., 279, 280, 431
James, H., 128
James, W., 110, 120, 128, 135, 137.
146, 183, 260, 266; 320, 325, 351.
367, 379, 404, 425, 537, 546, 549.
Jandorf, E.M., 194, 404 Janis, I. «L., 429 Jasper, H.H., 551 Jebb, R. C, 55 Jenkin, N., 241, 265 Jenkins, C.I., 142 Jennings, H.S., 79 Johnson, H.M., 481 Johnson, S., 56 Johnson, W.B., 469 Johnstone, J., 349 Jones, E., 166, 213, 509 Jones, M. R” 269 Jonson, B., 56
Jourard, S.M., 140, 400, 495 Jung, C.G., 115, 157, 364, 425, 426.
437, 513, 537, 564
Kamin, L.J., 216
Kant, E., 37, 51, 137, 146, 380, 520
Kaplan, B., 514
Kardiner, A., 179
Kaspărek, J., 485
Keats, J., 300
Keliner, R.J., 494

Kelley, E.L., 305, 498
Kellev, G.A., 269, 406, 407, 410
Kelley, H.H., 167
Kempf, E. X, 85, 153, 227, 262
Kendig, I., 237
Keniston, K., 432 Kennedy, W.P., 459 Keyserling, E. von, 380
Kierkegaard, S., 381, 551
Kilpatrick, F.P., 412
Kinsey, A. C, 19, 289
Kipling, R., 106
Kirchhoff, P., 459
Klages, L., 51, 152, 461, 462, 463 466
Klein, G., 84, 244, 269, 272, 384, 522 Klineberg, O., 101, 210, 211, 219 Kluckhohn, C, 24, 90, 99, 175, 181
Koch, K., 440 Koffka, K., 164, 350, 535, Kohler, W., 116, 520, 524, 535 Kolers, P.A., 149 Kotchen, T.A., 285 Kounin, J., 413 Krech, D., 84, 244 Kreezer, G., 483 Kretschmer, E., 51, 71 Kris, E., 156
Krout, M.H., 442, 467, 468, 471 Kubie, L.S., 160, 161 Kulpe, 0 –, 51 Kusmin, A.A., 495 Kutner, B., 272
La Barre, W., 464
La Bruyère, J., 56
Lagerlof, S., 402
Landis, C, 295
Lange „F., 476
Lasakow, P., 495
Lashley, K.S., 18
Lathers, E., 488
Lavater, J.K., 54, 66, 470
Leacock, S., 296
Learned, J., 129
Lecky, P., 38, 382, 564
Le Dantec, F., 128, 166
Lee, D., 125, 175
Leeper, R.W., 104
Lehmann, H. C, 317
Leibnitz, F.W., 520

Leonard, W.E., 257
Lersch, P., 152
Levinspn, D.J., 181, 431
Levy, D.M., 89, 127, 257
Lewin, K., 107, 149, 150, 151, 225.
350, 365, 496 Lewis, H.B., 271 Lewis, S, 84 Lifton, R. X, 196, 197 Ligon, E.M., 44 Lindsley, D.B., 84 Lindsmith, A.R., 88, 236
1 Lindzey, G., 39, 114, 157, 166, 169.
181, 302, 314, 368, 389, 397, 435.
437, 451, 452, 478, 502, 510, 529
Linton, R., 38, 173
Lipmann, O., 386, 483, 484
Lippman, A., 440
1 Lipps, T., 529, 531, 532
1 Locke, X, 323, 419, 520, 525
[Lorenz, K.Z., 102
Lorge, I., 76
f Lotze, H., 167
Loveday, T., 52
l Lowell, E.L., 209
Lundberg, G.W., 31
Luthe, W., 484
Lynn, D.R., 478
Lynn, X.G., 478
Lyons, X, 487

McCary, X.L., 431
McClelland, D., 39, 209, 234, 261, 371.
1 407, 437
McClosky, H., 425
Maccoby, E.E., 188
MacCorquodale, K., 338
McCulloch, W.S., 236
l McDermott, E., 71
McDougall, W., 62, 63, 66, 109, 135.
164, 207, 208, 209, 227, 242, 315.
350, 563

! McEa chern, A.W., 189
McFarland, R.A., 309
1 McGranahan, D.V., 166
I McGregor, D., 463
Machover, K., 271
McInnes, R.G., 74
McKee, J.P., 139
Macinurray, X, 138
McNeil, E.B., 486
Madison, P., 104
Malampd, W., 483
Maller, X.B., 319, 444
Mann, R.D., 186, 421
Mannheim, K., 166
„Marcel, G., 551 Marquis, D., 87
Maslow, A.H., 90, 100, 220, 226, 238.
274, 282, 283, 284, 292, 350, 383.
425, 460, 462, 514, 547, 553, 564
Mason, W.S., 189
Massarik, F., 532
Masserman, X.H., 257 1 Matarazzo, J.D., 481
Matarazzo, R.G., 481
May, M.A., 44, 316, 317, 337, 444
May, R., 227, 551
= – Mead, G. H” 129
Mead, M., 128, 193, 259, 496, 531
Meaders, W., 503
Mednick, S., 273
Meehl, P.E., 32, 338, 370, 391, 409.
425, 433, 528
Meissner, P.B., 271
Mencken, H.L., 300
Meredith, G., 295
Metzner, R.G.H., 319
Meyer, E., 538
Michotte, A., 533
Mill, X.S., 60, 62, 63, 66, 205, 520
Miller, J.G., 112

Miller, N.E., 114, 216, 249, 252
Mills, C.W., 190
Mira, E., 482, 483
Mischel, W., 319
Moore, B.V., 415
Moore, C. C, 309
Moreno, J.I., 440
Morgan, C.D., 63, 209, 350
Morgan, C.T., 235
Morris, C.W., 299
Mosteller, F., 389
Moustakas, C.E., 145
Mouton, X.S., 429
Mowrer, O.H., 90, 253
Muhihan, G., 406
Müller, F.M., 36
Murchison, C. C, 107, 349 *
Murphy, G., 162, 184, 219, 239
Murray, H.A., 23, 24, 63, 99, 175.
181, 189, 209, 210, 267, 316, 350.
371, 414, 437, 505
Mussen, P., 506
Myers, I.B., 426
Neilon, P., 92
Nelson, E.N.P., 305
Nelson, V.L., 76
Newbert, N., 423
Newman, H.H., 75, 82, 83
Nietzsche, F.W., 128, 164
Norman, R.D., 294
Nuttin, X, 141, 261, 269, 270, 552
Odbert, H., 354
Oden, M.H., 77, 292
Office of Strategic Services, 335, 414
Olds, X, 236
Olson. W. C, 235
Onque, G. C, 92
Orlansky, H., 88

Osgood, C.E., 329
OSS Assessment Staff, 335, 414
Pareto, V., 166
Parnell, R.W., 74
Parsons, T., 178, 189, 234, 316, 371.
Pascal, G.R., 485 Pauleikhoff, B., 414 Pavlov, I., 49, 51 Payne, S. L… 415 Peck, R.F., 143 Penfield, W., 61 Pepys, S., 402 Perlmutter, H.V., 510 Perron, R., 485 Perry, R.B., 368 Petruuo, L., 476, 508, 510, 511 Piaget, X, 87, 121, 130, 144, 238, 252 Pigors, P., 24, 299, 451 Pildner, H., 442 Platon, 63, 151, 261 Poincaré, H., 28 Ponder, E., 459 Ponsonby, A., 405 Postman, L., 269 Power, M.E., 241 Prell, D. B" 82 Prince, B., 478 Prince, M., 38 Prinzhorn, H., 462, 466
Rând, H.A., 485, 486 Rank, O., 257, 552 Rapaport, D., 156, 221, 222 Rasmussen, T., 61 Razran, G., 111, 116, 117 Reichline, P.B., 484 Reid, T., 60 Reiter, … 477 Rpthlingshaefer, D., 234 Revers, W.J., 177. Rhode, S., 183 Richards, J.M., 500 Richardson, S.A., 515 Richter, C.P., 235 Rickers-Ovsiankina, M.A., 495 Riekman; X, 181 Ricks, D.F., 469 Riesman, D., 428 Roback, A.A., 44 Robinson, D., 183 Robinson, J.H., 167 Roe, A., 79, 83 Rogers, C.R., 382, 412 Rohracher, H., 477 Rokeach, M., 432 Rorschach, H., 436 Rose, R.J., 116
Rosenberg, B.G., 418 Rosenzweig, S., 26, 188, 397, 437 Ross, X.W. H., 295 Ross, W.D., 52 Ro thackor, E., 153 Rothney, J.W.M., 18 Rousseau, X.J., 401 Ruggles, R., 423 Ryen, T.A., 218
Sanford, R.N., 431
Sarbin, T.R., 145, 370, 418, 510, 521
522, 525, 527, 528 Sargant, W., 197 Schanck, R.L., 184 Scheerer, M., 136, 272, 487. Schein, E., 197 Scheler, M., 529 Schmidtke, H., 436 Schneider, D.M., 24, 99, 175, 181.
Schoenfeld, W., 384 Schopenhauer, A., 153, 227, 262, 46 – 1 Schweitzer, A., 379 Scodel, A., 295, 506 Scott, T.H., 122 Sears, R.R., 40, 294 Secord, P. F" 140, 400, 476 Seder, J., 273 Seeman, W., 31 Seidenberg, B., 432 Senn, M.J.E.,

280 Sewell, W.H., 88 Sf. Iacob, 381 Sf. Pavel, 153 Shaffer, J., 273 Shafftr, L.F., 336 Shakespeare, W., 62, 70, 125, 439 Shakow, D., 437 Shand, A., 62, 66 Shapiro, D., 511 Shapirp, M. M… 167 Shaw, G.B., 62, 381, 384 Sheldon, W.H., 51, 71, 73, 74, 351 Sherif, M., 268 /

Sherriffs, A. C, 139 Sherrington, C.S., 51, 110, 372 Shils, E.A., 178, 188, 234, 316, 371 Shâpley, W. C, 423 Shirlev, M., 92 Schneidman, E. C, 441 Shoben, E. X, 285, 336 Shuttleworth. F.K., 44, 316, 317, Sinnott, E.W., 362 Skinner, B.F., 85, 250, 437 Smith, H. C.ţ 507, 559 Smith, K.V., 484

Smith, M.B., 279, 415

Smith, M.W., 173

Snygg, D., 128

Socrate, 293

Solomon, R. I… 216, 249

Sonlag, L.W., 76

Sorokin, P.A., 413

Spencer, H., 63, 341

Spinoza, B., 380

Spitz, R.A., 89, 121, 209, 494

1 Spoerl, H.D., 59, 234, 379, 548

1 Spranger, E., 24, 30, 299, 302, 351.

353, 451, 454, 538

Spurzheim, X.G., 59, 61

Stagner, R., 99, 178, 253, 276, 339.

Stein-Lewinson, T” 485, 486

Stephenson, W., 412

Stevens, S.S., 71, 81

Stevenson, R.L., 110

Stern, W., 26, 37, 234, 373, 379, 436.

466, 540, 548, 549

Steward, D” 60

Stirner, M., 128

Stone, A.A., 92

Stone. L.J., 88, 130

Stouffer, S.A., 190

Ştraus, E.W., 459, 481

Strauss, A.L., 88
Strong, E., 240
Strunk, O., 126
Stumpf, J., 498
Suci, G. X, 329
Sullivan, H.S., 531
Sundberg, tţ., 449
Super, D. E, 397
Sutton, M.A., 328
Suzuki, D.T., 383
Swan, T.H., 481
Symonds, P.M., 316, 321
Tabin. J. K” 442
Taft. R” 31, 502, 507, 521, 522, 525.
527, 528, 538
Tagiuri, R, 476, 502, 508, 510, 511.
Talmadge, M., 483
Tanner, J.M., 102
Taylor, W.S., 44
Terman, L. M.; 77, 292, 409
Teofrast, 42, 54, 55, 56, 63, 66
Thackeray, W., 57
Thibaut, J.W., 509
Thomae, H., 152, 407
Thomas, W.I., 207, 218
— 575
Thomas a Kempis 480
Thompson, W R 79
Thorndikt, E. L”. 82, 115 207, 320.
— 481
Thurstone, L. 1 327
Tillich, P., 285, 551
Titchener, E.B., 313, 529 546
Toby, J., 190
Togawa, Y., 438
Tolman, E. C, 234
Tolstoi, L., 378
Taman, W., 178, 507

Toulouse, E., 28
Tripp, C.A., 484
Trumbo, D.A., 507
Tryon, R. C, 75
Tucker, W.B., 71
Twain, Mark, 495
Tyl, M. Mei., 469
Veblen, T., 232
Vernon, P.E., 76, 294, 302, 389, 417.
441, 445, 451, 452, 470, 500, 503
Von Bracken, H., 43, 82, 269, 436,.
520, 552
Von Herder, J.G., 377
Waehner, T.S., 444
Wahl, X, 552
Walker, L., 488
Walker, W. M" UI
Wallach, H., 115, 116
Wallach, M.A., 472
Wallas, G., 222, 227
Walter, W. C, 84
Waoner, W., 271, 514
Warren, A.B., 309
Warren, H. C, 38, 123
Wartegg, E., 440
Watson, G. B... 320
Weâder, A., 423
Weil, A., 130
Weinberff, G.H., 484
Wellek. A... 153, 528
Wells, II. G., 402
Welsh, G.S., 433
Werner, H., 125, 536
Weschler, I.R., 532
Wessman, A.E., 469
West, L.J., 197
White, R.K., 407
White, R.W., 218, 219, 415, 453, 564

Whitehead, A.N., 269, 380
Whiting, X, 181.
Whitman, W., 526
Wiegard, G.E., 481
Wikler, A., 236
Williams, R.J., 17, 82
Wilsmann, A. C, 483
Windelband, W., 20
Winthrop, H., 73
Wisser, R., 563
Witkin, H.A., 271
Witty, P.A., 317
Wolf, K.M., 89, 209
Wolfe, J.B., 214
Wolff, C, 60
Wollf, H.G., 193
Wolff, W., 388, 470, 474, 478, 484, 486
Wolman, B.B., 494, 520
Woodworth, D.G., 488
Woodworth, R.S., 212, 216, 217 218
234, 253, 422, 462, 564 Wright, H.F., 413, 478 Wright, R., 402 Wundt, W., 49, 51, 313, 546 Wyatt, F., 261 Wynne, L. C, 216, 249
Young, S., 56 Yule, G.U., 480
Zeigarnik, B., 237 Zelen, S.L., 412 Zimmerman, W.S., 327 Znaniecki, F., 190, 207 Zubin, J., 257.451

ÎN COLECŢIA „PEDAGOGIA SECOLULUI XX” AU APĂRUT:

10.11.
12.13.
14.15.
16.17.18.19.20.21.22.23.
24.25.26.
27.28.
29.30.31.
H. A e b 1 i, Didactica psihologică, 1973.
— de Ajunaquerra, M. Auzeas, A. Denner, Scrisul copilului. I. Evoluţia scrisului şi dificultăţile sale;

J. de Ajunaquerra, ş.a., Scrisul copilului. II. Reeducarea scrisului, 1980.

G. W. A11 p o r t, Structura şi dezvoltarea personalităţii, 1981.

G. C. Antonescu, Educaţie şi cultură, 1971.

D. P. Ausubel, F.G. Robinson, învăţarea în şcoală. O introducere în psihologia pedagogică, 1981.

I. K. B a b a n's k i, Optimizarea procesului de învăţământ sub aspect didactic general, 1979.

F. Bartolomeis, Introducere în didactica şcolii active, 1981.

Şt. Bârsănescu, Unitatea pedagogiei contemporane ca ştiinţă, 1976.

G. B e r g e r, Omul modern şi educaţia sa. Psihologie şi educaţie, 1973.

B. Bernstein, Studii de sociologie a educaţiei, 1978. A. B în e t, Ideile moderne despre copii, 1975.

Em. M. Brândză, Antologie de texte pedagogice (1932 – 1S43), Contribuţii la dezvoltarea pedagogiei româneşti, 1973.

Buzsâs, Laszlo, Activitatea didactică pe grupe, 1976.

J. Cambon şi colectiv, Antologia pedagogilor francezi contemporani, 1977.

J. B. B ar r o 11, Limbaj şi gândire, 1979.

I. C e r g h i t, Metode de învăţământ, 1976, 1980.

Ed. Claparâde, Educaţia funcţională, 1973.

C. B. Clement, Pentru o critică marxistă a teoriei psihanalitice, 1975. R. Cousinet, Educaţia nouă, 1978.

J. R. D a v i t z, S. B a 11, Psihologia procesului educaţional, 1978.

M. D e b e's s e, Etapele educaţiei, 1981.

Z. P. D i e ne's, Un studiu experimental asupra învăţării matematicii.

1973. J. Dre villon, Orientarea şcolară şi profesională, 1973.

D. B. Elkonin, Psihologia jocului, 1980.

G. F e r r y, Practica muncii în grupuri. Un experiment de formare a profesorilor, 1975. A. F e r r i 6 r

e, Şcoala activă, 1973.

E. Fries, R. Rosenberger, învăţământul prin cercetare. Contribuţii Io didactica şi metodica învăţământului matematic şi al ştiinţelor naturii în şcolile de cultură generală, cu privire specială la învăţământul secundar, 1973.

I. Furi an, învăţământul modern şi instruirea intensivă, 1975. I.I. G a b r e a, Texte pedagogice. Antologie, 1980. R.M. G a's n <§, Condiţiile învăţării, 1975.

32. R.M. G e g n e, Principii de design al instruirii, 1977.

33. P.I. Galperin şi colectiv, Studii de psihologie a învăţării (Teorie şi metodă în elaborarea acţiunilor mintale), 1975.

34. E. G ei's s 1 e r, Mijloace de educaţie, 1977.

35. G. Goştini, Instruirea euristică prin unităţi didactice, 1975.

35. B.M. Grant, D. Grant-Hennings, Mişcările, gestica şi mimica profesorului. O analiză a activităţii neverbale, 1975.

37. D. Gust i, Scrieri pedagogice, 1973.

38. L. D'Hainaut şi colectiv, Programe de învăţământ şi educaţia permanentă, 1981.

39. H. Hannoun, Ivan Ilich sau şcoala fără societate, 1977.

40. Y. Hassendorfer, Inovaţia în învăţământ, 1976.

41. A.M. H u b e r în a n (U.N.E.S.C.O.), Cum le produc schimbările în educaţie. Contribuţie la studiul inovaţiei, 1978.

42. B. Inhelder şi colectiv, învăţarea ţi structurile cunoaşterii, 1977.43. – J.R. K i d d, Cum învaţă adulţii, 1981.

44. K is s, Arpad, învăţare ţi programare, 1977.

45. G.F. K ne 11 e r, Logica ţi limbajul educaţiei, 1973.

46. T.V. Kudreavţev, Psihologia gândirii tehnice, 1981.

47. I.N. K u 1 i u t k i n, Metode euristice în structura rezolvării de probleme.

1974.
48. E. Landau, Psihologia Creativităţii, 1977.
49. P. Langrand, Introducere în educaţia permanentă, 1973.
50. G.D. la n d's e h ce r, Evaluarea continuă a elevilor ţi examenele. Manual de clocitnologie, 1975.
51. W.D. Landscheer, G.D. Landscheer, Definirea obiectivelor educaţiei, 1971.
52. G. Leroy, Dialogul în educaţie, 1974.
53. J. Low e, Introducere în pedagogia învăţării la adulţi, 1978.
54. A.V. L u n ac e ar's k i. Despre educaţie şi învăţământ, 1978.
55. N. Mackenzie şi colectiv, Arta de a preda ţi arta de a învăţa.
Introducere la metodele şi materialele noi folosite în învăţământul superior, 1975.
56. G. Mialare t, Introducere în pedagogie, 1981.
57. C. Nări y, Texte pedagogice (Antologie), 1980.
58. E. O e k e 1, Cât poate fi solicitat copilul în procesul pedagogic, 1976.
59. W. O k o îi învăţământul problematizat în şcoala contemporană, 1978.
60. P.A. O s te r r i e t h, Introducere în psihologia copilului, 1976.
61. N. Padellaro, Şcoala medie şi problemele ei didactice, 1972.
62. V. Pavel cu, Cunoaşterea de sine şi cunoaşterea personalităţii, 1981.
63. I. CPetrescu, Şcoala activă, 1973.
64. J. Piaget, Psihologie şi pedagogie, 1972.
65. J. Piaget, Naşterea inteligenţei la copii, 1973.
66. J. Piaget, Construirea realului la copil, 1976.
67. E. Planchard, Cercetarea în pedagogie, 1972.
68. E. P1 a ne h ar d, Introducere în pedagogie, 1976.
69. W.M. Rievers, Formarea deprinderilor de limba străină, 1977.
70. H. S a 1 v a t. Inteligenţă, mituri şi realităţi, 1972.

71. W. Schramm şi colectiv (U.N.E.S.C.O.), Noile mass-media. Un studiu în sprijinul planificării educaţiei, 1979.
72. B. Schwartz, Educaţia mâinii, 1975.
73. B.V. S k în ne r, Revoluţia ştiinţifică a învăţământului, 1971.
74. G. S n'y de r's, încotro merg pedagogiile nondirective? Autoritatea profesorilor şi libertatea elevilor, 1978.
75. I.G. Stanciu, V. Nicolescu, N. Şacal îs, Antologia pedagogiei americane contemporane, 1971.
76. I, Stefanovic, Psihologia tactului pedagogic al profesorului, 1979.
77. Stanciu Stoian, Educaţie şi tehnologic, 1972.
78. D. To doran, Individualitate şi educaţie, 1974.
79. L. Vlăsceanu, Decizie şi inovaţie în învăţământ. Explorări teoretice şi empirice privind integrarea învăţământului cu cercetarea şi producţia, 1979.
80. Z. Włodarski, Legitaţiile psihologice ale învăţării şi predării, 1980.
81. L.W. Zanko, Convorbiri cu învăţătorii (Probleme ale predării la clasele elementare), 1972.
82. * * * Probleme ale televiziunii şcolare (coordonatori: B.A. Boborîkin şi A.A. S te p a n o v), 1972.
83. „UNESCO, Formarea profesorilor pentru învăţământul tehnic şi profesional, 1977.
84. * * * U N E S C O, A învăţa şi a munci, 1984.

Coli de tipar: 36, 25. B.T. 20.V.1991. Format: 16/bix86. Apărut: (TWÂT
Imprimeria „Oltenia" – Craiova B-dul mareşal Ion Antonescu, 102
ROMÂNIA Plan 7 503/265/1990.

EfJâl)! ra Didactică şi Pedagogica
ISBN U73 – 30 – 1151 – 7
I’s 3 – *